JÓKAI MÓR

Eppur si muove

Editura Univers

CLU

„Jókai Mór este o adevărată forță primară. Profund originală, opera sa e plină de farmec și prospețime. Acțiunea, personajele, imaginile, ideile din cărțile sale trezesc întotdeauna interesul cititorului, pentru că Jókai găsește întotdeauna cuvîntul cel mai potrivit. Are un stil simplu și viguros, iar firul acțiunii se derulează în mod firesc, limpede, fără conuri de umbră. Jókai are darul de a-l face pe cititor să gîndească și să simtă exact ceea ce a gîndit și a simțit el. Dialogurile sale sînt semnificative, spirituale și deosebit de firești.

Cu greu putem găsi un scriitor mai dens, iar dacă densitatea este un cusur, atunci acesta este asemănător cu al trifoiului, care îndrăznește uneori să aibă patru foi cînd i-ar ajunge și trei."

Mikszáth Kálmán

Lei 31

CLU

Editura Univers

JÓKAI MÓR

EPPUR SI MUOVE

(Şi totuşi se învârteşte...)

Traducere şi note: LUCIA VERONA

Bucureşti, 1984
Editura Univers

Jókai Mór
EPPUR SI MUOVE
És Mégis Mozog A Föld
Allami Irodalmi És Müvészeti Kiadó
Marosvásárhely, 1956

Toate drepturile asupra acestei versiuni sunt rezervate Editurii UNIVERS

Lui Toldy Ferenc[1] în semn
de prietenie şi respect,
Autorul

Dragă prietene,

Pe vremea când am început să lucrez la acest roman, te-am rugat să mă ajuţi la documentare. Amabil, mi-ai oferit informaţii preţioase despre eroii perioadei de pionierat şi, totodată, mi-ai promis că vei urmări cu atenţie soarta lucrării mele.

Doream încă de pe atunci – şi ai binevoit să accepţi – să-ţi dedic romanul cu ocazia jubileului tău de cincizeci de ani de activitate. Dar în acel moment nu puteam bănui că ofranda mea va ocupa doar un loc modest în suita de onoruri cu care te vor copleşi, la această sărbătoare, naţiunea şi tronul; nu numai din pricina valorii acestor omagii, ci, mai ales, din cauza slăbiciunilor propriei mele opere.

Pe acestea le ştiu foarte bine.

Mi s-a adus acuzaţia că majoritatea cărţilor mele, deşi corespund adevărului istoric, nu sunt veridice. Subiectul romanului de faţă mi-a dat mult de furcă din acest punct de vedere, totuşi simt că n-am putut înlătura neajunsul. Chiar dacă întâmplările din carte au avut loc aievea, chiar dacă personajele au existat, a scrie realist, veridic biografiile lor este o sarcină la fel de grea ca viaţa pe care au dus-o.

Putem scrie legende despre martiri, epopei despre eroi, mituri despre zâne; dar martirul, eroul, zâna nu pot fi personaje de roman.

---

[1] Toldy Ferenc (1805–1870), critic şi istoric literar, conducător al mişcării literare din prima jumătate a secolului trecut, autorul primei istorii a literaturii maghiare. Personalităţile menţionate la pag. următoare aparţin aceleiaşi perioade de pionierat în afirmarea limbii şi literaturii maghiare.

Şi totuşi, aşa s-a întâmplat.

Cine mai poate să creadă că măreţul ideal ai cărui epigoni bine răsplătiţi suntem noi, cei de astăzi, a avut cândva giganţi călcaţi în picioare?

Eu am mai apucat să-i cunosc pe unii din aceşti oameni sleiţi, care au apus unul după altul şi mi-am notat cum au dispărut.

A murit Vörösmarty – sărac, paralizat.

A murit Garay – din cauza sărăciei şi a muncii încordate, la vârsta bărbăţiei dăduse în mintea copiilor.

A murit Bajza – sărac, moartea spiritului precedând cu mult timp prăbuşirea trupului.

A murit Nagy Ignác – sărac, cu nervii zdruncinaţi, continuându-şi ani de zile munca istovitoare.

Sufletul înflăcărat al lui Kazinczy Gábor a fost un rug pe care a ars, dar nu şi o vatră la care să se încălzească.

Czakó s-a sinucis – sărac, deznădăjduit.

A murit Széchenyi – găsind în sufletu-i de uriaş duşmanul care l-a învins.

Fraţii Kisfaludy, Kazinczy Ferenc, Kölcsey, Katona au dispărut pe vremea când eram copil. Până nu de mult, casa dărăpănată din strada Magyar, zidurile în ruină de la Széphalom, căsuţa de la Kecskemét puteau să mai vorbească despre viaţa şi moartea lor.

Dintre atâtea glorii, numai tu ai ajuns alături de noi în noua epocă. Un Ioshua al celor care caută pământul făgăduinţei spirituale. Numai tu ştii cum au suferit, ca Moise, profeţii noştri. Tu cunoşti deşertul acela, ştii ce-au însemnat acei patruzeci de ani de pribegie în pustiu.

Tu ai să ştii că poveştile de necrezut care stau la baza romanului meu sunt reale, deşi neverosimile. Că modelul eroului meu n-a fost un om, ci zece. Că toate aceste suferinţe, renunţări şi dezamăgiri sunt plăcile comemorative ale lui Katona, Kisfaludy Károly şi Kazinczy, iar perseverenţa, fidelitatea şi nenorocirea – ale tuturor.

Recunosc, degeaba m-am luptat cu ideea de bază a

romanului. Pana mi-a fost prea slabă ca să poată evoca în mod realist acea luptă sfântă în faţa cititorului de azi. Nu mai există nici condiţiile, nici pasiunile care i-au dat viaţă. Altă ţară, alt oraş se află în locul celor vechi; sentimentele din trecut sunt de neconceput astăzi. Ceea ce era un vis de poet acum patruzeci de ani, azi e o realitate în curs de înfăptuire; iar de povestea adevărată pe care am scris-o despre epoca de acum patruzeci de ani, se spune azi că nu e decât visul meu.

Slavă Cerului că e aşa!

Dar eu mă simt dator să aduc un modest omagiu amintirii acelor titani, ale căror figuri măreţe cresc mereu în timp şi spaţiu. Pana mea n-a putut să-i facă mai strălucitori; dar era datoare să le venereze amintirea şi, la sfântul mormânt al profeţilor, pelerinul nu este întrebat ce jertfă aduce.

Şi mai sunt dator cu această încercare acelora care n-au curaj să continue opera începută, care privesc cu teamă spre viitorul întunecat: priviţi! aşa au luptat cei care au început această operă; cât de întunecat era trecutul!

Numai tu ai ajuns cu noi pe pământul făgăduinţei. Desigur, naţiunea dornică de viaţă are de luptat şi acolo. Dă-mi voie să-ţi dedic Ţie această palidă, dar sinceră evocare a perioadei eroice a literaturii, plină de veneraţie faţă de înaintaşi. Fie ca bunele mele intenţii să precumpănească asupra slabei realizări; Cerul să te aibă în pază pe Tine, cel atât de iubit de noi şi acordă şi pe mai departe prietenia ta celui care te iubeşte cu toată sinceritatea.[2]

Pesta, 1870

JÓKAI MÓR

[2] De atunci s-a alăturat şi el iluştrilor săi contemporani. Budapesta, 1879.

CUVÂNT ÎNAINTE

EPPUR SI MUOVE!

Când Galilei a rostit această memorabilă frază, a izbit cu piciorul în pământ; a uitat să lovească doar această mică parte a lumii, pe care se întinde Ungaria; tot pământul s-a pus în mişcare, numai această părticică a rămas pe loc.

În jurul ei, în toate părţile, toate ţările s-au mişcat: cele mai fericite au progresat, cele nefericite au dat înapoi, dar, oricum, s-au mişcat; numai Ungaria a rămas pe loc, şi această imobilitate era considerată virtute, înţelepciune de stat, ştiinţă.

Condiţia ei de viaţă era *vis inertiae,* forţa inerţiei: cine doarme bine înseamnă că are conştiinţa împăcată; cine are conştiinţa împăcată este un om bun, deci, cine doarme bine este un om bun.

S-au găsit apoi şi oameni neliniştiţi care se gândeau că un somn atât de adânc este totuşi prea strâns înrudit cu moartea şi au încercat deşteptarea.

Povestesc aici istoria unui asemenea neliniştit, care a vrut să convingă pământul imobil să se urnească. În această luptă a fost distrus, nimicit, dar n-a renunţat să creadă că *eppur si muove!*

Cinste memoriei lui!

CRONICA DE LA CSITTVÁR

În Pădurea Mare de lângă Debreţin exista pe vremea aceea un han vestit, frecventat mai ales de studenţi, de dragul vinului bun şi al hangiului. Locul era faimos încă de pe vremea lui Csokonai[3].

În cârciumă erau serviţi *humanissimi;* în fiecare duminică după-amiază, încăperea era tixită de studenţi cu faţa rasă, purtând togă lungă, neagră, iar pe cap o tichie triunghiulară, după obiceiul vremii.

Mesele vechi de brad în care sunt scrijelite numele multor celebrităţi de ieri şi de azi, se încovoaie sub povara coatelor.

Numai şi numai studenţi! Au fost în pădure să *botanizeze* şi nu e vina lor că, printre trăsăturile caracteristice ale viţei de vie, Diószegi[4] descrie atât de amănunţit şi pe cele ale sucului fermentat al boabelor, încât setea de ştiinţă îi duce direct spre hanul jupânului Nagy.

Ajunşi aici, după ce şi-au agăţat în cuier norgonacii, furpurceii şi broancafeţele, e imposibil să nu-şi amintească vechea zicală a lui Nokhéry: „V-am tot spus să nu beţi şi uite că bem întruna”.

Discuţiile vesele alternează cu cele serioase; serioase, acolo unde se vorbeşte despre *promotio academica:* la cât se ridică *dacia în Bergengoţia?* Oare se dă *siliga* după *prostă?* La cât ajunge *siclul*? Se diluează tare *lucma*? Oare *pălăria de fier* îi cedează lui *costa* un sfert din *stolă* şi o cincime din *dublubir*? În cazul unei *elecţii* mai mari se

[3] Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805). mare poet maghiar din epoca iluminismului, profesor la colegiul din Debreţin.

[4] Diószegi Samuel (1761–1813), naturalist maghiar, autorul primului tratat ştiinţific de botanică din Ungaria.

schimbă *legaţiile* ca la bursă, cu ceva suprapreţ – *post festam.* Se dau sfaturi câte unui *huhurez* care pleacă pentru prima dată în sfânta misiune; este prevenit la ce să fie atent când se urcă în amvon: să-l privească ţintă pe primar, că de nu, va greşi la Tatăl nostru; cum să-l agaţe cu *patenta* pe *patronul* rău-platnic, iar dacă îi *condeşte* fiicei preotului, cum să-şi înceapă discursul. Apoi din câte-o desagă apare ceva *potol,* ba unul, ba altul primeşte de-acasă *laetum nuntium,* atât de binevenit pentru sărmanul student care înghite zilnicul *pico* alături de *semperul cocviei,* sau pentru cel căruia în schimbul meditaţiilor făcute cu trei ţânci neisprăviţi, *civa* cea grasă îi găteşte tot la două zile *pantalonul pisicii;* sau pentru cel mai amărât, *cibuit* de parohie, dar numai de sărbători, când vede *absurdum;* sau când e rost de *blat,* dacă vreun *bărdaş* face cinste şi *lăncierul* taie cu briceagul din *coşarniţa* cea gustoasă, iluminând publicul cu *gâlgâitoriul* plin cu *stropşeală.* În asemenea cazuri spiritele se animă, uneori chiar până la violenţă: se râde de *sladoepiluce;* se varsă năduful pe *calefactor;* nici *grapşii* nu scapă de băşcălie şi vai de cel care i-ar sufla vreo vorbă lui *urechi de câine.*

Dacă e *sacâz* de-ajuns, gata şi *armonia,* la care iau parte toate mesele; *quinquennes* umplu sala cu fumul *longissimelor* în aşa hal, că abia se mai poate zări dacă nu cumva s-a rătăcit pe-acolo vreun *pullus* sau *superbia.* Uneori, la capitolul glumelor mai deocheate, se întâmplă să fie tachinată vreo *căţeluşă,* dar nu se insistă pe această temă; nu odată sunt alertaţi de strigătul *ad arma*! şi atunci, *mic ghiogar, mare ghiogar,* cu *gerunziul* înainte!

Ca nu cumva să-l aduc la disperare pe cititor din cauza jargonului colegiului, pentru înţelegerea căruia în zadar ar scormoni dicţionarele, deoarece n-ar găsi nici jumătate din cuvinte, iar cealaltă jumătate ar avea alt înţeles, mai bine să explic pe loc aceste expresii.

Deci, *humanissime,* i se spune studentului. *Toga* este o fustă neagră, bărbătească, lungă până la călcâie; *tichia*

este un mic tricorn, numit şi *pălărie ţintuită.* A *botaniza* înseamnă a căuta ierburi, inclusiv găini şi curci. Este adevărat că pe acestea Linné nu le-a trecut printre plante, dar asta e greşeala lui Linné; cuvântul este înrudit cu termenul de *şuteală,* care în limbajul studenţesc înseamnă a convinge, în timpul iernii, gardurile nepăzite să intre pe gura sobei. *Norgonacii, furpurceii* şi *broancafeţele* sunt diferite modele de pelerine. *Nokhéry* a fost străbunul studenţilor, primul *subscris* la înfiinţarea colegiului din Debreţin. Această *subscriere* înseamnă că se va supune legilor şcolii şi se va mulţumi cu ce se găteşte la porunca *seniorului,* seniorul fiind, desigur, cel mai vechi dintre *juraţi,* iar juratul – studentul care a depus jurământul.

E bine de ştiut toate astea.

Mai departe, *promotio academica* înseamnă că cineva a învăţat atât de multe în colegiu, încât e nevoit să plece pe trei ani la ţară ca să mai distribuie şi altora din surplusul său de ştiinţă, iar apoi să se întoarcă şi s-o ia de la început. *Bergengoţia* este orice sat unde nu se ştie ce e *dacia.* Aceasta nu este o parte a Daco-României, ci leafa. *Siliga* este plata în grâne, *siclul* – plata în bani peşin, iar *lucma* înseamnă amestecul de vinuri turnate laolaltă la vremea culesului – vă imaginaţi câtă apă o fi nimerind în el? *Pălăria de fier* sau *pedantul* este numele uzual al preotului bătrân, *costa* e cuvântul grecesc pentru dascăl; prin *stolă* se înţelege mantia sacrală folosită la înmormântări şi botezuri, când purtătorul ei trebuie plătit. *Dublubirul* este amenda plătită de fiecare pereche pentru nesăbuinţa de a se căsători. *Elecţia* înseamnă alegerea *legaţiilor,* iar *legaţia* este o măsură practică pentru a asigura Crăciunul şi studenţilor săraci. *Post festam* este termenul când se plătesc conturile; *patenta* e o scrisoare de răscumpărare, plătibilă la prezentare, iar *patronul,* acel cineva care vrea să scape de patentă. *A condi* este un cuvânt foarte popular, care înseamnă a face curte, a trage clopotele, sau, mai precis, a cobzări. *Potol* este orice obiect care se lasă mâncat. *Laetum nuntium* are sensul de *ştiri îmbucurătoare,*

înţelegând prin asta îndeosebi şuncă şi cârnaţi. *Cocvia* este bucătăria colegiului, *semper* – supa zilnică, iar *pico* – pâinea aferentă. *Civa* înseamnă cetăţeană, în traducere liberă a lui *civis* la feminin; *pantalonul pisicii* este o mâncare în care dacă ar intra o pisică, i s-ar lipi de picioare nişte pantaloni atât de perfecţi, că i-ar purta până s-ar rupe. A *cibui* vine de la latinescul *cibus* – mâncare –, referindu-se la bunăvoinţa grijulie a populaţiei unui sat de a trimite fasole, linte şi napi tânărului studios provenit din sânul său, pentru ca sub influenţa lor fortifiantă junele să se străduiască şi mai mult să devină un om renumit întru onoarea satului său. *Absurdum, î*n traducere simplă, înseamnă sarmale. Ţine de domeniul imposibilului. *Blatul* este o ocazie de a mânca gratis pe săturate. *Bărdaş* e pseudonimul studenţilor la drept. *Coşarniţa* este pâinea albă; *lăncier* i se spune bobocului care face focul în camera unui student mai mare, iar apoi doarme dus la gura sobei. *Stropşeala* este orice băutură alcoolică, iar *gâlgâitoriul* e plosca. *Iluminatul public* înseamnă că pot bea toţi câţi încap în jurul mesei. *Sladoepiluce* este numele unuia care se grăbeşte cu vorba, prescurtare de la „Slavă Domnului, e pileală şi pe lumea cealaltă”, cea mai neplăcută poreclă din această societate. *Calefactor* este numit cel care pârăşte celor mai mari tot ce aude; *grapşa* este mai marele respectiv, dacă e profesor, *ureche de câine,* dacă e jurat. *Sacâzul* este vinul cu care se unge gâtlejul înainte de a cânta, iar cântecului i se spune *armonie. Quinquennis* este studentul la teologie, iar *longissima,* pipa cu coadă lungă. *Pullus* i se spune unui student de la alt colegiu, iar cu numele de *superbia* (mândrie) au fost înzestraţi frizerii, care în multe privinţe aveau înclinaţii şi preocupări asemănătoare cu ale studenţilor.

Explicaţia cuvântului *căţeluşa* e foarte delicată. Este vorba de o fiinţă omenească, nici bărbat, nici femeie, dar nici copilaş. Ghicească cine poate! E un obicei urât, dar poate că va ieşi cândva din modă.

În sfârşit, *ad arma!* înseamnă că undeva în oraş a izbucnit un incendiu; *micul* şi *marele ghiogar* sunt aceia care deschid drumul peste garduri şi grădini studenţilor cu vocaţie de pompieri, iar *gerunziile* pomenite aici nu reprezintă forme gramaticale, ci mai degrabă nişte uriaşe ciomege de stejar, turnate-n plumb, care dărâmă dintr-o lovitură gardurile din scânduri. La elecţia legaţiilor, mânuitorii cu pumni zdraveni ai acestor ciomege au, pe bună dreptate, un avantaj de douăsprezece locuri pe lista studenţilor.

Ei, acum ştim tot.

Dar cele aflate nu ne vor folosi prea mult, pentru că nu rămânem aici, oricât ne-ar plăcea să ascultăm anecdotele spuse de studentul acela tuns, care stă în capul mesei celei lungi şi-şi înveseleşte colegii, bându-le în schimb vinul; cârciumarul îl onorează cu titlul *humanissime Aszályi.*

Noi avem treabă în altă parte. În pivniţă.

Jupânul Nagy lasă să intre acolo numai oaspeţii aleşi, deschizându-le un chepeng mare; nimeni n-are voie să pătrundă în beci fără ştirea lui.

Între ei, studenţii numesc acest loc *sacro sanctum.*

Ambele laturi ale sfântului lăcaş sunt ocupate de butoaie. Sub o boltă laterală se află o masă înconjurată de scaune din pai, vopsite în verde; în mijlocul mesei tronează o carafă cu cioc, de zece ocale, împrejmuită cu o duzină de căni de tablă.

Tocmai au sosit oaspeţii sfintei sfintelor. Sunt unsprezece, al doisprezecelea scaun a rămas neocupat.

Nouă dintre ei sunt în togă, iar doi poartă straie lumeşti după moda vremii: dolman strâmt cu fireturi, tivit cu blăniţă albă de miel, cravată albă, bogată, cămaşă brodată şi vestă pestriţă, înflorată, precum şi cizme galbene. Aceştia sunt *externi,* probabil *bărdaşi,* adică studenţi la drept. După cum s-ar putea să nu fie externi, ci răzvrătiţi, care, în pofida legilor canonice, civice, şcolare şi sociale, şi-au lepădat în mod arbitrar toga şi au neobrăzarea să defileze pe podul, ce traversează lagunele de noroi dintre colegiu şi primăria

din Debreţin, îmbrăcaţi în dolmane strâmte şi purtând pe cap în locul tichiei o chivără roşie, scandalizând lumea bună.

Trebuie să spun că unuia dintre studenţi nu-i stă deloc bine acest costum elegant. În primul rând măsoară abia cinci coţi jumate în înălţime şi-şi trage căpăţâna între umeri de parcă nici n-ar avea gât; are ţeasta ţuguiată, faţa turtită, nasul cârn, gura lată şi cu colţurile buzelor lăsate, sprâncenele stufoase; ba mai şi şchioapătă de ambele picioare, că atunci când merge, parcă vâsleşte pe Balaton. Acest student strâmb este *humanissime Biróczy Sándor.*

Cu atât mai impunător este celălalt: statura înaltă, faţa gravă, uşor alungită, ochii căprui şi blânzi, sprâncenele fine, cârlionţii castanii îi dau un aer visător; de la această armonie a trăsăturilor fac excepţie doar buzele strânse, care exprimă voinţă dârză şi tenacitate incisivă; dar fruntea frumoasă, boltită, echilibrează contrastele, acolo cele două expresii opuse se contopesc purificate şi blândeţea devine elevaţie poetică, iar tenacitatea – conştiinţă de sine. Acesta este *humanissime Jenöy Kálmán.*

Dintre cei în togă, trei sunt de remarcat; unul, un lungan ciolănos, uscăţiv, părând şi mai înalt în toga lungă, cu capul gârbovit, de parcă s-ar ruşina de înălţimea lui sau ar fi în căutarea vreunui obiect căzut pe jos. Pomeţii proeminenţi, bărbia puternică exprimă tenacitate. Numele lui este *humanissime Barkó Pál.*

Alt tânăr se remarcă prin făptura-i nervoasă. La prima vedere, chipul lui roşu şi ciupit de vărsat e neplăcut, dar când începe să vorbească, focul din priviri şi expresia feţei au ceva încântător, care-l înfrumuseţează pe dată. E *humanissime Borcsay Mihály.*

Şi mai există un personaj demn de atenţie, un flăcău îmbujorat, cu pieptul lat şi braţe musculoase, pe care toga stă întinsă, gata să plesnească; pare mai degrabă un husar deghizat în popă, decât student la teologie. Este *humanissime Csuka Ferenc,* totodată şi mare ghiogar, dar

momentan nu are ghioaga la el.

Cei unsprezece tineri se aşezară în jurul mesei, luând câte o cană în mână şi intonară cântecul de pahar al studenţilor, care începe cu o melodie tristă, funebră, continuă în ritm de marş, sfârşind într-un tempo îndrăcit; este unul din cele mai frumoase cântece de pahar scrise vreodată:

Ca o umbră viaţa trece;
Nici nu ştii cum se petrece,
Hei, zău, că-i nătărău
Cin' plânge şi-i pare rău
Când să petreacă şi să râdă ar putea!
Şi nici nu vede
Că viaţa trece
Ca bruma şi ceata toamnei cea rece.
Şi linia vieţii creşte vârtoasă
Lângă carafa cea pântecoasă
Hai, degrabă, umple paharul
În vinul bun îneacă-ţi amarul!

Şi se revine la primul vers:

Ca o umbră viaţa trece.

Dar chiar la începutul cântecului, unul din studenţi răsturnă întâmplător lumânarea cu paharul şi rămaseră pe întuneric. Abia după ce-au terminat de cântat începură să strige:

— Jupâne Nagy, s-a stins lumânarea!

Cârciumarul apăru îndată cu altă lumânare, privind în jur cu ochi de Debreţin. Spunem „ochi de Debreţin" atunci când cineva nu vrea să vadă ceea ce ar putea vedea.

Pe masa lungă nu mai era nici urmă de carafă, studenţii nu mai aveau pahare în mâini. Şedeau gravi şi tăcuţi în jurul mesei, fiecare cu câte un teanc de hârtii în faţă şi câte o călimară înfiptă cu un cui în masă. Iar în mijlocul mesei, acolo unde înainte stătea carafa, apăruse o carte groasă *in*

quarto.

Cârciumarul nu întrebă, nu spuse nimic, dădu din cap şi ieşi.

Cartea cea mare era „Cronica de la Csittvár”.[5]

Autori anonimi au început s-o compună în 1665, dacă nu mă înşel, la Sárospatak.

Era o colecţie vestită, cuprinzând toate datele, mai mult sau mai puţin importante, pe care istoria oficială a uitat să le consemneze, sau pe care mâna de fier a stăpânirii le-a smuls din filele ei, sau pe cele falsificate de linguşirea curtenilor.

De aceea se numeşte „Cronica de la Csittvár”. Csitt, adică: să fim muţi!

Iezuiţii, despre care această cronică a notat multe date defavorabile, lansaseră zvonul că ea adăposteşte numai minciuni şi idei demente şi o numeau în derâdere „Cronica de la Csittvár” (cetatea smintiţilor), iar dacă cineva spunea vreo prostie sau vreo minciună gogonată, răspunsul general era: asta-i bună pentru „Cronica de la Csittvár”! Existau şi unii – puţini, ce-i drept – care ştiau adevărul despre cronică; iar cei ce o căutau cu înfrigurare nu-i aflau niciodată ascunzişul. Întotdeauna era în mâinile tineretului. Iar tinerii sunt entuziaşti, buni tăinuitori şi conspiratori.

Puteai descoperi în cronică toate evenimentele îndoliate – uitate şi îngropate – ale ţării; totdeauna se găsea câte ceva de muşamalizat, de făcut uitat pentru posteritate, ceva despre care să se spună „a fost doar un vis!” sau „asta-i o minciună!”

Robia ultimului Zrinyi, care în închisoare uitase să vorbească.

Suferinţele celor treizeci şi patru de predicatori maghiari condamnaţi la galere.

Povestea frânghiei de cânepă pe care contele Pálffy Antal a trebuit s-o poarte până în ziua morţii, ca să-şi amintească

---

[5] *Csittvár* se poate traduce prin „Cetatea tăcerii”, de la *Csitt* – pe româneşte *Sst!*

în fiecare clipă, dacă i-ar reveni cumva entuziasmul din tinereţe, că pentru o asemenea gafă patriotică i s-a pus de gât ştreangul, al cărui capăt e în mâna stăpânirii.

Scrisorile din exil, pline de amar, ale lui Mikes Kelemen, secretarul lui Rákóczi.

Întâmplările lui Vak Bottyán; avatarurile căpeteniei Józsa.

Istoria secretă a nobililor reduşi la tăcere în dieta de la Bratislava.

Amănuntele jalnice ale apariţiei multor mari moşii.

Şi, printre acestea, anecdote având ca subiect mari personalităţi istorice.

Maria Tereza şi glumele cu înţeles profund ale bufonului ei maghiar.

Măcelărirea sârbilor la Kecskemét şi răscoala ţărănească din Ardeal.

Dezvăluirea tainei stafiilor din castelul de la Debreţin,

Alături, epigrame memorabile, versuri satirice şi puternice pamflete politice.

Acolo era consemnată poezia lui Bercsényi:

Nu-l crede pe neamţ, frăţâne,
Cât de dulce ţi-ar da pâne.
Chiar dacă te slobozeşte
Cumva tot te potcoveşte;
N-are el, neamţu', cuvânt
Bătu-l-ar Domnul cel sfânt.

Pamfletele parlamentare, între care acela de neuitat, ce începea cu *compono, impono,* scris cu ocazia parlamentului din Sopron şi parodia înmormântării legilor, despre parlamentul din 1791.

Versurile satirice scrise de iezuiţi, împotriva împăratului Iosif, poreclindu-l *Josephus Lutheringus,* precum şi răspunsul împăratului: *aquila non captat muscas* (vulturul nu prinde muşte).

Iar mai încolo, cupletul satiric berlinez, în care poşta soseşte cu doi saci, într-unul ordonanţele imperiale favorabile emise în luna mai, iar în celălalt revocarea lor din

iunie.

Tariful specific aplicat de turci, în ultimul război, pentru răscumpărarea prizonierilor, conform căruia un ulan german făcea cinci florini, un pedestraş maghiar trei florini, un husar zece florini, un muntean opt pitaci.

Documente politice strict secrete: catehismul lui Mártinovics, Manch-Hermaeon – proclamaţia lui Napoleon I către unguri –, documentele familiei Crouy; şi acea dramă fatidică având ca subiect decapitarea lui Ludovic al XVI-lea, jucată de studenţii din K...; studentul din rolul titular, pseudo-ghilotinat pe scenă, era cât pe-aci să-şi piardă mai târziu şi propriul cap; şi alte scrieri de tristă amintire, presărate cu colbul de pe mormintele autorilor.

Existau şi raritäţi cu subiect religios. Aforismele lui Luther. Poruncile iezuite. Tragedia călugărilor roşii din Nagyszombat. Legende despre idolatrii lui Bafometh. Tradiţia memorabilă a vrăjitoriei profesorului Hatvani din Debreţin – istoria fatalei inscripţii *cras* (mâine), alături de istoria macabră imortalizată în versuri clasice:

Infans ut vervex, puerulus, nupta, maritus,
Cultello, flamma, fume, dolore cadunt.

(Precum mielul, pruncul, copilul, mama şi tata,
Răpuşi de cuţit şi flacără, funie, durere.)

Iată povestea acestui epitaf misterios: un copil, jucându-se cu cuţitul, şi-a omorât frăţiorul din leagăn, de frică s-a ascuns în cuptor, maică-sa a încins cuptorul ca să coacă pâinea; mama s-a spânzurat deznădăjduită, iar tatăl, sosind acasă, a murit de durere. Hatvani a oferit un premiu pentru cel mai reuşit epitaf pe această temă şi cel mai prost dintre studenţi a scris cele mai bune versuri. Desigur, inspirat de diavol.

Mai erau şi profeţii misterioase din veacuri îndepărtate, precum şi aforisme de neuitat ale multor oameni de seamă.

Numeroase portrete împestriţau filele. Şi partiturile unor

cântece de demult, cântece interzise, uitate, dispărute şi din aer, care se cântau pe vremuri la taragot, în tabere, şi care nu mai aveau voie să răsune. Dar „Cronica de la Csittvár” le-a păstrat. Autorii se pricepeau la orice, la scris, la desen, la muzică, ştiau toate limbile pământului şi umblau peste tot, aflau, adunau, tăinuiau tot.

Cam asta cuprindea „Cronica de la Csittvár”.

Creştea mereu şi an de an i se adăugau noi file, care nu erau legate, ci doar introduse în mapa cea mare din piele de viţel.

Cronicarii erau întotdeauna doisprezece. Se obligau prin jurământ şi cuvânt de onoare să nu divulge nimănui, niciodată, în nici un fel de circumstanţe, locul unde se află cronica. Dacă unul din ei părăsea colegiul, era ales altul în locul lui, dar numai prin votul unanim al celorlalţi unsprezece. Profesori, care în timpul studenţiei luaseră parte la redactarea cronicii, dar mai târziu, ajungând într-o poziţie superioară, şi-au schimbat vederile, degeaba ar fi căutat cronica la locul ştiut, ea era în altă ascunzătoare. Reverendissimul A... o hăituise cu asiduitate inchizitorială trei ani în şir, timp în care stătea pe ea zi de zi. Era ascunsă sub catedră. Evident, acolo n-o căutase nimeni.

În prezent, cronica este aici, în beciul jupânului Nagy, dar nici el n-ar putea spune din ce ungher a ieşit la iveală.

Cronicarii se întâlnesc în fiecare duminică în pivniţa hanului din Pădurea Mare şi prezintă ultimele achiziţii. Se decide prin majoritate de voturi dacă materialul respectiv merită să fie inclus în cronică. La fel se hotărăşte dacă se admite copierea lucrării sau rămâne unicat şi nu se poate populariza.

În general puteau fi copiate poeziile. Aşa se promova pe atunci literatura. Fiecare îşi copia singur lucrările poetului preferat. Aici nu putea interveni cenzura. Iar între ei nu-i spuneau niciodată „Cronica de la Csittvár”, ci „Cununa”, ca titlul să nu se răspândească, purtat de vânt.

În momentul de faţă, preşedintele societăţii cronicarilor este Jenöy Kálmán.

După ce cârciumarul ieşi din beci, Jenöy deschise şedinţa.

— Prieteni, după cum bine ştiţi, săptămâna trecută am refuzat materialul adus de un tovarăş de-al nostru, şi anume cântecul *Dungo.* Este, într-adevăr, un cuplet satiric, cum mai sunt şi altele în cronică; de popularitate, ce să mai vorbim – degeaba s-a bătut toba la toate colţurile de stradă, ordonând „Să nu se mai cânte *Dungo”,* răspunsul a fost „Ba tocmai că *Dungo”* – şi cu toate acestea nu merită un loc în cronică. Nu suntem ipocriţi, nu facem pe predicatorii, consemnăm cele mai nemiloase sentinţe ale opiniei publice chiar şi la adresa celor mai mari. Iar dacă geniul unui poet adevărat se rătăceşte vreodată în trivialităţi, îi acordăm loc în Olimp; erorile lui Apollo sunt scandaluri divine şi merită să fie dăltuite în marmură, dar dacă Marsyas scrie obscenităţi, trebuie jupuit de viu. Acest *Dungo* este un cântec josnic şi stupid, textul e dezgustător, iar melodia fără har; sunt insultaţi doar potentaţi din cei mai mărunţi, de către oameni şi mai mărunţi, aşa că prezentul se va ruşina de cântec, iar viitorul îl va ignora. Din aceste motive nu l-am inclus în „Cununa”. Acum colegul care ni l-a propus şi care, după cum ştim, e chiar autorul cântecului, s-a supărat pe noi şi iată că azi nici n-a apărut. *Genus irritabile vatum* (Poeţii sunt un neam iritabil.) Mi-e teamă că e în stare şi de ceva mai rău. De aceea vă propun ca adunarea de astăzi să fie ultima în acest loc şi să ne căutăm altul pentru viitor.

Toţi sunt de acord cu propunerea. Preşedintele este însărcinat să caute alt loc. Iar colegul absent nemotivat va mai fi chemat o dată, înainte să fie ales altcineva în locul lui.

— Şi acum să trecem la ordinea de zi. Prietenul Biróczy Sándor e primul la cuvânt.

Micul şchiop se ridică, scoase din buzunarul dolmanului un vraf de hârţoage şi începu cu voce scârţâită, ca de râzătoare:

— Am mai găsit nişte poezii satirice, care deocamdată sunt unicate.

— Să le auzim.

— Prima este poezia lui Kovács József către „nobilii decăzuţi”.

Îngrozitoare idee! Să cuteze cineva să versifice o asemenea blasfemie în prima jumătate a acestui veac!

Pământeni! Puteţi fi nobili chiar tâmpiţi de sunteţi
Piele de câine drept hrisov de-aveţi.
Puteţi fi, de v-atârnă în colibe
Ale părinţilor vechi arme şi hlamide.
Sunt nobili toţi al căror nume ponosit
În faţă cu-n „N” şters s-a-mpodobit.
Vezi, în vechime se picta pe pergament
Rangul ce-i azi ridicol, decadent.
Ce vremuri, ce moravuri! Azi rangul nobiliar
Nu caută decât iepurele printre ogari.
Ah, nu! Nu aşa trebuie pictate
Cinstea şi rangul în inimă purtate.
Soldaţii lui Doja, orfani, de-amărăciune plini,
Merită cununi de trandafiri, nu spini,
Dacă jignita inimă se hotărăşte
Şi cu curajul nobil înarmat se-uneşte,
Ca să trezească-n zăngănit de arme
Dreptatea amorţită, care doarme.
Ei merită să fie nobili, în care
Sălăşluieşte virtutea nemuritoare;
Şi nu cel care piere moţăind
Între relicve vechi mucegăind.

. . . . . .

. . . . . .

Eu nobil sunt; dar nu pot şti
Dacă tata, orbit de strălucire, o mai fi.

Noroc că pe atunci o asemenea poezie nu putea vedea lumina tiparului, altfel autorul ar fi fost ameninţat de tripla primejdie ca, întâi, publicul să-i spargă capul, doi, autorităţile să-l jupoaie şi trei, sufletul său, astfel scăpat din

piele, să ajungă direct în iad.

Cei zece arbitri au hotărât în unanimitate includerea poeziei în cronică şi au aprobat copierea ei.

Micul şchiop îşi şterse de pe frunte sudoarea victoriei şi, clipind din ochii lui de satir, spuse că mai are ceva, şi anume *Convorbirea dintre talerul dublu, bătrânul creiţar şi mariaşul strâmb.* Un poem satiric politico-financiar în care sunt biciuite fără milă tranzacţiile bancare la negru.

Se votă în unanimitate acceptarea în cronică.

Cele două poeme erau gata scrise pe hârtie de format potrivit, pentru a putea fi introduse direct în mapă.

— Acum urmează prietenul nostru Barkó Pál.

Acest tânăr înalt şi slab, care studiază asiduu limbile orientale, îşi petrece tot timpul liber în bibliotecă, de aceea e adus de spate; în timpul vacanţei cutreieră prin coclauri, în căutare de antichităţi. Rareori i se aude glasul, cu toate că ar putea răspunde şi în zece limbi. De pe-acum are o lucrare interesantă despre Iulian, care în timpul lui Béla al IV-lea a plecat cu încă doi să-i caute pe proto-unguri. La întoarcere, l-a înştiinţat pe rege că dincolo de Volga mai există un mare popor maghiar, care păstrează religia străbună şi are o scriere proprie. De atunci însă a trecut valul mongol care a măturat şi Europa. Cine ştie unde i-a gonit pe aceşti unguri?

Barkó Pál e obsedat de ideea căutării acestor strărude în lumea largă.

Acum le prezintă camarazilor săi literele maghiare străvechi. Până în secolul doisprezece mai erau folosite de preoţi; se compun din linii simple, uşor de crestat cu cuţitul pe cele patru feţe ale unui beţigaş cu secţiune pătrată, şi citite de sus în jos. Vechile mituri şi cântecele păgâne maghiare erau scrijelite pe asemenea beţe. Fanatismul creştin le-a ars, acolo unde le-a găsit. Se mai păstrează o asemenea inscripţie într-o biserică din secuime.

Tinerii cronicari ascultară cu multă atenţie comunicarea junelui arheolog şi o incluseră în cronică.

Al treilea referent era Jenöy.

Vorbi despre coroana sfântului Ştefan, rostind nişte lucruri care nici astăzi nu pot fi spuse decât în şoaptă: că această coroană, cu perle şi pietre preţioase cu tot, nu valorează mai mult de zece mii de taleri, ba un aurar din Viena s-a oferit să facă o copie pentru numai o mie de taleri; cu toate astea, pe vremea lui Matei I, şaptezeci de mii de taleri a dat ţara pentru răscumpărare, deşi, lucru dovedit de imaginile şi numele de pe coroană, ea nu a fost niciodată pe capul sfântului Ştefan. *Angelus*-ul care a adus-o nu era înger, ci *angelos,* ceea ce în limba greacă înseamnă curier. O fi fost vreun om al lui Mihail Doukas, împăratul Bizanţului.

Pe ascultători îi trecu un fior prin şira spinării. Asemenea descoperiri pun la grea încercare şi inimile cele mai tari. Ca atunci când auzi că Dumnezeu nu putea crea lumea în şase zile, pentru că geologii au dovedit contrariul.

Oamenilor nu le place să le tulburi iluziile.

Şi această comunicare a fost preluată în cronică, precizându-se că nimeni n-are voie s-o copieze vreodată sau s-o relateze altcuiva. (De atunci s-a şi tipărit.)

Urmă la rând Borcsay.

Flăcăul ciupit de vărsat era nespus de mândru de talentul său de recitator. Nu se mulţumea să citească lângă masă, ci obişnuia să declame pe de rost, stând în mijlocul încăperii şi gesticulând liber cu amândouă mâinile. Urcat pe un teasc de struguri răsturnat, în loc de tribună, tuna cu voce de stentor o poezie tăinuită a lui Csokonai Vitéz Mihály: „Religiei”.

Un poem care-ţi face părul măciucă. Atacă religia în sine, sarcastic şi grav, din dragoste pentru oameni, şi din cunoaşterea lui Dumnezeu. Nu numai religia papistaşă, ci pe toate; toate dogmele şi religiile, indiferent că preotul s-ar numi episcop, derviş, bonz, rabin sau supraintendent. Atacă turnurile, bisericile şi îndrăzneşte să spună că din preţul unei singure turle înzorzonate s-ar putea construi aziluri pentru o sută de oameni sărmani.

Acest poem cumplit, recitat în semiobscuritatea beciului de către un lungan îmbrăcat preoţeşte în negru, în faţa altor opt siluete preoţeşti, dădea impresia celei mai înspăimântătoare conspiraţii subterane care a existat vreodată.

Unica lumânare de pe masă lumina cu flacăra ei pâlpâitoare feţele celor din jur.

Recitatorul era sublim. Te făcea să uiţi că nu e frumos, că e ciupit de vărsat; era numai suflet şi părea aureolat cu stele.

Patru dintre colegi aplaudară, strigând: *Vivat!* Şase tăceau. Un student mai mare făcu observaţia că poemul e foarte frumos, dar s-a născut cu un veac prea devreme şi, în ce ne priveşte, şi peste un veac ar fi prematur.

Ceilalţi tăceau.

Jenöy întrebă dacă poemul poate fi consemnat în cronică.

Se vota secret, introducând un bilet alb sau negru, strâns în pumn, sub o pălărie răsturnată.

Jenöy ridică pălăria. Cu o majoritate de numai şase la cinci s-a decis includerea în cronică a poemului necunoscut al lui Csokonai.

A doua întrebare: se admite copierea poemului?

Jenöy se hotărî în sinea lui să voteze contra. Dacă poemul ar părăsi încăperea, ar pune în pericol întreaga conspiraţie. Să rămână pentru posteritate.

Dar când ridică a doua oară pălăria, găsi şapte bilete albe şi numai patru negre. Unul din biletele negre era al lui.

Deci doi dintre cei care votaseră contra înainte, acum erau pentru.

Jenöy îi şopti şchiopului de lângă el:

— Nu-mi place că mai întâi au fost şase, iar acum şapte. Trebuie să ne supraveghem unii pe alţii...

Copiară cu toţii poemul, dictat de Borcsay.

Apoi îşi şterseră penele de scris, înşurubară capacele călimărilor şi le ascunseră în buzunarul de la spate al togii. Gata cu scrisul pe ziua de azi!

Dar mai rămâne ceva de făcut.

De sub gulerul triplu al norgonacului lui Csuka Feri apăru un instrument neobişnuit. Asemănător cu clarinetul, dar înrudit şi cu trompeta; corpul e din lemn, pâlnia largă, ambuşura lungă şi subţire ca tocul peniţei. E *taragotul,* instrument muzical interzis şi prigonit. Stridentă amintire de pe vremea când curuţii rebeli îşi purtau flamurile până la Németujvár, trâmbiţând cântece de libertate.

Trebuiau distruse toate taragoturile. Pentru ca nimeni să nu mai sufle în acest instrument diabolic, slobozind din pâlnia sa demonii adormiţi care călăreau odinioară pe flamurile fluturânde, în nechezatul cailor şi zăngănitul săbiilor, pe câmpul de luptă. De mult s-au stins până şi urmaşii acestor sunete războinice. Au ars odată cu aşchiile taragotului. Au mai scos un ultim ţipăt când lemnul lor trosnea în cuptorul încins. Iar cântecele le-au uitat toţi.

Ultima oară au fost cântate în faţa nobilimii adunate în parlamentul de la Buda când a fost readusă în ţară, de la Viena, coroana; atunci a mai răsunat o dată taragotul, intonând marşul „Hei, Rákóczi, Bercsényi!” şi apoi „După bruma toamnei”. Ce entuziasm în Buda! De parcă ungurii voiau să ridice pe umeri jumătate din lume! Însă optsprezece ani mai târziu, cetele de nobili erau chemate la luptă cu marşul:

Unde stai tu, jupâniţă?
La Cristur?

Dar le-a ieşit pe nas, pentru că foarte curând urmă cântecul:

Te retrage, nu lupta
Pân’ la Komarom nu sta...

„Cronica de la Csittvár” păstrează şi notele cântecelor îngropate. Nu lipseşte decât taragotul care să le dea glas şi omul care să ştie cânta la taragot. Este un instrument pretenţios. E greu să-i înveţi tehnica; un nepriceput nu

emite decât nişte ţipete jalnice, în schimb cel care-l stăpâneşte, scoate ce sunet vrea din el. În mâna lui taragotul plânge, cheamă, răsună, oftează, îşi spune amarul, şuieră şi iar se tânguie, pierzându-se în şoaptă.

Textele cântecelor rakocziene nu sunt prea grozave. Cântecul îngânat de taragot lângă focurile de pază sună aşa:

Între ghearele de vultur,
Hei, de vultur,
Veştejeşte tot ce-i ungur,
Tot ce-i ungur.
Neamţul se-ngraşă de crapă,
În piele să nu încapă,
Şi mai cere iar şi iar
Sărman sânge de maghiar.

Cam simpluţă poezioara, dar taragotul din mâna tânărului student îi dă sensuri mai adânci. Cine aude, se închipuie trăind aievea pe vremea când s-a născut cântecul, luând parte la lupte, murind şi renăscând, uitând cele întâmplate în viaţa anterioară; dar la auzul acestor sunete, în sufletul lui reînvie toate amintirile trecutului.

Textul marşului de luptă este şi mai nesemnificativ:

Hei, Rákóczi, Bercsényi!
Viteze căpetenii maghiare,
Dar voi Bezerédy, Ocskay,
Unde sunteţi?
Ale neamului stele sclipitoare.

Însă melodia este strigătul deznădejdii. Ultimul efort de a învia morţii. Lemnul rece al instrumentului arde!

Şi iată, studenţii se înfierbântă, feţele lor se aprind la auzul semnalului de corn.

Deşi, la drept vorbind, ce le pasă lor de Rákóczi? De Bercsényi? De Bezerédy? Cine a fost Ocskay? Se învaţă asta undeva? Ştie cineva?

Versurile celui de-al treilea cântec sunt fără pretenţii. Totuşi, acesta e cântecul cel mai interzis, mai prigonit; mulţi au ajuns în închisori din cauza lui.

Dar ce-o fi atât de grav aici?

După bruma toamnei,
Bate vântul iernii,
Iar umbra pădurii
Şi-urma cizmei roşii
Neaua le-nveleşte,
Neaua le-nveleşte.

Cu acest cântec. şi-au luat rămas-bun de la munţii natali ultimele trupe ale domnitorului exilat. Urmele cizmelor lor roşii le-a acoperit omătul, dar atât de bine, că nimeni nu le-a mai văzut de atunci.

Şi nici unul dintre cei ce ascultă acest cântec de jale nu înţelege de ce i se umplu ochii de lacrimi, de ce simte o greutate pe piept.

Unul plânge cu capul pe masă, altul s-a întors într-o parte; orientalistul şi-a lăsat capul pe spate, de parcă ar vedea ceva în zare, chiar şi taragotistului i se rostogolesc lacrimi pe obrajii bucălaţi.

Siluetele în togă neagră cântau încetişor, însoţind taragotul:

Iar umbra pădurii
Şi-urma cizmei roşii
Neaua le-nveleşte
Neaua le-nveleşte.

A cânta această melodie era crimă de înaltă trădare!

Deodată, dinspre uşa pivniţei se aude cuvântul de ordine al jupânului Nagy:

— *Ad cantum!* (Cântaţi!)

Brusc, studenţii răstoarnă lumânarea de pe masă şi în clipa următoare răsună un foarte zgomotos cântec de pahar:

Hei, hei, hai să bem
În mormânt tot încăpem,
Colo va fi odihnit
Trupul nostru ostenit.

Unuia nu-i place vinul
Altu-i ca o bute spartă
Unul nu bea, altu-i turtă
Amândoi o cam încurcă
Hei, hei, hai să bem!

Până să pătrundă în beci o geană de lumină, nu se mai vedea nici urmă de „Cronica de la Csittvár”. Dispăruseră şi călimările şi tocurile, în schimb pe masă trona carafa pântecoasă cu cioc, iar studenţii aveau fiecare câte un pahar în mână.

— *Bacche! Evan! Evoe!*[6]

Adunarea cronicarilor avea loc într-o firidă laterală a pivniţei şi ca să ajungă la ea, intruşii trebuiau să parcurgă un culoar lung, printre două rânduri de butoaie.

Borcsay îşi asumă sarcina de a-i reţine de unul singur pe aceşti perşi în strâmtoarea de la Termopile, până ce colegii lui ascund Cronica. Jucă rolul lui Leonidas prefăcându-se beat mort, ieşind în întâmpinarea agresorilor şi împiedicându-le înaintarea.

Din tabăra inamică făcea parte *clarissime domine* profesor Muskotályi, însoţit de doi juraţi care purtau felinare îmbrăcate în plasă de sârmă, precum şi de doi servitori ai şcolii.

E cazul să amintim că acest prealuminat domn Muskotályi este chiar celebrul personaj imortalizat pentru un deceniu de cupletul satiric *Dunga,* şi care de un an întreg turbează de furie din cauza serenadelor batjocoritoare cântate sub fereastra sa de elevii impertinenţi; de-atâta furie s-a îngrăşat într-un asemenea

[6] Exclamaţii bahice, urări de noroc (în limba latină în orig.).

hal, că nu-şi mai poate împreuna mâinile pentru rugăciune.

Făptura sa scundă şi dolofană este înveşmântată după obiceiul vremii într-un mintean garnisit cu blană de vulpe, de sub care se vede onorabila sutană cu copci.

Simulând beţia în scopuri tactice, afurisitul de Borcsay venea împleticindu-se, cu lumânarea stinsă în mână şi zbierând cu glas răguşit cântecul corespunzător:

Ba se-aprinde, ba se stinge,
Numai inimioara-mi plânge.

În timp ce cânta, se ciocni atât de periculos cu capul de nasul domnului clarissim, că era cât pe-aci să i-l spargă.

Se retrase speriat şi, holbându-se încremenit la cei din faţa lui, întrebă:

— Da’ voi cine sunteţi?

Juca atât de bine rolul beţivului care nu mai recunoaşte pe nimeni, cu ochii sticloşi, gura căzută şi trupul în echilibru instabil, că, la prima vedere, clarissimul era cât pe-aci să-l creadă şi-l mustră mânios:

— Beţiv mojic, nici nu mă recunoşti! Sunt profesorul dumitale de *physices.*

La aceste cuvinte, găliganul făcu o mutră înţeleaptă, ca beţivii când vor să spună una bună.

— Asta nu se poate! Profesorul meu nu umblă noaptea târziu prin cârciumi. E de mult acasă şi doarme. Dar dacă dumneavoastră sunteţi profesor de *physices,* spuneţi-mi şi mie de ce fasolea se răsuceşte în jurul aracului de la dreapta la stânga, iar hameiul de la stânga la dreapta?

Desigur, asta n-a reuşit s-o dezlege încă nimeni, de la Buffon la Diószegi; drept care prealuminatul se supără foarte tare pe studentul buclucaş şi strigă:

— Pleacă din faţa mea, elev beţiv! Eu am venit aici în anchetă.

Auzind asta, Borcsay interpretă rolul beţivului înspăimântat. Începu să plângă, să urle, că el e pentru prima dată aici; căzu în genunchi, se jură că nu mai bea în

viaţa lui, să i se ierte greşeala, să fie graţiat! Înhăţă mâna clarissimului şi-o strânse la piept, iar când acesta era în culmea furiei şi când juraţii şi oamenii de serviciu îi săriră în ajutor, Borcsay trecu la acea fază a beţiei care se aseamănă cu răul de mare; speriaţi de erupţie, cei cinci se retraseră în afara zonei periculoase. Prin aceste manevre, Borcsay câştigă destul timp ca tovarăşii lui să ascundă cronica. Când inchizitorul reuşi să-şi croiască drum spre firidă, nu găsi decât un grup vesel care cânta şi bea în jurul mesei lungi.

Pe scaunul prezidenţial nu mai şedea Jenöy, ci şchiopul de Biróczy. Studenţii nu părură surprinşi de apariţia clarissimului.

E drept că regulamentul şcolar interzice frecventarea cârciumilor, dar nu prea e luat în serios, lucru dovedit şi de cuantumul pedepsei; de pildă, la colegiul din Pápa, amenda pentru cel găsit în cârciumă era de zece pitaci, iar la alte colegii se plătea în *naturalia* (arest, mustrări) de valoare similară. Era deci uşor de înţeles strădania cronicarilor surprinşi în beci de a se lăsa pedepsiţi cât de aspru pentru prezenţa în cârciumă, decât să fie bănuiţi de ceea ce tocmai făcuseră: recitarea unor poezii! comunicări ştiinţifice! cântat la taragot! scrierea cronicii! Prealuminatul domn Muskotályi se strădui să arboreze o mină solemnă, dar care nu-i stătea bine deloc. Îşi pierduse tot prestigiul în faţa blestematului de student. Deşi zău că era un erudit! Dar din cauza grăsimii devenise ţinta batjocurii, iar el îi prigonea pe studenţi. Ori de câte ori vedea mâzgălit cu creta pe peretele şcolii un rotocol mare. cu unul mai mic deasupra, cel mare având patru beţe drept braţe şi picioare, iar cel mic două puncte drept ochi şi o linie pentru nas şi gură, ştia că e el, chiar fără să fie scris numele dedesubt. Până şi pe tabla neagră din clasă găsea aceeaşi figură geometrică, semnată Q.F.D.[7] Asta nu era de natură

[7] *Quod fuit demonstrandum* – ceea ce a fost de demonstrat (în limba latină în orig.)

să-l dispună.

— Cu ce vă îndeletniciţi aici? – întrebă el nazal, cu voce poruncitoare, ciocănind în masă cu bastonul de trestie.

Biróczy se simţi obligat să dea răspunsul prezidenţial:

— Probleme de exegetică. Textul este nunta din Cana.

— Nu dumitale m-am adresat. Humanissime Jenöy, de ce nu şezi dumneata pe scaunul prezidenţial?

Jenöy zâmbi ironic, apoi răspunse cu umor studenţesc:

— Cauza este o lege a fizicii: *de impenetrabilitate corporum,* nepătrunderea corpurilor. Din moment ce Biróczy stă acolo şi având în vedere că Biróczy este un *corp,* iar *corpurile* sunt impenetrabile, rezultă că două corpuri nu pot fi în acelaşi timp în acelaşi loc.

— Nu eşti dumneata preşedintele cronicarilor?

Jenöy se holbă la el mirat:

— Ce fel de cronică? Vă referiţi cumva la *Cronicon Budense?* Sau la cea a lui Anonymus Belae regis notarius? Sau la cronica lui Szalárdy, sau cronica pictată a lui Márkus, sau poate *carmen miserabile?*

— Nu face pe nebunul! Nu ţi se potriveşte. Aţi organizat aici o întrunire interzisă de legea lui Leopold I, vă ţineţi de calomnii, care se pedepsesc prin legea II: 71, scriind versuri şi pamflete denigratoare la adresa Curţii şi a deputaţilor.

— *Depraecor!*[8] – îl întrerupse Jenöy. Eu, ca jurist, trebuie să ştiu mai bine legile; întrunirile sunt interzise de legea 1599: 26 a lui Iosif I, iar *calumnia* pedepsită de legea II: 71 nu înseamnă calomnie, ci proces nefondat. În timp ce calomnia referitoare la înalta Curte atrage condamnarea la moarte, conform legii II : 53 a lui Ştefan I, iar calomnia la adresa corpului legislativ se sancţionează cu 200 florini, conform articolului 1725:7 şi 9.

Prealuminatul domn turba de furie.

— N-am venit aici ca să-mi ţii prelegeri din Tripartitum, ci ca să-mi dai cronica. Unde e?

— Între noi n-a fost vorba niciodată despre vreo lighioană cu acest nume.

[8] Daţi-mi voie! (în limba latină în orig.)

— Cazuistule! Iezuitule! Te legi de denumiri! Ştiu că între voi îi ziceţi „Cununa”. Unde e „Cununa”?

Jenöy răspunse imperturbabil, cu umor:

— Nu cunosc decât două feluri de cununi: una din flori artificiale, pe capul mireselor, cealaltă, din foi de dafin, pe purcelul fript. Şi cum aici nu-i nici una, nici alta...

— *Tace!* E inutil să tergiversezi, ştiu tot! Aţi fost pârâţi! Mărturisiţi-vă sincer păcatele, asta v-ar uşura pedeapsa. Daţi-mi documentele.

— *Quaeras!* – răcni o voce de bas. Era a lui Barkó. Şi toţi strigară la unison: *quaeras!* Caută!

Clarissimul se apucă să bată cu bastonul în toate butoaiele: care sună a gol?

Ca să-i facă în ciudă, Bórcsay, continuând rolul beţivului, se caţără pe un butoi şi, călare precum Bacchus înfăţişat pe cărţile de joc, începu să cânte:

Sfântul Petru spre Roma a pornit,
De umăr un toiag şi-a sprijinit.
Şi-o ploscă în vârf de toiag
Cu vinul atât de drag.
Bea de câte ori doreşte
Şi pe Filip îl serveşte.

Ştiinţa demonstrează – asta se ştie – că dacă baţi în partea de jos a unui butoi aproape plin, nu se aude nimic, iar dacă ciocăneşti capacul de sus, va suna a gol. Dar ca un butoi plin ochi să sune a gol în partea de jos, asta nu s-a mai pomenit. Descoperirea noului *vacuum Torricellianum* i-a fost hărăzită prealuminatului Muskotályi.

Când ajunse la butoiul călărit de insolentul Bórcsay şi ciocăni în partea de jos, sună a gol, în timp ce sus nu se auzi decât un pocnet.

— Ăsta e! – făcu semn clarissimul însoţitorilor şi se întoarse victorios către studentul înmărmurit de pe butoi. Ei, acum să te văd dând din picioare! Acum să-i invoci pe Bacchus şi pe Gambrinus! Dar dumneata, humanissime

Jenöy, ce părere ai? Doar eşti atât de bun la fizică; n-ai putea să-mi explici cum se face că acest butoi la fund sună a gol, iar în partea de sus nu?

Jenöy răspunse deloc încurcat:

— Foarte simplu. Se ştie că vinul de Debreţin se cam „întoarce”, se pare că ăsta s-a dat peste cap de-a binelea, aşa că aerul a ajuns jos, iar vinul sus.

— Vom cerceta acest fenomen renumit. Chemaţi-l pe cârciumar!

Jupân Nagy nu era departe. Aducea şi un ciocan.

— Nu vă bateţi capul, îi spuse clarissimului. Vă pot spune că butoiul ăsta are fund dublu; a fost făcut pe vremea războaielor, pentru ca oamenii să-şi ascundă în tainiţă bănişorii. Iar acum nu e nimic înăuntru.

— Chiar nimic? – făcu ironic prealuminatul, cu jumătate de gură. Vom analiza îndată acest nimic. Deschide uşa butoiului!

Operaţiunea e simplă: partea inferioară a butoiului are o uşă închisă etanş cu un zăvor. Odată îndepărtat zăvorul, uşa poate fi scoasă.

Clarissimul Muskotályi nici nu aşteptă ca juratul să lumineze tainiţa, ci, îndoindu-şi picioarele scurte, începu să cotrobăie prin gaură cu bastonul de trestie, încercând să scoată corpul delict cu ajutorul mânerului de fildeş. Cei patru asistenţi îl ajutau cu privirea; iar jupânul Nagy se tânguia cu mâinile împreunate pe pântecul proeminent: vai de voi, sărmani latinişti! Adio, Cronică de la Csittvár! V-a trădat nemernicul de Aszályi!

Iar clarissimul tot smucea şi se opintea să scoată la lumină un obiect care, agăţat de mânerul bastonului, fâşâia ca hârtia, până reuşi să-l extragă din butoi, şi ce credeţi că era? O imensă funie de ceapă.

— *Ecce!* – exclamă Jenöy. Recunosc că de acest al treilea tip de cunună uitasem.

La vederea acestui trofeu ciudat, toţi izbucniră într-un râs nestăpânit. Râdea şi jupânul Nagy. (Cum dracu’ s-a transformat cronica în ceapă?) Chiar şi cei doi juraţi

hohoteau pe înfundate în spatele clarissimului, cu gura până la urechi şi ochii strânşi; când clarissimul era cu faţa la ei, închideau brusc gura şi ridicau sprâncenele, iar când se întorcea, iar îşi arătau toată dantura. În timp ce, în spate, sărmanii mendicanţi, neîndrăznind mai mult, râdeau pe ascuns, trăgându-şi capul între umeri şi ridicându-şi genunchii.

Dar unde-a dispărut „Cronica de la Csittvár”? Trădătorul a indicat clar locul tainiţei. Un volum atât de mare nu se poate ascunde oriunde.

Prealuminatul scotea scântei de furie. Şi în furia lui, observă ceva pe masă. Azvârli ceapa agăţată de baston şi, triumfând necruţător, arătă spre mărturia descoperită.

— Ha-ha-ha! Dar asta ce mai e, clarissimi? Picătura asta strălucitoare de pe masă? O pată de cerneală!

Într-adevăr, pe masă rămăsese o pată de cerneală trădătoare şi acum totul va ieşi la iveală.

— Aici n-aţi băut, aţi scris! – ţipă prealuminatul, bătând cu bastonul în masă.

Jenöy observă pe chipul tovarăşilor săi pericolul în care se aflau. Nu există primejdie mai mare decât să fii prins cu minciuna; mari eroi, care au rezistat la toate chinurile, răufăcători, care nu cedează la nici o tortură, odată prinşi cu minciuna, îşi pot pierde într-atât tăria sufletească, încât nu mai pot să nege; în final mărturisesc tot.

Acest lucru trebuie împiedicat pe loc.

Jenöy sări de pe scaun şi plesnind pata de cerneală incriminată, începu să cânte refrenul blestemat:

Ba tocmai că Dungo!

Şi după el, toţi, ca nebunii:

Diri, duri Dungo!

Gălăgia care urmă era ca revolta spiriduşilor din pădure; toţi cântau cât îi ţinea gura, dând cu pumnii în masă şi

izbind butoaiele cu călcâiul cizmei:

În Debreţin s-a ordonat,
Dungo să nu fie cântat.
Ba tocmai că Dungo!

Izbucnirea acestei răscoale paraliză pentru un timp mâinile stăpânirii. Profesorul, juraţii, mendicanţii s-au retras înmărmuriţi în spatele frontului, în timp ce tinerii, profitând de ocazie, uşchi!, o zbughiră pe uşă. Până să-i treacă prin cap cuiva să-i urmărească, erau departe.

— Vă găsesc eu mâine, nici o grijă! – se burzului în urma lor clarissimul.

Pe studenţi da, dar nu şi „Cronica de la Csittvár”. Pot să-i pună sare pe coadă, nu mai e în beci. În timp ce Bórcsay îi reţinea pe inchizitori cu recitalul său de beţiv, ceilalţi dezmembraseră rapid cronica, ascunzând fiecare o parte din file sub togă. Lui Barkó îi rămăsese mapa din piele de viţel, care clămpănea, împiedicându-l la fugă.

Cine s-ar fi gândit să caute un asemenea vraf de hârţoage în buzunarele studenţilor? Văzând pata de cerneală, Jenöy s-a temut de o percheziţie corporală; de aceea i-a venit ideea deznădăjduită de a cânta cupletul batjocoritor chiar în faţa profesorului defăimat. Era singura cale de scăpare.

Pe ei, mai mult ca sigur, îi vor elimina din şcoală; dar „Cronica de la Csittvár” e salvată.

— Ce vin or fi băut băieţii de s-au făcut praf în halul ăsta? – zise prealuminatul Muskotályi, examinând carafa şi paharele de tablă.

Nu era în ele strop de vin. Păi, ăştia n-au băut nimic!

Încă o acuzaţie împotriva lor.

CLOPOTUL LUI RÁKÓCZI

A doua zi dimineaţa la ora şapte răsună clopotul lui Rákóczi.

— Dzimm – dzumm!

Clopotul acesta îşi are istoria sa. În timpul măreţei sale domnii, principele ardelean Rákóczi György I a dăruit Romei calviniste un clopot uriaş, de peste zece tone, împodobit cu citate din Biblie şi purtând blazonul principelui, alături de deviza: *Non est currentis, neque volentis; sed miserentis Dei.* (Nu câştigă cel care se grăbeşte, nici cel care doreşte, ci cel pe care Domnul îl miluieşte).

Acest clopot uriaş nu încăpea în clopotniţa cea mare din Debreţin, aşa că a trebuit să i se construiască un turn nou lângă biserică. Pentru că n-a fost niciodată tencuit, i se zicea „turnul roşu”.

De acolo răsuna în zilele de sărbătoare dangătul plin, puternic al clopotului lui Rákóczi, de se auzea până la Balmaz-Ujváros.

În 1802, când tot Debreţinul a fost mistuit de incendiu, a ars şi turnul roşu. Toate clopotele s-au topit, numai clopotul lui Rákóczi n-a reuşit să-l topească turnul ce ardea în vâlvătăi. Încins până la roşu, dar netopit, clopotul căzu printre grinzile în flăcări şi se izbi de pământ. Oameni nepricepuţi dădură fuga şi, plini de bunăvoinţă, începură să-l stropească cu apă. Din această cauză şi-a pierdut sunetul. Când l-au ridicat din nou în turnul reconstruit, credincioşii au constatat cu amărăciune că dangătul sonor al clopotului dăruit de principe se transformase într-un sunet trist, tânguitor, răguşit: dzimm-dzumm!

De parcă ar fi rămas doar să bântuie ca o stafie, la fel ca

numele marii familii al cărei blazon îl poartă şi al cărei ultim descendent zace sub cactuşii din Iz-Nikmid. Dacă numele apare întâmplător în vreo publicaţie, plaivazul roşu al cenzorului îl transformă în *R . . . i,* iar cei care mai vorbesc despre el, o fac doar cu voce înăbuşită, ca şi clopotul: dzimm-dzumm!

Nici nu mai e folosit la ocazii festive, ci doar în caz de doliu.

Auzindu-i sunetul, cetăţenii ştiu deja că acest clopot-fantomă sună moartea unui suflet păcătos care-şi ia zborul: excluderea unui student din colegiu.

Lucru care chiar seamănă cu moartea. Izgonirea din sânul *almei mater.* Amărăciunea lui Coriolan, inima frântă a lui Foscari, versurile înlăcrimate ale lui Ovidiu – iată marile exemple ale urmărilor exilului. Ce poate fi în mic, dacă din mândrul florilegiu al colegiului e ruptă o floare şi etichetată „plantă otrăvitoare”! Unde să meargă, ce grădină îi va da adăpost de-acum înainte?...

...Eroii nelegiuirii de ieri au fost convocaţi în faţa consiliului. De aceea s-a auzit o dată glasul răguşit al clopotului. Când va suna de trei ori, va însemna că au fost pedepsiţi. În scuarul din faţa colegiului, ca şi în piaţa mare, de dimineaţa până la prânz nu s-a discutat decât despre asta. Circulau tot felul de zvonuri despre scandalul petrecut. Studenţii s-au bătut în Pădurea Mare. Ba nu s-au bătut, ci l-au invocat pe diavol. Ba nici asta, au făcut o conspiraţie. Voiau să întemeieze o nouă religie, fără preoţi şi fără cununie. Au bătut un profesor. Bine i-au făcut! Ba n-au făcut bine! Au cântat şi *Dungo.* Au băut unul din sângele celuilalt...

Şi aşa se întindea zvonul, începând de la cărătorii cu roaba, la precupeţele care vindeau castane, turtă dulce, floricele calde şi dovleac copt, la târgoveţii în scurteici miţoase sau şube unsuroase, cu lulele din pământ ars, şi ajungând la vânzătorii de slănină cu boia de pe cealaltă parte a pieţei în mii de variante.

Iar porţile colegiului erau zăvorâte.

Sedes[9]-ul avea loc în aulă. Întregul corp profesoral era de faţă, în ţinută de gală. Prezida însuşi profesorul-rector, Milostivia sa preaonorabilul domn profesor doctor Járay Ezsaiás, un bărbat nemaipomenit de învăţat, mare arheolog, filolog, orientalist, jurist, exeget şi predicator, într-un cuvânt: un enciclopedist. Sunt semnificative pentru el vorbele unui student sărac cu duhul: dacă aş avea numai atâta ştiinţă câtă încape în capul cel mic al domnului profesor! Înţelegând prin asta un neg de mărimea unei nuci, care împodobea ca o creastă de cocoş chelia preaonorabilului domn. De altminteri, preaonorabilul domn era un bărbat mărunţel şi cocârjat; dar chipul lui se obişnuise să impună respect. Când îşi ridica tot mai mult şi mai mult o sprânceană, bietul student care răspundea la examen avea senzaţia că propriul lui cap e tras tot mai sus, iar când închidea ochiul şi-l privea doar cu celălalt, sărmanul student se prăbuşea la pământ.

Trebuie să recunoaştem o calitate de seamă a onoratului tribunal şcolar, şi anume că ceea ce nu voia să afle dintr-un caz criminal, nu afla.

În acest scop, de pildă, acuzaţii erau interogaţi toţi deodată. Fiecare putea auzi ce spuneau ceilalţi şi, dacă avea minte, putea să se adapteze situaţiei.

Cea mai grea era situaţia primului interogat. Trebuia să aibă mare grijă să nu spună ceva ce ar putea fi contrazis de răspunsurile următorilor.

Dar aici aveau de-a face cu o vulpe şireată.

Nu degeaba se pregătea Biróczy cel şchiop pentru cariera de avocat. Era în stare să convingă şi soarele să coboare din cer.

— Humanissime Biróczy! – îl chemă la mijloc rectorul cu o voce cântată, care avea frumoasa calitate că putea fi notată pe portativ atât melodic, cât şi ritmic. Ia spune mata cine a fost de faţă la reuniunea pe care ai prezidat-o în pivniţa jupânului Nagy.

---

[9] Consiliu, şedinţă (în limba latină în orig.)

Biróczy îşi trase capul între umeri, ca într-un şanţ de apărare.

— Nu-mi aduc aminte.

— De ce nu-ţi aduci aminte?

— Pentru că eram beat.

— De ce erai beat?

— Pentru că am băut mult.

— Nu care cumva să-mi spui până la capăt anecdota aceea cu studentul: „pentru că eram însetat, pentru că eram însetat de vin, pentru că eram însetat de vin mult”. E o anecdotă răscunoscută şi trivială. Mai bine adu-ţi aminte ce-aţi făcut înainte de a bea.

— Am cântat.

— Şi înainte de a cânta?

— Am mai băut.

— Ştii ceva despre cartea numită „Cununa” sau „Cronica de la Csittvár”?

— Cum să nu, am văzut-o o dată la preaonoratul domn profesor Muskotályi.

— Eşti nebun! Eşti nebun! Eşti nebun! – strigă domnul în cauză. N-aveai cum s-o vezi la mine; nu mai minţi în halul ăsta!

Biróczy îşi ridică şi mai mult umerii.

— Nu pot să spun decât ce ştiu.

— Şi ce ştii mata despre conţinutul cronicii? – continuă rectorul interogatoriul, făcând semn *seniorului* să nu treacă în procesul verbal ultimele răspunsuri, pentru că sunt comicării inutile.

— Cuprinde „Lăuta sfinţilor”.

Aceasta era o carte de cântece cu conţinut deosebit de cucernic.

— *Apage satanas!* – strigă prealuminatul Muskotályi, poate „cimpoiul dracilor”, dar nu „Lăuta sfinţilor”.

— Şi de ce, acolo în beci, aţi cântat în faţa prealuminatului domn cântecul acela interzis? – întrebă rectorul.

Biróczy răspunse cu îndrăzneală neruşinată:

— Chiar prealuminatul domn ne-a rugat, zicea că tare ar vrea să-l asculte, pentru că nu l-a auzit niciodată. (Deşi îl trezeau în fiecare noapte cu acest cântec.)

— *Satis*[10]*!* Treci la loc. Să vină *sequens*[11], humanissime Barkó Paule!

Studentul cel înalt ieşi la mijloc şi, împreunându-şi mâinile, aşteptă cu gravitate mahomedană întrebările.

— Humanissime! – i se adresă rectorul, de la dumneata aştept răspunsuri mai inteligente decât de la *antistes*[12], pe care-l ştim cu toţii cât e de *perversus.* Răspunde mata cinstit, ce conspiraţie vă leagă? V-aţi dat cuvântul să nu vă trădaţi unii pe alţii?

Imperturbabil, Barkó emise următoarea frază:

— *Vermis szözündin gecsen, kendi dsánindin gecsen.*

Seniorul care făcea procesul verbal încremeni cu pana în mână; nu ştia ce să mai scrie.

Sprânceana rectorului se ridică încordată.

Avea un dinte cariat; când era foarte preocupat de ceva, atingea cu limba acest dinte, cerând parcă un sfat spiritului din el: ce să spună?

— Înţeleg, humanissime! Asta-i pe turceşte şi înseamnă „cine se desparte de cuvântul dat, se desparte de propriu-i suflet”. Dar răspunde-mi la următoarea întrebare: ştii dumneata că pentru acest complot poţi fi pus sub urmărire de suprema instanţă? Cine te va apăra, dacă se află? Mai bine mărturiseşte-ţi păcatul, ca să scapi.

Barkó răspunse la fel de rece, cu faţa împietrită:

— *An ki eszdeszti merdumán gurikht, szeres der dsezai Hakk avikht.*

Preaonoratul domn îşi ridică şi mai sus sprânceana, iar pe frunte-i apărură broboane de sudoare. Elevul acesta i-a răspuns acum în persană, dar arma asta o cunoştea şi el şi nu se dădu bătut.

---

[10] Destul (în limba latină în orig.)
[11] Următorul (în limba latină în orig.)
[12] Precedentul (în limba latină în orig.)

Dintele cariat se sfătui o vreme cu vârful limbii.

— Bine, humanissime. Zicala asta e în persană şi înseamnă: „Cine scapă de mâna oamenilor, se expune judecăţii lui Dumnezeu”.

După această frază, preacinstitul domn îşi plimbă mândru ochiul rotunjit sub sprânceană peste cei din jur şi dictă pentru procesul verbal atât propoziţia originală, cât şi traducerea; de parcă ar fi fost cel mai normal lucru.

Apoi continuă interogatoriul.

— Văd, dragă fiule, humanissime, că eşti foarte învăţat. Poate cândva ai putea să stai la catedră alături de noi, ba chiar ai putea fi angajat ca tălmaci la o ambasadă din Orient şi ţi-ai asigura o slujbă pe viaţă. Numai de nu te-ai fi băgat într-o asemenea cârdăşie. Dar mai e timp să-ţi repari greşeala. Mărturiseşte, întoarce-te pe drumul cel bun şi totul ţi se va ierta.

La asta, Barkó răspunse:

— *Teviz birle beklik tözide oturmaktin; Szever birle csikailik tozida jatmak jekdir!*

Preaonoratului domn începură să-i curgă pe faţă râuri de sudoare; studentul ăsta îl examinează la toate materiile. Dar căpăţâna chealã e bine mobilată.

— Înţeleg, fiule. Nu m-ai încurcat cu răspunsul în limba tătară. Înseamnă: „Mai bine să zaci în praful sărăciei alături de un prieten, decât să străluceşti pe tronul puterii alături de duşman”. Asta dovedeşte că eşti incorigibil; de aceea nu te mai întreb nimic; *recedas!* treci la loc!

Sigur că nu, deoarece doctissimul se temea că a patra oară golanul îi va răspunde în sanscrită, din care domnul rector nu ştia decât atâta cât încăpea în capul lui cel mic.

— *Sequens!* Humanissime Jenöy.

Jenöy păşi în faţa instanţei.

— Prea stimat corp profesoral – începu tânărul – nu aştept întrebările, nici confruntările. Cunosc subiectul şi voi vorbi despre el; dar nu ca de la acuzat la judecător, ci ca între bărbaţi, ca unor oameni pe care-i stimez şi de la care pretind respect. Împotriva noastră există două capete de

acuzare. Unul, că am comis o contravenţie împotriva regulamentului şcolii: am omis să mergem la slujba de duminică seara, ne-am adunat într-un loc interzis, în haine interzise, ne-am destrăbălat în prezenţa reprezentantului autorităţii şcolare, ba mai mult, l-am insultat pe preastimabilul profesor. A doua acuzaţie care ne incumbă este că toate acestea le-am comis numai pentru a disimula o vină şi mai mare, într-un cuvânt: „Cronica de la Csittvár”.

— Distincţia e perfectă, îl întrerupse preaonoratul jupân Járay.

— În faţa celor două acuzaţii mă pot apăra în două feluri: la prima – ne predăm pe toată linia, regretăm cele întâmplate, ne mărturisim păcatele şi aşteptăm liniştiţi pedeapsa. În schimb, la a doua acuzaţie voi răspunde respingând hotărât fiecare dezvăluire, răspunzând la fiecare întrebare cu obstinaţie: nu vreau! nu vreau! nu vreau! De ce întrebaţi ce este „Cronica de la Csittvár”? Doar ştiţi foarte bine. E o relicvă transmisă din generaţie în generaţie, păstrată întotdeauna de tineret. Chiar la masa judecăţii stau destui al căror scris e păstrat în filele cronicii, pentru că în tinereţe toţi sunt liber-cugetători, entuziaşti, însetaţi de glorie. De aceea este cronica mereu în mâinile studenţilor. Pentru că după ce vom termina şcoala, poate vom deveni şi noi înalţi prelaţi, funcţionari superiori şi atunci ne vom întoarce şi noi împotriva noastră înşine, a ceea ce am fost cândva: tineri cu gând cutezător, care iubesc libertatea. „Cronica de la Csittvár” a fost, este, şi va fi; şi pe cât e de sigur că nu mai e la cei la care a fost, pe atât e de sigur că nu va mai fi la cei la care este; pentru ca nu cumva să se întâmple ca aşa cum *trecutul* persecută acum *prezentul,* prezentul să persecute cândva *viitorul.*

Auzind asta, profesorul rector îşi ridică ambele sprâncene, simţind că e nevoie de un răspuns copleşitor, ca să nu-i îngăduie acuzatului să-l domine pe judecător.

— Mă bucur foarte mult, humanissime, că ne-ai vorbit sincer şi deschis. Nu voi ascunde nici faptul că faci parte

din tinerii iubiţi de noi şi în care ne-am pus mari speranţe. De asemenea, toată lumea ştie că bunica dumitale este marele protector şi ctitor al colegiului nostru. Avem deci motiv întreit ca să dăm dovadă de milă şi iertare în loc să aplicăm sever legea. Fii convins că în ce priveşte ofensa adusă unei persoane oficiale şi prestigiului şcolii vei găsi chiar în cel jignit pe cel mai vajnic apărător.

(— Ei, n-aş zice asta, mormăi prealuminatul Muskotályi.)

— Dar fiţi pregătiţi – şi tu şi complicii tăi – în caz că nu vă recunoaşteţi vina mascată de altă vină şi vă încăpăţânaţi să negaţi, ne vom încăpăţâna şi noi şi nu vă vom ierta. Tu, acuzatul, îţi acuzi judecătorii. Spui că şi mâinile noastre au scris, au îmbogăţit şi au păzit cândva cartea aceea memorabilă. Nu e cu neputinţă. Dar pentru cele scrise până la voi, cronicarii nu pot fi condamnaţi nici de judecătorul ceresc, nici de conştiinţa lor. S-ar putea teme doar de autorităţi. Este şi ăsta un motiv de spaimă, nu zic nu. Şi nu voi nega că e un adevărat coşmar să ştii că dacă acele câteva rânduri, scrise uşuratic la vârsta tinereţii, ar ajunge sub ochii de Argus ai stăpânirii, ţi-ai putea pierde averea, libertatea, chiar şi capul. Probabil că aţi citit în cronică, pentru că am citit şi eu, cum şi-a pierdut capul şi averea subprefectul Bónis Ferenc, pentru că, din glumă, a omis o dată un accent. Gluma l-a costat capul. Vă mai e proaspătă în memorie amintirea lui Mártinovics şi a tovarăşilor săi, pe care i-a pierdut o foaie scrisă. Dar voi aţi săvârşit un lucru mult mai grav. Voi faceţi propagandă împotriva bazei de granit a ţării noastre, regimul feudal, vă ridicaţi împotriva singurului nostru bastion puternic, credinţa religioasă!

Jenöy păli:

— Vai nouă, îi şopti lui Barkó, iată *odium theologicum!* (ura religioasă).

— Puteţi oare nega că aţi împovărat cu asemenea documente cartea care până astăzi trebuia păzită doar de paloşul stăpânirii, dar pe care o ameninţă acum şi sabia nobililor şi cârja pastorală, ce vor porni s-o hăituiască şi să-i dea foc când o vor găsi, ca nu cumva ea să se transforme

într-un rug pe care să ardem cu toţii! Ce demon a pus stăpânire pe voi şi v-a împins la asemenea ticăloşii? De-abia şi-a recâştigat ţara privilegiile nobiliare, iar voi ţipaţi: nu e nevoie de nobili, câinii să-şi păstreze pielea[13]! De-abia am reuşit să scăpăm de săgeţile limbii germane, îmbrăcând invincibila armură a latinei, iar voi strigaţi că nu ne trebuie o limbă moartă! Deşi după moarte urmează viaţă veşnică. Vreţi să ne scoatem armura şi să rămânem iarăşi goi, numai cu limba maghiară, în faţa blindajului duşman? Religia noastră e abia tolerată şi cu greu adunăm din pomeni banii pentru a construi biserici noi în locul celor ce ne-au fost luate cu de-a sila. Abia s-a uscat cerneala de pe documentul din comitatul Bihorului[14], care spune că acolo unde construim biserici, nu putem ridica şcoli, şi acolo unde cantorul îi învaţă pe copii, trebuie s-o facă numai oral, n-are voie să le pună cărţi în mână; dacă s-ar găsi la el un singur abecedar, ar fi întemniţat. Şi voi vă ridicaţi împotriva bisericii! A religiei! Spuneţi că sunt nebuni cei ce construiesc turnuri înzorzonate! Şi vă bateţi joc de cei care aleg viaţa de martir a învăţătorului! În dieta de la Buda s-a prezentat un proiect de lege care ar da şi preoţilor noştri privilegii nobiliare, ca şi preoţilor români. Credeam şi speram în această dovadă de respect, iar voi veniţi şi spuneţi: ce-i trebuie popii piele de câine? Nu-i destul de câinos şi aşa?

Aceasta era cea mai puternică acuzaţie, împotriva căreia nu exista apărare.

— Încă n-am terminat lista păcatelor, continuă rectorul. V-aţi bătut joc şi de coroana maghiară. Domnilor, coroana nu este obiectul reformei! Sfinţii înfăţişaţi pe ea n-au nici o legătură nici cu Luther, nici cu Calvin, sunt chipurile sfinte ale naţiunii şi împotriva lor nu există *iconomachie* (război contra icoanelor); chiar dacă ar fi draci zugrăviţi pe ea, sau

[13] Titlurile nobiliare erau scrise pe pergament din piele de câine.

[14] Comitatul Bihorului făcea parte din Imperiul austro-ungar, în perioada la care se referă acţiunea.

caricaturi, noi tot le-am da cinstire. Doar de câteva decenii a recăpătat naţiunea această relicvă; ce procesiune triumfală a însoţit-o pe drumul către casă! Au întâmpinat-o cu steaguri şi fanfare, fecioare neprihănite i-au presărat calea cu flori, mergeau în pelerinaj la Buda s-o vadă şi tineri şi bătrâni; pentru că toţi ştiau că e inelul vrăjit care ne ţine pe toţi laolaltă. Şi acum vin nişte copilandri uşuratici şi încep s-o ia la bani mărunţi, să calculeze cu amănuntul valoarea acestei comori nepreţuite; să spună că un aurar din Viena ar putea face pentru o mie de taleri un asemenea ceaun de aur răsturnat, ba chiar mai grozav. Şi, adăugând blasfemiei ignoranţa, mai şi pun la îndoială faptul că această coroană ar fi atins fruntea sfântului Ştefan, având în vedere că pe ea sunt scrise numele unor oameni care au trăit ulterior; dau o palmă istoriei, ce ne învaţă că sfânta coroană e făcută din două părţi, cercul exterior fiind cel trimis de despotul grec. Cu asemenea date îmbogăţiţi voi cronica. Recunoşti sau nu?

Jenöy îşi strânse buzele subţiri şi răspunse hotărât:

— *Quod dixi, dixi; quod scripsi, scripsi!* (Ce am spus, am spus; ce am scris, am scris.)

— *Et nos itidem diximus!* (La fel am spus şi noi).

Cei zece tovarăşi îşi strânseră mâna.

Preaonoratul domn se sfătui îndelung cu dintele cariat şi vârful limbii.

— Fiii mei, – spuse el pe un ton firesc –, acum nu vă vorbesc ca un judecător acuzaţilor, ci ca un tată copiilor săi. Sunt convins că aţi comis crimele de care sunteţi acuzaţi, dar n-am nici o dovadă. Aţi ascuns *corpus delicti,* afurisita aceea de cronică, atât de bine, că nimeni n-o poate găsi. Nici chiar acela dintre voi care, înspăimântat şi cu inima frântă, mi-a dezvăluit conţinutul ultimelor file...

(— Al şaptelea vot! îi şopti Jenöy lui Barkó).

— ...nici el n-a putut fi convins să dezvăluie ascunzătoarea cronicii. Şi chiar dacă am găsi-o, ne-am feri să vă pedepsim din cauza *ei,* pentru că am pune în pericol viitorul şcolii şi am da autorităţilor laice un pretext să se

amestece în treburile noastre. În schimb avem toate motivele să vă pedepsim cât se poate de aspru pentru încălcarea regulamentului şcolii, pentru indisciplină şi lipsă de respect. De aceea vă sfătuiesc să predaţi de bunăvoie acea carte primejdioasă, ca să nu fie folosită deloc împotriva voastră, ci aici, de faţă cu toată lumea, să fie aruncată în cămin şi în cenuşa ei să fie îngropate şi nebunia voastră şi amărăciunea noastră. Dar dacă veţi continua să păstraţi cu încăpăţânare secretul, fiţi gata să suportaţi rigorile legii, fiind pedepsiţi cu maximă severitate pentru cealaltă vină, care poate fi dovedită.

Urmă o clipă de tăcere solemnă. Jenöy trecu în revistă chipurile tovarăşilor săi. Nici unul nu-i ocoli privirea.

— Domnilor, preaonorat consiliu, glăsui Jenöy, în cartea despre care vorbim, pe marginea paginii ce cuprinde însemnările din 1802 există o notiţă care spune aşa: *...şi în toiul groaznicului incendiu, în timp ce ardeau pe rând biserica şi colegiul şi acareturile parohiei, într-una din „chichineţe” au rămas doi studenţi. Erau paznicii cronicii; neputând să iasă din casa care ardea, au pus cronica pe podea şi s-au culcat peste ea, apărând-o de foc cu trupurile lor.*

— *Fantum!* – interveni rectorul. Pe unul din salvatori îl chema Karika János.

— Iar pe marginea ultimei file din acest an *va fi* scris, continuă pe un ton ridicat Jenöy, că atunci când cronica a fost primejduită de trădarea unui coleg, ceilalţi unsprezece au apărat-o de distrugere cu trupurile lor, preferând să fie exilaţi şi să-şi compromită cariera, decât să trădeze această relicvă. *Est Deus in nobis!* (Dumnezeu e cu noi).

Ceilalţi acuzaţi murmurară:

— *Amen.*

Rectorul le făcu semn să părăsească sala.

Printre studenţii din anticameră, Jenöy îl observă pe Aszályi.

— De ce m-ai trădat? – îl întrebă în şoaptă.

— De ce-ai fost întotdeauna eminent? – ripostă acesta, neascunzându-şi invidia şi satisfacţia – de ce câştigai toate premiile? De ce te protejau toţi?

— *Mea maxima culpa!* – oftă Jenöy.

Înăuntru, preastimaţii domni dezbătură îndelung şi cu vehemenţă problema. Exmatricularea din colegiu a tinerilor rebeli era hotărâtă, existau însă puternice diferenţe de vederi în privinţa formulării deciziei.

„Din cauză că şi-au lepădat uniforma, s-au îmbrăcat în veşminte lumeşti şi au încălcat regulamentul şcolar, sus-amintiţii studenţi sunt eliminaţi din colegiu”.

Profesorul-rector dorea ca între cuvintele *încălcat* şi *regulamentul* să se intercaleze *astfel,* în acest mod sentinţa părând a spune, fireşte, că singura vină a studenţilor ar fi îmbrăcarea hainelor lumeşti, vină pe care n-o purtau de fapt decât doi dintre ei. Desigur că profesorul Muskotályi s-a împotrivit, fie şi numai de dragul adevărului istoric. Însă unul din juraţi dovedi că şi ceilalţi aveau cravate albe de olandă, în locul celor regulamentare din păr de cal. În urma acestei dovezi, cuvântul *astfel* a fost intercalat în text, îndulcind oarecum condamnarea.

Când *contrascriba* (supraveghetorul) îi chemă pe împricinaţi, alături de cei unsprezece fu strigat şi Aszályi. Probabil pentru confruntare.

Dar nu mai avu loc nici un interogatoriu. Sentinţa era gata. Rectorul o citi acuzaţilor.

Cinci dintre ei, ca principali complici, – Jenöy, Biróczy, Borcsay, Barkó şi Csuka –, sunt excluşi pentru totdeauna din şcoală, eliberându-li-se certificate pentru studiile absolvite. Ceilalţi şase sunt pedepsiţi cu patrusprezece zile de carceră, numai cu pâine şi apă, iar la elecţii şi la *promotio academica* vor pierde câte cincisprezece puncte. Condamnările vor fi afişate pe tabla neagră şi vor intra în vigoare la al treilea dangăt de clopot.

În aceste clipe de amărăciune solemnă, rectorul se crezu dator să ţină o cuvântare de adio tinerilor exilaţi.

— Nefericiţilor, ce se va alege din voi?

Dar bombasticul discurs fu întrerupt de strigătul sarcastic al lui Biróczy cel şchiop.

— Azi student, mâine soldat!

Şi porni spre uşă şchiopătând ca o raţă, de ambele picioare, cu capul strâns între umeri, cu braţele lungi, diforme; venerabilul consiliu izbucni într-un hohot nestăpânit, molipsindu-l şi pe rector, care văzând parodia acestui gnom, uită că în Orient oamenii nu râd în locuri publice, şi chicotea de se scutura scaunul de sub el. Pe urmă însă se supără:

— Cară-te de aici, perversule! Să compromiţi în asemenea hal autoritatea tribunalului!

Biróczy se mai întoarse o dată, îşi puse mâinile în şolduri şi aruncă semeţ o privire atât de eroică venerabilului *sedes,* că râsul izbucni din nou şi nu se potoli decât după ce condamnaţii părăsiră sala.

Numai Aszályi nu râdea. Îşi ridică scandalizat ochii spre cer şi, cu mâinile încleştate, rămase pe loc după plecarea celorlalţi. Rectorul îşi recăpătă aerul grav de judecător.

— Şi acum e rândul dumitale, humanissime Aszályi. În faţa consiliului, mata ţi-ai acuzat tovarăşii că ascund o carte interzisă în fundul unui butoi din pivniţa jupânului Nagy, în Pădurea Mare. N-ai spus adevărul, deoarece cartea incriminată n-a putut fi găsită nici în butoi, nici în pivniţă, nici în altă parte. Prin asta dumneata ai provocat un scandal îngrozitor. De aceea eşti dat afară, exclus, eliminat pentru totdeauna din şcoală, iar în certificat, la rubrica „ex moribus” se va scrie *calomniator!*

Dzimm-dzumm, sună a doua oară clopotul lui Rákóczi, semn că sentinţa cea grea a fost pronunţată.

Când va suna a treia oară, exilaţii vor porni la drum, şi clopotul va răsuna până vor ieşi din oraş: precum e obiceiul ca morţii să fie însoţiţi de dangătul clopotelor până la poarta cimitirului.

Celor excluşi li se îngăduise un răgaz de trei ore ca să-şi strângă boccelele şi, luându-le în spinare, să plece în grija

Domnului. Nu mai au în serviciul lor lăncieri, să le care bagajele.

Conform tradiţiei, după-amiază nu se ţinură cursuri. Poate că nefericiţii au prieteni credincioşi care vor să-i conducă până la marginea oraşului, sau chiar mai departe. Autorităţile n-au încotro, trebuie să închidă ochii la acest omagiu.

Dar cele trei ore au fost de-ajuns pentru ca populaţia oraşului să afle totul de-a fir a păr. Cine, ce-a spus în consiliu? Ce vină aveau studenţii? Cum s-au apărat? Ce lecţie le-a dat Jenöy pedanţilor?! Dar Barkó, cum le-a replicat în tătară şi turcă şi persană! Cum şi-a bătut joc de ei Biróczy cel şchiop cu glumele lui! Şi tocmai pe ăştia să-i dea afară! Floarea şcolii! Ba şi pe Borcsay, care a predicat atât de frumos în Vinerea Mare că au plâns cu toţii! Îngrozitor! Să dai afară un student ca Jenöy, exemplu de bună purtare! Sau pe unul ca Barkó, care vorbeşte zece limbi. În afară de rector, nici un profesor nu ştie atâtea. E cumplit! Şi pentru ce? Din cauza „Cronicii de la Csittvár”! Chiar şi cine n-avea habar de ea, ştia măcar că e o carte scumpă, căutată pentru a fi arsă pe rug, o carte care cuprinde moştenirea pierdută a ţării, o carte pe care, în 1802, doi studenţi au salvat-o din incendiul cel mare! Şi cine i-a trădat? Nemernicul de Aszályi.

Nu era deloc recomandabil ca Aszályi să aştepte al treilea sunet al clopotului, când va porni tot alaiul; i s-a dat drumul pe uşa din dos, pe lângă dependinţe. Fugi, acoperindu-şi faţa cu pelerina, de parcă i-ar fi curs sânge din nas. Dar mendicanţii l-au dat de gol, strigând după el: „Iată calomniatorul!” şi atunci toate făpturile bipede, bărbaţi, femei şi copii, s-au repezit după el ocărându-l, făcându-l de două parale, până şi curcile cârâiau în urma lui; când o luă la goană, precupeţele aruncară în el cu dovleac copt, de toată toga-i era mânjită cu galben, strigând „urâtu’”, „calmunatoru’”, iar în cele din urmă o ceată de şcolari l-au gonit de-a lungul străzii Csapó, strigând în urma lui tradiţionalele cuvinte de batjocură.

Când se auzi a treia oară sunetul trist al clopotului lui Rákóczi, se deschise poarta principală şi ieşiră cei cinci exilaţi, urmaţi de o cohortă de tineri în togă neagră (erau şapte sute!); în faţa colegiului, stând în cerc, intonară cântecul studenţesc de adio.

Turma, turma muzelor
Spre umbro-ho-ho-sul stufăriş
Pleacă de zo-ho-hor;
În grădi-hi-hi-hina fericită
A sfi-hi-hi-hi-hinţilor:
Mica noastră ceată se destramă
Cu amar.
Cei rămaşi orfani vor plânge
În zadar.
Lepă-da-ha-ha-haţi lira divină
Mu-hu-hu-hu-zelor!
Şi acum, marş la cină!

Şi atunci toată asistenţa izbucni în plâns. Nu se va mai găsi un bas de talia lui Barkó Pál. Când tuna cuvintele *cu amar, în zadar,* simţeai că ţi se frânge inima în piept.

Apoi cercul s-a deschis şi cei cinci au pornit pe drumul exilului, păşind pe vestitul pod de lemn, înconjuraţi de valul mulţimii. Mulţi cetăţeni buni la suflet se străduiau să le mai umple traistele şi buzunarele cu de-ale gurii: numai ploscuţa asta! doar o gustărică! un cozonac, un cârnat; nu strică nişte slănină la drum; uite şi nişte gogoşi! Sărmanul Csuka Ferenc avea cizmele peticite, nu l-au lăsat să treacă prin faţa cizmăriei până nu i-au agăţat de toiag o pereche de încălţări noi-nouţe; iar Jenöy constată că mai există o cunună utilă în viaţa unui poet: o respectabilă brutăreasa îi agăţă de braţ un şirag de covrigi cu care putea străbate jumătate din ţară. Bine că a acceptat darul, pentru că a fost prima şi ultima cunună ce l-a răsplătit în viaţă, coroanele de spini fiind invizibile.

Zumzetul clopotului se pierdea în gălăgia mulţimii, de parcă şi el ar fi vrut să rămână în preajma colegiului.

Tinerii şi-au condus cu toţii colegii până la Pădurea Mare. Mulţi au străbătut cu ei pădurea, până la ultimii copaci, acolo unde începe marea câmpie din Hajdu. Vreo cincizeci dintre ei rămaseră să-i mai petreacă pe cei cinci exilaţi, până la apusul soarelui.

Jenöy îi convinse cu greu că nu fac bine ce fac, trebuie să se întoarcă, acuşi se închid porţile şi atâţia studenţi căţărându-se pe gardul colegiului n-ar fi un spectacol frumos. Desigur că, folosită individual, această cale de acces este cât se poate de normală.

Dar insistară să-i conducă măcar până la stâna aceea de pe movilă. În pusta dreaptă ca-n palmă, movila părea un munte. Poate n-a apărut numai ca păstorii şi câinii lor să poată vedea departe în vale; poate dacă ar începe săpături, s-ar găsi în ea mii şi mii de ţeste.

Grupul credincios îi conduse până la stână. Acolo, lui Biróczy îi trecu prin cap o idee bună:

— Auziţi, mă, doar n-o să car atâta caş, colac şi cârnaţi până la capătul pământului. Hai să ne aşezăm pe iarbă şi să trântim un chef de pomină, ca de despărţire!

— Bine, spuseră cei patru tovarăşi, lepădându-şi traistele pe care târgoveţii cumsecade le burduşiseră cu băutură şi mâncare. N-au aşteptat să fie poftiţi de două ori, se tolăniră cu toţii pe pajişte; cei care rămâneau băură pe întrecute în sănătatea drumeţilor, până se goli plosca. Îi trecea cuiva prin minte să jelească?

La apusul soarelui, cei cinci îşi grăbiră camarazii să plece acasă – *hora canonica!*

Apoi s-au îmbrăţişat, şi-au strâns mâinile, şi-au luat rămas-bun. Nu plânse nimeni! Cum o să plângă un tânăr de şaptesprezece ani de propriul său necaz!

Curând pădurea îi ascundea pe cei ce se întorceau la colegiu; surghiuniţii au mai stat mult, mult de tot pe colină şi când colegii erau de-acum departe, Csuka Feri scoase taragotul, se ridică şi începu să cânte de pe vârful colinei cântecul prigonit, cântecul de adio al curuţilor; sunetul tânguitor bântuia câmpia în amurg. Iar când tăcu taragotul,

se auzi ca un ecou al pădurii, ca vuietul vântului serii melodia tristă:

Iar umbra pădurii
Şi-urma cizmei roşii
Neaua le-nveleşte
Neaua le-nveleşte...

Căzură plângând unul în braţele celuilalt.
Nu mai era necazul lor.

UN PROTECTOR CIUDAT

Studenţii izgoniţi se încumetară la drum şi tot merseră până îi prinse noaptea; atunci se culcară la adăpostul binefăcător al unei clăi de fân şi dormiră până se crăpă de zori.

Dimineaţa, treziţi de primele triluri ale ciocârliei, se spălară la o fântână din pustă, iar adierea dimineţii le sluji drept ştergar.

Încotro? Oare au bani de drum? Încă nu-şi puseseră întrebarea asta.

În timp ce mergeau agale pe poteca din marginea şoselei, îi ajunse din urmă o căruţă cu cinci cai, în zvon de clopoţei.

Dacă nu era cu ei Biróczy cel şchiop, poate că tinerii ar fi ţinut pasul cu căruţa, pentru că nu e mândrie mai mare pentru drumeţ decât să nu se lase depăşit de un căruţaş. Când căruţa îi ajunse din urmă, la cererea călătorului, vizitiul încetini mersul cailor. Căruţa avea patru locuri, pe locul din spate şedea, fumând dintr-o pipă lungă din spumă de mare, un domn de vreo patruzeci şi cinci-cincizeci de ani. Avea faţa atât de oacheşă, că nu-i lipsea decât clarinetul ca să pară cel mai autentic lăutar. Ţigăneşti erau şi ochii închişi şmechereşte, de părea că-şi bate joc de toată lumea. Expresia batjocoritoare de-abia o ascundea gura sever tăiată, acoperită de o mustaţă dezordonată. Purta şi barbete şi, după cum adevereau fulgii şi penele agăţate în barbă şi în claia de păr, nu prea obişnuia să se îngrijească; ba e de bănuit ce de săpun şi câte ştergare ar trebui ca să-l facă din negru, alb.

Boierul îi strigă din căruţă pe tinerii care mergeau în şir

indian.

— Da’ voi cine sunteţi, hei?

La care Biróczy răspunse cu ifos:

— Studenţi exmatriculaţi, hei!

— Studenţi exmatriculaţi? Opreşte, vizitiu! Exact ce-mi trebuie! Urcaţi-vă toţi în trăsură, o să vă duc la o parohie excomunicată. Nu mai staţi pe gânduri, hai, un, doi. Unul lângă mine, doi în faţă, unul lângă vizitiu şi unul în spate. Hai, sus!

Jenöy îi răspunse:

— În primul rând, trebuie să menţionez că nu mă tutuiesc cu necunoscuţi.

— Ai dreptate! – spuse stăpânul căruţei. Atunci hai să bem bruderschaft, amice, şi-apoi să ne vorbim la *per tu.* Iată plosca!

Asta nu se putea refuza. Băură bruderschaft pe marginea drumului, devenind cu toţii *per tu:* vizitiul, studenţii, boierul.

— Acum spuneţi-mi cum vă zice?

Studenţii dădură pe rând mâna cu el, prezentându-se. După ce plesni ultima palmă întinsă, se recomandă şi el.

— Iară mie-mi zice Csollán Berti.

Printre studenţi se stârni rumoare, se bucurară şi nu prea, presimţind o primejdie. Era un nume cunoscut peste mări şi ţări pentru aventurile şi farsele lui deşucheate; n-are altă treabă decât să facă cele mai nemaiauzite pozne, cărora le merge vestea. Are şi o avere imensă, cu care să le plătească. I-ar refuza vreun student invitaţia? Jenöy sări pe capră, Borcsay îl ajută pe Biróczy să urce şi se aşeză lângă el pe locul din faţă, iar Csuka Feri se căţăra peste locul din spate în codârlă.

— Păi de ce nu şezi lângă mine? – îi strigă Csollán Berti.

— Doar nu-s nebun, să-mi vâri iască aprinsă în carâmbul cizmei. Las’ că-ţi cunosc eu obiceiurile. Şi, oricum, îi las bătrânului locul de cinste.

„Bătrânul” era Barkó Pali.

— Ei, hai, bătrâne. Ad săltandum.

— Eu nu urc. Mă grăbesc, spuse placid orientalistul.

— Unde te grăbeşti?

— La noapte vreau să dorm la Tiszarév.

— Păi, ăsta-i chiar satul meu. Chiar acolo vă duc, la moşia mea.

— Ajung mai repede pe jos, spuse Barkó şi nu mai pierdu timp, urmându-şi drumul. Între noi fie vorba, nu-i plăcea să i se facă farse.

Ceilalţi se lăsară duşi de cei cinci cai şargi. Uitaseră de necazuri; plosca trecea din mână în mână, şi era destul de mărişoară. Flăcăii îl înveseleau pe Csollán Berti cu glumele lor; Biróczy cel şchiop îi povesti cum a decurs ieri şedinţa consiliului, ceea ce-l distră grozav pe boier. Ei, să nu-şi facă griji, are el leac pentru necazul lor. Csuka Feri scoase taragotul şi începu să cânte marşul poştalionului, făcându-i pe cei ce veneau din faţă să-i ocolească fără întârziere. Reuşi să păcălească până şi diligenţa chezaro-crăiască; aceasta îi ocoli, crezând că-i o ştafetă sau un trimis oficial şi se împotmoli în noroi, spre hazul lui Csollán Berti.

Până la Tiszarév nu li se întâmplă nici un rău. Doar acolo, la marginea satului, avu loc un mic incident neplăcut: căruţa luă foc, probabil de la o bucată de iască aprinsă, scăpată pe jos. Pasagerii săriră în grabă din căruţă, spărgându-şi nasurile şi julindu-şi coatele. Biróczy se tot strâmba şi se văita că acum şchioapătă mai tare de un picior decât de celălalt şi toţi râdeau de se prăpădeau, mai ales de cei cinci telegari speriaţi, ce se năpusteau către sat trăgând carul de foc al sfântului Ilie, şi de ţăranii care dădură fuga, cu furci şi îmblăcie, să-i oprească din goană, ca să nu dea foc satului. Era un spectacol foarte vesel. Sigur că au ars şi boccelele băieţilor. Nu-i nimic, are cine să-i despăgubească!

Când ajunseră, mergând agale, la hanul din capul satului, îl găsiră pe Barkó Pál şezând pe o laviţă sub un dud. Apucase să se şi odihnească.

— Ei, vedeţi că am făcut bine că nu m-am urcat în căruţă? – spuse el când prietenii îi povestiră ce-au păţit.

Traista mea n-a ars. Şi am ceva important în ea, un lucru pe care Berti nu-l poate plăti.

Hanul se afla la hotarul moşiei lui Csollán Berti, iar drumul trecea printr-o câmpie întinsă, unde păşteau din loc în loc cirezi de vite şi herghelii de cai. Cam la o oră de mers se zări conacul cu toate acareturile. O mulţime de clădiri lungi, cu acoperiş de paie, şuri şi grajduri, iar între ele se înălţa, vizibilă din depărtare, o clădire roşiatică şi care, lucru curios, nu avea nici un coş.

Moşia, numită Gödénylak (adăpostul pelicanilor – o aluzie subtilă la locuitorii săi, care beau ca pelicanii), se întindea pe vreo patruzeci-cincizeci de mii de iugăre: nu se ştie exact cât, pentru că n-a fost măsurată niciodată; o bună parte e acoperită de apă, iar funcţionarii de la cadastru nu se aventurează până acolo.

Pe moşie sunt puzderie de animale, dar nimeni nu le ştie numărul. Dacă vecinii fură animale din herghelii, turme sau cirezi, stăvarul, păstorul, ciobanul, porcarul nici nu anunţă hoţia, ci le fură înapoi. Cât pământ se ară, ce se seamănă, ce se culege? Numai Dumnezeu ştie, dar nu şi vechilul; acesta lucrează pe masă şi casă, fără să primească un ban, îi rămâne însă tot ce poate să fure.

În partea de miazăzi a cătunului, se află trei şanţuri lungi, negre; sunt şanţurile de bălegar, care se umplu vara, iar iarna, când e zăpada mare şi bate vântul dinspre miazănoapte, li se dă foc la un capăt şi sunt lăsate să ardă. Altfel n-ar putea să scape de gunoi.

În ogradă se înalţă stoguri şi clăi uriaşe, în care şi-au făcut cuib un milion de vrăbii şi două milioane de şoareci. Cifrele sunt autentice, nu lipseşte nimic.

Casele argaţilor şi acareturile sunt din chirpici, în schimb conacul cu etaj e clădit numai din cărămizi şi a rămas la roşu, nefiind tencuit.

Lipsa tencuielii îşi are povestea ei. Cândva, într-o perioadă importantă a vieţii, Csollán Berti se hotărâse să-şi construiască un conac mare, cu etaj, pe potriva rangului şi

averii sale. Alocase pentru aceasta vreo sută de mii de florini. Binevoitorii îl sfătuiseră să încredinţeze lucrarea unui constructor priceput; dar el nu şi nu, are el un zidar de ţară care a clădit la Bikalaka nu numai case, dar până şi o biserică. Se va descurca el!

S-a şi descurcat destoinicul zidar. Numai că în timp ce construia conacul cu etaj, tot la biserică îi era gândul, şi abia când casa era terminată, geamurile puse, pereţii interiori gletuiţi, se întrebă unde vor fi coşurile. Uitaseră cu toţii de ele.

Csollán Berti se făcu foc, voia să-l împuşte pe zidar, acesta însă fugi şi nimeni nu-i mai dădu de urmă. Căsoaia exista, înghiţise o sută de mii de florini, dar de locuit nu se putea locui în ea.

E adevărat că o dată Csollán Berti îl rugase pe bunul său prieten, baronul Bálvándy, să-i trimită de la Pesta un meşter priceput. Acesta îi şi trimise unul, cu o scrisoare în care-l recomanda în mod deosebit. Csollán Berti îi explică meşterului care-i necazul, unde ar trebui puse hornurile, unde bucătăria. Poate aici s-ar putea perfora acoperişul, dincolo ar trebui o fundaţie nouă din subsol. Şi abia când Berti sfârşi de vorbit, îi spuse cinstitul meşter că e ceasornicar.

Supărat, Csollán Berti opri lucrările; dispăruse şi motivul pentru care începuse construcţia conacului; renunţă să-l mai tencuiască şi se instală la parter, scoţând burlanele sobelor prin găuri sparte în pereţi; acum casa fumegă lateral, iar la etaj vântul poate sufla în voie, acolo nu locuieşte nimeni.

Aşadar, asta e reşedinţa lui Csollán Berti.

În timp ce străbăteau întinsul câmpiei, le spuse studenţilor de ce i-a cules din drum:

— Am vreo sută optzeci de argaţi de tot soiul, toţi născuţi aici, pe moşie. Toţi sunt nişte tâlhari de speriat. La ultima Vinere Mare au venit pe capul meu, că ce-i asta, nici Vinerea Mare n-o mai ţinem după legea sfântă? Da’ voi de unde ştiţi că e Vinerea Mare, că doar nu se aude toaca

până aici? Păi, zic ei, am auzit cum se pisau în piuliţă seminţele de mac. Asta-i drept. Bine, zic, dar nu ştiam că piuliţa-i clopot. Ce mai vreţi, n-aţi primit tăiţei cu mac? Dar ei, că Vinerea Mare nu înseamnă numai tăiţei cu mac, că de doi ani n-au mai auzit cuvântul Domnului, n-au primit sfânta cuminecătură: asta le trebuie. Bine, le-am zis, cum o începe vacanţa, vă aduc o căruţă plină cu studenţi în legaţie, şi o să vă primiţi porţia pe doi ani din cele sfinte. Dar soarta ţine cu mine; spre norocul meu, cinci studenţi au fost eliminaţi din colegiu: buni pentru credincioşii mei; mâine o să le predicaţi toţi cinci.

Băieţilor le plăcu propunerea. Era pe potriva lor. Încă din anul întâi, studenţii pleacă în *legaţie* să predice enoriaşilor de la ţară, care-i preferă bătrânilor preoţi; deşi poate micii predicatori nu vor deveni preoţi, ci avocaţi, ingineri, medici, dar nu le strică să încerce şi amvonul. Atât Jenöy, cât şi Biróczy, deşi studenţi în drept, mânuiau textele sfinte cu aceeaşi abilitate ca şi ceilalţi colegi îmbrăcaţi în togă şi erau gata, la orice oră din zi sau din noapte, să ţină o alocuţiune festivă cu toată ştiinţa oratorică necesară.

Deci nu era nimic de obiectat. Iar studenţilor le plac farsele, mai ales dacă au ajuns unde au ajuns. Nici unul nu plângea pentru că a fost dat afară.

Ajuns acasă, Csollán Berti se grăbi să dea dispoziţii la bucătărie în privinţa cinei, (bucătăria era în spate, în casa slugilor), lăsându-i pe cei cinci oaspeţi pradă ogarilor şi câinilor ciobăneşti care săreau pe ei, în semn de bun-venit. Nici un argat nu apăru să-i potolească.

Vedeau bine din dependinţe atacul câinilor; dar e un spectacol atât de vesel, când drumeţul speriat se apără cum poate de fiarele care latră cu furie şi, de spaimă, caută să se caţere pe gard, încercând să-şi salveze preţioasele pulpe! Iar pe studenţi, câinii oricum nu-i muşcă. Ei nu se apără ca telalul, cu cotul de măsurat, ci-i iau cu binişorul, aşezându-se pe vine, cum face acum şchiopul de Biróczy, care l-a ales pe cel mai furios dintre dulăi şi începe să-i

vorbească pe nas. La început bestia e uimită de apariţia neobişnuită, se sperie, ceilalţi câini se retrag schelălăind. Iar dulăul se zvârcoleşte, mârâie, în timp ce pocitania începe să-l mângâie pe bot, îl ia de după grumaz, dulăul e pierit de spaimă; în cele din urmă, Biróczy ia în braţe animalul flocos, şi purtându-l ca pe-o oaie, îl oferă gazdei şi slugilor apărute între timp: cine cumpără un mieluşel?

— Ehei, băiete, ce tâlhar ar ieşi din tine! – zise Csollán Berti. Văd că te pricepi la potlogării.

După ce Biróczy îl lăsă din braţe, dulăul se refugie urlând în casa slugilor, şi nici a doua zi nu reuşiră să-l momească de sub pat.

Csollán Berti porunci ca a doua zi dimineaţa să fie prezenţi toţi, pân' la ultimul suflet, pentru că se va ţine o mare slujbă, predicatori sunt destui.

Cina nu se lăsă mult aşteptată, fu gata îndată; consta dintr-un singur fel de mâncare: tocană de oaie; era cam afumată, dar se mâncă tot, până la ultima îmbucătură; se bău şi tot vinul adus la masă, deşi era acru şi vâscos. Biróczy ceru o foarfecă să poată tăia vinul când ia paharul de la gură. Dar în casa lui Csollán Berti e normal să fie totul anapoda.

— Ei, şi-acum de ce-o să vă apucaţi? – îşi întrebă Csollán Berti oaspeţii după cină.

— Eu nu-mi fac probleme, răspunse primul Biróczy, mă angajez secretar la un avocat, tocesc dreptul, apoi dau examenele la vreun colegiu şi ajung unde voiam.

— Bine, frăţioare, zise Berti, am eu un avocat la Pesta, am să te recomand. Nici o grijă, o să-ţi meargă bine la el. Am să-i scriu pentru tine.

Preaplecate mulţumiri.

— Iar eu mă înrolez în armată, glăsui Csuka Feri. Ştiu să cânt la trompetă. Cânt marşul lui Rákóczi ca pe cele zece porunci; aşa că mă vor lua la husari.

— Bine, măi frate, te ajut şi pe tine. Am un cumnat, maior de husari la Kassa. Îţi dau o scrisoare de recomandare; sunt sigur că te va proteja.

Ah, ce bine ar fi!

— În ce mă priveşte, mă fac actor. Ce-mi pasă! Asta e dorinţa mea, spuse Borcsay. Numai de-aş găsi un director bun!

— Director? Am şi director, răspunse Berti. Te trimit eu la un director care are o trupă straşnică. Las' pe mine!

Aşa să fie!

Urmă Barkó Pál, care răspunse foarte grav:

— Eu plec în Asia să caut locul de origine al ungurilor.

— Grozavă treabă. Ai cu ce?

— Ştiu turca, tătara, persana, sanscrita, româna şi greaca; şi ce nu ştiu, am să învăţ.

— Dar banii?

— Nu duc eu grija lor.

— Las' că am eu grijă, nici o teamă.

Jenöy tăcea.

— Dar tu?

— Eu sunt în cea mai grea situaţie. Am o bunică bogată, trebuie să dau ochii cu ea, s-o îmbunez şi asta mi-e mai greu decât să plec în Asia sau să intru în armată, sau să cerşesc.

— Ce naiba? Eşti chiar atât de mândru? Ţi-e teamă că bunica bogată, când te vede, îţi trage o palmă şi-apoi mai trebuie să-i şi săruţi mâna? Atunci eşti omul meu! Totdeauna mi-au plăcut flăcăii aprigi ca tine. Iată ce-ti propun: nevastă-mea locuieşte la Pesta; e o bătrânică binevoitoare şi amabilă. Îţi dai seama, nici eu nu mai sunt tinerel, Are nevoie de un secretar destoinic, aşa, ca tine. Îi duci o scrisoare de recomandare din partea mea şi, nici o teamă, îţi va merge mai bine decât la bunică-ta.

Jenöy ar fi vrut să-i mulţumească, dar nu era în stare să-şi încovoaie grumazul.

Plus că era absurd să crezi că Csollán Berti ar putea face vreun bine care să nu ascundă vreo farsă deşucheată. Nu puteai pune temei pe vorbele lui, prea îşi bătea joc de toată lumea.

Farsa preferată a lui Csollán Berti, pe care o juca mai ales studenţilor veniţi întâmplător în legaţie, era următoarea: îl convingea pe student să stea peste noapte şi-i dăruia douăzeci de florini. Apoi beau, cântau, chefuiau, iar la urmă Berti scotea cărţile de joc. Cei douăzeci de florini din buzunar nu-i dădeau pace studentului, îl îmboldeau să-şi încerce norocul la cărţi, în speranţa că va câştiga şi mai mult; dar de regulă Berti îşi recâştiga cei douăzeci de florini, iar studentul nu reuşea să se bucure de bani nici măcar o noapte. Dar aşa sărmanul avea parte şi de clipe de bucurie, şi de voluptatea risipei, şi nu-l costa nimic.

Pentru Berti era o jucărie să câştige, în primul rând pentru că era un virtuoz al jocului de cărţi, iar în al doilea rând, pentru că folosea la joc cărţi pe care le cunoştea şi pe dos.

Încercă şi cu cei cinci aceeaşi farsă – băură mult, cântară şi când se încălziseră, scoase la iveală cărţile.

— N-aveţi chef de-o foiţă?

— Numai dacă jucăm pe dupaci! – râse Biróczy. Doar n-avem un ban.

— Banii nu-s problemă, se grozăvi Berti, vă dau eu bani, iată-vă salariile, vă plătesc dinainte pentru predicile de mâine, iar până dimineaţă îi câştig înapoi.

Şi le dădu câte o bancnotă de douăzeci de florini.

Jenöy refuză.

— Nu obişnuiesc să primesc în avans plata pentru ceva ce n-am făcut.

Cu asta îşi puse în încurcătură colegii; se jenau şi ei să se atingă de bani. Le era teamă să-i primească. Numai Biróczy era încrezător în propriile-i forţe.

— Eu îi iau. Dă-ncoace *cartas pictas!* Las’ să-şi amintească prietenul nostru Berti că o dată-n viaţă a jucat cu un student.

— Bravo, băiete, ai să ajungi cineva! – îl asigură Berti.

Lui Barkó Pál i se făcu milă de victimă.

— Măi Sándor, norocul tău că ţi-a ars traista în căruţă, că acum ai pierde-o şi pe asta.

— Fă cărţile! Împarte! – zise Berti. Iar voi, ceilalţi, treceţi în spatele lui şi ajutaţi-l.

Sándor protestă:

— N-am nevoie de chibiţi, mai bine vedeţi-vă de băutură.

De obicei, Berti îşi lăsa victima să ia primul joc, ca să-i câştige încrederea, dar la al doilea îl domina pe adversar.

Însă în ciuda eforturilor lui Berti, Biróczy câştigă şi al doilea joc.

Dublară miza, şi Berti pierdu din nou. După ce pierdu şase jocuri la rând, trânti cărţile pe masă şi-i zise lui Biróczy:

— Mă, tu cunoşti cărţile!

— Păi, cum să nu le cunosc?

— Dar le cunoşti şi pe dos?

— La fel de bine ca şi tine.

Şi, luând pachetul de pe masă, numi toate cărţile, privindu-le numai dosul. Trebuie să fii nebun să te aşezi la joc fără să cunoşti spatele cărţilor.

— N-am mai întâlnit un asemenea şnapan! Hai, mai bine, să bem.

Dar nici aşa nu-i merse, oricât i-ar fi dat de băut lui Biróczy, nu reuşea să-l îmbete. Zorile îi găsiră lângă carafă, spunând anecdote, cântând, ţinând toasturi, dar nici unul nu se îmbătă.

Dis-de-dimineaţă, în curte începură să sune talăngile. Berti poruncise să se ia toate talăngile de la vite şi să sune pentru credincioşi în locul clopotelor.

— Se sună *pregătirea,* spuse Berti. Hai să mai bem un păhărel, ca întăritor – şi zicând asta, scoase dintr-un bufet un poloboc cu vin bun. Hai, Biróczy, ultimul pahar! Tu vei predica primul. Dar măcar acum ţine un toast, că până acum n-ai spus nici unul.

Sándor trase o duşcă zdravănă şi-i ură gazdei:

— O, tu, Berti! Să-ţi dea Dumnezeu trei fii, unul să fie judecător, al doilea preot, al treilea călău. Judecătorul să te osândească, preotul să-ţi predice, iar călăul să te spânzure

pentru că ne-ai pus să bem atâta poşircă şi ne dai vin bun abia acum când sună clopotul pentru slujbă!

Lui Berti îi plăcu urarea.

— Ei, păstorilor, iată-vă turma, le spuse studenţilor, în timp ce mulţimea adunată în curte îşi dregea sărbătoreşte glasurile. Tinerii săriră să-şi perie togile, găsiră pe undeva o carte cu coperţi negre; i-o dădură lui Biróczy, care porni în fruntea alaiului spre pridvorul conacului, unde li se pregătise o bancă. În faţa pridvorului se aşezase un coşar de porumb răsturnat pe doi căpriori, pe post de amvon, se ajungea la el pe o codârlă răsturnată în chip de scară.

Curtea era plină de argaţii moşiei, aşezaţi, care cum puteau, pe loitrea căruţei, pe ghizdul fântânii, femeile separat, aşa cum se cuvine, iar copiii cocoţaţi pe gard, ca la galerie.

La apariţia celor cinci studenţi zgomotul se potoli, se vorbea doar în şoaptă. Studenţii intonară un psalm armonios şi, încetul cu încetul, toţi cei de faţă se alăturară în cor, purtând melodia sus, spre înaltul cerului. Parcă li se lua o greutate de pe suflet, puteau în sfârşit să cânte după pofta inimii.

După ce cântecul luă sfârşit, Biróczy se căţără în amvon; abia se zărea de după coşar, dar ţinu o predică lungă, fără să greşească. Enoriaşii erau mulţumiţi.

Iar un rând de cântece şi urmă Csuka Feri.

Avea vocea cam grizată şi se ţinea zdravăn de marginea coşarului, de parcă-i era teamă să nu se prăbuşească; dar, spre marele lui merit, ţinu o predică scurtă, pentru că, împărţindu-şi discursul în trei părţi, începu cu „în al treilea rând”. În schimb, la Tatăl nostru ceru de două ori pâinea cea de toate zilele, dar asta nu-i strică omului sărman, pentru că munceşte mult.

După încă un cântec, veni rândul lui Borcsay.

Era un orator înflăcărat. Vorbele lui le mergeau credincioşilor la inimă; ţinu o predică scrisă de supraintendentul din Debreţin, în care imputa credincioşilor luxul, goana după modă, ifosele, vanitatea, setea de

mărire, îngâmfarea; toate aceste păcate erau departe de cinstiţii argaţi din Gödénylak, pentru că nu puteau să le aibă, dar îl ascultară cu evlavie pe studentul care vorbea atât de frumos şi de înflăcărat, că reuşi chiar să rupă o scândură din fundul coşarului, aşa că următorii trebuiau să fie foarte atenţi să nu cadă. Predica se termină cu o profeţie ca în cartea lui Ieremia: „dacă nu vă lepădaţi de păcate, nu veţi găsi Debreţinul la Debreţin”, dar localizată: „nu veţi găsi Gödénylakul la Gödénylak”. Asta făcu o puternică impresie asupra credincioşilor.

Dar ce-i prea mult strică. Cele trei predici una după alta erau pe deplin suficiente pentru a potoli foamea şi setea sufletească a credincioşilor, cu atât mai mult cu cât era de-acum ora prânzului şi-i cuprindea alt fel de sete şi foame; dând glas acestei dorinţe, după a treia predică văcarul Marci se sculă de pe laviţă şi, ştergându-şi fruntea cu mâneca largă a cămăşii, spuse:

— Stăpâne, am primit ce ne-am dorit; ne-au ajuns predicile; poate ar fi timpul să ne împărtăşim din cina cea de taină.

Csollán Berti îl puse la punct pe vorbitor:

— Când o să ajungi mata cantor, o să poţi dicta adunării, dar acum stai jos şi taci din gură. Nimeni nu cinează la ora prânzului. Şi mai trebuie să vorbească doi predicatori plini de sfântul har.

Marci se potoli şi se aşeză.

Urmă la cuvânt Jenöy.

Timp de o oră şi jumătate vorbi atât de frumos, că toată adunarea moţăia în linişte; soarele le bătea în faţă, iar ei îşi lăsau capul unul pe umerii celuilalt şi nu se treziră decât când începu psalmul „Pe muntele Sionului”.

Dar cât o fi de mare muntele Sion, oamenii se cam saturaseră să tot asculte cuvinte pioase de la şase dimineaţa până la trei după-amiază, pe nemâncate. După a patra predică, întreaga adunare se ridică, gata de plecare, că ei vor acasă, că precis le-a dat supa-n foc, s-a ars

mâncarea, n-au hrănit, n-au adăpat vitele şi caii, iar ei sunt morţi de foame. Ei pleacă.

— Încotro? – se răsti la ei boierul. Abia acum vine adevăratul preot. Până acum au fost doar învăţăcei, dar ăsta-i de-adevăratelea.

Acum se ridică în amvon făptura impunătoare a lui Barkó Pál.

Auzindu-i glasul ca de tunet, credincioşii se grăbiră să se aşeze la locurile lor. Ăsta da, popă, avea un glas de l-ar fi ascultat până la noapte fără să adoarmă. Ce minunat vorbea! Despre ce vorbea, n-ar fi putut s-o spună nimeni; dar era minunat. La câte-o inflexiune a glasului, toate femeile izbucneau în plâns.

Până termină predica, soarele se pregătea să apună.

Văcarul Marci, ca să se dezmorţească, îşi întinse braţele, precum coarnele unui bou. Toţi se bucurau că nu mai apare de undeva şi un al şaselea preot.

Dar mai urma împărţirea cuminecăturii. Barkó Pál mai oficiase o dată această ceremonie; şi chiar dacă n-ar mai fi oficiat, credincioşii tânjeau după jertfă. Iar sentimentul religios trebuie cultivat la oamenii de rând. Era seară târziu când ultimul păstor îşi şterse gura după vinul sfinţit.

Până atunci nimeni n-avea voie să-şi părăsească locul.

La urmă, Barkó îi binecuvântă, iar Csollán Berti li se adresă astfel:

— Poftim, v-aţi primit sărbătoarea pe un an de zile. Asta a fost prima zi. Mâine e a doua zi a sărbătorii, veniţi din nou şi domnii părinţi vă vor asculta ce-aţi învăţat azi.

La aceste cuvinte se împrăştiară ca potârnichile, iar a doua zi nici măcar un sacagiu nu găseai în curte, şi niciodată nu i-a mai cerut vreun argat lui Csollán Berti să organizeze slujbă religioasă; mai bine făcea patru ore pe jos, dacă voia să se spovedească. (Numind aşa, în mod arbitrar, faptul că nu se spovedeau.)

După muncă, pe pioşii misionari îi aştepta minunatul ospăţ. Tocană de oaie şi vin acru.

Csollán Berti iar nu-i lăsă să doarmă toată noaptea. Avea

chef să petreacă. Îi luă pe toţi la rând la jocul de cărţi, dar de data asta nu pe bani, după lecţia amară din ziua precedentă, ci pe „de-a moaca” (adică, cel care pierdea era lovit peste nas pe rând cu toate cărţile din pachet, până apărea asul de cupă). Cine pierdea de două ori, i se făcea o cruce pe spate cu creta.

Aşa au dus-o până la ziuă.

Dimineaţa urmă brânză de oaie şi tescovină, servită sub numele de ţuică de prună. Brânza era prea veche, iar ţuica prea nouă, dar nu le păsa lor de asta. Au continuat să joace cărţi până la prânz. Atunci veni din nou rafinata tocană de oaie şi poşirca, iar după-amiază au continuat cu cărţile. La cină, ca-n ziua precedentă, tocană de oaie. Zorile îi găsiră tot cu cărţile în mână. Cărţile erau de-acum atât de slinoase, că nu se puteau dezlipi decât cu briceagul, iar pe togile studenţilor şi pe haina lui Csollán Berti nu mai găseai un petic neîmpestriţat de cruci trase cu creta.

Când, la amiază, sosi din nou tocana de oaie, Biróczy glăsui:

— Be-e-e-e! Auzi, Berti, să ştii că m-am transformat în oaie. Şi am băgat de seamă că după ce mănânc încep să rumeg. Cred că am mâncat toate oile care-au crăpat pe moşia ta. Dar ce-i mult, nu-i bun. Lasă-ne să plecăm.

— Vai, dragii mei, cum o să vă las să plecaţi fără scrisorile de recomandare pe care vi le-am promis şi fără ceva de-ale gurii pentru drum, ca să mă pomeniţi. Acuşi mă pun pe scris, numai să diluez puţin cu apă cerneala din călimară, că s-a uscat de tot. Dar, oricum, nu puteţi pleca până mâine la ora asta.

În vreme ce Csollán Berti scria scrisorile de recomandare, băieţii, rămaşi singuri, ţinură sfat şi puseră la punct planul de luptă, ca să-şi asigure evadarea. Trebuiau să dispară pe rând, lăsându-l pe şchiopul de Biróczy primul, ca să aibă timp să se depărteze.

Într-un târziu, apăru Berti cu scrisorile. Erau mâzgălite cu litere de-o şchioapă pe hârtie groasă, care sugea cerneala

şi aproape că se puteau citi din afară, dacă adresa n-ar fi acoperit mâzgălelile dinăuntru.

— Ei, asta-i scrisoarea ta, Biróczy: către *spectabilis ac perillustris dominus egregius Stephanus Korcza, avocat la Pesta.* E un jurist foarte de treabă, la care o să-ţi meargă al naibii de bine. I-am scris să te ia stagiar. Iar asta-i pentru directorul tău, frate Borcsay: „Domnului Bálvándy, director de comedianţi ambulanţi. Ibi. Ubi”. Unde dai de el? Acum sălăşluieşte la Miskolc. Dar să veniţi şi la mine cu trupa; în staulul oilor se poate juca minunat „Prinţul Kakambukiformihorgheminomen”. Pe tine, Csuka Feri, cu trompetă cu tot, te recomand cumnatului meu: Înălţimea sa domnul maior Sátori şi Bakatori Sátory Lörinc. A trebuit să-i scriu cu litere mari, pentru că e surd de-a binelea. Să-i strigi tare în ureche, când vrei să-i vorbeşti. Ţie, frate Barkó Palkó, n-aveam cum să-ţi scriu o recomandare, deşi am un văr de-al şaptezeci şi şaptelea undeva prin Asia, stă chiar la celălalt capăt; mi-a rămas de la străbunul Usubu[15], dar nu ştiu cum îl cheamă. Dacă-l găseşti, transmite-i salutări. În loc de asta, îţi dau pentru drumul cel lung ceva ce ţine loc oriunde de recomandare. În fişicul ăsta sigilat sunt o sută de taleri grei. Nu uita, când îi cheltuieşti, cât de grei sunt.

Şi, într-adevăr, îi dădu lui Barkó un fişic lung, în care erau chiar bani, iar pe fişic scria o sută de taleri.

Barkó Pál mulţumi în tăcere, făcând un efort să-şi îndoaie spinarea. Un adevărat eveniment.

Totuşi e om de suflet Csollán Berti!

— Iar asta-i scrisoarea ta, dragă frate Jenöy. Am scris-o pe hârtie mai fină, că-i pentru o doamnă. Nevastă-mea. Fainã femeie! De obicei vara iernează la Pesta, ca lumea bună. O să te protejeze de dragul meu. Dar să-i duci personal scrisoarea. Şi să nu vâri plicul în carâmbul cizmei, că nu-i place parfumul de toval. Uite-aşa, fraţilor, v-am aranjat pe viaţă. Acum rămâne să vă despăgubesc pentru boccelele arse. Ştiu că aveaţi în ele albituri, ăsta-i cel mai necesar lucru. Vă dau dintr-ale mele.

[15] Personaj legendar, strămoş al ungurilor.

Zicând asta, trase un sertar al scrinului şi pescui de-acolo un maldăr de cămăşi şi izmene de cea mai proastă calitate, atât de groase şi de ţepene, că nu se simţea prin ele nici o lovitură de nuia. Dar studenţii le luară şi pe astea. Oricum ar fi, o să le folosească. Farsa asta a dat greş.

Dar nu aici era poanta, ci în scrisorile de recomandare, al căror conţinut îl vom dezvălui dinainte.

Scrisoarea pe care o ducea Biróczy avocatului, viitorului său şef, îl recomanda astfel:

Praesentibus recommendo tibi fidelem nostrum Alexandrum Biróczy: capitis bisonis, asotum trimodium, et venerabilis Gringenörii asseclam diligentissimum.

Asta n-o înţelege prea iute nici cine ştie latina, aşa că trebuie tradusă de trei ori până să priceapă omul despre ce este vorba:

Prin aceste rânduri îţi recomand pe credinciosul meu Biróczy Sándor, cap de bivol, cu stomac de trei ocale, cel mai sârguincios discipol al venerabilului Gringenör.[16] *(Gringenör este inventatorul cărţilor de joc.)*

Ei, cu scrisoarea asta se va înfăţişa Biróczy avocatului din Pesta.

În scrisoarea lui Borcsay, farsa nu priveşte atât conţinutul, cât destinatarul, Bálvándy nefiind director de teatru, ci moşier şi baron; e adevărat, şi mare protector al actorilor ambulanţi. El şi cu Csollán Berti îşi jucau multe feste. De data asta Borcsay era la mijloc.

Bunul Csuka Feri îi ducea maiorului o scrisoare cu următorul conţinut:

Boşorog labanţ, îţi trimit un student care ştie să trâmbiţeze atât de bine marşul lui Rákóczi, că-l poate auzi şi urechea ta

[16] J. Gringenneur, pictor francez de la sfârşitul secolului al XIV-lea, realizatorul primelor cărţi de joc cu feţele pictate.

surdă. Îl recomand ca trompetist de gardă.

Nu vom dezvălui ce cuprinde scrisoarea primită de Jenöy, pentru că e adresată unei femei.

Toţi cunoscuţii lui Berti ştiau că el şi nevastă-sa sunt în curs de divorţ. Bietul student lipsit de experienţă n-avea cum să bănuiască asta. Vom vedea ce va ieşi de aici.

Dar fişicul dat lui Barkó Pali? Acolo sunt chiar bani adevăraţi: se simte şi la greutate, şi la pipăit.

Ei, da, sunt bani, dar nu taleri grei, ci monede vechi de doi pitaci, de mult retrase din circulaţie şi fără nici o valoare.

Dar cu aceşti bani, Barkó străbătu Persia, Tibetul, China, Siberia şi după mulţi-mulţi ani, când devenise celebru, îi înapoie cu mulţumiri lui Csollán Berti: „Iată-i, i-am adus înapoi, n-am deschis fişicul. Fiecare sigiliu e la locul lui. Asta a fost baza norocului meu. Gândul că am o sută de taleri în geantă. Asta m-a ajutat, m-a îmbărbătat, m-a încurajat în realizarea unor idei îndrăzneţe. Ţi-i restitui cu recunoştinţă. Dumnezeu să-ţi dea înmiit!”

Cine ştie, poate şi celelalte scrisori se vor dovedi folositoare?

UNDE AU DUS SCRISORILE?

În a treia seară, Csollán Berti bătu iarăşi cărţile cu studenţii. Luase măsuri de siguranţă ca nu cumva aceştia să poată evada în cursul nopţii. În curte erau trei dulăi ciobăneşti, patru ogari, un prepelicar, doi copoi şi un tekel cu picioare strâmbe. Nici un străin, cât de îndrăzneţ, n-ar putea să se apropie, dar nici să plece din curte, că-l mănâncă de viu câinii. Totul e în ordine.

Totuşi se întâmplă că pe măsură ce studenţii se schimbau unul pe altul la jocul de cărţi, cel care ceda rândul ieşea ameţit din încăpere şi nu se mai întorcea. Aşa că, după ce Barkó Pál primi de la Berti ultimele lovituri peste nas şi priviră în jur, rămăseseră doar ei doi.

— Unde au dispărut ştrengarii ăştia?

— Probabil s-au dus să se culce, îşi dădu cu părerea Barkó Pali, mă duc să-i caut.

— Dacă dorm, nu-i trezi! O să le aprindem poşte.

(Asta înseamnă a lega o hârtie de talpa celui adormit şi a-i da foc.)

Barkó Pál se evaporă din cameră şi Berti îl aşteptă cât îl aşteptă, iar când i se urî de atâta aşteptat, porni şi el în căutare, dar în casă nici picior de student. Ieşi în curte, şi acolo era linişte. Chemă câinii, dar nu apăru nici unul. La urmă, îşi strigă slugile.

— Unde-or fi studenţii? Unde au dispărut câinii?

Nu mai era nici urmă de student în apropiere. Doar au picioare bune; iar pe cel cu picioare betege îl poartă în cârcă Csuka Feri, alergând prin pustă. Au şi ajuns în apropierea Tisei.

După un timp, dădură şi câinii semne de viaţă. Deodată

se porni un scheunat îngrozitor, ca un urlet de fantomă, ca lătratul subpământean din *Wilde Jagd*[17], lătrau unii mai subţire, alţii mai gros, pătrunzător, disperat, tânguitor, în timp ce alţii mârâiau înspăimântaţi. De unde vine? Unde-or fi? Argaţii şi slujnicele alergau în toate părţile în căutarea câinilor, până într-un târziu îşi dădură seama că toţi dulăii, ogarii, prepelicarul, copoii şi tekelul sunt îngropaţi într-un hambar gol, a cărui intrare era astupată cu o loitre de căruţă: de acolo urlau toţi în cor. Cum au ajuns acolo? Pesemne că studentul acela şchiop i-a ademenit, îşi ziseră ei. Ăsta o să ajungă rău!

Când Csollán Berti înţelese că oaspeţii au evadat, se înfurie rău de tot.

— Pe cai! Toţi argaţii, pe cai! După ei! Trebuie aduşi înapoi!

Sări şi el pe cal şi, îndemnându-l cu biciul, porni în fruntea urmăritorilor, conducându-i spre vadul Tisei. Într-acolo trebuie să fi fugit.

Vadul Tisei, aflat pe moşia lui Berti, era la vreo oră bună de mers de la conac; acolo se trecea cu bacul pe malul celălalt. Un odgon gros, bine întins, lega cele două ţărmuri; de el era agăţat, cu scripeţi, podul plutitor. Podarii îl împingeau într-o parte sau alta, ţinându-se de funie.

Când studenţii ajunseră, cu răsuflarea întretăiată, la bac, se făcuse noapte. La ora asta dorm şi podarii.

— Of – gemu Csuka Feri, azvârlindu-l din cârcă pe şchiopul Biróczy – voiam să ajung cavalerist şi iată-mă cal de cavalerie.

Biróczy se duse să-l trezească pe luntraş. Acesta nu voia să priceapă că trebuie să transporte pe cineva pe celălalt mal în toiul nopţii. Mai ales pe cei cinci studenţi care au predicat acum patru zile la conac.

— Ce treabă aveţi?

— Păi, nene, ca să spunem drept, vrem să fugim, răspunse Biróczy. Mâine e duminică şi trebuie să ajungem

[17] Vânătoare sălbatică – aluzie la o veche legendă germană (în limba germană în orig.)

acolo unde suntem aşteptaţi, care la Csány, care la Heves, şi dacă nu ne prezentăm, ne răspopeşte. Iar smintitul matale de stăpân vrea să ne reţină cu forţa, ca să vă predicăm din nou, iar după predică să vă catehizăm.

Bătrânul podar se alarmă.

— D-apăi ce-i aia catehizare?

— Asta înseamnă că fiecare e chemat la mijloc şi întrebat ce ştie din sfânta religie, care sunt cele zece porunci? Cum se numeau apostolii? Cum îi chema pe feciorii lui Noe? Ce nume purtau cei nouă fraţi ai lui Iosif?

— Ce spui? – întrebă podarul uluit.

— Mata ai noroc, ai să fii primul catehizat şi prima întrebare va fi cine sunt profeţii din Vechiul Testament şi ce capitole cuprinde acesta.

— Profeţii din Vechiul Testament?

— Te pomeneşti că nu-i ştii? Las' că te învăţ eu răspunsul, ba chiar în versuri:

Moise fu întâiul, Iosua şi Juzii,
Doamna Ruth, Samuil, Regii, Cronicile
Esdra, Neemia, Estera, Iov, Psaltirea,
Proverbele lui Solomon şi Ecleziastul,
Cântarea Cântărilor, apoi Ieremia,
Iezechil, Daniel, după el Ozeea,
Ioel, Amos, Iona, Obadia, Miheia,
Naum, Avacum şi cu Sofonie
Agheu, Zaharia, Maleahi urmează
Alţi proroci scriptura nici nu mai citează.

Şi acum repetă după mine, că dacă ne prinde Csollán Berti ne duce înapoi şi mâine va trebui să răspunzi la catehism.

— Sus, băieţi! – urlă înspăimântat podarul. Repede, să-i trecem pe studenţi!

— Dar dacă ne urmăreşte stăpânul şi ne aduce înapoi? – întrebă Biróczy îngrijorat.

— Astăzi nu, de asta răspund eu, zise podarul. Nu mă las eu catehizat la bătrâneţe.

Luntraşii, speriaţi, traseră bacul pe celălalt mal cu o viteză pe care n-ar fi produs-o nici un bacşiş.

Când Csollán Berti sosi la casa podarului cu ceata de urmăritori, urmăriţii de mult dormeau duşi, într-o vie părăsită, la adăpostul unui teasc pentru struguri.

Berti îi făcu scandal podarului că i-a trecut pe studenţi, că a îndrăznit să-i ajute să fugă. Podarul nu răspunse, doar mormăi în barbă:

— Esdra, Neemia, Ozeea, Miheia!

— Repede, după ei! Trebuie să-i aducem înapoi!

(Ba azi nu mai papi din ei!)

Când urmăritorii ajunseră cu bacul pe la jumătatea Tisei, cum, necum, nu se poate şti dar se întâmplă destul de des, de ce nu s-ar fi întâmplat şi acum, frânghia de pe malul opus s-a rupt. Tisa era umflată şi bacul cât pe ce să fie luat de vârtej, dar luntraşii prinseră frânghia şi bătrânul podar conduse atât de iscusit vehiculul, că acesta fu izbit de curent direct în mal şi toţi căzură în apă. Spre norocul lor, malul era plin de sălcii şi, agăţându-se de ele, se salvară cu toţii, muraţi din cap până-n picioare.

Toate astea mulţumită profetului Avacum şi tovarăşilor săi.

Iar studenţii evadaţi, ajunşi pe celălalt mal, se grăbiră spre o casă albă ce se vedea nu departe; o colibă părăsită dintr-o vie, o clădire cu numai trei pereţi, al patrulea fiind complet deschis. Găsiră înăuntru un teasc pentru struguri şi se cuibăriră în spatele lui.

— Băieţi, aici ne despărţim, spuse Jenöy, mâine ne vom risipi care încotro şi cine ştie când ne vom revedea. Hai să facem un legământ ca de azi în doisprezece ani, dacă mai trăim, să ne întâlnim la Pesta.

Se îmbrăţişară, se sărutară, jurând că peste doisprezece ani, orice s-ar întâmpla, de-ar ajunge bogaţi sau cerşetori, se vor căuta unii pe alţii la Pesta.

— Mă întorc şi din Tartaria, făgădui Barkó Pali.

Apoi se întinseră unul lângă altul pe pământ, învelindu-se cu norgonacii şi peste două minute dormeau duşi.

Numai Biróczy veghea, prefăcându-se că l-a furat somnul şi când se convinse că prietenii lui dorm de-a binelea, scoase din buzunar banii câştigaţi de la Csollán Berti, îi împărţi în cinci şi puse pe furiş câte o parte în buzunarele prietenilor adormiţi, râzând în sinea lui, gândindu-se la surpriza lor când, vrând să plătească la vreun han, vor da peste grămada de bănet din buzunar. Ştia că, treaz fiind, nici unul n-ar fi acceptat banii pe care-i câştigase la cărţi, trişându-l pe trişor. Şi ca nu cumva să-i poată da înapoi, Biróczy ieşi tiptil din colibă, smulse un arac din vie şi până dimineaţă era hăt, departe, cât de departe puteau să-l poarte cele două picioare betege.

Ca planetele aruncate în spaţiu de soare, cei cinci tineri se năpustiră în neantul infinit numit lume.

Primul nimeri pe orbită Borcsay. Nici nu ajunse până la Miskolc, ca, înarmat cu scrisoarea către Bálvándy, să caute un director de teatru, care de fapt e moşier şi baron. La Keresztes întâlni o trupă de actori, se îndrăgosti de primadonă şi deveni îndată prim-amorez. Scrisoarea către Bálvándy rămase pentru altă dată.

Csuka Feri ajunse la Kassa, găsi repede cazarma husarilor şi locuinţa maiorului. Intră la el, salutând milităreşte şi-i predă scrisoarea.

Maiorul Sátory era un bărbat înalt, uscăţiv, ţinea capul sus şi-şi umfla pieptul, de parcă voia să provoace pe toată lumea la trântă. Ochii săi bulbucaţi îl ţintuiau pe cel din faţa lui de după bastionul nasului vulturesc, ameninţându-l şi cu mustăţile uriaşe, pomădate.

După ce citi scrisoarea lui Csollán Berti, urlă la băiat cu o voce bună să comande manevrele unui regiment:

— Deci vrei să fii trompetist? Ştii chiar atât de bine marşul lui Rákóczi?

Văzându-i ochii injectaţi, sărmanul Csuka Feri îşi dădu seama că ăsta nu-i locul potrivit pentru marşul lui Rákóczi; dar putea să tot spună că nu ştie nimic, nici marşul lui Rákóczi, nici să cânte la trompetă, viteazul domn nu auzea

ce i se spune, înţelegea răspunsul doar după figura, ochii şi mişcarea buzelor inamicului sau victimei din faţa lui.

— Deci ştii marşul lui Rákóczi! Ei, atunci, întâi marş la arest, douăzeci şi patru de ore în lanţuri.

Bietul băiat, năucit, o şterse din faţa maiorului supărat şi se predă pârcălabului, ca să-l pună în fiare. Bun început, nimic de zis!

Dar în clipa următoare supărarea maiorului se risipi. Dându-şi seama că bunul băiat n-are de unde să ştie ce-a scris poznaşul de Csollán Berti în scrisoare, îşi trimise degrabă ordonanţa să-l aducă înapoi pe recrut, înainte de a-şi începe arestul.

Iar când Ferkó ajunse iarăşi în faţa lui, maiorul începu să-i vorbească atât de blând şi şoptit, că abia se desluşeau cuvintele:

— Deci, fiule, zici că eşti trompetist? Dacă ştii atâtea marşuri, poate ştii şi „Verbuncul celor patruzeci”.

Era o melodie vestită pe vremuri. În timpul războiului cu francezii, când Debreţinul trebuia să dea patruzeci de husari, Bihari compusese acest cântec de recrutare şi în prima dimineaţă când s-a cântat pe străzi, s-au şi prezentat cei patruzeci de voluntari: de aceea i se spune „Verbuncul celor patruzeci”.

Melodia e şi azi uşor de înţeles. Începe cu un dans graţios, în zgomotul pintenilor, în timp ce sabia, lovită de picior, bate tactul, trece la cântecul de adio al viteazului, urmează tropotitul cailor gata de atac şi provocarea la adresa inamicului; apoi zăngănitul săbiilor în luptă: ucide, taie, nu te lăsa!, iar la urmă dansul triumfal şi bucuria întoarcerii acasă.

E un cântec minunat, mişcător, cum nu se va mai compune vreodată.

Cum să nu-l ştie Csuka Feri?

Viteazul domn Sátory luă de pe cuier o trompetă de husar şi i-o întinse.

Ferkó suflă în ea cu putere.

— Stai, băiete, nu aşa. Aşa nu aud nici o notă. Uite, eu

mă întind pe blana de urs de pe jos, iar tu ai să cânţi verbuncul ţinând pâlnia trompetei pe urechea mea. Ia s-aud!

Zis şi făcut. Se culcă pe blana de urs şi, cu o ureche îndreptată spre trompetă, ascultă cu încântare sunetele stridente, singurele pe care le putea percepe şi care ajungeau la el în ciuda surzeniei; cât răsună trompeta, stătu cu ochii închişi, ştergându-şi pe furiş lacrimile.

— Bine, băiete, spuse el şi, ridicându-se de pe blana de urs, îl bătu pe umăr. Vezi, acesta e singurul sunet care-mi merge la inimă. Fără asta aş fi ca automatul şahist al lui Kempelen. Na un galben, băiete, şi bea cât pofteşti. Am eu grijă ca nici pe viitor să nu ţi se usuce gâtlejul.

Îi mergea bine lui Csuka Feri, se pregătise să devină cantor şi a ajuns trompetist; nici o pagubă.

Şi acum, despre Biróczy.

Într-o bună zi, dis-de-dimineaţă, sosi acasă la onorabilul avocat Korcza, jurist vestit pe vremea aceea.

Pe-atunci, să fii avocat renumit era cu totul altceva decât azi.

Acela nu lucra cu zece ajutoare, într-un birou încăpător, pe cea mai frecventată stradă: era greu în primul rând să dai de el, şi în al doilea, să găseşti uşa deschisă. Pe toate le făcea numai el. Dosarele groase, pătate de muşte, care zăceau în birou, cuprindeau procese vechi de douăzeci, patruzeci, cincizeci de ani, dacă nu o sută, toate scrise chiar de mâna avocaţilor îmbătrâniţi în aceste procese: nu existau copii, caligrafie funcţionărească, imprimate sau litografii; se scria temeinic, cu litere roşii-spălăcite, pe o hârtie extrem de rezistentă.

Un dulap vechi, vopsit, tixit cu dosare mucegăite, mese atât de stropite de cerneală, că nu li se mai cunoştea culoarea, scaune de piele, desfundate: ăsta era tot luxul din biroul vestitului avocat. Pe unul din pereţii nezugrăviţi, unicul tablou era un blazon nobiliar înrămat, care eterniza

momentul morţii nobilului Csollán Barnabás; şi ăsta fără geam.

Biroul propriu-zis e atât de mic, că, intrând pe uşă, Biróczy era să-l turtească pe viitorul său şef de soba rotundă, din teracotă verde. Avocatul tocmai voia să iasă; erau ca într-o cursă de şoareci, gata să se calce în picioare.

Întâlnirea a fost o surpriză plăcută pentru amândoi, fiecare avea ocazia să vadă un om mai urât decât el.

Pentru că o fi Biróczy urât, dar nici domnul Korcza nu se lasă mai prejos.

Al doilea venit e întotdeauna mai urât decât primul.

Domnul Korcza e o idee mai înalt decât Biróczy, dar poate fi doar o impresie, din cauza moţului de păr cărunt, ridicat pe frunte şi pomădat.

Faţa nu e ciupită de vărsat, ci brăzdată ca un câmp arat şi negreblat. Din cauza vărsatului de vânt n-are decât o jumătate de mustaţă firavă, dar puternic pomădată, îi lipsesc sprâncenele, iar în jurul ochilor are cearcăne roşii. Nasul e strâmb, de parcă el ar fi zeiţa justiţiei, cea cu nas de ceară. Şi, de parcă ar fi convins că fizicul îl avantajează, îşi subliniază urâţenia strâmbându-şi ochii şi gura în fel şi fel de grimase care exprimă ironie, arţag, batjocură, maliţie, satiră, lăudăroşenie, burzuluială, ranchiună.

Deci, cele două exemplare de expoziţie s-au ciocnit nas în nas la uşă.

— Ce vrei, mă? – îi strigă patronul, cu glas piţigăiat, noului venit. Ce cauţi aici?

— Vreau să rămân aici, răspunse Biróczy, strecurându-se pe uşă şi închizând-o cu spatele.

— *Aici? Quo jure?*

— *Jure patvaristico.*[18]

— Ce? – strigă juristul, strâmbându-se ca un pavian când vede un *pongo*[19]*.* Păi cu mutra ta pocită ai să-mi goneşti toţi clienţii.

— Se vor întoarce toţi, de dragul frumuseţii domnului

[18] Cu ce drept? – Dreptul stagiarului (în limba latină în orig.).
[19] Specie de maimuţă originară din Borneo.

avocat, răspunse Biróczy cu gentileţe, zâmbind parşiv.

Domnul Korcza izbucni în râs. Biróczy înaintă un pas.

Dar până la masa stagiarului mai sunt cel puţin opt paşi.

— Măcar ai un certificat bun?

— N-am deloc. Am eliminat colegiul. Dar am un atestat de la Csollán Berti, care e o facultate în sine.

La auzul acestor cuvinte, patronul îl lăsă să mai avanseze un pas.

Numele lui Csollán Berti avu un efect galvanic asupra avocatului. Colţurile buzelor i se ridicară, urechile i se ciuliră.

Dar când citi scrisoarea de recomandare, se ridică pe vârfuri, încreţindu-şi fruntea şi strigând:

— Tii! Câine-câinescu! Labă-lăbescu!

Astea erau la el înjurăturile. *Câinescu* – simplă exclamaţie. *Câinescu-Lăbescu*! – imprecaţie întăritǎ. În fine, *Câine-Câinescu, Labă-Lăbescu!* era suma înjurăturilor pe care contele Wesselényi Ferenc din Hadad le pedepsea cu amendă de cincizeci de parale pentru oamenii de rând, un florin pentru cei de rang şi trei florini pentru funcţionarii de stat; iar dacă el însuşi ar fi pronunţat aceste cuvinte, îşi stabilise o amendă de doisprezece florini. Ce venituri bune ar aduce astăzi o asemenea lege ministerului de finanţe!

— Ia ascultă ce cuprinde scrisoarea de recomandare! – îi spuse avocatul lui Biróczy. *Recomendo tibi fidelem meum Alexandrum Biróczy* (ăsta eşti tu), *capitis bisonis* (cap de bivol. Aici îşi puse mâna pe capul lui Biróczy), *asotum trimodium* (cu un burdihan de trei ocale! aici îi pipăi stomacul). *Reverendissime Gringenörii asseclam diligentissimum.* Cel mai fidel discipol al inventatorului cărţilor de joc. (Aici îi luă mâna şi-i examină vârfurile degetelor. Trişorii obişnuiau să-şi pilească buricele degetelor, ca la împărţeală să simtă mai bine marginile cărţilor). Păi, frumoasă recomandare!

— Foarte frumoasă! – replică îndată Biróczy. Pentru că ori e adevărat ce scrie în scrisoare, ori nu. Dacă e adevărat,

atunci e adevărat şi faptul că mă recomandă Csollán Berti; iar dacă nu, nici partea a doua nu-i adevărată.

— Bună replică! – spuse domnul Korcza şi, punând scrisoarea deoparte, îşi trase gâtul între umeri la fel ca Biróczy. Dar acum, răspunde-mi sincer. Nu te întreb cu ce-ai păcătuit în faţa colegului, de nu ţi-au dat diplomă. Dar te întreb: cu ce-ai păcătuit în faţa lui Csollán Berti, ca să-ţi dea un asemenea certificat?

— Vă spun adevărul. I-am câştigat banii.

— Ce? – urlă domnul Korcza, nas în nas cu Biróczy. Tu? Bani? De la Csollán Berti? Atunci vino, şezi, rămâi aici! Învaţă-mă şi pe mine! Pentru că nimeni până acum n-a reuşit să scoată bani din buzunarul lui Csollán Berti. Nici eu, avocatul lui, nici avocatul adversarului, n-am văzut vreun ban de la el; nici femeile frumoase, nici dispoziţiile subprefectului, nici tovarăşii de cărţi, nici un tâlhar cu puşca, nici un falit care-l imploră, nici un cămătar cu o poliţă, n-au reuşit să-i stoarcă vreun bănuţ. Tu eşti primul care se poate lăuda cu asta. Vei ajunge un mare avocat, te primesc ca stagiar, acolo-i scaunul tău.

Biróczy nu aşteptă să i se spună de două ori. Mai avea cinci paşi până la scaunul respectiv. Se grăbea să ajungă acolo înainte ca patronul să fie la propria-i masă de scris. Scena amintea de întrecerea dintre iepure şi broasca ţestoasă.

Deci, a ajuns *audiat!*

Audiat! (ascultă!) era titlul stagiarului. E cu o treaptă mai sus decât „matale”.

— Dar, audiat, am uitat să întreb; ştie audiat să scrie şi să citească?

— Cum să nu ştiu?

— Ei, atunci citeşte scrisul ăsta…

Asta era prima probă pentru stagiarii domnului Korcza, dacă pot să citească scrisul patronului.

Pentru că scrisul lui semăna cu urmele lăsate pe hârtie de plimbarea unei muşte după ce a făcut baie în călimară. Dacă e adevărat că scrisul reprezintă omul, scrisul

domnului Korcza era copia lui fidelă; o caligrafie atât de pocită, că după cinci-şase zile nici el nu mai era în stare să-şi descifreze mâzgălelile; în asemenea cazuri, îi punea la punct pe copiştii deznădăjduiţi cu: „treaba mea e să scriu, treaba lui audiat, să citească”.

— Atunci să auzim! – spuse domnul Korcza, încreţindu-şi fruntea. Citeşte!

— O, aşa nu-i mare scofală, spuse Biróczy, mai bine o citesc pe dos.

Şi, întorcând hârtia, citi îngrozitoarele mâzgăleli ale patronului.

— Câinescu! – mormăi domnul Korcza. Acum să vedem dacă audiat ştie să scrie. Poţi să copiezi fidel ce-am scris? Poftim pana.

Pe masă se afla o călimară uriaşă, pătrată, de plumb, în care domnul Korcza înmuie până la jumătate o pană ce nu mai putea fi prinsă decât exact la mijloc, pentru că partea de sus slujea la curăţatul pipei – cu dublul folos că stagiarul se dezvăţa să roadă condeiul.

— Ei, poftim pana!

Domnul Korcza râse răutăcios, închizând un ochi, întrebându-se cum va apuca acest copil pana murdărită pe jumătate de cerneală şi pe jumătate de saliva din pipă.

Biróczy privi în jur şi zări pe masă o labă de iepure, folosită pentru a şterge creta de pe tabla de însemnări; strânse pana între ghearele lăbuţei de iepure şi aşa copie textul.

Domnul Korcza clătină din cap, supărat că a fost dus.

Când termină copia, Biróczy i-o prezentă.

Domnul Korcza aruncă o privire pe hârtie.

— Nu e bine, nu e bine, nu e bine!

— Ce nu-i bine? ce nu-i bine? ce nu-i bine?

— E treaba lui audiat să ghicească.

Şi rupse în două copia.

— Mai scrie o dată!

Biróczy se apucă din nou de scris, se strădui să copieze

exact, până şi legăturile dintre cuvinte, şi-i duse din nou hârtia patronului.

Din nou o privire fugară peste text.

— Nu face doi bani, n-ai copiat exact.

Rupse în două şi această copie.

— Scrie din nou.

Biróczy se apucă din nou de treabă, gândindu-se că poate a greşit punctuaţia, şi de data asta se strădui să nu-i scape nimic.

A treia oară însă îi prezentă patronului două hârtii, una, o foaie goală, împăturită, iar cealaltă, scrisă, o ţinea la spate.

— Asta ce mai e? – întrebă patronul, holbându-se la hârtia goală.

— Hârtia pentru rupt, spuse Biróczy. Apoi v-o dau şi pe cealaltă.

— Câinescu! – strigă domnul Korcza. Hai, dă-o-ncoace, că n-o rup.

Parcurse copia şi împungând-o cu degetul, repetă sever:

— Nici acum nu e bine, tot mai e o greşeală.

— Greşeală? – spuse Biróczy. Acum ştiu care-i greşeala.

Şi, trântind pana de hârtie, o împroşcă de cerneală, exact ca pe înscrisul patronului.

Patronul nu râse, nu înjură, ci-l lovi drăgăstos cu pumnul în cap.

— Vezi, cap de bivol, cum ghiceşti şi singur dacă n-ai încotro. Asta era greşeala! Pentru că trebuie să ştii că în scriere sunt două feluri de porci. Cel care picură singur din toc, e pata făcută de unul prostănac, bleg, tâmpit, neglijent; cealaltă însă, provenită dintr-o pană mânuită cu curaj, împroşcând ca o rachetă în toate părţile, e pata celor care scriu hotărât, siguri de sine, fără teamă. Cu asta ai învăţat ceva. Dar să cânţi la vreun instrument ştii?

Cu asemenea întrebări fără legătură îi zăpăcea domnul Korcza pe stagiari.

— Cum să nu! – răspunse Biróczy.

— Pentru că aici trebuie să ştii şi asta.

— Mă pricep la un instrument de suflat pe care-l

mânuiesc cu mare pasiune şi la un instrument cu arcuş, dar la care în studenţie exersam numai iarna, şi numai în caz de forţă majoră.

Domnul Korcza râdea în sinea lui. Abia se întâlniseră, dar se înţelegeau de minune.

— Dar să scrii după dictare ştii? – întrebă el, întorcându-se brusc.

— Sigur că ştiu.

— Atunci scrie!

Şi începu să se plimbe încoace şi-ncolo prin încăpere, fără să scoată o vorbă. Deodată întrebă:

— Ei, ai scris ce ţi-am dictat?

Ce l-ar mai fi ironizat dacă i-ar fi răspuns că n-avea ce să scrie, pentru că n-a auzit nimic.

La asta i-ar fi spus că audiat nu ştie nimic, dacă nu poate să scrie decât ce i se dictează cu voce tare.

În schimb, Biróczy scutură pana de masă şi răspunse prompt:

— Da, vă rog, am scris.

— Ia citeşte, să aud şi eu! – spuse domnul Korcza, vârându-şi mâinile în buzunare şi depărtându-şi picioarele scurte.

Biróczy citi:

— *„Exmissio* (delegaţie). Prin prezenta, dominus Alexander Biróczy e împuternicit, odată pentru totdeauna, să-şi dea osteneala, cântând la instrumentul său preferat, caneaua, să tragă din butoi vinul necesar pentru masă; în schimb va fi scutit de a cânta la instrumentul cu arcuş, numit vulgar ferăstrău, din cauza profundei sale antipatii faţă de acesta şi a picioarelor betege: acest lucru rămânând în seama pandurului[20].”

Domnul Korcza pufni în râs.

— Fie şi aşa. Dar a se include în text: în timpul exercitării misiunii, cât se află în pivniţă, audiat are obligaţia să

[20] Slujbaş în uniformă militară, având multiple însărcinări în sfera juridică, inclusiv aceea de a aplica pedeapsa corporală condamnaţilor.

fluiere.

— Primesc.

— De dragul dreptăţii. Dar dacă tot am ajuns la tocmeală, ar fi bine să-ţi cunoşti obligaţiile de serviciu, spuse domnul Korcza, luând un calendar agăţat de perete, pe a cărui copertă interioară erau înscrise, pentru a nu fi uitate, condiţiile capitulării stagiarului. Deci:

— *1-mo. Nici un salariu.*

— Mulţumiri preaplecate.

— *2-do. Bacşişul e al pandurului, ce pică e al stagiarului.*

— În afara cazului că mâncăm bătaie. Atunci eu fug primul.

— *3-tio. Prânzul şi cina aici, plus un pahar de vin; micul dejun ţi-l aduci, dacă ai din ce.*

— *4-to. Dacă se întâmplă ca pandurul să se îmbete într-o seară, stagiarul curăţă cizmele.*

— Dar dacă stagiarul i-o ia înainte pandurului?

— *5-to. Patronul trebuie însoţit cu actele; dacă le duce pandurul, vine în urma mea; dacă le duce stagiarul, va merge în faţa mea. Nu în semn de respect, ci ca să văd dacă nu cumva pierde ceva.*

— *6-to. Stagiarul tranşează friptura la masă şi aduce vinul din beci.*

— *7-to. Dacă sunt musafiri la masă şi pandurul e ocupat cu servitul mâncărurilor, stagiarul e obligat să fie atent la sprâncenele mele.*

— Unde-s, vă rog frumos?

— Câine-câinescu! Chiar dacă nimeni în lume nu-mi vede sprâncenele, audiat e obligat să le vadă, iar când fac aşa (îşi smuci în sus muşchii orbitali), înseamnă că trebuie să se ridice şi să schimbe farfuriile.

— Iar când eu fac aşa, spuse Biróczy încruntându-şi sprâncenele, înseamnă că nu le schimb.

— Hm! Deci şi asta rămâne pe seama pandurului. Bine.

— *8-vo. Când mergem la tribunalul urbarial*[21]*, vii cu mine*

[21] Care priveşte drepturile şi obligaţiile feudalilor şi iobagilor, precum şi relaţiile dintre cele două clase.

şi ai grijă să nu adormi pe drum şi să nu-ţi uiţi sabia în trăsură.

— Asta-i treaba mea.

— *Dacă e întuneric şi drumul prost, duci felinarul înaintea cailor.*

— Asta-i treaba pandurului.

— Ba-i treaba lui audiat. În momentul respectiv pandurul ţine trăsura ca să nu se răstoarne. *9-no. La tribunalul urbarial vei număra loviturile primite de delincvenţii pedepsiţi cu bătaia. 10-mo. Vei afla în fiecare zi ce procese au loc la cele două tribunale şi cine sunt raportorii. 11-mo. La măsurătorile de teren ajuţi la mistificarea liniei care trebuie trasată. 12-mo. Îi întreţii plăcut pe clienţii din sala de aşteptare. 13-tio. Când suntem invitaţi la prânz la subprefect sau la un client mai sus-pus, stagiarul se aşază în coada mesei. 14-to. Curăţă pipele. 15-to. Ajută la curăţirea grădinii de omizi. 16-to. La vânătoarea cu hăitaşi, va aduce iepurele după mine. 17-mo. La balurile date de prefecţi, la care va trebui să fim de faţă, e de datoria stagiarului să danseze cu acele domnişoare, pe care nu le invită nimeni.*

— Ei, asta-i treaba mea!

— Ha-ha-ha! – chicoti domnul Korcza, privind picioarele şchioape ale angajatului.

— Ei, da, e treaba mea.

— Şi, în fine, să se ştie că atunci când sun, e pentru pandur, iar când fluier, pentru audiat şi atunci sari şi vii fuga la mine?

— Am înţeles.

— Şi acum, ca să te introduc pe loc în activitate, iată această somaţie, du-o respectabilului domn avocat Balhásy.

— Unde stă? – întrebă Biróczy.

— În Pesta, răspunse patronul şi-l lăsă pe Biróczy să pornească în căutarea cuiva a cărui locuinţă poate fi găsită la Pesta.

Jenöy sosi în Pesta la două zile după Biróczy. Din nou povestea cu broasca ţestoasă şi iepurele. Dar Phaedrus a uitat să spună în poveste că *testudo* a ajuns la ţintă, cu trăsura, iar *lepus* pe jos.

Kálmán găsise în buzunar banii puşi pe furiş de Sándor, dar nu se atinsese de ei. Ştia de unde provin şi voia să-i restituie. Era omul care poate mânca la umbra părului pădureţ, dar nu acceptă daruri decât de la păr.

Trase la „Două capre” (cel mai ieftin han, şi cel mai frecventat de provinciali: mai există şi acum, în aceeaşi stare de paragină, dar ascuns la umbra palatelor construite între timp) şi se grăbi să se spele de colbul drumului; din fericire îşi spălase în râul Tarna singura cămaşă mai bună şi avea cu ce să şi-o schimbe pe cea grosolană primită de la Csollán Berti ca despăgubire pentru rufele pierdute.

Dar unui tânăr orice îmbrăcăminte, cât de ponosită, îi stă bine.

Scrisoarea de recomandare purta adresa exactă a femeii de a cărei protecţie îşi legase planurile pentru viitorul apropiat. Găsi casa fără prea multă osteneală.

Intrând în locuinţă, îi sări în ochi contrastul dintre aceasta şi ceea ce văzuse la Gödénylak,

Acolo oaspetele e primit – dacă e primit – de o slugă murdară şi întotdeauna de duläi periculoşi: aici uşa o deschide un valet în frac galben cu fireturi şi pantaloni scurţi roşii; acolo pridvorul e aşternut cu piei de câine, podeaua veşnic murdară e plină de urme de cizme noroioase şi de tălpi desculţe, pânze de păianjen în toate colţurile, sobe de tuci al căror burlan iese prin ferestrele astupate cu hârtie, pe masă cutii de brânză mucegăită şi pătată de muşte, camerele miros a fum de pipă şi mucegai, de pe pereţi cade tencuiala, din scaunele de piele se revarsă câlţii, şi ţi-e şi silă să te atingi de clanţele unsuroase; în schimb, aici sunt gobelinuri, draperii de damasc, şeminee de marmură, vase preţioase cu flori exotice, mobile aurite în stilul Renaşterii, iar prin camere străbate o undă de parfum fin. Jenöy începu să priceapă că

soţul şi soţia nu trăiesc împreună.

După câteva minute înţelese şi mai bine.

Valetul, aflând că tânărul aduce din partea boierului o scrisoare pe care doreşte s-o predea personal doamnei, se grăbi să-l anunţe stăpânei pe noul venit, după ce-i examinase temeinic îmbrăcămintea. La Pesta, croiala aceasta nu prea mai era la modă.

Curând valetul se întoarse şi-i făcu semn lui Kálmán că poate intra în camera doamnei.

Dacă ar fi avut timp să privească în jur, Kálmán ar fi fost şi mai surprins de luxul ce domnea acolo; dar surpriza venea din altă parte.

În faţa lui, în locul simpaticei doamne în vârstă, pe care Csollán Berti o numea „bătrânica mea”, se afla o cuconiţă de nouăsprezece ani.

Frumoasă, zveltă, seducătoare.

Purta o rochie de mătase albă, după moda timpului, mulată pe trupul demn de a fi modelul unui sculptor; volanul de jos al rochiei era tivit cu o ghirlandă de trandafiri, de sub care i se zăreau picioruşele. Talia zveltă era legată cu o panglică lată, strânsă cu o cataramă emailată, corsajul îi lăsa libere pieptul, braţele rotunjoare şi gâtul neasemuit de alb. Şi chipul fermecător, cu prospeţimea tinereţii! Avea gura cam alungită, cu colţurile ridicate, dar o prindea de minune, iar când zâmbea, făcea gropiţe; părul bogat, castaniu, ridicat cu un pieptene *à la giraffe* o făcea şi mai seducătoare, iar lănţişorul de aur din păr era fixat pe frunte cu o steluţă de diamant.

Dar ce contează diamantul pe lângă ochii ei! Cine-ar putea observa diamantul, orbit de strălucirea lor?

Întâlnindu-i privirea, înţelegi îndată de ce vorbeşte Biblia despre *ochi păcătoşi.*

La prima vedere a acestor ochi păcătoşi, Kálmán simţi că e bărbat.

Oh, poznaşul acela afurisit din casa netencuită conta foarte mult pe fâstâceala tânărului în faţa acestor ochi

frumoşi; dar îşi greşise socotelile.

Kálmán nu era un puştan necopt, ca să-şi piardă stăpânirea de sine văzând o femeie frumoasă, încântătoare în locul bătrânei simpatice pe a cărei protecţie conta şi să-şi facă sânge rău din pricina hainelor ponosite.

Simţea că are o inimă nouă, că sufletul i s-a îmbogăţit. Dar îşi dădu seama că ceva nu-i în ordine.

— Vin din partea soţului domniei voastre, se grăbi să-i arate scopul vizitei.

— De la soţul meu? – întrebă ea pe jumătate uimită, pe jumătate amuzată, măsurându-l curioasă pe tânăr.

— V-am adus o scrisoare din partea lui.

— Mie? Ce-o fi scriind?

— Din câte ştiu, în favoarea neînsemnatei mele persoane, lucru pentru care vă cer de pe-acum iertare.

Kálmán îi predă doamnei scrisoarea. Aceasta se grăbi s-o desfacă şi se vedea cum se feresc degetele fine să nu se murdărească de cerneala mâzgălită.

În timp ce citea scrisoarea, faţa frumoasei femei se aprinse de mânie.

Femeia citea scrisoarea, iar tânărul citea pe faţa femeii, ghicind conţinutul epistolei. Acum era rândul lui să roşească şi să plece ochii.

După ce termină de citit, doamna se întoarse cu ochii scânteietori spre aducătorul scrisorii. Dar fulgerele din ochii întunecaţi se potoliră la vederea tânărului împurpurat, cu ochii plecaţi.

Un tânăr care roşeşte şi pleacă ochii sub privirea unei femei frumoase.

Când Kálmán ridică privirea, nu mai văzu pe obrazul doamnei roşeaţa furiei, nici ameninţarea din ochi. Erau din nou frumoşii ochi păcătoşi în faţa cărora şi stelele pălesc. Mai ales dacă steaua e în inimă.

— Bine, spuse femeia, împăturind scrisoarea. Luaţi loc, vă rog.

Se aşeză pe o sofa, făcându-i semn lui Kálmán să ocupe loc în fotoliul din faţa el.

— Soţul meu vă recomandă ca pe un tânăr talentat, cerându-mi să am grijă de soarta dumneavoastră. Nu v-a citit scrisoarea?

— Nu.

— Ha-ha! Curios. Nu-mi dau seama cum aş putea avea grijă de soarta dumneavoastră.

— Nici eu.

— Dar la ceva tot v-aţi gândit, când aţi acceptat scrisoarea de recomandare de la soţul meu.

— M-am gândit că domnia voastră are probabil relaţii importante şi ar putea recomanda pentru angajare un tânăr dornic să muncească.

Nu suflă o vorbă că dorise un post de secretar chiar la ea.

— Presupun că doriţi un post de secretar particular? – spuse doamna.

Tânărul dădu afirmativ din cap.

— Şi aţi accepta postul în orice condiţii?

La asta nu mai răspunse.

— O clipă, spuse femeia, mi-a venit o idee. Îi scriu avocatului meu şi sper că veţi binevoi să-i duceţi scrisoarea.

Pluti până la masa de scris, se aşeză cu spatele la el şi începu să scrie. Deseori ridica privirea şi Kálmán observă printr-o oglindă că ochii cei frumoşi se opresc mereu pe chipul lui.

Terminând răvaşul, cucoana îl puse într-un plic împreună cu scrisoarea soţului ei şi lipi plicul cu o bulină fină de pergament.

— Poftim, iat-o, îi spuse lui Kálmán. Avocatul meu vă va spune ce aveţi de făcut.

Pecetea de pergament se dezlipise cu totul de pe plic. Kálmán o apăsă cu degetul, să se lipească. Dacă voia, putea să citească scrisoarea. Poate tocmai în acest scop fusese atât de slab lipită.

Se grăbi să se depărteze de haloul strălucitor al ochilor frumoşi.

— La revedere! – îi spuse doamna, întinzându-i cu simpatie mâna la despărţire.

Strânsoarea fascinantă, vrăjită, a mânuţei catifelate îi spuse tânărului mai mult decât putea afla din scrisoare. Frumoasa doamnă îi voia într-adevăr binele.

O clipă Kálmán se gândi că pentru atâta bunăvoinţă s-ar cuveni să sărute mânuşiţa albă şi catifelată, dar îşi spuse în sinea lui: mai bine sărut mâna bunicii, după ce mă va pălmui!

Lui Kálmán nu i se păru deloc ciudat că scrisoarea frumoasei doamne era adresată aceluiaşi avocat Korcza, căruia Csollán Berii i-l recomandase pe prietenul său Sándor. Spusese doar că e avocatul familiei, deci e normal să fie şi avocatul nevestei. Apoi citi numele tipărit cu litere de aur pe pecetea de pergament: *Katinka.* Putea să ştie şi asta, dacă voia, că doar pe adresa scrisorii lui Csollán Berti scria *Katalin.*

Numai că de-acum *Katalin* şi *Katinka* sunt două noţiuni diferite.

Căutându-l pe domnul avocat Korcza, Kálmán se întâlni întâmplător cu Biróczy, care tocmai ieşea, ducându-se la Curie[22] după nişte informaţii. Schimbară doar câteva cuvinte în uşă. Sándor îi spuse lui Kálmán că avocatul l-a primit ca stagiar şi că omul îi place. Apoi îl introduse la patron, lăsându-i singuri.

Kálmán era uşor crispat când îi înmână avocatului scrisoarea. În asemenea clipe bănuielile lasă locul unor puternice presimţiri. În Kálmán se împleteau oricum imaginaţia cu vigilenţa.

Iar fizionomia domnului Korcza părea numai bine făcută ca acela care vrea să-i afle gândurile, să le poată citi pe trăsăturile lui, un adevărat telegraf viu.

Când scrisoarea soţului căzu din plicul soţiei, în prima clipă faţa lui exprimă spaima uşor de imaginat a unui avocat când află că doi clienţi aflaţi în proces s-au împăcat. Apoi îşi destinse chipul şi-şi puse în faţă cele două scrisori,

[22] Curtea de Casaţie.

ştergându-le de pulberea-sugativă. Una era presărată cu nisip, cealaltă cu praf auriu.

După dată, prima era scrisoarea soţului, o citi întâi pe asta.

La început se strâmbă, de parcă nu i-ar conveni treaba, şi după fiecare rând citit arunca o privire tânărului din faţa lui, măsurându-l din cap până-n picioare, închizând un ochi ca experţii de artă când apreciază perspectiva unei picturi. O dată se apucă de nas, abia înăbuşindu-şi râsul, apoi îşi ridică umerii până la urechi, de parcă voia să se ascundă în spatele lui însuşi. La sfârşit, dădu nedumerit din cap, strângându-şi buzele care parcă se întrebau ce-o să iasă din asta. Apoi luă scrisoarea doamnei şi, în timp ce citea, îi înţepeniră degetele.

Citea cu buzele strânse între dinţi, cu ochii ieşiţi din orbite, iar când termină scrisoarea îşi împinse buza superioară până la nas ca şi cum ar fi vrut neapărat să absoarbă jumătatea de mustaţă. În cele din urmă, pufni pe nas şi se întoarse spre Kálmán cu o mutră binevoitoare ca a unui pitic din pădure.

— Ei, tinere domn, deci ai fost trimis aici, nu? Dar de ce te-au trimis? De ce? – întrebă el, trăgându-şi nasul şi stând cu gura deschisă, de parcă voia să continue.

— De ce m-au trimis aici, nu ştiu. Dar ştiu pentru ce-am venit.

— Îţi spun eu. Ai un noroc grozav. O femeie frumoasă are nevoie de un secretar. Soţul îi trimite unul, doamna îl acceptă şi-l trimite la avocat ca să discute în privinţa salariului. Ai aptitudini frumoase pentru cariera asta, nu?

— Nu, domnule, răspunse Kálmán pălind în loc să roşească. Nu pentru asta am venit la dumneavoastră. Din cauza unui accident a trebuit să părăsesc şcoala. E vina mea, nu vreau să înfrumuseţez lucrurile. Aceeaşi soartă a avut-o şi un prieten, poate tot din cauza mea. Acest prieten e acum stagiar la dumneavoastră.

— A, Biróczy! Deci sunteţi colegi?

— Am fost, până nu ne-au dat afară. Eu învăţam mai mult decât el, totuşi el ştia mai multe decât mine. Cunoştea viaţa. El m-a învăţat că ghinionul nostru nu e ireparabil. Ne-au eliminat din şcoală, dar dacă ne continuăm singuri studiile de drept, înlocuind explicaţiile profesorilor cu îndrumările primite într-un an de practică, putem să dăm examenul şi să obţinem licenţa. De la el am învăţat asta şi vreau să urmez acest drum. Am venit la dumneavoastră să vă rog, ca după ce Sándor îşi termină anul de practică şi trece la grefa tribunalului, să binevoiţi să mă primiţi ca stagiar.

— Ce spui, frate? La mine vrei să fii stagiar? Dar ştii că nu-i o treabă prea distractivă? La mine stagiarul nu umblă toată ziua la baluri, nu joacă biliard în fiecare seară, nu merge la vânătoare de iepuri şi raţe, nici la cea de fuste, ci trebuie să lucreze, să tragă tare! Plus că eu am o fire insuportabilă. Eu, domnişorule, când ţi-e lumea mai dragă, îţi dau mai mult de lucru. Când eşti mai elegant împopoţonat, te trimit unde-i noroiul mai mare, îi sâcâi pe domnişori şi când se plictisesc, îi pun la spart lemne.

— Ştiu eu toate astea, zâmbi blând Kálmán. Farsele domnului avocat sunt renumite; dar renumit e şi faptul că din mâna lui ies cei mai buni avocaţi, că aici se poate învăţa cel mai mult. Aici doresc să vin, dacă mă primiţi.

— Aha, deci nu vrei să fii secretarul particular al unei doamne frumoase? Bine, bine, n-am spus nimic. Şi acum ce vrei să faci?

— Mă duc acasă la bunica şi încerc s-o îmbunez. Va fi greu, e o femeie foarte severă.

— Las’ c-o ştiu eu pe Coana mare. Eu să nu cunosc pe cineva din ţara asta, care a avut vreodată un proces la Tabla regală[23]? Iar Coana mare a avut multe procese. Mă cunoaşte bine. Ei, am să-i scriu câteva rânduri bunicii dumitale. Nu te speria, eu nu sunt Csollán Berti. Am să-i scriu în aşa fel, încât să se potolească. Nu vrei totuşi să primeşti oferta de angajare? Nu? Ciudat, foarte ciudat. Ei,

[23] Curtea de Apel.

bine, întoarce-te la mine peste un an, dar între timp învaţă mult. Şi mai ales învaţă să posteşti, pentru că la mine stagiarul o duce foarte prost.

Dar Kálmán strânse bărbăteşte mâna întinsă care însoţea aceste cuvinte.

— Mai am ceva de rezolvat, spuse el. Înainte de a ne despărţi, prietenul meu, poznaşul de Sándor, mi-a pus pe furiş nişte bani în buzunar, pe când dormeam. I-am adus înapoi, n-am cheltuit nimic din ei, aveam şi eu bani de care el nu ştia, şi oricum până mâine sunt acasă. Vă rog să fiţi amabil să i-i daţi, dar nu acum, şi fără să-i spuneţi că i-am restituit eu; mi-ar lua-o în nume de rău,

— Aha! Înţeleg. O să-i dau cu ţârâita, când văd că nu mai are un ban: dar spune-mi sincer, de ce-mi laşi banii ăştia?

Kálmán evită răspunsul.

— Să ghicesc? Ăştia sunt din banii pe care ştrengarul i-a câştigat la cărţi de la Csollán Berti?

— Da.

— Şi dumneata încă n-ai avut în buzunar bani câştigaţi la joc, şi nici nu vrei să ai? Ciudat copil. Tare ciudat copil!

Avocatul mai mormăi un timp în sensul că oare ce-or fi căutând pe pământ asemenea păsări rare, apoi îl bătu pe umăr.

— Ei, hai, băiete, du-te acasă la bunicuţa; până soseşti, va fi acolo şi scrisoarea mea. Iar peste un an, dacă mai trăim, eşti bine venit. Eu o să trăiesc, asta-i sigur, o să trăiesc o sută de ani. Dar sângele tânăr piere uşor – un dans, un accident de călărie, un duel, o poveste de dragoste şi gata. Ai grijă de dumneata. Tare-aş vrea să ştiu ce se va alege dintr-un tânăr care respinge de două ori în aceeaşi zi norocul oferit de dama de cupă?

Ultimele cuvinte domnul Korcza le rosti când Kálmán ieşise pe uşă; mai mormăi multă vreme prinzând în dinţi pana vârâtă pe după ureche şi plimbându-se încoace şi-ncolo prin încăpere, cu câte o scrisoare în fiecare mână şi sfătuindu-se cu pana pe care o ţinea în gură.

— Cu fiecare din aceste scrisori aş putea distruge cealaltă parte... Oare pe cine să distrug?

DULCEA CASĂ PĂRINTEASCĂ

Tinere prieten care citeşti aceste rânduri, crede-mă că nu vei mai fi niciodată atât de important ca acum, când te întorci în iubita casă părintească, după ce ai încheiat cu succes anul şcolar.

Acasă eşti aşteptat ca un rege.

Tu n-ai luat parte la munca, osteneala şi lipsurile lor, vii doar la cules. Viţa de vie, pomii fructiferi îţi oferă roadele lor bogate, deşi nu le-ai dat îngrijire.

Frăţiorii şi surioarele îţi aşteaptă sosirea în poartă, te îmbrăţişează, te sărută, se caţără pe tine; tata, mama te strâng la piept plângând. Deşi nu le-ai adus nimic, decât persoana ta.

Dar pentru cei de-acasă eşti o adevărată comoară!

Sunt uimiţi cât de mult ai crescut, uite, îţi mijeşte şi mustaţa, un adevărat bărbat!

Toată casa e a ta!

La fiecare masă se servesc felurile tale preferate, n-au uitat ce-ţi place mai mult.

Se îngrijesc de hainele tale, de lenjerie, vor să fii elegant.

Tatăl tău îţi vorbeşte serios, ca de la egal la egal şi-ţi dăruieşte inelul cu pecete – ai ajuns demn de a ţi se încredinţa această străveche relicvă de familie. Maică-ta plânge privindu-te şi zâmbeşte printre lacrimi; fraţii te admiră.

Servitorul, care la plecare te striga pe nume, acum îţi spune „domnişorule”.

Pisicile şi câinii îţi dau târcoale, îţi ling mâna.

Toată lumea caută să-ţi intre în voie, să-ţi ghicească dorinţele şi să le îndeplinească înainte să le spui.

Când vrei să dormi, îţi scot cizmele, apoi umblă prin casă în vârful picioarelor, nimeni n-are voie să zică nici „pâs” cât timp dormi, până te trezeşte aroma cafelei din camera vecină.

Şi asta merge aşa zi de zi.

Toată casa e a ta. Casa? Tot oraşul.

Când ieşi pe stradă, membrii familiei te iau de braţ, tu îi conduci. Ţii capul sus. Cei întâlniţi în drum te salută cu bunăvoinţă şi invidie. Câte-o fereastră se deschide pe furiş şi fete cu obraji rotunzi îţi trimit ocheade printre ghivecele cu flori. Domni respectabili te salută de pe cealaltă parte a străzii. Dacă te întâlneşti cu foştii tăi profesori şi stai de vorbă un ceas cu ei, se minunează cât de multe ai învăţat! Îi priveşti de sus pe sărmanii bătrâni, au rămas mult sub nivelul tău!

Dar fetele, florile vieţii! Toate au voie să se îndrăgostească de tine. Eşti un musafir bine venit în fiecare casă cu fete de măritat, şi fostele tale tovarăşe de joacă din copilărie roşesc când vă întâlniţi. Nu există petrecere fără tine. Eşti ginerele posibil al fiecărei doamne şi mirele deloc imposibil al fiecărei domnişoare. La cotilion conduci dansul, te îndrăgosteşti până peste cap; dansezi până dimineaţa, te îmbolnăveşti: toţi medicii din oraş se grăbesc să te vindece de guturai; când ieşi iar în stradă, toată lumea se bucură că te-ai însănătoşit. Preotul îţi aduce la cunoştinţă că luni dimineaţa s-a rugat pentru sănătatea ta împreună cu toată congregaţia. Iar te duci la petreceri: acum frumoasele tale prietene te sfătuiesc cu duioşie să nu te extenuezi, dar tot dansează cu tine. Bătrânii cavaleri îngălbenesc de invidie din cauza succeselor tale, cei mai tineri te idolatrizează. Spui o glumă, toată lumea râde. Numai cel pe seama căruia se râde nu. Fireşte, cu acesta te baţi în duel. Evident că sunteţi amândoi răniţi. Eşti culcat, îngrijit, tot timpul e câte cineva în vizită, toate doamnele se interesează de sănătatea ta. Tatăl tău dă din cap: ce băiat *trăznit!* Aşa era şi el în tinereţe. Maică-ta îl ceartă, cum poate să spună aşa ceva; dacă te-ar fi ucis? Cum? Pe tine? Asta nu-i chiar atât

de simplu. A treia zi te scoli din pat, cu braţul într-o eşarfă neagră de mătase. Aşa ieşi pe stradă.

Toată lumea te felicită, le strângi mâna cu stânga, cu dreapta nu se poate. Dar adversarul tău mai e şi acum la pat. A încasat una zdravănă! Eşti eroul oraşului. Toată lumea te admiră, te adoră, te iubeşte.

Şi încă nimeni nu-ţi cere nimic!

Amice, tinere, bucură-te de zilele acestea, pentru că nu vei mai fi niciodată atât de important.

Dar dacă eşti exmatriculat din şcoală, situaţia e cu totul alta.

Ei, da, cu totul altfel se desfăşoară întâlnirea.

Când intri în casa părintească, toţi amuţesc de spaimă. Citesc pe faţa ta posomorâtă ce te-a adus acasă. Se vorbeşte de nuia, de bici. Maică-ta plânge şi-şi frânge mâinile, tatăl te ameninţă că dacă puşca n-ar fi încărcată cu alice pentru păsări, te-ar împuşca pe loc.

Nici nu ştii în ce colţişor al casei să te ascunzi, şi toţi te ocărăsc. Ai hainele rupte, cămaşa murdară, nu îndrăzneşti să rogi pe nimeni să te ajute, nimeni nu-ţi datorează asta.

Dacă tatăl tău te strigă, îţi spune „măgarule”. Toţi te tutuiesc cu dispreţ. Nimeni nu te cheamă la masă, te strecori ruşinat şi înghiţi în sec dacă nu rămâne şi pentru tine din vreun fel de mâncare. Stai în coada mesei, după cel mai mic dintre fraţi.

Eşti întrebat ce vrei să te faci: cizmar sau lăcătuş?

Oriunde stai, eşti în calea cuiva. Nici să schimbi farfuriile la masă nu eşti lăsat, de teamă că le spargi.

Dacă tuşeşti, dacă eşti bolnav, e tot vina ta. „Lemnul rău nu piere”. Acesta e diagnosticul şi totodată medicamentul care trebuie să te vindece.

În stradă, te furişezi pe lângă ziduri, ocolindu-i pe cunoscuţi; oricum nu ţi-ar răspunde la salut. Fetele frumoase, fostele tovarăşe de joacă, nici nu te văd când trec pe lângă tine; nu îndrăzneşti să faci curte nici măcar unei servitoare de teamă să nu te snopească în bătaie calfa

de cizmar cu care e în vorbă.

Până şi câinele casei te latră.

Nici pomul nu te îmbie cu roadele lui. Ştie şi el că ai fost dat afară şi nu-i nebun să rodească pe degeaba pentru tine.

Într-o stare sufletească asemănătoare se apropia Kálmán de casa strămoşească.

Casa strămoşească se afla într-un orăşel, nu un centru comercial, ci mai degrabă o comună mare, să-i zicem K... Multe orăşele încep cu această literă.

Casa familiei Jenöy e o clădire lungă, fără etaj, construită în formă de pătrat, aripa dinspre curte fiind locuită de servitori.

Deşi a trecut de şaizeci de ani, bătrâna doamnă Jenöy este o gospodină vajnică; părul a început să-i albească, dar obrajii-i mai sunt rumeni. N-a avut niciodată vreo boală pentru care să fi dat bani pe medic sau pe doctorii.

E o femeie uriaşă, bărbătoasă. Pe răposatul ei soţ îl ţinea zdravăn în frâu, bătrânul domn trebuia să se mulţumească cu ce i se dădea şi când ieşea în oraş nu avea niciodată în buzunar mai mult de un taler. Iar după moartea lui, văduva conducea toată gospodăria şi procesele şi era spaima slugilor leneşe, a avocaţilor care tărăgănau procesele şi a autorităţilor.

Avusese doi fii. Unul, Lörinc, la dorinţa mamei sale a intrat în armată, acolo a ajuns om; s-a însurat în străinătate, tot în străinătate a căzut pe front, nevastă-sa a murit şi ea nu peste multă vreme. Kálmán e fiul lor.

Celălalt fiu al bătrânei este Beniamin, sau cum îi spun toţi: nenea Béni. E cea mai inofensivă fiinţă din lume.

Doamna Jenöy, ca să-şi compenseze inima de mamă pentru absenţa primului născut, pe care-l trimisese departe, pe-al doilea îl crescuse pe lângă fustele ei; nenea Béni trecuse de 47 de ani şi încă nu ieşise din orăşel fără maică-sa; în fiecare seară îşi spunea rugăciunea, aşa cum învăţase de mic: „Doamne, bietul tău copilaş nevinovat”, şi în continuare ura noapte bună mămicuţei scumpe şi

tăticului drag – deşi acesta din urmă dormea de douăzeci de ani somnul drepţilor; dar pe nenea Béni îl ia gura pe dinainte şi i-ar fi foarte greu să înveţe o rugăciune nouă.

Nenea Béni e tare greu de cap. Până la zece ani, maică-sa nu l-a lăsat să înveţe, de teamă ca învăţătura să nu-i împiedice creşterea; e adevărat că nu prea creştea. Apoi au adus în casă un preceptor, care cu mare greutate l-a convins ce diferenţă există între A şi B. A trecut mult timp până l-a făcut să înţeleagă că dacă prinde cu trei degete o pană de gâscă înmuiată într-o zeamă neagră şi o plimbă încoace şi încolo pe o foaie de hârtie albă, până la urmă tot iese ceva despre care alţii îşi vor da seama că nu sunt urme de pisică. Ba mai mult, în adolescenţă, educatorul ajunsese cu el la progrese atât de mari, că au îndrăznit să-l invite pe domnul profesor din localitate pentru examenul particular. Acesta, ca să-l examineze temeinic la algebră pe domnişor, îi puse o problemă de mnemotehnică, şi anume: de câte ori se află unu în doi? La care domnişorul Béni făcu o mutră pierită. „Câte picioare ai dumneata?” încercă să-l ajute profesorul. „Două” răspunse perspicace Bénike. „Şi câte picioare am eu?” îl pisă profesorul. „Patru!” După asta, profesorul nu mai fu curios să-l asculte, ci mâncă prânzul de gală, încasă cei doi taleri şi-i eliberă lui Béni un certificat cu cele mai bune calificative, cu care putea să meargă la cursul superior umanistic.

Apoi a mai avut o seamă de profesori particulari, care-i dădeau lecţii acasă şi-l învăţau totul temeinic. La examenele particulare, comisia de examinare era primită cu un prânz excelent şi onorarii generoase, iar nenea Béni obţinea de fiecare dată un certificat „*classis primae”.* Îşi luă chiar şi licenţa în drept şi, dacă ar fi să dăm crezare calomniatorilor, când substitutul regal l-a întrebat ce ştie despre *Nota Rákócziana*[24]*,* spuse că notele nu le prea ştie, dar că ar putea să fluiere cântecul, dacă e nevoie.

[24] Procesul de lezmaiestate al lui Rákóczi – joc de cuvinte în original între latinescul „nota” (proces) şi maghiarul „nóta” (cântec).

— Ei, bine, fluieră-l! – şi luă calificativul „suficient”.

Maică-sa era şi atunci cu el la Pesta, fără ea nici sabia n-ar fi ştiut să şi-o pună.

Apoi buna doamnă îşi împachetă în pături fecioraşul, cu diplomă cu tot, şi-l duse acasă, având grijă ca nu cumva să îngheţe pe drum.

Având diploma, odată ajunşi acasă, femeia aranjă cu prefectul judeţului ca la prima sesiune, Bénike al ei să fie numit asesor. De-acum era un om făcut. Nimeni nu frecventa mai perseverent tribunalul şi sesiunile decât nenea Béni, mândru şi bucuros ca un copil că se putea arăta în public cu sabia de argint a strămoşului său. Era uimit de el însuşi, chiar mai uimit decât ceilalţi. Dar la masa verde se ţinea după zicala „tăcerea e de aur”.

Buna bătrână îşi dădea seama ce dezastru a ieşit din cocoloşeala ei, dar nu mai avea ce face. Era vina ei. Îl obişnuise să nu facă altceva decât ce-i porunceşte şi-i îngăduie ea şi n-avea nici atâta independenţă de gândire, încât să scrie o scrisoare fără să i se dicteze.

Doamna Jenöy se hotărî să-şi răscumpere vina prin educaţia nepotului, pentru care stabili cu totul alt sistem. O ajuta şi natura, căci Kálmán de mic copil era extrem de independent. Se simţea în el sângele bunicii. Nu suporta să i se comande, făcea singur tot ce trebuia, dacă era lăsat în pace, dar dacă era bătut la cap, nu făcea nimic. Avea o minte sclipitoare, însă dacă nu-i plăcea ceva, nici o pedeapsă nu-l convingea să înveţe. Bunică-sa îl crescu în aşa fel încât să se obişnuiască cu viaţa. Îl trimise la colegiul din Debreţin, să fie laolaltă cu copiii săraci, să înveţe ce e viaţa de student. Las’ să meargă în legaţii, să predice, să înveţe să se poarte cu oamenii, să înveţe cât de greu se câştigă o pâine. Las’ să umble pe jos prin ţară, să înveţe să se descurce în situaţii grele. Bani îi dădea doar strictul necesar. Îl înştiinţă că atât cât trăieşte ea, nu primeşte nimic. Şi va trăi mult, să nu conteze pe moartea ei. Să-şi facă un drum în viaţă. Pe urmă, dacă va ajunge mare, dacă va avea un rost în lume, va primi marea moşie a bunicii şi

va fi un adevărat boier. Dar mai întâi să arate că merită.

Nici nu era un sistem rău; mulţi oameni destoinici au făcut carieră pe această cale; pe un om descurcăreţ nu-l deranjează dacă e trimis cât mai departe de familie.

Numai dacă scandalul de la şcoală – fatal accident – n-ar fi pus beţe în roate acestui plan atât de bine conceput!

Nenea Béni îşi fuma pipa tolănit pe o laviţă de sub pridvor, nu pentru că şi-ar fi pus în gând să dea foc cânepii pe care-o meliţă şi o dărăcesc fetele în curte – deşi n-ar fi de mirare să se întâmple şi asta – ci pentru că mama nu suportă fum de pipă în casă. Cine vrea să fumeze, are loc afară!

Nenea Béni nu e prea înalt, mai ales picioarele-i sunt scurte. În schimb natura i-a dăruit un cap mare, lung şi lat. Ca volum, ar încăpea multă ştiinţă în el. Chelia îi prelungeşte fruntea până la ceafă. Poartă tot timpul, fie iarnă, fie vară, o şepcuţă călduroasă din iască, pe care n-o scoate deloc de pe cap, doar în cameră, din respect faţă de mămica sau de musafiri, o pune cu cozorocul la spate. La chip pare mai bătrân decât este, cu ochii mici, strânşi, nasul alungit, urechile îndepărtate de cap; gura lată păstrează un zâmbet neîntrerupt, favorizat şi de mustaţa pe oală; la acestea se adaugă bărbia puternică, musculoasă, atât de lungă, că atunci când i se pune cravata, trebuie să ridice capul spre cer, ca nu cumva să i se lege şi bărbia. Cravata i-o leagă şi acum tot mămica, în parte şi din cauza modei, care cerea ca legătura de gât să fie lungă de nouă coţi, iar pentru înnodarea ei, fie că se apela la ajutorul unui prieten, fie, cine era singur, îi lega un capăt de clanţa uşii şi, pornind de la distanţă, îşi înfăşură gâtul în acest pansament; apoi cele două capete erau înnodate la ceafă. Deci în asta nu este nimic condamnabil.

În timp ce nenea Béni trăgea fericit din pipă, fără altă grijă decât că tutunul din săculeţ e pe sfârşite şi mâine trebuie să toace altul, văzu îndreptându-se spre el o figură

care-i părea cunoscută. El e! Ba nu! Ba e chiar el.

Se apropia nepotul lui, Kálmán.

Era trudit de atâta mers pe jos, avea chipul cam plouat, dar nenea Béni îşi dădu seama că e el şi-i părea bine că are ocazia să zâmbească, recunoscându-şi nepotul; se ridică de pe bancă, ieşindu-i în întâmpinare şi, scoţându-şi pipa din gură, îi dădu pe amândoi obrajii câte un sărut cu iz de tutun.

— Bine-ai venit, dragă nepoate, iar e vreo sărbătoare?

Nenea Béni nu-şi imagina altceva decât că Papa de la Roma instituise de dragul lui încă o sărbătoare. Asta-l bucura mai ales pentru că mama îi comandase o redingotă nouă şi i-a promis că-l lasă s-o poarte la prima sărbătoare, dar nu înainte. Era grozav de fericit că are o asemenea haină până la călcâie, după moda franţuzească.

— Nu-i nici o sărbătoare, dragă unchiule, zise Kálmán, am venit acasă pentru că m-au dat afară din şcoală.

Nenea Béni se sperie foarte tare. Nu ştia dacă s-o ia în glumă sau în serios.

— Glumeşti! Hai, lasă gluma. Nu-i aşa că nu-i adevărat?

— E foarte adevărat, nene Béni, altfel n-aş fi acum aici.

— Dar e îngrozitor! Cum s-a întâmplat?

— Am să-ţi povestesc altă dată. Acum, dragă nene Béni, te rog doar să te duci la bunica şi s-o pregăteşti pentru vestea cea rea, ca să pot apărea în faţa ei.

Nenea Béni rămase cu gura căscată şi bărbia sprijinită în piept.

— Să mă duc la bunica şi s-o pregătesc? Imediat, dragă nepoate, dar mai întâi mă duc până-n fundul curţii.

Se îndepărtă cât putu de tare şi nu apăru multă vreme; se ascunse în şopronul unde femeile meliţau cânepa şi studie îndelung această activitate, întrebându-se cum reuşeşte Zsuzsi să nu se taie cu cuiele ascuţite ale meliţei.

Nici cu turtă dulce nu-l puteai momi pe nenea Béni în faţa bunicii în momentul când aceasta va afla de eliminarea lui Kálmán. Va fi un scandal, Dumnezeu cu mila! Dar şi nepotul, bine şi-a mai ales avangarda! Poate sta mult şi

bine rezemat de stâlpul cerdacului, până s-o întoarce el.

Însă Kálmán nu avu mult de aşteptat, pentru că se deschise uşa bucătăriei şi cineva i se aruncă de gât, îmbrăţişându-l şi sărutându-l; nu se poate spune că nu i-a făcut plăcere.

Autoarea atacului era o codană de şaisprezece ani, vioaie, iute, focoasă, cu ochi rotunzi şi păr negru; era toată numai viaţă.

— Ai venit? – întrebă ştrengăriţa, cuprinzând în palme faţa lui Kálmán, ca să-l poată vedea mai bine.

Kálmán o sărută la rândul lui. Tandreţea lor părea frăţească.

— N-am venit de bunăvoie, îi şopti Kálmán. M-au exmatriculat din colegiu.

La asta, fata privi repede în jur:

— Să nu fi auzit cineva! Sst!

Ducând degetul la gură, îl trase pe Kálmán în bucătărie, unde nu era nimeni în afară de ea, de acolo într-o cămăruţă laterală şi, închizând uşa, îi şopti:

— Pe mătuşica o anunţ eu; până atunci rămâi aici.

Bunica băiatului era mătuşa fetei. Cilike era orfană, favorita doamnei Jenöy, care o înfiase de la o rudă îndepărtată.

— Întâi vorbesc eu cu ea.

— Şi ce-i spui?

— Probabil suferi pentru vina altora, sunt sigură de asta.

— Aşa nu-i spui adevărul. Sufăr din vina mea.

— Unde-i decizia de eliminare? Acolo trebuie să fie nişte motive.

— Poftim, citeşte.

Fata citi gânditoare sentinţa de exmatriculare. Pentru o clipă duse degetul la frunte.

— Ei, vezi, ştiu ce să-i spun. Numai adevărul, numai ce scrie aici. Ai să vezi că nu păţeşti nimic. Aşteaptă-mă aici până mă întorc.

— Ce fetiţă bună eşti, Cilike!

— Bine, atunci sărută-mă frumos.

Fata dispăru din cămăruţă şi tiptil, cu grijă, intră prin bucătărie în camera bunicii.

Doamna Jenöy tocmai îşi inspecta garderoba. Nu ca să aleagă ceva de îmbrăcat, ci doar pentru plăcerea de a-şi vedea colecţia.

Garderoba ei era un adevărat muzeu. Modele mai vechi de cincizeci de ani şi ceva mai noi: de la începutul deşteptării naţionale şi până la adormirea acesteia. Pentru că îmbrăcămintea este o oglindă a epocii. La ea aceste cronici brodate pe mătase erau precis clasificate. Tot felul de veşminte cusute cu fir de aur, broderii înflorate, pasmanterii, blănuri, fuste ţesute din fir subţire, aurit, dantele, corsaje cu balene, bonete cu creastă, cu zdrăngănei, cu ace în formă de săgeţi; azi nu le mai poartă nimeni.

Mai sunt şi sertare întregi pline cu albituri fine, pentru care inul şi cânepa au fost meliţate, dărăcite, toarse, ţesute şi albite sub supravegherea ei. Splendide feţe de masă trainice, rezistente, totuşi netede, fine, cum n-ai putea găsi la nici o prăvălie. Numărul lor creşte an de an. S-ar putea înzestra şase fete cu ele. O parte o va primi Cilike, cealaltă soţia lui Kálmán, dacă s-o însura.

Bătrânei îi face mare plăcere să le vadă, să le scoată, să le reclasifice. Îi explică lui Cilike cum era pe vremuri, când se purtau rochiile astea. Nu erau cârpe, ca acum.

— Rochia să fie rochie, nu-i făcută să arate, ci să acopere trupul. Pe vremuri corsetul se potrivea ca o armură, şi toate cutele rochiei se îndepărtau de corp, parcă spunând: nu mă atinge! Nici o rochie nu se purta fără şorţ. Până şi regina îşi punea şorţul, când purta costumul naţional. Aşa se cuvine. Păi, ce modă mai e şi asta de acum, toate rochiile sunt strâmte, deschise; şi numai zdrenţe. Sărăcie cu ciucuri. Le îmbracă la un bal, şi a doua zi le vând telalului.

— E şi vina bărbaţilor, remarcă Cilike cu înţelepciune. Vezi, mătuşico, ei dau exemplu rău în modă.

— Ai dreptate, zise doamna Jenöy. Ăsta-i adevărul

adevărat. Ei aduc moda cea mai îngrozitoare. Ce veşminte respingătoare, şi ce nume păgâne! Unu-i mai aiurea ca altul. Redingotă! Guler ţeapăn până la urechi, iar pulpanele bat călcâiele. Şi băiatul meu, Béni, nu m-a lăsat în pace, atâta m-a bătut la cap, până i-am făcut una. Va fi râsul lumii.

— Ei, dar astea le poartă şi alţii, îi explică Cilike, dându-i rând pe rând pachetele cu pânzeturi. Dar ce idee pe profesori să-i dezbrace pe studenţi de dolman şi să le născocească o îmbrăcăminte străină, pe care n-o poartă nimeni la noi. Să pui un bărbat să poarte fustă lungă şi pelerină până la călcâie, iar pe cap o tichie triunghiulară. Doamne păzeşte! Zilele trecute, când a fost la noi un student predicator, mi-am adus aminte de bietul Kálmán şi m-a podidit plânsul.

— Aşa e. Urâtă născocire. I-am şi scris lui Kálmán să nu vină acasă cu anteriul acela în care arată ca un amărât de novice iezuit. Iar profesorilor le-am scris să-l lase pe Kálmán, barem când iese în oraş, să se îmbrace ca oamenii.

Cilike oftă din greu.

— Vai, mătuşico, zău aşa, mare necaz a ieşit din asta. Chiar acum am aflat că au fost eliminaţi o mulţime de studenţi din Debreţin, pentru că au lepădat toga.

— A, vorbe de clacă! Nu-i dă afară pentru aşa ceva. Pesemne au comis un păcat foarte mare şi profesorii nu vor să-i acuze pentru adevărata vină.

Periculos psiholog femeia asta!

— Nu, nu, mătuşico. Nu puteau să-i dea afară pentru ceva rău, că doar e şi Kálmán al nostru printre ei.

— Ce? – strigă doamna Jenöy, aruncând din mână teancul de şervete. Kálmán! Nepotul meu!

— E printre ei, spuse Cilike.

— Cine ţi-a spus-o?

— Am citit sentinţa. E la mine.

Şi-i dădu mătuşii hârtia luată de la Kálmán.

În ciuda celor şaizeci şi şase de ani ai ei, aceasta citea

fără ochelari; chipul i se întunecă în timp ce parcurgea hârtia ce-i tremura în mână.

— Cine ţi-a adus-o?

— Chiar Kálmán.

— A venit? Deci e adevărat? Unde e, să-l sfâşii!

Kálmán intră pe uşă.

— Aici sunt, mamă dragă. Sfâşie-mă.

Bunica se repezi supărată spre el, dar când ajunse în faţa lui îl strânse violent la piept, sărutându-i creştetul, obrajii, fruntea; plângea şi mormăia înăbuşit cuvinte nedesluşite.

— Da’ de unde! Nu pe tine! Pe ăia! Dar tot sfâşii pe cineva! Sst! Bate cineva la uşă.

Cilike se grăbi să-i iasă în întâmpinare. Era doar poştaşul, un francez. Spuse: *„très humble serviteur”,* ceru nouă creiţari pentru scrisoarea adusă şi plecă spunând *„je vous souhaite bien le bon jour”.*

— O scrisoare de la Pesta pentru tanti, spuse Cilike. Cunosc scrisul, e de la avocatul Korcza.

— Dă-o-ncoace! – zise doamna Jenöy şi desfăcu scrisoarea. În timp ce citea, ochii-i scânteiau şi mai tare.

— Şi el spune acelaşi lucru. Şi el îţi dă dreptate. Dar e îngrozitor! Mai bine să te fi cusut în sacul ăla răsturnat, dacă buna cuviinţă chiar cere ca bărbaţii să poarte fustă; să te fi închis, să te fi bătut, dar nu să te fi nenorocit pe viaţă pentru un fleac. O, lasă că le-o plătesc eu!

— Mamă dragă, o întrerupse Kálmán. Nu fi supărată pe cei ce ne-au judecat. Noi am fost foarte vinovaţi.

— Piei din faţa mea. Nu te întreb ce am de făcut.

Cilike se grăbi să-l scoată pe Kálmán din camera bunicii, îl duse în cămăruţa laterală şi închise uşa. Se temea că, din cunoscutul lui spirit de echitate, Kálmán ar putea să mai recunoască vreo vină, ca să distragă atenţia bunicii de la profesori şi să-şi atragă mânia asupra lui. N-are voie să iasă până nu trece furtuna.

Dar ce s-a pornit!

Bătrâna alergă în pridvor şi începu să-l strige pe nenea Béni.

— Béni! Hei, Béni! Vino înăuntru, Béni! – îşi strigă ea băiatul.

Nenea Béni o auzi, dar se ascunse în prisacă şi nimeni nu putea să dea de el. Slugile tăgăduiau să-l fi văzut în ziua aceea. De câte ori izbucnea uraganul, servitoarele îl protejau pe sărmanul Béni de stăpână.

Şi Béni nu apăru, ci aşteptă, trăgând cu urechea, până se potoliră strigătele.

Numai când bătură clopotele de amiază, ieşi din adăpost, ştiind că dacă nu apare, rămâne fără masă. Mai mult de-atât nu rezistă.

Se strecură în sufragerie, unde-i găsi pe maică-sa, pe Kálmán şi pe Cilike. Supa era servită.

Nenea Béni făcu o mutră inocentă, de parcă abia ar fi venit din satul vecin.

— Unde naiba umbli când te caut?

— Ma-si căutat, mămicusă? (când vorbea cu maică-sa. nenea Béni devenea peltic. Ce bine îi stătea!) Am fost în plisacă.

— N-ai auzit că te strig?

— Albinusele sumsăiau foalte tale.

— Ce? N-ai auzit vocea mea de zumzetul albinelor? Grozave urechi, de pus în ramă, nu alta! Ei, hai, aşezaţi-vă şi mâncaţi.

Ca de obicei, nenea Béni începu cu rugăciunea, împreunându-şi mâinile pe spătarul scaunului: „Fii. oaspetele nostru, Isuse şi binecuvântează bucatele pe care ni le-ai dat”, dar după primele cuvinte. Coana mare lovi cu putere în masă. strigându-i supărată:

— Roagă-te pe tăcute!

Ce faptă păgână, să întrerupi pe cineva din rugăciune!

Nenea Béni închise ochii, pentru că aşa trebuie când te rogi în sinea ta, şi-şi îndeplini piosul ritual.

Apoi toată lumea se aşeză şi trei dintre ei începură să mănânce în tăcere. Coana mare nici nu se atinse de mâncare.

Nenea Béni o întrebă, alintându-se copilăreşte:

— Mămicusa nu mănâncă?

— Sunt sătulă.

Puţin mai târziu, nu rezistă să n-o întrebe:

— Ai vreun necaz?

— Am.

La felul doi, mai încercă o dată să destindă atmosfera.

— Mămicusa e supărată?

— Supărată rău!

— Pe cine s-a supărat mămicusa?

— Pe toată lumea!

Ei, asta e totuşi o oarecare consolare. Aşa, porţia lui va fi mai mică.

Îngrozitor lucru, să iei masa alături de o femeie care nu mănâncă şi nu scoate o vorbă.

Nenea Béni părea nedumerit, nu putea să ghicească ce necaz are maică-sa.

Misterioasă situaţie.

Principalul vinovat, nepotul Kálmán, şade în faţa lui, nu arată supărat, nu pare să fi trecut prin furtuna la care nenea Béni se ferea să fie martor măcar. Ba mai mult, ca desert s-au servit minciunele, semn că la masă e un oaspete drag. Prăjitura asta le plăcea grozav tuturor, îi plăcea şi lui nenea Béni foarte mult, şi după ce mâncă prima farfurie, tare ar mai fi întrebat-o pe maică-sa dacă poate să-şi mai ia încă o porţie. Dar când o privi, îi pieri curajul, mai bine renunţă la minciunele. Se şterse grăbit la gură, ură pe rând tuturor să le fie de bine şi-i mulţumi mamei pentru cină. (De regulă încurca prânzul cu cina). Rugăciunea o va spune afară. Şi se ridică, încercând s-o şteargă. Dar calea de retragere era tăiată.

— Voi, ceilalţi, ieşiţi! – porunci Coana mare. Tu, Béni, vii cu mine în birou.

Lui nenea Béni i se făcu rău când auzi asta.

Din copilărie nu putea suferi îngrozitorul cuvânt *birou.*

E de neînţeles că există oameni care, chiar după ce au terminat şcoala şi nu-i mai obligă nimeni să scrie, mai ţin în

casă cerneală şi călimară! Şi dacă le trăzneşte ceva prin cap, se pun pe scris! Ce bine de cei ce n-au idei!

Ajungând în birou, Coana mare trase un scaun pentru Béni lângă masa cu uneltele de scris.

— Stai jos şi scrie.

N-avea nenea Béni chef de o asemenea distracţie.

— Ce să scriu, mămisico?

— O scrisoare către onorabilul învăţat, jupân Járay Ezsaiás din Debreţin.

— O scrisoare? – oftă amarnic Béni. Lungă?

— Destul de scurtă. Îi scrii stimatului domn că din moment ce l-au dat afară fără milă din colegiu pe nepotul meu Kálmán, consider că e mai bine să retrag donaţia de şaizeci de mii de florini şi s-o transfer colegiului din Patak.

Pe nenea Béni îl trecură fiorii. Se gândea că după ce părintele profesor va citi scrisoarea, îşi va sufleca pe dată poalele sutanei şi va da fuga aici, va pune mâna pe linie şi-i va trage zdravăn peste degete, ca pe vremuri la caligrafie.

Încercă să se eschiveze, umil.

— N-ar putea s-o scrie mai bine nepotul Kálmán?

— Nu fi prost! Nu numai că nu poate s-o scrie, dar nici nu trebuie să afle de ea, înţelegi?

— Sigur că înţeleg. (Nu înţelesese nimic.) Deci, să-i scriu lui jupân Járay Ieremia...

— Ezsaiás!

— Ezsaiás, că ori îi dă un certificat bun nepoţelului Kálmán, ori mămica retrage donaţia!

— Da’ de unde, trăzni-te-ar sfântu’! Nu ţi-am spus să te târguieşti cu el. Retrag donaţia. Punct.

— Dar poate că stimaţii domni profesori îşi repară greşeala.

— Eu nu-mi mai revoc hotărârea. *Deliberatum est!* Cine nu vrea să-mi fie prieten, treaba lui. Nu mă rog eu de nimeni.

(„Mare greşeală!” – gândi nenea Béni în sinea lui.)

Voia cu tot dinadinsul să scape de tortura scrisului. Îi veni

ideea s-o liniştească pe maică-sa.

— Nu te supăra, măicuţă scumpă, ştii ce spune micul catehism: *să nu laşi soarele să apună înainte să-ţi treacă supărarea.*

— Asta n-o spune micul catehism. Şi cum ajunge scrisoarea la poştă, cum îmi trece supărarea. Tu să ai grijă s-o termini înainte de apusul soarelui.

— Dar nu fi supărată, măicuţă dragă, domnii profesori sunt oameni buni.

— Buni, buni, dar asta nu mă-ncălzeşte pe mine. Eu nu-i supăr cu nimic. Facă ce vor, şi eu fac la fel.

— Dar nu te supăra, dragă mămico, poate consistoriul îşi regretă hotărârea. Ştii că şi calul bun se împiedică.

— Un cal! Dar un grajd întreg! – strigă Coana mare scoasă din sărite. Nu mă ţine cu zicale, stai jos şi scrie.

Intimidat, nenea Béni se ghemui pe scaun şi înmuie pana în călimară, murdărindu-şi trei degete cu cerneală; le şterse de pantalonii galbeni de nanchin, care se pătară şi ei, pe urmă cu batista albă, care se albăstri şi ea. Apoi privi hârtia din faţa lui, gândindu-se cum s-o păteze şi pe aceea.

— Ce să scriu, dragă mămico?

— Întâi ia foarfecă şi taie marginile foii de jur împrejur; aşa se cuvine, când scrii o scrisoare.

Grea treabă; foarfecă neîndemânatică o ia mereu într-o parte şi în cele din urmă marginile hârtiei sunt tăiate strâmb.

— Deci, ce să scriu?

— Îţi dictez eu: *Stimate şi învăţate domnule profesor-rector!*

Nenea Béni reuşi de la bun început să scape o pată de cerneală de mărimea unui ban vechi.

— Bravo! Acum încercuieşte pata şi scrie sub ea L. S. Loc pentru sigiliu. Ăsta-i blazonul tău.

Dar nenea Béni linse pata; acum şi limba i se albăstrise de cerneală.

Începu să scrie ce i se dicta, lipind unele de altele literele rebele şi urcând cu primul rând în diagonală, spre colţul de

sus al hârtiei.

— Ei, vezi să nu ajungi în pod cu rândul acela!

Nenea Béni schimbă poziţia hârtiei şi, pentru echilibru, ajunse cu literele în pivniţă. Coana mare îi dictă cuvânt cu cuvânt.

— Nu uni cuvintele alea! Nu despărţi cuvântul ăsta! Fă-i coadă lui *g,* nimeni n-o să-şi dea seama ce lighioană e. Ezsaiás se scrie cu literă mare. Gata. Pune semnul exclamării după ultimul cuvânt. Acum scrie data şi dă-mi pana, să mă iscălesc.

Era recomandabil să citească întâi toată scrisoarea, pentru că ici-colo lipsea câte-o literă, o silabă, iar virgule şi puncte nu erau deloc. Trebuiau adăugate. Abia atunci semnă Coana mare. Şi literele ei erau strâmbe, dar, ca femeie, nu era obligată să scrie prea frumos. În altele excela ea.

Acum mai trebuia făcut plicul.

Vai, asta-i o ştiinţă complicată! Pe vremea aceea nu se vindeau cu sutele la papetărie. Trebuia liniată hârtia în cruce, apoi, în punctul unde se intersectau liniile, se perfora cu vârful foarfecii, apoi se tăia de-a lungul liniilor, se împăturea, iar se tăia, iar se împăturea. Grea muncă!

În sfârşit, opera avansă până la momentul când lipsea doar sigiliul. Pe atunci încă nu existau chibrituri, lumânările din seu de capră, comandate din Ardeal, se aprindeau cu un fir de pucioasă. Nenea Béni luă ceara de sigiliu, o aprinse la lumânare, întâi stropi cu ceară lumânarea, apoi îşi stropi palma stângă şi abia a treia oară reuşi s-o picure pe plic, mâzgălind o pecete cât toate zilele. Apoi, întorcând plicul, scrise adresa, după dictare. Gata! Dădu cu pana de masă, stropind cu cerneală şi şorţul alb al Coanei mari, las' să-şi aducă şi ea aminte că a fost pe-aici!

Dar când voi să ia scrisoarea de pe masă, sigiliul fierbinte se lipise de altă hârtie. Întorcând-o s-o desprindă, se lipi de altă foaie, din cauza adresei proaspăt scrise. Aşa că atunci când Coana mare primi în sfârşit plicul, nu rezistă să nu i-o

spună de la obraz:

— O asemenea porcărie de scrisoare n-a mai fost trimisă de la K... la Debreţin.

După expedierea scrisorii, Coanei mari îi trecu supărarea.

Când era bine dispusă, îşi revărsa dragostea asupra tuturor. Slugile, rudele, toţi se încălzeau, se bucurau de strălucirea chipului ei. Până şi animalele din casă simţeau că e în toane bune, câinele se culca la picioarele ei, pisica îi sărea în poală, scroafa o conducea guiţând prin curte, trăgând-o de marginea şorţului.

În asemenea ceasuri, nenea Béni era fericit ca un copil. Nu auzea nici un cuvânt de reproş de la maică-sa şi putea să doarmă dimineaţa cât voia, mai ales de la sosirea lui Kálmán.

— Tare mult mai studiază nepotu-meu! Toată noaptea stă şi învaţă. (Stăteau în aceeaşi cameră şi nea Béni susţinea că nu poate să doarmă cu lumânarea aprinsă. Dar nu era adevărat.)

— Lasă-l să înveţe, spuse Coana mare, trebuie să se pregătească pentru examenul particular. Cu cât îl dă mai repede, cu atât mai bine pentru el. De altfel, el învaţă în linişte, şi dacă puteai să dormi până acum de gălăgia noastră, care tot ţine până la miezul nopţii, nici el nu te poate deranja.

Ei, aceea e cu totul alt fel de gălăgie. Cu aceea poate să doarmă nenea Béni.

Seara, după cină, şi după ce s-a terminat dereticatul bucătăriei, femeile din gospodărie se adună la Coana mare: bucătăreasa, mulgătoarea, nevasta argatului şi cele două slujnice; fiecare îşi aduce roata de tors; a şasea e Cilike, a şaptea e Coana mare, şi să te ţii concert de fuse! Rolurile sunt distribuite după talentul fiecăreia. Firul cel mai subţire îl torc Coana mare şi Cilike din fuiorul de in moale ca mătasea; cânepa pentru ţesutul ştergarelor e toarsă de slujnice, iar câlţii îi transformă în fire groase pentru saci Böske cea leneşă, ascunsă într-un colţ; se ştie că nu doarme, stă doar cu ochii închişi.

În zumzetul plăcut al roţilor de tors, câte una din femei începe să povestească voioasă un basm, iar celelalte ascultă cu sufletul la gură; uneori spune chiar Coana mare câte-o poveste, ei îi stă bine să şi glumească; fetele râd, ghiduşe, dacă anecdota are un final mai pipărat. În camera de alături, un om cu conştiinţa împăcată poate să doarmă foarte bine în zumzetul armonios al fuselor şi poveştilor. Din când în când, la cererea Coanei mari, Cilike îi cântă, cu glasu-i argintiu, cântecul preferat:

Dacă atunci când soarele apune
Pe pajiştea de sub pomul umbros
Apare-un chip zâmbind ca prin minune
Ce semne-ţi face drăgăstos
Să ştii că-i cel ce-ţi poartă prietenie
Şi cu paşnică bucurie te îmbie.

Cântecul pare că vine din ţara zânelor, făcându-l pe cel aţipit să se simtă ca-n rai.

În unele seri, cântă şi Coana mare alături de servitoare, cântece vechi, care i se potrivesc bine, în acompaniamentul roţilor de tors.

Zice-se că ungurilor
Dansul nu le şade bine
Aşa e, dacă se-mbracă
În ce nu li se cuvine.
Dar bine le stă diadema cochetă
Şi pălăria cu egretă
Cizmele cu pintenaşi
Pantofii cu fluturaşi.

Acum cel adormit se simte ca un prunc nou-născut, legănat de maică-sa, care-i cântă un cântec de leagăn.

Când torcătoarele încep să tragă la somn, iar Böske abia mai poate deschide un ochi când îi trece o *ţuţă* pe sub nas (aşa se numesc şomoioagele mici de cânepă pe care fetele le fac ghem, le aprind în palmă şi suflă în ele, strigând ţu-

ţu-ţu! Se zice că încotro zboară ţuţa o va duce pe fată viitorul ei bărbat), atunci se opreşte lucrul, toate îşi iau roţile de tors, sărută mâna Coanei mari, urează noapte bună domnişoarei şi se duc la culcare, nu înainte de a controla încă o dată bucătăria, cămara, de a pune o oală peste jarul din vatră, ca să nu se culce acolo pisica. Nu degeaba strigă paznicul de noapte: *„Atenţie la foc şi la apă!”*

Dimineaţa la cinci se adună iar şi torc împreună, şi slugile şi stăpâna, până se luminează de ziuă. Dar dimineaţa nu se spun poveşti, ci domnişoara le citeşte din „Orele evlaviei”.

Iar în acest timp, nenea Béni poate să doarmă în pace.

La două săptămâni după ce doamna Jenöy expediase memorabila scrisoare preastimatului domn, sosi răspunsul. Poştaşul „treshumbleserviteur” îl aduse seara târziu, dar Coana mare reuşi să-l citească şi în penumbra amurgului.

Scrisoarea o posomorî foarte tare.

Jupân Járay îi răspundea cum se cuvine Coanei mari. Nu i se părea nelalocul lui faptul că după eliminarea lui Kálmán, doamna Jenöy îşi retrage donaţia. Era de acord şi cu dorinţa ei de a transfera banii colegiului din Patak şi-l sfătuia pe domnişorul Kálmán să-şi dea examenele acolo. Îi părea şi lui rău de băiat. Dar totodată o înştiinţa pe Coana mare de adevăratele motive ale eliminării şi o ruga să vegheze ca nepotul ei să nu se mai rătăcească pe asemenea căi periculoase.

Scrisoarea asta îi cam strică doamnei Jenöy buna dispoziţie.

Dar îşi impuse ca astăzi să nu spună nimănui nimic. Să treacă noaptea. Aseară a început să povestească un basm torcătoarelor, azi fetele vor fi curioase să afle sfârşitul. Trebuie să li-l spună. Nimeni să nu-şi dea seama că e prost dispusă. Las’ pe mâine!

E nevoie de multă putere ca să-ţi reţii pornirile până a doua zi.

Seara decurse la fel de vesel ca de obicei. Dacă în cursul băsmuitului începea vreo istorie amoroasă, bătrâna

intervenea:

— Cilike şi Iuliş, ia vedeţi, parcă zornăie ceva în bucătărie.

Celelalte puteau să asculte, erau femei cu experienţă.

Drept recompensă, o învăţă chiar ea pe Cilike un drăgălaş cântec de dragoste;

Vin toţi şi mă povăţuiesc
Că-s prea mică să iubesc,
Dar ce-i mai batjocoresc!
Mai iute dă-n foc o ulcică
Cu cât e mai mititică.
Deci nu-i minune de poveste
Dac-o fetişcană
Se-ndrăgosteşte.

Nu era decât o glumă.

Apoi se duseră la culcare. Coana mare nu închise un ochi toată noaptea. Funesta scrisoare stătea sub pernă, dar ea avea impresia că o apasă greu pe piept.

Şi munca de dimineaţă decurse ca de obicei; după micul dejun, Coana mare îl reţinu pe nepotu-său.

— Ascultă, dragă fiule, vreau să-ţi spun ceva. Ieri am primit de la jupân Járay răspunsul la scrisoarea prin care retrăgeam donaţia de la colegiu. Din cauza ta. Credeam că ţi s-a făcut o nedreptate. Preastimatul domn mi-a dezvăluit adevăratele motive pentru care tu şi colegii tăi aţi fost eliminaţi din colegiu. Nu mă întrerupe! Ştiu că tu nu m-ai minţit. În decizie erau alte motive, şi Cilike a fost aceea care te-a împiedicat mereu să-mi spui adevărul. Să-i fii pe veci recunoscător copilei; ce-a făcut ea pentru tine de când te-ai întors, interpunându-se între noi doi, n-ar fi făcut-o nici îngerul tău păzitor. Nu uita că fata asta m-a minţit zi de zi, de dragul tău; a minţit pentru prima dată în viaţa ei. Poate că din cauza asta eu n-am s-o mai iubesc. Dar tu să nu uiţi niciodată că din cauza ta mi-a pierdut dragostea. Dacă ştiam ce ştiu acum, nu te primeam cum te-am primit. Ştiu

eu bine de ce te-ai făcut vinovat! Răposatul tău bunic, dragul de el, era la fel de chipeş, de mândru şi de deştept ca tine când ne-am cunoscut. Pasiunea l-a dus spre o activitate asemănătoare cu cea în care te-ai amestecat tu acum. În cartea aceea blestemată puteai să recunoşti şi scrisul lui, dacă nu şi l-ar fi schimbat mai târziu, înclinând literele spre stânga, de teamă să nu fie recunoscute... Pentru că au venit zilele prigoanei şi bunicul tău, dintr-un bărbat chipeş şi cutezător, a devenit un nenorocit de infirm, care tremura tot timpul şi nu îndrăznea să iasă în lume. Uită-te la unchiul tău Béni, e rodul acelei perioade nefericite. Aşa ai să ajungi şi tu, dacă urmezi acest drum. Acum n-ai pe nimeni, eşti singur încă, dar dacă vei iubi vreodată, te va paraliza, te va nenoroci gândul că eşti prigonit zi şi noapte, că averea şi capul îţi atârnă de un fir de păr, că ajunge să găsească cineva întâmplător un rând scris de tine, ca să fii pierdut. Doar o femeie poate să îndure asemenea chinuri fără să înnebunească, un bărbat nu. Eu nu te sfătuiesc ce să faci. Ştii tu mai bine. Ai în faţă un viitor strălucit, poţi să ajungi ce vrei. După moartea mea vei fi bogat. Am înzecit averea strămoşească. Dar pe cât e de sigur că tu nu te laşi constrâns de nimic, pe-atât de sigur să fii că nici eu nu mă voi lăsa copleşită de dragostea faţă de tine, dacă te abaţi de pe calea ce ţi-a fost destinată. Nu vreau să ajungi de râsul lumii, ca vagabondul de Csokonai, ridicolul de Kölcsey sau ca lunaticul de Kazinczy. Vreau să devii un om deştept şi respectat, care face cinste familiei sale. Cu cât te vei ridica mai sus, cu atât te voi ajuta mai mult. Am pentru asta putere, avere şi talent. Dacă însă te scufunzi în mocirlă, te las acolo şi nu mişc un deget pentru tine. Acum fă ce vrei. Dar nu uita ce ţi-am spus.

După această lecţie, Kálmán se simţea încătuşat de pământ. De pământul încremenit, nemişcat.

Eppur si muove!

Şi totuşi se-nvârteşte pământul acesta!

ACTORII

Odată cu sesiunea de toamnă, la care veneau în oraşul de reşedinţă toţi nobilii din comitat, străzile se înviorară. Nenea Béni purta sabia argintie, îşi pomăda mustăţile şi se bucura că slugile îi sărută mâna când trece prin bucătărie. În asemenea perioade era mare domn, pentru că şedinţele – care nu se puteau lipsi de prezenţa lui – durau până la ora două sau trei după-amiază şi numai după aceea putea să ia masa. Familia nu-l aştepta; i se păstra porţia şi mânca de unul singur, ceea ce i se părea culmea rafinamentului.

— Dacă ajung vreodată domn mare, voi prânzi totdeauna singur.

Într-o zi, când ceilalţi erau încă la masă, nenea Béni sosi zornăind, atât de agitat, că era să-şi străpungă piciorul cu sabia argintie. Ce s-o fi întâmplat? Rar se întâmpla să-l vezi atât de grăbit. Doar ceva deosebit de important putea să transforme mersul lui târşâit în goană.

— Sunt aici! Au sosit! – strigă el cu faţa lucind de sudoare.

— Cine a sosit? – întrebă Coana mare.

— Actorii! A sosit teatrul! Acum s-au împărţit afişele în adunarea generală. Şi să-l vedeţi pe director. Ce bărbat frumos! Ca un subprefect. A venit în adunare cu sabie şi dolman, şi şi-a făcut public atestatul nobiliar. Un adevărat nobil! I-am citit şi eu blazonul. Am primit şi un afiş, iată-l: *„Azi, cu aprobarea stăpânirii, se va reprezenta «Fuga lui Béla», dramă eroică cu cântece, în 5 acte, scrisă de Kocze Bue*[25]*, tradusă de Napkeleti, muzica de Ruzsicska”.*

[25] Corect: Kotzebue (1761–1819), dramaturg german.

Nenea Béni nu-şi scoase nici sabia de la brâu până nu termină de citit afişul, cu toată distribuţia, până la cuvintele „se termină după ora zece”.

Kálmán îl ascultă cu atenţie până sfârşi de citit numele interpreţilor, însă neauzind în şirul de atâţia domni, doamne şi domnişoare numele aşteptat, restul nu-l mai preocupă. Pândea numele lui Borcsay. Dar nu era printre ei.

— Nu-i aşa, mămicusă scumpă şi dlagă, că ne ducem şi noi la teatlu? Hai să mergem la teatlu! Zău, hai la teatlu!

Bizar spectacol, acest copil mare, care, cu sabia la brâu, se milogea în asemenea hal.

— Bine, bine, mergem. Dacă-i o piesă tristă, îmi place şi mie.

Nenea Béni sări în sus de bucurie.

— Nu-i aşa că vine şi Cilike?

— Doar n-o s-o lăsăm singură acasă.

— Dar vine şi nepoţelul Kálmán?

— Eu nu mă duc. Am de învăţat, răspunse Kálmán.

— Vai, ce păcat! E o piesă foarte frumoasă, apare în ea şi un Kálmán, şi încă prinţ! Tizul matale.

— Lasă, nu te necăji, spuse maică-sa. De dragul tău vor juca o dată şi pe tizul tău: „Beniamin polonezul, sau tătucul de trei parale”.

— Vai, mămisico! Nu-i aşa că mergem şi la aia?

— Mergem la toate câte-or fi; luăm un abonament pentru trei locuri.

— De ce nu patru? Să fie şi pentru nepotul Kálmán.

— E tânăr încă, n-are nevoie de fotoliu. Poate să meargă şi el când are chef.

— Anul ăsta n-o să prea am timp, zise Kálmán, ridicându-se de la masă şi ducându-se să înveţe în camera lui. Lăsă în urma lui un nenea Béni care, de bucurie, abia era în stare să înghită ceva din bucatele aduse. Nici nu mai ştia ce mănâncă.

Şi, ca bucuria să fie deplină, bătrâna îi îngădui copilului mare să poarte la teatru redingota cea nouă.

Abia aştepta să se facă ora şapte.

Ce bine-i stătea redingota cea nouă, de culoarea tabacului, cu nasturi strălucitori de alamă!

Şi în ultima clipă mai găsi în el atâta dragoste familială să-l invite încă o dată pe Kálmán să-i întovărăşească; dar acesta rămase acasă.

Liniştea deplină din casă era o ocazie minunată pentru studiu.

Ceilalţi se întoarseră de la teatru târziu, pe la zece şi jumătate.

Şi ce hărmălaie! Cât de triumfal dădu buzna nenea Béni. Ăsta da, spectacol! Aşa actori mai zic şi eu! Ce spectacol! N-a mai văzut orăşelul aşa ceva, şi nici n-o să mai vadă. Ce costume elegante! Ce regi, ce prinţi!

De exaltare, nenea Béni nici nu voia să-şi scoată redingota cu nasturi aurii.

Până şi Coana mare era mulţumită.

— O piesă cinstită. Aşa-mi place mie, să ai ce învăţa dintr-o piesă, nu numai să râzi. Au şi actori buni, ce-i drept e drept.

— Mai ales Bányaváry, care-l juca pe prinţ. El mi-a plăcut cel mai mult, se înfierbântă nenea Béni.

— Cel mai bun actor e însă directorul, zise Coana mare.

— Mie mi-a plăcut cel mai mult primadona, glăsui Cilike.

Şi lui nenea Béni tot ea îi plăcuse cel mai mult, dar nu îndrăznea să recunoască.

Desigur, teatrul (improvizat în sala de dans de la Vulturul de aur) fusese foarte aglomerat.

— Dacă le merge aşa şi de-acum încolo, o să scoată nişte reţete straşnice, făcu nenea Béni un calcul aproximativ. Păcat că n-a venit şi nepotul Kálmán.

Până la culcare, nepotul Kálmán avu ce auzi de la nenea Béni: subiectul piesei, începutul, finalul, ce melodii s-au cântat... Şi cum plângea publicul când trupa a intonat tristul cântec:

Hunia geme în ruină
Iar ungurii trişti suspină!

Nenea Béni făcu chiar încercarea să cânte cu vocea lui piţigăiată cântecul îndrăgit, o arie într-adevăr frumoasă, dar care avea neajunsul de a fi scrisă pe o întindere de o octavă şi jumătate; deci dacă nenea Béni începea pe o notă înaltă, când ajungea la *S-a umplut paharul / Ungurului cu amarul,* numai ridicând sprâncenele putea să dea de ştire că mai sunt nişte note; dacă începea pe o notă mai joasă, la pasajul *Pustie-i curtea lui Béla!* lăsa gâtul în jos, căutând intangibilele sunete de bas. Şi mai cânta şi nemaipomenit de fals.

Kálmán nu reuşi să scape de el, deşi capul îi vuia de toate chichiţele *proceselor de amanet,* care n-au nici o legătură cu arta interpretativă.

Spre norocul lui însă, în timp ce se dezbrăca, nenea Béni făcu trista descoperire că redingota lui cea nouă era stropită de seu de la lumânări, pentru că se găsise să stea tocmai acolo unde nu voia să şadă nimeni. Aste i-a stricat cheful. Redingota nou-nouţă!

Kálmán îl consolă, promiţându-i că dimineaţă va scoate petele cu chimicale, de nu se va mai cunoaşte nimic, dar nenea Béni îşi pierduse buna dispoziţie şi se culcă atât de deprimat, că mult timp nu reuşi să adoarmă. E destul de trist că *Hunia geme în ruină,* dar că redingota lui s-a pătat cu seu e o calamitate de care Hunia putea fi scutită.

Cel puţin îl lăsă în pace pe Kálmán până a doua zi, când acesta, sculându-se în zori, pe când nenea Béni dormea dus, curăţă frumos petele de pe guler; aşa că la trezire, când nenea Béni se repezi la redingotă, crezu că pata de pe spate n-a fost decât un coşmar.

De la prima reprezentaţie, actorii au cucerit tot publicul. În adunarea comitatului nu se discuta atât despre încălcarea Constituţiei, starea proastă a drumurilor şi samavolniciile soldaţilor, cât despre trupa de teatru a lui Varsay. Familiile de vază din oraş se întreceau în a-i invita pe strălucitii actori ba la masă, ba la petreceri, cu care ocazie şi-au dat seama că membrii trupei nu sunt golani de-

adunătură, ci oameni citiţi, cultivaţi. Cu directorul nu se putea vorbi despre altceva decât despre astronomie sau istorie, în care era doctor. Nevastă-sa, prima amoreză, era o persoană foarte respectabilă şi bună cunoscătoare de poezie; ingenua era numai candoare, păcat numai că-i plăcea să folosească în vorbire cuvinte străine, al căror înţeles nu-l desluşea prea bine; comicul era în realitate cel mai serios om din lume; uimitor cum se schimba când intra în scenă şi-i făcea pe toţi să râdă; bătrânul intrigant ticălos era un băiat de o cinste exemplară, cum rar găseşti; chiar şi cel care lipea afişele, nenea Rák cel pitic, cu cap mare şi gură lată, e o persoană respectabilă, are – după cum se ştie – casă la Miskolc şi-i însoţeşte pe actori numai din dragoste pentru artă, fiind şi croitorul trupei; de-a doua zi cunoştea pe toată lumea pe nume şi, strigându-i pe stradă, le comunica dinainte subiectul piesei din seara respectivă.

În sfârşit, în ce-l priveşte pe tânărul prim-amorez Bányaváry, acesta este un cavaler desăvârşit şi oricum şi-ar fi schimbat numele şi aspectul fizic, toată lumea ştie că e fiul subprefectului din Sáros sau din Szepes, sau poate din Sopron; dar fiu de subprefect este în mod sigur.

Şi repertoriul este strălucit: „Hoţii” sau „Karl Moor” de Schiller, „Avarul” şi „Doctor fără voie” de Molière, „Romeo şi Julieta” de Shakespeare, „Cerbul” şi „Harababura” de Kotzebue, „Moritz” de Benyovsky, „Zrinyi” de Körner, „Faust” de Goethe, adaptat pentru scenă; dintre opere, „Fuga lui Béla”, „Zampa” (o, ce mai Zampa e Bányaváry!), „Epoca de aur”, „Ciorăparul şi frizerul de câini”. Ba, uneori, nobila lor strădanie merge până acolo, că prezintă şi piese maghiare originale, (scrise de cineva, dar autorul nu figurează), ca de pildă, *Bocskay István* sau *Csernyi Gyurka.* (Acestea din urmă sunt titluri de sacrificiu, autorul îşi cere umile scuze.) Iar şoaptele sufleorului nu se aud în timpul spectacolului.

Sala e întotdeauna plină. În timpul sesiunilor, aici se află mulţi nobili din provincie, pe care nici şedinţele prelungite

de la tribunal nu-i împiedică să meargă la teatru.

Nu spunem vorbe mari, era victorie pe toată linia. Publicul era sedus, nu purtat de mândrie naţională, ci de frumuseţea artei.

Numai Kálmán nu era cuprins de curiozitate şi de entuziasmul general, cu toate că bunica şi Cilike mergeau zilnic la teatru şi la cină, Coana mare îi povestea de-a fir a păr subiectul piesei; de multe ori se şi ciondănea cu nenea Béni, căruia îi plăceau comicăriile grosolane, pe care Coana mare nu putea să le sufere. Lui nenea Béni i-ar fi plăcut să se dea măcar o dată „Prinţul Kakambukiformihorgheminomen”.

— Aia-i bună numai în poiată! – fu părerea Coanei mari (adică pentru trupe care-şi instalează altarul Thaliei în vreo şură).

Iar Kálmán habar n-avea de toate astea.

Îşi continua cu atâta asiduitate studiile de drept, că după cinci luni era gata pentru examenul particular, câştigând astfel o jumătate de an; singurul lui gând era să scape cât mai repede din dulcea casă părintească şi să înceapă bătălia cu marele duşman: lumea.

Aşa că nu-i ardea lui să meargă la teatru.

Într-o seară, după ce clopotul sunase de mult ora şapte, nenea Béni veni într-un suflet acasă: abia acum putuse să plece de la tribunal, unde era nevoie de votul lui în dezbaterile asupra unei afaceri criminale. Cum reuşise să scape, nenea Béni o luase la fugă, cu sabia sub braţ, de-ai fi crezut că vrea să taie pe cineva.

Necazul era că întârziase la teatru şi în timp ce-şi schimba dolmanul cu redingota, îşi făcea probleme, cum va intra în sală dacă la casă nu va mai fi nimeni să-i vândă bilet?

Credea că va intra mai uşor cu ajutorul lui Kálmán:

— Nu, unchiule, trebuie să învăţ.

— Vai, dar de ce înveţi atâta? Să nu-ţi crească vreun os în cap. Am mai cunoscut un domn căruia i-a crescut un os în creier de prea multă învăţătură.

Dar nici ameninţarea asta nu-l convinse pe Kálmán să meargă cu el, aşa că se încumetă şi singur.

La casă nu mai era într-adevăr nimeni. Nenea Béni se învârti puţin pe-acolo, sperând că va găsi pe cineva care să-i dea un bilet, dar până la urmă se hotărî să intre fără să plătească, pentru că din sală se auzeau de-acum râsete.

Se juca „Sganarelle”.

Se furişă în sală, gândindu-se că-i va explica plasatoarei de ce nu are bilet, dar nici aceasta nu era la uşă, se urcase la galerie să vadă şi ea piesa.

Nenea Béni, sfâşiat de conştiinţa vinovăţiei, se ascunse după o coloană, având senzaţia că e un hoţ. Tremura, speriat că în orice clipă îl poate lua cineva de braţ, întrebându-l cum a ajuns în sală. Dacă cineva îi arunca o privire, credea că acuşi o să-i ceară biletul. Dacă, pe scenă, Sganarelle se întorcea în direcţia lui, se aştepta să-i audă strigătul: Hei, acolo e unul care nu şi-a plătit biletul!

Dar se hotărî să rezolve situaţia; îndată ce se lăsă cortina după primul act, se strecură prin mulţime, periclitându-şi temerar pulpanele redingotei şi, ajungând la rampă, în timp ce lăutarii dădeau arcuşele cu sacâz, scoase din buzunar moneda de argint de 20 florini şi începu să bată în cuşca sufleorului.

— Domnu’ sufleor! Domnu’ sufleor! Spuneţi să se ridice puţin cortina.

Sufleorul, crezând că e vorba de un omagiu adus cuiva din trupă, făcu semn să se ridice cortina.

Când aceasta se înălţă un pic, nenea Béni, văzând că pe scena goală nu mai e din întâmplare decât primadona, i se adresă direct.

— Doamnă, vă rog! Doamna directoare! Veniţi încoace, vă rog preaplecat. Vedeţi, n-am găsit pe nimeni la casă, aşa că vă plătesc acum intrarea.

Şi-i puse la picioare moneda, pe care directoarea o ridică, făcând o graţioasă reverenţă.

Iar în sală se dezlănţui un râs, să crape tavanul, nu alta.

Nenea Béni se întoarse, fără să-şi dea seama de ce râde lumea. Doar el s-a comportat foarte corect!

— A, minunat! Magnific! – striga întruna din public o voce masculină care le acoperea pe toate celelalte; posesorul acelei voci era cunoscut sub numele de baronul Bálvándy. Magnific! Unic! Mai grozav ca Sganarelle!

Bis!

Dar ar merita să consacrăm întâi un capitol persoanei acestui baron Bálvándy.

BÁLVÁNDY

Era celebrul domn căruia îi era adresată una din scrisorile de recomandare ale lui Csollán Berti, dându-i titlul de „director de comedianţi ambulanţi”.

Merită să-l cunoaştem mai îndeaproape.

Este exact opusul lui Csollán Berti şi totuşi îl completează perfect. Sunt de nedespărţit! Întotdeauna urzesc câte un plan unul împotriva celuilalt, plătindu-şi poliţele şi făcându-şi farse cumplite. Un asemenea plan se cocea ani de zile până la momentul oportun, şi atunci să te ţii distracţie!

Numai că ceea ce la Csollán Berti e o glumă sordidă, murdară, la Bálvándy e o farsă elegantă, rafinată. Amicii veseli din patru comitate erau implicaţi în această luptă comică între guelfi şi ghibelini, ajutând când pe unul, când pe altul şi râzând pe seama amândurora.

Bálvándy este un bărbat trecut de treizeci de ani, dar spre norocul lui, vârsta parcă nu-l atinge, nu-i schimbă deloc trăsăturile: faţa brun-roşcovană, nasul mare, acvilin, pletele negre, stufoase, la fel şi mustăţile, sprâncenele şi barba; ochii vii, scânteietori şi buze zâmbitoare. E ceva mai înalt decât media, bine dezvoltat, musculos.

Chipul mereu vesel, iar buna dispoziţie permanentă. Genul de om care nu îmbătrâneşte niciodată.

Este un amestec al uimitoarelor noastre trăsături pozitive şi negative, de care nu putem răspunde, pentru că ţin de caracterul naţional; în el se îngemănează strălucitorul magnat ungur cu ştrengarul hai-hui, mecena cu avidul de plăceri, aventurierul cu nobilul de stirpe veche, eroul cu paiaţa.

Dacă eşti sărac şi te duci să-i ceri, îţi întinde buzunarul,

să-ţi iei cât ai nevoie; dar dacă ţi-e dator cu ceva şi vrei să-i ceri datoria, te lasă să-l dai în judecată şi nici cu ajutorul autorităţilor nu-i vii de hac, are şi asupra lor câştig de cauză.

Umblat prin străinătate, e faimos pretutindeni pentru strălucitele sale aventuri, prin care a făcut cunoscute trăsăturile specific maghiare; dar n-ai ce vorbi cu el în treburi serioase, când ar fi nevoie de prestanţa unui nobil.

Dacă-i eşti prieten bun, se aruncă şi-n foc pentru tine, se bate în duel, îţi semnează cambii şi ţi le şi plăteşte, dacă tu ai omis asta, dar îţi seduce amanta sau tânăra şi frumoasa nevastă; la cărţi îţi ia amuzându-se şi ultimul ban pe care-l păstrai pentru cizmuliţele copiilor, iar dacă te certi cu el, te împuşcă cu sânge rece şi-ţi plăteşte cheltuielile de înmormântare.

Riscându-şi viaţa, salvează dintre sloiurile de gheaţă pruncul unei femei sărmane, dar dacă întâmplător copilul ar fi al lui, abandonat de sărmana femeie, l-ar lăsa să moară şi-ar pleca fluierând.

Pasiunea lui e teatrul. Dacă aude de o trupă bună, o aduce şi de la mare distanţă în oraşul lui, şi-i însoţeşte adesea pe artişti în peregrinările lor. Face curte tuturor actriţelor, trăieşte pe scenă, îi învaţă pe tinerii talentaţi, îi duce cu el la Viena, să ia exemplu de măiestrie artistică de la teatrul curţii; atrage publicul şi cheltuieşte frenetic pentru puneri în scenă fastuoase.

Desigur, are şi privilegii. E mai presus decât publicul de rând. Are libertatea să intervină în spectacol şi să se ia de public.

În timpul spectacolului se poartă familiar cu interpreţii. N-are un loc fix, umblă de colo-colo. Dacă vreo doamnă soseşte cu întârziere şi nu găseşte loc, îi face rost de un scaun suplimentar.

Îşi exprimă cu glas tare aprobarea.

— Bravo! Foarte bine! Excelent! Ia, uitaţi-vă, ce figură! Ce superb e îmbrăcată astăzi primadona noastră! Nici la Drury Lane n-ar fi ieşit mai bine!

Dar dacă într-o zi e pus pe critică, devine de-a dreptul de neînfrânat.

Dacă apare într-o tragedie vreun actor prost, veşnic beat şi începe: „Vin de la...” şi nu-şi aminteşte de unde, Bálvándy strigă „de la cârciumă!” şi tragedia se transformă în comedie.

O corectează pe ingenuă, când aceasta pronunţă fonetic „Richelieu”.

— „Rişliö”, domnişoară, pentru numele lui Dumnezeu!

Bate cu mânerul cravaşei în cuşca sufleorului:

— Suflă-i mai ca lumea pezevenghiului ăluia, că acuşi dă chix!

Sau îl îndeamnă pe debutant:

— Mai cu foc, frăţişoare! Mai multă energie! Vezi să nu adormi!

Apoi atrage atenţia publicului să fie cu ochii-n patru, că urmează o scenă grozavă!

Îl ia la rost pe regizor că a eliminat câte ceva din text.

Iar când se reprezintă o operă, cântă ariile preferate împreună cu interpreţii, improvizând din solo duet, iar din cvartet, cvintet.

În antracte, adesea ia vioara din mâna primaşului ţigan (creaţia şi simbriaşul lui) şi cântă cu reală virtuozitate minunate fantezii pe teme populare, spre marele amuzament al publicului.

Între timp face curte fără încetare tuturor femeilor frumoase din sală.

Ce bine-i stau toate acestea!

E impertinent la culme, dar la el şi impertinenţa devine simpatică.

Ce face într-o zi Bálvándy? La prima reprezentaţie cu „Bocskay István”, în beneficiul directorului, asista însuşi prefectul, care, stând mai mult la Viena, era obişnuit cu spectacole bune; iar acesta era un spectacol deosebit de prost. Piesa, foarte slabă, fusese scrisă de un autor anonim, ce nici de-atunci nu şi-a dezvăluit numele. Nimeni nu-şi ştia

rolul. Totul consta din lungi monologuri. Fiecare, când îi venea rândul, se planta lângă cuşca sufleorului şi nu se mişca până nu extrăgea de-acolo tot ce avea de spus. Spectatorii căscau pe rupte, prefectul se uita mereu la ceas şi la ieşirea prin care ar putea evada. Actorii erau şi ei fierţi, fripţi de zăpăceală; Bányaváry, în rolul viteazului neamţ, îşi trăgea capul în jos, pierzându-se aproape în gulerul scrobit. Nu reuşeau cu nici un chip să termine primul act, când se auzi strigătul lui Bálvándy:

— Zău, dragă domnule director, întrerupeţi piesa asta plictisitoare. Nu vă daţi seama că domnul prefect trebuie să se pregătească încă de azi pentru drum? Mai bine cântaţi-ne frumos „Cserny Gyurka” şi lăsaţi-ne să plecăm acasă.

Întruni aprobarea unanimă a publicului, care aplaudă iniţiativa: actorilor le reveni buna dispoziţie, dădură la o parte pe „Bocskay István”, apucându-se de „Cserny Gyurka”, lucrarea preferată a publicului, şi toată lumea se distră grozav.

O asemenea glumă nu-i era permisă decât lui Bálvándy. Altă dată însă, îndrăzni ceva şi mai şi.

Într-o seară, prietenul nostru Kálmán observă că deşi ceasurile din casă bat unsprezece şi jumătate, familia lui încă nu s-a întors de la teatru. Îngrijorat din cauza celor două femei, trimise o servitoare după ele, să vadă unde-au dispărut. Cu toate că le însoţea nu doar nenea Béni, ci şi Böske, oricum, mai de încredere.

Servitoarea se întoarse cu ştirea că încă nu se terminase spectacolul.

Trecuse de miezul nopţii; se stinsese focul, bucătăreasa adormise în bucătărie, cina era scrum şi abia târziu de tot, pe la ora unu, ajunseră acasă amatorii de teatru.

Se întâmplase că se juca o piesă nouă, pe care nici măcar Bálvándy n-o cunoştea de la repetiţii; îi făcuseră şi lui o surpriză. Publicul se distră copios de la început până la sfârşit.

După finalul spectacolului, când directorul ieşi la rampă, ca de obicei, ca să mulţumească pentru atenţia

binevoitoare a publicului lui, Bálvándy i se adresă, în numele spectatorilor:

— Ei, domnule director, chiar că a fost un spectacol grozav! N-am mai văzut aşa ceva. Trebuie să-l mai jucaţi încă o dată chiar în seara aceasta!

Ei, asta nu s-a mai întâmplat de când a fost inventat teatrul, ca publicul să ceară bisarea unei piese întregi. Directorul încercă să se eschiveze, spunând că actorii sunt obosiţi, că publicul a primit ce i se cuvenea în schimbul biletului de intrare, dar Bálvándy îi tăie retragerea, zicând: „Plătim încă o dată taxa de intrare, dar mai jucaţi o dată piesa!”

Şi baronul porni, cu pălăria în mână, să adune a doua taxă de intrare de la onoratul public. Nimeni nu îndrăzni să i se împotrivească. Mai de voie, mai de nevoie, plătiră încă o dată şi atunci nici actorilor nu le mai rămânea decât să reia piesa de la un cap la altul. Reprezentaţia ţinu până la unu noaptea.

Ce-l mai bodogăneau femeile pe baron, pentru că între timp li se stricase mâncarea!

Dar şi bodogăneala aceasta era expresia admiraţiei.

De obicei, drept consolare că a stat acasă, Coana mare îi povestea lui Kálmán la cină subiectul piesei.

Dar de data asta a lipsit obişnuita dare de seamă. Bunica venise acasă prost dispusă. Tăcu tot timpul mesei.

Kálmán auzise încă de la profesorul lui de filozofie aceste trei reguli de aur: *1. nu privi niciodată în ţeava unei puşti încărcate; 2. nu trece prin spatele unui cal; 3. nu obliga să vorbească o femeie supărată care tace.*

Se conformă.

Până şi Cilike mânca în tăcere, privind-o înspăimântată pe Coana mare; aceasta îşi arătă supărarea numai printr-un strigăt cu care goni pisoiul ce o deranja.

Cu atât mai ciudată era starea de spirit a lui nenea Béni. Părea cuprins de un spasm al maxilarelor, pe care zadarnic se străduia să-l învingă, mestecând din greu fiecare

îmbucătură, de parcă ronţăia oase; totuşi, din când în când izbucnea din el buna dispoziţie şi pufnea râzând în pumni.

— Dar tu de ce rânjeşti? – răcni la el Coana mare.

Chipul lui nenea Béni deveni serios.

— Nu, mamă dlagă, nu lâd, dal m-a apucat tusea.

Dar iar părea că-l gâdilă ceva în secret. Îi ieşeau ochii din orbite de râsul înăbuşit.

— Acum de ce mai râzi?

— Nu, mamă dlagă, doal suflu în fliptulă.

— Dar e rece!

Până la urmă, Coana mare se ridică de la masă fără să termine de mâncat, spunând că se duce la culcare. Cilike o urmă, s-o ajute la dezbrăcat.

Nenea Béni, simţindu-se cu musca pe căciulă, se grăbi să dispară din sufragerie şi până se aşează Kálmán la masa de lucru să mai citească din Tripartitum[26] el se şi dezbrăcase şi se băgase în pat.

Dar abia se apucă de lucru Kálmán, că nenea Béni sări din pat şi izbucni într-un râs frenetic, dezlănţuit cu furie, din toată puterea gâtlejului. Râdea de se scutura patul sub el, ochii îi dispăruseră în cap, lacrimile îi curgeau pe obraji, se ţinea cu mâinile de coaste.

Kálmán îl lăsă să râdă după pofta inimii, până obosi şi începu să-şi şteargă lacrimile cu mâneca.

— Spune-mi şi mie, nene Béni, de ce eşti atât de bine dispus?

Nenea Béni suspină, obosit de atâta râs.

— Vai, dragă nepoate, s-a întâmplat ceva tare hazliu în seara asta, păcat că n-ai fost şi mata de faţă. Oh, Bálvándy ăsta! E cam nebun baronul Bálvándy, zău că-i nebun. Ştii, astăzi s-a dat „Lucreţia Borgia”, otrăvitoarea aceea vestită. La un moment dat, vin câte unul cavalerii italieni şi-şi spun numele, unul zice: eu sunt Maffio Orsini, altul: eu sunt Holoferno Vitelezzo, numai că acesta din urmă, neînţelegând bine ce-i şopteşte sufleorul, a zis ceva cam

[26] Codul în trei volume al juristului Werböczy István (1458–1541), consfinţind privilegiile nobilimii maghiare asupra iobăgimii.

ciudat, la care baronul îi strigă: Cine eşti, mă? Liti-peti Viţeluşu? Hi-hi-hi! Ha-ha-ha! Vai, ce-a mai râs toată lumea. Eu mai râd şi acum. Pe urmă baronul a mai spus nişte năzdrăvănii şi tot publicul râdea. Numai mama s-a supărat. Nu înţeleg de ce, dar mamei nu-i place dacă oamenii râd la teatru. Ca şi cum teatrul nu pentru asta ar fi făcut. La un moment dat, mama a strigat la baron, dar tare, ca mine acum: „Ascultă domnule, stai liniştit, aşază-te la locul dumitale şi nu face gălăgie în timpul piesei. N-am venit aici să te ascultăm pe domnia ta, am venit să ascultăm spectacolul”.

— Ei, şi Bálvándy?

— La asta, baronul Bálvándy s-a dus la mama, i-a sărutat frumos mâna şi, ca să arate ce ascultător e, a cerut taburetul plasatoarei, l-a pus la mijloc şi s-a ghemuit pe el, privind în linişte spectacolul. Iar publicul se prăpădea de râs.

— Dar dumneata, nene Béni, ce-ai făcut?

— Eu? Păi, râdeam şi eu.

— Râdeai? – strigă Kálmán, izbind cu pumnul în Tripartitum.

Nenea Béni rămase cu gura căscată.

— Păi, ce să fi făcut?

— Trebuia să te duci la domnul acela, să-l iei de guler şi să-i spui: locul dumneavoastră e acolo unde aţi stat până acum, plecaţi de-aici şi n-o mai faceţi pe mama mea de râsul lumii!

— Să-l iau de guler? – îngăimă nenea Béni (asta-i rămăsese în cap). Iar apoi nu mai râse nici un pic, se ghemui în pat, trăgându-şi pilota peste cap, îşi astupă ambele urechi, şi făcu efortul să adoarmă; lucru uşor pentru el.

A doua zi se dădea „Hamlet”.

Piesă de mult anunţată, pentru care se pregătiseră în mod deosebit, cu Bányaváry în rolul principal. Totodată era şi spectacolul lui de beneficiu. La prânz, Kálmán îşi exprimă

dorinţa de a merge şi el la spectacol.

Bunica şi Cilike erau foarte bucuroase. Şi aşa, prea se omoară cu învăţătura. Numai nenea Béni avea presimţiri negre, că din această hotărâre subită poate să iasă ceva rău.

Şi nenea Béni cunoştea infailibil oamenii. Pe Kálmán l-a înfuriat foarte tare că cineva a făcut-o de râs pe bunică-sa. Dacă e nobil, cu atât mai rău pentru el. Domnii mari să nu uite că orice mişcare a lor este privită bănuitor de domnii mai puţin mari, cu opinii preconcepute, care-i supraveghează poliţieneşte.

Nenea Béni presimţea lucruri grave.

După-amiază auzi zgomote neobişnuite din camera unde-l lăsase pe Kálmán studiind cartea lui Werböczy. Nu se învaţă dreptul cu un asemenea răpăit.

Se furişă la fereastra dinspre curte şi privi prin deschizătura perdelei cu ce se îndeletniceşte nepotul Kálmán.

Se îndeletnicea cu ceva de-a dreptul înfricoşător.

În cameră se afla o sobă de tuci, de înălţimea unui stat de om, având deasupra o urnă de fier care semăna cu un cap omenesc. Nepotul Kálmán pusese în vârfui urnei o şapcă de iască a lui nenea Béni (avea opt) şi cu sabia argintie în mână, încerca toate loviturile învăţate la scrimă, una după alta: de jos, de sus, din afară, dinăuntru; fente, lovituri derutante. Lupta cu atâta ardoare singur în faţa sobei, că-ţi era groază să-l priveşti. Acum nasul! Urechea! Acum gâtul! Vai de sărmana şepcuţă de iască! Desigur, soba de tuci nu se apăra.

„Aici se pregăteşte ceva foarte primejdios”, se gândi nenea Béni în sinea lui. Nu spuse nimănui nici un cuvânt. Numai când sună ora şapte, îi surprinse pe cei care se pregăteau să meargă la teatru cu declaraţia: „Azi eu nu merg”.

— De ce? – întrebă Coana mare.

— Mă doare foarte tare capul.

— Capul tău? Unde?

— Aici, la spate.

— Te pomeneşti că nici nu cinezi astăzi?

— Poate că până atunci îmi trece.

Cum să se ducă în seara aceea la teatru! Nu s-ar fi dus nici dacă se clădea „Prinţul Kakambukiformihorgheminomen”.

Kálmán îl ura într-adevăr pe acest Bálvándy. Îl zărise de multe ori în oraş şi la baza urii lui stătea invidia. Invidia copilului faţă de bărbat.

De ce e el deja bărbat, iar eu doar un puşti? El e implicat în toate, iar eu rămân pe dinafară. El azvârle cu banii, iar eu aştept să mi se dea fiecare bănuţ. El e chipeş, eroic, bine făcut, eu un lungan slăbănog şi fără vlagă. El e orator de frunte în sala de şedinţe şi mare dansator la balurile la care eu nici măcar n-am acces. Eu scriu o poezie unei fete frumoase, şi până mă gândesc cum să fac să-i ajungă în mână, el a şi sedus-o şi-a părăsit-o.

Se mai adaugă la toate acestea şi ura blondului sau şatenului faţă de cel cu părul negru. O, această ură e foarte veche. Poate că şi îndârjirea din războiul franco-german de-aici se trage. O adevărată ură de rasă.

Kálmán îşi conduse bunica şi verişoara la teatru cu intenţia fermă de a-i arăta cumva – încă nu ştia cum – acestui individ că există pe lume şi oameni mai vrednici decât el.

Cu această hotărâre fermă, îşi cumpără la casă un bilet în picioare, în timp ce doamnele îl aşteptau să le croiască drum spre fotolii prin mulţimea de gură-cască.

Dar hotărârea lui a eşuat lamentabil de la bun început, pentru că în timp ce el îşi cumpăra bilet, Bálvándy, care, ca de obicei, se învârtea la intrare, văzându-le pe cele două cucoane, strigă zgomotos: „Domnilor, faceţi loc să treacă doamnele!”; şi, la strigătul lui, grupul de bărbaţi ce blocau intrarea se despărţi ca Marea Roşie în faţa lui Moise, aşa că până la întoarcerea lui Kálmán doamnele erau de mult în fotoliile lor, escortate cu cea mai aleasă curtoazie de

Bálvándy; acesta şopti ceva unui domn bătrân, aşezat chiar lângă doamna Jenöy. În bătrânul domn, Kálmán îl recunoscu pe prefect.

Prefectul avea faţa rasă, fără mustaţă, după moda vieneză, şi părul alb, frizat.

Lui Kálmán i se păru că bunică-sa, prefectul şi Bálvándy schimbă câteva cuvinte, apoi se întorc toţi trei spre el.

Bálvándy, zărindu-l pe Kálmán, îi ieşi grăbit în întâmpinare.

— Bună seara, amice Kálmán, îi spuse de parcă erau vechi prieteni. Bine că în sfârşit vă vedem. Veniţi cu mine, înălţimea sa domnul prefect doreşte să vă vadă.

Kálmán îşi dădu seama că îngrozitorul duşman îl asaltează, îl învinge, îl dezarmează, îl ia prizonier, îl prinde de braţ şi-l duce unde vrea.

Era o mare cinste pentru un tânăr eliminat din şcoală ca prefectul să vrea să-l vadă. Ce o fi având de văzut la el?

Bálvándy îl conduse în faţa bătrânului domn, iar acesta, punându-şi ochelarii cu ramă de aur, începu să-l examineze din cap până-n picioare pe tânărul din faţa lui, convins că nu numai prefectul, dar şi tot publicul se holbează la el şi nu-şi dădea seama ce-ar trebui să facă în faţa atâtor priviri.

Prefectul îl privi prin ochelari fără să-i spună vreo vorbă, doar un zâmbet crispat îi apăru pe buze.

În sfârşit, înălţimea sa începu să vorbească, dar nu lui, ci bunicii, într-o ungurească pocită, nesigură.

— Deci ăsta-i vestitul copil-cronicar?

Coana mare răspunse speriată:

— Sluga dumneavoastră.

La aceste cuvinte, inima lui Kálmán bătu mai tare.

Eppur si move!

— Chiar eu sunt acela! – răspunse el cutezător, ridicându-şi mândru chipul împurpurat ca un rac.

— Aha, lăsă să se audă prefectul şi-şi scoase ochelarii, măsurându-l încă o dată pe tânăr.

Apoi se întoarse din nou către Coana mare şi-i spuse:

— Ei, când copilul îşi termină stagiatura, îl iau la mine ca

jurat[27] şi apoi copilul va avansa.

Făcu semn cu capul, cum că băiatul poate pleca.

Bálvándy îl luă iar de braţ pe Kálmán şi-l duse într-un colţ mai ferit.

— De unde putea să afle prefectul treaba asta? – îl întrebă zăpăcit pe Bálvándy.

— De la palatin.

— Dar palatinul de unde ştie?

— Cazul a fost discutat în adunarea comitatului din Pesta şi cineva s-a luat foarte tare de membrii guvernului, care făcuseră presiuni asupra pedanţilor.

— Cine putea să ridice problema asta?

— Păi, asta eu am făcut-o.

— Dar dumneavoastră de unde ştiţi?

— Ei, eu ştiu tot. Dar linişte acum, începe piesa şi Hamlet nu trebuie deranjat.

Kálmán era pradă unor sentimente uimitoare. Se simţea în acelaşi timp umilit şi glorificat; pus în lumină favorabilă şi defavorabilă în faţa publicului, încurajat şi ameninţat, căutase un duşman şi găsise un protector; asta-l făcea să simtă că ei doi trebuie să fie adversari.

Nici nu era atent la piesă, ocupat cu propria lui comedie, acum întrebarea *to be or not to be* era mai importantă pentru el, decât pentru Hamlet.

Publicul aplaudă apariţia lui Hamlet, dar el nu-i aruncă nici o privire. Rege, regină, toţi spuneau fel de fel de lucruri, nu-i ascultă nici pe ei. Doar când Hamlet ajunse la monologul în care spune: *Deşertăciune, numele tău e femeie!,* începu să-l urmărească surprins. Cu cât înainta Hamlet cu declamarea, cu atât era mai uluit. Fără să vrea, începu să zâmbească. Iar când la sfârşitul scenei publicul aplaudă entuziasmat, strigând *Bravo, Bányaváry!,* Kálmán se întoarse spre Bálvándy, încumetându-se să-i dezvăluie, cu vocea întretăiată, descoperirea:

---

[27] *Juratus tabulae regiae notarius* – notar jurat al Curţii de Apel, avocat stagiar, pe scurt, jurat.

— Dar ăsta-i Borcsay!

— Cum, nu ştiaţi? – zise Bálvándy. Te pomeneşti că n-aţi vorbit cu prietenul dumneavoastră, de când a devenit actor? Nici nu l-aţi văzut încă?

— Dacă aş fi ştiut că e el sub acest pseudonim...

— Ei, bine, vă duc la el, cum se termină actul. Deşi e momentul cel mai nepotrivit pentru o întâlnire amicală. Când joacă un rol greu, actorul este emoţionat şi nu-i place să primească pe nimeni, mai ales un actor tânăr, pasionat, care-şi măsoară forţele pentru prima dată cu un rol de maestru. Nici un rege, când primeşte în audienţă, nu-i mai mândru, nici o femeie cu migrenă mai capricioasă.

După terminarea primului act, Bálvándy îl luă de braţ pe Kálmán, ca să-l conducă pe scenă. Acolo nu se poate merge necălăuzit.

Pe când se strecurau prin public, trecură şi prin faţa bunicii, care, fireşte, îl întrebă pe baron unde-i duce băieţelul.

Kálmán o lămuri că a recunoscut în Hamlet un bun prieten şi se duce la el pe scenă.

— Bine, dar să nu te îndrăgosteşti de vreo actriţă frumoasă!

Cu această indicaţie, doamna Jenöy îi dădu drumul nepotului.

Bálvándy cunoştea uşiţa îngustă prin care se putea ajunge din sală pe scenă şi-l introduse cu îndrăzneală pe Kálmán. Pe scenă era ca la el acasă.

Îl prezentă îndată regelui şi reginei, mai precis directorului şi soţiei sale, care-l primiră cu înaltă condescendenţă pe vizitator pe pământul Danemarcei. Apoi porniră în căutarea lui Hamlet, uşor de găsit, pentru că înjura de mama focului.

Înjura duhul!

Adică duhul tatălui său. Duhul tatălui lui Hamlet.

— Boul! A început să urle „juraţi”! cu trei replici înainte de vreme. Mi-a distrus toată scena.

Duhul, care în acest timp se străduia să-şi şteargă

vopseaua albă de pe faţă cu ajutorul unui prosop zdrenţuit, îi atrase atenţia furiosului; cu un calm demn de o veritabilă arătare de pe altă lume, că el nu poate să vadă prin podea; el strigă de sub scenă la semnalul sufleorului. Sufleorul e de vină, de ce i-a făcut semn cu piciorul prea devreme.

— Atunci îl ucid pe sufleor! Îl ucid! – urlă Hamlet şi probabil ar fi făcut-o, dând o întorsătură cu totul nouă piesei lui Shakespeare, dacă, în primul rând, spada lui n-ar fi fost anume făcută ca să nu se poată împunge sau tăia cu ea, şi în al doilea rând, dacă sufleorul n-ar fi avut atâta minte să rămână sub scenă. Aşa că Hamlet se consolă izbind de pământ o cană de lut.

Hamlet mai era furios când intră Kálmán, salutându-l prieteneşte.

Dar poţi să înapoiezi un salut prietenesc când eşti Hamlet? Mai ales dacă eşti prima dată Hamlet şi boul de duh ţi-a stricat cea mai frumoasă scenă. Nici colereta din jurul gâtului nu permite îmbrăţişarea, din cauza mustăţii lipite nu se poate săruta, iar mănuşa nu permite strângerea de mână.

Şi, la naiba! E prinţ şi artist şi nu ştie dacă să se întristeze de moartea tragică a regelui danez sau să se bucure de jerba de flori primită de la public.

Dar Kálmán se bucură mult că-şi găsise prietenul.

— Servus, servus! – îl primi Hamlet condescendent şi foarte agitat. Servus, Kálmán. În fine, ai venit şi tu.

— Nu ştiam că tu eşti sub pseudonimul acesta, se scuză Kálmán.

— Nu ştiai? (Este o uşoară jignire, cum se poate să nu ştii aşa ceva?) Rák! Unde e Rák? Aranjează-mi pelerina! N-ai văzut că s-a răsucit panglica? Unde-i cutia cu pudră?

Nenea Rák aduse în fugă cutia cu pudră. Bányaváry îi lăsă pe musafiri şi se întoarse spre o oglindă din perete, începând să se pudreze.

Bálvándy îndrăzni să-l sfătuiască să nu-şi albească prea tare faţa, că va arăta ca o figură de ipsos.

— Ei, ce vă pricepeţi dumneavoastră?

Aşa-l răsplăti actorul pe baron, protectorul lui, dar în timpul spectacolului să nu facă nimeni observaţii actorilor, dacă ţine la viaţă.

— Ne vedem după spectacol, prietene. Acum mă grăbesc. La revedere!

Şi, luându-şi tichia, Hamlet îşi părăsi prietenii, pornind pe scările abrupte spre Englitera, dacă nu mă înşel.

Bálvándy râse, apoi, după ce se simţi obligat să facă două-trei complimente ingenuei Ofelia, îl duse înapoi în sală pe tânărul său Telemah.

— Repede v-aţi mai întors, spuse Coana mare, de parcă v-ar fi alungat de pe scenă.

— Chiar aşa, zise Bálvándy. Prinţul danez nu primeşte pe nimeni înainte să-i ucidă la rând pe toţi cei de pe scenă. Noroc că n-a început cu noi.

— A, este chiar atât de mândru? – făcu Coana mare. Un comediant!

— Tocmai pentru că este comediant, îl apără Bálvándy. E domn mare actorul hoinar! Singur se transformă în ce vrea să fie. Asaltează o ţară şi o stăpâneşte până nu ocupă alta în locul ei. N-are nevoie de diplomă de la nici o academie. Diploma o are în inimă, în suflet, în glas. Lumea întreagă îi e datoare şi-i rămâne datoare şi după ce i-a plătit. Toţi câţi îl văd se îndrăgostesc de el. Şi el o ştie bine. Trăieşte cu gloria şi eterna speranţă. Mănâncă aur! Nu datorează prietenie nimănui, nici măcar publicului. Dacă undeva nu este bine primit, pleacă să caute altceva. Nu e urmărit de critici, ca actorii teatrelor de curte; nu are decât admiratori. Nu vrea să adune avere şi nu-i este teamă s-o piardă. E celebru, şi fericit pe deasupra. Şi merită să fie. Face o muncă pe care soarta trebuie să i-o plătească zilnic, pentru că răsplată ulterioară nu există. Îşi părăseşte căminul, viaţa liniştită, ca să meargă dintr-un oraş în altul, propovăduind cuvântul. Şi ce propovăduieşte? Sentimente, justiţie poetică, pasiuni nobile. Îi face pe nobili să îndrăgească limba naţională şi pe cei de rând să cunoască istoria

naţională. O, comediantul ambulant face mai mult decât preotul, rectorul, judecătorul, comitatul şi academia la un loc. De aceea sunt nebun după comedianţii ambulanţi şi le arăt respect când îi întâlnesc.

Subiectul acesta îl însufleţea pe baron, nici nu observă cum străluceau sub efectul vorbelor lui ochii a doi dintre ascultători: Kálmán şi Cilike.

Dar Coana mare se grăbi să reducă impresia, observând că „o fi mare domn actorul ambulant cât e tânăr şi frumos, dar când îmbătrâneşte?”

— Nu îmbătrâneşte.

— Dar ce face ca să nu îmbătrânească?

— Se ajută singur. Când observă că i se împuţinează puterile şi-l copleşesc greutăţile, cheamă în ajutor pe cineva care să-i uşureze povara, şi acel cineva este vinul. Bea la necaz; la mare necaz bea şi mai mult, până ajunge să bea atât de mult, că se termină necazurile şi moare. Dar nu se lasă pradă bătrâneţii. Rămâne undeva, departe şi nu-l mai deranjează nimeni, nici măcar punându-i un monument funerar, ca altor oameni iluştri, ci e lăsat să doarmă în pace.

Acum Bálvándy era din nou glumeţul mucalit, în ale cărui vorbe este greu să distingi seriozitatea de ironie; se întoarse fredonând spre lăutarul din spatele său şi, luându-i vioara din mână, cântă de dragul prefectului şaisprezece variaţiuni pe tema melodiei *„O du lieber Augustin”,* fără să-i pese că îl desparte doar o pânză vopsită de ţara în care Hamlet îşi ascute spada cu care-l va ucide pe Polonius, înjurând de data asta nu duhul craiului danez, ci duhul lui Bálvándy, care scârţâie în antract melodii deşucheate, când ar fi nevoie de o simfonie spectrală.

Iar două chipuri privesc fix, pierdute în visare: Kálmán şi Cilike? Oare la ce se gândesc?

MICSANDRE GALBENE

Începând din ziua aceea, Bányaváry era zilnic musafirul casei Jenöi. (Să-i lăsăm numele pe care şi l-a ales. Pe vremea aceea, buna cuviinţă în societate cerea ca acela care se dedică unei asemenea cariere riscante, să-şi ia un pseudonim, ca să nu-şi facă familia de ruşine.)

Bătrâna îl primi cu sinceră amabilitate pe fostul coleg al nepotului ei. Iar Bányaváry era un tânăr foarte amuzant. Dacă îl reţineau la prânz sau la cină, spunea atâtea anecdote vesele, că nenea Béni nu se mai oprea din râs; până şi pe Coana mare o făcea să râdă uneori. Şi câte poeme frumoase ştia să recite! Şi ce frumos cânta, acompaniindu-se la chitară! Iar când vorbea serios, povestea despre obstacolele grele pe care le învinsese triumfal la începutul carierei; despre succesele ameţitoare ce au urmat; cum a devenit dintr-o dată preferatul publicului! Cum şi-a eclipsat toţi concurenţii! Cum s-au tras în cinstea lui clopotele la Vásárhely şi lovituri de tun la Szeged! Cum a fost primit la Miskolc cu alai de trăsuri şi gardă călare; cum a ajuns într-o zi să se tutuiască cu doisprezece magnaţi; dacă numai jumătate din acestea erau adevărate, şi tot era prea mult.

În semn de consideraţie pentru musafirul îndrăgit, Coana mare invită de câteva ori la masă întreaga trupă; ba chiar o dată nenea Béni propusese să fie invitat şi baronul Bálvándy împreună cu ei, pentru că ţine atât de mult la actori; dar propunerea a fost respinsă din cauza scrupulelor Coanei mari.

Doamna Jenöy nu primea în casă pe nimeni din aceste trei categorii: ofiţeri, preoţi şi magnaţi.

Considera că într-o casă de nobili de rând, cu fată de măritat, nu trebuie să aibă acces decât cei despre care se presupune că ar vrea să se căsătorească.

Dar actorul?

Asta-i cu totul altceva! Actorul este doar tolerat. Toată lumea ştie că este primit numai din bunăvoinţă, şi chiar el simte distanţa de nedepăşit. La fel ca maestrul de clavir, nu e considerat în rândul bărbaţilor.

De fapt, Cilike ar fi meritat într-adevăr să i se angajeze un profesor de pian şi de canto, pentru că avea o voce fără pereche. Dar ce rost ar avea? Doar n-o să se mărite cu un organist!

O dată, când era la masă trupa de actori, nenea Béni scăpă o vorbă, cum că vai ce frumos cântă Cilike, la care musafirele atâta au rugat-o, până au convins-o să cânte unul din frumoasele cântece pe care le cunoştea.

Fetişcana se roşi, codindu-se:

— Dar pe care?

Nenea Béni binevoi să aleagă:

— Acela cu *von der Alpe tönt das Horn.*

— Dar nu-l ştiu.

— Cum să nu. L-ai cântat zilele trecute cu domnul Bányaváry. Domnul Bányaváry te va acompania.

Bányaváry luă chitara şi începu cântecul german; Cilike îşi dădu drumul şi, prinzând curaj, cântă atât de minunat, de sensibil şi cu atâta graţie, că toată lumea izbucni în aplauze.

— Domnişoară! – spuse directorul. Nu îndrăznesc să vorbesc, pentru că aş ajunge să vă aduc laude atât de mari, încât v-ar jigni.

Coana mare era mândră de succes.

— Vedeţi, ştim şi noi câte ceva la care până şi dumneavoastră aplaudaţi.

Frumoasă Cilike! Dar nu trebuie să te întristezi chiar atât de tare pentru că *sună goarna pe gheţar!*

...Veni şi momentul când, terminându-şi repertoriul, trupa

se pregătea să plece în alt colţ al ţării, pentru noi cuceriri.

Se anunţase ultimul spectacol, în beneficiul soţiei directorului.

Cel mai mult ofta nenea Béni, care nutrea sentimente platonice pentru frumoasa directoare. De-acum n-o va mai vedea niciodată.

Măcar de-ar fi vară, să poată culege din grădină un buchet frumos, cu care, la spectacolul de beneficiu şi adio, să exprime cel puţin prin limbajul florilor adoraţia ascunsă în straturile aluvionare ale inimii sale. Dar iată, e iarnă.

Avea însă Coana mare nişte micsandre galbene vestite, pentru care o invidia tot oraşul. Micsandre superbe, galbene de tot, tivite cu trandafiriu; tocmai acum înfloreau mai frumos. Toate ferestrele erau pline cu ele, spre admiraţia şi invidia trecătorilor. Pentru că bătrâna nu dădea niciodată, nimănui, oricât ar fi fost rugată, din micsandrele păzite cu gelozie; numai ea avea voie să se mândrească cu ele în tot oraşul.

Lui nenea Béni îi veni ideea îndrăzneaţă să jefuiască această relicvă intangibilă de familie şi să facă un buchet pe care să-l ofere doamnei directoare.

Premedită tot planul efracţiunii. Când vor porni cu toţii la teatru, nenea Béni va observa pe drum că şi-a uitat batista, fără ea e nenorocit, aşa că mama îi va da cheia camerei, pe care-o poartă la ea; se va întoarce şi va rupe câte o floare din fiecare ghiveci cu micsandre, iar partea ciuntită o va întoarce spre stradă, ca mama să nu observe paguba. Va urca direct pe scenă, va înmâna buchetul şi-abia apoi se va întoarce la mama.

Acesta era planul.

În ziua aceea, membrii mai proeminenţi ai trupei de actori erau invitaţi de Coana mare la prânzul de adio.

Directorul mulţumi patetic în numele tuturor pentru amabila ospitalitate, iar Coana mare îi asigură că sunt oricând bine veniţi, să se simtă ca acasă.

Cilike binevoi să le cânte o melodie de despărţire: „Rămâi cu bine, casă liniştită!”

La sfârşitul cântecului, toţi aveau lacrimi în ochi. Cilike cântase de parcă ea ar simţi cel mai bine ce vrea să spună cântecul. Apoi actorii îşi luară rămas-bun şi plecară.

Kálmán îşi conduse prietenul până la locuinţa acestuia, iar Cilike şi Coana mare priviră în urma lor până-i pierdură din ochi. Iar nenea Béni, punând o oglindă în fereastră, îi pândea pe cei ce plecau.

Totul a decurs după plan.

Uitarea batistei, întoarcerea acasă, hoţeşte, tăierea ucigaşă a florilor, îndepărtarea urmelor crimei şi predarea buchetului furat obiectului adoraţiei, care-i mulţumi cu cuvinte fierbinţi şi-l răsplăti cu o caldă strângere de mână.

Vai, măcar de rămânea la cuvinte fierbinţi şi calde strângeri de mână! Dar a făcut şi mai mult, un lucru pe care nenea Béni nu l-ar fi dorit în ruptul capului.

La intrarea în scenă, primadona purta la piept frumosul buchet de micsandre galbene.

— Pe sufletul meu, doamnă! – îşi spuse nenea Béni. Ce mi-ai făcut! Nu de-aia ţi-am dat eu buchetul de micsandre galbene, ca să le porţi pe scenă! Le vede mama şi acuşi îşi dă seama că sunt florile ei. Că nimeni din oraş n-are din astea. Le-a şi observat! Vai, numai de nu s-ar apropia de lămpi, ca să nu observe! De şi-ar scoate o dată buchetul!

Dar actriţa jucă tot actul cu buchetul de micsandre galbene. Nenea Béni nu înţelese nimic din piesă, pentru că se gândea doar la marea primejdie, dacă se va afla, şi cum să facă să scape.

După primul act se furişă lângă maică-sa, pândind-o dacă bănuieşte ceva. Şi după ce toţi şi-au spus părerile, emise şi el o observaţie:

— Cât de naturale par buchetele de flori artificiale ale actriţelor!

Şi, spre marea lui uşurare, văzu uimirea mamei sale, care nu înţelegea nicicum că se poate face şi o asemenea observaţie critică asupra unei piese noi.

Nu remarcase nimic.

După ultimul act, toată trupa cântă în cor, de rămas-bun, „Vino, luntraş vesel!” care plăcea atât de mult publicului, iar spre final toţi spectatorii cântau împreună cu actorii refrenul *Fidelim, Lilla!* La urmă, directorul, în costum de husar, ţinu un discurs publicului care se pregătea să plece, mulţumind pentru încurajare şi promiţând să-i păstreze în inimă pe toţi cei de faţă. Era, fără îndoială, o cuvântare foarte frumoasă, dar cam lungă, aşa că publicul începu să se retragă, în timp ce oratorul tot mai vorbea. Actorii se dezbrăcaseră, directorul rămăsese singur pe scenă, dar alocuţiunea era încă departe de sfârşit, când cuvintele prozaice ale lui nenea Rák l-au readus pe pământ din exaltarea lui artistică.

— Domnu’ director, cheia-i aici, dacă terminaţi, încuiaţi sala, că eu mă duc de-acu’ acasă.

Astfel se termină, cu un strălucitor triumf, turneul trupei în orăşelul K...

Pe stradă, toată lumea cânta *Fidelim, Lilla!* Nenea Béni simţea ceva ciudat în regiunea inimii. Era fericit! Buchetul lui apăruse şi în cântecul final şi mama nu păruse a recunoaşte micsandrele. Tot timpul cinei, în urechi îi răsuna *Fidela Lilla!* Până şi slugile cântau la bucătărie. Ba mai mult, după ce se culcase, îl trezi un cetăţean care se întorcea de la cârciumă cântând *Fidela Lilla!* Se aştepta ca şi paznicul de noapte să-şi termine cântecul tot cu *Fidela Lilla* în loc de *Laudă lui Isus Cristos!* Visă foarte frumos şi se trezi târziu.

Poate nu s-ar fi trezit nici atunci, dacă nu auzea glasul Coanei mari. Dar nu cânta *Fidela Lilla!* Zău că nu.

— Nenorociţii de comedianţi, bătu-i-ar Dumnezeu! Să fi căzut în adâncurile iadului toată banda de zdrenţăroşi!

„Aoleu! A descoperit furtul micsandrelor galbene”, se gândi nenea Béni şi se ascunse sub pilotă ca într-un bastion.

Coana mare intră furioasă în cameră, trântind puternic uşile.

Dar spre marea surpriză a lui nenea Béni, paşii, bocănind înfricoşător, nu se îndreptară spre patul lui, ci spre masa de

scris unde Kálmán studia de dimineaţă, riscând să-i crească un os în creier.

Iar când nenea Béni, speriat, privi pe furiş pe după capul patului, văzu că mama n-are în mână un ghiveci de flori, ci o scrisoare desfăcută. Faţa, de obicei îmbujorată, a Coanei mari era neagră de supărare.

— Citeşte! Citeşte asta! – urlă la Kálmán, punându-i scrisoarea în faţă.

Kálmán citi şi lăsă capul jos, posomorât. Era o scrisoare de adio de la Cilike. Fata preferată a fugit cu actorii, să devină prinţesă de scenă, logodnică de actor, martiră a artei, proscrisa familiei. Asta i-a scris mătuşii în scrisoare.

Nu spusese nimănui o vorbă. Nu luase nimic, fugise numai cu hainele de pe ea.

Cu gândul la ea, era imposibil ca bătrâna să nu izbucnească în plâns, să cadă hohotind pe canapeaua de piele.

— Sunt dezonorată! M-a făcut de ruşine! M-a ucis, m-a îngropat!

Nenea Béni, foarte speriat, sări din pat, ca o fantomă apărută la lumină, în cămaşa de noapte albă, lungă şi se repezi la maică-sa.

— Mamă! Mămico dlagă! Pentlu Dumnezeu! Nu muli! Cilike, adu repede opodeldocul!

— Du-te naibii cu opodeldocul tău, strigă Coana mare şi mai înfuriată. N-o mai striga pe Cili. Încă nu ştii că a fugit cu comedianţii?

La aceste vorbe nenea Béni se sperie atât de tare, că începu îndată să se îmbrace, punându-şi toate hainele pe dos.

Kálmán rămase pe gânduri. Îl durea foarte tare ceva, dar nici el nu ştia ce. Oare faptul că fata la care ţinea atât de mult, tovarăşa lui de joacă din copilărie, a fugit de-acasă fără să spună un cuvânt? Sau că a sedus-o prietenul lui? Sau poate îndrăzneala acestei fiinţe slabe, de a se avânta printre primele jertfe arzătoare ale artei naţionale; în timp

ce el, poetul, încă n-are curajul? Ea a ales, în timp ce el ezită şi se pregăteşte să devină un domn cu situaţie!

Coana mare izbi cu mâna în cartea de legi deschisă pe masă:

— Auzi! Există în cartea asta vreun paragraf care răzbună o asemenea insultă şi face dreptate?

— Nu, răspunse Kálmán.

— Atunci lovi-ar trăznetul într-o asemenea carte de legi!

Şi cum trăznetul nu se grăbea să-i execute ordinul, luă Coana mare cartea şi dădu cu ea de pământ, că nici Dumnezeu din cer n-ar fi făcut-o mai cu nădejde. Kálmán se aplecă să adune foile risipite ale cărţii.

Coana mare se repezi la nenea Béni, care se chinuia să-şi încalţe cizmele.

— Tu! Eşti bărbat de-acuma. Eşti asesor al comitatului. Stai toată ziua la tribunal. Tu ai datoria să te duci după ei şi să-i aduci înapoi!

— Eu! – îngăimă nenea Béni şi, înşfăcându-şi şapca de iască, se grăbi să iasă din cameră pe uşa din dos, şontâcăind cu o cizmă trasă doar pe jumătate.

Nici un chip n-a exprimat mai bine vreodată groaza.

Coana mare începu să râdă de el. Încleştându-şi pumnii, ameninţa şi râdea, gata să i se frângă inima de atâta râs.

Apoi se aşeză pe canapea şi se potoli. Tăcu multă vreme, holbându-se în zare, cu privirea fixă.

Kálmán adună de pe jos şi aranjă filele cărţii. Bunică-sa îl privi de câteva ori. Apoi îl întrebă:

— Ai strâns cartea?

— Da.

— Mai ai mult de învăţat din ea?

— Sunt gata.

— Când te duci la examen?

— Şi mâine, dacă vrei.

— Bine, asta îmi place. Nu mai sta acasă. După examen, du-te ca practicant la Korcza; când termini stagiatura, intri jurat la prefect. Apoi îţi dai examenul de avocat şi rămâi la Pesta. Nu e nevoie să mai vii pe-acasă, dacă vreau să te

văd, te caut eu. După aceea poţi să-ţi alegi ce drum doreşti. Poţi să fii domn, poţi să fii şi-un pierde-vară! Îţi dau bani şi pentru una şi pentru alta. Numai două lucruri nu poţi fi cu binecuvântarea mea: comediant sau poet. Nu mai vorbesc despre ei, nici despre fată, nici despre seducător. Nu mai există pentru mine. Dacă le aud numele, voi spune: Cine? Nici n-am auzit de ei! Nu mai am nimic de-a face cu ei. Din partea mea, pot să trăiască sau să moară. Dar ţie îţi interzic să stai vreodată de vorbă cu ei, fie cu bărbatul, fie cu femeia. Deşi vor ajunge să cerşească. Dar dacă aflu că le dai măcar o fărâmă de pâine când mor de foame, sau te înduioşează un prunc bolnav în leagăn, sau spui un cuvânt întru apărarea lor dacă sunt huliţi, te izgonesc pe veci din casa mea! Uită-te în jur. Din tot ce am, nouă zecimi le-am agonisit eu. Îţi las o avere şi un nume nobil. Nefericitului tău unchi Béni îi vei asigura doar întreţinerea până la moarte. Dacă ajungi om de vază, dacă te descurci în viaţă, îţi dau pe mână toată averea cât mai trăiesc încă, iar dacă ajungi un beţivan, dacă-ţi risipeşti moştenirea, te las s-o faci, nu te pun sub interdicţie judecătorească. Dar dacă te cobori vreodată până la oamenii aceia, te alung şi te las să pieri, chiar şi de foame! Nu-ţi cer cuvântul, promisiunea, nu te pun să juri. Dar ştii prea bine că eu mă ţin de făgăduială. Adu-ţi aminte de asta!

Kálmán se apropie de bunică-sa, îi sărută mâna şi şopti:

— Plec chiar astăzi...

CE ÎNVAŢĂ PRACTICANŢII

O săptămână mai târziu, Kálmán se afla în biroul îmbibat de miros acru-amărui de cernealã al domnului Korcza.

Primul care l-a îmbrăţişat, urându-i bun venit, a fost Biróczy. I-a spus că este aşteptat; patronul a primit nu numai oferta lui, ci şi o scrisoare de la bunică-sa, căptuşită cu o sută de florini.

N-au avut prea mult timp de vorbă, pentru că sosi domnul Korcza, care se bucură şi mai mult de venirea lui Kálmán.

— Ha-ha, *domine frater!* – strigă el, bătându-l pe umăr cu ambele mâini, deci ai sosit? Ai sosit? Ai dat examenul?

Kálmán se grăbi să scoată din buzunar certificatul.

— Ştiu, ştiu, *eminens ex omnibus.* Parcă-l văd. De la Patak?

— Da.

— Ai fost acolo?

La asta, Kálmán făcu o mutră îngrozitor de jignită. E o insultă gravă şi pentru Patak, şi pentru el.

Domnul Korcza râse de supărarea lui.

— Bine, *domine frater* (asta-i mai mult decât *audiat),* nu trebuie să te simţi jignit. Practicantul n-are voie să se ofenseze pentru nimic. Mi-e indiferent cum ai învăţat, cât ştii; la mine n-ai altă treabă decât să dormi dimineaţa cât îţi place, să-ţi ondulezi frumos părul, să te îmbraci elegant pentru masa de prânz, după-amiază să joci biliard, seara să mergi la teatru sau la cafenea, vei avea cameră separată şi cheie; numai să nu cânţi când vii seara acasă şi să nu-ţi spargi capul, bătându-te cu calfele de măcelari. Ai bani la mine, poţi să dispui de ei şi să spui la ce ţi-au trebuit.

Bunica trimite cât e nevoie. Dacă vrei ceva de lucru, spune, am să-ţi caut ceva, dar dacă te plictiseşte, dă-i-l lui audiat, îl face el în locul dumitale. Pandurul te va servi, dar te rog să nu-l îmbeţi chiar zilnic.

Kálmán se lăsă potopit de aceste frumoase instrucţiuni şi nu-l contrazise pe patron; îi cunoştea ciudăţeniile.

Dar îl făcu să-i cunoască propriile lui obiceiuri.

Era primul care se scula, şi până să se trezească pandurul, reuşea să-şi deretice camera şi să-şi pună la punct îmbrăcămintea; iar când patronul apărea la birou, el lucra de mult la masa de scris. Nu mergea nici la petreceri, nici la băutură, stătea acasă toată ziua.

Îi plăcea singurătatea.

Este prima treaptă spre independenţă, când omul a cucerit dreptul de a avea o cameră numai a lui.

A doua, să-şi câştige singur pâinea.

Kálmán atinsese în sfârşit fericirea mult visată de a avea o cămăruţă cu fereastra spre grădină, unde nimeni nu-i poartă grija, nu-l pândeşte, nu-l răsfaţă, unde se poate lăsa în voia bucuriei pe care o oferă singurătatea unui spirit predispus spre meditaţie.

În timpul liber, după ce şi-a terminat munca de birou, se duce în cămăruţa din spatele casei, se încuie şi scoate din fundul lăzii comorile ascunse, poemele interzise şi blestemate; poate să le citească cu voce tare, să declame, să se însufleţească, să lăcrimeze: nu-l vede nimeni. Poate să scrie poezii noi, drame, comedii. Poate să tune cu voce patetică, să râdă la situaţiile comice, nu-l pândeşte nimeni ca să-l întrebe: ai înnebunit?

Sau când îl apucă dorul de pictură, apar pe masă creioanele, culorile. Pictează peisaje ireale, decoruri înspăimântătoare pentru propriile lui drame, figuri fantastice, de care s-ar ruşina foarte mult dacă le-ar vedea cineva. Le şi ascunde bine. Când camera e deschisă, nici urmă de culori, tablouri, scrieri; şi spada stă la locul ei, de parcă n-ar fi fost cu o oră înainte în mâinile lui Csák Máté,

luptând împotriva lui Carol Robert!

Nimeni nu bănuieşte voluptăţile lui secrete!

La birou copiază actele cu zelul prozaic al unei maşini. Se preface că-l interesează foarte mult procesele. Merge cu domnul Korcza, care e jurisconsultul unor mari moşii, la tribunalul urbarial şi face atât de sârguincios procesele-verbale, de parcă l-ar pasiona cel mai mult marile certuri mărunte dintre doi ţărani, dispute la sfârşitul cărora de obicei nici unul nu primeşte nimic. Sunt şi alte procese, la care ţăranul capătă ceva: alune, adică lovituri cu nuiaua de alun.

Genul acesta de procese nu-i prea plăcea lui Kálmán, pentru că trebuia să fie prezent la pedeapsă şi să ţină socoteala loviturilor; nu era o distracţie pe placul lui.

O dată, Kálmán se săturǎ de acest mod de a împărţi dreptatea şi, când la tribunalul urbarial veni rândul anchetelor şi pedepselor, îi spuse domnului Korcza că se duce acasă şi-l trimite în locul lui pe Biróczy. Numai că tocmai atunci era mare nevoie de prezenţa lui, pentru că nimeni nu redacta atât de bine procesele verbale. Domnul Korcza îl convinse să nu plece, mai ales că a doua zi sosea fiica vechilului, o fată frumoasă cum nu s-a mai văzut; vor cina şi vor prânzi la vechil. Astfel ademenit, mai rămase o zi, făcând de seara până dimineaţa procese verbale şi conducând de dimineaţă până la prânz „trioul de coarde” cu acompaniament vocal, dar frumoasa fată a vechilului nu apăru.

Cu momeala asta l-au mai reţinut câteva zile, dar frumoasa fată tot nu veni, probabil nici nu exista; în a cincia zi, domnul Korcza îi întinse în secret un pacheţel învelit în hârtie, ca *diurnum,* pe care Kálmán se codi să-l ia; dar patronul i-l îndesă în pumn.

— L-ai meritat, *domine frater,* pentru beţele de alun tocite în interesul ordinii şi legii.

Deschizând pacheţelul, Kálmán găsi în el cinci alune. Deci pentru cinci zile de trudă primise cinci alune şi promisiunea că va vedea o fată frumoasă. În ziua de azi o

asemenea diurnă ar fi considerată cam mică.

Dar Kálmán nu era nevoit să aştepte *accidentia*[28]. Cei o sută de florini trimişi pentru prima lună erau la domnul Korcza, şi nu ceruse din ei nici măcar douăzeci. Domnul Korcza se gândea că o mai fi având bani de-acasă şi ştie să şi-i chivernisească.

Dar se întâmplă o dată că pentru un proces trebuiau copiate urgente multe acte; clientul oferea douăzeci de florini, numai să fie gata până a doua zi. Domnul Korcza le expuse stagiarilor situaţia şi propuse să cheme doi funcţionari de la Tabla regală, să-i ajute la copiat. Rămase foarte surprins când îl auzi pe Kálmán spunând că vor scrie ei doi, cu Sándor, tot, nu vor să împartă cu alţii. Copiară până dimineaţa documentele şi împărţiră cei douăzeci de florini.

Atunci începu să-şi cunoască domnul Korcza mai bine stagiarul.

Îi aduse imediat la cunoştinţă Coanei mari constatarea.

Ca urmare, curând Kálmán primi o scrisoare cu cinci peceţi, care cuprindea o sută de florini şi rândurile următoare:

Măi, trufaşule!

Văd că nu vrei să te atingi de banii pe care i-am trimis lui Korcza pentru tine, ca să nu trebuiască să ceri, să dai socoteală şi să mulţumeşti. Ei, bine, acum ţi-i trimit direct. Nu trebuie să dai socoteală, nici să-mi mulţumeşti.

Sărmana şi umila ta bunică, Erzsébet

Ce făcu Kálmán cu aceşti bani?

Singura bucurie a bunicii era grădina cu flori. Primăvara începea sezonul lalelelor, mândria ei de până acum. Dar de anul trecut, când văzuse în grădina prefectului frumoasele lalele Wellington, cu lujere înalte şi petale trandafirii tivite cu verde şi dungi galbene şi ciocolatii, îi cam pierise cheful. Aceste lalele se puteau obţine numai de la Haarlem şi

[28] Câştiguri ocazionale, bacşişuri (în limba latină în orig.).

costau cinci florini bucata. Atâta bănet nu dă Coana mare pentru propria ei plăcere.

Kálmán voia să-i facă o surpriză bunicii. Ca surpriza să fie deplină, îi trimise lui nenea Béni cei douăzeci de bulbi de care făcuse rost, cu instrucţiunea să-i planteze în secret în stratul de lalele al mamei.

Nenea Béni înţelegea genul acesta de farse, era copil bun, bietul de el. O dată, când ploua cu găleata şi nu-i era teamă că mama îl va surprinde în grădină, scoase din strat douăzeci de bulbi vechi, din soiul obişnuit şi îngropă în locul lor bulbii Wellington. Iar ca bulbii scoşi să nu trădeze cumva binevoitoarea înşelăciune, îi mâncă cu pâine, pe post de ceapă. Este adevărat că s-a ales cu o pântecăraie, dar a trecut de la sine.

Ce s-a mai distrat însă, când Coana mare a văzut deschizându-se superbele, exoticele lalele Wellington de care habar n-avea.

Desigur că nenea Béni, întrebat cum au ajuns lalelele acolo, nu făcea decât să chicotească şi să ţopăie,

Plicul cu bani pe care-l primi Kálmán în luna următoare era însoţit de următorul text:

Nesuferitule!

Crezi că n-am ghicit că asta-i opera ta? (aici era lipită, pe post de hieroglifă egipteană, o petală de lalea din stirpea Wellington, uscată şi presată cu grijă.) *Hei, dar mândru te mai ţii! Asta ţi se trage de la taică-tău, care m-a moştenit pe mine. Dar să ştii că sunt supărată pe tine.*

Bunica ta iubitoare,
Erzsébet.

Scrisorile continuau să vină, pe acelaşi ton îmbufnat; pline de mândrie şi dragoste, burduşite cu bodogăneli şi bani.

Răspunsurile lui Kálmán erau, în schimb, scurte. Simple mulţumiri. Nu ştia să se gudure.

Şi avea ceva de tăinuit.

Orice părinte grijuliu, când îşi trimite fiul în capitală, îl

avertizează insistent să se ferească de femeile frumoase şi seducătoare. Oare câţi se feresc? Sigur e că nu mărturiseşte nici unul.

Pe Kálmán îl vizitau zilnic cele mai seducătoare, cele mai periculoase dintre femei, făcându-l să savureze nopţi întregi plăcerea olimpiană, care nu face bine nervilor omului. Erau muzele.

Kálmán se răzvrătise împotriva poruncilor bunicii. Asta trebuia s-o ţină în secret. Nici măcar patronul nu-l surprindea decât rareori. Sârguinţa lui la birou era exemplară. Dar despre iscusinţa lui în rezolvarea problemelor legate de procese nu se putea spune acelaşi lucru şi domnul Korcza se hotărâse să-l introducă şi în aceste chestiuni. Când se împlini anul de practică al lui Biróczy şi avansa ca grefier la Tabla regală, domnul Korcza îi încredinţa lui Kálmán şi sarcinile acestuia.

Aşa că trebuia să-i primească pe clienţi, să le dea lămuriri în legătură cu situaţia proceselor, să studieze viitoarele lor procese, să le asculte dorinţele şi să le transmită şefului, să încaseze banii şi să dea chitanţe; să ţină un registru de evidenţă – cea mai grea încercare pentru Kálmán. A scrie poezii şi a ţine contabilitate sunt două lucruri deosebite. Ziua avocat, noaptea poet. Nu prea merge. Undeva o să dea greş.

Într-o dimineaţă, domnul Korcza trebuia să meargă personal cu o informare la unul din septemviri[29], treaba ţinea până-n prânz, aşa că îi înşiră lui Kálmán toate sarcinile pe ziua respectivă, pe care acesta le notă în agendă.

— A, da! – se mai întoarse o dată din uşă domnul Korcza. Era să uit. Dacă vine întâmplător morarul acela, pe nume Tóth, despre care ţi-am mai spus că a comis un act de violenţă împotriva contelui Decséry: am aranjat cu el în numele contelui. Tóth plăteşte douăzeci de florini, eu îi dau douăzeci şi cinci de nuiele şi suntem chit. Deci dacă vine

[29] Cei şapte membri ai Curţii de Apel (Tabla regală).

între timp, execută-l, *domine frater...* Pandurul să-l bată în cămara de lemne, dar să fii de faţă, că altfel ţăranul e în stare să pună un sac să fie lovit în locul lui şi el să geamă. Şi nu-l lăsa să plece până nu plăteşte. Dacă nu achită amenda, îl ţii în cămară până mă întorc. Dacă plăteşte, dă-i o chitanţă, cât despre cele douăzeci şi cinci de beţe, să-ţi dea Tóth o adeverinţă că le-a primit. Ai înţeles? Dar vezi să nu-mi faci poezie din treaba asta.

La domnul Korcza cea mai mare insultă era când spunea despre ceva că e poezie.

Îndată după plecarea domnului Korcza, când Kálmán abia se apucase de lucru, cineva ciocăni la uşa dublă, apoi se auzi zgomot între cele două uşi, cineva se ştergea insistent pe picioare, tuşea, ca ţăranul umil când se pregăteşte să bată la uşă, făcând din asta un adevărat ritual.

— Intră o dată! – strigă Kálmán, nerăbdător. Uşa se crăpă uşor şi apăru un om în haine de postav de un albastru spălăcit, cizme cu talpă groasă, părul cărunt, lung, netezit spre ceafă cu un pieptene mare, strâmb şi cu o traistă de aba pe umăr; încerca să se strecoare pe uşă printr-o deschizătură de două ori mai mică decât ar fi avut nevoie statura lui; în cele din urmă, îşi îngădui să deschidă uşa mai tare şi începu să-şi exprime recunoştinţa, urând în fel şi chip bună dimineaţa nobilului conaş, iar apoi întrebă dacă-i acasă stimatul domn avocat.

— Nu-i acasă. Ce poftiţi?

Omul cu dolman ponosit zâmbea umil, cu şiretenie, de parcă ar plănui o farsă despre care nici el nu vrea să ştie. Se opri în uşă şi începu blajin:

— Păi, vă rog frumos, eu sunt Tóth acela.

— Aha, ştiu. Contra lui Decséry. Ai venit să plăteşti?

— Da, vă rog, să plătesc.

— Şi să primeşti ceva?

— Da, vă rog, şi să primesc.

— Auzi, dragă jupâne, şeful mi-a încredinţat rezolvarea întregii afaceri. Mata trebuie să primeşti douăzeci şi cinci de nuiele.

— Douăzeci şi cinci de nuiele, nu zău? Vă rog preaplecat. O, mulţumesc preaplecat.

— Păi, da, după învoială. Dar eu consider absurd să fii bătut, mi-e suficient să adevereşti că ai primit loviturile.

— Că am primit loviturile cele grele? Da, vă rog, înţeleg. Deci nu trebuie să le primesc? O, ce amabil e nobilul domn practicant.

— Ei, bine, iată adeverinţa! Mata ştii carte?

— O ţâră.

— Atunci semnează repede, că dacă se întoarce şeful, nu te lasă să scapi aşa uşor.

— Păi atunci, să ne grăbim.

Ponositul se apropie de birou şi semnă, cu litere frumoase, rotunjite adeverinţa prin care recunoştea că în ziua cutare a încasat în toată legea loviturile stabilite.

— Ei, de asta ai scăpat. Mai rămâne să dai bănuţii aceia, apoi poţi pleca în plata domnului.

Ponositul zâmbi şiret, mângâindu-şi bărbia.

— Cu bănuţii aceia parcă l-aş aştepta pe domnul avocat.

Kálmán aruncă furios din mână pana cu care tocmai voia să scrie chitanţa pentru cei douăzeci de florini. Ce mârlan, n-are încredere să-i dea lui douăzeci de florini!

— Atunci, dacă vrei să-l aştepţi pe domnul avocat, te duci mata afară, să te încuie pandurul în cămară până se întoarce domnul avocat. Asta-i porunca. Poţi să aştepţi acolo până la prânz.

— Mulţumesc pentru amabila bunăvoinţă.

Kálmán îl sună pe pandur şi acesta îl conduse pe ponosit potrivit instrucţiunilor. Las’ să asude până la prânz în cămară, dacă-i atât de obraznic.

Dar domnul Korcza se întoarse mult înainte de prânz, după nişte acte de care avea nevoie.

Kálmán îi raportă că a venit Tóth, a primit ce i se cuvenea, iată adeverinţa.

Domnul Korcza nici nu privi actul, ci spuse că e în ordine.

— Dar banii n-a vrut să-i plătească decât domnului

avocat. Aşa că l-am închis în cămară până la întoarcerea dumneavoastră.

— Foarte bine. Spune-i pandurului să-l aducă repede, că trebuie să mă întorc în grabă la înalţii demnitari. Nu pot să-i las să aştepte din cauza unui ţăran prost.

Pandurul apăru îndată cu ţăranul cel ponosit, care intră tot atât de zâmbitor şi de umil; dar văzându-l, domnul Korcza răsturnă de spaimă fotoliul din spatele lui.

— Mi-ai făcut-o, *domine frater!* Tii! Câine-câinescu! Păi ăsta nu-i Tóth, morarul, ci Tóth, arendaşul din Hódmezövásárhely!

Domnul Korcza se apucă cu mâinile de cap, ţopăind într-un picior de spaimă şi de furie.

— Câine-câinescu! Labă-lăbescu!

În fine, se repezi cu braţele întinse, luându-l de gât pe Tóth. Îmbrăţişându-l, încercând să-l îmbuneze:

— Nu vă supăraţi, dragă, iubite jupâne Tóth. Vedeţi, spuse el arătând furios către Kálmán, aşa sunt poeţii.

Jupân Tóth zâmbea. Iar Kálmán crezu că face bine dacă se apără mărturisind că nu i-a aplicat pedeapsa jupânului Tóth, ci a luat doar adeverinţa pentru loviturile încasate în principiu.

— Cum? – strigă domnul Korcza, plesnind mânios adeverinţa. Păi, apărarea e mai gravă decât acuzaţia. Aşadar, această adeverinţă e un fals! Prin asta, *domine frater,* recunoşti că, dintr-o lovitură, ai falsificat, ai tăinuit şi ai pactizat cu inamicul.

Kálmán rămase cu gura căscată, descoperindu-şi atâtea culpe criminale.

Dar jupân Tóth interveni.

— Nu-l mai dojeniţi, spuse el, strângând mâna domnului Korcza. Adeverinţa spune adevărul. Iată dovada, să vă spună pandurul. Am primit cele douăzeci şi cinci de lovituri?

— Sigur că da, adeveri pandurul. Când a ieşit, stimatul jupân Tóth mi-a spus: vino mata cu mine, Iános, în cămara de lemne şi adu nuiaua. Tocmai am semnat în birou o adeverinţă pentru douăzeci şi cinci de lovituri, dacă nu le

primesc o să am necazuri ori eu, ori cinstitul domn practicant. Aşa că dă-mi mata loviturile, dar nu tare, că dacă mă scol îţi ard eu douăzeci şi cinci cu bâta matale, de mi-ai putea da adeverinţă pentru cincizeci. Aşa a fost.

Domnul Korcza începu să fluiere a pagubă, lovindu-se cu palmele pe ceafă şi pe şolduri.

— Vai-vai-vai-vai-vai-vai-vai-vai-vai! Şi l-ai mai şi închis în cămară pe jupân Tóth Máté în locul lui Tóth Mátyás! Ştii, *domine frater,* că dânsul este cel mai bogat om din tot comitatul Csongrád?

Kálmán voi să arate că este pregătit şi pentru pledoarie şi-şi expuse apărarea.

— Eu l-am întrebat pe ilustrissimus, când a venit, dacă e pentru pricina cu contele Decséry, şi mi-a spus că da. Dacă a venit să plătească? A spus că da. Trebuie să primească ceva? A spus că da. L-am întrebat dacă trebuie să primească douăzeci şi cinci de nuiele? A spus „mulţumesc frumos”.

La asta râseră toţi trei: clientul, avocatul şi pandurul. Poetul avea perfectă dreptate.

Domnul Korcza o întoarse pe latineşte; se făcea că-l ceartă pe Kálmán.

— *Sed bene ipsi contigit. Quare portat tales braccas cucuricinas? Vellem, quod accepisset quinquaginta solidos!*

Adică: aşa-i trebuie, dacă umblă cu pantalonii rupţi! Merita cincizeci de beţe zdravene!

Apoi continuă în maghiară:

— Sigur că jupân Tóth a venit în legătură cu contele Decséry; sigur că a venit să plătească; sigur că a venit să primească ceva. Stai jos, *domine frater,* şi ajută-ne să numărăm banii. Poftiţi, jupâne Tóth.

Jupân Tóth înaintă şi, clipind vesel din ochi, scoase din traistă un pachet mare, legat cu un şiret, pe care-l plasă în faţa lui Kálmán.

— Aici trebuie să fie două mii de bucăţi a cinci florini.

— Numără-i, *domine frater.*

Kálmán aranja pe rând bancnotele una peste alta. Ce grămadă de bani! Gata. Avocatul îi luă şi-i mai numără o dată.

Apoi jupân Tóth scoase alt pachet din traistă.

— Aici trebuie să fie o mie de bucăţi a câte zece florini.

Acelaşi procedeu.

Urmă un al treilea pachet, al patrulea, al cincilea şi aşa mai departe; ieşeau din traista slinoasă câte zece mii de florini deodată. După al zecelea pachet, Kálmán privi îngrijorat spre traista fermecată, oare mai apare ceva din ea? Începuse să se golească.

Ţăranul cu haine ponosite scoase la iveală un nou pachet, însoţindu-l cu următoarele cuvinte:

— Iar aici sunt cinci sute de bucăţi a câte o sută.

Cincizeci de mii de florini.

Kálmán năduşise numărând banii. Pentru un tânăr e ceva cu totul ieşit din comun să aibă în mână bancnote atât de mari.

Gata şi cu pachetul ăsta. Ehei, excelenţele lor puteau să tot aştepte reîntoarcerea domnului Korcza!

— Ei, mai e puţin. Ăsta-i ultimul pachet. Treizeci de miare.

De-abia acum îşi simţi Kálmán tâmplele transpirate.

Şi ce triumf, când, după ce numără de două ori bancnotele periculos de mari, spuse cu vocea cu care ar fi exclamat *Evrika!*

— Aici nu sunt treizeci, ci treizeci şi una de bucăţi!

Jupân Tóth, deloc uimit de strigăt, răspunse cu un zâmbet şiret, premeditat:

— Exact. Ştiu. Mia aceea în plus îşi are povestea ei. Dacă stimatul domn nu pregetă s-o asculte, o spun. Pentru banii ăştia am cumpărat de la Înălţimea sa contele Decséry un teren, aflat între alte două terenuri ale mele, ca să-mi pot gospodări mai bine moşia. Aşa că vreau să mă mut în casa de acolo. Dar recunosc că n-am băgat de seamă un lucru, decât atunci când am vizitat moşia împreună cu nevastă-mea. Degeaba, tot femeile au ochi mai ageri, ea a observat

imediat. În faţa porţii este un dâmb, pe dâmb un gard pătrat, iar în mijlocul lui o troiţă de marmură, ridicată de conţii Decséry. Ştiţi, eu sunt calvinist. Drept e că pe mine nu mă deranjează religia altuia şi îl salut şi pe paroh pe stradă. Dar ştiţi cum sunt femeile, nu poţi să le închizi gura. Cum a văzut nevastă-mea troiţa, a început să mă toace la cap, că ei asta nu-i trebuie! Câte nu mi-a spus! Ştiţi, nevastă-mea-i tare slobodă la gură. Răstignirea o numeşte „sfântul cu coadă de lemn”; cam urât din partea ei. Am certat-o pentru asta, dar în zadar. Şi dacă o aude vreun străin, ne mai pârăşte şi ne închid pe amândoi din cauza asta şi putem să stăm mult şi bine în temniţă. Asta l-aş ruga eu pe stimatul domn avocat, să-l convingă pe domnul conte să-şi ia preastimabila icoană de pe moşia mea pe moşia lui. Ar fi mai bine pentru toţi trei.

— Vai, dragă jupâne! – spuse domnul Korcza, va fi greu, jupâne Tóth. Asta e *servitus.* Face parte din moşie. Zău că nu ştiu cum s-ar putea muta. Acolo se merge în pelerinaj în săptămâna mare, de sărbătoarea sfinţirii grâului, apoi în săptămâna crucii...

— Şi procesiune! – se îngrozi jupân Tóth.

— Plus că întreg dâmbul e pământ sfinţit. Dacă vor să ia de-acolo crucea, trebuie să care şi dâmbul. Şi ce distanţă de la moşia vândută până la domeniul Decséry, patru zile de mers! Păi asta l-ar costa pe conte un purcoi de bani!

— Tocmai pentru asta-i a treizeci şi una mie! – spuse clipind jupân Tóth. Sper că din o mie de florini iese cheltuiala. Plătesc atâta peste preţul de cumpărare dacă domnii conţi sunt aşa de amabili să-şi ia crucea de la mine. Că am eu crucea mea, pe limbuta de nevastă-mea!

— Bine, bine. Am să încerc, spuse domnul Korcza, dându-şi importanţă. Dar este o treabă grea, foarte grea, nu pot să vă promit nimic sigur.

— Vă rog s-o faceţi, stimate domn. Am să vă fiu recunoscător.

— Am să încerc. Vă rog să vă întoarceţi diseară. Până

atunci, *domine frater* Kálmán, redactează o procură juridică în chestiunea asta, iar jupân Tóth o va semna. Între timp eu scriu chitanţa pentru bănuţii aceştia.

Deci aceştia erau *bănuţii* pe care jupân Tóth nu voia să-i plătească pe chitanţa lui Kálmán. Avea dreptate jupân Tóth.

Îi mulţumi avocatului pentru chitanţă, mormăi un fel de salut şi către Kálmán, dar acesta nici măcar nu-l privi. Îl jena toată povestea asta.

După prelungi manifestări de mulţumire, jupân Tóth plecă; domnul Korcza încuie pachetele de bani într-o ladă ghintuită, ale cărei chei mari, aflate într-o pungă din piele de căprioară, le închise în dulapul lui, iar cheia dulapului o puse în sertarul deschis al biroului. În felul acesta, banii parcă nici n-ar fi fost închişi. Doar cinstea neîntreruptă a celor din jur îi ferea să nu fie zilnic jefuit.

Avocatul fugi să continue informarea întreruptă.

Abia după plecarea patronului îndrăzni Kálmán să-şi ridice privirea de pe hârtii. Primul obiect pe care-i căzură ochii era ceva învelit în hârtie, aflat pe masă. Ceva plat şi rotund, ca un ban. Probabil că l-a lăsat jupân Tóth, ca răsplată pentru osteneala practicantului.

Kálmán desfăcu pachetul. Era o monedă de doi pitaci.

E supărător să i se dăruiască un taler cuiva care nu vrea să-l primească, dar doi pitaci! Un ban gros de aramă!

De ce nu i-l poate arunca în spate!

Oare voia să glumească chiaburul cel bogat, sau într-adevăr aprecia la doi pitaci rolul oficial ai lui Kálmán?

Mare necaz!

Cum să alerge după el?

Dar vine el diseară! Până atunci, n-are decât să stea acolo moneda de doi pitaci.

În timp ce, prost dispus, măsura cămăruţa cu paşi mânioşi, auzi deodată o bătaie uşoară în uşă.

— Intră!

Bătaia se repetă.

— Intră o dată!

Iar se auzi ciocănitul.

— Cine mai e?

Deschise grăbit uşa. Cine-o fi acela care nu îndrăzneşte să intre?

În uşă stătea un bătrânel umil, pirpiriu, înfăşurat de sus până jos într-o pelerină cu şapte gulere, cândva albastră, acum decolorată. Îşi scosese pălăria şi o ţinea în mână. Firele de păr din spate, cu grijă trase spre frunte, acopereau cu greu chelia. Chipul descărnat părea să arate că omul trăieşte din mila altora. Maniera umilă se potrivea cu aspectul exterior. Până şi mustaţa era tunsă atât de scurt, doar pe o mică porţiune de sub nas, de parcă şi-ar cere scuze că a îndrăznit să se nască mustaţă.

Omuleţul umil spuse, chircindu-se modest:

— Umila şi sărmana dumneavoastră slugă, domnule.

Kálmán, care învăţase din păcăleala precedentă, se gândi să-l trateze cât se poate de frumos pe umilul vizitator şi să-i vorbească şi mai smerit.

— Preaumila şi plecata dumneavoastră slugă, domnule! Ce porunceşte domnia voastră?

Punând o palmă la buze, modestul omuleţ şopti ruşinat:

— Aş putea avea norocul să vorbesc cu domnul avocat?

La care Kálmán, ridicându-şi amândouă palmele într-un gest de scuză, şopti cu şi mai multă modestie:

— Îmi pare foarte rău, dar nu-i acasă.

Modestul vizitator imploră cu o voce de adevărat cerşetor:

— Şi când aş avea norocul să-l găsesc acasă, vă rog umil?

— Nu pot să vă spun precis când, vă rog preaumil.

Omuleţul ponosit rămăsese tot timpul în pragul uşii, cu pălăria în mână.

— Şi de fapt ce doreşte domnia voastră de la patronul meu? – îl întrebă Kálmán, care ar fi vrut să închidă odată uşa.

Omuleţul modest îşi încovoie umil gâtul şi, mângâindu-şi palmele, imploră:

— Nişte bănuţi, vă rog preaplecat.

Ei, asta Kálmán trebuia s-o ghicească mai devreme. De la prima vedere putea să-şi dea seama că e unul din acei cerşetori vagabonzi care vin zi de zi în biroul domnului Korcza, cerând întâi de lucru, dar fiindcă de lucru nu e, sperând într-un ajutor, şi pe care Korcza ori îi alungă, ori îi mulţumeşte cu câţiva creiţari, după toane.

Îşi aminti brusc de nenorocita monedă de doi pitaci.

Se grăbi spre masa de scris şi, cu un chip de protector caritabil, se întoarse spre bătrânul domn.

— Bine, iată nişte bănuţi, unchiaşule, spuse el vârându-i moneda în palmă, şi acum du-te cu Dumnezeu.

Bătrânul domn primi cu adâncă recunoştinţă donaţia filantropică:

— Mulţumesc preaplecat pentru bunăvoinţa stimatului conaş. Dumnezeu să vă dea înmiit şi să nu mă uitaţi în amabila dumneavoastră milostenie. Sluga dumneavoastră preaplecată.

Continuă să mulţumească şi după ce se închise uşa. Jenöy privi pe fereastră; zărindu-l din stradă, bătrânul domn îşi scoase din nou pălăria.

Kálmán se aşează să-şi continue munca.

Peste o oră reapăru domnul Korcza. Încă de pe culoar începu să-i strige pandurului s-o anunţe pe bucătăreasă că au un oaspete ales la prânz.

— Nu m-a căutat nimeni? – îl întrebă pe Kálmán, de cum intră.

— Un cerşetor. L-am refuzat, răspunse Kálmán, fără să ridice ochii din hârtii.

Domnul Korcza nu-şi schimbă hainele, ba mai mult, în locul şepcuţei ponosite de piele şi-o înfundă pe cap pe cea brodată.

După puţin timp se auzi din nou ciocănitul suspect la uşă, de trei ori la rând, şi după un şir de îndemnuri: Intră! Poftiţi! *Herein!* în fine se deschise uşa şi se strecură umil înăuntru bătrânul domn ponosit de adineaori.

Kálmán aruncă supărat pana şi-i stătea pe limbă să-i

strige domnului Korcza: Iar a venit!, dar schimbarea la faţă a domnului Korcza îi tăie la timp avântul.

Chipul mereu ironic, superior, cu care primea Korcza lumea, devenise deodată curtenitor la vederea noului venit; sări de pe scaun, se repezi să-l întâmpine, făcând plecăciuni în pas de mazurcă.

— Preaplecata slugă a Excelenţei voastre!

Excelenţă!

Lui Kálmán i se tăie răsuflarea.

Pe acest domn-excelenţă abia îl expediase cu doi pitaci!

Excelenţa sa înapoie în dublu exemplar toate plecăciunile, o dată domnului Korcza, a doua oară lui Kálmán, înclinându-se cu amabilitate rafinată, dar mereu umilă.

— Repede, *domine frater,* strigă domnul Korcza, ajută-l pe Excelenţa sa să-şi scoată pelerina.

— Vai, vă rog preaplecat, nu pot să îngădui asta, protestă Excelenţa sa. Şi nu permise să fie servit. Îşi scoase singur pelerina, o puse împăturită pe un scaun şi rămase într-o haină la fel de albastră şi de ponosită ca pelerina, cu acelaşi guler de catifea, încheiat până sub bărbie, astfel că nu se vedea decât partea de sus a crucii cu diamante pe care o purta la gât.

— Binevoiţi să luaţi loc pe canapea, Excelenţa voastră! *Frater* Kálmán, adu un scăunel pentru picioarele Excelenţei sale.

— Vai, mulţumesc preaplecat, nu pot îngădui asta. E bine şi aşa. Lasă-l pe *generosus dominus* Kálmán să-şi continue munca.

Kálmán ar fi vrut s-o şteargă din birou, dar nu se putea. Domnul Korcza îi făcu semn să rămână; va fi nevoie de el.

Stătea ca pe ghimpi.

— Vă aşteptam, Excelenţa voastră, spuse domnul Korcza. Sper că am norocul să-mi faceţi cinstea de a rămâne la masă.

— Vai, norocul va fi de partea mea.

— Tóth Máté a adus banii, aşa cum a promis. Binevoiţi, vă rog, să-i primiţi de îndată.

Tóth Máté! Păi atunci, ăsta e contele Decséry!

Acum lui Kálmán îi venea să se dea cu capul de pereţi. Deci bătrânelul acesta ponosit, căruia i-a dat ca pomană doi pitaci, e tatăl prefectului la care va trebui să lucreze el ca jurat. Ce să zic, frumoasă întâlnire! Îi ardeau până şi vârfurile urechilor. Iar Excelenţa sa părea să nu observe nimic.

Domnul Korcza scoase banii încasaţi, contele îi numără, mai adăugă patruzeci de bancnote de câte o mie, şi îi înapoie avocatului. Cumpăra şi el o moşie, al cărei preţ trebuia să-l depună pe loc.

Ăştia erau *bănuţii* pentru care îl căutase pe domnul avocat.

Kálmán îşi lovea fruntea cu pumnul, zicându-şi: „Oh, poetule! cap sec! nu ţi-a ajuns o gafă pe ziua de azi, îţi mai trebuia şi a doua!”

Număratul banilor, schimbul de chitanţe şi contra-chitanţe a durat până la prânz; atunci domnul Korcza îl chemă deoparte pe Kálmán şi-i dădu pe şoptite instrucţiunile necesare, ca, în calitatea lui de practicant, să aducă din pivniţă nişte sticle ascunse într-un anume loc. Chiar el să le deschidă şi să le scoată dopurile.

Kálmán, supărat pe el însuşi, ar fi preferat să nu mănânce. Abia îndrăzni să apară din pivniţă. Boacăna asta uriaşă n-o poate justifica nicicum.

Până să se întoarcă din pivniţă cu sticlele, cei doi domni şedeau de mult la masă, trecuseră deja de supă. Se auzea prin uşă că râd tare de ceva.

Când intră, se opriră amândoi din râs.

Era clar că râdeau de cei doi pitaci.

Contele îşi îmblânzi imediat atât de serios expresia, că nu se putea descoperi nici o umbră de ironie, dar domnului Korcza îi trebuia timp să-şi poată aranja în altă configuraţie ridurile încâlcite de atâta râs.

Tot timpul prânzului, de câte ori domnul Korcza se uita la

Kálmán, din fiecare privire se putea citi fatala poveste a celor doi pitaci.

Abia aştepta să se termine masa şi s-o şteargă.

Dar nu i-a fost dat; cum se ridicară de la masă, domnul Korcza îl prinse de păr pe Kálmán, asta era la el formula de prezentare, şi aşezându-l în faţa Excelenţei sale, îl recomandă cu următoarele cuvinte:

— Viitorul jurat al Excelenţei sale domnului prefect.

— Am onoarea, spuse Excelenţa sa. Am auzit multe lucruri bune despre dumneavoastră, frăţioare. Un tânăr bine pregătit, bun la suflet. Mă bucur foarte mult că veţi fi jurat la fiul meu. Eu am avut norocul să vă mai întâlnesc. (Ei, acu-i acu!) M-am convins şi atunci că aveţi inimă bună. Dar trebuie să remarc, frăţioare, că dacă veţi împărţi tuturor cerşetorilor câte doi pitaci, nu veţi ajunge niciodată om bogat.

Domnul Korcza râdea ca un spiriduş. Excelenţa sa zâmbea blajin. Dar cei doi pitaci nu-i înapoie.

De regulă, după masă fiecare se simte alt om. Asta o spune şi calendarul pe o sută de ani. Masa întinsă şterge diferenţele de rang, vârstă şi orientare politică dintre oameni.

După masă, practicantul are voie să râdă la anecdotele patronului. Dacă se dovedeşte un public bun, va fi considerat chiar un om drăguţ.

Amabila, umila excelenţă iese din cocon şi cu o cafea şi o pipă alături se metamorfozează într-un fluture cu zbor nostalgic.

Vorbesc latineşte.

Contele Decséry, în limba aleasă a lui Tacit; iar domnul Korcza într-o necăutată latină vulgară.

Ce bine se simt amândoi că pot discuta în limba maternă! În limba în care au fost educaţi, în care gândesc, în care vorbesc noaptea în somn, în care se adresează lui Dumnezeu şi-i înţeleg cuvântul, în limba regelui şi a nobililor; limba care-l deosebeşte pe nobil de ţăran, pe

bărbat de femeie; limba lui *Corpus Juris* şi a privilegiilor; a morţilor şi a celor ce trăiesc veşnic: limba universală, în faţa căreia să înclină toate naţiunile, şi limba *nimănui,* pentru că nu poate umili pe nimeni.

Domnul Korcza nu era vorbăreţ, comunicativ, decât atunci când putea vorbi latineşte, iar contele Decséry jubila, se înălţa, devenea într-adevăr domn când se exprima în latină. În maghiară nu putea vorbi decât umil. Dacă la prima întâlnire Kálmán i s-ar fi adresat în latină, în mod sigur nu s-ar fi ajuns la cei doi pitaci.

Ei, dar pentru că gluma aceasta îi dispusese atât de bine pe cei doi domni, Kálmán ceru îngăduinţa să relateze, tot în latină, antecedentele care au adus pe masă cei doi pitaci fatali.

Reieşi că şi relatarea lui e mai bună după masă decât înainte.

Excelenţa sa abia prididea să-şi şteargă lacrimile cu batista, atât de grozav l-a distrat hazliul quiproquo în care a nimerit Tóth Máté dintr-o neînţelegere a lui Kálmán.

— *Ad vocem!* – spuse contele golindu-şi pipa. Cu acest Tóth Máté mai am ceva de rezolvat.

— Porunciţi, Excelenţă, spuse domnul Korcza, oferindu-i din nou cutia cu tutun aromat de ţară.

— Pe moşia pe care i-am vândut-o există un obiect pe care aş dori să-l redobândesc.

Domnul Korcza alergă după foiţa pentru aprins pipele. Kálmán văzu că, în spatele contelui, patronul mâzgăleşte ceva cu creionul pe fâşia subţire de hârtie.

— *Frater* Kálmán! Aprinde pipa Excelenţei sale.

Kálmán citi pe foiţa primită: *taceat!*

— Ce-o fi acel obiect?

— O răstignire din piatră.

— O răstignire din piatră? Domnul Korcza părea că n-a auzit în viaţa lui de un asemenea obiect.

— Da. E o cruce memorială, pe care a ridicat-o bunicul meu, în urma unui jurământ, când i-a fost donat terenul. Eu am uitat cu totul de ea, pentru că de douăzeci de ani n-am

mai fost pe-acolo, dar nevastă-mea, prinţesa, îşi aminteşte foarte bine şi este extrem de revoltată că sfânta relicvă de familie a ajuns odată cu moşia în posesia unui ţăran eretic; şi nu vrea cu nici un chip să permită ca sfânta cruce să rămână în mâinile unui calvinist.

Domnul Korcza slobozi un nor de fum din pipă şi privi în ceaţa creată.

— Ei! Dificilă treabă! – spuse el fariseic. În contract se stipulează predarea tuturor bunurilor imobile; iar crucea nu are picioare, nu poate fi numită avere mobilă, este construită acolo.

Kálmán începu să-l înţeleagă pe domnul Korcza, voia să-i salveze lui Tóth Máté mia de florini. N-a înţeles nimic! De, poet!

— Dar poate că jupân Tóth Máté mi-ar da-o cu frumosul, că doar nu-i foloseşte la nimic.

— Cum să nu-i folosească? Sfânta relicvă e şi loc de pelerinaj, iar principalii clienţi ai cârciumii din pustă sunt chiar pelerinii. Prin îndepărtarea crucii, Tóth Máté ar suferi pagube însemnate.

— Ştiţi ce, domnule avocat, înţelegeţi-vă cu jupânul. Eu nu îndrăznesc să apar în faţa prinţesei fără troiţa aceea. Ştiţi ce vederi stricte are în această privinţă; şi m-am obişnuit să-i îndeplinesc orice dorinţă. Vă dau în acest scop o mie de florini. Sper că se mulţumeşte cu atât?

— Asta nu ştiu, am să încerc, spuse domnul Korcza, lăsând pe masă mia apărută. Dar vă rog un lucru, Excelenţa voastră, nu cumva să vorbiţi personal cu ţăranul, pentru că e foarte viclean. Dacă îşi dă seama ce *pretium affectionis* pune Excelenţa sa pe această relicvă, ca graţioasa doamnă s-o poată redobândi, nu se mulţumeşte nici cu de zece ori pe-atât. Oho, numai eu ştiu cât de viclean e ţăranul!

Deci contele lăsă pe seama domnului Korcza să-l înduplece pe ţăranul cel viclean şi promise că în caz de reuşită, nu va fi nici el nerecunoscător pentru amabilitate.

Kálmán începea să înţeleagă mai bine.

Discuţiile şi negocierile au fost întrerupte de apariţia pe uşă a jupânului Tóth Máté. Venise de-a dreptul, neanunţat şi fără să bată umil la uşă. Da, era şi el după masă şi în asemenea ocazii şi jupân Tóth Máté este alt om.

Ochii îi străluceau, una din mustăţi era răsucită în sus, iar cealaltă atârna pleoştită.

— Mă prezint preaplecat, am sosit.

Excelenţa sa se ridică imediat, străduindu-se să se retragă cât mai departe de jupân Tóth Máté, nu cumva să ajungă în situaţia neplăcută de a schimba personal câteva cuvinte cu cel căruia îi vânduse moşia. Ieşi cu spatele din fumoar în birou, însoţit de Kálmán. Pe domnul Korcza nu-l lăsă să-l conducă, să rămână numai şi să aranjeze lucrurile cu ţăranul cel şiret! În birou, Kálmán îl ajută pe Excelenţa sa să-şi îmbrace pelerina guleratã; caleaşca veche, oblonită, cu patru mârţoage sure aştepta în faţa casei. În ciuda celor şaptezeci şi patru de ani ai săi, Excelenţa sa sări cu uşurinţă în cupeul înalt, asigurându-l încă o dată pe Kálmán că rămâne sluga lui preaplecată.

Până se întoarse Kálmán în birou, domnul Korcza era gata cu documentul acordului, în virtutea căruia jupân Tóth Máté înapoiază respectiva cruce de piatră contelui Decséry, iar acesta o va transporta pe cont propriu!

— Greu am reuşit să ajung la înţelegere, spuse domnul Korcza, bătându-l pe umăr pe jupân Tóth Máté, care strălucea de bucurie.

— Dar şi eu am să vă fiu recunoscător, spuse bărbatul fericit. Cum ajung acasă, vă trimit un purcel de fript.

Şi se grăbi şi el spre căruţa ponosită, pe care trei armăsari iuţi o purtară mai departe, peste munţi şi văi.

Când domnul Korcza rămase singur cu practicantul, îi spuse:

— Ei, *domine frater!* Scoate agenda şi scrie, la rubrica *sportula, accidentia:* „În afacerea Sfintei cruci o mie de florini de la contele Decséry şi o mie de florini de la Tóth Máté.”

Kálmán îşi muşcă buzele. Domnul Korcza îi observă

nemulţumirea.

— Dar cum ai fi procedat dumneata în cazul acesta?

— Eu? I-aş înapoia fiecăruia mia de florini şi le-aş cere onorariul.

— Şi atunci ai primi de la ţăran un purcel de fript, iar de la conte cei doi pitaci pe care i-a dăruit practicantul. Ehei, poetule, poetule!

Aşa s-a şi întâmplat. Jupân Tóth Máté a trimis purcelul, dar era doar un purceluş pentru frigare. În schimb contele îşi exprimă recunoştinţa pentru osteneala domnului Korcza printr-o scrisoare de mulţumire scrisă chiar de prinţesă, cu plicul adresat de mâna ei; dar cei doi pitaci nu erau anexaţi. Scrisoarea nici n-o citi domnul Korcza, pentru că era în nemţeşte, şi de câte ori trebuia să citească în germană avea senzaţia că poartă cizme prea strâmte.

CEL CARE URGENTEAZĂ PROCESUL

De cum începu vacanţa magistraturii, domnul Korcza îi spuse stagiarului:

— *Domine frater!* Mâine plec la Viena şi nu-l iau cu mine decât pe pandur; mă întorc exact peste două săptămâni. Între timp, toate grijile gospodăriei rămân pe seama dumitale. Iată banii de coşniţă pentru două săptămâni, să se gătească de parcă aş fi acasă. Dacă în acest răstimp vin clienţi, îi primeşti, îi asculţi şi ţii un jurnal în care notezi toate problemele lor. Iar ca să nu te plictiseşti, iată cheile arhivei, scoate pe rând dosarele proceselor şi studiază-le. Într-un dulap sunt procesele civile, în celălalt cele penale. Cheia celui de al treilea dulap nu ţi-o dau, acolo se află procesele de divorţ. Ia dosarele la rând şi fă extrase, ca şi cum ai vrea să pledezi la tribunal. Iar la procesele în curs, scrie, după aprecierea dumitale, replici. Şi mi le prezinţi pe toate când vin acasă.

Asemenea sarcini făceau parte din cele mai grozave farse ale domnului Korcza. Când pleca în călătorie în timpul vacanţei magistraturii, dădea stagiarului cheile arhivei, pentru că deseori se întâmpla ca avocatul părţii adverse să ceară unele acte; însă în nouă cazuri din zece, stagiarul răspundea acestui semn de mare încredere spunându-şi: „Ba bine că nu! S-o crezi dumneata că am să studiez actele astea mucegăite, să fac extrase din procesele acelea aiurite, să compun replici de care nici dracul n-are nevoie! Abia aştept să-ţi iei tălpăşiţa, şi-apoi cine mă caută, poate să mă găsească jucând biliard la «Cei şapte electori»”.

Din zece, nouă îşi spuneau asta şi aşa făceau.

Dar uneori se mai găsea şi unul din a zecea categorie,

care se înfigea în dosarele cu procese cum se înfige un ucenic cofetar la migdale şi stafide, şi care, la întoarcerea domnului Korcza, îl fericea cu un vraf de extrase şi de replici. În general, domnul Korcza declara că lucrările sunt de la un cap la altul nemaipomenit de inutile, dar pentru fapta în sine îl lăuda foarte tare pe stagiar: „Dumneata vei ajunge avocat, se vede că-ţi place meseria”.

Asemenea păsări rare deveneau preferaţii lui; îi recomanda ca juraţi în locuri unde puteau câştiga cât mai multă experienţă şi, după ce depuneau jurământul de avocat, le încredinţa procesele mai mărunte, introducându-i în această măreaţă carieră.

Din această a zecea categorie făcea parte şi Kálmán.

Cum plecă de-acasă patronul, se încuie în biroul acestuia şi ieşea numai ca să mănânce sau să doarmă. Toată ziua era cufundat în actele proceselor.

Însă procesele acestea n-au făcut din el un avocat. Era interesat de viziunea psihologică, de studiul naturii umane, de realităţile personale, de complicaţiile istorice; dar toate acestea l-au convins că nu va deveni un bun avocat.

Misiunea poetului e de a apăra întotdeauna adevărul; datoria avocatului este să-şi apere clientul, chiar dacă e vinovat sau n-are dreptate, cu aceeaşi căldură, forţă şi viclenie cu care s-ar apăra cel implicat însuşi; pentru că el este *alter ego*-ul vinovatului, la asta îl obligă jurământul profesional; este şi asta o vocaţie sfântă, cinstită. Dar aici jurisdicţia poetică trebuie să piară.

Ce studii psihologice sunt aceste procese uriaşe!

Fraţii se ceartă între ei pe averea strânsă de destoinicii lor părinţi pentru fericirea copiilor lor. Le-au lăsat un blestem.

Mari bogătaşi se judecă cu oameni sărmani care, flămânzind şi îndurând mizeria, cheltuiesc pentru proces şi banii luaţi pe ultimul petic de pământ.

Sărmani orfani sunt deposedaţi de întreaga avere de către rudele haine.

Cazuri cât se poate de clare sunt tărăgănate timp de două generaţii.

În cursul procesului, pitacul devine taler.

Din pricina clauzelor dubioase din contractele viclene, mari bogătaşi ajung cerşetori.

Sau din cauza incredibilei lor nechibzuinţe.

Există oameni pentru care scandalul este un element vital şi nu pot trăi fără să aducă în faţa judecăţii pe toţi cei cu care intră în contact.

Există diferende de hotar între moşii, cărora de o sută de ani judecătorii nu le pot pune capăt.

La procesele urbariale e o avalanşă de încălcări ale drepturilor celor slabi de către cei puternici.

Iar în cele din urmă: *„Plus valet favor in judice, quam lex in codice”* (Face mai mult simpatia judecătorului, decât litera legii).

Dar procesele penale! Ce studiu îngrozitor! Ce ţară întunecată a lumii interlope! Falsuri, furturi de testamente, tragedii complicate, omoruri petrecute după perdelele de mătase din sferele înalte; poveşti de groază născute din dorinţa meschină de înavuţire. Şi-apoi limbajul în care-şi vorbesc pe hârtie avocaţii unul altuia! Când au epuizat toate invectivele la adresa clienţilor părţii adverse, se atacă reciproc, ca doi gladiatori care se sfâşie unul pe altul pentru onorariu. Se înţeapă cu pana înmuiată în otravă. Spun toate relele pe care le ştiu despre avocatul adversarului. Nu rămâne nici o vină cât de măruntă, comisă cândva în copilărie, care să nu-i fie imputată. Dacă pe când era şcolar, a furat nişte prune, se afirmă că e tâlhar; dacă s-a găsit o scrisoare banală în care data era corectată, este etichetat falsificator; dacă şi-a necăjit părinţii, se descoperă că e paricid; dacă la măcelărie i s-a dat servitorului său o monedă falsă ca rest, este numit falsificator de bani; dacă are vederi liberale, e rebel; dacă ţine cu guvernul, e trădător; dacă merge la biserică este fariseu; dacă nu merge, este ateu; dacă-i place să joace cărţi, e trişor; dacă nu joacă, e cerşetor; dacă are nevastă, e încornorat; dacă

n-are, este afemeiat; dacă are bani, e cămătar; dacă n-are, e puşlama; dacă e frumos, se fardează; dacă nu-i frumos, e sperietoare de ciori; dacă i-a luat foc coşul acasă, e incendiator; dacă are nasul roşu, e beţiv; şi vai de cel care a fost eliminat vreodată din şcoală! Poate fi sigur că orice adversar îşi va începe replica spunând că, deşi toată lumea ştie că merituosul, avocat al părţii adverse a fost eliminat din şcoală... etc. Uneori amabilităţile reciproce merg până acolo, că judecătorul nu mai suportă şi şterge cu creionul roşu grosolăniile; ba câteodată una din părţi e condamnată să plătească amendă pentru limbaj; dar de cele mai multe ori plătesc amândoi.

Kálmán îndeplini toate însărcinările date de patron. Făcea extrase din procesele lungi, dar băgă de seamă că seara, când se întinde în pat după atâta muncă, nu poate aţipi; îl trezeşte un dor nelinişti, un sentiment nedefinit: nu e mulţumit, nu e obosit; cuprins de voluptate, pune iar mâna pe toc şi hârtie şi, pe baza fabuloaselor procese din care a făcut ziua extrase, noaptea creează fragmente de drame şi romane.

Asta e marea voluptate!

De multe ori e întrebat poetul: cum poţi să lucrezi atât de mult?

— *Dar nu lucrez, mă delectez!*

— De ce lucrezi zi şi noapte?

— *Dacă nu jac asta, mor!*

Un singur lucru îi lipsea. Idealul.

Kálmán încă nu ştia ce e femeia!

Există o boală, la care cel suferind nu distinge culorile obiectelor, vede totul în alb şi negru. Cred că Adam a fost primul care a suferit de boala asta, înaintea creării Evei. Doar atunci află omul ce culoare are lumea. Femeia este soarele curcubeului. De aceea nu poate fi femeia poet. Din soare nu se vede curcubeul.

Într-o dimineaţă, un ciocănit puternic în uşă îl smulse pe

Kálmán dintre dosarele răspândite în birou; în timp ce se grăbea să strige ca de obicei: „Intră!”, uşa fu trântită de perete cu o lovitură zdravănă de cizmă şi în faţa tânărului care scoase capul dintre acte se ivi un bărbat cu ţinută marţială, în dolman verde de husar, pantaloni stacojii, sabie, mustaţă bine pomădată. Era furios.

Noi cunoaştem deja acest personaj. Este maiorul Sátory, cumnatul lui Csollán Berti; dar Kálmán abia face cunoştinţă cu el.

Uriaşul înaintă spre tânăr în zăngănit răsunător de pinteni, îşi îndreptă gâtul în cravata din păr de cal şi, lovind cu vârful săbiei în duşumeaua pătată cu cerneală, tună:

— Acasă-i avocatul?

Kálmán răspunse politicos, reţinut, dar cu bunăvoinţă profesională:

— Ba nu-i acasă.

— Dar pe unde hoinăreşte la ora asta? – tună domnul cu sabie. Când i-am scris că vin astăzi, de ce nu-şi ţine nasul acasă? De ce-mi lasă în locul lui un conţopist? Pe blegul ăsta.

Kálmán se pregăti să protesteze energic împotriva acestei expresii.

— Bine, bine, băiete! Poţi să tot strigi! – îl anunţă viteazul. Sunt surd ca o cizmă! De parcă ai vorbi la pereţi, în ce mă priveşte, poţi să spui ce vrei. Poţi să mă înjuri de sufletul lui tata, sau să mă linguşeşti în fel şi chip, mi-e totuna. Nu aud. Dar tu auzi ce-ţi spun. Şi eu îţi spun că şeful tău e un şnapan care tărăgănează procesele! Iar tu eşti bobocul lui şi vei înflori ca un demn urmaş al patronului tău, numai bun de spânzurătoare.

Kálmán împietri, neştiind ce să răspundă la acest ciudat compliment.

Iar surdul continuă pe un ton ridicat:

— Vorbeşte! Vorbeşte! Din partea mea poţi să dai din gură cât vrei, parcă ai vorbi cu pingelele cizmelor. Iar eu mă aşez pe canapea şi aştept până se întoarce patronul tău. Am să-l jupoi de viu!

Cu asta, necruţătorul domn se trânti printre actele întinse pe canapea şi, după ce ocupă poziţia prin asalt, se întări în ea, punându-şi piciorul stâng pe genunchiul drept, deasupra sabia şi aşa îl aşteptă pe inamicul care îl va scoate din fortăreaţă.

Abia acum se simţi Kálmán nelalocul lui. Cum să se descurce cu un asemenea uriaş, ce are avantajul că-l poate bombarda cu grosolănii de douăzeci şi patru de livre, în timp ce urechile lui sunt blindate împotriva oricăror ghiulele inamice.

Şi-l mai şi încurajează că va aştepta până se întoarce patronul, care nu vine de la Viena decât peste două săptămâni.

Kálmán găsi soluţia înţeleaptă de a discuta cu domnul cel surd în modul cel mai firesc, adică prin scris.

Cu această intenţie se aşeză la birou şi începu să redacteze o replică pentru agresor, în care îi expunea situaţia, precum şi consecinţele ei, terminând cu un protest energic împotriva tuturor acestor ilegalităţi.

Dar nu reuşi să ducă replica la bun sfârşit. Ajunsese abia pe la mijloc, când auzi că se deschide uşa, iar domnul cel furios sări de pe canapea şi urlă:

— Aha! deci tot vine şnapanul. Servus, avocăţelule!

Kálmán privi în spate, curios să vadă cine-o fi nenorocitul pe care belicosul vizitator îl lua drept Korcza. Şi mare-i fu mirarea când văzu că este însuşi domnul Korcza. Sosise înainte de vreme, cu toate bagajele.

Dar şi domnul Korcza îl cunoştea pe musafir. Se uită la el strâmbându-se intrigat, în timp ce-şi punea într-un colţ umbrela şi pelerina. Însă viteazul domn se repezi direct la el, îşi potrivi nodul cravatei şi, îndreptându-şi spinarea, se recomandă:

— Eu sunt maiorul Sátory, jupâne!

Aşa află Kálmán cine este militarul. Acum urma să afle cine este domnul Korcza.

La aceste cuvinte, avocatul mic şi pirpiriu se apropie de

domnul cel supărat, se ridică pe vârfuri şi, îndreptându-şi urechea spre gura acestuia, spuse:

— *Cum?*

Viteazul domn se îndreptă din şale şi-şi holbă ochii.

— Am spus că sunt maiorul Sátory! Maior de husari.

Domnul Korcza execută o manevră pregătitoare, ţinându-şi palma pâlnie la urechea stângă, închizând ochiul stâng şi, strâmbându-şi colţul stâng al gurii, întrebă:

— *Ce?*

Maiorul se înspăimântă de acest fenomen supranatural. Să mai existe încă un om, în afară de el, care nu aude chiar nimic!

Ţinând amândouă palmele la urechea avocatului, ca sunetul să nu devieze, îi urlă în ureche cât îl ţinea gura:

— Sunt maiorul Sátory! Lua-ţi-ar dracu' urechea cea surdă.

Domnul Korcza nici măcar nu clipi.

Dădu din umeri şi desfăcu palmele, arătând că e încă prea puţin.

Viteazul domn privi disperat în jur. Cu ce armă să-l dea gata pe omul ăsta?

A găsit! Pe masă se afla o bucată mare de cretă. O luă, se apropie în grabă de uşa vopsită în maro şi scrise pe ea cu litere uriaşe întrebarea:

Domnul e surd?

Domnul Korcza, luându-i creta din mână. Îi răspunse cu aceeaşi armă:

Sunt cam tare de urechi.

Maiorul luă creta din mâna avocatului şi continuă colocviul scriind pe uşă:

Domnule care pierzi procese! Ce face procesul doamnei Csollán?

Domnul Korcza scoase din sertar o altă cretă, ca să nu-şi tot smulgă unul altuia aceeaşi bucată, apoi scrise răspunsul:

Acelaşi lucru ca şi domnul maior: stă pe loc.

Din nou întrebă maiorul:

De ce trageţi atâta de procesul ăsta?

Korcza răspunse:

Pentru că se întinde.

Maiorul mâzgăli furios:

Avocatul pârâtului e la fel de ticălos ca şi tine.

Domnul Korcza replică:

Cine spune ăla este, mojicule.

Maiorul continuă să scrie grosolănii:

Sunteţi amândoi mână-n mână.

Domnul Korcza se domoli:

Dar nu jucăm pe mâna domnului maior.

Creta din mâna maiorului continuă:

Hoţilor, tâlharilor, când vreţi să terminaţi procesul?

Răspunsul veni şi mai îngrozitor:

După ce moare domnul maior.

Şi toate acestea erau comunicate în limbajul cretei, într-o linişte deplină. Încetul cu încetul, întrebările şi răspunsurile umplură uşa în toată lungimea, aşa că la ultimul dialog cei doi trebuiau să îngenuncheze ca să poată continua nemaipomenitele bădărănii. Kálmán, martor tăcut al acestei scene mute, se aştepta ca în fiecare clipă, când unul îngenunchează şi scrie în partea de jos a uşii, celălalt să scoată nuiaua din colţ şi să-i tragă adversarului o asemenea bătaie pe partea cea mai proeminentă a trupului, care de data asta nu era capul, că acesta ar auzi loviturile cu toată surzenia lui. Maiorul, ghemuit în faţa tablei memoriale, tocmai scria:

Asasinilor, intriganţilor, vreţi să mă ucideţi!

Domnul Korcza nu-i rămase dator:

Cui i-e teamă că va fi ucis, mai bine să se spânzure.

Furios, maiorul se mai culcă o dată pe burtă şi scrise:

Am să vă rup în bucăţele şi vă dau. la câi...

Restul n-a mai încăput. Pentru că nu mai era loc pe uşă, domnul Korcza luă creta şi mâzgăli cruciş peste ultimul rând.

Numai câinii se tem de sabia ruginită a domnului maior.

Maiorul descoperi soluţia pentru continuarea dialogului. Luă laba de iepure de pe masă şi, ştergând cele scrise în partea superioară a uşii, începu foarte, foarte sus:

Vă denunţ împăratului!

Domnul Korcza nu ezită:

Mie nu mi-e teamă nici de împărat.

Dar la asta viteazului husar îi pieri muţenia. Dădu cu creta de pământ şi-şi lovi sabia cu palma.

— Ce spui! – urlă el ca un leu rănit. Ai îndrăznit să scrii asta despre împărat! Despre împărat! Mă duc! Mă grăbesc! Mă duc la general, la subprefect! Îl aduc pe pârcălab! Nu cumva să ştergi până atunci blasfemia de acolo. Să nu îndrăzneşti s-o ştergi până mă întorc. Să rămână acolo ca să nu tăgăduieşti că ai scris-o! Mă întorc îndată cu patrula! Dar să nu fugi până atunci. Vin îndată cu patrula.

Şi, deschizând zgomotos uşa, ieşi amenințând cu generalul, cu anchetatorul, cu pârcălabul, cu patrula, cu Curtea Marţială, până ajunse în stradă; dar apoi, în timp ce mergea, se răzgândi; la urma urmei de ce să se teamă cineva de împărat? Doar nu sperie pe nimeni; plus că, până ar porni serios ancheta, de mult ar fi şters scrisul de pe uşă. Aşa că nu se duse nici la general, nici la subprefect, ci se întoarse frumos la han şi-l chemă pe credinciosul său trompetist Csuka Feri.

— Hai, fiule, pune-mi trompeta la ureche şi cântă melodia aceea *Fii vesel, nu te-ntrista, n-o rămâne tot aşa!*

Şi se trânti pe canapea, lăsând să i se cânte la ureche singurul cântec consolator.

Iar domnul Korcza, frecându-şi mâinile, ţopăia triumfal dansul curcanului fudul, victorios pe câmpul de luptă.

— Vezi, *domine frater,* îi spuse lui Kálmán, un avocat trebuie să se obişnuiască şi cu aşa ceva.

Kálmán clătină mirat din cap.

— Nu înţeleg nimic din toată treaba asta.

— Păi, da, e un caz tare ciudat. Unul din acele cazuri complicate în care toate părţile au dreptate.

— Deci maiorul are dreptate?

— Perfectă dreptate.
— Şi noi?
— Şi noi avem dreptate.
— Cu neputinţă.
— Cândva am să-ţi explic şi vei înţelege. Dar acum încă n-a sosit momentul potrivit. Mă întorc în grabă. Am venit cu diligenţa rapidă, şi doar schimbă caii. Mă grăbesc înapoi la „Lupul alb”. Văd că studiezi sârguincios dosarele cu procese. Când mă întorc, am să văd ce-ai lucrat. Am dat o fugă până acasă numai ca să-ţi dau un dosar din dulapul încuiat, pentru că maniacul ăsta este în stare să-l asedieze şi pe avocatul părţii adverse şi m-ar compromite dacă ar trebui să scot dosarul în urma unui ordin judecătoresc. Iată-l, ţi-l predau, dacă vor veni după el îl eliberezi contra chitanţă. Este procesul de divorţ Csollán-Sátory. Ştii, procesele de divorţ le ţinem încuiate. Cuprind secrete de familie, păzite de sigiliul tăcerii. Nici un avocat nu dă stagiarului asemenea dosare. Dar eu ţi-l încredinţez: dumneata eşti om serios. Dacă vrei, citeşte-l, dacă nu, cu atât mai bine. Dar dacă te apuci de citit, îţi dau un sfat: nu citi cu curiozitatea unui tânăr care doreşte să afle secretele unei femei frumoase, ci cu sângele rece al juristului, care caută adevărul într-un caz dubios; iar dacă îţi vine cheful să-ţi spui părerea, foarte bine, încearcă să redactezi pledoaria fie din punctul de vedere al reclamantului, fie al pârâtului. Scrie o pledoarie după placul dumitale. Dar atunci te sfătuiesc din nou să nu te laşi furat de fantezia înfierbântată a tinereţii, ci pana să-ţi fie condusă de precauţia avocatului care cunoaşte toate paragrafele legii. Voi vedea eu dacă înţelegi miezul problemei.
— N-am să mă uit în dosar, spuse Kálmán.
— Bine-ai face. Dar sunt sceptic, ca Toma necredinciosul.
Domnul Korcza nu mai zăbovi, trebuia să se întoarcă grabnic la Viena, unde redeschiderea unor mari procese şi probleme complicate ale cancelariei îi făceau necesară prezenţa. Birja îl aştepta la poartă, ca să-l ducă până în

Buda, la „Lupul alb”.

Kálmán rămase din nou singur acasă.

Dar nu îndrăznea să stea în aceeaşi încăpere cu procesul frumoasei doamne. Încuie dosarul în birou, se retrase în cămăruţa lui dinspre grădină şi scoase la iveală poemele întrerupte: veniţi, voi muze, veniţi, spirite neprihănite, apăraţi-mă!

A doua zi dis-de-dimineaţă, Kálmán se încuie în birou cu intenţia de a lucra serios. Una din uşile biroului dădea spre cerdac, cealaltă spre restul locuinţei, prin care se circula liber până la bucătărie, ca atunci când lelea Jutka are ceva de anunţat, s-o poată face.

Lelea Jutka era bucătăreasa. Nu ştia nici să scrie, nici să citească şi nu se pricepea nici la socoteli.

În fiecare dimineaţă, lelea Jutka primea doi poli pentru coşniţă, dacă erau acasă patronul şi pandurul, iar dacă stagiarul era singur, un pol. Fericite vremuri! Domnul Korcza trăia cu ideea că din polul ăsta lelea Jutka nu numai că poate cumpăra cantităţi suficiente de carne, ouă şi zarzavaturi, dar mai şi pune deoparte. Pentru control, lelea Jutka trebuia să se înfăţişeze în fiecare dimineaţă, la întoarcerea din piaţă, şi să dea socoteală stagiarului ce-a cumpărat, la ce preţ şi ce rest i-a rămas dintr-un pol sau doi. Nu aducea niciodată restul şi, ca să nu se dea de gol, avea grijă să umfle cu câţiva creiţari preţul fiecărui articol cumpărat, aşa că atunci când stagiarul făcea adunarea, reieşea de obicei că dintr-un pol, care valora cincizeci de creiţari, lelea Jutka reuşea să cheltuiască cincizeci şi cinci. Amândoi se cam minunau de treaba asta, dar o lăsau baltă.

Aşa că atunci când Kálmán auzea clămpănitul papucilor dinspre hol, ştia că lelea Jutka vine în vizită oficială.

Dar de această dată, lelea Jutka nu intră pe uşă, ci îşi vârî doar capul şi o mână, cu care-i făcu discret semn să vină repede.

— Ce e, ce-ţi trebuie?

— Veniţi numa’ repede, şopti lelea Jutka. A venit o cucoană frumoasă.

— Unde?
— Cum unde? În salon.
— Cum a ajuns acolo?
— Eu i-am dat drumul.
— De ce-ai lăsat-o să intre?
— Păi, doar o cunosc, vine des p-aci. E o clientă bogată.
— De ce nu i-ai spus că domnul Korcza nu este acasă?
— I-am zis. Că nu-i acasă decât domnişorul. La care a zis că tot aia e. Are ceva urgent de discutat.
— Ei, asta-i! – se necăji Kálmán că trebuie să întrerupă lucrul. Vin imediat.
Se privi puţin în oglindă (trebuie să recunoaştem, tinerii sunt cam vanitoşi) şi se îndreptă spre salon să stea de vorbă cu doamna.
Cum i-a mai bătut inima, văzând cine e musafirul nepoftit! Era Katinka, frumoasa cu ochi de vrăjitoare. Clienta din acel proces misterios, la care nu îndrăznise încă să arunce măcar o privire: nici la proces, nici la clientă.
— Ah, dumneavoastră sunteţi stagiarul avocatului? – spuse râzând doamna când îl zări pe Kálmán. Nu mi-a spus bătrânul că sunteţi aici. Nu-i frumos că nu m-aţi vizitat.
Kálmán, amintindu-şi prima întâlnire, se înroşi ca un rac.
— În fiecare săptămână dau o serată dansantă şi tinerii dansatori sunt întotdeauna bine veniţi.
Asta-l mai răcori puţin. Ca dansator? Deci doar în calitate oficială. Spuse ceva în sensul că, dacă i se îngăduie, va profita de invitaţie.
— V-am deranjat de la lucru? Scuzaţi-mă. Voiam să aflu ceva despre procesul meu.
Doamna se aşeză într-un fotoliu şi îşi sprijini coatele pe tăblia mesei, privind în gol.
Acum Kálmán era nemaipomenit de încurcat. Poate că doamna mai are vreun proces!
— La care proces binevoieşte să se refere doamna?
Auzind întrebarea, doamna ridică înveselită capul:
— Slavă Domnului, n-am decât un singur proces.

Divorţul.

Frumoasă cursă.

Kálmán se hotărî să caute o portiţă de scăpare printr-o amabilă înşelăciune.

— Din câte ştiu, spuse el plecându-şi ochii, dosarul acesta este de obicei încuiat la patron.

Doamna bătu din palme râzând şăgalnic.

— Ha-ha-ha! Ce nepriceput sunteţi la minciuni! Doar ştiu de la avocatul părţii adverse că domnul Korcza a lăsat dosarul la stagiar, de la care-l poate primi. Spuneţi-mi, de ce-aţi încercat să mă minţiţi?

Kálmán era din ce în ce mai încurcat. Aceşti ochi şăgalnici îl băteau cum sunt bătuţi copiii cu nuiaua.

— E adevărat, mărturisi el, dosarul se află la mine, dar patronul mi l-a încredinţat cu anumite instrucţiuni, şi între aceste instrucţiuni nu există aceea de a vi-l arăta domniei voastre.

— Cum? Dumneavoastră puteţi citi ce mă priveşte pe mine, şi eu nu?

— Eu nici măcar n-am aruncat o privire în dosar.

— Degeaba-mi spuneţi, că nu vă cred. Nu, nu vă juraţi, că tot nu cred. Aţi citit şi ştiţi ce cuprinde. Vreau să aflu şi eu.

— Pe cuvântul meu că n-am citit nimic.

— Cu atât mai bine, vom citi împreună. Aşa vreau eu! – bătu încăpăţânată doamna din picior. În jocul ăsta miza e sufletul meu. Vreau să ştiu cum se joacă!

Îi şedea bine să poruncească.

— Duceţi-vă odată şi aduceţi dosarul.

Kálmán avea senzaţia că se învârteşte ameţit în jurul vrăjitoarei. La porunca ei, plecă împleticindu-se să aducă dosarul.

Nerăbdătoare, Katinka îi smulse cu lăcomie dosarul şi se grăbi să desfacă şnururile; întinse pe masă diferitele documente şi, după obiceiul femeilor, începu să citească de la sfârşit.

Însă nu s-a ales cu nimic din lectură.

Supărată, strânse la loc toate hârtiile.

— Dar e pe latineşte.

Kálmán crezu că a câştigat partida.

— Sigur că e în latineşte.

— Şi atunci eu cum pot să înţeleg ceva din asta?

— Asta n-o mai ştiu.

Doamna pocni furioasă din limbă.

— Dumneata chiar că nu ştii nimic.

Apoi încercă totuşi să descifreze ceva, măcar câteva cuvinte, dar nu reuşi.

Atunci, împreunându-şi mâinile, îl imploră cu glas duios pe Kálmán:

— Te rog, fii atât de bun să-mi traduci, să-mi citeşti în maghiară numai actul de acuzare şi pe cel de apărare. Pe mine o să mă doară, nu pe dumneata.

— Nu îndrăznesc să-mi asum răspunderea.

Doamna îi şopti, luându-i mâna:

— Eu n-am să spun niciodată nimănui că mi-ai citit din dosar.

Kálmán simţea că femeia asta e în stare să-l convingă să meargă împreună să omoare pe cineva şi să-i îngroape cadavrul; n-o va trăda niciodată.

Încă un pic şi-i va fi complice.

Există ceva tentant în a deveni complicele unei femei frumoase.

Lui Kálmán îi veni o idee şireată. Un om inteligent poate să-şi folosească ştiinţa pentru ca, traducând din latină în maghiară, să schimbe nu numai înfăţişarea istoriei, dar şi istoria în sine. Asta ca să n-o facă pe frumoasa doamnă să roşească.

Întâi căută actul de acuzare al reclamantului şi începu să-l citească, poticnindu-se. Chiar că se poticnea. Abia reuşea să iasă cu faţa curată dintre numeroasele expresii scandaloase.

Cu un picior pe scăunel şi cu mâinile pe genunchi, doamna asculta cu atenţie acuzaţiile ce i se aduceau. Deodată sări în sus.

— Ah, dumneata mă înşeli! Nu citeşti în maghiară aşa cum e acolo în latină. Şi trecu lângă Kálmán, aplecându-se peste umărul lui şi începu să urmărească cu degetul trandafiriu rândul citit: ce înseamnă cuvântul acesta? Dar celălalt? Numele acesta de-aici nici nu l-ai pomenit. În legătură cu ce e?

Până la urmă, Kálmán se supără şi-i spuse:

— Vă rog aşezaţi-vă în fotoliu, am să vă citesc tot, aşa cum scrie acolo.

Şi erau scrise lucruri cumplite. Kálmán simţea că-i arde faţa în timp ce le citea în faţa acuzatei, a femeii cu chip angelic.

Dar ce făcea frumoasa doamnă în timp ce asculta actul de acuzare? Căsca din greu, ca un tigru splendid, arătându-şi şiragurile de dinţi albi.

Uimit, Kálmán o privea tremurând pe frumoasa care căsca plictisită auzind cât de îngrozitor e calomniată.

Pieptul îi era strâns ca într-un cleşte de tainele dezvăluite în actul de acuzare, din care aflase că minunata femeie îşi părăsise soţul în noaptea nunţii. Se exprima bănuiala că motivul infidelităţii ar fi baronul Bálvándy.

Lui Kálmán îi năvăli sângele în cap la auzul acestui nume, dar doamna căsca zgomotos.

Lectorul puse actul de acuzare pe masă şi privi întrebător spre femeie, parcă aşteptând părerea ei.

— Ce vorbărie plicticoasă şi neghioabă, strigă ea, însufleţindu-se brusc. Citeşte-mi ce-a răspuns la asta domnul Korcza. Cum m-a apărat?

O, replica domnului Korcza era o capodoperă a artei avocăţeşti; dinadins am spus artă, nu ştiinţă, pentru că mulţi pot cunoaşte legile, dar cel care poate folosi această ştiinţă pentru a realiza imagini plastice, cine poate să picteze cu ea, sau să creeze capodopere de arhitectură, e un adevărat artist, iar cel care poate cânta la vioară cu ea, e un virtuoz!

Replica era seacă şi plictisitoare de te adormea, dar atât de vicleană şi de întortocheată, că după ce-o citeai până la

capăt, nu mai ştiai unde-i nordul şi unde-i sudul. Releva toate viciile de procedură care puteau duce la anularea procesului; obiecta împotriva martorilor părţii adverse, legându-se de moralitatea lor, de relaţiile cu reclamantul, de vizibilul lor interes material, de starea lor de ebrietate. Cerea să fie citaţi contra-martori pentru găsirea cărora ar fi avut de furcă cincizeci şi două de comitate. Punea faţă în faţă declaraţii contradictorii, dovedea că ziua e noapte şi noaptea zi. Descoperise imposibilul, un alibi clar; obiecta împotriva acuzaţiei de imoralitate; găsise un interval de o oră, rămas obscur, despre care nici o mărturie nu spunea nimic, şi astfel blindat contracara înverşunat toate loviturile atacantului. Trecuse în revistă tot anturajul implicat în proces şi-l scărmănase atât de necruţător, că-i lăsase pe toţi fără un fir de păr la locul lui. În cele din urmă îl târa pe cititor prin toate paragrafele cât de cât potrivite din *corpus juris*[30]*;* aşa că acesta putea fi deplin liniştit că n-a mai rămas nimic necercetat în Tripartitum.

Dar...

Replica evita cu grijă două lucruri: să apere caracterul femeii şi să atace caracterul soţului. Deşi actul de apărare compus de domnul Korcza se întindea pe patru pagini scrise înghesuit.

Sub impresia lecturii prelungite, frumoasa clientă se ridică nerăbdătoare din fotoliu şi începu să se plimbe încoace şi încolo prin cameră, cu inimile la spate.

— Asta-i tot? – întrebă ea. după ce Kálmán isprăvi de citit.

— Atât.

Katinka se apropie de tânăr şi, odihnindu-şi mâinile pe spătarul scaunului lui Kálmán, îl privi înflăcărată în ochi.

— Ce spui dumneata despre apărarea asta?

Kálmán răspunse încurcat:

— Este opera şefului.

— Totuşi, ai dreptul să-ţi spui părerea. Spune-mi, îţi

[30] Codul de legi al Ungariei până la revoluţia din 1848.

place? Am să ţin secret ce-mi spui.

Kálmán se simţea ca un păcătos care trebuie să mărturisească în faţa frumoşilor ochi ce-l torturau ca sfânta inchiziţie. Trebuia să-şi recunoască erezia.

— Recunosc că lipseşte ceva din acest document.

— Ce?

— Ceea ce dă viaţă omului şi cuvântului: căldura.

— Nu-i aşa?

Ochii doamnei străluceau atât de tare, că sărmanul suflet ars pe jăraticul viu continuă mărturisirea.

— Un om care ştie ce este dragostea şi ce este ura ar scrie cu totul altfel.

Doamna ghici că există cineva care ar putea scrie altfel despre acest subiect. Atingând uşurel, cu vârful degetelor, umărul lui Kálmán, îi spuse în şoaptă:

— Scrie-mi dumneata un alt act de apărare. Aşa cum ai spus: să aibă viaţă şi căldură. Nu va afla nimeni în afară de mine.

— O, n-am nici un motiv să mă ascund, spuse Kálmán. Şeful are atâta încredere în mine, că mă pune la încercare, să vadă ce acte de apărare aş şti să scriu în cele mai complicate cazuri; în acest proces, a lăsat la alegerea mea să scriu, conform datelor existente, fie actul de acuzare, fie pe cel de apărare.

— Şi n-ai ales actul de acuzare?

— Încă n-am citit procesul.

— Ţi-era chiar atât de indiferent?

— Abia ieri l-am primit.

— Şi de ieri până azi n-ai avut timp pentru el?

— Doamnă, sunteţi un judecător neînduplecat. Mă obligaţi să vă spun că mi-era teamă să-l citesc.

— De ce ţi-era teamă?

— Mă îngrozea gândul de a vedea împroşcată cu noroi o fiinţă care pentru mine era înconjurată doar de lumină.

— Şi acum, după ce ai trecut prin asta?

— Voi scrie actul de apărare.

— Şi mi-l arăţi?

— Întâi îl arăt şefului.

— Mulţumesc, spuse frumoasa, strângându-şi şalul în jurul trupului zvelt, apoi îşi puse mănuşa pe mânuţă, pregătindu-se de plecare. Să vedem cât de bun avocat îmi vei fi! Iar dacă ai nevoie de ceva lămuriri, treci pe la mine.

Frumoasa doamnă plecă, însoţită de Kálmán până la poartă. Lelea Jutka pândea din bucătărie.

— Hei, zise ea, domnu' avocat a stat cam mult la discuţie cu doamna asta frumoasă.

Kálmán o măsură jignit pe servitoarea vorbăreaţă.

— Mai bine vino să facem socotelile.

La asta lelei Jutka îi pieri cheful de vorbă. Credea că după o asemenea bucurie, domnişorului n-o să-i mai ardă s-o întrebe de preţul măcrişului.

Toate gândurile lui Kálmán erau subjugate de scena din salon. Visase deja femeia, dar încă nu-şi dăduse seama ce este. Voia să dezlege doar prin imaginaţie acest mister divin. Parcă ar fi posibil aşa ceva! Trebuie s-o vezi, s-o simţi, să suferi pentru ea.

Îşi crease o opinie înaltă, pe tărâmul preferat al înclinaţiei tinerilor cu visuri neîntinate, o concepţie înălţătoare, cavalerească, angelică.

Această femeie, atât de frumoasă, de veselă, de copilăroasă, este calomniată pe nedrept. Acuzatorii sunt nişte intriganţi scârboşi, diabolici, învinuirile ce i se aduc sunt rodul unor aparenţe înşelătoare. Aşa-zisele vini sunt doar capricii, iar scandalurile, justificata autoapărare a celui persecutat.

Kálmán cumpănise cum ar apăra-o pe această doamnă, dacă ar fi avocatul ei. I se ceruse chiar s-o facă, şi încă din două părţi. Doar nu era decât un studiu juridic.

Luă dosarul şi-l citi cu mare atenţie. La început tremura şi-l lua cu frig, iar când termină, ardea şi năduşea. Pentru el, procesul acesta era ca un acces de febră.

Apoi se apucă să scrie apărarea. La început tremura de spaimă, dar termină înflăcărat, gata să provoace la luptă

întreaga lume.

Dacă pledoaria i-ar fi fost arătată unui critic dramatic, spunându-i-se că e un monolog dintr-o dramă, acesta ar fi declarat că e o capodoperă! Auzind acest text interpretat pe scenă de un artist cu voce caldă, cu simţire, cu chipul înflăcărat, ar fi imposibil ca publicul să nu se încălzească, să nu plângă, să nu-şi exprime simpatia prin ropote de aplauze, şi dacă s-ar găsi vreun actor intrigant care, în rolul judecătorului de pe scenă, ar condamna-o pe acuzată în pofida acestei pledoarii, în mod sigur proprietarul l-ar da imediat afară din locuinţă.

Era zugrăvită cu vie imaginaţie viaţa sufletească a unei femei pline de visuri tinereşti, de sentimente frumoase, legată prin nechibzuita poruncă părintească de un bărbat reprezentând opusul a tot ceea ce este demn de iubit.

Era înfăţişată cu o dialectică tăioasă situaţia femeii care găseşte numai murdărie unde caută lumină, insulte grosolane în loc de dragoste, acolo unde dragostea în sine este cea mai grosolană insultă. Arăta contradicţia dintre viaţa ei interioară şi realitatea înconjurătoare. Nevinovăţia, însingurarea femeii erau opuse ticăloşiei premeditate, vicleniei celor din jurul ei. Sursa tuturor intrigilor, tuturor păcatelor era soţul. Chiar fuga de acasă a femeii era o înscenare premeditată, calculată, iar bănuiala cădea pe soţ, ba chiar mai mult decât o simplă bănuială, erau concluzii trase din consecinţele fugii. El părea chiar că se bucură că l-a părăsit nevasta. Motivul se desprindea clar: zestrea bogată a femeii. În jurul ei se învârte diabolicul complot. Soţul este diavolul, nevasta e îngerul.

Kálmán era cât se poate de mulţumit de pledoaria lui. Abia aştepta întoarcerea domnului Korcza. Nu s-a dus la Katinka după informaţii. Ce s-o fi întrebat? Doar de la înălţimea lui vedea totul mai bine decât ea însăşi. (Deşi, prietene, femeia este singura fiinţă care nu poate fi contemplată de la distanţă!)

În sfârşit, sosi şi domnul Korcza. Îi ceru lui Kálmán să-l pună la curent cu tot ce s-a întâmplat la birou în absenţa

lui.

— Dar după dosarul doamnei Csollán n-au venit?

Kálmán evită să-i spună neîntrebat despre vizita făcută de Katinka. Răspunse doar că dosarul se mai află la birou.

— L-ai citit?

— L-am citit.

— Ţi-am spus-o dinainte. Şi ai făcut ceva?

— O replică.

— Desigur, în favoarea pârâtei?

— Da.

— Şi asta puteam s-o ştiu dinainte. Bine, o vom citi după cină.

Când bucătăreasa aduse supa, pe Kálmán începu să-l mustre conştiinţa; îi părea rău că-i ascunsese ceva patronului. Acuşi va începe lelea Jutka să trăncănească despre asta.

Sigur că a trăncănit.

Nici nu puse bine castronul de supă pe masă, că începu s-o mănânce limba.

— Mare păcat că n-o fost acasă domnu' avocat, o pierdut ceva grozav. O fost aici o musafiră frumoasă, doamna Csollán. Avea ceva de vorbit despre proces cu domnu' avocat, aşa că am invitat-o în salon, că doar ştiu ce se cade. Apoi l-am chemat la ea pe domnişoru' avocat. Lui i-o spus ce avea de spus. O stat pe puţin un ceas jumate. Nu ştiu ce-or fi vorbit atâta.

Domnul Korcza râse.

— Aflu eu imediat din replică ce-au vorbit!

Kálmán dădu vina pe supa fierbinte pentru roşeaţa ce-i invadase obrajii, iar pe cea care pregătise supa o dorea în sinea lui pe vârful muntelui Gellért.

Tot timpul cinei, domnul Korcza îl privi pe Kálmán strâmbându-se în fel şi chip, dar fără să dea vreo explicaţie pentru aceste grimase. Nici măcar n-a întrebat cu ce ocazie venise frumoasa clientă. Lucru care l-ar cam fi încurcat pe Kálmán. Nu se gândise că un martor răutăcios a numărat

până şi sferturile de oră ale acestei întâlniri.

Îndată ce s-au sculat de la masă, domnul Korcza îşi umplu pipa cu tutun bun de ţară, căruia îi dusese atât de greu dorul la Viena şi, trântindu-se pe canapea, îi spuse lui Kálmán:

— Ei, *domine frater,* adu actul acela de apărare şi citeşte-mi-l.

Kálmán îl citi în întregime, privind din când în când spre patron, parcă spunându-i „vezi, asta nu-i o istorie uscată, parcă, făcută din iască, aşa ca replica ta din dosar!”

Patronul asculta pufăind liniştit din pipă.

Când lectura se termină, avocatul suflă jăraticul din pipă, o curăţă de scrum, deşurubă muştiucul, întoarse şi filtrul şi abia după ce termină cu toate astea, îl mângâie pe Kálmán pe creştet, ciufulindu-i părul şi spuse:

— Oh, poetule, poetule!

Kálmán, supărat că e luată în batjocură cea mai bună din însuşirile lui, hotărî să se apere:

— Dar ce rău poate face acestei replici faptul că sunt poet?

— Un rău foarte mare, răspunse domnul Korcza, trăgându-şi tichia pe frunte. Dacă prezinţi o asemenea replică în favoarea clientei, va fi imediat divorţată de soţul ei.

Kálmán cădea dintr-o uimire în alta.

— Păi, nu e ăsta rolul procesului de divorţ, să despartă părţile?

— Ohoho! Sigur că nu. Datoria avocaţilor celor două părţi este ca tribunalul să nu-i despartă pe clienţii lor.

— Niciodată?

— Până într-un anumit moment. Dar până atunci, pentru nimic în lume! Oricât ar dori soţul sau soţia să scape de legătura căsătoriei, avocatul pârâtei, la fel ca şi avocatul reclamantului, trebuie să se străduiască, chiar în interesul clienţilor, să creeze greutăţi tribunalului, să tărăgăneze procesul, să facă imposibilă luarea unei hotărâri.

Kálmán îşi scutură capul, neputând înţelege cum stau

lucrurile.

— Gândeşte-te puţin la circumstanţe, spuse domnul Korcza, închizând şiret un ochi. Nu demult, *domine frater,* ai fost martor la circul pe care l-am jucat cu maiorul de husari. Nu ţi-ai dat seama atunci, că în afara celor doi împricinaţi mai există, în secret, şi un al treilea, care are tot interesul ca procesul să se încheie cât mai curând? Iar acest al treilea este duşmanul celorlalţi doi.

Kálmán tot nu înţelegea nimic.

Domnul Korcza îşi aprinse din nou pipa.

— Află în primul rând, *domine frater,* ceva ce n-ai ştiut până acum, şi nu din vina dumitale. Clienta dumitale e o *praefecta.* Ştii ce-i asta? O fată singură la părinţi care, pentru a păstra numele familiei, primeşte de la tatăl său, prin graţia regelui şi încuviinţarea ţării, toate drepturile legale ale unui bărbat. Devine stăpână absolută a moşiilor, îşi poartă numele de familie înaintea numelui soţului, iar copiii moştenesc ambele nume. Sátory Katinka ştia încă din copilărie că va fi cap de familie; în faţa legii este bărbat, oricine ar fi soţul ei, şi în faţa lui şi a întregii lumi, e domn. Nu doamnă, ci domn! Aşa a fost crescută. Taică-său era rudă apropiată, prieten bun şi vecin de moşie cu tatăl lui Csollán Berti. Amândoi, lacomi de avere, nesătui de pământ, acaparatori de moşii. Moşia fiecăruia ajunge la patruzeci de mii de pogoane. Şi cei doi domni au hotărât între ei să-şi logodească copiii, pentru ca moşiile lor uriaşe să crească şi mai mult. Pe-atunci Csollán Berti avea douăzeci şi cinci de ani, iar Katinka cinci. Berti era un flăcău chipeş, mândru, Katinka o copilă veselă şi zburdalnică. Nimeni nu le-ar fi putut spune atunci părinţilor că peste cincisprezece ani Berti va ajunge un derbedeu cinic şi murdar, iar Katinka o minune de amazoană. Ei, după vreo zece ani, bătrânul Sátory István începu să intre la bănuială că ochii aceştia neastâmpăraţi, pe care nici o guvernantă nu e în stare să-i strunească, îi pot strica planul de unificare a moşiilor. Şi în această privinţă a procedat ca un principe

neînduplecat. Cum e sacrificată o prinţesă pentru raţiuni de stat, legând o tânără de un bătrân, focul cu gheaţa, pentru ca din două ţări să se facă una, tot aşa se crampona tatăl de logodna dintre cele două familii, forţând cu încăpăţânare desfăşurarea evenimentelor. De foarte tânără, Katinka a aflat că nu se poate mărita decât cu Berti, dar cu el trebuie să se mărite neapărat. Iar Katinka n-a putut să-l sufere niciodată pe Berti; nici nu i se poate lua în nume de rău. Din această cauză, frumoasa fată, în ciuda temperamentului ei sanguin, până la douăzeci de ani n-a vrut să se mărite. Deşi nu era lucru uşor s-o păzeşti. Pe patul de moarte, tatăl ei a chemat-o şi i-a spus că şi după moartea lui, ea tot cu Berti va trebui să se mărite. I-a arătat testamentul. Era în aşa fel redactat, că ea putea să intre în posesia integrală a moştenirii numai la căsătoria cu Csollán Berti. Fata-băiat îi ducea drept zestre lui Csollán Bertalan cantităţi imense de argintărie, bani gheaţă, turme de vite şi de porci. Dar nodul era şi mai tare strâns. Bătrânul ştia că la Jibou, în Sălaj, există o căsuţă cu un pogon de grădină, o casă vestită prin faptul că în fiecare an are alt proprietar, mai precis în fiecare an revine o dată la vechiul proprietar. Noul cumpărător nu locuieşte în ea niciodată mai mult de şase săptămâni. Secretul acestei case nu este că ar fi bântuită de stafii, ci că, potrivit legilor din Ardeal, orice pereche protestantă poate divorţa în şase săptămâni; dar în această perioadă părţile trebuie să fie locuitori ai Ardealului, sau să aibă o proprietate în Ardeal. Aşadar, cine vrea într-adevăr să divorţeze, nu începe procesul în faţa tribunalului din Ungaria, ci cumpără căsuţa din Jibou, stă în ea şase săptămâni, apoi o vinde, cu o mică pierdere, fostului proprietar, care după un timp o revinde în câştig altcuiva. Sátory cunoştea bine istoria acestei case din Jibou şi a inclus în testament o clauză conform căreia, dacă vreodată Katinka şi Berti ar divorţa legal, toată averea adunată de el ar trece în posesia fratelui său, János, maiorul de husari, *praefecta* rămânând numai cu venitul de zece mii de florini al moşiei strămoşeşti, care nu poate fi înstrăinată; iar Berti

ar fi dator să-i înapoieze maiorului întreaga zestre. Acum înţelegi, *frater,* cum vine socoteala? Soţii s-au despărţit chiar în ziua căsătoriei. Motivele le poţi cunoaşte din datele procesului. Se poate argumenta pro şi contra, se poale discuta care din cei doi a greşit, cine este vinovatul, dar între timp vine pe capul nostru al treilea. Cel mai interesat. Maiorul şi-a risipit de mult partea lui din averea strămoşească şi acum e înglodat în datorii până-n gât. Creditorii îl asaltează din toate părţile. Şi el, ca şi Tantal, are sub nas bogăţia, comoara, marea moşie. Numai de s-ar încheia divorţul. Însă cei doi avocaţi, al soţului şi al soţiei, sunt vulpoi bătrâni, nu lasă procesul să ajungă la deznodământ înainte ca maiorul să se decidă să moară. Până *praefecta* nu este divorţată legal, maiorul nu-i poate intenta proces pentru averea testată, iar dacă moare el, moşia trece din nou în posesia *praefectei.* Şi uite-aşa ne învârtim în acest cerc vicios. Noi nu ne grăbim cu procesul, maiorul nu se grăbeşte să moară. De aceea maiorul ne înjură ca pe hoţii de cai şi ne ameninţă cu uciderea sau cu dizgraţia imperială; dar la noi asta nu ţine. Acum înţelegi cum stau lucrurile?

— Înţeleg.

— Că şi maiorul are dreptate, şi noi?

— Noi nu.

— Nu? Ia mai spune o dată!

— Eu am cu totul altă părere.

— Zău?

— Şi consider şi acum că replica mea este mai bună decât a domniei voastre.

— Câinescu!

— Eu aş începe prin a cumpăra casa din Jibou.

— Şi ai despărţi-o pe doamna în şase săptămâni de domnul şi în şase luni de domeniu?

— I-aş reda fericirea.

— Ha-ha-ha! – râse domnul Korcza, lovindu-şi genunchii cu palmele. Grozav avocat ai să fii, pe legea mea! Hm, hm!

Bine, pentru ca replica să fie şi mai reuşită, îţi mai dau un document. Foloseşte-l, pot să-ţi spun că va avea un efect decisiv.

Şi domnul Korcza, scormonind printre acte, găsi o scrisoare. Kálmán recunoscu scrisoarea lui Csollán Berti către Katinka. Acum putea s-o citească. Era vorba despre el. Scrisoarea era în defavoarea soţului.

Kálmán plecă din nou ochii, amintindu-şi de prima întâlnire.

— Ei, după ce termini replica, *domine frater,* du-te şi arată-i-o frumoasei văduve. Şi dacă va spune că-i place mai mult replica dumitale decât a mea, o scot din dosar pe a mea şi o înlocuiesc cu a dumitale. Pe onoarea mea!

DEZMINŢIREA

Kálmán încă nu împlinise douăzeci de ani când a scris prima replică. Doar două zile îi mai lipseau din al douăzecilea an.

O, fericitele, ireversibilele zile dinaintea împlinirii numărului XX!

Bucuria, care devine mândrie; speranţa, care începe să se împlinească; visul, care devine realitate, când bărbatul spune: azi am douăzeci de ani!

(Mai ales dacă şi-a trăit viaţa fără a se grăbi să ajungă la treizeci de ani înainte de a împlini douăzeci.)

Înfierbântat de dorinţe necunoscute, Kálmán îşi copie pe curat pledoaria, scrisă despre cel mai înălţător ideal: o femeie frumoasă, care e persecutată şi suferă.

Că e frumoasă, văzuse cu ochii lui, că suferă, i-o spunea inima.

Tremurând de curiozitate, plecă de acasă să-i ducă frumoasei doamne replica. Oare ce părere va avea?

Îşi pusese în gând s-o privească drept în ochi, ca să afle din ei efectul cuvintelor lui. Îi trebuia multă hotărâre pentru asta.

Katinka locuia în aceeaşi casă unde o vizitase Kálmán cu doi ani înainte. Valetul în livrea şnuruită nu-l mai primi cu priviri bănuitoare, ca prima dată. Acum era un domnişor îmbrăcat la modă, nu un student zdrenţăros.

Dimpotrivă, valetul se grăbi să-l întâmpine zâmbindu-i ca unei vechi cunoştinţe şi-l înştiinţă că stăpâna este acasă pentru el. Poate să intre în salon neanunţat.

Kálmán ezită puţin, poate că totuşi o deranjează pe doamna?

— Nu vă fie teamă, duce-ţi-vă cu curaj.

Odată ce valetul îşi asumă răspunderea...

Frumoasa clientă îl primi pe tânărul jurist în budoar. Era îmbrăcată ca pentru o vizită matinală, într-un négligé alb de muselină, ale cărui poale bogat brodate se petreceau; pe cap purta o bonetă de dantelă, de sub care i se revărsau pe umeri cârlionţii după moda englezească.

Frumoasa văduvă se îndeletnicea cu ceva deosebit; budoarul ei era o adevărată menajerie. Avea un papagal cenuşiu cu coadă sângerie, un kakadu trandafiriu cu creastă roşie, un canar de culoarea albăstrelelor, un pitpalac, o pereche de turturele; apoi urma clasa mamiferelor: o nevăstuică de casă, o serie de şoricei albi, o pereche de cobai, o veveriţă neagră, una cenuşie şi una roşcată, un căţeluş mătăsos de Bologna, un arici şi o maimuţă capucin, apoi un şarpe argintiu şi o broască ţestoasă, un brotac şi o mulţime de peştişori aurii.

Femeia era înconjurată de un întreg paradis, ca mama noastră Eva înainte de a cădea în păcat. Îşi hrănea şi-şi educa animalele. Papagalul cenuşiu primea cafea cu lapte, kakadu-ul fructe, canarul ovăz decorticat, pitpalacul grâu. turturelele seminţe de cânepă fierte în lapte, mierlele ouă de furnici amestecate cu morcov ras şi ouă răscoapte tocate, nevăstuica alune, şoriceii porumb fiert, veveriţa cenuşie castane, cea roşcată mere, maimuţa mânca de toate, căţelul, mofturos, respingea tot ce i se dădea, iar ariciul bea lapte şi discuta cu şarpele şi ţestoasa despre mâncarea lui preferată. Pentru brotac trebuiau aduse muşte, nu mânca altceva.

Papagalul învăţase să vorbească, prepeliţa să cânte, nevăstuică să toarcă, veveriţele să se joace, căţelul să facă sluj, ariciul şi ţestoasa să se lupte, brotacul să prorocească vremea, iar maimuţa ştia tot.

Şi toate aceste sălbătăciuni umblau, se târau, se căţărau, zburau libere prin cameră. Frumoasa doamnă se distra grozav.

— Ah, strigă ea văzându-l pe noul venit şi alergând

veselă în întâmpinarea lui, de parcă numai el lipsea din paradis. În sfârşit, ai venit!

Păsările şi patrupedele se refugiară într-o clipă în toate colţurile încăperii.

— Până acum am fost ocupat cu actul de apărare, se scuză Kálmán.

— Te pomeneşti că e gata? – zise doamna plesnindu-şi palmele de mirare.

— L-am adus, ca să-mi supun opera judecăţii domniei voastre.

— A, foarte frumos. E tot pe latineşte?

— Nu, în maghiară.

— Bine, bine. Am să înţeleg şi aşa.

(Pentru explicarea acestui „şi aşa”, trebuie să dezvăluim faptul că între Katinka şi Kálmán conversaţia se purta de obicei în germană. Pe vremea aceea, femeile de neam foloseau limba maghiară numai pentru a da dispoziţii slugilor; limba uzuală în saloane era germana şi a te adresa unei doamne maghiare în limba maghiară era ca şi cum ai lua o stăpână drept servitoare şi conta ca una din cele mai grosolane insulte).

Dar dacă n-are încotro, va înţelege ea şi în ungureşte.

Katinka îl invită pe Kálmán să ia loc lângă masa cu tăblie de mozaic, pe care trona un uriaş ghiveci cu flori, iar ea se aşează alături, pe canapea.

Kálmán, inspirat ca un poet şi grav ca un avocat, desfăcu actul de apărare şi începu să-l citească.

Frumoasă lectură!

Turturelele uguiau, pitpalacul cânta, canarul ţipa, cu atât mai puternic, cu cât era mai mare zgomotul din jur. Maimuţa îi arunca pe hârtii coji de alune, veveriţele se plimbau în sus şi în jos pe pantalonii lui, nevăstuica se apucase să-i dezlege şireturile unui pantof; ariciul şi ţestoasa se rostogoleau pe covor; în cele din urmă şi papagalul cenuşiu ateriză pe spătarul fotoliului, făcând observaţii înţelepte la frazele elevate, poetice:

— *Schau, schau!* (Ia te uită!)

În aceste condiţii era imposibil ca lectura replicii să-şi facă efectul, cât ar fi fost ea de frumoasă.

Doamna încerca, fără folos, să menţină ordinea în grădina raiului, dar când îşi alunga un confident, venea altul, iar când voi să le arate că acuşi se supără pe ei, nu reuşi decât să-l facă şi pe căţelul bolognez să latre.

Altfel trebuia rezolvată problema.

— Vino aici, şezi lângă mine pe canapea.

Acum că tânărul şedea lângă ea, putea să-l apere mai bine de cei care-l deranjau, adună unul câte unul toate animăluţele căţărate pe el şi le luă în poală, iar pe papagalul cenuşiu îl luă de picioare şi şi-l puse pe umăr.

Dar papagalul era hotărât să studieze temeinic acest proces şi, pentru că nu reuşi să-l întrerupă pe lector cu intervenţii obişnuite, până la urmă îl strigă cu o voce duioasă, rugătoare:

— Kálmán!

Tânărul tresări uluit, când auzi zburătoarea chemându-l pe nume.

Frumoasa, uşor încurcată, îl amuţi pe spiriduşul cu cioc încovoiat, lovindu-l cu arătătorul ei delicat peste pliscul neghiob.

— Taci, obrăznicătură!

Jignit, papagalul îşi luă zborul şi se opri pe galeria perdelei.

Acum Kálmán reuşi să citească netulburat măcar finalul replicii. Era partea cea mai frumoasă. Înfăţişa judecătorilor caracterul, viaţa sufletească, inocenţa, suferinţele clientei sale. Aici era cu adevărat poet.

Ca să înţeleagă mai bine cele citite, frumoasa femeie se aplecă peste umărul lui; poate ca să privească filele scrise; braţul şi-l pusese pe spătarul canapelei, în spatele lui Kálmán. Acesta simţea pe obraz atingerea electrizantă a buclelor, iar cu umărul auzea parcă bătăile inimii ei.

În finalul lecturii, purtat în slăvi de Pegas, trăia într-atâta cele scrise, încât îi dădură lacrimile. Crease o capodoperă.

Iar braţul frumoasei era tot în jurul umerilor lui.

Abia atunci ridică privirea spre ochii ei, ca să citească din ei critica.

Şi Katinka îşi îndreptase ochii spre el: frumoşii ei ochi păcătoşi!

Întrebarea era: „Ei, ce spui, cât de curată, de neprihănită te-am descris?”

— Totul este foarte frumos, prea frumos, minunat, dar...

Urmă dezminţirea.

Dezminţirea o spuseră buzele buzelor.

În ziua aceea Kálmán împlinise douăzeci de ani. Când visul devine realitate.

Cu patronul se întâlni doar la prânz. Părea foarte îngândurat.

Domnul Korcza era însă într-o dispoziţie chiar mai sarcastică decât de obicei.

— Ei? Prin urmare, ce-a spus frumoasa doamnă despre replică? – îl întrebă pe Kálmán, care nu adusese în discuţie acest subiect.

Kálmán era preocupat să mărunţească nişte bucăţele de carne pe care apoi nici nu le mâncă.

— A spus că e frumoasă...

— Ei, asta se înţelege. Şi n-a mai spus nimic altceva despre replică?

— A spus că e foarte frumoasă.

Domnul Korcza închise un ochi, privindu-l răutăcios pe Kálmán cu celălalt.

— Eu însă ştiu că a mai spus ceva.

Kálmán părea că nimic pe lume nu-l interesează mai mult în clipa aceea, decât să cojească ridichile de lună.

Domnul Korcza râdea în sinea lui.

— Şi eu obişnuiesc să tai verdeaţa ridichilor odată cu coaja, dar nu mănânc frunzele, îl înţepă el în continuare.

Kálmán nu voia să pară distrat. Era îndrăzneţ ca un deţinut la interogatoriu.

— Mie-mi plac frunzele.

— Sunt bune şi ele, spuse domnul Korcza, sunt răcoritoare. Eu le lipesc pe tâmple, ca să-mi ia fierbinţeala.

Şi-şi lipi pe tâmple codiţele a două ridichi, arătând ca un drăcuşor cu coarne verzi, înfrunzite.

— Îţi spun eu, Kálmán, băiete, că doamna aceea frumoasă a mai spus ceva despre replică. Ţi-a spus că totul e foarte frumos, dar... *nu-i adevărat!*

Kálmán scăpă furculiţa, bună ocazie ca să dispară vreun minut sub masă. Când reveni la suprafaţă, era din nou îndrăzneţ ca un prizonier la interogatoriu.

— N-a spus asta.

— N-a spus? – repetă domnul Korcza, cu un accent special pe ultimul cuvânt. Totuşi, nu e nevoie să pui piper în sosul de roşii.

— Mie aşa-mi place.

— Bine, fie.

Până la următorul fel de mâncare îl lăsă în pace pe sărmanul tânăr. Mâncau amândoi în grabă, de parcă se goneau unul pe altul. Kálmán era în frunte, dar domnul Korcza îl ajunse din urmă când tânărul întinse mâna după pahar.

— Te rog, ăsta-i paharul meu.

Pe domnul Korcza îl apucă o veselie drăcească, văzându-l pe Kálmán că nu-şi recunoaşte propriul pahar.

— Deci, *domine frater,* spuse el vârându-şi scobitoarea între dinţi, în aceste condiţii vom folosi la proces replica dumitale în locul celei făcute de mine.

Acum Kálmán îl privi speriat.

— Aha! – spuse domnul Korcza dând din cap şi se aşează cu coatele pe masă, cu corniţele din frunze verzi pe tâmple, înghesuindu-l pe *frater* ca într-un *syllogismus cornutus,* în timp ce-l ameninţa cu scobitoarea care părea o limbă de şarpe.

— Aha! Ei, acum să vedem cine predomină în dumneata, avocatul sau poetul?

— Nu înţeleg întrebarea.

— Cum să nu. Poetul spune: eu apăr această cauză, pentru că sunt convins că acuzata e nevinovată; apărarea mea va fi înfocată, strălucitoare, convingătoare. Apoi vine avocatul şi spune: poetul n-are dreptate; ştiu prea bine că pârâta nu este aşa cum o înfăţişează el; însă pentru că această apărare, frumoasă şi strălucitoare, este oportună pentru clienta mea, o includ în proces, aşa cum a redactat-o poetul. Asta o spune avocatul. Dar dumneata ce spui, *domine frater?*

Kálmán voia să iasă uşor din această dilemă.

— Ei, dar pentru mine toată treaba n-a fost decât un exerciţiu de stil juridic, nimic mai mult.

— Aha! – strigă domnul Korcza, numai un exerciţiu de stil juridic? Numai scriptologie? Ei, asta-mi place! Deci a fost doar un studiu, un exerciţiu. Asta-i altceva. Vezi, îmi plac tinerii silitori ca dumneata, care-şi depăşesc obligaţiile de dragul studiului profesional. Iar acum, fii atât de bun şi tranşează claponul ăsta.

În timp ce Kálmán tăia friptura, domnul Korcza îl lăsă în pace, de dragul claponului; dar când termină, nu mai avu nici un pic de milă pentru el.

— Vezi dumneata! E foarte frumos că faci asemenea exerciţii. Dar acum te sfătuiesc, pentru a-ţi desăvârşi studiul, să te pui în punctul de vedere opus şi să scrii replica avocatului acuzării.

— Păi, de ce nu? – se grozăvi Kálmán. Am să încerc şi asta.

— Pentru că în asemenea exerciţii se ascute mintea avocatului. E un studiu la fel ca jocul de şah. Jucătorul bun trebuie să-şi conceapă nu numai propriul lui plan, ci în acelaşi timp să-l ghicească şi pe cel al adversarului.

Kálmán credea de-acum că discuţia a ajuns pe un teren abstract, unde e loc din belşug şi are posibilitatea să se refugieze.

— Voi încerca.

— Ei, şi ca să te apuci de treabă cu mai mult elan, îţi mai

dau un document important, care în mâna avocatului adversarului ar fi o armă necruţătoare. Fireşte că nu i-l dau, dar dumneata foloseşte-l pentru exerciţiul de stil juridic. Să văd de ce eşti în stare acolo unde nu poţi face poezie, nu poţi idealiza, ci trebuie să judeci fără îndurare o femeie frumoasă.

Kálmán deveni curios.

După ce terminară masa, îşi însoţi şeful în birou. Acolo domnul Korcza pescui o scrisoare din sertarul încuiat al dulapului şi i-o întinse.

Kálmán recunoscu plicul. Era scrisoarea pe care Katinka i-o trimisese prin el domnului Korcza.

— Iată scrisoarea frumoasei doamne Csollán, spuse domnul Korcza. Acum pune-le pe amândouă la un loc. Cea trimisă de Csollán Berti prin dumneata soţiei sale, şi pe cealaltă, pe care mi-a trimis-o doamna prin dumneata. În felul acesta vei ajunge la esenţa problemei.

Se gândea oare domnul Korcza ce face dându-i lui Kálmán cele două scrisori pentru coroborare? Să fi fost doar o glumă, de pe urma căreia tânărul nu va păţi nimic? (E tânăr, încă nu i s-a întărit moalele capului). Voia să-l pună la încercare? Sau avea vreun scop viclean în perspectivă? Voia să încurce şi mai mult iţele acestui proces complicat? Un răspuns la aceste întrebări ar fi prematur. Dar, asta putem s-o spunem de pe acum; Kálmán nu numai că n-a redactat replica avocatului părţii adverse, ci, din ziua aceea, nu se mai ocupă nici de alte lucrări ale domnului Korcza; n-avea decât să şi le facă singur; iar dacă avocatul îl înhăţa din curiozitate pe Kálmán în birou şi-i dădea ceva de copiat, acesta scria cu atâtea greşeli, că domnul Korcza trebuia să recopieze tot.

PRIMUL AVERTISMENT

După cum spune o legendă de demult, a fost odată un tată cu multe fete de măritat, şi când venea vreun flăcău în peţit, era întrebat, înainte de toate: „Spune băiete, ai petrecut ceva la viaţa dumitale?” Dacă la această întrebare ciudată tânărul protesta jignit: „Nu, deloc!”, tatăl îi spunea: „Atunci ai să petreci de-acum înainte!” Şi nu-i dădea fata. Dar dacă tânărul mărturisea sincer că şi-a trăit viaţa, atunci stătea de vorbă cu el şi-l lăsa să discute despre căsătorie.

Se crede că fiecare trebuie să-şi facă o dată de cap. Dacă n-o face în tinereţe, la bătrâneţe tot îi vine rândul.

Aşa vedea lucrurile şi bătrâna doamnă Jenöy. O supăra foarte tare faptul că nenea Béni, la cei peste patruzeci şi cinci de ani ai lui, e încă atât de nătăfleţ; probabil o să-l apuce năbădăile când o trece de cincizeci de ani. Aproape că se bucură când află că de la o vreme nepotul ei, Kálmán, a devenit cam chefliu.

Chiar dacă domnul Korcza nu i-ar fi scris despre asta, i-au scris pe rând o mulţime de creditori mărunţi.

Acum nu se mai putea plânge de Kálmán.

Nu mai scria poezii, nici teatru, nu se înhăita cu zdrenţăroşi, devenise un adevărat cavaler. Munca o lăsa pe seama altora, de parcă era alt om.

Toată ziua se afla în preajma frumoasei, o conducea la baluri, la serate, o escorta la teatru (nu exista decât teatru german).

Bunicii nu-i mai scria atât de laconic, devenise comunicativ; îi povestea cu cine a făcut cunoştinţă la baluri, cu ce nobili distinşi şi ce cucoane din lumea bună a petrecut. Acesta este adevăratul drum spre înălţimi!

Contează mai mult să te tutuieşti cu oameni influenţi şi să fii protejat de cucoane din înalta societate, decât să-ţi bagi în cap o întreagă bibliotecă.

Bătrâna plătea cu cea mai mare bunăvoinţă datoriile lui Kálmán. Mai bine acum, decât mai târziu.

Aflase că-i face curte unei femei frumoase. Noroc că n-o poate lua de nevastă. Aşa o să-i treacă de la sine.

Şi domnul Korcza lăsă tinereţea să zburde şi de la o vreme nu-i mai încredinţa lucrări care trebuiau făcute fără zăbavă. Din fericire era vară, când la birou nu prea era de lucru. Dacă trebuia să meargă la judecăţi urbariale, pleca singur cu pandurul. În asemenea cazuri bucătăreasa o ducea grozav, pentru că pe Kálmán nu-l vedea zile întregi şi putea să dispună cum voia de banii de coşniţă.

Kálmán devenise luna stelei strălucitoare. Era Venus a lui. De la ea îşi lua lumina, iar dacă ea se îndepărta de el, rămânea în întuneric.

Îşi păzea cu gelozie secretul, dar era atât de orb! Nu-şi dădea seama că doar aceia nu ştiu taina, care nu i-au văzut vreodată împreună.

La baluri nu dansa cu ea niciodată, la teatru nu se arăta în loja ei; dar era înlănţuit de ea printr-un veşnic schimb de priviri; dacă s-ar fi interpus vreun bărbat între ei, ar fi simţit descărcarea electrică şi ar fi fost nevoit să remarce elementul voltaic viu.

Iar când putea să fie în preajma ei, fără teamă de ochii lumii, o, zilele fierbinţi ale primelor bucurii! Teama tinerească de a n-o jigni cu adoraţia lui! Fericirea plină de căinţă. Ca şi cum destinul i-ar fi dat o comoară imensă şi nu îndrăzneşte s-o primească dintr-o dată, ci cere doar câte-un bănuţ.

Când frumoasa se tolănea pe canapea, iar el se ghemuia la picioarele ei, se împărtăşeau din bucuria olimpiană a lecturii; Kálmán îi citea un roman, iar Katinka asculta.

Desigur, un roman nemţesc. De unde să fi luat unul unguresc? Poate doar „Erbia”. Pentru că Csokonai şi Gvadányi sunt lecturi numai pentru bărbaţi.

Deci Kálmán îi binecuvânta pe nemţi că oferă unui tânăr visător posibilitatea de a citi zilnic, până la sfârşitul lumii, doamnei inimii lui.

Şi între timp constată că doamna îl iubeşte chiar mai mult decât pe papagalul ei. De altfel nu putea decât să-i fie recunoscător papagalului, pentru că îl primea în fiecare zi cu cuvintele: Dragă Kálmán! – şi cine altcineva putea să-l înveţe, dacă nu chiar Katinka. Ce imprudenţă! Dacă află partea adversă? Tribunalul îl va cita pe papagal la proces şi mărturia lui va fi inclusă în procesul verbal. (Aşa cum s-a şi întâmplat cu vreo douăzeci şi cinci de ani mai târziu, când Curtea Marţială a citat cu forme legale un papagal drept martor împotriva stăpânului său; numai tăcerea încăpăţânată a papagalului a făcut ca mărturia lui să nu-l coste capul pe stăpân).

Dar veşnica frică şi reţinere, temerile pentru comorile furate, ajung până la urmă insuportabile.

De multe ori lui Kálmán îi stătea pe limbă să-i povestească frumoasei Katinka istoria casei din Jibou. Dar nu avea destulă tărie să-i spună: „Lasă să ţi se ia această casă elegantă, iată în locul ei inima mea, locuieşte în ea!”

Deşi în numeroasele romane renumite pe care i le citea se întâmplau destule cazuri asemănătoare, de oameni ce-şi plătesc fericirea cu preţul averii.

Păi nu e o adevărată comoară bărbatul care spune aşa ceva? Lumea întreagă e a lui, poate să ocupe cât vrea din ea. Poate să crească până la cer. Şi în lucrurile mai prozaice se descurcă cu destulă uşurinţă. Are o bunică bogată, pe care o va moşteni.

Ar avea destule motive să-i spună povestea casei din Jibou.

Şi n-ar mai avea de ce să se teamă de fericire.

Dar, în timp ce amâna de pe-o zi pe alta cutezătoarele explicaţii, frumoasa îl surprinse într-o bună zi cu cuvintele:

— Ştii la ce mă gândesc? Peste o săptămână mă duc la băi, la Ostende.

Kálmán avu senzaţia că se izbeşte cu capul de tavan.

— Ce frumos ar fi dacă m-ai însoţi, spuse doamna, strângând degetul arătător al lui Kálmán cu mâna ei catifelată. Departe de toate chipurile cunoscute, fără ochi care ne pândesc, am putea umbla liberi sub cer, pe malul mării, braţ la braţ, am putea înota în acelaşi talaz.

Kálmán plutea.

— Vin cu dumneata la Ostende.

— Da? Ce drăguţ! – râse Katinka şi-i căzu de gât. Vom călători împreună. M-am şi gândit, vei veni ca secretarul meu.

Aici era din nou atinsă mândria lui Kálmán.

— Nu, doamnă, dacă la prima întâlnire n-am acceptat acest post, nu-l accept nici acum. Vreau să mă simt egal în rang.

Katinka râse. Îi plăcea.

— Dar costă foarte mult.

— Asta-i treaba mea.

Trufaşul!

Frumoasa lăsă vânatul să fugă cu o săgeată înfiptă în coastă. Kálmán era complet scos de pe orbită. Ultimul dram de bun simţ i-l spălase valul în care înotau împreună sirenele şi îndrăgostiţii gata să se înece.

Prima nebunie a fost că i-a scris Katinkăi povestea casei din Jibou. A doua, că s-a hotărât să recurgă la un mijloc pe care mulţi alţii îl cunosc şi-l folosesc. Îl vizitează pe Kalender.

Acest Kalender nu este un calendar pe o sută de ani, unde poţi găsi sfaturi practice înţelepte şi previziuni meteorologice, ci un cămătar vestit, care-i scoate deseori din încurcătură pe tinerii (şi chiar pe bătrânii) de familie bună. Cum, vom vedea îndată.

Despre domnul Kalender se spune că ar fi milionar.

Cum devine omul milionar?

Nimic mai simplu.

Dacă aş spune eu asta, ar râde toţi de mine. Dar n-o spun eu, ci Széchenyi István, acel om miraculos care n-a

murit de glonte, ci a înviat şi trăieşte de-a pururi.

Deci Széchenyi István a spus că nu e nimic mai uşor decât să ajungi milionar. Nu-ţi trebuie pentru asta decât trei încăperi.

În camera din mijloc stă cel predestinat să devină milionar. Când este chemat în camera din dreapta, îl aşteaptă acolo un bancher olandez sau belgian, care i se plânge că n-are unde să-şi plaseze banii. Băncile din ţara lui plătesc doar o dobândă de doi la sută. Aşa nu se poate trăi. Omul nostru ascultă nepăsător jeluirea. Păi, în Ungaria este greu să-ţi plasezi banii. Relaţiile de proprietate sunt nesigure, jurisdicţia complicată, legi drastice limitează dobânda la şase procente. Până la urmă, după îndelungi socoteli, se înţelege cu olandezul să primească de la el câteva milioane cu dobândă de patru la sută. Duce banii în camera din mijloc. Acum bate cineva la uşa camerei din stânga. Vine un moşier ungur. Are tâmplele năduşite. De la treizeci de paşi se poate vedea că e la strâmtoare: îi spune că are nevoie de bani pe termen scurt. Dă garanţii înzecite. I se oferă o tranzacţie avantajoasă. Sau vrea să construiască. Sau să-şi modernizeze moşia. Pentru nimic în lume n-ar spune adevărata destinaţie a banilor. Dar cum să n-o ştie omul nostru? Omul nostru face mofturi, spune că acum banii sunt puţini şi costă foarte mult. O, moşierul ştie prea bine şi e gata să plătească o dobândă ceva mai mare decât cea legală: este un lucru cât se poate de firesc. În cele din urmă, se înţeleg pentru o dobândă cinstită de treizeci la sută. Omul nostru se duce în odaia din mijloc, aduce banii, se redactează contractul şi totul e în ordine.

Aşa devine omul milionar.

Aceasta este anecdota marelui Széchenyi.

Dar mai rămâne o dificultate! Fireşte că pe poliţă nu se poate scrie că se plăteşte o dobândă de treizeci la sută; în cazul acesta creditorul şi-ar pierde capitalul; de aceea în poliţă se înscrie un capital de cinci ori mai mare decât suma împrumutată. E un calcul foarte simplu. Dar pe poliţă

trebuie să figureze şi doi martori (pe vremea aceea, în Ungaria nu exista o lege a cambiilor) care trebuie să dovedească de bună credinţă că au văzut cum s-a plătit întreaga sumă. Aici cum se descurcă?

Vom vedea îndată.

Se bate la uşa din stânga. Un tânăr vine la domnul Kalender.

— A, domnule Jenöy, bine aţi venit.

Domnul Kalender îi cunoaşte pe toţi cei care au apărut vreodată în cercurile vaporoase ale tinerimii aurite. Are informaţii precise despre patimile şi trăznăile fiecăruia, despre speranţele lor de moştenire; când îi vede pe stradă, călare sau în trăsură, ştie încotro se îndreaptă.

Ar putea să-i spună dinainte lui Kálmán de ce a venit, câţi bani îi trebuie, pe ce vrea să-i cheltuiască şi cum are de gând să-i înapoieze.

Kálmán se aşază stingherit în faţa cămătarului.

Greu e să ceri pentru prima dată în viaţă o mie de florini! O mie de florini, când încă nu poţi câştiga din munca ta nici o mie de creiţari.

— Domnule, spuse el cu glas sugrumat. Aş avea nevoie de bani.

— Mulţi?

— Foarte mulţi. Mi-ar trebui o mie de florini.

— Asta nu-i mult, spuse domnul Kalender încurajator, cu glas părintesc.

— Atâta îmi trebuie, continuă Kálmán, îmbărbătându-se, voi fi sincer. Am nevoie de banii aceştia pentru călătorie. Bunica mea este bogată, dar pentru acest scop nu-mi dă bani. Nu înţelege cât este de necesar pentru un tânăr să cunoască ţări străine.

— Eu înţeleg, spuse domnul Kalender fără să zâmbească măcar, cu toate că ştia bine de ce-i era lui Kálmán atât de necesară experienţa străinătăţii.

— Nu am decât douăzeci de ani; abia peste patru ani voi fi major. Până atunci n-am nici un ban. Atunci vă plătesc datoria, şi nu înainte. Puteţi calcula ce riscaţi dacă între

timp se întâmplă să mor. Dar dacă rămân în viaţă, vă plătesc cu siguranţă.

— Bine, spuse domnul Kalender. Mi s-a mai întâmplat să risc în felul acesta. Am curajul să-ţi împrumut bani pe barba care abia-ţi va creşte. Şi nu o mie, ci zece mii.

Kálmán se sperie.

— Dar, domnul meu, eu nu doresc atât de mult.

— Iar eu nu dau mai puţin. Cunosc situaţia dumitale. Ai la mine credit până la zece mii de florini. Mai mult nu, ţi-o spun dinainte. Nu vreau să vii la mine de zece ori. Îţi dau dintr-o dată toată suma şi apoi să nu mai vii pe-aici.

Kálmán crezu că domnul Kalender glumeşte. Promisiunea unei asemenea sume îl ameţise.

— Bine, spuse el, dar dinţii îi clănţăneau, iau cei zece mii de florini.

— Vrei să ţi-i dau pe loc?

— Cu atât mai bine.

Domnul Kalender trecu în camera de mijloc şi se întoarse cu un portofel mare închis cu lacăt.

— În primul rând să-ţi număr suma, apoi scriem poliţa, cu dobândă de şase la sută. Eu nu iau mai mult. Copistul şi contabilul meu vor semna ca martori că ai numărat banii în faţa lor.

Ochii lui Kálmán scăpărau când văzu deschizându-se compartimentele portofelului încuiat, care ascundea comori de basm. Domnul Kalender scoase impasibil trei pachete mari.

— Acest pachet conţine o mie de florini în bancnote de câte cinci.

— Dacă i-aţi numărat dumneavoastră, sunt liniştit, spuse Kálmán, cu mărinimie cavalerească.

— Dar vă rog, trebuie număraţi. Nu e voie să primeşti bani fără să-i numeri.

— Domnul Kalender îl sili pe Kálmán să numere una câte una, cu mâini tremurânde, cele două sute de bancnote.

Lui Kálmán i se îmbroboni fruntea de sudoare.

— În pachetul acesta sunt tot o mie de florini – în bilete de loterie.

— Bilete de loterie? Ce să fac cu ele? N-am jucat în viaţa mea.

— Foarte simplu. Le duceţi la prima bancă şi le schimbaţi pe bani gheaţă cu un mic rabat. Vă rog să le număraţi.

— Nu le număr deloc, spuse Kálmán supărat, înţelegând acum că din a doua mie pierde cel puţin douăzeci la sută.

Domnul Kalender nu forţă nota. Luă al treilea pachet.

— Iar aici sunt restul de opt mii de florini.

— Dar astea ce mai sunt? – întrebă Kálmán:

— Hârtii de valoare, îl încredinţă omul. Acţiuni Hadik.

Kálmán râse enervat.

— Domnule, mă luaţi drept nebun? Şi eu am crescut printre acte. Ştiu ce sunt acţiunile Hadik. Marele domeniu pentru care au fost emise a dat faliment, procesul nu se va termina nici peste cincizeci de ani şi nimeni nu răscumpără acţiunile. Probabil că le-aţi luat cu toptanul de la vreun anticar. Aceşti opt mii de florini valorează opt pitari, nimic mai mult.

Râse şi domnul Kalender. Râdea urât, arătându-şi dinţii înnegriţi.

— Deştept băiat! Dar nu v-aţi gândit că la aceşti două mii de florini reali trebuie şi un supliment. Aşa cum adaugă măcelarii oase şi zgârciuri la carne, ca să tragă la cântar.

Acum înţelese Kálmán cum stăteau lucrurile. Odaia domnului Kalender era doldora de asemenea acţiuni devalorizate, vândute la a zecea sau a douăzecea parte din preţ, sau chiar la preţul hârtiei. Şi le folosea când vreun risipitor venea să-i ceară bani, dându-i aceste „zgârciuri” în proporţie de patru cincimi. Cei doi martori care iscăleau poliţa puteau dovedi, de bună credinţă, că asta era suma; creditorul putea să jure că-i aşa, şi nici datornicul nu putea nega.

Kálmán îşi luă pălăria şi spuse că mulţumeşte preaplecat pentru amabilitate.

— V-am spus, domnule, că doresc o mie de florini. Nu pot

folosi aceşti zece mii.

Domnul Kalender râse din nou. Nu se simţea jignit; strânse pachetele în portofelul uriaş.

— Deci nu ne-am înţeles de data asta, îi spuse cu sinceră bunăvoinţă. Vă stau oricând la dispoziţie.

— Mulţumesc.

Kálmán plecă foarte prost dispus de la cămătar. Era atât de naiv, că găsi şi ceva jignitor în ofertă.

Să se presupună despre el că e atât de uşuratic! Un fiu risipitor!

Concepu un plan care i-ar împlini dorinţele şi pentru care ar găsi totodată şi mijloace de realizare. Pentru asta trebuia s-o scoată la capăt cu două femei: Katinka şi bunică-sa.

Ah, poetule! Nu te descurci cu un cămătar şi crezi că poţi să reuşeşti cu două femei!

Se duse direct la Katinka. N-o mai văzuse de o jumătate de zi. O groază de timp!

Avea intrare liberă la ea oricând. Pentru el zeiţa nu era niciodată nici bolnavă, nici plecată, nici ocupată cu toaletele. Nici nu mai obişnuia să-l întrebe pe valet dacă poate intra.

Dar când îşi lăsă cravaşa pe măsuţa din vestibul, văzu că acolo se mai află ceva. O altă cravaşă.

— Hm! Asta-i o cravaşă, îşi spuse. Ei, să fie două!

Şi o puse pe-a lui cruciş peste cealaltă.

Încă din salon o auzi pe Katinka râzând. Avea o voce minunată, ca un ciripit de privighetoare! Dar nimeni nu râde singur.

Când deschise uşa, Katinka şedea pe canapea, cu mâinile deasupra capului şi râdea, plecându-şi capul frumos, cârlionţat, pe braţe. La picioarele ei, pe un scăunel rococo, şedea baronul Bálvándy.

Pe acelaşi scăunel pe care şedea zilnic Kálmán, citindu-i frumoasei doamne.

Probabil că baronul îi povestise o întâmplare cu haz din lumea bună, pentru că doamna râdea cu poftă.

Văzându-l, doamna nu se opri din râs, dar Bálvándy sări de la locul lui şi dădu fuga să-l îmbrăţişeze prieteneşte pe Kálmán.

— Servus, amice!

Kálmán găsi acest lucru cam ciudat. Ce rost are şi ce fel de maniere sunt astea, ca într-un loc străin un al treilea să-l primească pe musafir atât de familiar?

Şi de ce trebuie acel al treilea să se aşeze din nou pe scăunelul preferat al noului venit?

Al treilea observă că al doilea tare-ar vrea să ştie de ce râde atât de tare gazda.

Şi dădu drumul unei anecdote.

— Tocmai îi povesteam doamnei despre ultima vizită la prietenul nostru comun, domnul Bertók. De la ultima farsă s-a supărat pe toţi prietenii, s-a încuiat în conac, nu deschide uşa nimănui, ba şi ferestrele le-a zidit pe jumătate. Şi atunci, cu vreo zece fârtaţi, ne-am dus la el în vizită. Cum să-l scoatem din vizuină? Era ora somnului de după-amiază. Mai sus de conac e o movilă, pe care se află o moară de vânt. Cred că ai zărit-o, Kálmán. când ai fost pe-acolo. În faţa morii era o piatră de moară nouă, proptită cu o grindă ca să nu se rostogolească la vale; noi am orientat frumos roata în direcţia conacului şi am scos grinda. Ei, şi piatra eliberată s-a repezit ca o avalanşă şi a izbit în aşa hal conacul, că l-a zguduit din temelii. Berti, crezând că pământul şi-a ieşit din ţâţâni, a dat fuga în curte, aşa cum era, cu capul descoperit. La care noi l-am întâmpinat cu pălăriile scoase: *„Sluga, dumneavoastră! Am vrut să ciocănim puţin la poartă, să vedem dacă stăpânul e acasă!”*

Kálmán era atent la Katinka. Aceasta râse şi de anecdota despre soţul pe care-l părăsise, dar nu cu aceeaşi poftă ca înainte.

Din invidie, tânărul jurist încercă să abată discuţia spre un subiect mai grav. Observase că Bálvándy poartă mănuşi negre.

— Pentru cine porţi doliu? Ţi-a murit cineva?

Cu această întrebare tragică voia să strice buna

dispoziţie generală.

Dar abia acum a păţit-o!

La întrebarea lui, chipul lui Bálvándy deveni serios, îşi trase în jos colţurile buzelor, clipi plângăreţ din ochi, scoase din buzunar o batistă albă şi, ştergându-şi ochii, murmură cu voce tremurândă:

— A murit sărmana mea mătuşă. Mi-a lăsat moştenire domeniul de la Kordiţa; Dumnezeu s-o odihnească, sărmana.

Katinka izbucni în râs la această parodie. Acum râdea ca la început. Ce comic era acest Bálvándy, când mima smiorcăiala unui copil!

— Tocmai am invitat-o pe doamna să binevoiască să vină de azi într-o săptămână, împreună cu alţi vechi admiratori, la recviemul ce se va ţine în memoria răposatei la biserica franciscanilor.

Kálmán o privi întrebător pe Katinka. Peste o săptămână ar fi trebuit să fie la Ostende. Doamna nu răspunse nimic.

— Iar peste două săptămâni, continuă Bálvándy pe acelaşi ton funebru, va avea loc învestitura Kordiţei; moştenirea răposatei va fi înregistrată în cadru festiv pe numele meu. Vor mai avea loc o vânătoare cu hăitaşi, spectacole de teatru şi sfinţirea unei biserici. Sper că doamna va accepta invitaţia prin viu grai la această festivitate. Iar pe prietenul meu Kálmán îl voi invita printr-o scrisoare cu sigiliu mare.

„Da, da, invită-ne, îşi spunea Kálmán. Unde vom fi noi atunci!”

Katinka nu rosti nici un cuvânt de refuz, dimpotrivă, se arătă foarte curioasă să afle toate amănuntele învestiturii.

— Şi ce cuprinde moşia aceea?

— Douăzeci de sate nenorocite şi o biserică nouă, frumoasă, construită de răposata.

— Şi unde vă veţi caza musafirii?

— Vor fi construite în pădure corturi minunate din scânduri.

— Dar actorii unde vor juca?

— Se va construi pentru ei un teatru grozav din scânduri.

— Dar balul unde se va ţine?

— Va fi ridicată o splendidă sală de bal din scânduri.

— Ha-ha-ha! Minunăţii din scânduri!

— Veţi vedea, doamnă, că un asemenea lux, o asemenea distracţie n-a mai fost pe lume de când împăratul Iosif a petrecut în pădure. Vă arăt eu cum se poate petrece în inima codrului!

Katinka nu spuse nici o vorbă din care să reiasă că nu va vedea.

Pe Kálmán îl supăra interesul arătat de Katinka, prietenia ei cu Bálvándy. Îşi aminti toate calomniile citite în dosarul procesului, referitoare la Katinka şi Bálvándy.

Iar Katinka n-are nici un cuvânt pentru el. Nici măcar nu-l invită să ia loc.

Amărât, se îndreptă spre papagal. Cel puţin acesta i se adresa întotdeauna cu cuvinte duioase, linguşitoare.

I se adresă şi acum. Îi spuse:

— Măgarule!

Kálmán se hotărî să nu plece înaintea lui Bálvándy. Iar atunci nu va zăbovi nici un minut, va pleca împreună cu el.

Planul conceput mai înainte era dărâmat, dat deoparte. Simţea cum îi creşte ciuda în inimă, ca un polip.

Katinka le-o luă înainte amândurora, dându-i afară.

— Hai, acum plecaţi. Trebuie să mă îmbrac pentru teatru.

Eroii îşi luară pălăriile. Katinka le întinse deodată amândurora mâinile pentru sărutat. Kálmán, simţindu-şi mâna strânsă uşurel, se gândi: oare n-a strâns şi mâna celuilalt?

În stradă, când se despărţiră, baronul îi spuse lui Kálmán cu superioară amabilitate:

— Aşadar, mâine ne întâlnim la duduia şi peste două săptămâni la vânătoarea de la Kordiţa.

Kálmán plutea într-un vis trandafiriu, şi în trandafiriu umbra este întotdeauna sângerie. Două culori care se opun, două contrarii înrudite.

Acum cunoştea şi gelozia. Asta îl ameţi cu totul, parcă ar fi băut două soiuri de vin: dulce şi amar.

Se simţea pe deplin îndreptăţit să-l urască pe celălalt. Ca jurist, ar fi putut să-şi pună întrebarea în ce constă acest drept la ură. Doi se ceartă pentru ceva. Dar dacă e vorba de drept, atunci Bálvándy este primul venit, iar el doar un uzurpator. Acesta nu-i un titlu de drept, ci ura a doi hoţi care se ceartă pentru un obiect furat.

— Păi, asta-i o situaţie ilegală!

În asemenea cazuri, părţile implicate dau legea deoparte şi-şi fac propria lor judecată.

Kálmán îşi continuă visul trandafiriu cu umbre sângerii.

Aşa va fi!

Mâine, când se vor întâlni la frumoasa doamnă, îi va spune lui Bálvándy: „Domnule! Noi nu vom merge la vânătoare în Carpaţi. Cunosc o vânătoare mai frumoasă, unde vom fi numai noi doi, tu şi cu mine. Amândoi vom fi în acelaşi timp şi vânător şi vânat. Apoi acela care va câştiga să-şi ducă trofeul victoriei unde doreşte – eu la Ostende, tu în Carpaţi”.

Ei, da, dar pentru Ostende trebuie bani, şi iar ne lovim de acelaşi obstacol. Eroul visului trandafiriu ar vrea să zboare, dar nu poate să-şi ridice picioarele, parcă sunt de plumb. Iar creierul îi arde în vâlvătăi.

Se trezi deodată în odaia domnului Kalender.

De multe ori se întâmplă aşa în vis: un loc se transformă în altul.

— A, domnule Jenöy, ne vedem din nou, îl salută domnul Kalender, frecându-şi mâinile. Cu ce vă pot fi de folos?

Un timp, Kálmán rămase cu ochii în puţul adânc din care-l privea propria-i faţă schimbată. Deodată sări în apă.

— Iau banii aceia, se bâlbâi înecându-se.

— Sunt şi acum la dispoziţia dumneavoastră, spuse bancherul, scoţând portofelul din sertar. Nici nu-l încuiase la loc. Ştia că tânărul se va întoarce. Doriţi să-i mai număraţi o dată?

— I-am numărat o dată, ajunge.

— Hm, hm! Bine. Deci semnaţi poliţa?

— O semnez.

— Domnul Kalender sună şi din birou apăru un tânăr în haine ponosite, cu pana de scris între dinţi.

— Mauler, spuse cămătarul, cheamă-l şi pe Pacsnik, apoi număraţi domnului suma aceasta şi semnaţi poliţa ca martori.

Domnii Mauler şi Pacsnik numărară cu gravitate profesională cei zece mii de florini de pe masă. Erau toţi. Patru cincimi în acţiuni. Ce fel de acţiuni? Asta nu mai e treaba martorilor.

Aceştia, terminându-şi treaba, se retraseră, iar Kálmán observă că cineva pândeşte prin perdeaua uşii cu geam a biroului. Desigur, ca nu cumva să-i treacă vreodată prin cap unui datornic deznădăjduit să lichideze datoria dându-i un pumn zdravăn în cap domnului Kalender şi apoi să plece cu portofelul. Doar mai deunăzi un tânăr datornic i-a smuls din mână poliţa şi, înainte să-l poată împiedica, a mestecat-o şi-a înghiţit-o.

— Deci, cam asta e, spuse domnul Kalender, cu mâna pe pachetul de bani. Dar acum ar mai fi o mică formalitate. Nu altceva decât o formalitate.

— Ce mai e? Să terminăm odată.

— Dumneata încă nu eşti major, aşa cum singur ai spus-o şi cum văd şi eu. După cum ştim amândoi, conform legii, înainte de majorat omul poate să-şi revoce datoriile contractate în timp ce era minor. Poate să-şi regrete fapta. El regretă că a luat bani, şi-apoi creditorul regretă şi el că i-a dat, pentru că nu primeşte nimic. De aceea folosim o anumită măsură de precauţie. Vă rog să vă aşezaţi lângă mine: totu-i doar o glumă. Minorul îmi scrie, ca din partea tatălui, mamei sau mătuşii de la care aşteaptă moştenirea, o scrisoare prin care sunt asigurat că suma îmi va fi restituită de persoana respectivă.

Kálmán sări speriat de lângă domnul Kalender. Abia-şi găsea cuvintele.

— Ce? Eu? Să falsific o scrisoare în numele bunicii?

— Ei, nu te înfierbânta aşa. Nu-i nimic grav. Aşa face toată lumea. Şi nu s-a întâmplat niciodată vreun necaz din cauza asta. E foarte normal. Tânărul, când devine major, ar putea să anuleze în mod legal datoria faţă de mine, dar n-o face niciodată, pentru că m-ar sili să scot la iveală scrisoarea de garanţie, şi legea nu-i iartă nici pe minori pentru fals, aşa că mai bine îmi dă datoria şi eu îi restitui scrisoarea de natură delicată.

Kálmán era îngrozit.

— Deci toţi tinerii care au primit bani de la dumneavoastră, au ieşit din casa asta ca falsificatori.

— Ei, ei, nu te înfierbânta aşa.

Kálmán nu se înfierbântă, ci puse poliţa în buzunar şi vru să plece.

— Vă veţi mai întoarce o dată la mine.

— Aici niciodată, spuse Kálmán, şi, punând mâna pe pălărie, se grăbi să iasă.

Îi dădea frisoane gândul că cineva ar fi în stare să presupună despre el că poate să ajungă la un asemenea grad de josnicie.

Şi totuşi fu nevoit să se întoarcă. Pentru că abia în cerdac îşi dădu seama că luase în locul propriei lui pălării, pe cea a cămătarului, care-i căzu peste ochi când încercă să şi-o pună. Din cauza asta tot trebuia să se întoarcă.

Bancherul îl primi râzând:

— Am spus eu că vă mai întoarceţi o dată.

— După pălărie, răspunse scurt Kálmán.

Şi nu mică-i fu mirarea când găsi în pălărie pachetul cu bani.

— Asta ce mai e?

— Banii dumneavoastră. Hai, nu vă speriaţi. Am vrut să vă pun la încercare. Pentru că există două feluri de oameni. Unii care au onoarea pe buze, şi alţii, care o poartă în suflet. Acum vă cunosc. N-am nevoie de scrisoare.

Kálmán se simţi apreciat. Voia să dea dovadă şi de

mândrie.

— Asta-i altă vorbă.

Deci scoase şi el din buzunar poliţa şi i-o întinse domnului Kalender. Acesta aprinse un colţ al poliţei la flacăra veşnică a spirtierei şi aruncă hârtia arzândă în cămin.

— Aşa, domnule. Ţineţi la demnitatea dumneavoastră. Frumos lucru. Eu am ars poliţa, aşa că banii pe care vi i-am dat devin o datorie de onoare. Acum sunt asigurat. S-ar putea să vă vină cheful să anulaţi poliţa la tribunal; dar nu veţi putea tăgădui banii primiţi pe cuvânt de onoare. Iar acum, la revedere.

Acum Kálmán se simţea ridicat în slăvi.

Era socotit printre acele fiinţe superioare cărora le e îngăduit să-şi risipească averea pe cuvânt de onoare şi să-şi plătească cuvântul fie cu bani, fie cu un glonte în cap. Ameţitoare poziţie pentru un tânăr!

Iar acum poate să-şi ducă mândria, setea de putere spre triumf. Oare poate acum concura cu celălalt *domn?*

Fireşte că întâi se grăbi spre casă, pentru a pune banii primiţi la loc sigur. Biletele de loterie are tot timpul să le schimbe şi mai târziu.

Când ajunse acasă, lelea Jutka îl aştepta pe coridor.

— Hai, grăbiţi-vă! Că de mult vă aşteaptă cineva în camera dinspre grădină.

— Cine? – întrebă Kálmán.

— Ei, cine, spuse răutăcioasă bucătăreasa. O femeie nemaipomenit de frumoasă.

Inima lui Kálmán palpită puternic. Să fie *ea*? Poate a venit să-l consoleze. E în stare.

Frumos s-a mai lăsat păcălit! În clipa când, palpitând de emoţie, deschise uşa camerei, îl văzu în faţa lui pe Biróczy cel şchiop. El era femeia nemaipomenit de frumoasă.

Kálmán se bucură şi nu prea că-şi revede după atâta timp colegul. Nu la el îi era gândul acum. Iar Biróczy, cu întreaga drăgălăşenie a feţei lui de faun, se strădui să exprime bucuria care-l adusese. Îi tot strângea mâna, abia îi dădu drumul.

— Ţi-am adus o veste care o să te bucure.

— Nu, zău, ce anume?

— Am un mesaj de la prefectul Decséry. Prefectul pleacă pe domeniul său în timpul vacanţei magistraturii şi vrea să te ia cu el.

— Şi ce-i îmbucurător în asta?

— Păi, cum să nu fie? Doar tu ai dorit să fii jurat la el.

— Dar nu să-mi încep activitatea la ţară.

— Nici nu ştii ce grozav te poţi distra acolo. Vine societate aleasă. E un ţinut minunat, un castel şi o grădină englezească.

— Dar având în vedere că nu sunt nici grădinar, nici vânător, ce să fac eu cu grădina aceea?

— Dar aici, în Pesta, ce poţi face în sezonul mort, dacă nu te duci zilnic la bâlciul de animale de pe strada Kerepesi, iar duminica să te baţi cu calfele de măcelari la „Marele Gardist” sau să prinzi mierle la *Saukopf.*

— Nu-mi place la ţară.

— De altfel contele are şi o bibliotecă grozavă, cu manuscrise rare, în care ai putea găsi lucruri interesante.

— Nu-i o distracţie pe caniculă.

— Vor fi şi alte distracţii. Bătrâna prinţesă tocmai îşi aduce acasă nepoata de la şcoala de maici din Viena. Are un chip angelic. I-am văzut portretul pictat pe fildeş. Iar noi avem ocazia să călătorim cu ele în aceeaşi trăsură. Chiar prinţesa doreşte să mergem cu ele, aşa nu-i va mai fi teamă de traversarea pustei. Evident că tu ai şedea vizavi de frumoasa contesă.

Era ca şi cum i-ai vorbi de mâncare unui suferind de stomac. Şi acum e bolnav din cauza unui chip frumos.

— Nici nu pot pleca aşa, imediat. Nu pot să-mi las treaba la domnul Korcza şi să-mi iau tălpăşiţa.

— Domnul Korcza se întoarce mâine la prânz, aşa că poţi să-ţi iei rămas-bun de la mutra lui superbă. Iar în locul tău vine zilnic la birou un funcţionar care rezolvă treburile: mă mir că nu l-ai întâlnit, este de două săptămâni aici.

Kálmán se supără.

— Lasă-mă în pace cu prefectul tău, cu prinţesa şi cu contesa. Nu plec cu ei acum, nici măcar în paradis.

— Bine. Văd că azi te-ai dat jos cu stângul din pat. Noaptea e un sfetnic bun. Mâine seară vin din nou. Ele te aşteaptă trei zile.

— Eşti bine venit, dacă mă găseşti acasă. Dar ar fi păcat ca excelenţele lor doamnele să înghită câtuşi de puţin din praful Pestei, aşteptându-mă pe mine, pentru că acum nu pot călători.

— Eşti bolnav?

— Da, sunt bolnav.

— Bine, te vizitez mâine, eventual până atunci te faci bine. Poate ai să visezi chipul frumoasei contese.

Cum plecă Biróczy, Kálmán încuie uşa şi toată ziua nu mai ieşi din cameră.

Scoase scrisorile pe care i le scrisese frumoasa, citindu-le şi recitindu-le. Absorbea acea otravă ameţitoare care desparte sufletul omului de trup. Căuta în ele consolare, iar dacă o găsea, căuta amărăciune şi una-l ameţea mai tare decât cealaltă. Într-un târziu se duse la culcare. Spera s-o viseze pe ea, şi nu pe contesa necunoscută de care-i vorbise Biróczy.

Dar visul e o zână ale cărei toane nu poţi să le ghiceşti.

În visul lui Jenöy apăru chipul unei femei; însă nu era nici cunoscut, nici necunoscut.

Dar cine era?

Un chip strălucitor, ca Dumnezeu; minunat, ca o ţară; zâmbetul cald, ca soarele; lacrimile fierbinţi, ca sângele; când închidea ochii parcă era moartea, când îi redeschidea, învierea; tăcerea ei vorbea, privirea chema, vălul de doliu era noaptea veşnică; ochii – scânteietori ca două lumi; apariţia infinită, dispariţia insuportabilă; toată făptura ei îl chinuia, îl atrăgea, îl strângea la piept şi tot visul parcă s-ar fi petrecut cu opt sute de ani în urmă.

Oare al cui era chipul?

Kálmán se trezi lac de sudoare. Şi chiar treaz, după ce se

îmbrăcase, viziunea inefabilă îi mai apăsa pieptul. Abia reuşi s-o îndepărteze.

„Ce-a fost? Doar un vis! Visul înseamnă că am dormit.”

Domnul Jenöy se hotărî să meargă în continuare pe drumul pe care pornise. Lui să nu-i dea nimeni sfaturi. Nici în realitate, nici în vis.

Deşi mai visa şi acum. Continua visul trandafiriu cu umbre de culoarea sângelui.

Domnul Jenöy plecă de acasă cu intenţia fermă ca, dacă-l întâlneşte pe Bálvándy, să se certe cu el pe loc. Era primul lucru de făcut.

Îl şi întâlni curând, dar nu se putea certa cu el. Bálvándy venea călare.

O situaţie extrem de înjositoare! Un om care merge pe jos să întâlnească pe altul călare. Pe acela îl văd toţi, îl urmăresc cu privirea, trapul calului atrage la fereastră femeile frumoase şi toată lumea îl invidiază. Un adevărat scandal!

Pentru că mergând pe jos e imposibil să ajungi din urmă un călăreţ, se întoarse acasă. Acolo îl aştepta un alt călăreţ. Un husar. Dar acesta venise pe jos.

Domnul Jenöy abia recunoscu în viteazul chipeş, plin de bumbi strălucitori, pe vechiul său prieten Csuka Feri.

Dar Csuka Ferkó îl tutuia şi acum pe vechiul său prieten şi nu se uita că el e husar, iar celălalt doar un biet civil, că el îşi câştigă pâinea, pe când celălalt n-are un ban, că el este primul gornist al regimentului, iar celălalt nu-i decât un domnişor.

Strânse îndelung mâinile domnului Jenöy.

Se bucură puţin şi domnul Jenöy că-şi revede fostul coleg. Află că acesta e în concediu şi trece prin Pesta în drum spre casă.

Dar faţa husarului continua să radieze. Mai avea şi alt motiv de bucurie decât revederea.

— Ai citit „Colecţia Ştiinţifică”? – îl întrebă el pe domnul Jenöy.

Domnul Jenöy se holbă la el mirat. „Colecţia Ştiinţifică”? Tocmai acum, când se gândea să-şi cumpere un cal?

— Ce treabă ai tu cu „Colecţia Ştiinţifică”?

— A, eu sunt abonat. Îmi ajunge solda şi pentru asta. După-amiezele se adună tot plutonul în jurul meu în manej şi le citesc.

— Şi eu sunt abonat, spuse Jenöy.

(Nici nu observase că ştie să mintă. Omul începe cu puţin).

— Înseamnă că ai citit şi ultimul număr.

— Nu, încă nu l-am tăiat.

— Nu l-ai tăiat? – se minună trompetistul. Uite, al meu e tăiat, citeşte de aici.

— Ce?

— Cum ce, scrisoarea adresată nouă.

— O scrisoare adresată nouă?

— Doar este anunţată şi pe copertă.

— A, da, sigur!

— Recunoaşte, Kálmán, că nici n-ai văzut „Colecţia Ştiinţifică”.

Domnul Jenöy se înroşi, supărat că a fost prins cu minciuna. Şi-apoi ce are el comun cu mâzgăliturile astea plictisitoare?

— Vezi, totuşi ar fi bine să citeşti scrisoarea asta, pe care ne-o trimite din pustiurile chirghize prietenul nostru călător Barkó Pál, fostul nostru coleg cronicar. Mai ţii minte când scriam cronica?

Sufletul lui Kálmán se întunecă precum soarele când îl acoperă un nor mânat de zefirul primăverii.

— Ţi-o las, citeşte-o, spuse Csuka Feri, şi mă întorc după-amiază s-o iau. Dacă nu te găsesc, trimite-i-o lui Biróczy, la el am tras; îşi împarte patul cu mine ca pe vremuri, în coliba din pustă, sub teascul gol. Ştii doar, că erai acolo.

Trompetistul puse pe masa lui Kálmán revista învelită cu grijă în hârtie şi după ce-i mai strânse o dată zdravăn mâna, ieşi cu paşi apăsaţi, zdrăngănind ritmic din pinteni.

În sufletul domnişorului Kálmán stărui un ecou puternic. Îi

era ruşine că, iată, acest soldăţoi care miroase a cal urmăreşte cu atenţie ceea ce pe el nu-l mai preocupă, şi-şi rupe de la gură, din banii de tutun, pentru ca dintr-o prăpădită de soldă să-şi poată procura singura revistă ştiinţifică; şi după instrucţia obositoare, după ce-şi ţesală calul, după ce scapă de la fanfară, îşi adună colegii şi le citeşte câte ceva din ceea ce oferă ştiinţa maghiară. Iar el, care ar trebui să fie în frunte, pentru că la el se află flacăra ce luminează, el e ultimul care, pe ocolite, ajunge să citească revista împrumutată.

O luă şi-o citi.

Erau scrisorile unui tânăr savant maghiar, adresate prietenilor săi şi publicate de redacţia „Colecţiei Ştiinţifice”.

Şi după ce Kálmán nimeri în această imensitate, se pierdu cu totul în ea. Ceea ce citea îi subjugă sufletul.

Erau impresiile unui tânăr cutezător, cu voinţă de fier, care singur, fără ajutor, fără îndrumări, a pornit spre locuri pustii, unde n-a mai umblat nici un călător european, ca să caute urmele strămoşilor naţiunii sale, ca să-şi îmbogăţească poporul cu lucrări de importanţă mondială.

E un erou! Un Richard-Inimă de leu, cu aceeaşi inimă, dar fără spadă; tovarăşul argonauţilor, dar fără speranţa lânii de aur. Cu aspiraţia lui Columb, cu sufletul înfocat al lui Hanno[31] cartaginezul; un Moise care caută pentru poporul său înrobit Canaanul libertăţii; un nebun, a cărui manie e ştiinţa, un profet, atins de flacăra divină.

Scrisorile erau pe cât de simple, pe-atât de adevărate. Fără cuvinte mari, fără patos: realitatea convingătoare pe care a văzut-o cu ochii lui.

Dacă scrie că a dormit pe pământul gol, nu spune că era tare; dacă l-a îngropat viscolul, nu spune că i-a fost frig; dacă zile întregi n-a găsit o casă de oameni, nu se plânge de foame; dacă a fost urmărit de tâlhari, nu spune că i-a

[31] Călător cartaginez (sec. VI î.e.n.) care a explorat o mare parte a Mediteranei; însemnările lui de călătorie, scrise în feniciană, au ajuns până la noi sub forma unor fragmente traduse în limba greacă.

fost frică; dacă a fost rănit, legat, ars, nu spune că l-a durut; dacă n-a găsit ce căuta, nu spune că s-a înşelat; dacă l-au răpus oboseala, primejdiile şi obstacolele, nu spune că e disperat; se ridică din nou şi porneşte mai departe spre necunoscut. Şi tot ce descrie este ştiinţă. Despre stâncile neospitaliere, despre deşertul de nisip vorbeşte doar geologul; din insultele aduse de popoare sălbatice cu nume neauzite, scrie un studiu comparatist filologul. Aşa vorbesc zunganii, aşa buriaţii, aşa vogulii. Când s-a îmbolnăvit de febră în mijlocul lor, le-a studiat obiceiurile vechi, metodele de vindecare! În unele locuri era îndrăgit, îmbiat cu o casă frumoasă şi o dragoste şi mai frumoasă, dar nu rămânea acolo, pleca mai departe, mânat de vocaţie. A parcurs lanţuri muntoase încă neescaladate şi a descris flora piscurilor unde omul încă n-a pus piciorul. A fost sclav la un han tătar, a săpat plumb lângă lacul Kolivan, ca rob prins după evadare; a dormit cu tâlhari evadaţi în peştera scorpionilor albi, şi a descris ca un naturalist mina, scorpionul şi tâlharul. Ascuns într-o colibă, nemâncat, a urmărit ursul din Altai şi l-a desenat. Şi-a pierdut într-un lac, pe furtună, toată îmbrăcămintea; dar şi-a salvat toate hârtiile din geantă. Iar primul om civilizat cu care s-a întâlnit a fost un rus. Şi rusul barbar, aflând ce comori a adunat hoinarul în lunga-i peregrinare, i-a oferit două mii de ruble ca să le predea secţiei etnografice a Academiei de Ştiinţe din St. Petersburg. Iar ungurul, şi mai barbar, nu i le-a dat, ci l-a rugat pe barbarul rus să caute pe hartă un orăşel cu numele de Pesta, care are o mică revistă ştiinţifică, şi să trimită gratuit acolo scrisorile acestea. Şi rusul barbar le-a trimis la Pesta. Barbarul de ungur n-a luat pe ele cele două mii de ruble, iar barbarul de rus nu le-a păstrat pe gratis. Aşa au ajuns scrisorile acasă.

Ce l-a mânat departe pe autorul lor, ce l-a făcut să la trimită acasă? Oh, parcă n-ai înţelege!

Nesfârşita dragoste, care nu are nume pe lumea asta; despre care cântă psalmii lângă apa Babilonului, din cauza căreia se ofileşte irlandezul ajuns pe continent, se

înflăcărează neamţul cel rece, iar francezul fierbinte îşi pierde minţile; şi numai tu să nu simţi?

Numai tu să nu ştii cine e femeia adorată care-ţi apare în vis cu chip strălucitor ca Dumnezeu, minunat ca o ţară, zâmbetul cald ca soarele, lacrimile fierbinţi ca sângele; când închide ochii, parcă ar fi moartea, când îi redeschide, învierea; tăcerea ei parcă vorbeşte, privirea cheamă; vălul de doliu e ca noaptea veşnică; ochii scânteietori ca două lumi; apariţia infinită, dispariţia insuportabilă; toată făptura ei te chinuieşte, te atrage, te strânge la piept! Tocmai tu să nu ştii *cine este*? Tu? Poetul?!

PORTRET PE FILDEŞ

Înainte de toate, Kálmán năvăli la domnul Kalender şi-i îndesă în mână pachetul de bani şi nebani primit cu o zi înainte: „Poftim, iată-i, iar cuvântul de onoare mi-l iau înapoi”; şi fără să aştepte răspunsul stimabilului domn, fugi ca gonit de vârcolaci din peştera balaurului.

De acolo se duse în grabă la Biróczy. Dădu buzna la el ca unul care a traversat Dunărea înot şi e fericit că nu s-a înecat.

— Iată-mă! Sunt la dispoziţia ta, du-mă unde vrei.

Biróczy îl îmbrăţişă cu neprefăcută bucurie. Ştia din ce-a scăpat Jenöy.

Între timp sosi şi trompetistul. Cum s-a mai bucurat de revedere! Nu-i ascunse că „acum eşti cu totul altul decât dimineaţa!”.

Eşti iarăşi cel de altădată!

La prânz, cei trei tineri luară masa la Griff. Nu-l mai lăsară pe Kálmán din mână, iar după-amiază i-l duseră plocon domnului Korcza. Acesta, aflând de la Biróczy cum stau lucrurile, îşi trânti repede pe el hainele de gală şi-l duse pe Kálmán să-l prezinte prinţesei; totodată, ca jurisconsult al familiei Decséry, avea de făcut unele comunicări Excelenţei sale.

— Eu voi fi tălmaciul lui *dominus frater;* iar *dominus frater* al meu şi, dacă mă împotmolesc în cuvintele nemţeşti, salvează-mă.

Conversaţia în nemţeşte era punctul slab al domnului Korcza, în timp ce la familia Decséry germana era limba în care-şi exprimau în mod obişnuit gândurile. Ungureşte nu vorbea decât bunicul; şi prefectul o rupea puţin, dacă n-

avea încotro, dar cu accent străin şi pocind cuvintele. Iar membrii mai tineri ai familiei nu cunoşteau deloc limba maghiară.

Palatul Decséry. situat într-un cartier al Pestei ocupat pe atunci doar de căsuţele grădinarilor, era o clădire cu etaj şi două aripi, o curte deschisă, cu grilaj de fier, iar în spate o grădină mare. Pe atunci drumul până acolo era plin de praf; cine nu sosea cu birja (şi cine ar risipi banii pentru asta?), ajungând la poartă trebuia să scoată batista din buzunar şi să-şi scuture cizmele de praf. Nu se mai purtau cizme galbene; se descoperise ceara pentru lustruit, aşa că cizmele trebuiau desprăfuite înainte de a urca treptele din lemn dur ale palatului.

Prinţesa luase puţini servitori cu ea, era foarte econoamă. Când stătea în palatul din Pesta, fata portarului îi slujea drept cameristă; avea un singur valet în anticameră şi asta era toată servitorimea. Îi mai stătea la dispoziţie juratul, care locuia într-o cameră la parter.

Valetul îi introduse neîntârziat pe domnul Korcza şi pe protejatul său la prinţesa care, din economie, ocupase o singură cameră în timpul acestui popas. Ar fi fost costisitor să se facă focul în mai multe camere, iar încăperile veşnic oblonite ale palatului cu pereţi groşi, igrasioşi, nu se încălzeau de la sine decât în miezul verii.

În această cămăruţă îi primi prinţesa pe cei care veniseră să-şi prezinte omagiile. Pe domnul Korcza îl cunoştea de mult, iar despre Jenöy auzise vorbindu-se. Era de faţă şi nepoata, pe care o prezentă.

Prinţesa era o femeie grasă, corpolentă, cu faţa foarte albă şi cu părul cărunt strâns în formă de melci. Privirea ei reflecta bunătate şi demnitate, se vedea pe chipul ei dorinţa de a face numai bine, cu condiţia să n-o coste nimic. La fiecare cuvânt respira din greu, aşa că o compătimeai când vorbea; îţi venea să crezi că pentru ea asta e o mare osteneală.

Prinţesa întinse domnilor la sărutat mâna înmănuşată şi

cu un gest uşor arătă spre nepoată-sa, *contesa Dorothea,* ca să-i facă şi ei o plecăciune.

Este nevoie de un curaj într-adevăr princiar pentru ca un ungur să îndrăznească să-şi boteze fata Dorothea, nume atât de ridiculizat de Csokonai în poemul lui eroico-satiric; dar tânăra contesă ar fi fost tot atât de uimitor de frumoasă chiar dacă s-ar fi numit Meduza sau Hecate.

Parcă era pictată pe fildeş; faţa palidă, abia vizibil îmbujorată, înconjurată de pletele bogate, aurii, a căror splendoare era şi mai mult pusă în valoare de pieptănătura simplă, cu cozi. Avea gene şi sprâncene aproape negre deasupra ochilor mari albaştri; nu culoarea anostă a albăstrelelor, ci albastrul adânc al mării.

Iar buzele, acele scoici mititele, trandafirii? Oare la ce le foloseşte? Oare chipul de madonă mănâncă? Sau trăieşte cu nectar divin?

Dar uite că-şi foloseşte buzele fine şi pentru a vorbi, şi la întrebarea lui Kálmán: „*Comtesse, wie lange werden Sie in Pesth verbleiben?”* – răspunse cu un zâmbet blând: *„Morgen reisen wir ensemble!”*[32]

Ensemble! Ce cuvânt încântător! Oare poate exista un cuvânt mai minunat pe lume? De aici discuţia a trecut la alt subiect: oare nu-i e teamă contesei de traversarea pustei? Nu i se pare neplăcută osteneala drumului? Şi la toate acestea răspunsul era că de vreme ce vom călători „ensemble”, va fi cine să ne apere şi să ne ocrotească.

Kálmán era încântat de fiecare cuvânt rostit de această gură minunată, dar domnul Korcza îl întrerupea mereu din contemplaţie; discutând cu prinţesa, acesta se împotmolea la fiecare pas şi, cu un *wie heist man?,* cerea ajutorul lui Kálmán. Grea treabă! Prinţesa dorea de la avocat sfaturi în privinţa mutării acelei troiţe buclucaşe, şi cu greu se stăpâni să nu-i râdă în nas când îl auzi spunând cu toată seriozitatea: *Man mus das Krucifix neu versakramentiren lassen* (adică, să fie sfinţită din nou).

[32] Cât mai rămâneţi la Pesta, contesă? – Vom pleca mâine împreună (în limba germană în orig.)

Când prinţesa se ridică, dând semnalul de plecare, domnul Korcza se simţea exact ca un şcolar care a scăpat de la examen; iar Kálmán avea senzaţia de sublim.

Cuvântul *ensemble,* pronunţat de aceste buze frumoase, îi deschisese o nouă lume. Aşa cum, la chemarea îngerului, se deschide poarta raiului pentru bietul suflet păcătos.

Coborând treptele, îşi luă rămas-bun de la domnul Korcza, sărutându-l de două ori pe obrazul deloc potrivit pentru aşa ceva. Îi curgeau lacrimi din ochi în timp ce-i mulţumea pentru serviciile făcute, la care şi domnului Korcza îi dădură lacrimile, dar de râs.

— Ai fost băiat bun, *frater*! – spuse el, îmbrăţişându-l pe Kálmán. Am ţinut mult la dumneata, *frater*. Ai grijă să intri în voia prefectului, poate să facă multe pentru dumneata. De pe-acum te iubesc toţi. Mergi tot înainte. La viitoarea întâlnire, vreau să fiu eu cel care-ţi cere umil graţioasa bunăvoinţă.

Avocatul îl dădu pe Kálmán în primire lui Biróczy. Micul şchiop şi trompetistul nu-l lăsară de capul lui toată noaptea. Dar era inutil să-l mai păzească. Mai mult decât orice lacăt sau închisoare, îl încătuşase vraja unui cuvânt, era prăbuşit, scufundat în vârtejul ochilor albaştri ca marea.

Pe cealaltă o uitase!

A doua zi în zori trase în faţa porţii cupeul mare de călătorie, la care vizitiul în uniformă imperială înhămase patru cai de poştă; juraţii dădură o mână de ajutor la urcarea bagajelor. Cupeul de modă veche, cu geamuri, încărcat cu cufere şi cutii prinse în curele deasupra şi în spate, arăta ca Arca lui Noe pregătindu-se să înfrunte Potopul.

La ora patru dimineaţa, prinţesa şi Dorothea coborâră de la etajul palatului. Valetul aducea în urma lor genţile de voiaj. Kálmán şi Biróczy aşteptau la uşa trăsurii. Kálmán avea în mână sabia, iar Biróczy lăsa să se vadă, ostentativ, cele două pistoale din buzunarele hainei. Măsuri de prevedere necesare pentru o călătorie în pustă pe vremea

aceea.

Prinţesa le spuse bună dimineaţa şi-i întrebă dacă au luat micul dejun, dar fără să-i pese ce i se răspunde. Agil, Kálmán îi întinse mâna, ajutând-o să suie cele două trepte ale trăsurii; apoi urcă şi contesa, luând loc alături de bunică-sa pe bancheta din spate. Urmă Biróczy, care se aşează în faţa prinţesei, iar pentru Kálmán rămase liber al patrulea loc, unde genunchii lui îi atingeau pe cei ai contesei Dorothea.

Valetul trânti uşile cu geam, vizitiul sună din goarnă, şi caleaşca greoaie se urni înspre bariera oraşului, hurducându-se pe străzile grosolan pietruite.

Frumoase sunt meleagurile inimii! După cum se schimbă lumina. O dată sunt scăldate de argintul visător al lunii, altă dată de lumina focurilor de noapte, uneori de soarele cald, dătător de viaţă.

Visul trandafiriu luase sfârşit. Kálmán nu mai simţea nici suferinţă, nici gelozie, nici chin, nici amintirea voluptăţii; nu mai era pentru el decât un vis. Un coşmar din care te trezeşti, spunând: bine că a fost doar un vis!

Acum inima-i era aurită de razele soarelui. Însuşi soarele dătător de viaţă, un chip palid, feciorelnic!

Ce fericire, să mergi cu o asemenea trăsură care-i apropie pe călători unii de alţii; toată ziua sunt obligaţi să stea faţă-n faţă, fiecare amănunt al drumului e prilej de discuţie. În sinea lui, Kálmán dorea să apară de undeva o primejdie, din care să-şi salveze cu curaj tovarăşele de drum, ca în romanele de aventuri. Din păcate, soarta vitregă nu i-a îndeplinit această dorinţă. Tâlharii n-au atacat caleaşca; n-au urmărit-o telegari sirepi; nu s-a răsturnat cu ea nici bacul de pe Tisa; din acest motiv Kálmán n-a avut ocazia să-şi arate vitejia în luptă sau să se arunce în valurile înspumate în faţa obiectului adoraţiei sale. Cu atât mai multe ocazii a avut să se distingă prin serviabilitate la opriri, când trebuiau potcoviţi caii, trebuia să trateze cu vizitiii şi primarii, să-i determine pe hangii să le pună la dispoziţie camere curate, apă potabilă şi alte lucruri

imposibile. Spre uimirea lui Biróczy, Kálmán se dovedi neobişnuit de energic.

— N-aş fi crezut niciodată că eşti în stare de aşa ceva!

Ehei, ce nu ştie omul, când îl luminează soarele?!

După-amiază, trăsura se hurduca printr-o câmpie pustie, nesfârşită, anostă. Era cald. Un timp, Kálmán îi vorbi contesei despre insulele care plutesc în marea mirajului, născocind poveşti cu zâne, dar la un moment dat observă că icoana pictată pe fildeş a aţipit ascultând basmele.

Prinţesa făcea de mult acelaşi lucru. Tot timpul drumului moţăia. Dorothea îşi lăsă capul frumos pe perna moale a trăsurii şi adormi.

Kálmán rămase *singur,* ducând admiraţia mută până la transfigurare.

Putea privi în soare!

Abia acum văzu cu ce făptură nepământeană s-a întâlnit. Chipul palid de zână părea aureolat de strălucire. O şuviţă rebelă de păr o gâdila pe obraz; nu, nu avea voie s-o ajute! Buzele uşor întredeschise păreau că şoptesc ceva în somn: ce păcat că nu putea să audă!

Trăsura coti pe o pajişte cu garofiţe, ocolind drumul mare plin de hârtoape pe un făgaş năpădit de ierburi; clopoţelul calului din frunte zuruia monoton; în depărtare, din stufăriş, se auzi mugetul bivolului. Cele două doamne dormeau, dar cei doi juraţi erau treji.

— *Vigilasne?* – glăsui Biróczy.

— *Non. Mortuus sum.*

— *Sub spe resurrectionis...*

(Acest dialog înseamnă: „Eşti treaz?” „Nu, am murit”. „În speranţa reînvierii...”

De ce vorbeau latineşte? Pentru că poate doamnele totuşi nu dormeau! Poate subiectul discuţiei era de asemenea natură că doamnele nu trebuiau să înţeleagă.

Cam aşa ceva.

Biróczy continuă în latină.

— Eşti într-o constelaţie fericită.

— Periheliu.
— La mine e eclipsă.
La asta zâmbiră uşor.
Kálmán continuă să contemple soarele adormit.
— *Quanta species!...* oftă Biróczy*.*
Acum Jenöy îl înghionti zdravăn cu cotul.
Pentru că citatul e dintr-o fabulă a lui Phaedrus şi înseamnă „câtă frumuseţe”, dar continuă cu ceva care e de-a dreptul o insultă... *sed cerebro caret.* (Dar n-are minte.) Kálmán îşi amintise continuarea şi de aceea îl înghiontise pe Biróczy în coaste.
Biróczy se apără glumind.
— Am spus-o pentru că nu ştie ungureşte.
— Va învăţa.
— Cine s-o înveţe?
— Eu!
— E cam sus pentru nasul tău.
— Am să cresc până o ajung.
Dar la această declaraţie temerară, lui Kálmán i se opriră cuvintele pe buze. Îl speriase o viziune. Dar nu era ceva înspăimântător. Când pronunţase aceste cuvinte, chipul icoanei pictate pe fildeş se împurpurase uşor. O fi auzit? O fi înţeles? De aceea să fi roşit? Dacă ar fi aşa? Imaginea încântătoare îl amuţi pe Kálmán; îi făcu semn lui Biróczy să nu mai vorbească; dar semnul deveni inutil, pentru că la o hurducătură a trăsurii peste un şanţ, cele două doamne se treziră, prinţesa strigă speriată: „Doamne sfinte!”, iar Dorothea deschise ochii şi zâmbi. Zâmbea de parcă s-ar fi trezit dintr-un vis plăcut. Lui Kálmán îi făcu plăcere zâmbetul ei. Apoi ochii cei frumoşi se închiseră din nou, rechemând parcă visul întrerupt.
Dar prinţesa nu mai lăsă loc pentru plăcerile divine, începu să vorbească, adresându-i fiecare cuvânt lui Kálmán. Voia să ştie numele oraşelor ale căror turnuri se vedeau în depărtare sau în apropiere; de ce boli sufereau oamenii sărmani întâlniţi pe drum; cum se numeau păsările care zburau pe cer; dori să-i cunoască familia; şi după ce-l

examină pe tânăr la geografie, ştiinţele naturii şi heraldică, luă la rând filozofia, istoria, politica înaltă, ascultându-l ca un profesor. Acum Kálmán avea altă treabă decât să contemple icoana pictată pe fildeş.

Şi tot aşa, până intrară pe poarta castelului Decséry, Kálmán trebui să turuie ca o moară stricată.

În curtea castelului erau aşteptaţi de servitori şi funcţionari. Se înserase. Prefectul coborî în pridvor să-şi întâmpine mama şi fiica. Îi adresă cuvântul, cam băţos, şi lui Kálmán, spunându-i că vechilul îl va conduce în camera lui. Viziunea contemplată până acum de Kálmán dispăru pe o scară lată de marmură, în timp ce pe el şi pe Biróczy vechilul îi conduse, pe o scară laterală în spirală, în apartamentul juraţilor, de fapt o sală mare transformată în trei odăiţe cu pereţi despărţitori subţiri. Ferestrele se deschideau spre un parc imens, în care teii seculari tocmai erau în floare; crengile păreau de aur, iar adierea serii, pătrunzând pe fereastră, avea aroma mierii.

— Ei, îţi pare rău că ai venit? – îşi întrebă Biróczy prietenul.

Drept răspuns, acesta îi strânse mâna îndelung, cu căldură.

În seara aceea, Kálmán n-o revăzu pe contesă. Doamnele erau obosite; iar juraţilor li s-a servit cina în camera lor.

Ah, era cu totul altă situaţie decât să fii stagiar la domnul Korcza! Juraţii prefectului Decséry trăiesc ca nişte conţi. Şi servitorimea este obişnuită să-i trateze pe tinerii veniţi aici în calitate de aprozi ca pe viitori domni onorabili şi respectabili, sau, cine ştie, chiar excelenţe.

Kálmán dormi în prima noapte la castel, ca unul care a trecut pragul adevăratei fericiri.

A doua zi dimineaţă, juraţii au fost invitaţi la micul dejun în sufrageria contelui. Mâncau la ora zece dimineaţa, după vechiul obicei maghiar, care acum coincidea întâmplător cu moda franţuzească. Era de faţă şi bătrânul conte, în aceeaşi haină albastră, şi-l salută pe prietenul nostru Kálmán cu

aceeaşi umilinţă; acesta nu putu să nu se înroşească, amintindu-şi de fatidicii doi pitaci. Îi păru chiar bine că Dorothea nu e prezentă la această primă întâlnire; ca ochii ei să nu vadă roşeaţa lui penibilă. Mai târziu ar fi dorit să afle de ce nu era şi ea acolo. Să i se fi făcut rău? Dar nu putea să întrebe.

După micul dejun, prefectul sărută mâna prinţesei. La fel şi contele şi bătrânul administrator al moşiei, apoi cei doi tineri. Se vedea că în casa asta prinţesa este cea care porunceşte.

Kálmán era obişnuit cu femei care ştiu să comande; dar aceasta o întrecea până şi pe bunică-sa. Poruncile prinţesei nu erau zgomotoase, înfierbântate: ajungea doar o privire, ca persoana vizată să ştie dacă să stea sau să plece.

— Domnule director, spuse bătrânul conte, dacă prinţesa doreşte să prezideze astăzi consiliul de familie, binevoiţi, vă rog, să pregătiţi actele.

— Sunt pe masa din arhivă, răspunse administratorul.

— Eram convins, spuse bătrânul conte cu mult respect.

Apoi se întoarse spre prinţesă.

— Pe care din cei doi juraţi îl doreşte prinţesa ca secretar la consiliul de familie? Celălalt domnişor s-ar putea plimba prin parc în acest timp. Poate pe domnul Biróczy?

— Nu, spuse prinţesa, să vină domnul Jenöy.

Era un semn de mare preţuire.

Din sufragerie trecură în arhivă, unde dulapurile din stejar sculptat, de pe vremuri, păzeau documentele străvechi ale familiei; luară loc în jurul unei mese lungi, îmbrăcată în postav verde. Prinţesa prezida şi-i arătă lui Kálmán un loc în stânga ei.

Directorul desfăcu dosarul, scoase un document şi începu să-l citească cu glas tare. Era în latină.

Kálmán nu asculta documentul, ci o privea neliniştit pe prinţesă: oare înţelege?

După lectura documentului, prinţesa făcu semn că vrea să vorbească.

Şi luă cuvântul în cea mai aleasă latină clasică, pe care-o

foloseau cândva numai bărbaţii, vorbind cu înţelepciune şi agerime.

Kálmán avea senzaţia că masa lungă se învârte cu el. Ar fi vrut să intre în pământ.

Dar nu numai că nu putea să intre în pământ; nici nu avea voie. Se discuta un subiect ale cărui antecedente le cunoştea el cel mai bine: buclucaşa cruce revendicată de prinţesă.

Fusese adusă acasă şi înălţată; în cinstea ei se ridicase o capelă şi amândouă aşteptau sfinţirea festivă. Dar înainte de asta voiau să fie siguri că readucerea relicvei e întărită cu destule forme legale pentru a fi valabilă şi pe viitor, nu cumva ereticii să se poată lega de ceva. În această chestiune lui Kálmán i s-au pus mai multe întrebări, la care trebui să răspundă.

Toată lumea i se adresa în latină. Excepţie făcea doar prefectul, care vorbea destul de prost; începea pe latineşte, când se poticnea o dădea pe nemţeşte, continuând aşa până se încurca şi trecea din nou în latină.

Iar Kálmán îl blestema în sinea lui pe cel care a vândut pentru prima dată o gramatică latină în Ungaria.

Singurul lui gând de scăpare era că poate totuşi doamnele dormeau în timpul discuţiei lui cu Biróczy în trăsură şi n-au auzit nimic. Pentru că dacă au auzit, au şi înţeles.

Dar şi portiţa asta îi fu închisă.

Când se termină consiliul de familie, prinţesa ridică şedinţa şi-i făcu semn lui Kálmán să rămână pe loc.

Kálmán încercă să-şi ascundă tremurul, dar chipul îl trăda. Nu îndrăznea să ridice ochii spre prinţesă.

După ce bărbaţii se îndepărtară, prinţesa îi spuse lui Kálmán în latină, rar şi apăsat:

— *Non semper, qui oculos clausos habent, dormitant.* (Nu întotdeauna cei care ţin ochii închişi dorm.)

Chipul lui Jenöy se înroşi ca focul.

Dar prinţesa îi spuse:

— Bine.

Şi nu mai vorbi în latină.

— Bine. Să fie cum ai spus „Vreau să cresc, ca să ajung la ea!” Deci, să creşti! Asta-i o deviză pe care şi-o înscrie pe blazon numai acela care are tăria s-o facă.

Acum Kálmán îndrăzni să ridice ochii.

— Vezi dumneata, mie-mi plac oamenii cu voinţă puternică. Cutezătorii sunt fiinţe nobile. Am să-ţi povestesc o istorie pe care poate ai mai auzit-o. Actualul cancelar, în tinereţea lui de nobil de rând, se afla în casa unchiului său, când acestuia i-au venit pe neanunţate nişte oaspeţi de neam, şi el tocmai voia să meargă la târg. Musafirii şi-au exprimat regretul că-l reţin pe stăpânul casei de la călătoria proiectată, iar tânărul nepot s-a oferit să facă onorurile casei în locul unchiului său; la care bătrânul domn i-a spus cu severitate: „Ehei, nepoate, mai ai mult de crescut până să ajungi să-mi primeşti musafirii”. Iar tânărul a răspuns: „Va veni o vreme când eu îi voi primi şi pe musafirii regelui”. A crescut şi a ajuns la asta. Acum e cancelarul Ungariei, şi toţi nobilii îi fac plecăciuni. Vezi în faţă drumul acesta? Este deschis tuturor. Nu-ţi trebuie decât inimă şi minte. Mi s-a vorbit mult despre dumneata. Fă în aşa fel încât să se vorbească şi mai mult. Te voi urmări cu atenţie. Cu cât câştigi mai mult în ochii lumii, cu atât creşti şi în ochii mei. Eu nu cunosc decât două feluri de oameni: stăpâni şi slugi. Depinde de dumneata în ce categorie ajungi. În orice altă formă vei fi invizibil pentru mine. Aici nimeni n-are ocazia să se joace de-a eroul de roman. Nu poţi decât să străluceşti, fie prin uniformă, fie prin inteligenţă. Dumneata ai minte, voinţă şi putere; foloseşte-le. Gândeşte-te că eu îmi amintesc cuvintele dumitale şi vei constata că o mână nevăzută îţi sprijină braţul şi te ajută să urci scara cea mare.

Kálmán era atât de copleşit, încât sărută mâna prinţesei, deşi poate acest lucru era împotriva etichetei.

Nu ştia cum să-i răspundă altfel pentru bunătate. Nici nu era nevoie, pentru că prinţesa continuă să-l inunde cu

bunăvoinţa ei.

— Vorbind între dumneavoastră, i-aţi luat-o în nume de rău Dorotheei că nu ştie ungureşte. Dar aşa sunt împrejurările. De ce să fi învăţat această limbă? Ca să înţeleagă ce vorbesc ţăranii? Nu-i nevoie, pentru că nici nu-i vede. În sălile de consiliu aude vorbindu-se doar latineşte, în societate, în viaţa publică, la curte se vorbeşte nemţeşte, în străinătate se conversează în franceză. A învăţat să cânte în italiană. Dacă vrea să citească, are bibliotecă în germană, engleză, franceză. La ce i-ar folosi limba maghiară? N-ar putea învăţa nimic cu ajutorul ei. Poeziile erotice ale lui Csokonai nu pot fi date în mâna fetei. Tot ce-au scris până acum poeţii unguri este pentru bărbaţi. La fete nu s-au gândit. Dar eu îţi dau totuşi dreptate. Fetele vor ajunge cândva femei şi e ruşinos pentru un soţ ungur ca nevastă-sa să nu-i ştie limba. Şi poate că Dorothea va fi soţia unui ungur. Dumneata ai spus că vrei s-o înveţi ungureşte. N-am nimic împotrivă. Dă-i în fiecare zi o oră de limbă maghiară.

Kálmán era în culmea fericirii. Avu nevoie de multă stăpânire de sine ca să nu trădeze bucuria care-i umplea inima. Se înclină tăcut şi, la semnul prinţesei, plecă fără o vorbă.

Ajuns în cameră, se bucură că nu-l întâlni pe Biróczy. Voia să rămână singur în beţia lui de sentimente. În mintea lui se născură mii de planuri de mărire, la capătul cărora, în vârful scării lui Iacob, strălucea icoana scumpă pictată pe fildeş, la care trebuia să ajungă, oricât de sus ar fi.

Îl trezi din visare doar invitaţia la masă. Intră cu toată încrederea în sufrageria aristocratică. Se simţea ca acasă.

Sufrageria contelui era pe potriva unei societăţi numeroase. Prefectul era obişnuit să stea la o masă lungă, înconjurat de oaspeţi sau rude; nu-i plăcea să mănânce singur. Dacă nu altfel, punea să fie culeşi din drum actori ambulanţi sau studenţi călători, care ocupau locurile goale, şi un funcţionar era tot timpul în alertă, că dacă din

întâmplare ar fi treisprezece la masă, să ridice cifra ghinionistă la patrusprezece.

Chiar şi familia, cu cei ai casei, era destul de numeroasă.

În capul mesei şedea prinţesa, în dreapta ei bătrânul conte, în stânga prefectul, lângă bătrânul domn şedea contesa Dorothea, preferata lui, lângă ea domnişoara Suzanne, dama de companie a prinţesei, iar lângă prefect cei trei conţi mititei, domnişori în vârstă de zece, opt şi respectiv şase ani; lângă ei pater Demsus, preceptorul, iar în faţa lor cei doi juraţi, Kálmán aflându-se lângă domnişoara Suzanne; în coada mesei şedea *monsieur Henry,* maestrul francez de dans. Erau exact doisprezece.

Acest *monsieur Henry* era arap. Figură de negru, cu nas lătăreţ, buze groase, ochi vioi şi părul creţ, lânos. Dar era sufletul societăţii.

În timp ce pater Demsus spunea binecuvântarea pe care ceilalţi o ascultau în picioare şi cu mâinile împreunate, *monsieur* Henry ofta din greu, exprimându-şi pioşenia ca un adevărat catolic francez la rugăciune, iar apoi se aruncă atât de bine dispus pe scaun, punând mâna pe lingură, cum e în stare doar un francez veritabil.

Spuse şi Kálmán „Amin!” la sfârşit şi i se păru că aceasta este prima treaptă de pe scara lungă şi strălucitoare a lui Iacob. Până acum nu se rugase niciodată în latină. Era prima dată.

Spiritul domnului Henry se trezi şi întreţinu societatea cu glume şi anecdote.

Kálmán n-avea urechi de auzit glumele maestrului de dans, ci doar ochi: se uita pe furiş la Dorothea, care în schimb nu-şi ridică privirea din farfurie şi nu-şi întoarse deloc capul în timpul mesei.

Monsieur Henry i se adresă în mai multe rânduri lui *monsieur Clamant,* cum îl numea pe Kálmán (nu era în stare să înveţe numele nimănui), dar nu primi nici un răspuns.

De-acum Kálmán era aristocrat. După prânz, plimbându-se cu Biróczy prin parc, Asmodeus cel şchiop îi îmbogăţi

cunoştinţele cu următoarele observaţii:

— Ascultă, eu m-am dumirit cum merg lucrurile în casa asta. Cel mai mare domn, stăpânul, e contele Decséry, care însă nu porunceşte nimănui. Lui îi porunceşte fiu-său, prefectul. Prinţesa le porunceşte la amândoi, dar ei îi porunceşte fără îndoială pater Demsus, preceptorul, care în schimb e foarte influenţat de domnişoara Suzanne, iar aceasta pare să fie sub înrâurirea acestui negru mascat în francez. Aşa că dacă vrei să avansezi în această casă, te sfătuiesc să intri în graţiile arapului.

Kálmán îi răspunse: „Eşti nebun!” şi-l înghionti zdravăn pentru acest sfat ridicol.

O FAMILIE PREVĂZĂTOARE

Romancierului îi vine uşor, pentru că poate să scrie ce-i place; dar sarcina istoricului este dificilă, pentru că trebuie să scrie adevărul. În epoca noastră realistă lumea nu se mai mulţumeşte cu documente autentice care adeveresc un fapt oarecare; trebuie să dăm şi explicaţii, cum de a fost posibil să se întâmple evenimentul respectiv, conform legilor mecanicii, chimiei şi electromagneticii.

Vechile concepte obişnuite nu mai sunt de folos. *Întâmplarea* nu mai este acceptată ca termen ştiinţific, iar *dragostea* e tolerată, dar se aşteaptă o motivare temeinică a genezei ei.

Întrebarea este, ce motiv ar putea avea familia Decséry să-şi deschidă bolta cerească pentru constelaţiile *întâmplării şi ale dragostei?*

Că tânărul Kálmán e moştenitorul unei familii bogate, nu este suficient. Familia Decséry e de cinci ori mai bogată şi mai înaltă în rang.

Să începem analiza.

Conţii Decséry erau o familie *prevăzătoare.* Folosim cuvântul *previziune* ca un grad mai înalt al speculaţiei. Previziunea sau speculaţia, cum vrem să-i spunem, este un instinct înnăscut şi cere talent. Cine se naşte cu acest instinct, îl foloseşte în toate împrejurările. Toţi membrii familiei Decséry, tineri şi bătrâni (poate cu excepţia Dorotheei) sunt binecuvântaţi cu acest talent al previziunii.

Îl au şi micii conţi. Cel mai mare dintre ei este deosebit de pios, îi place să se roage şi în fiecare zi face pe ministrantul la slujba ţinută în capelă de pater Demsus, purtând cu evlavie bluza de dantelă peste haina roşie. Al

doilea e un copil slăbuţ, căruia îi este teamă de împuşcături, şi pe care îl bate şi cel mic, când preceptorul nu stă cu ochii pe ei; cel mai mic este un mirmidon furios, bătăuş, mai viteaz decât amândoi fraţii, şi-i place să se joace cu foc şi cuţite.

Dar toţi trei ştiu de pe-acum, şi o şi spun, că cel mai mic, atât de viteaz şi de bătăios, va fi preot şi va ajunge episcop. Al doilea, fricosul, va fi soldat, va deveni general; iar primul, bisericosul, va fi viitorul prefect. Încă de la această vârstă fragedă ştiu să-şi prevadă cariera în ciuda înclinaţiilor lor.

Bunicul este un strângător renumit. El speculează domenii. În felul acesta a adunat o avere imensă. Vinde, schimbă, cumpără, ia amanet, vinde la licitaţie, cumpără, sechestrează, răscumpără, comasează, cunoaşte situaţia tuturor marilor moşii din ţară, prevede când va ajunge un domeniu sau altul să fie vândut pe sub mână sau la licitaţie şi ţine banii pregătiţi, ca s-o poată lua înaintea tuturor.

Spiritul de prevedere al prefectului este de cu totul altă natură. El face speculaţii mai înalte, care se referă nu la domenii, ci la toată ţara; îl călăuzeşte maică-sa, prinţesa.

Există un cuvânt maghiar, şi anume *nexus*[33]*.*

Acest *nexus* este singura mare putere din lume. Sfânta alianţă a capetelor încoronate, partidele, oficialităţile, societăţile secrete, ligile, iezuiţii, francmasonii, toţi pălesc în faţa acestui mare cuvânt: *nexus.*

Şade pe scaunul judecătorului, votează la urnă, şopteşte în budoar, ia cuvântul în adunări, participă la tratative, călăreşte în fruntea oştirii, deschide uşile sălilor de audienţă, îi informează pe miniştri, dansează la balurile curţii, conduce mireasa la altar, procură tot ce doreşte omul: bani, ranguri, funcţii, dragoste, distincţii, sentinţe favorabile, popularitate, şi te scoate din orice necaz; asta înseamnă *nexus.*

Prinţesa cunoştea cel mai bine secretul făuririi acestui sistem de relaţii, şi după ea fiul ei, prefectul.

---

[33] Legătură, relaţie (cuvânt latin, intrat în limba maghiară).

Reţeaua de relaţii cuprinde toate cercurile care intră la socoteală, de la curtea împăratului şi a palatinului, până la adunările comitatelor.

Una din instituţiile acestui ansamblu de relaţii era sistemul juraţilor. Juratul era un fel de personaj mitologic, a cărui existenţă va părea de necrezut mai târziu.

Copilul de douăzeci de ani care studia dreptul devenea dintr-o dată un mare domn, care avea voie să poarte sabie pe stradă, să intre la şedinţele secrete de la Curia regală şi să ia notiţe, să stea la masă cu substitutul regal, să danseze cu contese la balurile curţii; mărturia lui făcea în faţa legii cât a judecătorului urbarial şi a asesorului împreună; avea dreptul de a intra cu o scrisoare sigilată în curţile nobililor pentru a soma, cita, avertiza, aresta şi la nevoie de a ţintui scrisoarea pe poartă; până în 1723, ţara îi plătea şi un salariu de cincizeci de taleri; pentru toate acestea trebuia să depună un jurământ sever, că-şi va îndeplini cu credinţă datoria şi nu va trăda marile secrete încredinţate.

Asta ţinea un an.

Atunci îşi dădea licenţa, primea diploma şi se termina cu gloria, i se lua sabia, uşile tribunalului i se trânteau în nas, nu mai avea loc la masa substitutului regal, gata cu funcţiile, cu salariul şi gloria, şi putea sărmanul să se întoarcă de unde a venit, să-şi caute un colţişor în lumea atât de populată cu oameni.

Deci, prefectul Decséry avea în jurul său doi-trei, uneori chiar mai mulţi asemenea tineri cu glorie trecătoare, care în anul următor erau înlocuiţi iar de alţii.

Ca prefect general, ar fi fost mai firesc să-şi ia un secretar în locul atâtor juraţi, şi oamenii înguşti la minte îl calomniau că-i foloseşte pe juraţi pentru că secretarului ar trebui să-i dea un salariu, pe când juratului doar întreţinerea; dar greşeau. Este adevărat că prefectul era foarte econom, ca toată familia lui; dar sistemul juraţilor îl folosea ţintind mai departe.

Alegea dintre tinerii ţării pe aceia care, prin inteligenţa

sau averea lor, îndreptăţeau mari speranţe, şi îi trata ca pe propriii săi copii. Ba chiar mai bine! Iar tinerii îi păstrează recunoştinţă, rămân pe veci cu primele impresii.

După împlinirea anului, când juratul pleca din casa contelui, ducea cu el, fără să ştie, firul invizibil, dar indestructibil, care-l ţinea legat.

Juraţii prefectului nu se întorceau de unde veniseră, să-şi cerşească un loc în viaţă, ci constatau că, ieşind în lume, găseau îndată un colţişor liber care creştea şi se-nălţa întruna.

Aşa se întindeau, încet-încet, în toate domeniile, firele nevăzute ţesute în casa Decséry; protejaţii lor, cei care aveau obligaţii faţă de ei se aflau pretutindeni; influenţa lor se răspândea în sus şi-n jos, şi dacă prinţesa Decséry dorea ceva, aşa se şi întâmpla.

Dar a apărut ceva nou, ceva ce n-a mai existat înainte şi încă n-are nume. În dicţionar nu e; ce-o fi?

Ce-o fi asta, că la o liniştită adunare de comitat, când prefectul expune un decret, se scoală cineva şi spune că, în conformitate cu legea, decretul nu poate fi expus? Sau ce-o fi aceea că, atunci când apare prefectul la hotarul comitatului pentru recrutare sau în problema impozitelor, este aşteptat de o delegaţie de oameni înverşunaţi, care se prezintă pe rând: eu sunt Cioară, eu sunt Lupu, eu sunt Ursu, la care aristocratul, speriat, spune: vă rog, eu am venit la oameni, nu la jivine; şi atunci i se ţine o asemenea prelegere despre legalitate şi constituţionalitate, că ar prefera să se trezească printre canibali.

Şi ce-o fi, când tineri cărora abia le-au mijit tuleiele ţin adunări secrete, frământându-se cu sufletele lor creatoare, curajoase, pentru soarta lumii învechite?

Ceva se mişcă... *mâlul viu* din insulele Spitzbergen se umflă şi se pregăteşte să creeze ceva.

Aşa cum sunt educaţi tinerii, aşa va fi lumea.

Douăzeci de ani sunt suficienţi pentru o metamorfoză care poate schimba o ţară întreagă. Dar dacă o inimă

tânără răzbate prin marea de deasupră-i şi, în ciuda lui Neptun, scoate o lume nouă dintre valuri?

Jenöy Kálmán era farul tineretului de atunci. Aşa se explică faptul că a ajuns jurat la familia Decséry şi că a fost atât de bine primit. Dacă se va lăsa condus spre înălţimi, îl vor ajuta să ajungă la ţelul strălucitor, dacă nu, îl vor arunca şi-l vor lăsa la pământ.

Să vedem, aşadar, dacă poţi prinde un meteorit cu plasa pentru fluturi.

Kálmán se simţea în ceruri, în schimb Biróczy era foarte pe pământ în această casă. Găsise ceva nepreţuit pentru un jurist începător: doi tovarăşi de ceartă. Unul era pater Demsus, celălalt *monsieur* Henry.

Monsieur Henry era liber dimineaţa, când pater Demsus le dezvăluia micilor conţi diferitele taine ale ştiinţei; iar pater Demsus avea timp liber seara, când *monsieur* Henry era ocupat cu orele de dans, deci dimineaţa arapul, iar după-amiaza preceptorul apăreau în camera dinspre grădină pentru a se certa cu Biróczy. Arapul se certa din motive rasiale, preotul pe motive religioase; unul îl înjura pe ungur, celălalt pe calvinist. Exista însă o oră după masă, în care amândoi erau liberi: când maestrul de echitaţie îi învăţa pe micii conţi să călărească; exact ora când Kálmán dădea contesei Dorothea lecţii de limba maghiară; atunci amândoi domnii năvăleau cu forţe unite asupra scitului păgân, şi se certau toţi trei după pofta inimii, iar când Kálmán revenea la ei, îi găsea cu frunţile îmbrobonate de sudoare. Şi continuau aşa zi de zi, cu toată bucuria.

Subiectul se oferea iar şi iar în fiecare zi.

Palatul Decséry era o adevărată casă nobiliară. Avea o bibliotecă minunată, un muzeu de antichităţi, o colecţie de tablouri, pe care bătrânul conte obişnuia să le prezinte personal musafirilor, şi uneori îi venea cheful să cheme copiii, cu profesorii lor, şi pe juraţi, iar el, pe post de ghid, le explica pe rând totul despre raritățile din frumoasele colecţii.

Biblioteca ocupa o sală întreagă, cu o galerie de jur

împrejur de unde puteai privi totul. Numai cărţi legate în piele scumpă, din toate ramurile ştiinţei, în toate limbile vii sau moarte, de la literatura cea mai veche până la cea mai nouă. Splendide ediţii de lux, care valorau mii de florini; raritäţi demne de o bibliotecă princiară; unicate retrase din circulaţie; volume uriaşe cu colţare de aramă; o vestită colecţie de hărţi; şi toate frumos aranjate, după o minunat de simplă clasificare; cărţile legate în piele maro, cu colţuri argintii, aveau conţinut religios; cele din piele de porc, imprimate cu aur, erau lucrări clasice; pielea galbenă de viţel cu titluri roşii acoperea cărţile de istorie şi drept, iar literatura beletristică, era în marochin roşu. Un raft pentru cărţi chinezeşti şi indiene, sub el, amestecate, cărţi turceşti şi arabe, astronomie, istorie şi romane.

După ce contele prezentase toate acestea tinerilor uluiţi, *monsieur* Henry întrebă maliţios:

— Dar care este raftul cu literatură maghiară?

Contele arătă spre un dulap cu cărţi înşirate pe rafturi lungi; pe dulap scria *Hungarica.*

— A, dar acestea sunt toate în latină! Oare cărţi scrise chiar în maghiară nu există?

Contele arătă într-un colţ; sub scara ce ducea spre galerie era un cotlon, în care stăteau claie peste grămadă un teanc de tipărituri, nelegate şi cu foile netăiate. Asta era tot!

În ziua aceea, când se întoarse de la ora de maghiară, Kálmán îi găsi pe *monsieur* Henry şi pe Biróczy certându-se în lege.

Arapul spunea:

— Limba maghiară nu-i bună decât pentru calendare.

Biróczy se aştepta ca, pentru o asemenea blasfemie, Kálmán să-l ajute să-i tragă o bătaie *monsieur*-ului; însă Kálmán spuse liniştit:

— *Vous avez raison, monsieur.* Şi pentru acestea cerem de la alţii calculul poziţiei aştrilor.

Altă dată contele le arătă colecţia de antichităţi. Era

frumoasă, o veritabilă comoară, clasificată pe criterii artistice şi ştiinţifice: arme, bijuterii, pocaluri, vase, monede şi alte antichităţi. Contele era un adevărat arheolog. Cunoştea epoca, autorul, locul unde a fost găsit fiecare obiect şi numele fostului proprietar.

Dar *monsieur* Henry îl asaltă pe conte cu întrebări de genul:

— Colierul purtat de Bethlen Kata a fost făcut de unguri?

— Nu, e o lucrare veneţiană.

— Dar pandantivul acesta, pe care l-a purtat mireasa lui Duşan?

— E sârbesc, se vede după ornamente.

— Şi sculpturile acestea din mina de la Abrud?

— Sunt de pe vremea romanilor.

— Dar buzduganul acesta împodobit e producţie maghiară?

— Nu, a rămas de la cehi.

— Măcar făuritorul acestei săbii de husar a fost ungur, nu?

— Nu, scrie pe ea: *Fringia.*

— Şi cine i-a făcut lui Bathory aceste cupe frumoase?

— Un sas din Braşov.

— Săbiile astea de aramă, găsite în Tisa, au fost armele ungurilor?

— Nu, cu ele au luptat cvazii.

— Măcar topoarele de piatră?

— Sunt urme rămase de la băştinaşii necunoscuţi din epoca de piatră.

— Nu există printre monedele vechi vreuna de pe vremea vestitului prinţ Rákóczi?

— Iată una de aramă.

— Dar şi pe asta scrie în latină: *pro libertate.*

În ziua aceea a avut ce auzi Kálmán la lupta de cocoşi dintre *monsieur* Henry şi Biróczy.

— Ungurii nu-s în stare să facă decât găluşte şi ploşti pentru vin.

Nici pentru asta nu-l despică în două Kálmán pe arap, ci

spuse trist:

— *Vous avez raison, monsieur:* pe pământul acesta au rămas urme ale sarmaţilor, ale cvazilor, ale marahanilor, romanilor, avarilor, cehilor, nemţilor, dar nici o urmă a poporului care a iubit atât de mult acest pământ.

În altă zi se certară din cauza galeriei de tablouri. Arapul susţinea că pictorii maghiari nu sunt buni decât să zugrăvească lalele pe lăzile de zestre.

Grajdurile familiei Decséry adăposteau o herghelie de cai englezeşti, arabi, normanzi. Degeaba căută Henry cai ungureşti.

— Calul maghiar e bun numai la căruţă.

Toată gospodăria o duceau arendaşi cehi şi saşi, degeaba se interesă negrul-francez de vreun arendaş ungur.

— Ungurul e bun numai de domn sau de ţăran.

Deseori veneau în vizită la castelul Decséry ofiţerii superiori ai regimentelor cantonate în vecinătate, bărbaţi veseli, cheflii. *Monsieur* Henry legă repede cunoştinţă cu ei. Se interesă dacă s-au născut pe-aici? *Jamais!*

Viteazul ungur e bun numai de soldat de rând.

Şi pentru toate aceste afirmaţii, Kálmán nu se grăbi să se năpustească asupra arapului, ci spunea mereu „*Vous avez raison”.* Deocamdată aşa şi este.

— Un singur lucru bun aveţi voi. ungurii, spuse negrul într-o seară, după ce şi Biróczy încetase lupta nibelungică, şi pe acesta l-aţi neglijat îngrozitor, deşi aţi putea cuceri lumea cu el. Este minunatul, încântătorul, idealul *dans solistic maghiar.*

Biróczy izbucni într-un râs nestăvilit.

— Uite cum îi cresc ochii cărbunarului.

— Dar eu vorbesc serios.

— Atunci învaţă-mă dansul maghiar, arapule, ca să cuceresc lumea, se lăudă micul şchiop.

— O, te învăţ cu plăcere, cucerirea va fi deplină, pentru că şi comicul poate fi seducător. Dar aş prefera să-l învăţ pe *monsieur Jeni* (aşa pronunţa el numele lui Jenöy). Nu m-

aş osteni degeaba. Gândeşte-te, *monsieur Clamant,* ţi-aş putea da zilnic lecţii câte-o oră cam pe vremea asta, când conţii sunt la călărie. N-am nevoie de plată. Când vei deveni mare domn, ai să mă răsplăteşti. Pentru că, te rog să mă crezi, nimic din ce-ai învăţat la şcoală nu-ţi va fi atât de folositor ca acest minunat dans maghiar. Capul nu te va putea duce atât de sus ca vârfurile picioarelor, dacă mi le încredinţezi.

Kálmán strânse mâna arapului:

— Bine, am să învăţ de la dumneata solo-ul de dans maghiar.

Biróczy şopti maliţios în urechea lui Kálmán:

— Amice, văd că ai acceptat bucuros sfaturile mele ridicole.

Monsieur Henry era gata să fixeze şi ora la care-l va învăţa pe Kálmán această mare ştiinţă: după-amiază de la patru la cinci.

— Nu se poate, tocmai atunci îi dau ore de limba maghiară contesei.

— Ei, şi ce poate să înveţe? Maghiara n-o vorbesc decât ţăranii cu gura plină de găluşte. Nu meritä osteneala, mai bine renunţă.

Kálmán îi aruncă o asemenea privire, că negrul putu să înţeleagă răspunsul: nici pentru un paradis plin cu îngeri negri ca tine!

Franţuzul negru râse şi apoi spuse:

— Bine, atunci să învăţăm seara, după ce toată lumea se culcă, în pavilionul din grădină. Cred că aşa va fi convenabil.

Cum să fi pierdut Kálmán vreuna din scumpele ore de limba maghiară! Nici măcar o secundă! Când urca în apartamentul prinţesei pentru lecţie, ceasul lui era de obicei înaintea ceasurilor din castel, iar când ora se termina, de bună seamă că acestea se grăbeau foarte tare.

O, ce plăcere olimpiană!

Să stea alături de copila idolatrizată, să privească în aceeaşi carte şi să rostească aceleaşi cuvinte.

Să pândească verbul care se naşte pe buzele ei, să-i înveţe gura cum să pronunţe corect apăsatele vocale maghiare. Să oblige frumoşii ochi plecaţi să-l privească în ochi şi să-i ghicească gândurile.

S-o vadă cum surâde roşind când face vreo greşeală, şi cum străluceşte mulţumită când nimereşte răspunsul corect.

În timp ce corecta adorabilele greşeli din caietul scumpei domnişoare contese, când strecura câte-o literă unde ea omisese ceva, Kálmán avea senzaţia unei atingeri la fel de încântătoare ca întâlnirea soarelui cu luna.

N-a fost un adevărat triumf, când eleva a reuşit să spună lecţia fără nici o greşeală? Era triumful obiectului sau al profesorului? Că i-a ţinut minte observaţiile? Că s-a străduit să nu repete greşelile? Că era atât de docilă? Că dorea să înveţe şi mai mult? Că tot ce învăţa i se părea atât de frumos? Că mai târziu nu-i ajungeau lecţiile date de profesor; că ar fi vrut să avanseze cu înflăcărare, să înţeleagă singură, să recite, că se silea să vorbească în limba nouă cu profesorul? Şi se pregătea de surprize.

Nu e oare un fel de declaraţie de dragoste? Iar Kálmán era îndrăgostit şi de materie, şi de elevă.

Lecţiile aveau loc în cadrul celei mai stricte morale. În faţa măsuţei de scris şedea însăşi prinţesa, tricotând tot timpul orei.

Îngrozitoare sunt femeile care, cu andrelele zăngănind în mână, sunt atente mereu în altă parte. Sunt cei mai vigilenţi paznici. Dacă francezii ar fi pus în flancurile taberelor lor câte o femeie care tricotează, nemţii n-ar fi reuşit să-i atace prin surprindere.

Nu se spunea şi nu se scria nici un cuvânt suspect. Kálmán se arsese o dată cu constatarea că femeile ghicesc tot, dar ar fi fost o neghiobie să vorbească prin cuvinte acolo unde se aud şoaptele sufletului.

Era într-adevăr dragoste!

Poate aşa se explică şi zelul cu care Kálmán, singur cu

negrul în pavilionul din grădină, învăţa zilnic, până la miezul nopţii, dansul maghiar.

Era fără îndoială un dans de o frumuseţe excepţională. Înflăcărat şi demn; gesturi nobile şi eleganţă plastică, forţă şi încântare se uneau în acest dans; era o artă şi cerea talent înnăscut. Ah, cei care-l văd azi pe scenă habar n-au de el, iar din saloane a dispărut complet. Eu îmi mai amintesc de epoca lui de glorie. Ultimul solo maghiar l-am văzut la balul dat cu ocazia învestirii festive a prefectului din Komárom; şi cel admirat de lumea strălucitoare, puternic aplaudat când ieşise singur pe parchet, în frumosul costum naţional, era mândria tineretului de-atunci, Pázmándy Dénes, care zece ani mai târziu prezida Camera superioară a parlamentului Ungariei; născut nobil, Dumnezeu îi dăruise o minte sclipitoare, iar el însuşi devenise o personalitate. Asemenea lucruri se puteau vedea doar la petrecerile organizate de înalta nobilime. Acum sunt uitate.

Monsieur Henry era încântat de progresele lui Kálmán.

— Un dansator înnăscut! Un adevărat geniu! Cu un asemenea dans ajungi ministru de finanţe! Pe cinstea mea, că în sezonul viitor *monsieur Clamant* va dansa la balul Curţii şi se va întoarce de acolo ministru!

Kálmán simţea şi el acelaşi lucru. Elegantul pas de dans e un mare avantaj. Ce apariţie jalnică e sărmanul savant, care are o întreagă bibliotecă în cap, dar n-a învăţat să danseze, când, îmbrăcat în costumul maghiar de gală, trebuie să vină în faţa înalţilor nobili; cum se împiedică în propriile-i picioare, cum îşi îndoaie gâtul, îndepărtându-l de gulerul de blană cu fir auriu, cum orbecăie, cum se loveşte de toată lumea, cum îi tremură picioarele, cum îşi scrânteşte genunchii, cum uită tot ce ştie, cum amuţeşte şi îndrugă prostii când i se vorbeşte, şi toate acestea pentru că a omis să-şi educe picioarele; iar celălalt, elegant, cu gesturi ca ale unui model de pictură, vine, vede, cucereşte şi vorbeşte inteligent, pentru că are picioarele la locul lor.

De când învăţase să se ridice spre asemenea înălţimi

(adică în vârful picioarelor, n.a.), Kálmán începuse să-l privească de sus pe Biróczy. Biróczy observă acest lucru, şi în semn de răzbunare, îi demonstră, cu picioarele lui şchioape, că ştie să execute toate acele figuri măiestre de care Kálmán e atât de mândru, prezentând obişnuitei societăţi de după-amiază „clopotul”, „şarpele”, „vârful”, „tropotitul”, şi cine le mai ştie pe toate, ridicându-şi picioarele. la figura numită „clopotul”, chiar mai sus decât Kálmán, încât aproape că-şi putea săruta talpa; imită şi poza elegantă; se râdea în delir. Să ne imaginăm o maimuţă cu gesturile lui Apollo.

Kálmán se înroşise ca o creastă de curcan. Gluma îl supăra. Dacă i se criticau versurile, trecea cu vederea, dar parodierea dansului îl înfurie. Suporta ca negrul să satirizeze toate calităţile ungurilor, dar cel care-şi bătea joc şi de dansul maghiar îl făcea să-i fiarbă sângele de nobilă mânie.

PRIMUL „TU”

Pater Demsus era convins că familia va accepta cu multă plăcere pioasa lui propunere de a se ţine ceremonia sfinţirii crucii de Sfinţii Petru şi Pavel, când bătrânul conte îşi sărbătorea onomastica. După cum ştim, membrii familiei Decséry erau catolici fervenţi. Cu toate acestea, propunerea nu se bucură de sprijin. Prinţesa i-o spuse pe şleau, că de ziua onomastică a soţului ei nu se poate sărbători nimic altceva, atunci e numai sărbătoarea lui.

Sentimentul familial prevala şi asupra evlaviei, era chiar mai puternic decât spiritul de previziune.

Toate cunoştinţele ştiau despre ei că primesc cu dragă inimă musafiri în orice zi, numai la onomasticile de familie nu. Atunci porţile sunt închise şi portarul spune vizitatorilor că nu e nimeni acasă. Le place să fie singuri în asemenea ocazii, doar în societatea celor cu care stau împreună zi de zi.

Este o ciudăţenie explicabilă. La sărbătoarea de familie oamenii nu sunt conţi sau prinţese, ci mamă, tată, copii. Bătrânelor excelenţe le place să plângă de bucurie ca şi oamenilor de rând, micii conţi se bâlbâie când spun felicitarea şi se reped la daruri la fel ca fiii omului sărman, iar cei care se iubesc se sărută în aceste ocazii la fel ca toată lumea.

Sărbătoarea asta nu are nimic aristocratic, nu e pentru ochii străinilor. La castelul contelui, onomastica este o zi cu uşi închise.

Într-o asemenea zi nu-l primesc nici pe episcop. Sfinţirea crucii rămâne pentru ziua de sfântul Ştefan.

Sărbătoarea începe cu o liturghie pioasă, în capela

castelului, şi însăşi prinţesa cântă la orgă minunatele acorduri ale unei mise de Haydn.

De la capelă, toată familia trece de-a dreptul în camera bunicului, prinţesa îl sărută pe creştet, prefectul şi nepoţii îi sărută mâna, iar apoi se retrag. Bătrânul domn se roagă de unul singur o oră, apoi deschide uşa şi pot intra cu toţii.

Întâi prinţesa şi prefectul i-au urat, laconic şi fără a ridica vocea, mulţi ani fericiţi, apoi veni pater Demsus cu cei trei elevi. Cel mai mare era îmbrăcat în trâmbiţaş roman, cu un corn aurit încolăcit pe umăr, mijlociul în muntean din Elveţia, cu o coasă aurită, iar cel mai mic în gondolier, cu o vâslă aurită în mână.

Romanul ţinu un discurs în hexametri latini, pe care, cu ajutorul şoaptelor lui pater Demsus, îl duse la bun sfârşit, spre uimirea generală. Acelaşi discurs îl întinse, în scris, lui *pater familias.* Dar nici prin viu grai, nici în scris nu destăinui de ce poartă la gât cornul cel mare.

Elveţianul îi spuse o poezie în nemţeşte, neîndoielnic frumoasă, dar din care nu înţelese nimeni nici un cuvânt, din cauza emoţiei. Textul scris era mai edificator, dar nici acesta nu destăinuia scopul coasei pe care o purta micul conte.

Cu atât mai tare îşi turui gondolierul versurile în limba lui Petrarca, gesticulând cu vâsla, să-l mănânci, nu alta.

Ce rost avea vâsla, vom afla mai târziu.

Bătrânul conte primi cu bucurie de bunic cele trei felicitări. Romanului îi spuse *Ago gratias dilectissime domine*[34]*,* elveţianului: *Danke für die Güte, mein Herr*[35]*,* iar gondolierului: *Bravissimo, signore*[36]!

Acum prinţesa o conduse în faţa lui pe Dorothea. Era prea mare pentru a recita poezii de felicitare, nu adusese cu ea nici o foaie de hârtie. Era înveşmântată în alb, corsajul brodat cu şiraguri de perle se mula pe trupul ei

[34] Vă mulţumesc, iubite domn (în limba latină în orig.).
[35] Mulţumesc pentru urări, domnul meu (în limba germană în orig.).
[36] Excelent, domnule (în limba italiană în orig.).

zvelt, iar cele două cosiţe groase, împletite cu panglici trandafirii, îi atârnau pe spate. Frumosul chip palid surâdea.

Bătrânul o prinse de talia-i zveltă pe nepoată şi o privi în faţă, apoi o întoarse, admirând bogăţia pletelor, cercetă până şi panglica trandafirie. Îi plăcu grozav.

— Dar tu ce ştii? – o întrebă el în limba uzuală în familie, germana.

La care crinul cel alb se aruncă la pieptul lui, fără să mai surâdă, dar înroşindu-se ca şi cum la ceea ce avea de spus se potrivea cu totul altă culoare, şi i se adresă bunicului în ungureşte, cu vocea ei frumoasă şi sonoră:

— Dumnezeu să-ţi dea ani mulţi fericiţi de dragul nostru, dragă bunicule şi să ne iubeşti aşa cum te iubim şi noi.

Bătrânul conte rămase cu ochii holbaţi şi gura căscată de uimire; surpriza era de neimaginat. Întâi se pregăti să râdă, apoi îi veniră lacrimi în ochi, la urmă îşi strânse nepoata la piept şi, sărutându-i căpşorul blond, îngăimă:

— Dumnezeu să te binecuvânteze pe *tine,* scumpa mea fetiţă.

Prinţesa aplaudă de bucurie, micii conţi se holbau uimiţi, maestrul de dans îi şopti lui Biróczy că în felul acesta sigur că sună mai frumos limba, decât atunci când o vorbesc argaţii. Iar bătrânul conte, continuând s-o ţină de mână pe Dorothea, începu să discute cu ea, fetişcana îi răspundea la toate în maghiară, cu înţelepciune, cumpănit, şi cât vorbea ungureşte era roşie ca focul. (Din motive absolut fireşti.)

Prefectul interveni.

— Zău că vorbeşte pe maghiara mai bun ca eu.

Bătrânul conte îi aruncă o privire fiului său şi spuse:

— Am observat.

Prefectul era vestit pentru gafele lui lingvistice.

— Dar cine te-a învăţat pe *tine* ungureşte? – se interesă contele Pál.

Fecioara îmbujorată se înroşi şi mai tare şi şopti abia auzit:

— Domnul Jenöy.

Auzind acest nume, ochii contelui Pál se rotunjiră.

— Domnul Jenöy? – spuse el ţintuindu-l pe Kálmán cu privirea şi fu cuprins de un acces de mărinimie. Avea un ceas de buzunar vechi, frumos, pe care-l scoase cu intenţia de a i-l dărui lui Kálmán. Dar pentru că Jenöy nu se mişcă de la locul lui, se răzgândi, se uită cât e ora şi-l puse la loc în buzunar. Ei, domnule Jenöy, îţi mulţumesc foarte mult pentru asta.

De atunci încolo, contele Pál îşi tutui întotdeauna nepoata. Era prima dată-n viaţă că se adresa cuiva cu „tu”.

Toţi aveau un titlu în faţa lui; când vorbea cu nevastă-sa sau cu fiu-său le spunea „prinţesă” sau „prefect”, pe nepoţei îi striga „dominus”, ţăranilor le spunea „jupâne”, funcţionarilor „stimate domn”, servitorilor „monsieur” sau „madame” şi nu lăsase pe nimeni să se apropie atât de mult de el, încât să-i poată spune „tu”! Până şi mopsului prinţesei îi spunea „Herr von Câine”.

Iar acum a apărut o fiinţă căreia, la fel ca lui Dumnezeu, îi spune „tu”.

Dorothea câştigase mult în acea zi. Acum putea fi sigură că n-o vor face stareţă de mănăstire numai ca fraţii ei să aibă o parte mai mare din avere. Şi pentru ce? Pentru o bagatelă.

Kálmán se gândea cu mândrie că fericita scenă se datorează cuvintelor pe care le scăpase atunci, în trăsură: era meritul lui, avusese dreptate. Asta ar trebui s-o ştia şi alţii. Şi dacă există justiţie pe pământ, nu va rămâne nerăsplătit.

Iată cum se molipsesc de spiritul de previziune până şi străinii aflaţi în casă.

Onomastica se întinse până noaptea târziu, ca o zi a surprizelor plăcute. Toţi, de la prefect până la bucătar, se pregătiseră îndelung pentru această zi, pentru a-i face o bucurie bătrânului domn; în schimb fiecare primea un cadou corespunzător, pentru stabilirea căruia era nevoie de multă ingeniozitate.

Sigur că totul fusese regizat de prinţesă. Ea dăduse

fiecăruia ideea ce surpriză să-i facă sărbătoritului, şi tot ea se gândise şi la cadourile împărţite tuturor în numele contelui Pál. Deoarece era binecunoscut faptul că acesta nu face cadouri nimănui. Îşi plăteşte cu exactitate datoriile, dar nu dă niciodată cadouri sau bacşişuri. Deci recompensele de la onomastica lui vin tot din grija prinţesei.

Sărbătoarea se termină seara cu un concert. Prinţesa şi dama de companie cântară la pian, pater Demsus la flaut, iar *monsieur* Henry la vioară; contesa Dorothea cântă cu glasul ei de soprană. Apoi urmă un rebus, un tablou vivant, prezentat în lumina strălucitoare a lămpilor de cei trei nepoţei.

Cel mai mare, cu cornul încolăcit, reprezenta litera P, mijlociul, rezemat de coasă, un A, iar cel mai mic, stând la capătul vâslei, un L. Laolaltă, numele bunicului.

Contelui Pál îi plăcu mult această gingaşă idee a prinţesei. Prinţesa îl iubeşte cu tot atâta duioşie pe conte, ca acum cincizeci şi doi de ani. Frumos lucru!

Contele Pál admiră îndelung rebusul viu şi la urmă le mulţumi celor trei domni pentru că i-au reprezentat numele, vorbindu-i fiecăruia pe limba lui.

Acesta trebuia să fie finalul sărbătorii de familie, dar înainte ca înalţii domni să se ridice de pe locurile lor, *monsieur* Henry înaintă cu vioara şi arcuşul în mână, rugând nobila adunare să mai sacrifice câteva minute pentru surpriza pregătită de el.

Despre asta nici măcar prinţesa nu ştia nimic.

Monsieur Henry îşi potrivi vioara sub bărbie şi începu introducerea la melodia dansului solo maghiar.

Spre surprinderea tuturor, de undeva din spate apăru Kálmán. Tânărul purta un elegant costum popular, care-i venea ca turnat, ţinea mâna stângă pe şold, iar cu dreapta îşi răsucea vârful mustăcioarei; la semnalul viorii începu să interpreteze mândru, cu eleganţă, acest nobil dans bărbătesc.

Era o încântare să-i urmăreşti gesturile distinse. Aşa cum

se spune despre un instrumentist că simte ceea ce cântă, şi el simţea ce dansa. Fiecare pas era plin da expresie.

Pe obrajii bătrânului conte se aprinseră două pete neobişnuite, roşii ca focul; îşi înălţă capul dintre umeri, ciufulindu-şi cu mâna părul alb; apoi se ridică de pe scaun, îşi bombă pieptul, se îndreptă din spinare, ochii îi scânteiară şi începu să bată din palme în ritmul dansului, imitând mişcările dansatorului, izbind mândru, în acelaşi moment cu el, piciorul de podea, lovindu-şi fără să-şi dea seama pintenii cu călcâiele.

Dansul se încheie în aplauze generale. Contele Pál se duse personal spre tânărul care se retrăgea, roşind. Îl bătu pe umăr, apoi pe obraz, şi-i spuse cu chipul strălucind de bucurie:

— Chiar acest dans l-am dansat acum cincizeci şi doi de ani în faţa Maiestăţii sale împărăteasa Maria Tereza la balul Curţii. Nu-i aşa, prinţesă, m-ai văzut?

Prinţesa clipi din gene emoţionată. Poate chiar atunci, poate tocmai din cauza acestui dans s-a îndrăgostit de Decséry Pál. Periculos dans!

— Când am terminat dansul, continuă contele Pál, Alteţa sa, soţul împărătesei, a venit spre mine; eram un copilandru frumos; m-a bătut pe obraz şi, scoţând din buzunar acest ceas împodobit cu perle, mi-a spus: „Poartă-l în amintirea acestui dans”. Iar acum îţi spun eu dumitale: „Poartă-l în amintirea acestui dans”.

Dacă i s-ar fi dat lui Kálmán în mână orologiul domului Sf. Ştefan din Viena, nu l-ar fi simţit mai greu în palmă decât pe acesta.

Toată lumea era în culmea uimirii, iar motivele uimirii le ştia el mai bine ca oricine. Contele Decséry Pál, care nu dăduse în viaţa lui nimănui nici un cadou, nici măcar un cal de lemn nu cumpărase pentru propriii săi nepoţi, îi dăruieşte unui tânăr pripăşit aici cea mai dragă relicvă de familie; acest suvenir cu valoare întreită pe care-l primise el însuşi din mâini princiare, pentru memorabilul dans din

tinereţe. Îl dăruieşte acum acestui tânăr, la fel de chipeş cum era el pe-atunci.

Şi o pereche de ochi îl priveşte cu aceeaşi admiraţie secretă ca pe vremuri pe contele Pál.

Pe cine n-ar ameţi un asemenea triumf?

Când societatea se împrăştie, negrul îi spuse lui Kálmán:

— Ei, jupâne, cu ce ajungi dumneata pe culmi, cu capul sau cu picioarele?

Iar Biróczy îl tachină:

— Amice, ţie bătrânul nu ţi-a dat decât ceasul, dar dacă mă vedea pe mine dansând, mi-ar fi dat chiar şi turnul orologiului.

Vorbea invidia din el.

Kálmán se simţea îndreptăţit să creadă că a câştigat de partea lui trei membri ai familiei; bătrânul conte, prinţesa şi frumoasa frumoaselor. Mai rămânea prefectul.

Dar veni şi momentul ca pasul cel mai important către graţia familiei să-l facă totuşi cu capul.

Se apropia adunarea comitatului. Prefectul îl chemă la el pe Kálmán şi-i declară că el nu se pricepe să conceapă discursuri, mai ales în nu prea bine cunoscuta limbă maghiară; aşa că-l însărcină pe Kálmán să-i pregătească un discurs de deschidere, pentru care-i dădu câteva idei. Discursul să fie inteligibil şi neînzorzonat. Să nu conţină cuvinte complicate, ca să n-o păţească aşa cum a păţit-o anul trecut, spunând în loc de „am foarte multă speranţă”, „am înfulecat multă raţă”, la care un deputat i-a strigat „Să vă fie de bine!” în râsul dezlănţuit, prefectul îşi întrebase cumnatul care şedea alături de el: „Was hab i gsagt?” – „Du hast gsagt, das du an grossen Stierl allen gegessen hast”.[37]

Aşadar, era o însărcinare foarte delicată şi un secret din cele mai mari.

Să pregăteşti un discurs pentru un domn foarte sus-pus, care să exprime ideile acestuia, să prezinte lumii eul lui lăuntric; şi încă în aşa fel, încât lumea să nu ghicească

[37] Ce-am spus? – Ai spus că ai mâncat singur o raţă mare (în limba germană – incorect – în original).

niciodată că nu este eul lui adevărat.

E într-adevăr un lucru extrem de confidenţial. O participare hoţească la o faptă plăcută lui Dumnezeu şi oamenilor.

Kálmán îşi folosi întreg talentul pentru a-şi îndeplini cu grijă şi atenţie sarcina. Asta e cea mai grea muncă pentru un poet, să pregătească pentru altcineva un discurs cu multe cuvinte şi puţine idei, fără floricele, fără gânduri, sec, ocolind cu diplomaţie subiectul, bombastic şi cu aplomb oficial. Şi a reuşit; a fost un chin, dar ce nu face mintea omului de dragul inimii tirane!

Discursul îi plăcu prefectului; la adunarea comitatului fu primit cu urale. Cumnatul îi şopti:

— Ce-i cu tine? Ai început să vorbeşti inteligent.

Prietenul nostru Kálmán intrase şi în graţiile prefectului.

Acum era într-adevăr acasă!

ARIADNA

Toată ziua Katinka a aşteptat vizita lui Kálmán; văzând că acesta n-a venit în cursul dimineţii, îşi pierdu răbdarea şi ieşi cu trăsura, trecând prin faţa cafenelei unde-şi pierdeau timpul tinerii de bani gata, dar nu-l zări pe Kálmán; după-amiază plecă spre Városliget, străbătu toate aleile, coborî din trăsură pe insuliţa unde veneau adeseori împreună, căutând trifoi cu patru foi şi împletind cununi din iarbă. Dar de data asta nu află nici un trifoi cu patru foi, nici cununa nu-i reuşi, nici pe Kálmán nu-l găsi nicăieri.

Seara se duse la teatrul german şi încercă să-l descopere cu binoclul, dar nu-l văzu pe inseparabilul ei prieten la locul lui obişnuit, vizavi de loja ei. Se întoarse supărată acasă şi, aflând că Jenöy n-o căutase toată ziua, îi scrise o scrisoare şi i-o trimise prin intermediul valetului.

Valetul se întoarse cu vestea că domnul avocat s-a mutat după-amiază de la domnul Korcza la palatul conţilor Decséry şi va pleca a doua zi dimineaţa împreună cu aceştia pe domeniul lor de la ţară.

Katinka rupse în bucăţele scrisoarea adusă înapoi şi porunci să-i fie luată cina de pe masă şi să-i fie aruncată în cap bucătarului: nimic nu e bun.

Sigur că nu i-au aruncat în cap bucătarului mâncarea, ci au mâncat-o cu poftă, râzând grozav pe seama stăpânei.

Katinka ştia prea bine că toată lumea râde de ea. Adoratorii, avocatul, servitorii, toţi râd de ea. Se hotărî să le facă tuturor o asemenea farsă, încât să le treacă pofta de râs.

Se încuie în cameră şi veghe, îmbrăcată, pe canapea, toată noaptea. Ferestrele ei dădeau spre răsărit şi se putea

vedea din ele grădina palatului Decséry, care avea spre strada aceasta un gard înalt de zid, cu o portiţă. Dincolo de grădină era curtea, vizibilă şi ea de la etajul casei vecine.

Când prima rază a zorilor atinse obloanele, Katinka se aşează la fereastră, pândind curtea vecină. Îi văzu pe servitori aducând trăsura, încărcând-o cu bagaje, înhămând caii şi pe vizitiu urcând pe capră. Atunci îşi luă binoclul.

Din palat ieşiră cei care aveau să călătorească. O femeie greoaie, corpolentă, o fetişcană cu mers graţios ca de fluture, un bărbat şchiop şi un tânăr zvelt; o, pe acesta îl recunoscu din fiecare gest.

Prima se urcă în trăsură doamna cea grasă, apoi fetişcana, după ea şchiopul şi la urmă *el.* Deci va sta vizavi de fată!

Uşile trăsurii se trântiră, vizitiul pocni din bici şi caleaşca ieşi din curte.

Katinka plânse amarnic. Învăţă acum că gelozia e un medicament pe care, dacă-l dai cu iscusinţă îndrăgostitului, cu linguriţa, îl îmbolnăveşti şi mai tare. Însă dacă, într-un moment de nebunie, îi torni deodată pe gât întreaga sticluţă, poate să se vindece cu totul.

Dar ea nu dorise să-l vindece pe Kálmán.

Iar acum putuse să se convingă şi de existenţa antidotului.

De aceea simţea o mare durere. O durea inima? Nu, doar vanitatea. Faptul că acum se va râde de ea. Ce va gândi domnul Korcza, care ştie tot, şi Bálvándy, care se va mândri că prin simpla lui prezenţă a alungat pe unul mai drag decât el?

Şi dorinţa de răzbunare începu să-i şoptească la ureche sfaturi bizare.

Dădu dispoziţie că în ziua aceea nu primeşte pe nimeni: e bolnavă. Cu toate că nu era bolnavă deloc. Scrise o scrisoare; când o termină, îşi puse o voaletă triplă la pălărie, ca nimeni să n-o recunoască pe stradă, şi duse chiar ea scrisoarea la poştă ca s-o expedieze. Şi nimeni nu

poate ghici cui i-a scris.

Trei zile nu primi pe nimeni, susţinând că e bolnavă.

Iar Bálvándy îşi lăsa de două ori pe zi cartea de vizită în vestibul.

În a patra zi se însănătoşi ca prin minune şi îngădui ca vizitatorii să fie poftiţi înăuntru.

Fireşte, primul se prezentă Bálvándy.

— Ah, doamnă, strigă baronul, pentru numele lui Dumnezeu! Nu speriaţi aşa lumea cu vestea îmbolnăvirii dumneavoastră. De trei zile n-am făcut altceva decât să alerg de la un medic la altul, întrebându-i ce tratament v-au dat, ce boală aveţi, până am aflat că suferiţi de o formă gravă de *febris acolomannicus*[38]. Pentru Dumnezeu, trataţi-vă!

— Mulţumesc, m-am vindecat deja, replică râzând femeia.

— Alopatic sau homeopatic?

— Doar cu un leac ţărănesc.

— Deci sympathetic.

— N-are un nume atât de complicat. E un adevărat leac ţărănesc.

— Sunt foarte curios.

— Pot să vi-l spun. Acum patru zile i-am scris soţului meu să vină la Pesta.

— A, doriţi să-l vedeţi?

— Nu numai să-l văd, ci şi să mă împac cu el.

— În ce scop?

— Păi în ce alt scop, decât ca de-acum înainte să trăim împreună, aşa cum se cuvine unei cinstite perechi căsătorite.

— Cum se cuvine unei cinstite perechi căsătorite? Splendid! Dumneavoastră vă veţi muta la el, sau vine el aici?

— Asta rămâne de discutat.

— Ah, ce farsă divină! Să ţi-o imaginezi pe doamna

[38] Joc de cuvinte, febră determinată de absenţa lui Kálmán (Coloman) (în limba latină în orig.).

Katinka în salonul unde sunt hrăniţi berbecii la Gödénylak, asta întrece orice fantezie.

— Îl voi transforma să devină locuibil.

— Şi pe stăpân?

— Ne vom acomoda, unul cu celălalt.

— Îl veţi spăla şi pieptăna în fiecare sâmbătă seara?

— Vă rog, vorbiţi mai respectuos despre el, este soţul meu.

— Zău, nu ştiam.

— Ba mai mult. Eu sunt soţia lui.

— A, asta nici măcar Berti n-o ştia.

— Ei, veţi vedea. Amândoi am greşit, iar acum ne vom ierta unul pe altul şi vom trăi de azi înainte...

— Ca Philemon şi Baucis. Despre dumneavoastră se poate presupune asta, femeile sunt în stare de orice, chiar şi să se îndrăgostească de soţii lor. Dar despre Berti nu pot crede aşa ceva. Nu cade el la învoială.

— Şi dacă a şi făcut-o?

— Poftim?

— Azi am primit răspunsul, prin care acceptă bucuros invitaţia mea; poimâine va fi aici.

— Numai tras de opt perechi de boi ar putea să ajungă.

— Îl aştept până vine.

— Şi eu.

Katinka pufni în râs, dar redeveni brusc serioasă şi se arătă supărată.

— Nu vă supăraţi, doamnă, spuse Bálvándy, eu mă pun foarte bine în situaţia dumneavoastră. Nu degeaba am studiat cu atâta abnegaţie această ştiinţă inepuizabilă. Ariadna îşi spune: ei, dacă pe Theseu mi l-a luat marea, să arunc şi restul după el; pe nebunul de Bálvándy, pe care sunt supărată pentru că e băiat bun, procesul de divorţ, ceea ce va face să se cam lungească mutra domnului Korcza, şi pe scumpul meu unchi, maiorul de husari; toţi se vor îngrozi de moarte dacă mă împac cu soţul meu; deci, să vină Bacchus!

— Vă rog, nu-l porecliţi pe soţul meu Bacchus.

— Deşi a fost zeu; pentru că îi plăcea vinul. Ei, dar eu voi fi Neptun, care-l readuce pe Theseu la Naxos.

— Până atunci domnul Csollán va fi aici.

— Da’ de unde! Nu-l las eu să intre în Pesta. Îi trimit în întâmpinare o şleahtă de tâlhari, îl alung înapoi la Gödénylak, sau dau foc hanului „Două capre” din Pesta şi, neavând unde să tragă, se va întoarce din drum.

— A, dar n-o să tragă la „Două capre”. M-am îngrijit eu de alt loc pentru el.

— Unde?

— Nu vă spun.

Katinka nu se lăsă trasă de limbă în privinţa locului unde-l va ascunde pe domnul Csollán. Dar Pesta nici acum nu e Londra, iar pe-atunci nu era nici măcar Parisul. Era uşor să supraveghezi toate hanurile.

Exista, aproape de capătul străzii Uri, o casă care se gândise că ar fi bine să iasă în stradă; şi aşa şi făcuse. E „Corabia albă”. Azi nimănui nu-i trece prin cap ce motiv avea casa aceea să se întoarcă cu un colţ la lume; dar epoca povestirii noastre dă şi explicaţia. Această casă e un han şi poarta deschisă înghite strada, de parcă i-ar spune călătorului: „Încotro? Asta e ultima casă, opreşte-te aici”. Şi pe-atunci avea dreptate „Corabia albă”. Dincolo de ea nu se afla decât teatrul german, iar mai departe casa Marokkáner şi palatul Mocsonyi. În locul unde azi e curtea Wurm, se întindea o baltă plină de stuf şi în depărtare se vedea prin ceaţă îngrămădirea galbenă a lui Neugebäude.

Deci „Corabia albă” este cel mai mărginaş han din centrul oraşului.

Aici rezervase Katinka o cameră pentru soţul ei, şi acesta acceptase, deşi ar fi preferat să tragă la „Griff” sau la „Boul roşu”. Dar de dragul femeii străbătu tot oraşul cu echipajul lui.

Era un vehicul uimitor, care merita să fie văzut. Din cauza numeroaselor reparaţii, cercurile de fier sunt mai multe decât lemnăria, iar coviltirul, mai mult găuri decât

piele. Una din roţi s-a rupt în drum, fiind înlocuită cu o roată de căruţă. Apărătoarele de noroi s-au pierdut undeva în cursul călătoriei, iar uşa este prinsă cu o frânghie, ca să nu se deschidă. Dar asta încă nu-i nimic; chiar dacă ar fi nouă, tot ar sta noroiul de-o palmă pe ea. Noroiul negru se lipise la Poroszlo, cel galben pe lângă Hatvan, de noroi verde se murdărise la Cinkota, iar cel roşu îl culesese la marginea Pestei.

Dar cei patru cai întrec orice închipuire. Rotaşul din dreapta este un monstru cu gâtul lung de şaisprezece palme, care nu se ruşinează să-şi ridice şi mai sus capul de girafă; dar dacă pe el nu, pe cel din stânga lui se pare că-l deranjează că e cu o palmă şi jumătate mai scund decât tovarăşul său, şi de aceea îşi pleacă mereu capul cu urechi clăpăuge. Cu toate că după părerea lui Csollán Berti aşa e regula, ca telegarul din stânga să fie ceva mai scund decât cel din dreapta. Cocostârcul era roşcat, iar clăpăugul sur, până să nu se bălţeze. Dar amândoi au calităţi deosebite. Surul clăpăug, de cum observă că surugiul vrea să se urce pe capră, nu-l aşteaptă, ci se năpusteşte înainte, smulgându-i aproape căruţa de sub el, şi dacă acesta reuşeşte să sară fără să-şi rupă picioarele, surul trage căruţa prin toate şanţurile şi hârtoapele, şi cu cât i se strâng mai mult hăţurile, cu atât mai tare îşi muşcă zăbala, smucind căruţa; dar la prima oprire oboseşte; îşi pleoşteşte urechile şi coada şi nu-i mai pasă, oricât ar fi îndemnat cu biciul; parcă-i spune celuilalt cal: ia mai trage şi tu!

Acum urmează distracţia cocostârcului. Acesta are calitatea că, îndată ce-i vine rândul să tragă, se poticneşte, se opreşte locului şi nu vrea să mai pornească. Dacă e lovit, cu atât mai rău, se dă înapoi şi începe să azvârle cu picioarele, iar dacă vizitiul nu vrea să-j sară toţi dinţii din gură sau să ajungă cu căruţa în şanţ, e nevoit până la urmă să coboare de pe capră şi să ducă de zăbală, calul, până porneşte. Şi după ce repetă de zece-cincisprezece ori această distracţie, cocostârcul se încălzeşte şi tropăie

frumos, devine un cal foarte bun; trebuie doar antrenat, în felul acesta, până la prânz trage surul, după-amiază roibul, într-o frumoasă diviziune a muncii.

Înaintaşul din stânga nu trage nimic, doar dansează. Pesemne că se gândeşte la lucruri foarte vesele pe drum, pentru că dansează tot timpul, fără să tragă la ham. Probabil e un bidiviu tânăr, abia înhămat prima dată. De altfel este un animal frumos, un metis de viţă nobilă. Poate că numai din mândrie îl lasă pe cel din dreapta lui să tragă singur; lucru pe care acesta îl şi face cinstit, fiind un căluţ mocănesc cu coamă şi coadă lungă, tratat cam vitreg, după cum dovedesc scaieţii şi ciulinii încurcaţi în păr.

Dar toţi patru poartă clopoţei la gât, aşa că lumea se opreşte uluită la vederea trăsurii care, trecând în goană pe străzile Hatvani şi Uri, intră direct în gura căscată a „Corăbiei albe" acolo îndemânaticul vizitiu reuşeşte să izbească osia din spate de un stâlp, cu atâta iscusinţă, că Csollán Berti nu sare, ci zboară de-a dreptul din cupeu, frecându-se atât de tare de zid, că i se cojeşte ceva de pe faţă. Poate un strat de piele? Nu chiar, numai puţin jeg.

Lui Berti nu-i prea pasă. Îi spune vizitiului părerea lui despre Cristos şi despre sfinţi, şi cu asta basta. Cameristul îi duce bagajele din trăsură în camera pregătită; în urma lui apare chelnerul, cu un ochi legat în urma unei lovituri la balul de duminică, şi întreabă dacă domnul doreşte ceva.

Prima obligaţie a lui Berti ar fi să trimită după frizer şi să se aranjeze omeneşte, ca s-o poată vizita încă în această seară pe nevastă-sa, care e o cucoană năzuroasă. Dar asta rămâne pe mâine.

— Ce e de văzut acum în Pesta? – sună prima întrebare adresată chelnerului.

— *„Kabale und Liebe"* von Schiller[39], la teatru.

— Asta nu-i de mine. Nu înţeleg nemţeşte mai mult decât cuvântul *bezahl*[40], şi pe ăsta doar rareori. Iar pe Schiller îl înghit numai ca vin.

---

[39] „Intrigă şi iubire", de Schiller.

[40] A plăti (în limba germană în orig.).

— Mai e şi un teatru optic.

— Asta ce mai e? Vreo farsă de bâlci?

— Există şi bâlci; pe strada Kerepesi, în curţile Stocker, au loc şi astăzi lupte mari, foarte frecventate de nobili.

— Ce fel de lupte, măi Cupidon chior?

— De câini şi de bivoli.

— Ei, asta-i de mine! E cu intrare?

— Sigur că da. Zece florini biletul.

— Acolo mă duc.

Pe loc Berti îşi trânti baltagul subsuoară, îşi umplu săculeţul de tutun şi porni, aşa murdar şi plin de noroi cum era, să vadă bâlciul, ameninţându-l pe chelner că dacă-i dispare ceva din cameră, îi scoate şi celălalt ochi.

În pragul uşii se întâlni cu fata în casă a nevesti-sii, aflată pe post de jupânească. Această frumoasă domnişoară era chioară de un ochi, pe care-l pierduse din cauza vărsatului, şi-l masca acoperindu-l cu o şuviţă ce-i atârna pe frunte.

Domnişoara îl aştepta pe domnul, având un mesaj delicat din partea stăpânei şi, prinzându-l pe domnul Bertók în uşă, îi şopti în taină:

— Vă rog, domnule, aş dori să vă vorbesc între patru ochi.

Cum să rabde Csollán Berti fără să spun orice aiureală i-ar fi trecut prin cap? Observase sus-amintitul defect al domnişoarei.

— Hei, chelner! – strigă el, întoarce-te şi adu-ţi şi ochiul cel chior, pentru că domnişoara vrea să-mi vorbească între patru ochi şi amândoi n-avem decât trei.

Domnişoara, jignită, se înfurie şi-i spuse: „Eşti un mojic, un bădăran!” apoi îi trânti uşa-n nas şi plecă fără să-i predea mesajul. E uşor de imaginat ce-i va povesti stăpânei.

Deci Bertók n-o vizită pe Katinka în seara sosirii, ci se duse la bâlci.

BÂLCIUL

Fără îndoială, trebuie asigurate distracţii şi pentru publicul mai puţin cultivat. Nu oricine are nivelul destul de ridicat pentru a merge la teatrul german, construit din vistieria nobilei armate maghiare sub înaltul patronaj al Alteţei sale Marele palatin.

Strada Kerepesi e încă un deşert. Dincolo de vestita cafenea Zrinyi şi până departe, la clădirea voluminoasă a spitalului Rokus, nu există decât nişte hanuri cu aspect provincial, care pentru nimic în lume nu şi-ar pune firme pompoase ca „Regele Ungariei”, „Regina Angliei”, „Panonia”, „Europa”, ci se mulţumesc cu cinstite nume de animale: „Boul roşu”, „Calul alb”, „Grifonul”. În jurul lor sunt numai case ţărăneşti, fără etaj, doar castelul Beleznay strică armonia. Strada e chiar mai noroioasă şi mai plină de hârtoape decât şoseaua, pentru că şoseaua aparţine comitatului, în timp ce strada este a oraşului. Terenul lui Grassalkovich, care cu o jumătate de veac în urmă fusese cimitir, e azi o grădină împrejmuită, unde pasc capre; acestea dau lapte pentru un mare nobil, bolnav de piept.

Toate prăvăliile din stradă vând slănină cu boia sau, de dragul variaţiei, palincă.

Când, străbătând prin noroiul până la glezne strada fără trotuare, ajungi la zidul înalt ce înconjoară un teren aflat la intersecţia a trei străduţe, îţi dai seama, după ţipetele puştanilor căţăraţi pe gard şi duruitul bătrânei tobe care bate cu perseverenţă demnă de o cauză mai bună, că aici se petrece ceva!

Însă nu-i uşor să găseşti intrarea. Gardul are trei porţi, toate bătute în cuie; dar întotdeauna se găseşte cine să-i

explice străinului (localnicii cunosc secretul) că trebuie să intre prin casa fără etaj de alături, trecând prin curte şi prin şopron, unde îl înhaţă o cucoană în vârstă, îl pune să plătească zece creiţari şi apoi poate pătrunde în paradis.

Locul a fost cândva o grădină aristocratică, dar unde a dispărut castelul, nu ştie nimeni. Poate că nici n-a existat.

În centrul terenului se înalţă acum o construcţie din scânduri, rotundă ca un amfiteatru, cu bănci pentru spectatori încropite din scânduri negeluite. Prima bancă poartă numele de stalul întâi şi e rezervată pentru domnii ofiţeri şi nobilime. Câţiva salcâmi, nimeriţi pe-acolo, n-au fost tăiaţi, ci păstraţi în scop utilitar: de ei sunt ţintuite balustradele. Arena e despărţită de public printr-un meterez înalt de un stânjen, închis de jur împrejur cu porţi solide. Deasupra uneia din porţi se ridică un podium şi mai înalt, cu o pânză pictată cu scene de bătălie drept cortină; acolo e teatrul optic. În faţa cortinei, un sălbatic îmbrăcat în tricou bate bătrâna tobă şi cântă în acelaşi timp la clarinet; dedesubt se află boxa unde sunt ţinute animalele ce vor participa la curse. După mugete şi lătrături, se pare că tocmai îşi învaţă rolurile.

Publicul este foarte eterogen. Primul rând e ocupat de persoane bine hrănite: calfe de măcelari, mezelari şi tăbăcari, cu domnişoarele lor cochete; între aceştia se amestecă vreun puhav negustor de slănină din provincie; câte-un jurat cu purtări obraznice, cizmari veseli şi ferchezuiţi, elevi, mic-burghezi, şi tot felul de lume de adunătură; fiecare, de cum se aşază, priveşte în jur, să vadă lângă cine a nimerit, şi-şi păzeşte buzunarele, ca nu cumva să i le golească cineva.

O despărţitură de lângă podium marchează loja pentru domni, unde iau loc ofiţeri de cavalerie, cavaleri şi cartofori de rang mai înalt, care nu plătesc după tariful oficial. Uneori, cu ocazia marilor soboruri bisericeşti, apar aici şi înalţi prelaţi. Am cinstea să vă relatez aceste lucruri chiar pe baza cronicii scrise de unul din aceşti domni învăţaţi. În

fine, la marginea galeriei se poate vedea şi un poliţai, reprezentând autoritatea de stat atotvigilentă; poartă aceleaşi arme ca şi înaintaşii lui din secolul trecut.

Spectacolul începuse deja, toba amuţise, făcând loc flaşnetei, o noutate pe vremea aceea; şi pentru că nu se mai auzea toba, Csollán Berti, ajuns pe strada Kerepesi, nu putea să-şi dea seama unde e spectacolul olimpian la care vroia să intre.

Din fericire se întâlni cu un localnic posomorât, cu pălărie ponosită pe cap şi scurteică albastră; dat fiind că de sub pelerină se zăresc două perechi de cizme proaspăt încăputate, nu-i greu să ne dăm seama că vrednicul om este cizmar.

— Auzi, mata, maistore, i se adresă Csollán Berti, n-ai putea să-mi arăţi unde e *bâlciul* acela?

Omul cu scurteică se opri, îl măsură din ochi pe cel care pusese întrebarea şi, chibzuind ce avea să-i spună, îi dădu răspunsul corespunzător:

— Lupta de tauri şi cursele de câini fiind un amuzament la care oamenii cu mintea întreagă nu obişnuiesc să participe, eu nu pot, din cauza experienţei mele lacunare, să îndeplinesc dorinţa intelectuală a nobilului domn; dar dacă nobilul domn îşi va iuţi paşii, acolo în faţă se fâlfâie un domn cu picioarele vârâte în cizme da olăcar, de bună seamă că se îndreaptă spre acel loc; de la el aţi putea obţine explicaţiile necesare.

Bertók se holbă în ochii oratorului. Nu mai auzise vorbindu-se într-un asemenea stil întortocheat. Apoi, fără să-l înjure măcar, îi urmă indicaţia şi începu să alerge după domnul cu cizme de olăcar, ca să-l ajungă din urmă.

Iar meşterul se opri şi, privind în urma lui, spuse cu profundă convingere.

— Păi să nu se cutremure pământul?

Berti o pornise la fugă, recunoscându-l în cel dinaintea lui pe Bálvándy. De mult voia să-l întâlnească. Se grăbi să-l ajungă din urmă şi-l pocni cu săculeţul umplut cu tutun peste şepcuţa rotundă de jocheu: „Servus, neamţule!” Iar

Bálvándy, având în mână un bici pentru câini, îl croi zdravăn peste pulpe: „Servus, cazacule!” La care amândoi se prefăcură că abia acum se recunosc şi că se bucură grozav de întâlnire.

Bálvándy se ducea şi el la bâlci, de aceea purta cizmele grosolane şi biciul, pentru că uneori şi publicul intervine în spectacol.

Pe loc îl luă de braţ pe bunul său prieten şi-l duse direct prin gangul cunoscut spre arenă, ba-i mai plăti şi intrarea.

— Vom petrece împreună pân’ la ziuă.

Reprezentaţia era în toi. Primul număr fusese teatrul optic; jucau marionete din lemn şi un italian explica în nemţeşte subiectul. Întârziaţii nu pierduseră nimic, pentru că oare ce poţi înţelege din faptul că apare un om cu o putină în spate şi o roabă în mâini, începe să danseze, din putină sar nişte copilaşi, aceştia dănţuiesc şi ei, apoi roaba se transformă într-un crocodil care-i înghite pe copii, iar la urmă omul cu putina ia crocodilul de coadă şi acesta se transformă la loc în roabă. Nici cel care asculta ce spune italianul în nemţeşte nu înţelegea mai mult.

Nu face nici cât o ceapă degerată. Dar lupta de câini, asta da!

Italianul îi împinse pe cei doi oaspeţi aleşi în loja aristocratică, unde spectatorilor li se rezervase o distracţie minunată: în apropierea lor se găsea o cadă plină cu apă şi o pompă de mână cu care puteau din când în când să-i stropească pe spectatorii neplătitori căţăraţi pe gard. Puştanii împroşcaţi cu apă cădeau ţipând de pe gard, dar după două minute erau toţi la loc.

— Vrem să vedem o dată câinii! – îşi arătă publicul nerăbdarea; o calfă de măcelar, cu mânecile suflecate, lovea cu un băţ de soc în peretele despărţitor, întărind cuvintele mulţimii,

Cortina teatrului optic se lăsă, şi se deschiseră uşile despărţiturii de jos.

Un îngrijitor cu cizme înalte aduse de lesă doi buldogi,

unul galben, celălalt tigrat; galbenul arăta mai solid, mai puternic, dar tigratul părea mai iute.

— Ei, cine pune pariu pe tigrat împotriva galbenului?

— Eu pariez pe cel galben! – strigă măcelarul.

— Doi la unu! – spuse Bálvándy, aruncând pe pământ doi taleri strălucitori.

— Primesc! – zise tânărul, aruncând şi el un taler.

Sunt la loc bun banii. La sfârşitul luptei, câştigătorul îi va strânge.

Îngrijitorul eliberă câinii din zgardă şi-i puse faţă-n faţă. Publicul începu să încurajeze animalele.

— Hai, Szuitli! Prinde-l, Lion! Pst, pst! Cuţu, cuţu!

Iar Szuitli şi Lion, privindu-se unul pe altul, anunţară cu mârâit crescând relaţiile încordate dintre ei, scormonind praful cu labele din spate.

Dar înainte să fi izbucnit lupta dintre cele două mari puteri, un drac de copil, cocoţat pe zid şi murat cu pompa de apă, găsi cu cale să se răzbune aruncând o pisică mare, vărgată între cei doi buldogi.

Ca urmare a acestei intervenţii neaşteptate, cei doi duşmani se coalizară împotriva inamicului comun, pisica, năpustindu-se deodată asupra ei.

Dar pisica nu era lipsită de apărare, probabil avea pui; în asemenea ocazii pisica devine temerară şi furioasă; îi sări între ochi lui Szuitli, care se repezise la ea, şi-i arse o asemenea labă cu ghearele desfăcute, că tot botul i se umplu de sânge.

„Ei, ce-o fi asta?” mormăi Szuitli, retrăgându-se din faţa neaşteptatei opoziţii; în acest timp, pisica sări cu agilitate în spinarea malacului de Lion şi, furioasă, îl zgâria şi-l plesnea cu curaj peste cap, zdrenţuindu-i urechile. Dulăul păruit urla şi alerga, purtând în spinare mâţa ca pe o călăreaţă engleză, până când pisica observă salcâmul de care era prins parapetul, sări pe el şi într-o clipă ajunse în vârf.

Cei doi buldogi umiliţi se repeziră spre copac. Urlau, lătrau amândoi cu furie spre pisică, încercând să sară. Iar aceasta se întinse liniştită pe o creangă, legănându-şi ca un

tigru coada zburlită.

Publicul era înfierbântat; din toate părţile se auzea: „marş, Lion! hai Szuitli!”, îngrijitorul alungă câinii de lângă copac, dar aceştia se întoarseră în fugă, nevrând să ştie de duelul dintre ei până pisica era acolo.

— Trebuie alungată pisica!

Asta era părerea generală. Spectatorii din stânga, punând mâna pe nişte bulgări mari de pământ, începură să bombardeze fortăreaţa pisicii, pe când cei din dreapta, înarmaţi cu puşca de apă, trimiseră un adevărat potop asupra duşmanului înrăit. Dar pisica era decisă să apere cetatea până la ultimul om şi singurul rezultat al bombardamentelor a fost că bulgării aruncaţi din stânga cădeau din copac pe spectatorii din dreapta, iar aversele de ploaie venite din dreapta îi udau pe spectatorii din stânga; aşa că în cele din urmă începură să se roage unii de alţii să facă pace şi să recunoască poziţia pisicii drept *statu quo.*

Poate vor reuşi şi aşa să-i încaiere pe cei doi câini.

Pe unul îl prinse îngrijitorul, pe celălalt italianul; i-au tras de lângă copac şi i-au pus faţă-n faţă; le-au frecat nasurile, au pus botul unuia pe grumazul celuilalt; până la urmă buldogii s-au încăierat şi au început să se sugrume unul pe altul de beregată; când se auzi din nou un *miau!* fatal din copac şi câinii iar lăsară lupta şi se repeziră spre copac să latre la pisică.

Publicul era furios, cei care pariaseră se făcuseră de râs; înjurau care mai de care; în cele din urmă Wastl, calfa de măcelar, îşi aruncă băţul de soc între câinii care lătrau, alungându-i. Numărul acesta căzuse, publicul fluiera, înjura, copiii de la galerie huiduiau, iar îngrijitorul dădu fuga să scoată câinii din arenă, trăgându-şi între umeri capul spre care zburau din toate părţile felicitări în formă de mere putrede. Singur poliţaiul rămăsese imperturbabil.

Furtuna se potoli la apariţia în arenă a italianului; acesta culese talerii de pe jos, restituindu-i celor care pariaseră; ceru scuze stimatului public şi înalţilor nobili că din cauza

întâmplării neprevăzute „lupta romană între animale” a suferit un fiasco; ca despăgubire va fi înlocuită cu altă atracţie, care iniţial nu figura în program: „echipajul împăratului Chinei”.

La auzul acestor vorbe, dinspre public se auzi un murmur de bucurie; mulţi cunoşteau numărul. Ah, ce straşnic este „echipajul împăratului Chinei!”

Italianul aduce o masă cu trei picioare învelită în hârtie albă. Pune pe ea un castel de aur de-o şchioapă: vestitul palat de vară al împăratului Chinei (ocupat mai târziu atât de triumfal de principele Palikao). Palatul are o poartă de aur înaltă de-un deget, pe care italianul o deschide cu o cheiţă de oţel. Apoi îşi pune sub limbă o frunză de salcâm şi începe să cânte o melodie ciudată: muzica militară chineză. La auzul ei, prin poarta deschisă a palatului apare caleaşca împăratului Chinei.

Ies pe poartă şase monştri, şase purici uriaşi, legaţi cu lanţuri de oţel subţiri ca firul de păianjen, trăgând o caleaşcă de oţel de mărimea unui ţânţar, cu spiţele roţii fine ca antenele fluturelui, iar în splendida caleaşcă tronează cel mai mare, cel mai gras purice, împăratul punicilor în persoană!

În sunetele şuierate din frunză, cortegiul porneşte pe masa albă, ocolindu-i marginea rotunjită, cu grijă să nu răstoarne caleaşca Maiestăţii sale. Şi când se întoarce din nou spre castel, puricele-împărat sare din trăsură, se înclină în faţa publicului, se aşază la loc şi intră în palat.

Uimitoare scamatorie!

În primul rând, lănţişoarele de oţel legate de picioarele puricilor sunt adevărate capodopere ale răbdării omeneşti. Şi este uluitor cum poate dresa cineva atât de bine aceste sălbătăciuni atât de mărunte!

Italianul nu se zgârci cu acest număr din spectacol; luă masa pe braţ şi o purtă de jur împrejur, ca publicul să vadă şi mai de aproape monştrii învăţaţi, iar la urmă, cum îi era obiceiul, urcă şi în loja nobililor, ca în speranţa unui bacşiş suplimentar, elevii săi să se producă din nou.

Csollán Berti înjura de uimire. Aşa îşi exprima el plăcerea.

Şi în timp ce împăratul Chinei sări şi de dragul lui din caleaşcă, salutând publicul, nu se abţinu să nu spună, încântat:

— *O, tu Spitzbub!*

Şi în acelaşi timp, cu unghia degetului mare îl pocni pe susaplaudatul!!!

Ca la orice crimă de lezmaiestate, în primul moment se auzi un geamăt de groază.

— Ce-ai făcut! – strigă Bálvándy, l-ai ucis pe împăratul Chinei!

Dar în clipa următoare italianul îl luă de guler pe Berti:

— Ucigaşule, tâlharule, banditule! Mi-ai asasinat susţinătorul! Sunt distrus! Am ajuns cerşetor.

— Nu fi trist, îl încurajă Berti. Îţi trimit în locul lui o cutie plină cu purici.

— Ba ai să plăteşti trei sute de florini, strigă altă voce; era tovarăşul italianului, îngrijitorul de câini.

— Doar n-am înnebunit. În toată lumea puricii se dau gratis.

Atunci nevestele şi copiii trupei de saltimbanci se repeziră la el, înghesuindu-l în colţul lojei şi începură să-i explice foarte îndeaproape că asta e asasinat şi jaf, pentru care trebuie să plătească trei sute de florini.

Între timp, Bálvándy se aşezase pe parapetul lojei, distrându-se de necazul lui Berti. Acesta observă şi îndată îşi băgă la apă amicul.

— Vai, prieteni, le spuse comedianţilor, n-am nici un ban la mine, că eu nu sunt cine ştie ce domn, ci un biet nebun şi acum sunt dus la Viena în turnul roşu. Ăsta-i doctorul meu, care m-a adus aici. Prindeţi-l pe el, de ce m-a adus?

Comedianţii l-au crezut. N-aveau de ce să se îndoiască. Şi săriră pe Bálvándy, că de ce aduce un nebun într-un asemenea loc şi de ce nu-l păzeşte mai bine. Acum să plătească paguba.

Bálvándy nu putu să nege nici una, nici alta, ci fu nevoit

să se târguiască.

— Cum, trei sute de florini? Păi şi pentru uciderea unui nobil preţul sângelui e numai două sute de florini. Pentru omorârea unui ţăran nu plătim mai mult de douăzeci şi cinci de florini.

Dar italianul dovedi că acest purice era de viţă nobilă, avea şi sânge castilian. Până la urmă se înţeleseră la o sută de florini. Bálvándy plăti.

Acum lui Berti îi plăcea grozav farsa!

Urmă cea mai renumită parte a programului, lupta între tauri.

Stăpânul casei vecine era măcelar, avea abatorul în fundul curţii, aşa că vitele căzute şi rănite în spectacol erau tăiate pe loc. Deci folosul era dublu. O dată că oamenii de rând, mai ales populaţia maghiară, puteau să vadă şi un spectacol mai nobil, iar în al doilea rând, carnea taurilor obosiţi de luptă devine mult mai fragedă, deci mai gustată de public. În consecinţă, atât din motive culturale, cât şi dietetice, luptele erau patronate şi de autorităţi.

Cu atât mai mult regret că nu pot să descriu acest spectacol care încântă spiritul, lupta dintre un taur furios şi un bivol. Nu pentru că mi-ar cădea din mână pana de groaza înfricoşătoarei lupte, ci din simplul motiv că această întrecere olimpică n-a mai avut loc. Pentru că taurul, văzându-l pe bivol năpustindu-se din cuşcă, se sperie atât de tare, că, fără să accepte duelul, se repezi la parapet şi, ca prin minune, trecu peste peretele înalt ca un pur-sânge englez, se căţără ca un leopard şi, spre groaza generală, apăru în mijlocul publicului. Din fericire n-avea chef să se distreze acolo, ci fugi spre poarta grădinii, trecu prin ea de la primul asalt, ca un saltimbanc prin cercul de hârtie şi porni în goană pe cea mai largă stradă.

Cu asta comedia se mută în aer liber; calfele de măcelari îl urmăreau cu bâte, cu lasouri, cu câini pe evadatul care dădu buzna mugind în oraş, unde se auziră multă vreme urlete, lătrături, mugete, ţipete, până în cele din urmă oamenii şi câinii, cu forţe unite, îl prinseră victorioşi în piaţă

şi-l duseră în triumf la abator; avea urechile rupte, limba îi atârna, Szuitli îl muşca de picioarele din spate, iar coada rămăsese ferfeniţă pe câmpul de luptă. Wastl îl ducea mândru de un corn. El era acela care îndrăznise să arunce laţul pe capul taurului, şi cele două capete ale funiei lungi erau duse din două părţi de toţi copiii care începeau de-a latul străzii Kerepesi.

Se spune că taurul ar fi călcat sau împuns vreo şase sau şapte oameni. Dar asta n-a pus-o nimeni la socoteală; intra în contul distracţiei.

VESTITUL ATLET

După această distracţie populară, Bálvándy îşi urcă prietenul într-o birjă, pentru ca, ţinându-şi promisiunea, să-i arate tot ce oferea în materie de distracţii Budapesta cu o jumătate de secol în urmă.

Întâi l-a dus la ceai în Buda, la „Cei trei săpători”. „Cei trei săpători” e o pivniţă, iar ceaiul, un fel de mâncare; amândouă la modă pe-atunci; la ceai se bea pelin sârbesc şi se cântau cântece sârbeşti. Cârciumarul avea o chelneriţă saşie, cu care Berti începu să flirteze romantic, promiţându-i că după ce divorţează de nevastă-sa, se însoară cu ea; îi promise şi o monedă de zece florini dacă îl sărută pe obraz, dar frumoasa Hebe ceru să i se dea mărunţiş de aramă; nu voia să creadă că se poate dărui o monedă veritabilă de zece florini pe degeaba.

Apoi prietenii plecară mai departe, nu înainte de a vârî o bucată de iască aprinsă în carâmbul cizmei unui lăutar sârb.

Berti dorea să facă baie. Bálvándy îl duse la băile Sáros, unde pentru un pitac Berti înotă în bazin, în compania altor treizeci de *gentlemeni* a câte un pitac.

Se întoarseră cu barca la Pesta; şi asta făcea parte din distracţie. Era aproape miezul nopţii. Urmă la rând balul servitorimii la „Marele gardist”. Acolo cei doi amici reuşiră să încaiere calfele de măcelari cu birjarii; iar când se ajunse la bătaie, o şterseră, alarmând oraşul adormit cu strigătul: „Foc, foc!” şi sunând pe rând la fiecare poartă. Până la urmă au reuşit să intre în saloanele intime, primitoare de la „Zrinyi”. Acolo Berti găsi un grup de „cazaci”[41] care jucau

[41] Cartofori de profesie, trişori.

cărţi. Se aşează între ei. Întâi le câştigă toţi banii, apoi îi câştigară ei toţi banii. Atunci, înfierbântat de joc, îi ceru împrumut lui Bálvándy o sută de florini; dar Bálvándy cunoştea bunul obicei al lui Csollán Berti de a nu plăti niciodată banii primiţi împrumut la joc.

— Nu-ţi dau, dacă nu-mi dai un zălog.

— Păi ce să-ţi dau? Pipa?

— Aia nu face nici cinci parale.

— Dar scurteica?

— Nici gratis.

— O poliţă?

— Dă-mi inelul de pe deget.

— Asta-i verigheta de la nevastă-mea.

— Ce-mi pasă, mâine o răscumperi.

Şi Berti îi dădu în gaj verigheta în care erau gravate iniţialele soţiei lui. Dacă recâştigă banii, poate-i dă suta de florini; dacă o pierde şi pe asta, o să cumpere cu cinci florini altă verighetă; Bálvándy n-are decât să-şi păstreze zălogul.

În cele din urmă pierdu şi suta de florini. Aşa petrecu până dimineaţă pe banii lui Bálvándy, care spre ziuă îşi conduse prietenul la „Corabia albă” şi-l culcă.

Berti dormi până la ora nouă. Atunci se trezi şi-şi aminti încetul cu încetul că nu e acasă la Gödénylak; apoi îşi dădu seama că e la Pesta! Ba, după un timp îşi aduse aminte că a venit aici chemat de nevastă-sa, cu minunate intenţii de împăcare, şi deci prima lui datorie ar fi să se radă. Avea o vagă impresie că i-ar fi spus deunăzi chelnerului să-i trimită frizerul la ora nouă.

Auzi o bătaie în uşă.

— *Herein!*

Intră un individ; lui Berti i se păru cunoscut şi nu prea. Nu-şi aducea aminte unde l-a mai văzut. Deşi era Wastl, calfa de măcelar cu care avusese cinstea să se întâlnească cu o zi înainte la luptele de animale.

Wastl purta o scurteică îmblănită şi o cuşmă de miel. Cuşma şi-o puse pe scaun, îşi scoase scurteica şi o agăţă în

cuier, apoi îşi suflecă până la umeri mânecile largi ale cămăşii.

Berti se întreba ce-o mai fi şi asta.

Wastl îşi scoase cravata. Apoi se plantă în faţa lui Berti, spunând:

— Iată-mă, sunt aici.

— Văd, că doar nu-s chior, dar de ce eşti aici?

Wastl scuipă în pumnul drept, îşi frecă palmele, îşi întinse braţele şi spuse:

— Ei, acum să văd, cine mă pune la pământ?

— Trăznetu' din ceruri să te pună la pământ! Ce cauţi la mine, nepricopsitule?!

— Ce caut la domnia voastră? Păi nu domnia voastră m-a chemat?

— Eu te-am chemat? Când ai auzit tu să te fi chemat?

Wastl plesni din palme, îngrozit de această nemaipomenită îndrăzneală.

— Dar e tipărit, cu litere mari cât pumnul.

— Ce e tipărit?

Wastl îl trase pe Berti la fereastră şi arătă spre colţul casei Teleky, în faţa „Corăbiei albe", unde lumea se holba la un afiş mare lipit pe perete, afiş ce înfăţişa un atlet herculean ridicând greutăţi de o tonă.

— Nu pot să citesc de la distanţa asta.

— Atunci mai de-aproape. Asta ce-i?

Şi Wastl deschise uşa camerei, pe care Berti putu vedea acelaşi afiş, cu următorul text:

CSOLLÁN BERTI,
primul acrobat al sultanului Turciei, cheamă
la luptă pe această cale pe toţi luptătorii
Budapestei; cine-l va pune cu umerii la pământ,
va primi ca premiu o sută de florini.

În timp ce citea afişul, Berii făcea feţe-feţe. Înfricoşătoarea provocare era lipită chiar pe uşa lui.

— Ei! Sunteţi sau nu domnul Csollán Berti? – strigă necruţător amicul Wastl.

— Asta-i o ticăloşie bună de spânzurătoare! – izbucni Berti speriat şi supărat. Cine a făcut asta este un tâlhar, un bandit! Du-te dracului! Eu nu sunt nici luptător, nici acrobat, nici strâmbă-fiare; nu ştiu nimic despre asta.

— Oho, jupâne! – se umflă în pene Wastl, plimbându-i lui Berti pumnul pe la nas. Nu merge aşa, nu poţi să dai înapoi acum, când în tot oraşul, la toate colţurile de stradă e lipit afişul ăsta. Trebuie să ieşi pe teren.

— Acolo să ieşi tu şi cu câinele tău! Eu nu pot să lupt, nu-i meseria mea. Şi mă mai dor şi şalele de lumbago. Vreun ticălos şi-a bătut joc de oraş.

— A, nu! Nu scapi atât de uşor! Cunosc eu mişcarea! Anul trecut, tot aşa a făcut un comediant american: a anunţat că dă o sută de florini celui care-l pune la pământ, dar când a văzut braţele astea... Vedeţi braţele astea, domnule? (Şi Wastl îşi strânse şi apoi îşi încordă braţele groase, pe care bicepşii se reliefau ca nişte purceluşi.) Şi ăluia, tot aşa, i-a pierit curajul, a zis că a glumit, că nu vrea să lupte; la urmă a încercat să se târguiască, a promis cincizeci de florini, dar nu l-am lăsat; a trebuit să iasă în piaţă şi să lupte. Şi l-am trântit la pământ de şi-a rupt şi vreo trei coaste. Nu mai vine el să se lupte la Pesta! Dar şi pe domnia voastră vă dezvăţ de meşteşugul ăsta!

— Dragă prietene, începu Berti să se roage de el, mă jur pe tot ce am mai sfânt că nu sunt şi n-am fost niciodată comediant. Cineva înnebuneşte oraşul în numele meu. Eu sunt un moşier de pe Tisa. Lasă-mă în pace, iubite prietene.

Dar amicul Wastl nu se lăsă înduplecat.

— Ciudată treabă. Să amăgeşti omul, să-l păcăleşti să vină încoace. Omul crede că ce s-a tipărit e *gedruckt*[42], e ca sfânta scriptură. Eu eram atât de sigur de suta de florini, de parcă o aveam în buzunar. În contul ei mi-am cumpărat scurteica asta din talcioc.

Şi arătă spre scurteica din cuier.

— Cât a costat scurteica?

---

[42] Tipărit (în limba germană în orig.); aici cu sensul de oficial, sigur.

— Zece florini.

— Bine, o să-ţi dau cei zece florini şi apoi, dragă prietene, du-te cu Dumnezeu.

Wastl dădu nemulţumit din cap.

— Vai, vai, mare ticăloşie! Să înnebuneşti aşa oamenii! Ei, nu face nimic, şi mie-mi plac şotiile. Scoate banii, să nu spui că-s arţăgos. Toată lumea ştie că Wastl e un copil bun ca pâinea caldă.

Berti îi vârî în palmă cei zece florini, încercând să-l scoată pe uşă. Dar Wastl nu se mişcă. Stătea ca o statuie din fier şi zâmbea drăgălaş.

— Ştiţi, domnule, totuşi îmi pare rău că nu v-am trântit aşa, uşor, dacă nu de pământ, măcar de canapea, ca să ştiţi cine sunt. Nu pentru bani, ci doar din prietenie.

Berti îi mulţumi frumos; nu voia să se rostogolească nici măcar pe canapea, nici gratis, nici din prietenie: mai bine îl îmbie pe atlet să-şi umple pipa cu tutun din săculeţul lui, ceea ce acesta şi făcu, păstrându-şi tot săculeţul; Berti nu îndrăzni pentru nimic în lume să i-l ceară înapoi, ba mai mult. Îi întinse iască aprinsă şi aşteptă până Wastl, trăgând tare din pipă, reuşi să aprindă tutunul.

Atunci Wastl deveni mărinimos.

— Ei, domnule, de mine aţi scăpat. Ştiţi, eu sunt un copil bun ca pâinea caldă. Dar acuşi vin Krautsuppen[43] Toni, Kilencveklis[44] Jóska şi signore Mangiacatto[45], de care scăpaţi mai greu, sunt căpăţânoşi rău.

Berti se sperie din nou.

— Da’ ăia ce-or mai fi?

Wastl îi explică:

— Krautsuppen Toni e birjar, şi nu lipseşte de la nici o bătaie. Kilencveklis Jóska e un hamal care duce deodată pe umeri doi saci plini cu grâu, iar italianul e un negustor de brânzeturi care a fost şi el cândva Hercule. M-am întâlnit cu ei la „Zrinyi”, tocmai se sfătuiau cine să vină primul şi să vă

[43] Supă de varză (germ.).
[44] Nouă chifle (maghiară).
[45] Mănâncă pisici (it.).

zguduie cavalereşte pentru o sută de florini.

Asta-i mai lipsea lui Berti!

— Cu ei nu vă descurcaţi aşa uşor. Nu se lasă ei plătiţi cu mărunţiş. Dar eu sunt un copil bun ca pâinea caldă. Şi vă fac atent dinainte la figurile lor, pentru că îi cunosc pe toţi, m-am bătut de multe ori cu ei, dar nici unul nu mă dovedeşte. Krautsuppen Toni are obiceiul ca, după ce se încleştează cu adversarul, să-şi aplece capul şi să-l izbească în stomac, la care omul leşină pe loc. Kilencveklis Jóska îl prinde pe adversar şi pe neobservate îl loveşte cu umărul în falcă, de-i sparge toţi dinţii. Iar italianul are obiceiul să-l prindă pe adversar de braţ şi să-l arunce peste umăr. E bine să aveţi grijă de trucurile astea; pentru că ei sunt iuţi, nu sunt copii cuminţi ca mine. Domnul să vă aibă în pază.

Calfa de măcelar plecă. Berti privi pe fereastră şi văzu o mulţime de oameni la colţul străzii, explicându-şi unul altuia provocarea lui.

Blestemată farsă, oricine-ar fi făcut-o! Dar cine?

Îşi bătu capul. Ar fi dat vina pe Bálvándy, dar era practic imposibil. Se întâlniseră ieri seară şi nu se despărţiseră până dimineaţa. Iar afişele acestea trebuiau culese, tipărite, trimise la cenzură şi lipite pe străzi; muncă de-o zi întreagă. Cine-o fi pus la cale isprava?

Nu poate fi altcineva decât Katinka.

Nevasta a vrut să se răzbune în felul acesta pe bărbat pentru toate necazurile pe care i le făcea.

Altă explicaţie nu exista.

Înspăimântat şi furios, Berti porunci să se înhame caii şi se aşeză dinainte în trăsură, ascunzându-se sub prelată, se pitulă până terminară de înhămat şi fugi din Pesta fără să-şi scoată măcar nasul la lumină înainte să treacă de vamă.

Şi nici măcar nu putea să fumeze, pentru că Wastl îi luase săculeţul de tutun.

După ani de zile, primi de la Pesta următorul bileţel:

Cum ţi-a plăcut comedia de la Corabia albă?

Bálvándy, director comediant.

Îşi plătise una din poliţe.

Încă în dimineaţa aceleiaşi zile, Bálvándy o vizită pe Katinka.

— Nu-l mai aştepta pe *acela,* îi spuse femeii. A venit aseară, s-a apucat să joace cărţi, până la urmă şi-a pierdut şi verigheta şi s-a întors acasă.

Katinka recunoscu inelul.

Se înroşi de supărare.

— Dă-mi imediat inelul.

— Da’ de unde! E foarte scump pentru mine.

— Ce vrei să faci cu el?

— Am să-l caut pe acela în al cărui deget, frumoasă doamnă, l-aţi privi mai bucuroasă. Şi i-l dau.

— Eşti un diavol! – îi spuse Katinka lui Bálvándy.

ÎNAPOI, ÎN SUS

— Aşadar, dragă prietene, ai sărutat crucea pe care ti-a întins-o episcopul, se legă Biróczy de bunul său prieten Kálmán, după ce se încheie ceremonia sfinţirii troiţei, ţinută în ziua de sfântul Ştefan în capela familiei Decséry. Cu această ocazie au fost invitate notabilităţile comitatului; oficiase însuşi episcopul, ajutat de doi canonici, iar contesa Dorothea cântase psalmul, minunata ei voce răsunătoare de soprană străbătând pe deasupra orchestrei; tinerii, printre care şi Kálmán, purtând costum maghiar şi sabie, reprezentau poporul de rând. La urmă episcopul îi binecuvântase pe toţi, fără a-i întreba dacă sunt dreptcredincioşi sau eretici. Din cauza infirmităţii, Biróczy fusese scutit de serviciu şi privise ceremonia dintr-un loc unde nu se mai împărţea sfântul har.

— Ei, dar să recunoaştem că ai făcut-o cu bucurie, continuă Biróczy să-l înţepe. Ai atins cu buzele trupul de aur al Mântuitorului exact în locul sărutat cu un minut înainte de buzele divinei, frumoasei contese Dorothea, deci binecuvântarea a fost dublă. Ce să mai zic, dacă Domnul Mântuitorul nostru nu s-ar fi interpus între cele două săruturi!

Lui Kálmán îi sări ţandăra.

— Du-te naibii, Momus ce eşti! Dintr-o suflare insulţi neprihănirea, pe bunul tău prieten şi pe Mântuitor.

— Dar n-am spus nimic care, de s-ar întâmpla, ar putea să supere fie neprihănirea, fie pe bunul prieten, fie pe Mântuitorul meu.

...Sfânta ceremonie se încheie cu un dineu de gală; Kálmán nimeri la masa cea mare, a notabilităţilor. Oaspeţii

de rang mai mic mâncau în încăperea vecină. La masa principală şedeau, în afară de familia contelui, episcopul şi cei doi canonici, fraţii Dombrádi, nişte personalităţi renumite. Unul, cel mai în vârstă, cântăreşte trei sute cincizeci şi doi de funţi, celălalt, mai tânăr, e mult mai suplu, n-a ajuns decât la trei sute patruzeci şi trei. Au nevoie de paturi şi scaune de fier, orice altceva s-ar fărâma sub greutatea lor. Şi dacă cineva se miră de apariţia lor fabuloasă, îl anunţă cu multă mândrie că asta încă-i nimic, dar mai există şi un al treilea frate, care are şaisprezece funţi în plus. O dată, fiind toţi trei la Pesta, au chemat o birjă. Când primul frate se apropie de trăsură, birjarul rămase cu gura căscată de spaimă, când îl văzu pe-al doilea, i se ridică părul măciucă sub pălărie, dar când se ivi şi al treilea, dădu bice cailor şi fugi, că poate nici până azi nu s-a oprit.

Sunt oameni cumsecade, joviali. Se revarsă din ei buna dispoziţie. La masa unde se aşază ei, nu se mai termină cu anecdotele şi toasturile.

Mai e de faţă şi preotul calvinist din partea locului; contele îl invită la masă în toate ocaziile festive, lucru pe care acesta nu-l prea doreşte; nu e obişnuit cu mese atât de luxoase şi după aceea zace o săptămână mahmur. Iar nevastă-sa (căreia îi spune „omule”), îl mai şi ceartă, de ce a băut atâta când ştie că nu ţine la băutură.

Bunul preot, zărind la masă un *nostras*[46], îl rugă pe Kálmán: „Şezi lângă mine, frăţioare şi spune-mi, te rog pe ce-am mai sfânt, ce se poate mânca; nu cumva să mănânc vreun şarpe sau o broască la masa asta aristocratică; iar dacă vezi că am băut prea mult, spune-mi frumos, delicat, că vinul ăsta e foarte tare!”

Şi-l tot întreba pe Kálmán ce sunt felurile de mâncare aduse. Pentru că de s-ar întâmpla să mănânce şarpe, ar muri pe loc.

Cum îi condamna în sinea lui pe cei doi canonici burduhănoşi, care mâncau melcii cu duzina; aşa le trebuie

[46] De-ai noştri; aici: coreligionar (în limba latină în orig.).

papistaşilor!

Se hotărâse să nu bea vin, dar era imposibil să-şi ţină făgăduiala; unul din canonici era vestit pentru toasturile pe care le ţinea. Conformaţia lui cerea să închine paharul înainte şi după fiecare fel de mâncare, iar după ce acestea se terminară, dragostea de aproape îl îndemnă să se simtă dator să ureze în continuare, ca să nu rămână vreunul din comeseni netoastat. Erau treizeci şi două de persoane la masă. În toasturile lui, se adresa de obicei fratelui său cu provocarea: „Să vedem, care pe care”. Acesta răspundea: „Primesc”, şi-şi umplea paharul. Dar pentru că toastul oratorului se lungea, cel provocat nu mal aştepta finalul, ci-şi golea paharul, iar la urmă îl umplea din nou. În felul acesta, unul goli treizeci şi două de pahare, iar celălalt şaizeci şi patru. Pronia divină îi ocrotea, aşa că n-au urmat consecinţe neplăcute.

Îi reveni şi lui Kálmán un toast. Domnul canonic îi lăudă toţi strămoşii, pe el însuşi, cu toate calităţile, apoi îşi exprimă mâhnirea că un asemenea tânăr distins şi eminent este eretic, rugând-o pe Sfânta Fecioară, a cărei icoană exista şi la castel (aluzie delicată la contesa Dorothea) să-l îndrume cu privirea ei blândă pe calea cea bună.

Dar la asta pastorul sări în sus! Ce-i e conte, ce-i e episcop, el nu îngăduie să fie înjosită religia lui. Nu lasă el să fie răpită o oiţă atât de frumoasă din turma lui.

Petrecerea se înveseli şi mai mult. Pastorul se pricepea de minune la controverse teologice, jongla pur şi simplu cu cei doi grăsani şi, în focul disputei, bău atâta vin, încât Kálmán găsi de cuviinţă să-i facă semn cu piciorul pe sub masă, spunându-i:

— Domnule părinte, e cam tare vinul acesta.

— Dacă-i tare, nu-l bea, fiule! – replică luptătorul înfierbântat; disputa se încheie cu intrarea lui Biróczy, care anunţă că soţia pastorului a trimis după el, s-a întâmplat ceva acasă; la semnul contelui, Kálmán îl sprijini pe preot de un braţ, Biróczy de celălalt şi îl conduseră frumos până

la parohie, în timp ce acesta comenta în continuare citate din sfântul Augustin; acasă l-au culcat şi n-a mai fost nevoie să-l legene.

— Vezi, amice, îi spuse Biróczy lui Kálmán la întoarcere, asta-i filozofia vieţii. Credinţa şi zelul duc spre asemenea case cu tencuiala coşcovită, iar bunăvoinţa înalţilor domni spre palate ca acela în care ne întoarcem; *flecti, non frangi*[47] e deviza care ar trebui să stea pe blazonul bunilor nobili maghiari. Tu ţi-ai găsit deja *gradus ad Parnassum*[48]. E adevărat că acolo nu e Parnasul, există în schimb altceva. Şi, pas cu pas, urci – şi dai înapoi. Câţi paşi urci, atâţia dai înapoi. Dar o faci cu iscusinţă. *Sic itur ad astra*[49]*.* Vei ajunge un domn onorabil, de rang mare, soţul contesei, soţul zeiţei; harul preafericitei fecioare va coborî asupra ta, din cer şi de pe pământ. Dacă aş fi atât de frumos ca tine, la fel aş face.

— Zău că te-ai îmbătat, prietene.

— Se poate: atunci să ne sprijinim unul pe altul, pentru că şi tu eşti beat. Eu sunt beat din cauza vinului, dar tu eşti ameţit de ochi frumoşi. Şi nu ştiu care din noi va fi mai mahmur după asta.

La întoarcerea lor în salon toastările erau în toi, bărbaţii mai şedeau la masă, doamnele tocmai plecau. În plăcuta zăpăceală, Kálmán avu ocazia să se întâlnească pentru o clipă cu Dorothea.

Domnişoara contesă îi strânse mâna şi-i şopti la ureche:

— Tata ne-a anunţat chiar acum că de azi într-o săptămână suntem invitaţi la învestitura domeniului de la Kordiţa. Vom merge cu toţii, vii şi dumneata cu noi!

Cu ce voce, cu ce ochi strălucitori a rostit aceste cuvinte!

Inima lui Kálmán tresări puternic.

Tocmai de această învestitură a Kordiţei fugise, furios de gelozie, iar acum se va duce acolo triumfător, fericit în

---

[47] Ceea ce se îndoaie nu se frânge (în limba latină în orig.), corespunde expresiei româneşti „Capul plecat sabia nu-l taie”.

[48] Treptele spre Parnas, drumul spre succes (în limba latină în orig.).

[49] Astfel se ajunge la stele (în limba latină în orig.), aşa se avansează.

dragoste.

Ospăţul se termină şi comesenii se împrăştiară; toţi se grăbiră să sărute mâna Sfinţiei sale episcopului.

Şi el!

ÎN CURCUBEU

Râul Korda izvorăşte din Carpaţii septentrionali, dintre stânci înalte, abrupte şi izbucneşte cu putere de la trei stânjeni înălţime, formând în cădere o arcadă de cinci stânjeni. O minune de arcadă! Cine stă sub ea, vede tot timpul curcubeul pe cer prin această prismă diamantină mereu schimbătoare. Iar din depărtare, în bătaia soarelui, se zăreşte o aureolă, aşa cum văd uneori aeronauţii un curcubeu mititel printre nori, suficient ca să cuprindă doi oameni.

E locul deplinei singurătăţi. La nord şi la apus e închis de stâncile abrupte din care izbucneşte râul; de aici, torentul se revarsă mai departe printr-un hăţiş de nepătruns, peste copacii prăbuşiţi ai pădurii seculare; înspre răsărit, se cască o prăpastie adâncă, al cărei fund e plin cu coarne de cerb pe care animalele le leapădă primăvara în locuri neumblate de om.

Sus, pe peretele de stâncă, murmură în bătaia vântului bătrânul codru de brazi. Un pin uriaş, un colos printre ceilalţi, şi-a înfipt rădăcinile chiar în stânca de deasupra peşterii de unde izvorăşte râul, de acolo îşi înalţă coroana veşnic verde, în care se împletesc curpenii de un verde închis ai viţei sălbatice, cu ciorchini grei de aguridă; un lujer atârnă până la cascadă, săltând în bătaia apei, ca şi cum bătrânul, mohorâtul brad s-ar distra cu jocuri de copii.

Arşiţa verii e de două ori mai puternică din cauza razelor solare reflectate de stâncă, iar veşnicul abur din jurul cascadei răcoreşte aerul încins, creând o oază de climă tropicală, şi în toate crăpăturile stâncii cresc sumedenie de plante, verze de stâncă, ciorchini galbeni de iarbă grasă,

sau cel puţin covoare de muşchi verde.

În grota strălucitoare de sub cascadă, ferigi uriaşe umbresc cu evantaiele lor o piatră înverzită de muşchi, încoronată cu potire roşii-portocalii de păpălău. Înfloresc în ciorchini în umbra caldă, ca într-o grădină princiară, raritățile pădurii: orhidee, buchete minunate de calceolaria, flori care seamănă cu fluturii, cu muştele, cu pantofiorii pestriţi ai femeilor, cu păsările în cuibar; flori cu parfum fabulos, afrodisiac.

Apele înspumate ale râului îşi croiesc drum printre tufişurile de mălin şi de zmeură, împletite cu viţă sălbatică şi cu lianele clematitelor; iar rarele colţuri liniştite ale văii, vizitate uneori de câte-un val, sunt împodobite cu flori de nu-mă-uita, clopoţei albaştri şi trandafiri roşii de stâncă.

Într-un loc, unde râul face un cot mare, pe un banc de nisip a apărut un hăţiş de sălcii, în contrast pitoresc cu verdele întunecat al brazilor. De pe aceşti arbori pitici atârnă şiruri de globuri albe, care de departe ar putea fi luate drept boboci de flori. Sunt cuiburile unor păsări care, cu o ştiinţă miraculoasă, le ţes şi le cos din mâţişorii sălciilor. Şi ele fug de glasul omului.

Iar când în ceaţa adâncurilor, într-un cotlon al văii, reapare pârâul, ca un ochi de mare, având culoarea smaraldului, pe malul său se zăresc înşirate cele mai vechi clădiri lacustre, un baraj artificial şi alături de el o serie de colibe rotunde. Locuitorii lor sunt castorii, aceşti înţelepţi constructori ai apelor. O specie pe cale de dispariţie, ce mai trăieşte doar în locurile neumblate de oameni.

În locul acesta încă n-a călcat picior de om.

Pe trunchiul unui copac căzut, ţin congres rădaştele mustăcioase; sunt singurii stăpâni ai pădurii. Hotărârile lor le scrie de bună seamă, sub coaja copacului, ruda lor, rădaşca grefier.

Albina de pădure strânge miere în scorbura copacului găunos numai pentru puii ei. Şi tot aerul, încărcat de mireasma mierii, îmbată, farmecă şi trezeşte sentimente

tainice.

Iar ca să explice aceste taine, iată şi purtătorii de cuvânt ai pădurii: unde vuieşte cascada, acolo le place şi păsărilor să cânte, acolo răsună fluieratul provocator al mierlei, boncănitul de gelozie al cocoşului de munte, şi parcă s-ar auzi mereu ţocănind săruturi în văzduh – e cântecul privighetorii.

Soarele, îndreptându-se spre apus, lărgeşte tot mai mult cercul magic al curcubeului deasupra acestui peisaj feeric; visătorul se aşteaptă ca acolo, pe piatra năpădită de muşchi, de sub curcubeu, să apară zeiţa pădurii şi să-şi scalde trupul în stropii răcoroşi.

Şi, într-adevăr, dacă aşteaptă până cade înserarea, poate avea parte de o bucurie rară; evantaiele ferigilor se deschid şi dintre ele apare, golaşă, sirena.

Ah, ce delectare ar fi această privelişte pentru un naturalist pătimaş!

„Sirena” aceea este un monstru mare, negru, gol. O raritate printre animale; are corpul inform, ca un şarpe gros, picioare mici, iar din cap i-au crescut doi ciucuri mobili, roşii, care o fac şi mai îngrozitoare.

Pentru naturalist reprezintă o comoară, pentru că este greu s-o vezi vie, îl ocoleşte pe om şi orice alte animale, evită lumina şi zgomotul. Nu trăieşte decât în locuri retrase, liniştite. Caută căldura şi umezeala locurilor umbroase, se mişcă încet şi n-are nici o posibilitate de apărare, decât groaza pe care o stârneşte cu apariţia ei. Nu face nimănui nici un rău, totuşi ţi-e groaza s-o priveşti.

Ei îi aparţine grota feerică înconjurată de curcubeu de sub izvorul râului Korda.

Învestitura domeniului de la Kordiţa a avut loc nu peste două săptămâni, cum anunţase Bálvándy, ci mult mai târziu, peste două luni.

Asta pentru că era greu de rezolvat problema principală: găzduirea invitaţilor.

Domeniul cuprindea într-adevăr douăzeci de sate, dintre

care Kordiţa era metropola. Merita acest titlu pentru că nu era doar cel mai mare dintre sate, dar totodată şi cel mai murdar şi mai dărăpănat.

Când Bálvándy şi-a inspectat noua moşie, străbătând uliţele lungi şi noroioase ale reşedinţei, şi văzând colibele înjghebate din lemn, la construcţia cărora nu se folosise nici un cui de fier, şi a căror duhoare se simţea încă înainte de intrarea în sat, şi-a dat seama că nu poate să ţină aici învestitura; pentru că n-are unde să găzduiască mulţimea de musafiri.

A trebuit să renunţe şi la ideea de a construi din scânduri un castel comun. În care să-i cazeze pe toţi musafirii. Invitaţii vor veni cu nevestele şi fiicele, nu poţi să-i pui grămadă într-un şopron mare. Bálvándy nu jinduia faima lui Csollán Berti, la care un om de treabă se îngrozea să meargă în vizită.

Ce-i trecu prin cap: într-o noapte cu vânt, dădu foc Kordiţei şi casele dărăpănate arseră până-n temelii, cu gioarse murdare, boarfe jegoase şi împuţite cu tot. Apoi îşi adună vestiţii cioplitori în lemn din Heves şi Zărand, îi trimise la Kordiţa şi în două luni construiră pentru cei rămaşi fără case un sat nou-nouţ, care strălucea, nu alta! Îşi dotă iobagii cu mobilier, pânzeturi, vase, le mână o cireadă întreagă de vaci; în aşa fel, ca în ziua învestiturii fiecare din musafirii invitaţi din toate părţile, singuri sau cu familia, să aibă la dispoziţie câte-o casă ţărănească, unde să fie serviţi de iobagi recunoscători care să le pândească toate dorinţele. Cel mai comod lucru din lume!

Deşi numărul înalţilor oaspeţi trecea de trei sute, fără a socoti vizitiii, pandurii şi servitorii.

Iar în pădure fuseseră improvizate cabane de vânătoare pentru toţi musafirii; o sală de bal imensă, din scânduri, cabane mai mari sau mai mici pentru luat masa. Pe coasta unui deal era o baracă pentru bucătărie, cu patru despărţituri, cu vetre separate pentru stăpâni şi slugi. Cuptoare uriaşe. Bucătării de vară în aer liber, şoproane

mari pentru butoaiele cu vin, ţarcuri pentru vitele de tăiere.

Pe un domeniu atât de mare, ce se întinde în trei comitate, învecinându-se şi cu Galiţia, şi învestitura trebuie să fie un eveniment grandios. După lege, când cineva moşteneşte o moşie de la cel care a achiziţionat-o, trebuie să-i invite pe toţi vecinii la învestitură, care are loc în prezenţa autorităţilor din toate comitatele.

Nu numai nobilii, dar şi ţăranii trebuie să fie de faţă. Şi toţi sunt oaspeţii noului moşier. Dar asemenea ceremonii nu se ţin pentru orice moşioară de rând, nici în caz de vânzare-cumpărare, ci numai când cineva primeşte în dar un domeniu mare din graţia suveranului sau prin testament. Aşa unul n-are decât să tot invite musafiri!

De aceea la învestitură se întâlneşte o societate atât de pestriţă, cum nu poţi găsi în altă parte nici măcar din întâmplare. Preoţi şi funcţionari, primari de comune şi notari, mici moşieri şi magnaţi, ruteni cu opinci şi cucoane cu pene de struţ, toţi vecinii domeniului sunt invitaţi de drept la sărbătoare. Aşa cere legea. Până şi din Galiţia au venit domni şi doamne, polonezi pur sânge, care împestriţează în plus adunarea de musafiri.

Aşa că nimeni nu se miră dacă întâlneşte aici un om cu care altminteri nici n-ar sta de vorbă. Aici toţi sunt invitaţi din oficiu.

Cei care sosesc îşi dictează, unul după altul, numele în procesul verbal. Iar familia Decséry suportă ca după numele contesei Dorothea să urmeze cel al doamnei Csollán Sátory Katinka. Nicăieri în altă parte n-ar putea sta alături. Nu din cauza diferenţei de rang – şi Katinka e nobilă şi bogată – ci din cauza faimei ei. O femeie care nu trăieşte împreună cu soţul ei nu se poate întâlni nicăieri altundeva cu familia Decséry. Numai la învestitură; este şi ea invitată oficial. Una din moşiile ei se învecinează cu Kordiţa, ca şi unul din domeniile familiei Decséry. Ca s-o convingă pe Katinka să vină, Bálvándy îi înapoiase verigheta luată în gaj, fără nici o despăgubire. Dar nu-i spusese dinainte că-l va întâlni şi pe Kálmán.

Nici Kálmán nu se minună din cale-afară zărind înaintea numelui său un nume de mult uitat: al lui Aszályi, în calitate de „împuternicit al domnului Csollán Berti”.

Se şi întâlni cu el, dar nu stătu de vorbă, deşi acesta îi tot dădea târcoale. Kálmán se făcu că nu-l observă.

— Uite! – îi spuse Bálvándy lui Kálmán. Îl vezi pe mendicantul acela cu gât lung? Pun pariu cu tine, pe zece galbeni contra unui nasture negăurit, că acest cazuar a fost trimis de Berti pentru ca atunci când învestitura e în toi, să se ridice şi să protesteze.

— Cu ce drept?

— Fără nici un drept. Numai ca să ne strice petrecerea. La întrebarea comisiei oficiale, cu ce drept protestează, va răspunde că are timp să înfăţişeze motivele la Tabla regală până într-un an. Pun pariu şi pe asta: zece galbeni contra unui nasture negăurit.

Kálmán răspunse:

— N-am nasturi de pierdut.

Iar Bálvándy spuse acelaşi lucru tuturor cunoştinţelor, aşa că pretutindeni Aszályi întâlnea numai chipuri zâmbitoare. Rebusul fusese dezlegat dinainte.

Din cele mai vechi timpuri, învestitura începe cu înregistrarea oficială: de la citirea actului de proprietate, până la înmânarea brazdei de pământ înverzit. Dar învestitura Kordiţei nu începu aşa.

Pentru ziua următoare sosirii se organizase o vânătoare cu hăitaşi; era preambulul serbării.

Şi cu un motiv bine întemeiat.

Învestitura era însoţită de măsurători de hotar. Pentru buna desfăşurare a acestora, noul proprietar poruncise să se croiască poteci prin pădurea bătrână, şi iobagii care lucrau la drumuri au întâlnit în cale nu mai puţin de nouă urşi; într-unul au şi tras, dar a scăpat; iar un urs bătrân smulsese şuba de oaie din spatele ruteanului care-l deranjase.

Deci primul lucru de făcut era să se atragă atenţia

acestor locuitori ai pădurii că s-a schimbat proprietarul, şi că noul stăpân îşi însuşeşte pielea ursului, ca nu cumva acesta să înspăimânte comisia oficială de măsurători.

Trebuia întâi curăţată pădurea de fiare. N-a avut nimeni nimic împotriva acestei introduceri.

Vânătoarea cu hăitaşi, mai ales când e vorba de un vânat atât de ales, este întotdeauna o petrecere la care beau de-a valma unguri, polonezi, ruşi; e partea cea mai frumoasă a distracţiei: beau pielea ursului din pădure.

Fuseseră mobilizaţi şase sute de hăitaşi, care porniseră înainte de revărsatul zorilor, iar boierii, după gustarea de dimineaţă, îşi traseră la sorţi locurile de pândă.

Doamnele maghiare, la concurenţă cu frumoasele poloneze, doreau să ia parte, curajoase, la vânătoare. Desigur că alături de fiecare va fi câte un „cavaler servant”, gata s-o apere, şi un rusnac bun ţintaş.

Până şi prinţesa Decséry binevoi să-şi exprime dorinţa de a merge, împreună cu contesa Dorothea, până într-un punct al terenului de vânătoare, unde se poate ajunge cu trăsura. Bálvándy declară că există pe malul râului o poiană frumoasă, rotundă, pe care o va reţine de la tragerea la sorţi în favoarea prinţesei, rezervându-şi privilegiul de a le ocroti pe doamne, sarcină pe care prefectul Decséry se grăbi s-o împartă cu el. Ceilalţi traseră la sorţi cine unde să stea şi care cavaler pe care doamnă o va apăra.

Tragerea la sorţi era puţin trucată. Bálvándy aranjase în aşa fel, ca fiecare să fie mulţumit şi de loc şi de însoţitor; asta nu e mare scofală când săculeţul cu bilete are mai multe compartimente, şi cel care întinde mâna nu poate trage decât numele predestinat de regizor.

Katinka trase numele: *Izvorul Kordei.* Iar când şi bărbaţii îşi traseră locurile şi începură să-şi caute (şi să-şi găsească) fiecare perechea, fu curioasă şi Katinka să afle „cine va fi cavalerul meu? Cine a tras *Izvorul Kordei?”*

— Eu am fost norocosul, apăru Kálmán cu răspunsul.

— A, ha-ha-ha! – începu să râdă Katinka. Ia te uită, nici nu te-am recunoscut. Dar unde ţi-a dispărut mustaţa? Vai,

ce urât îţi stă aşa! Scuză-mă! E adevărat că şi prefectul seamănă cu dumneata. Asta-i moda vieneză, nu?

— Asta, acceptă Kálmán, lăsând-o pe femeie să râdă de el cu gura ei frumoasă; îşi arăta şirurile de dinţi strălucitori ca perlele, demonstrând cât e ea de frumoasă şi cât s-a urâţit el.

— Ei, dacă am nimerit împreună, să ne îndreptăm spre locul nostru, zise ea, pornind în urma ruteanului care-i călăuzea pe cărarea năpădită de ierburi.

Kálmán se oferi să-i ducă arma, dar Katinka nu acceptă.

— O duc eu singură.

Kálmán o urmă. Frumoasa doamnă suia cu paşi elastici poteca abruptă de munte; costumul strâmt, scurt, de vânătoare punea în valoare frumuseţea trupului ei zvelt, iar pălăria bărbătească cu pană de cocor îi dădea un aer şi mai semeţ.

Urcă o jumătate de oră pe potecă fără să fi întors măcar o dată capul spre Kálmán. Numai când ajunseră într-un luminiş, de unde se deschidea în faţa ochilor lor o privelişte montană de o rară frumuseţe, se opri o clipă şi i se adresă însoţitorului:

— N-ai obosit?

— Nu. Poate dumneavoastră doriţi să vă odihniţi?

— A, eu nu obosesc niciodată.

Şi fără să arunce o privire nici peisajului frumos, nici chipului urât al însoţitorului ei, îi făcu semn ruteanului care-i conducea să meargă mai departe.

Aici poteca îi părăsise şi numai călăuziţi puteau străbate prin pădurea cu trunchiuri seculare doborâte la tot pasul. Era greu să treci peste buşteni în rochie de damă. Rusnacul îşi oferi serviciile, dar doamna refuză; se căţăra pe trunchiurile ivite în cale şi sărea de pe ele fără să i se clintească măcar volanul rochiei.

La un moment dat, au ajuns într-un loc unde râul Korda, năvălind dinspre munte, formează o albie lată. Rusnacul îşi scoase cizmele şi, intrând în apă până la genunchi, ajunse

pe malul celălalt; se gândea în sinea lui că nici celor care-l urmează nu le va strica o sănătoasă baie de picioare.

— Să vă trec dincolo? – o întrebă Kálmán pe femeie. El avea cizme de vânătoare, impermeabile.

— A, dar nu-i lat nici de un stânjen, răspunse Katinka, şi, luându-şi puşca în mâna dreaptă, se repezi, sări albia râului cu uşurinţa unei capre negre şi, de pe malul celălalt, îşi privi însoţitorul. Kálmán trebui să demonstreze că ştie să sară. Trecu şi el râul dintr-un salt.

Călăuza îi anunţă că vor ajunge îndată la izvorul Kordei, se şi auzea vuietul torentului. De aici drumul era făcut parcă pentru adevăraţi gimnaşti.

— Mergi înaintea mea! – îi porunci Katinka lui Kálmán. Şi nu-i ceru ajutorul când i se încurcau fustele printre tufele de măceş.

În sfârşit ajunseră la prăpastia care până atunci făcuse inaccesibil izvorul Kordei. Noul proprietar se îngrijise de o posibilitate de traversare, punând să se taie un brad de zece stânjeni de pe o parte a râpei, colosul doborât devenind o punte până pe celălalt mal. Crengile fuseseră tăiate şi trebuia să treci la zece stânjeni deasupra prăpastiei pline cu coarne lepădate de cerbi.

Păşind pe această punte dintr-un trunchi de copac, Kálmán, din omenie şi datorie cavalerească, îi oferi Katinkăi braţul.

— Prindeţi-vă de mine, ca să nu ameţiţi.

Katinka apucă mâna întinsă şi se lăsă condusă pe puntea cea primejdioasă.

Când ajunseră la mijloc, prinse brusc cu amândouă mâinile mâna lui Kálmán şi-i spuse:

— Ce-ar fi dacă aş ameţi acum şi te-aş trage cu mine acolo jos, printre coarne?

Kálmán replică pe loc, cu umor:

— Mai bine să cad eu pe coarne, decât ele pe mine.

Katinka îl plesni ţâfnoasă pe Kálmán peste mână.

— Du-te, nu mai am nevoie de mâna dumitale.

Şi aşa trecură, balansându-se, până la izvorul râului.

Soarele încă nu apăruse de după munţi şi încă nu se vedea curcubeul; frumosului peisaj îi lipsea culoarea feerică. Cel mai puţin sensibil la frumuseţea priveliştii era ruteanul care-i călăuzea. Se aşează îndată pe o piatră înverzită de muşchi, scoase din traistă slănină şi usturoi şi începu să înfulece.

Katinka se aşează în preajma lui, intră în vorbă cu el, întrebându-l de nevastă, de copii, de tot neamul, îmbiindu-l mereu cu plosca ei de rachiu, umplută cu rom. Vrednicului ţăran asta-i plăcu cel mai mult din toată discuţia, şi răspunse ca omul: bău de zvântă, apoi adormi buştean.

Între timp, Kálmán îşi scoase albumul şi creionul, încercând să deseneze peisajul pitoresc, dar îşi dădu seama, deznădăjduit, că natura depăşeşte talentul lui de pictor. Atunci îşi luă puşca şi se urcă pe o piatră, crezând că e datoria lui să pândească ursul.

Dar când ruteanul adormi ca Urban, aşteptând o mai fericită înviere, Katinka îl părăsi, pătrunse sub arcada feerică şi se aşeză pe piatra plină de muşchi din umbra ferigilor: tronul sirenei.

— Prietene, îl strigă ea pe Kálmán pe un ton caustic, mare păcat, nu-i aşa, că nu poţi evada de aici?

Kálmán se întoarse şi întrebă rece:

— De ce?

— Pentru că stânca este prea abruptă ca s-o escaladezi, iar spre pod îţi aţin *eu* calea.

La asta râseră amândoi.

— De fapt nici nu trebuie să stai acolo şi să pândeşti ursul, până nu începe vânătoarea; abia pe la sfârşitul ei, când se va apropia zgomotul. Până atunci, aşază-te lângă mine, dacă nu te împiedică făgăduiala făcută.

Kálmán îşi luă deci puşca pe umăr şi se aşeză lângă Katinka, pe muşchi. Poate că şi sirena are un mascul care se aşază câteodată lângă ea.

(Sărmana sirenă! Ce îngroziţi suntem de urâţenia ei! Cu toate că privită mai mult timp îndeaproape, e o făptură

minunată; prin pielea ei fină, brună, se zăresc ca prin sticlă venele, i se poate vedea şi inima. La femeile frumoase nu-i aşa.)

— Dumneavoastră aţi fost de multe ori la vânătoare cu hăitaşi, că ştiţi atât de bine obiceiurile? – o întrebă Kálmán.

— De foarte multe ori! – răspunse Katinka, proptindu-se în puşca strânsă între genunchi, cu palmele pe gura ţevii şi bărbia sprijinită în palme. Tata m-a luat de multe ori cu el. Am împuşcat şi vânat mare.

— Dar vă rog foarte mult, nu puneţi capul pe ţeava puştii.

— De ce nu?

— Poate se descarcă.

— Da’ de unde, cum să se descarce.

— Oricum, vă rog foarte mult.

— Bine, fie cum porunceşti. Dumitale îţi stă grozav de bine să porunceşti: iar mie îmi stă îngrozitor să mă supun.

— Nu v-au învăţat, o înţepă Kálmán.

— E adevărat, nu m-au învăţat, spuse frumoasa, rezemându-şi puşca de peretele de piatră, mai degrabă dimpotrivă, şi asta mi-a adus multă nefericire.

Oftând din greu, continuă, privind în gol, cu mâinile încleştate între genunchi:

— Din copilărie aşa m-au obişnuit toţi, tata, guvernanta, rudele, că eu voi fi şeful familiei; nu femeie, nu nevastă, tovarăşă de viaţă, ci *domn.* Aveam libertate deplină. Făceam ce doream. Mi-era permis orice. Doar într-o singură privinţă m-au legat cu un lanţ indestructibil*;* până şi ultima fată de iobag e liberă să-şi aleagă soţul pe care-l doreşte. Pentru mine au făcut altă lege. care spune: acesta va fi soţul tău, şi nimeni altul! Cu toate că însuşi Creatorul şi-a regretat această hotărâre. Dacă mi s-ar fi spus, ca Evei, iată un om, singurul de pe lume, trebuie să fii a lui, aş fi făcut la fel ca ea; chiar dacă ar fi fost bărbatul ideal, l-aş fi ales în locul lui pe diavol. Iar cu mine au procedat invers: în loc de bărbat, m-au logodit cu cea mai ridicolă întrupare a diavolului, Asmodeu.

Kálmán clătină uimit din cap. Katinka observă:

— Ei, dar dumneata îl cunoşti. Toată lumea îl cunoaşte, păi nu-i acesta numele lui adevărat? Vezi dumneata, acum două luni m-am încuiat în casă şi mi-am bătut capul zi şi noapte ce să mă fac. Până la urmă m-am gândit să-i scriu acestui om să vină să mă ia acasă, să locuim împreună, să avem grijă unul de altul. Şi a venit la Pesta, s-a apucat să joace cărţi cu Bálvándy şi mi-a pierdut verigheta la joc. Apoi s-a întors acasă, fără măcar să-mi spună noapte bună.

Katinka îşi scoase verigheta din deget şi i-o arătă lui Kálmán.

— Iar Bálvándy v-a înapoiat inelul?

Kálmán crezu că-i dă o lovitură.

— Da, Bálvándy mi l-a dat înapoi. Nu-i nici un secret. Şi Bálvándy a fost un mister printre secretele vieţii mele. A fost doar. Acum e dezlegat. Să mă judece numai cine se simte Dumnezeu. În cea mai îngrozitoare zi a vieţii mele, în ziua nunţii, când eram deznădăjduită de dezgust, jignită grosolan, umilită de un om care mi-a jurat credinţă şi în aceeaşi zi m-a înşelat cu o servitoare, înjosindu-mă, făcându-mă de râs, singur Bálvándy mi-a întins o punte de salvare. E adevărat că a fost o salvare nefastă, pentru că lumea nu mi-o va ierta niciodată, dar eu personal mi-am iertat-o. Am plătit pentru toate. Nu sunt datoare nimănui, în ce mă priveşte, Bálvándy poate să se ducă încotro îi place. Nici nu mă mai gândesc la el. Lucifer a rămas în paradis, iar Eva pribegeşte în afara paradisului.

Kálmán se temu că ea va izbucni în plâns. Dar nu, râse doar.

— Nu poate să spună nimeni că nu ne petrecem timpul în mod evlavios: de o jumătate de oră te distrez cu comentarii biblice. Aşa-i la noi, fetele calviniste, învăţăm multe parabole biblice. Apropo, nu te-ai făcut papistaş?... Încă nu?... Eu aşa am auzit.

În timpul acestui discurs, Katinka încercase să tragă verigheta, pe rând, pe crengile netede ale unui arbust: nu se potrivea pe nici una. Până la urmă şi-o trase pe degetul

mare. Sigur că verigheta lui Csollán Berti îi era largă pe toate degetele!

Kálmán râse la întrebarea dacă nu cumva a devenit papistaş, şi răspunse: „Încă nu”.

Între timp, soarele se ridicase deasupra stâncii din spatele lor. În clipa aceea, apăru în faţa lor minunatul fenomen, aureola curcubeului. Zefirul de dimineaţă mâna spre apus ceaţa stropilor de apă şi, în abur, apăru brâul în şapte culori al lui Iris, care-i cuprinse pe cei doi într-un arc de doi stânjeni.

Ah, ce apariţie minunată! – îşi ziceau amândoi în sinea lor, dar nici unul nu îndrăznea s-o spună cu voce tare, de teamă că celălalt va râde de el. Cu toate că această viziune exaltă toate simţurile.

Dar Katinka începu să glumească.

— Stăm aici în curcubeu, ca Iupiter şi Iunona; nu lipsesc decât păunii. După mitologia ebraică, urmează acum cea greacă. Erau hazlii zeii ăştia. Iunona a rămas însărcinată numai mirosind o floare, iar Iupiter era atât de cumsecade, că s-a împăcat cu gândul.

— Nu chiar: ştia să se răzbune, răspunse Kálmán pe acelaşi ton uşuratic.

— Ei, hai, măcar într-o privinţă să ne asemănăm cu Iupiter şi Iunona, să ne certăm puţin: şi ei se ciorovăiau tot timpul. Spune-mi, de ce m-ai părăsit atât de brusc?

Kálmán se aştepta de mult la întrebarea asta, dar încă nu era pregătit. Îi venea greu să răspundă.

Katinka nu-i lăsă timp, ci continuă să întrebe:

— Te-a supărat cineva? Am greşit cu ceva faţă de dumneata? Erai gelos pe cineva? Sau pur şi simplu nu ţi-au mai plăcut ochii mei şi n-ai mai vrut să-i vezi? Răspunde-mi, de ce-ai fugit? Răspunde, de-aici n-ai cum să scapi. Ruteanul doarme, beat criţă. Suntem singuri şi dumneata încă nu ştii ce înseamnă să fii singur cu mine. Sunt într-o dispoziţie ucigaşă.

Apoi, ca să arate în ce dispoziţie ucigaşă e, îşi împreună mâinile, uitându-se rugător la Kálmán, ca la Dumnezeu, şi

repetă întrebarea pe un ton moale, rugător:

— Spune-mi, de ce m-ai părăsit? Spune-mi, de ce mă urăşti?

— Bine, doamnă, spuse Kálmán, aţi fost sinceră cu mine, voi fi şi eu la fel. Vă spun povestea ultimelor două zile. Ce-a fost până atunci e un vis fericit. Se întâmplă ca omul să fie fericit în vis, nu? Şi-apoi şi-l aminteşte, dar nu vorbeşte despre el. Continuarea visului a fost următoarea. Zeiţa i-a spus adoratorului ei: „Vreau să mă duc într-un loc unde să strălucesc”; „Bine, voi fi şi eu una din oglinzile care-ţi vor reflecta strălucirea”. În aceeaşi zi m-am dus la un cămătar şi am luat două mii de florini, pentru care ar fi trebuit să înapoiez după un anumit timp zece mii. Acesta e numai începutul, apoi te prăbuşeşti în continuare. Dar într-un vis frumos şi prăbuşirea devine plăcere. Iar visul meu era foarte frumos. Şi acum mă gândesc cu plăcere la el. Dacă aş fi fost lăsat să-mi termin visul, poate treceam din el direct în moarte. Cine ştie, poate e şi asta o plăcere. Încă nu s-a întors nimeni să ne spună ce simte inima când se frânge. Totul era gata: banii luaţi pe cuvânt de onoare, patima orbească, beţia dorinţei. M-am dus la dumneavoastră. Şi-atunci m-am trezit. La început suntem supăraţi pe cel care ne trezeşte din vis; dar după un minut vedem că ne-a vrut binele. O zi m-a chinuit tot amarul din inimă. Nici ziua asta n-o voi uita niciodată. Dar a doua zi eram treaz. M-am văzut şi am văzut totul în jur aşa cum era. Pornisem pe un drum care punea în pericol însăşi cinstea. O, pentru ochii aceştia care întrec orice strălucire pământeană aş îi înconjurat tot globul. aş fi devenit chiar propriul meu duşman. Trăiam şi eu în ochii aceştia! Trăiam în ei ca somnambulii în lună. O, amintirea asta mă va încălzi şi dacă voi ajunge vreodată să încărunţesc. Dar continuare nu există. Eu v-am spus visul meu: doamnă, dacă mă iubeşti, nu iubi altceva, nici avere, nici strălucire, aruncă-le, termină procesul, să nu-ţi pese că-ţi pierzi moşia cea mare, vom fi mai săraci, dar totuşi bogaţi; acesta era

visul meu; dumneavoastră aţi spus altceva: „Domnule, dacă mă iubeşti, nu iubi altceva, nici viitorul, nici renumele de bărbat, nici onoarea, nici cariera, azvârle-le pe toate, nu te-ntreba ce spune lumea; la mine este o altă lume, să trăim în ea”. V-am ascultat. Şi dacă aţi fi dorit, aş fi putut să mor pentru această altă lume, pentru că este destul de mare pentru doi; dar, doamnă, pentru trei este mult prea mică.

— Deci, totuşi Bálvándy e de vină! – strigă Katinka supărată. Bătu-l-ar Dumnezeu!

Şi, acoperindu-şi faţa cu mâna, izbucni în hohote de plâns. Kálmán o lăsă să plângă. Acum era zadarnic. Katinka îşi regretă curând slăbiciunea şi, ştergându-şi lacrimile, spuse amar, dar cu mândrie:

— Şi apoi ai regăsit în jurul dumitale tot ce neglijaseşi în vis... Ai văzut că trebuie să-ţi continui cariera, doar încă nu ţi-ai terminat studiile; mai eşti logodit cu cartea; este soţia dumitale legitimă; prima căsătorie va fi jurământul profesional. Asta trebuie să te preocupe, nu femeia. Aici ai avut dreptate. Ştiu că i-ai înapoiat cămătarului banii împrumutaţi; sunt de acord şi cu asta. Vrei să devii un om adevărat. Asta-i o strădanie demnă de laudă... Dar mi-ai ascuns ceva. Principalul. Ia gândeşte-te. Nu-i aşa că stăm aproape unul de altul? Mâinile ni se ating. Şi totuşi între noi se ridică un munte mare, mare şi rece. Nu simţi cum bate vântul? Eu simt. De ce?

Kálmán privi în lături. Ştia ce este. Dar asta nu se spune. „E faptul că acum iubesc pe alta!”

Însă Katinka nu-l lăsă să scape.

— Întoarce-te spre mine, te rog, dacă nu te superi. Aşa... Oh, prietene! Nu-i adevărat ce-ai spus. În privirea dumitale nu pândeşte monstrul cu ochi galbeni, care se cheamă gelozie. Cine e gelos, luptă; cine e gelos, acţionează; fuga înseamnă spaimă. Te-ai speriat de acela pe care l-ai crezut rival, te-ai comparat cu el şi n-ai avut încredere nici în dumneata, nici în mine că ai putea să-l învingi, şi pentru că obiectul luptei nu ţi se părea destul de important, ai

preferat să renunţi şi să fugi.

Kálmán nu mai putea să asculte, era prea mult. O şi nimerise oarecum. Faţă de Bálvándy fusese întotdeauna mai mult invidios decât gelos. Frumoasa femeie avea dreptate, invidia e laşă, gelozia e temerară.

— Bine, am să vă spun tot, nu ca să mă apăr împotriva dumneavoastră, pentru că vă respect şi supărarea, ci ca să vă prezint explicaţia psihologică a unei istorii. Eu eram legat, împreună cu alţi colegi de-ai mei, de o făgăduială din tinereţe, că ne vom pune tot talentul, toată viaţa în slujba redeşteptării naţiunii sărace, uitate şi de fiii ei, că vom lupta cu pana, cu cuvântul, cu sabia, cu vioara, cu mintea şi cu meşteşugul. Toţi tinerii care au jurat atunci, au pornit să deschidă acest drum anevoios: drum pe care puţini au păşit, şi mormintele lor necunoscute nu-i îndeamnă pe cei ce vin din urmă să continue. Şi totuşi vin mereu alţii. Unul din prietenii mei a pornit să cucerească lumea ca actor; altul, ca om de ştiinţă, să caute o civilizaţie străveche; al treilea luptă pentru dreptate, al patrulea răspândeşte muzica populară şi toţi sunt săraci, răsplătiţi doar de o pâine neagră... În ziua când am fost ultima dată la dumneavoastră, m-am întâlnit cu aceşti prieteni. Toţi au progresat, toţi au luptat în acest răstimp; numai eu nu puteam spune nimic; doar că *mi-am trăit viaţa.* Deşi eu eram primul dintre ei, cel mai puternic. Mie mi se încredinţase cel mai scump lucru: lupta pentru afirmarea limbii naţionale. Iar eu n-am făcut nimic... Mă bucuram de bucurie... M-am regăsit. M-am condamnat. Şi am adus la îndeplinire sentinţa. Deşi pe mine m-a durut cel mai tare. Asta mi s-a întâmplat, doamnă.

Kálmán îşi ridică însufleţit chipul radios. Credea că acum are aripi, că ea nu-l mai poate urmări. Dar parcă se putea apăra astfel?

— Acum te-am prins, spuse Katinka, surâzând necruţător. Ai avut o misiune înaltă, o vocaţie minunată, îndrăzneaţă, frenetică. Dar ce te-a făcut să crezi că eu stau în calea

acestei chemări? Mi-ai spus vreun cuvânt despre ea vreodată? M-ai întrebat vreodată: nu vrei să vii cu mine pe drumul acesta idealist, frenetic? Puteai să-mi ceri orice doreai. Dacă ai fi vrut să dărâm toţi pereţii casei şi să fac din ea sală de teatru, aş fi făcut-o; dacă ai fi vrut să joc, ca actriţă, în piesele dumitale, aş fi făcut-o; dacă voiai să fii poet şi nu-ţi găseai un editor, mi-aş fi cheltuit toată averea pentru ca scrierile dumitale să fie citite în toate colibele... dacă te durea că fac conversaţie într-o limbă străină, aş fi jurat că n-am să mai pronunţ nici un cuvânt decât în limba pe care vrei s-o afirmi; aş fi dat adăpost tuturor celor ce se ocupă de acelaşi lucru ca dumneata şi prietenii dumitale, şi atâta timp cât eu aş fi avut o bucată de pâine, ar fi vrut şi ei... Aş fi întors pe dos chipul capitalei şi aş fi obligat lumea să poarte haine după moda strămoşească; aş fi fost alături de dumneata până am fi ajuns amândoi ori în Pantheon, ori la casa de nebuni!... Dar mi-ai spus vreodată ceva? Muzele dumitale erau geloase pe mine? De ce? Nu pot să încapă toate nouă în aceeaşi casă cu mine? Ţi-am împiedicat oare ascensiunea spre Olimp? Sau poeţii trebuie să fie asceţi, ca evangheliştii? Te-am chinuit? Ţi-am distrus visurile bărbăteşti cu capriciile mele nepăsătoare? Ai găsit la mine acea fire prozaică, rece, calculată, care îi repugnă poetului? N-am fost pentru dumneata doar inimă, din cap până-n picioare? Dar nu cumva să-ţi închipui, dragă prietene, că vreau să-ţi vând marfă aruncată şi să laud ceva dispreţuit!... Nu, vreau doar să te lămuresc asupra dumitale însuţi... Spui că ai fugit de mine pentru că ai vrut să-ţi urmezi prietenii pe drumul acela anevoios unde toţi sunt săraci ca cerşetorii şi popasurile sunt marcate de mormintele savanţilor care au murit de foame. Povestea lui Ulise şi a Circei. Dar unde te-ai refugiat dumneata? Ai păşit oare pe urmele învăţaţilor care, cu mai puţin talent decât dumneata, scriu ici-colo pentru un cerc restrâns de cititori? Nu, ai urcat în caleaşca excelenţelor lor şi te-ai lăsat dus pe drumul ce-l aşteaptă pe hoinar nu cu hârtoape, ci cu parchet lustruit; e bine să ştii dansa pe drumul unde nu

cresc cununi de lauri şi sărăcie, ci funcţii înalte şi titluri strălucite, iar popasurile nu le marchează mormintele poeţilor pieriţi, ci ranguri importante... Pe drumul acesta ai pornit, ai şi avansat destul de mult. Iar acum eşti îndrăgostit până peste cap de o nobilă cu chip angelic de madonă!

Kálmán privea uluit chipul femeii. Văzu în el ce este *monstrul cu ochi galbeni.*

Katinka rămase multă vreme tăcută. Kálmán stărui îndelung cu privirea asupra ei.

Şi câte poate să exprime gura închisă a unei femei! O, studiase el aceste hieroglife miraculoase, care constau din şerpuirea unei singure linii a frumuseţii. Cum poate această linie să se bosumfle, să reproşeze, să întristeze, apoi din nou să ademenească, să asigure, să rămână visătoare, să exprime dorinţe pentru care nu există cuvinte, ci doar gură.

Zgomotul vânătorii nu răzbătea până sus, din cauza peretelui de stâncă, şi chiar dacă ar fi ajuns, vuietul torentului îl înghiţea, nu se auzea nimic altceva decât sunetele tânguitoare, ca nişte săruturi trimise în văzduh, ale privighetorilor.

Şi pe măsură ce se ridica soarele, arcada curcubeului se micşora, cercul magic se strângea tot mai mult în jurul celor doi, iar prisma bolţii de cleştar îi învăluia într-o strălucire de diamant.

După o vreme, Katinka ridică privirea spre Kálmán şi glăsui.

— Până şi mustaţa ţi-ai ras-o de dragul lor. Ca să te asemeni cu ei. Ca unul care vrea să evadeze, ca unul care spune: „Nimeni să nu mă recunoască aşa cum am fost până acum!”... Sărmane Kálmán! Cum te fărâmiţezi încetul cu încetul! În fiecare zi ţi se cere o firimitură. Azi fă-ne pe plac asta, mâine alta; cum ai putea să refuzi? Dar când vine vorba de om în întregime: la asta nu există răspuns. Toţi îi dau câte o părticică din inima lor şi Kálmán le păzeşte ca pe-o comoară. Învaţă de la el ungureşte, îl invită la

serbările de familie, îi dăruiesc suveniruri; prefectul îl roagă să-i scrie un discurs; contesa cântă cu el duete la pian; primeşte ocheade drăgălaşe, câte-o strângere de mână pe furiş; călătoreşte cu ei, le ţine agheasmatarul când se roagă, şi crede că e iubit. Oh, eu nu spun că se joacă cu dumneata! Nu te-aş jigni pentru nimic în lume cu presupunerea asta. Cred, sunt sigură, că vei deveni un om mare, vestit, pe orice drum ai porni şi cei ce te numesc „al lor" vor fi mândri de asta. Dar ceea ce e sus, este totodată, şi departe! Când vei ajunge acolo? Dumneata crezi că acele fiice de aristocraţi îşi arvunesc dragostea ca alte femei nebune? Şi dacă ar face-o? Dacă s-ar întâmpla ca unui tânăr mic în rang, dar inteligent şi destoinic, să i se dea de nevastă o fiică de magnat dintr-o familie din cele mai alese, numai pentru că se iubesc unul pe altul, cu ce-ar plăti tânărul acest dar? Cu tot ce are, nu? Dar dumneata încă nu ştii ce înseamnă acest *tot...* Ieri ţi-ai dat mustaţa, mâine vei îngenunchea în faţa altarului, care este altarul iubitei, – doar nu crezi că bigota familie Decséry va da o contesă de nevastă unui protestant? –, iar poimâine vei sta în genunchi în faţa acelora care sunt idolii carieriştilor... Cum? Faci semn că nu?... Crezi că adoratorul Dorotheei Decséry va fi liber să apere inscripţia de la Nográd împotriva prefectului Decséry? Că tânărul care, la braţul familiei Decséry, va fi prezentat la curtea palatinului, va face acolo pe luptătorul pentru libertate? Acolo nu vei scrie versuri patriotice, nu vei apăra cauza căzută în pulbere a naţiunii; nu vei proteja pe actorii maghiari, ci vei sluji de dragul acelui chip frumos, al cărui sclav eşti.

Kálmán scrâşnea din dinţi: fiecare cuvânt al femeii era ca un pumnal înfipt în inimă.

— Dar nu fi trist, nu se va întâmpla aşa. E doar o joacă de copii. Nu va aştepta frumosul chip de madonă până vei ajunge mare. Există oameni mari de-a gata pe lumea asta şi la prima ocazie bună te vor uita de parcă niciodată nu ţi-ar fi strâns mâna. Ei, hai, hai!... Nu sări de lângă mine. N-am să te fac mincinos... Vă iubiţi cu adevărat şi nu vă veţi

uita niciodată unul pe celălalt. Şi poate că peste vreo zece ani te vei reîntâlni cu contesa Dorothea (că doar nu rămâi pe vecie jurat la Decséry?), până atunci vei deveni un domn cu vază, vestit, bogat, de rang mare, iar contesa Dorothea va fi probabil văduvă, văduva vreunui principe domnitor german. Dar va fi la fel de frumoasă, pentru că doamnele din aristocraţie ştiu să-şi păzească faţa de soarele puternic şi inima de pasiuni puternice. Atunci o vei câştiga, va deveni a dumitale.

Aici răbufni, în sfârşit, patima din inima femeii.

— Dar atunci ce diferenţă va mai fi între noi două?

La asta Kálmán voi să se ridice, revoltat. Dar femeia, strângându-i înfierbântată mâna, nu-l lăsă.

— Dumneata chiar crezi că asemenea chipuri angelice rămân sfinte toată viaţa? Că cine are capul atât de sus, nu face niciodată un pas greşit? Suntem femei! Fiecare are inima acolo unde o are şi cealaltă. Nici eu nu sunt un înger; nu mint, nu te amăgesc. Dar dacă eu greşesc faţă de dumneata, dacă te supăr, poţi să mă baţi, să mă închizi, să mă calci în picioare, şi dacă ţi se face milă, să mă ierţi; însă dacă acea înaltă domnişoară te jigneşte până-n adâncul inimii, trebuie să primeşti zâmbind jignirea, s-o tăinuieşti, şi să te guduri, cu inima niciodată împăcată, pe lângă cea care te chinuieşte. Acum pleacă de aici. Nu m-am purtat destul de necruţător până acum?

Kálmán se ridică şi privi lumea prin ceaţa curcubeului. Erau ghimpi ale căror vârfuri se rup după ce se înfig.

— Cum ai ajuns dumneata aici? Auzi ceva din vânătoare? Nimic. Acest loc e absolut în afară. Cum am ajuns împreună aici? Poate de dragul meu? Poate de dragul dumitale? Poate întâmplarea ne-a adus împreună?... Dumneata nu te gândeşti că eşti aici, ca să nu fii acolo, unde acum e altul? Toată învestitura şi vânătoarea asta n-o fi vreun plan premeditat? Conţii Decséry au mulţi, mulţi bani; iar figura de Antinous a baronului se potriveşte foarte bine cu chipul de madonă. Încă n-ai înţeles? Ah, dacă aş fi în locul

dumitale, n-aş sta aici, ci mi-aş lua arma şi m-aş năpusti pe terenul de vânătoare, riscând să mă împuşte în locul ursului, căutându-mi vânatul şi vânătorul.

Kálmán îşi stăpâni pornirile. Îşi dăduse seama că în această privinţă n-are voie să se facă de râs. Aşa că râse în hohote şi se trânti pe iarbă.

— Nu mă duc eu în hăţiş; mă simt foarte bine aici; ha-ha-ha!

Frumoasei i se strânse inima când îl văzu râzând aşa. Ştia cât de tare poate să-l doară. Îngenunche lângă el şi-i luă mâna, trecând la cele mai pătimaşe rugăminţi.

— Ah, Kálmán. iartă-mă că te-am supărat. Nu-i adevărat ce-am spus. Nu-i adevărat, uită. Doar răutatea m-a împins să-ţi spun asta; te vor iubi. Îţi vor fi credincioşi. Nici nu se poate altfel. Cine te-a îndrăgit o dată, nu te mai poate uita: te va păstra, te va merita. Numai eu, numai eu n-am fost în stare să te merit!

Şi se prăbuşi hohotind în iarba verde, sporind roua cu lacrimile ei: căzu la picioarele lui Kálmán; trupul ei de silfidă se zbătea în convulsii pe pajişte.

Iar Kálmán se gândea la ce adâncimi şi înălţimi infinite ajunge dragostea unei femei. Te ameţeşte dacă priveşti îndelung în ea.

Soarele se ridica tot mai sus, aerul era fierbinte, plin de parfumul florilor şi mireasma de răşină a brazilor. În înălţimi se auzeau trilurile privighetorii: curcubeul cascadei coborâse spre pământ, ca şi cum ar fi vrut să-i apropie unul de altul cu panglica magică a lui Iris.

Femeia era numai dragoste, era numai femeie. Femeie, pe care natura a creat-o capodoperă, pentru ca şi păcatul ei să fie frumos. O zână care ucide cu fericirea ei. O zeiţă seducătoare.

În clipa aceea se auzi dinspre vale un bubuit puternic.

Prin tufele ghimpoase o fiinţă urca înverşunată, croindu-şi drum spre malul abrupt. Kálmán sări în sus şi puse mâna pe armă.

De departe, din vale se auzea zarvă şi împuşcături

răzleţe.

Stânca pleşuvă scârţâia sub paşii grei ce se apropiau. Tufişurile rupte pârâiau, o pisică sălbatică, alarmată sări scuipând şi strănutând pe trunchiul uscat, vulpi şi jderi îi anunţau sosirea, deasupra zburau cârâind stoluri de păsări cărora le zdrobise cuiburile. Şi zgomotul care-i anunţa apropierea era grandios. Fiara însă nu scotea nici un sunet.

Se îndrepta direct spre cascadă. Poate au hăituit-o încoace.

Nu se lăsă mult aşteptată. Ţâşni dintre tufele de jnepeni.

Era o ursoaică neagră, superbă, înaltă de doi metri, cu părul des şi flocos.

Venea în două picioare. Cu una din labele din faţă rupea tufele din cale. Îşi ducea cei doi pui. Pe unul îl purta în gură, strângându-i mijlocul cu dinţii, iar pe celălalt îl ţinea strâns cu laba stângă din faţă.

Între tufişuri şi cascadă se afla un luminiş de vreo douăzeci de paşi. Când fiara fugară ajunse în poiană, îşi văzu duşmanul stând la pândă. Kálmán ridică puşca, aşteptând.

Ursoaica mormăi speriată şi se opri brusc. Sări într-o parte şi, schimbând direcţia, fugi lateral, spre locul unde văzuse bradul doborât peste prăpastie.

Kálmán ar fi putut s-o împuşte uşor, dar n-a făcut-o. Dumnezeu ştie de ce? Poate că i s-a făcut milă de animal, pentru că era femelă şi mamă şi voia să-şi salveze puii. E în stare de una ca asta, poetul! În orice caz nu făcu altceva decât s-o ochească, iar când dispăru din faţa ochilor lui, lăsă puşca jos. Asta li se întâmplă deseori vânătorilor începători.

— De ce n-ai împuşcat-o? – îi strigă înfierbântată femeia.

Kálmán se uită la ea şi răspunse:

— Mi s-a umezit praful de puşcă sub cascadă. (Pe-atunci se mai foloseau puşti cu cremene.)

Deşi nu era adevărat.

— Ah, ce păcat!

Dar ursoaica nu scăpă aşa uşor cum ar fi vrut. Când ajunse la prăpastie, unul din pui, pe care-l ţinea neîndemânatică cu laba, se sperie de hău, sări de la sânul mamei şi începu să orbecăie înapoi, spre hăţiş.

Ursoaica îl lăsă pe netotul de pui, şi, purtându-l în gură pe celălalt, traversă repede trunchiul peste prăpastie. Era salvată. Sus printre stânci n-o putea hăitui nimeni.

Dar acolo se opri o clipă. Puiul abandonat începu să scheaune, să plângă şi ursoaica îl auzi. Se întoarse după el. Îşi ascunse puiul salvat într-un tufiş şi se hotărî să mai facă o dată drumul.

— Ah, ursul se întoarce! – strigă femeia şi alergă, cu pieptul tresăltând, după puşca rezemată de piatră.

Kálmán crezu o clipă că va fi nevoie s-o apere şi se aşeză în faţa femeii, în caz că ursoaica ar avea intenţia să-i atace. Dar în clipa următoare văzu că măsurile de apărare sunt inutile, animalul nu vine să-i atace; îşi caută puiul.

Nu venea ameninţând, provocator, umblând în două labe, ci se strecura făcându-se una cu pământul şi căuta scheunând prin tufişuri, ca să-şi găsească puiul. Pentru asta mai trebuia să treacă o dată prin poiană. Întorcându-şi capul speriată spre vânători, mormăia neliniştită, scheuna de parcă ar fi spus: nu-mi faceţi rău, nici eu nu vă fac nici un rău, lăsaţi-mă să-mi caut puiul.

Îl găsi pe ursuleţ, urlă de bucurie, îl înhăţă în gură şi se ridică împreună cu el, parcă lăudându-se că l-a găsit, sau mulţumind că nu i-au făcut nici un rău.

— Pleacă din calea mea! – răsunară în urechea lui Kálmán cuvintele femeii.

Privi înapoi uluit. Doamna stătea în spatele lui, cu piciorul stâng înainte, lăsându-şi greutatea pe dreptul şi înălţându-şi puşca spre obrazul înfierbântat, ţinti spre animal.

O observă şi ursoaica şi începu să plângă ca un om. Avea într-adevăr inteligenţa unui om. Nu se putea să nu înţelegi plânsul acela.

— Nu-mi face rău. Doar eşti femeie. Vezi, şi eu sunt mamă. Îmi salvez copilaşul. Nu fii necruţătoare.

Putea să tot plângă! Într-o clipă bubuiră una după alta amândouă ţevile şi ursoaica se prăbuşi.

Nici atunci nu urlă; plângea doar, continuând să-şi ţină puiul în dinţi. Iar când fu nevoită să-l lase, pentru că sângele îi ţâşnea din gură, împroşcându-l pe ursuleţ, cu ultima mişcare, în agonie, îşi întinse convulsiv labele spre el, strângându-l încă o dată lângă ea. Aşa sfârşi din viaţă.

Când căzu ursoaica, ursuleţul se ghemui lângă ea, căutându-i sânul care nu va mai da lapte.

Kálmán stătea rezemat de puşcă, îngândurat. Frumoasa doamnă dădu fuga spre animalul împuşcat, prinse de ceafă ursuleţul şi-l luă în braţe. Apoi îşi puse piciorul stâng pe capul fiarei ucise, râzând triumfător, cu chipul strălucind; din cauza animalului plin de sânge, i se înroşiseră mâinile, gulerul bluzei şi dantela de pe pieptul frumos rotunjit. Era toată numai sânge. Atunci îşi scoase de pe umăr cornul de vânătoare şi, întorcându-se spre vale, sună puternic, din rărunchi, tradiţionalul *hallali,* semn că vânatul a fost doborât.

— Tuu-tuu-tuuuu!

Ecoul stâncilor aduse de mai multe ori înapoi semnalul. Şi în acea clipă, poate din cauza sunetului pe care nu-l mai auzise niciodată, apăru pe tronul năpădit de muşchi sirena.

Ieşise din vizuină ca să vadă ce se întâmplă.

Deşi ochii ei nu sunt făcuţi pentru lumina zilei; pielea aceea subţire, care-i învăluie trupul, îi acoperă şi orbitele şi de sub ea scânteiază roşietice rubinele ochilor. Şi prin pielea asta transparentă, se văd toate organele interne palpitând, respirând, gâfâind. Branhiile trandafirii de pe cele două părţi ale capului diform pipăie aerul. Sub cap are două labe sau mâini mici, iar în continuare e ca un fel de şarpe gros, fără picioarele dindărăt.

Kálmán privea uluit la cele două fenomene.

Colo o creatură stranie care seamănă cu o femeie frumoasă. Dincolo o fiinţă stranie, care seamănă cu un şarpe.

Amândouă sunt frumoase şi îngrozitoare...

FAPTA DE EROISM

La semnalul victorios al cornului răspunseră din toate părţile alţi corni, din vale, de pe celălalt versant al muntelui, şi vânătorii aflaţi mai aproape veniră în grabă. Ceilalţi, dinspre vale cu greu s-ar fi putut căţăra până acolo, aşa că nici nu încercară.

La auzul împuşcăturii şi al semnalului de corn se trezi cu greu şi ruteanul. El susţinea că nu şi-a neglijat deloc datoria, pentru că atunci când o doamnă tânără şi frumoasă şi un domn la fel vor să stea de vorbă, datoria cea mai importantă a iobagului credincios este să se culce în iarbă şi să doarmă.

Dar de-acum Katinka nu mai avea ce vorbi cu cavalerul ei însoţitor; o preocupa numai măreaţa ei victorie vânătorească: măsură cu palma ursul ucis, aprecie, cu tovarăşii de vânătoare, cam ce greutate poate să aibă. Cea mai grea problemă era cum să-l transporte. Cum să traverseze patru oameni cu o targa pe trunchiul acela de brad? Până la urmă au găsit o rezolvare: vor arunca o funie peste prăpastie, vor lega ursul de cele patru picioare şi-l vor trage prin văzduh. Ar fi păcat să rămână aici. Blana va deveni un covor elegant, Katinka intenţionează să-l pună în faţa patului. Şi carnea e minunată, deşi ursoaica era slăbită din cauza alăptatului; dar tălpile sunt o delicatesă demnă de o masă princiară. Katinka vrea să le savureze.

Dar micul pui de urs? Nu mai are mamă, cine-l va alăpta de acum înainte? Nu vă faceţi griji din pricina lui. Doamna Katinka are o inimă foarte simţitoare, îl va lua la ea, îi va fi mai bine decât la adevărata lui mamă. Va creşte cu cafea şi cozonac, cu alune zaharisite şi toată viaţa i se vor asigura

mâncarea, liniştea şi cuşca.

Era un animăluţ tare drăgălaş. Se ghemuia la pieptul binevoitoarei lui protectoare, vârându-şi năsucul printre dantele şi pipăind ca un copil cu lăbuţele neîndemânatice. Katinka se îndrăgostise de-a binelea de el. Găsise şi un loc pentru verighetă. O trase pe unul din degetele ursuleţului. I se potrivea perfect. O şi lăsă acolo.

După ce traseră cu mare greutate ursul pe celălalt mal al prăpastiei, patru rusnaci voinici îl puseră pe un par şi-l transportară, însoţiţi de mereu mai mulţi vânători, la cartierul general. Ruşii plângeau de bucurie, după obiceiul lor.

Cartierul general al vânătorii se instalase în poiana rotundă, unde poposiseră doamnele Decséry, însoţite de Bálvándy şi de prefect. Aici a fost adus ursul ucis.

Era singurul rezultat victorios al vânătorii din ziua aceea. Nu aveau voie să tragă decât în urşi. Patru urşi apăruseră în calea hăitaşilor, dar scăpaseră cu toţii. Un mascul bătrân chiar a încasat patru gloanţe, de la diferiţi vânători, dar nu l-au nimerit bine; a fugit cu cele patru gloanţe înfipte în el, iar când va fi o dată şi o dată ucis, se va găsi sub pielea lui o adevărată colecţie de cartuşe primite ca amintire, de la cuiele de fier ale rutenilor până la plumbii tăiaţi ai polonezilor; dar deocamdată îşi croise drum printre vânători şi se înfundase în pădure.

Femela, cu cei doi pui, o luase în direcţia opusă, spre cascadă. Nimeni nu-şi imagina că se poate căţăra pe povârnişul acela. Dar tocmai acolo îşi găsise omul, ba mai mult, femeia, care cu două lovituri măiestre a răpus nobilul vânat.

Trebuie să recunoaştem, amândouă loviturile au fost straşnice: una i-a trecut prin plămân, cealaltă i-a străpuns inima. Orice vânător ar fi mândru de o asemenea ispravă.

Toată societatea o primi cu manifestări elogioase pe eroina zilei şi chiar domnii şi doamnele din înalta familie Decséry, cuprinşi de entuziasmul general, schimbară câteva cuvinte de apreciere cu viteaza amazoană. Ba mai

mult, însăşi prinţesa îi oferi un sac de voiaj pentru ursuleţ, pe care puse să-l aşeze în trăsură, legându-i capul de gura sacului, ca nu cumva să fugă.

— Vă felicit, doamnă! – îi spuse Bálvándy Katinkăi. Aţi salvat onoarea întregii societăţi. Aceşti domni au tras atât de prost, că toţi îşi merită *mustaţa.*

— Cel puţin au tras, zise cu vehemenţă Katinka, dar viteazul meu nici măcar atâta n-a făcut când l-a văzut pe urs. Probabil se gândea că dacă trage, n-o să mai aibă după aceea cu ce să se apere de urs.

Ce-au mai râs! Sărmanul Kálmán se ascundea cu capul plecat prin tufişuri. Nici nu îndrăznea să privească spre Dorothea, credea că râde şi ea.

Să tragi prost e destul de grav; dar să nu tragi deloc e un păcat capital.

Nu putea să se ascundă în tufiş, pentru că era nevoie de prezenţa lui. Legile vânătorii cuprind şi sancţiuni.

— Iar acum, dragă doamnă, pentru această excelentă lovitură veţi primi botezul breslei vânătorilor, spuse Bálvándy.

— Cum?

— E un ceremonial puţin cam cazon. Cel mai bun vânător, care a ucis pentru prima dată vânat mare, este culcat peste victima lui şi bătut în mod solemn.

— Ah! Cu ce?

— Dacă-i bărbat, cu varga puştii; dacă-i femeie, cu o floare.

— Ei, aşa n-o să mă doară.

Şi privi în jur, poate vrând să vadă dacă celelalte doamne nu cumva roşesc. Nu. Toate râdeau. Ăsta-i obiceiul.

— Ei, dacă trebuie, trebuie, spuse femeia, şi se lăsă să cadă lângă fiara răpusă, într-o atitudine cât mai graţioasă, pentru ceremonia de învestire cavalerească, îmbrăţişând cu un braţ capul animalului ucis şi, râzând, întoarse capul:

— Ei, cine mă bate?

— Amice Kálmán! – strigă Bálvándy, ieşi, te rog. din

tufişul acela. E sarcina dumitale, doar ai fost însoţitorul eroinei.

Şi smulgând din frunziş o ramură lungă, plină cu flori trandafirii, i-o înmână lui Kálmán şi-l împinse în faţă.

— Dar să nu dai tare, cochetă Katinka, întorcându-şi râzând capul.

— Nu vă fie teamă.

Kálmán îi trase pe spate cele trei lovituri cu ramura înfloritǎ; pe doamnă n-o duru deloc; pe el însă da.

Apoi, în uralele generale, amazoana se ridică fără nici un ajutor; acum intrau în vigoare drepturile ei.

— Rog pe cei care-au râs până acum să poftească mai în faţă. Să râdem şi noi.

— Cei care au tras prost trebuie pedepsiţi după datină.

Li se desenează mustăţi, mâzgălite cu praf de puşcă: asta face parte din drepturile învingătorului.

Katinka îşi înmuie degeţelele delicate în cornul cu praf de puşcă şi execută cu această mâzgă sentinţa necruţătoare asupra acuzaţilor.

Cine avea mustaţă, aceasta-i era prelungită până la urechi; dacă oricum îi ajungeau mustăţile până la urechi, primea un barbişon desenat cu praf de puşcă; iar un cavaler polonez care, sfidător, apăruse la vânătoare şi cu mustăţi şi cu barbă, tot nu scăpă de autodafe; avea sprâncene blonde. Katinka i le vopsi în negru. Şi cu cât mai multe chipuri apăreau atât de ciudat împodobite, cu atât mai tare hohoteau doamnele şi domnişoarele exprimându-şi zgomotos buna dispoziţie.

Ultimul rămase Kálmán. Principalul vinovat, care nici măcar nu trăsese. Laşul! Trebuise să vadă până la capăt execuţia celorlalţi. Ajungând în faţa femeii care aplica pedeapsa, se aştepta ca aceasta să-i transforme faţa într-o mască grotescă, cu tot praful de puşcă rămas.

Dar Katinka înmuie doar vârful degetului mic în mâzga negricioasă şi desenă cu grijă deasupra gurii vinovatului o pereche de mustăţi, la fel cu cele pe care acesta le sacrificase. Apoi scoase din buzunar un pieptene de fildeş,

al cărui etui avea o oglindă concavă, în care-ţi puteai vedea toată faţa; i-o puse înainte şi-l întrebă îmbufnată, cu reproş:

— Ei, nu aşa era?

Toată societatea se aşează la ospăţul vânătoresc. Frumoasa pajişte verde slujea drept scaune şi masă întinsă. Mâncarea pare mai gustoasă când omul îşi pune alături pâinea şi şunca pe iarbă şi-şi îmbie partenera veselă cu felii înfipte în vârful cuţitului, bea cu ea din aceeaşi ploscă şi-i aduce apă din pârâiaşul cristalin ce şiroieşte peste tot felul de pietricele şi crenguţe drăgălaşe. Din crăci uscate se aprinde un foc vânătoresc la care se prăjeşte slănină înfiptă în beţişoare verzi şi pâine, iar untura topită a slăninii e picurată pe feliile de pâine.

Eroina zilei, familia Decséry, Bálvándy şi Kálmán s-au adunat în jurul unui foc împreună cu alţi domni şi doamne. Îşi agăţară puştile în copaci şi se tolăniră pe iarbă, după pofta inimii.

Amabil ca de obicei, Bálvándy o distra pe contesa Dorothea, învăţând-o importanta ştiinţă de a îmbiba cu grăsimea slăninii prăjite feliile de pâine. Contesei îi plăcu foarte mult această operaţiune. Râdea întruna.

Iar Kálmán se uita la ei cu coada ochiului. Îşi amintea cuvintele necruţătoare cu care-l înjunghiase în inimă femeia supărată.

Când un tânăr e îndrăgostit, îl supără până şi faptul că adorata lui discută, bine dispusă, cu alt bărbat. Ar trebui să aibă glas numai pentru el, iar altora să le spună *nix deutsch.*

Dar fetele frumoase nu prea fac asta, pricinuind mari amărăciuni băieţilor frumoşi.

Katinka însă observă ocheadele şi proasta dispoziţie a lui Kálmán, şi începu să-l tachineze. Femeilor răsfăţate de lume le place să facă paradă de puterea lor asupra cuiva. N-ar pierde nici o ocazie să glumească pe seama boacănelor acestuia. Iar el trebuie să se împace cu gândul că frumoasa nu numai că râde pe socoteala lui, dar

distrează cu asta întreaga societate.

Kálmán răbdă totul cu blândeţe. Din care cauză toată lumea, încurajată, începu să glumească pe socoteala lui.

Nu prea-i pică bine omului asemenea glume, când le aude şi frumoasa fată de care e îndrăgostit.

Totuşi se găsi cineva să-l apere: prefectul. Acesta luă partea juratului. Dar n-avea de ce să-i mulţumească, pentru că spunea lucruri atât de ciudate, că lumea râdea şi mai tare. Uneori omul apără pe cineva împotriva celorlalţi numai pentru ca aceştia să-l tachineze şi mai mult.

La un moment dat, când Kálmán era iar cu gândurile aiurea, un câine de vânătoare, hrăpăreţ, îi luă de sub nas slănina gata prăjită. Ce s-a mai râs! Până şi câinele îşi bate joc de el. Deşi are băţul în mână.

— Deci dumneata degeaba ai arma în mână? – râse Katinka. Nu obişnuieşti nici să împuşti, nici să loveşti? Şi-şi supse cu gingăşie degeţelele unse de pâinea cu slănină. Oare îşi spălase întâi sângele de pe ele?

În fine, Kálmán se apără.

— Nu folosesc niciodată nici un fel de arme împotriva femeilor. Aş fi putut împuşca ursul; i-am ieşit în faţă, l-am ochit, n-am fugit de el, dar când am văzut că aparţine sexului slab, nu i-am făcut nici un rău. Nu pot să ucid o femeie, chiar dacă e ursoaică.

Asta ar fi fost o apărare potrivită pentru un poet, în acelaşi timp tânăr cavaler. Un compliment pentru doamne, un omagiu adus idealului, o cinstire a idealului dusă până în lumea animalelor. Dar intervenţia lui Bálvándy strică efectul.

— Dar, amice Kálmán, dacă ai fi văzut masculul, cu atât mai mult ţi-ai fi amintit că trebuie să fii politicos.

Kálmán se înroşi până-n gât.

— Asta poate s-o încerce orice mascul din lume.

— La naiba! Asta-i o provocare!

— Ei, domnule, îl linişti Katinka, este *mauvais genre* să te înfierbânţi aşa pentru o glumă. La vânătoare totul e permis. Până şi doamnele au de ascultat destule lucruri la care în

alte împrejurări ar răspunde cu palme. Aici toţi sunt amici.

— Dar noi nu ne certăm, zise Bálvándy, *au contraire.* Eu sunt de partea lui Kálmán. Are dreptate. Ia uitaţi-vă ce puşcă avea cu el: asta nici nu ia foc. Nu ştiu cine i-o fi ales-o.

Şi Bálvándy se ridică, desprinse din copac puşca lui Kálmán şi arătă tuturor ce prost funcţionează închizătorul, zău că nu e recomandabil să porneşti cu aşa ceva la vânătoare de urşi!

— Altă dată, prietene, dacă mergi la vânătoare, îţi dau puşca mea personală, cu aceea ai să tragi. Iar acum recunoaşte că ai încercat să tragi, şi încă de două ori, dar puşca n-a luat foc, şi onoarea ţi-e salvată.

— Aşa e, aşa e! – întări şi Katinka, privind cu mărinimie filantropică spre cel apărat.

Kálmán observă podul de aur construit pentru salvarea lui şi se retrase pe el. De altfel, îşi spuse că, în mijlocul unui grup vesel, un copil cu mustaţa vopsită, care se supără, ar fi o figură ridicolă. Nimeni n-ar spune că „i s-a urcat inima la cap” ci că „i s-a urcat vinul la cap”.

Petrecerea trecu pe alt făgaş odată cu dansul popular început de tinerii ruteni, împreună cu ţărăncile pripăşite pe-acolo, în sunet idilic de cimpoi; apoi vânătorii se ridicară şi îşi luară puştile, pregătindu-se de plecare.

Bálvándy, care părea că doreşte foarte serios să-l împace pe Kálmán, se apropie de el în timp ce acesta îşi lua puşca.

— Aruncă rabla asta, amice, e puşcă doar de formă. Dacă vrei să duci ceva pe umăr, ia *Lazzarino*-ul meu. Eu oricum voi mâna caii, pentru că vizitiul meu s-a îmbătat zdravăn şi nu pot să mă bizui pe el. Tu poţi să însoţeşti doamnele.

Aşa generozitate mai zic şi eu! Până acasă, Bálvándy prefera să stea cu spatele la doamne, lăsându-le în seama lui Kálmán.

Dar lui Kálmán nu-i plăcea să se bucure de un noroc primit în dar şi, din încăpăţânare, trecu în acea parte a trăsurii unde şedea bătrâna prinţesă, şi nu lângă contesa

Dorothea, dar puşca *Lazzarino* a lui Bálvándy tot o luă pe umăr.

Cortegiul vânătoresc porni; au pus ursul pe o căruţă împodobită cu crengi, trasă de bivoli; eroina zilei şi ceata de vânători cu mustăţi proaspăt primite urmau carul triumfal, iar în urma lor venea într-o trăsură uşoară familia Decséry; Bálvándy şedea pe capră, iar prefectul alături de el. În stânga trăsurii mergea Kálmán, iar în spatele lui un bătrân puşcaş rutean, care vorbea ungureşte şi le distră pe doamne cu legende şi poveşti populare. Cel puţin îl scuti pe Kálmán de obligaţia de a face curte.

Îl mai ajută şi altcineva. Deodată, din ceata de vânători care înaintau, cineva rămase în urmă şi se ataşă la suita familiei Decséry.

Îl recunoscu pe Aszályi.

Oare de ce-o fi venit aici? Nici amintirea care-l leagă de Kálmán, nici bunele intenţii faţă de Bálvándy nu explică acest ataşament ciudat. Explicaţia o dădu chiar el.

— Domnilor! Domnule baron, domnule conte, bolborosi omul cu gât lung, cu chipul palid, speriat, domnii vânători de acolo, din faţă, spun că ursul acela care a încasat patru gloanţe n-a fugit departe, ci s-a ascuns pe-aici pe undeva în desiş.

— Asta se prea poate, răspunse Bálvándy.

— Şi că are obiceiul de a se întoarce în locul unde a fost rănit, şi pe cine găseşte acolo, îl face bucăţele.

— Asta cam aşa e.

Bătrânul rutean prinse firul.

— Aoleu, mai ales dacă o fi un urs vrăjitor, chiar că stăm bine.

— Ce-i acela urs vrăjitor? – bâlbâi Aszályi.

— Păi, domnul nu ştie? E un animal groaznic! Când vine, nu aşteaptă ca vânătorul să tragă, ci trage el în vânător; bolovanii de-o juma’ de chintal sau un chintal sunt un fleac pentru el, îi prinde cu labele şi-i azvârle ca din praştie; şi pe cine nimereşte, apăi acela nu mai zice nici pâs!

— Aoleu! – se miră speriat Aszályi.

— Şi e vrăjitor sadea, câte gloanţe se trag în el, pe toate le prinde cu laba ca pe muşte, le bagă în gură şi le înghite. A doua zi toate gloanţele se găsesc în urma lui, iertaţi-mă, nu pot să spun în ce!

— Ar fi cam periculos să ne întâlnim cu el, oftă Aszályi. Şi încotro a fugit?

— Păi, taman încoace.

Pe dată Aszályi trecu de cealaltă parte a trăsurii, raţionând foarte corect, din punct de vedere ursopsihologic: dacă s-ar întâmpla să vină înspăimântătorul urs, ori va da dovadă de respect faţă de conţi, prefecţi şi moşieri şi-şi va vărsa supărarea în altă parte, ori nu, şi-atunci îi mănâncă întâi pe ei, că doar are şi ursul atâta gust. Oricum, el este apărat.

Kálmán se gândi la ceva în sinea lui, dar nu îndrăzni să-şi ducă gândul până la capăt. Ei! Nu dă soarta noroc la vânătoare de două ori în aceeaşi zi.

Soarele apune devreme între munţii înalţi şi amurgea deja când grupul de vânători ajunse într-o vale, acoperită pe o coastă de un codru vechi de brazi, în timp ce pe celălalt versant, care probabil arsese cândva, creşteau tufe dese de ienupăr şi ici-colo se înălţa câte-o zadă desfrunzită.

În valea pustie, stearpă, neprielnică nici pentru păşunat, nici pentru vânătoare, creşteau cu duiumul afine roşii şi negre; nici pe acestea nu le culegea nimeni.

Când jumătate din cortegiu trecuse de tufişuri, se auzi deodată un mormăit fioros; urletele hăitaşilor răscoliră pădurea; se auzeau ici-colo împuşcături, apoi gemete fantomatice, ca ale unui vânător rănit de moarte cerând ajutor, şi iarăşi mormăitul înverşunat după care e uşor să-l recunoşti pe urs.

Vine!

Dar din ce direcţie, asta e imposibil de aflat din cauza ecoului multiplu, înşelător.

Deodată, din tufele de ienuperi, se ridică monstrul cel negru.

Un animal uriaş, de peste şase picioare. Era la vreo două sute de paşi de trăsura familiei Decséry şi părea că se îndreaptă direct spre ei.

Cineva trase spre el din desiş, la care ursul apucă un bolovan uriaş, care avea poate chiar un chintal, şi, urlând, îl aruncă, spre vânător. În clipa următoare se văzu şi vânătorul, căţărându-se înspăimântat într-o zadă.

— Ajută-ne, Isuse! – strigă bătrânul rutean. Ăsta-i chiar ursul vrăjitor.

Lui Aszályi nu-i trebui mai mult, fugi până nu mai văzu ursul. În partea opusă era o tufă de măceş, trecu prin ea fără milă şi, trântindu-se la pământ, făcu pe mortul. Aşa n-o să-i facă ursul nici un rău.

— Hopa! e de rău! – exclama Bálvándy. Unde mi-e arma?

— E în mâini bune, răspunse Kálmán şi se postă lângă un brad, trăgând cocoşul ambelor ţevi.

— Amice, dar să ocheşti bine! – îl preveni Bálvándy. Să nu tragi prea devreme; aşteaptă-l să se apropie şi nimereşte-l în inimă, pentru că o fiară atât de mare suportă răni grele.

— Dar poţi să-l împuşti oriunde, domnule, mormăi bătrânul rutean, prinde el glonţul cu mâna. (Îi clănţăneau dinţii şi-şi făcea cruce.) Ah, domnule, până mâine nu mai rămâne nimic din noi.

Inima lui Kálmán palpita febril.

Iată ocazia s-o apere pe adorata lui, să-şi dovedească în faţa ei curajul. Aici a nimerit-o destinul, de parcă ar fi romancier de profesie.

Deşi o asemenea întâlnire pune la grea încercare inimile tinere.

Fiara uriaşă gonea, gata de atac, nici ochii nu i se vedeau din blana stufoasă. Şi venea direct spre vânător. Trebuia mult sânge rece pentru ca acesta să-şi aştepte duşmanul până la cei zece paşi critici, ca lovitura să fie sigură.

Aşteptă apropierea fiarei uriaşe până-i mai despărţea doar o tufă de ienupăr. Ursul, ridicându-se în două labe, se vedea pe jumătate.

Kálmán ochi şi trase. Ursul mormăi puternic şi nu căzu.

— Am spus eu că prinde gloanţele, strigă din spate ruteanul.

Ursul trecu de ultima tufă de ienupăr şi ajunse la şase paşi de Kálmán. Acesta, sigur de el, ţinti capul animalului şi trase. Ursul îşi scutură capul şi nici nu simţi lovitura, doar se dădu puţin înapoi.

— Urcă! Sus în copac! – îi strigau lui Kálmán şi ruteanul şi baronul. Asta e singura scăpare din faţa vampirului înfuriat.

Dar Kálmán, în loc să arunce arma şi să se caţere în copac, apucă puşca de ţeavă, o întoarse şi, ajungând dintr-un salt în faţa ursului, îi trânti una-n cap atât de tare, încât acesta urlă:

— Dosta!

Asta în ruseşte înseamnă „destul”.

Numai ruşinea, furia şi disperarea la un loc pot să explice cum de-a fost în stare tânărul de atâta îndrăzneală.

Dacă n-ar fi făcut asta, dacă ar fi acceptat ce i se striga şi s-ar fi căţărat în copac, atunci ursul s-ar fi căţărat după el şi, după ce-l ajungea, ar fi scos o ploscă de sub blană, îmbiindu-l cu puţin rachiu:

— Nyek sa lubi, pan jager![50]

Pentru că nu era nici urs carnivor, nici vrăjitor, ci un rutean înalt, îmbrăcat în blană de urs, şi nu destinul romanesc regizase scena, ci domnul Bálvándy. Era toată lumea vorbită, toţi hăitaşii, toţi vânătorii erau implicaţi în farsă; numai Aszályi nu. Pe acesta îl speriaseră, ca la rândul său să-i transmită spaima lui Kálmán. De aceea schimbase Bálvándy puşca lui Kálmán, dându-i una înfundată cu miez de soc în loc de gloanţe; de aceea povestise bătrânul rutean despre ursul vrăjitor.

Farsa voia să fie o lecţie binemeritată pentru tânărul fanfaron, care-i jignise pe toţi vânătorii cu declaraţia că n-a tras în primul urs pentru că era femelă; să vină masculul! Parcă ceilalţi nu pe mascul l-ar fi ratat. Ei, ia să

[50] Poftiţi, vă rog, domnule vânător! (în limba polonă în orig.).

dovedească, de ce-i în stare când întâlneşte un urs mascul!

Dar farsa a dat greş.

Iar sărmanul rutean a învăţat pe pielea lui, informat de patul puştii (din fericire avea capul tare şi blana ursului mai atenuase lovitura), explicaţia psihologică a diferenţei dintre domnul care, la izvorul Kordei, în faţă, doamnei Katinka, nici măcar nu trage în ursul ce se salvează şi-şi salvează puii, şi domnul care, în faţa trăsurii familiei Decséry, în văzul chipului de madonă, ţine piept ursului venit să atace, ameninţând-o pe contesa Dorothea.

Din cauza acestui studiu, rusului îi crescu capul cât o baniţă; dar de învăţat învăţară alţii.

Katinka îşi smulse toate însemnele victoriei de pe pălărie când află vestea, iar Bálvándy era scos de pe făgaşul lui.

Iar Kálmán deveni cu atât mai încurcat când află că-i doar o farsă. Îi pieri buna dispoziţie. Deci toţi s-au aliat împotriva lui, numai a lui. Şi nu s-a găsit dintre toţi măcar un suflet caritabil care să-l prevină ce farsă nemiloasă se pune la cale?

Bálvándy se grăbi să-l consoleze.

— Lasă, amice, acum te-ai purtat ca un adevărat vânător viteaz. N-aveai de unde să ştii că nu tragi într-un urs adevărat, nici că tragi cu o puşcă fără gloanţe; pot să-ţi spun că nici unul dintr-o mie n-ar face ce-ai făcut tu, ca după ce dă greş cu două gloanţe, să-i tragă ursului în cap cu patul puştii. Pielea ursului ţi-o dau ca amintire şi totodată eşti absolvit de pedeapsa mustăţii desenate. O femeie a pictat-o, o femeie s-o şteargă. Dorothea va fi atât de amabilă s-o facă.

Kálmán nu se lăsă rugat.

Contesa Dorothea îşi scoase batistuţa fină ca să execute operaţiunea de reabilitare şi când Kálmán se apropie de acea parte a trăsurii unde şedea ea, îi şopti încet:

— Ţi-am tot făcut semn, dar n-ai observat, să vii pe partea asta; ţi-aş fi şoptit ce farsă ţi se pregăteşte. Şi nici pe sărmanul mascat în urs nu l-ai fi lovit atât de tare în cap.

(Ba mai bine îl dădeam gata, cu stăpânul lui cu tot, se

gândea Kálmán, în timp ce contesa îi migălea cu batista sub nas.)

Dar mustaţa pictată se întărise, şi batista uscată n-o putea şterge; contesa nu stătu mult pe gânduri, înmuie un colţ al batistei în saliva de pe buzele ei dulci şi cu această ambrozie divină şterse ruşinoasa mustaţă.

Asta-l vindecă pe Kálmán pe deplin.

CE SE ASCUNDE DUPĂ BRAZI?

Din acest moment Katinka nu-i mai vorbi lui Kálmán. Îl ura.

O umilise morala celor două poveşti vânătoreşti. Acelaşi bărbat, lângă o femeie este un înţelept fricos, iar lângă alta un erou scos din minţi.

Dorise să-l facă de ruşine pe Kálmán în faţa Dorotheei Decséry, dar în ce hal o umilise Kálmán pe ea!

O, dar asta n-o făcu să-l uite. Să nu creadă vreodată tânărul nemilos că o femeie care trăieşte doar pentru dragostea ei poate fi îndepărtată cu cuvintele: „Acum iubesc pe alta”. Se va mai împiedica el adeseori în strălucitoarea pânză de păianjen ţesută în calea lui de supărarea unei femei jignite!

Abia acum începe să-şi clocească răzbunarea.

Toţi participanţii erau obosiţi după vânătoare, nu doreau altceva decât să ajungă acasă, în căsuţele ţărăneşti puse la dispoziţie şi să se odihnească,

Seara, domnişorii au mai luat la rând casele, cântând serenade cucoanelor împreună cu taraful lui Bunkó, apoi le-au lăsat să doarmă şi până dimineaţa nici un huruit de trăsură n-avea voie să tulbure liniştea.

Ceremonia învestiturii avea loc în aer liber. Pe pajiştea verde fusese aşezată o masă lungă, prezidată de subprefectul care acorda învestirea, iar în jurul mesei şedeau, care pe scaune, care pe bănci, invitaţii, în rândul întâi doamnele şi domnii, iar în al doilea ţăranii.

Apăru şi Katinka. Întârziase puţin cu toaleta de dimineaţă; purta o pelerină neagră de amazoană, cu revere

roşii; venise călare; pe cap purta o cuşmă poloneză îmblănită. În patru colţuri, cu pană albă, iar în loc de cordon, îşi strânsese mijlocul subţire cu un şal ţesut în fir auriu.

Sosise ultima şi, ca să ajungă la scaunul ce i se rezervase, trebui să-i deranjeze pe cei aşezaţi în rândul respectiv, care cel puţin se bucurară de foşnetul rochiei de mătase, de privirea ochilor strălucitori şi de mireasma fugară a parfumului ei, în timp ce se strecură prin tot rândul, pentru că nu voise să treacă prin mulţimea de ţărani adunaţi acolo.

Ceremonia se desfăşură cu obişnuita gravitate oficială; notarul şef al comitatului citi actele justificative pentru luarea în stăpânire a moşiei şi apoi trebuia să urmeze înmânarea festivă a brazdei care simboliza moşia. Aceasta era pregătită pe un taler de lemn: o bucăţică de gazon cât pumnul, cu un brăduleţ în mijloc, iar în pământul moale erau înfipte bucăţi de minereu de plumb, cinabru şi malahit şi strălucitoare diamante de Maramureş. Toate, bogăţii ale domeniului de la Kordiţa. Asta trebuia să i se înmâneze celui învestit.

Întâi însă, notarul şef atrase cu voce tare atenţia celor prezenţi, ca dacă eventual cineva are vreo obiecţie împotriva acestei intrări în posesiune, să-şi expună contestaţia pe loc.

Toată lumea ştia deja că omul acela cu gâtul întins, care se înghesuie în coada mesei a venit să protesteze, îl cheamă Aszályi. De ieri până azi s-a urâţit şi mai mult; în timp ce fugea din calea ursului prin tufa de măceş, chipul lui devenise asemenea unei foi scrise cu litere cuneiforme.

— Eu protestez! – strigă el, întinzându-şi mâna lungă până în mijlocul mesei şi lovind postavul verde cu degetul arătător. Rog să se consemneze în procesul verbal.

Notarul şef nici nu se atinse de pană, ci spuse impasibil, cu umor sec:

— S-a şi consemnat.

Toată lumea râse.

Iar Aszályi continuă:

— Protestez şi contest, în calitate de împuternicit al nobilului de neam, domnul Csollán Berti din Gödénylak, soţul legitim şi deci custodele onorabilei şi stimatei doamne Sátory Katharina din Sátoraljaujhely.

— Minciună! Minciună! Minciună! – strigă cu vehemenţă Katinka, izbind de tot atâtea ori cu vârful cravaşei în masă.

— Cer să se înscrie în protocol cuvintele mele! – se auzi glasul lui Aszályi.

— Sunt scrise dinainte, spuse calm şi maliţios notarul şef.

— Iar apoi şi cuvintele mele! – strigă Katinka, lovind cu minerul cravaşei afurisitul de protocol.

— Acelea pe margine.

Publicul se distră grozav de gluma asta.

Aszályi mai avea ceva de spus:

— Motivele contestaţiei vor fi depuse în termen de un an în faţa înaltei Curţi de Apel.

— Şi acest lucru e gata scris, spuse notarul. Vă rog să priviţi procesul verbal.

Ascultătorii râseră de această idee nostimă, ca atunci când ghiceşti de la început poanta unei anecdote; dar Aszályi nu se duse să vadă ce scrie în protocol. Cum să se uite? El şi-a făcut datoria; se grăbi să iasă din mulţime şi să dispară, lăsându-i pe alţii să-l ovaţioneze pe moşier când i se înmânează brazda simbolică.

Farsa pe care i-o făcuse cu drăgălăşenie Csollán Berti bunului său prieten Bálvándy nu era un fleac. Ăsta nu-i un joc inofensiv. Sigur că Csollán Berti nu va prezenta nici un fel de motive de protest la Curtea de Apel în termenul legal; totuşi pe Bálvándy asta-l costă venitul pe un an al Kordiţei. Pentru că domeniul de la Kordiţa constă din câteva mile pătrate de pădure, din care dacă moşierul ar tăia doar o scobitoare, cu asta şi-ar pierde venitul pe tot anul. Lemn este, dar nu există nici drum, nici cumpărători. Principalele venituri provin din dijma, robota, fumăritul şi cârciumăritul plătite de cele douăzeci şi două de sate. E o sumă mare.

Dar acum cele douăzeci şi două de sate nu vor da un an întreg nici o para chioară, pentru că toţi spun: dar dacă nu eşti adevăratul stăpân? Mâine vine altul şi-mi cere şi el birul. Iar ce înseamnă să încasezi restanţe o ştiu doar cei care au încercat.

Deci cu gluma asta i s-a dus pe apa sâmbetei venitul pe un an.

Iar Aszályi fugi de la locul faptei cu toată iuţeală celor patru cai mocăneşti ce trăgeau trăsura comandată să-l aştepte în apropiere, ca să poată evada la momentul oportun. Nu-şi luase puşcă să se apere, se bizuia pe viteză. Ştia bine că amenda pentru comiterea unui *actus majoris potentiae*[51], ca de exemplu bătaia încasată de un nobil, e două sute de florini, iar pentru domnul Bálvándy asta nu-i mare lucru.

E adevărat că împreună cu celelalte două sutare pe care i le promisese drept răsplată Csollán Berti, ar face patru. Dar parcă după gustul lui era mai bine să primească nebătut două sute de florini, decât patru sute, dar cu capul spart.

Se bucură deci văzând că nimeni nu galopează în urma trăsurii, că nu e urmărit. Doar au râs de el. Au luat totul în glumă.

Dar când se bucura mai mult de norocoasa lui salvare, deodată auzi un strigăt din mijlocul drumului:

— Stai!

Era vocea unei femei care-i ieşise în faţă. Aszályi văzu uimit că lângă trăsură saltă o călăreaţă; o recunoscu pe Sátory Katinka.

Femeia ajunsese înaintea fugarului, mergând pe poteca din pădure.

După chipul ei şi ochii strălucitori se putea vedea că n-a venit cu intenţii prea bune.

— Nu mişca! – îi strigă femeia surugiului, că te împuşc!

E adevărat că pistoalele erau în oblâncul şeii, dar se

[51] Act violent de mare gravitate (în limba latină în orig.).

dovedise că femeia aceasta ştie să tragă. Deci surugiul îi dădu ascultare: îşi trase pătura peste cap, ca nici măcar să nu vadă ce se întâmplă. Ştia că nu el e cel urmărit.

— Ce doriţi? – bolborosi Aszályi.

— Să vorbim nemţeşte, ca ţăranul ăsta să nu înţeleagă ce spunem, zise Katinka, întorcându-şi calul cu capul spre omul din trăsură. Şi acum, ascultaţi-mă! Vedeţi ce am în mâna stângă? O pungă. În ea sunt cincizeci de galbeni. Ştiu că Csollán Berti nu v-a promis nici jumătate din această sumă pentru contestaţia aceea infamă, şi nici dumneavoastră nu ştiţi dacă vă va da banii. Aşa că veţi primi de la mine această pungă, dacă vă întoarceţi şi declaraţi imediat în faţa comisiei că obiecţia n-a fost decât o glumă şi o revocaţi în numele celui care v-a împuternicit. Dar vedeţi ce am în cealaltă mână? O cravaşă. Pot să vă asigur pe deplin că Csollán Berti n-o să vă bată atât de tare cu biciul lui, dacă află că aţi retras contestaţia, cum vă bat eu acum pe loc, pentru neobrăzarea de a-l numi, în prezenţa mea, pe domnul Csollán custodele şi soţul meu, şi de a protesta în numele meu din însărcinarea lui. Şi acum, alegeţi! Stânga sau dreapta?

Anti-eroul nu putea scăpa din dilemă. Dintr-o parte galbenii ademenitori, din alta cravaşa ameninţătoare. Să fii bătut nu e deloc plăcut, dar să te bată o femeie e un inconvenient foarte puternic; nici măcar să se plângă nu poate omul, pentru că toţi ar râde de el.

Iar femeia vorbea foarte serios.

— Hotărâţi-vă odată, nu vreau să lungim vorba.

— Mă întorc, îngăimă Aszályi, întinzând instinctiv mâna, poate pentru a face pace, poate pentru a primi punga.

Katinka lovi uşor palma întinsă cu mânerul din labă de căprioară al cravaşei şi ascunse punga.

— Banii îi primiţi după revocarea contestaţiei. Şi acum, întoarceţi caii.

— Aszályi îl smulse pe ţăran de sub pătură şi-i explică prin gesturi că trebuie să se întoarcă de unde au plecat; acesta îndeplini porunca cu mare tristeţe, presimţind că va

fi şi el întins pe movila de hotar şi bătut întru amintire, după datină. Dar trebuia să se supună.

Subprefectul investitor era în toiul cuvântării festive către ceata de invitaţi, când Aszályi se furişă din nou la masă. Venise cu pretenţia zâmbitoare că de data asta va fi pe placul tuturor.

Îşi luă inima în dinţi să-l întrerupă pe subprefect.

— Vă rog preaplecat! Nu încheiaţi încă protocolul.

Subprefectul îl privi furios: îl întrerupsese tocmai când spunea: „În pofida faptului că...”

— Cum îndrăzniţi?

— Vreau să spun ceva foarte important! Revoc contestaţia. Prin aceasta declar solemn, în calitate de împuternicit al domnului nobil de neam Csollán Bertalan, că protestul anterior a fost doar o glumă şi deci e nul şi neavenit.

Sărmanul Aszályi, numai că nu l-au bătut pentru această rectificare. Subprefectul se supără pentru că trebuia să-şi modifice discursul, notarul şef, pentru că trebuia să redacteze un nou proces verbal. Şi toţi jupânii primari pentru că s-a terminat cu neplata pe un an. Ce-l mai înjurau din toate părţile!

Dar Aszályi. era obişnuit. Se simţea în elementul lui când era insultat, mai ales în faţă. Îi făcea plăcere. Numai ofensele fizice nu-i plăceau, bătăile. Dar le suporta şi pe acestea dacă vedea vreun folos.

Acum principala lui grijă era s-o caute pe frumoasa doamnă ca să-şi primească banii.

Nu avu mult de căutat; Katinka îi trimise prin valetul ei galbenii înveliţi în hârtie. Punga nu i-o dădea ca amintire.

Aszályi nu-l crezu pe valet, desfăcu pachetul şi văzu într-adevăr numai galbeni. Dar oare sunt toţi cincizeci?

Cum să-i numere de faţă cu atâta lume? Îl vor vedea! Procedă în felul următor: ţinând banii într-un pumn, cu cealaltă mână îi lua pe rând şi le dădea drumul în buzunarul din dreapta. Dădu din cap, numărase cincizeci şi unu.

Atunci îi luă în celălalt pumn şi-i trecu pe rând în buzunarul din stânga. Tot cincizeci şi unu erau.

Dori să arate cât e de cinstit.

Se suci şi se învârti până reuşi să se strecoare în locul unde discutau într-un grup Katinka, Bálvándy şi moşierii polonezi. Acolo, rânjind cu neobrăzare servilă spre Katinka. Îi arătă galbenul în plus, strângându-l cu două degete şi spuse roşind ca un preacinstit vechil:

— Ia uitaţi-vă. Era cu unul mai mult.

Katinka îl măsură mândră, supărată, cu sprâncenele încruntate, spunându-i cu repulsie:

— Nu ştiu despre ce vorbiţi.

Şi-i întoarse spatele, iar Aszályi îi mulţumi umil şi dispăru definitiv. Dar mulţi ghiciseră a cui operă a fost revocarea contestaţiei.

Cine voia, putea să-şi tot bată capul cum de-a ajuns dintr-o dată Csollán Sátory Katalin atât de devotată baronului Bálvándy.

Festivitatea se încheie bineînţeles cu un ospăţ grandios. La ospăţ se găsea tot ce creşte pe cele cinci continente spre bucuria rafinaţilor; pentru ţărani se fripsese în aer liber un bou întreg şi vinul curgea din butoi, în timp ce nobilimea petrecea într-un palat lung de scânduri.

Măsurat din afară, palatul de scânduri avea vreo douăzeci de stânjeni în lungime, iar în interior, locul unde decurgea ospăţul cuprindea vreo paisprezece; încă un stânjen mai putea ocupa podiumul tarafului de lăutari. Dar cui i-ar fi trecut prin minte să se intereseze ce ascunde spaţiul rămas de cinci stânjeni?

Dincolo de estrada tarafului, acest spaţiu era acoperit cu crengi dese de brad, brazi zvelţi, proaspăt tăiaţi, aşezaţi unul lângă altul, iar dacă cineva era curios să despartă cetinile, dincolo de ele găsea un perete mare de rogojină, împănat din belşug cu ramuri de ienupăr.

Masa ţinu până la ora şapte; până atunci fuseseră savurate toate plăcerile. Pandurii aprinseră lumânările candelabrelor improvizate din coarne de cerb, care dădeau

o lumină feerică petrecerii. Ochii femeilor frumoase scânteiau şi mai fermecător.

Şi la lumina aceea, Kálmán observă că nimic nu radiază spre el. Nu se mai întâlni cu ochii Katinkăi, iar în faţa propriului lui soare stătea tot timpul un corp întunecat: Bálvándy. Începu să înţeleagă că într-adevăr domnii de-a gata au mai mare succes decât cei ce abia se pregătesc să devină.

Se plictisea. Se retrase într-un colţ şi parcă aştepta să vină cineva la el şi să-l întrebe de ce e atât de prost dispus.

Dar de data asta nu se găsi acel cineva.

Nu se simţea bine. Poate a fost prea tare şampania?

Ce se apropie de infinit? Marea, muntele, chipul femeii frumoase care promite că te va iubi cândva.

Îşi aminti tot ce auzise odinioară de la cealaltă femeie frumoasă: şi dulcele şi amarul; şi-şi dădu seama că pierduse orice dorinţă, şi de dulce şi de amar.

Muzica lăutarilor, sporovăială în maghiară, germană, polonă, râsul femeilor îl ameţeau ca un vis confuz, avea senzaţia că-i e rău.

Şi un dor nedesluşit îi spunea că dacă ar ajunge în întunericul necunoscut din spatele brazilor, s-ar vindeca de ceva.

Deodată, afară răsunară trei împuşcături, la care brazii se despărţiră foşnind, căzând în lături, iar rogojina ţesută cu jnepeni se înălţă ca o cortină de teatru.

Ce era în spatele ei?

O scenă! Un adevărat teatru, cu decoruri luxoase; pe fundal erau pictate ruinele înzăpezite ale unui castel, în faţă nişte colibe pline de ţurţuri. Iar în faţa colibelor, un grup de bărbaţi şi de femei în costume poloneze, care la ridicarea cortinei începură să cânte în cor înflăcăratul cântec polonez: *Estye Polska nye zginyela!* (Încă n-a pierit Polonia!)

Ah, ce surpriză!

Scenă, piesă de teatru în inima imensităţii sălbatice! La

hotarul polono-maghiar, unde domni şi doamne din Polonia şi Ungaria s-au întâlnit şi-şi cântă reciproc melodiile.

Unguri şi polonezi. Două naţiuni care dorm. Şi, cum spune Hamlet: „poate că şi visează”...

Corul fu primit cu o furtună de aplauze: directorul abia reuşi să ia cuvântul pentru a anunţa că trupa de actori maghiari va prezenta cu această ocazie în faţa înalţilor domni drama eroică „Benyovszky Móric”[52].

Kálmán îl recunoscu pe directorul trupei: era Borcsay.

Inima lui Kálmán bătu puternic! Pentru el surpriza era mai emoţionantă decât pentru toţi. Puternicul senior reuşise să tăinuiască atât de bine până la ridicarea cortinei prezenţa trupei aduse din îndepărtatul Ungvár, că nici unul dintre musafiri nu aflase.

Iar Kálmán îl avea în faţa ochilor pe omul pe care blestemul părintesc îi cerea să-l evite. Inima palpitândă îi şoptea ceva. Dar ce spune inima e foarte greu de înţeles. Să fie un reproş, că, iată, ce bine te-ai ţinut de ce ţi-a poruncit bunica, şi de un an şi jumătate nu le-ai scris nici măcar un rând fugarilor, nici n-ai vrut să nimereşti în calea lor, te-ai ferit de ei? Să fie oare spaimă, că, iată, v-aţi întâlnit, cum ai să-i eviţi acum? cum te fereşti ca să nu stai de vorbă cu ei? cum îţi atragi altminteri supărarea bătrânei răzbunătoare? Sau să fie oare bucurie?

Oricum, Kálmán se consolă că umbra brazilor căzuţi lateral ascunde salvator ungherul unde s-a ascuns; acolo Borcsay n-o să-l vadă.

Oh, nu vă temeţi! De pe scenă actorul nu observă pe nimeni. Pentru el, toată mulţimea adunată are doar un singur chip mare contopit. Această faţă enormă râde, plânge, ascultă după voia lui, sau fluieră după propria-i dorinţă; de acolo, de sus, actorul nu vede decât o singură trăsătură; însă dacă un singur om începe să pălăvrăgească

[52] Benyovszky Móric – faimos călător şi luptător pentru libertate din sec. XVIII. Împreună cu fiica lui, Afanasia, a trecut prin nenumărate aventuri. A devenit eroul unor opere literare, printre care şi drama lui Kotzebue, amintită aici.

în timp ce restul publicului ascultă atent, pe acesta actorul îl vede şi cred că, precum rămâne chipul ucigaşului imprimat pe retina celui ucis, şi actorul păstrează chipul aceluia şi-l vede mereu în faţa ochilor.

Putea Kálmán să stea în lumină de magneziu în faţa lui Borcsay, că tot nu l-ar fi zărit.

Dar când va veni cealaltă, cu ochi de femeie! Pentru că aceşti ochi au cu totul altă putere.

Kálmán ardea şi tremura când o văzu pe Afanasia intrând în scenă. Era Cilike! Abia o recunoscu. Era o artistă plină de har, binecuvântată de natură cu frumuseţe şi o voce răsunătoare. Dar cine i-a dat inspiraţia ce-i aureolează faţa, patima nobilă a trăsăturilor, expresia grăitoare, convingătoare a vocii? Cine a învăţat-o să recite atât de frumos în limba poporului? De la cine a învăţat aceste gesturi plastice, această fineţe feminină? De unde a luat gustul în îmbrăcăminte, în tot aspectul exterior? Cine i-a explicat cât e suficient pe scenă pentru ca gestul să fie artă şi nu exhibiţie dubioasă?

Doar pe atunci nu exista şcoală de actorie.

Publicul era încântat de ea. Şi doamnele maghiare şi poloneze, şi ţăranii ruşi din fundul sălii. Deşi poate că doamnele maghiare şi poloneze nu înţelegeau textul declamat, aşa cum nu-l înţelegeau nici bieţii ruteni din spate.

Cel mai puternic efect l-a avut acest fenomen asupra lui Kálmán. Doar era poet. Era idealul lui, visul imaginaţiei lui. Nici nu se mai ascundea în umbra cetinilor. Se strecură mai în faţă ca s-o audă mai bine pe artistă.

Cilike se lupta cu un lung monolog. Toată lumea o asculta cu atenţie. Ţăranul rutean stătea cu palma la gură pentru ca nici cu răsuflarea să nu tulbure liniştea, nobilul polonez îşi ţinea mâna pâlnie la ureche, pentru ca să nu piardă nici un cuvânt al artistei; în momentul cel mai emoţionant al monologului jeluitor, artista observă un chip în sală şi, uitând brusc de Kamciatka şi de Kotzebue, făcu

un pas înainte, plină de bucurie, şi exclamă plăcut surprinsă:

— Kálmán!

În clipa următoare îşi reveni, ruşinată şi peste încă o clipă îşi recăpăta stăpânirea de sine şi-şi continuă lamentaţia, de data aceasta cu lacrimi adevărate în ochi.

Şi necontrolatul strigăt de bucurie şi jena îmbujorată şi regăsirea calmului fuseseră atât de artistice, atât de încântătoare, că publicul era nebun de admiraţie.

Ce să mai spunem de Kálmán!

Cum se lăsă cortina, îşi făcu drum prin bariera de brazi, nu-i mai păsa nici de pantalonii lui albi, pătaţi de verdele cetinilor, nici de ochii ameninţaţi de acele jnepenilor; nici de ce spun în sală frumoasele doamne, nici de blestemul bunicii neînduplecate, ci dădu buzna printre brazi şi prin cortina de papură pe scenă şi peste o clipă plângea în braţele lui Cilike.

Acolo era într-adevăr acasă. Acolo găsi braţe care îmbrăţişează, care dau dragoste, fără să pretindă nimic în schimb.

— Ah, Kálmán! Ah, dragul meu Kálmán!

— Hai, mai lasă-mi şi mie ceva din el, interveni un glas bărbătesc şi, din braţele lui Cilike, Kálmán trecu în îmbrăţişarea lui Borcsay sau – pardon! – domnul Bányaváry. Faţa rasă a lui Benyovszky Móric nu-l împiedica să-şi sărute amicul, şi nici costumul exilatului polonez să-şi primească bucuros prietenul maghiar. E adevărat că suferinţele din Siberia, regulamentul sever al guvernatorului din Kamciatka îl înăspriseră puţin şi nu rezistă să nu-i facă reproşuri bunului prieten pe care-l îmbrăţişa.

— Bine că ne-am întâlnit în sfârşit! Te-ai ascuns bine de noi, nici de veste nu ţi-am auzit. Deşi tu puteai să auzi de noi; nu-i aşa că te-a blestemat bunică-ta să nu te apropii vreodată de noi? I-ai îndeplinit porunca. Dar numai până ne-ai întâlnit. Ştiam eu. Ajunge s-o vezi pe Cilike pe scenă şi cazi din picioare, chiar dacă stai pe un piedestal cât statuia lui Nelson. Pe unde mergem, toată lumea cade la picioarele

ei. Ce zici, ce artistă! E admirabilă. Iar în afara scenei e un copil atât de neajutorat, ca o şcolăriţă. Ei, ai să vezi. Pentru că acum rămâi cu noi cât mai stăm aici, în pădurea acestui nebun de baron. Omul ăsta nu-i în toate minţile. A aruncat o mie de florini ca să jucăm aici, la învestitura lui. Parcă aveam eu nevoie de mia lui de florini! Dar am venit pentru public. Voiam să ne vadă polonezii. Ungurii ne cunosc deja, ca şi slovacii, sârbii şi românii. I-am cucerit pe toţi. Acum e rândul polonezilor. Ehei, mai am multe să-ţi spun despre acest subiect. Pentru că nu te mai desparţi de noi cât timp suntem aici. Avem un sălaş minunat. O baracă din scânduri, fără podea. Patru pari bătuţi în pământ, deasupra ramuri proaspete de fag, şi gata patul. Îţi batem şi ţie patru pari şi ai să dormi ca un mic zeu... Facem noapte albă, avem ce să ne povestim. Trupa doarme în staul, dar numai după ce se termină uleiul din opaiţ şi nu mai pot să joace cărţi. Iar noi ne vom istorisi unul altuia ce s-a mai întâmplat în aceşti doi ani lungi. Acum întoarce-te în sală şi dacă ai de la cine să-ţi ceri voie, spune-i că acum eşti la dispoziţia lui Cilike. Nu-i aşa, iubito, că-i porunceşti lui Kálmán să rămână cu noi până nu fugim de el? Vezi, îţi porunceşte. Trebuie să te supui. Nu-i aşa că vii? Nu cumva ai printre mărimile astea la care nici să priveşti nu e voie, vreo persoană care să devină geloasă? Că doar *acolo jos* dragostea nu merge atât de uşor. Acolo trebuie întâi să creşti, să îmbătrâneşti, să te îmbogăţeşti, să-i intri în voie, s-o serveşti, să scrii foaia de zestre, să dea popa strigările, şi-abia apoi ai voie să iubeşti. Dar acum încă nu ţi-e frică de nimeni; la noi eşti acasă. Aşa că vino acasă!

Kálmán avea într-adevăr senzaţia că acolo e căminul lui.

Sufleorul sună primul semnal pentru actul doi, trebuia să dispară de pe scenă. Kálmán se întoarse în sală prin culisele de brazi. Acolo toate cunoştinţele îl asaltară cu întrebări.

— Cine este actriţa care v-a strigat? – îl întrebă prinţesa mijind ochii.

Cu toate că prefectul îi adusese deja la cunoştinţă cine este; doar o văzuse de mai multe ori cu doamna Jenöy la teatrul din K., ba şi vorbise cu ea şi ştia că Cilike e o rudă *apropiată* a lui Kálmán.

Ca urmare, nimeni nu aştepta de la Kálmán, tânăr binecrescut şi umblat prin lume, alt răspuns decât „o rudă îndepărtată”.

— E surioara mea, răspunse Kálmán.

Nu-i era decât verişoară, dar îi cădea bine s-o apropie, minţind, cu o treaptă.

Cu toate că e şi Aszályi de faţă, vede şi aude tot şi de bună seamă îl va trăda bătrânei, Dar nimănui nu-i pasă de asta.

Piesa continuă; apar şi situaţii comice. Nea Rák improvizează; sufleorul face acelaşi lucru, având în faţă două sticle; nea Rák se încurcă, îl roagă pe sufleor să sufle repede; „mai întâi să beau”, răspunde acesta; şi spectatorii se amuză copios, comicăria le place la fel de mult ca patosul directorului şi lacrimile primadonei.

MAI APROAPE DE CER

În a treia zi a festivităţilor, avu loc un divertisment cu adevărat dumnezeiesc: sfinţirea bisericii.

Răposata mătuşă ctitorise o biserică votivă la Kordiţa, dar în afara satului, pentru că o asemenea biserică luxoasă nu s-ar fi potrivit cu bordeiele dărăpănate de pe vremea aceea. Se spune că ar fi costat două sute de mii de florini. Cu atât a moştenit mai puţin Bálvándy de la mătuşă-sa... Prietenii aveau obiceiul să-l ameninţe: „Poartă-te frumos, pentru că dacă află mătuşă-ta că-ţi faci de cap, mai ctitoreşte o biserică!”

Dar cucernica doamnă muri înainte de consacrarea sfântului lăcaş, această îndatorire rămânând pe seama nepotului care, împuşcând doi iepuri dintr-un foc, ţinu ceremonia cu ocazia învestiturii.

Kálmán şi-a petrecut noaptea în cortul actorilor, dormind alături de ei pe patul aşternut cu frunze de fag.

Dis-de-dimineaţă, Bányaváry îşi trezi prietenul din somn.

— Trezeşte-te! *Aurora musis amica!* Aurora e prietena muzelor, cum spunea fostul nostru profesor. Să le împărtăşim prietenia. Ziua de azi e sărbătoare pentru noi. Auzi, se trag clopotele! Dar şi afară, în pădure, glăsuieşte clopotul codrului, cucul. Noi nu ne ducem la târnosirea bisericii. Ce să cauţi acolo? De ce să te holbezi la sfintele icoane, fie ele pictate sau aievea? Sunt prea sus. Greu le aduci pe pământ prin rugăciuni... Tu vii cu noi. Vom urca mai aproape de cer, pe Altar. Vezi creasta aceea de şuncă, aurită de soarele-răsare? Este Altarul. Acolo ne vom căţăra astăzi. Tu, Cilike şi cu mine. Vom fi cu atât mai aproape de cer, cu cât ne vom îndepărta mai mult de orice prezenţă

omenească.

— Bine. Vin cu voi, spuse Kálmán.

Cilike se bucură ca un copil de plimbarea pe munte. Kálmán dădu fuga până la sălaşul lui să-şi schimbe hainele şi să-şi ia o geantă pe umăr. Bányaváry, cu experienţa lui de actor ambulant, împacheta cele necesare pentru drum. Tacâmuri şi pahare, ceva mâncare şi băutură, bastoane cu vârf de fier, ustensile pentru aprins focul; tocmi o călăuză care să-i conducă spre creastă, îi legă în spinare bagajul şi porniră cu voioşie, după ce, ca întăritor împotriva aerului răcoros al dimineţii, traseră o duşcă de palincă. Bău şi Cilike. O actriţă e nevoită să bea de toate.

Kálmán voia să-şi ia şi puşca.

— La ce-ţi trebuie? – zise Bányaváry. *„Me lupus... fugit inermem.”* (Lupul mă ocoleşte când nu sunt înarmat). Dacă tot vrei să duci ceva, mai bine ia-o de braţ şi du-o pe Cilike.

Kálmán, mulţumit de alternativă, lăsă puşca, o luă de braţ pe Cilike şi merseră aşa cât timp cărarea era destul de largă pentru amândoi.

Bányaváry nu-şi lăsă tovarăşii de drum să cadă pe gânduri. Tot timpul îi ţinu de vorbă.

— Îţi aduci aminte, Cilike, cum pribegeam cu trupa prin munţii Slovaciei anul trecut pe vremea asta? Ni se terminaseră de două zile merindele: de dimineaţă până seara nu puseserăm în gură nici o îmbucătură şi câte frăguţe creşteau pe marginea drumului, pe toate le-am mâncat, chit că erau necoapte. De foame vedeam stele verzi şi atunci am zărit alături de drum un castel, înconjurat de un splendid parc şi împrejmuit cu un gard înalt din piatră. Ei, aici trebuie să locuiască oameni! Iar dacă sunt oameni, există şi mâncare. Eu dau buzna înăuntru. Înainte! M-am căţărat pe zid, am sărit în grădină, mi-am croit drum printre dulăi, am intrat în castel şi am găsit acolo un stăpân tânăr, frumos ca un zeu, şi o femeie cocoşată, de o bunătate îngerească. M-am recomandat: sunt directorul Bányaváry, mor de foame împreună cu trupa; salvaţi-ne, înălţimile voastre, pentru binele ţării!... Ah, ce bucurie, au

invitat toată trupa şi trei zile nu ne-au lăsat să plecăm! A patra zi sufleorul se îngrăşase în asemenea hal, că nu mai încăpea în cuşcă, iar eu i-am făcut curte trei zile binecuvântatei femei cocoşate, lăsându-l pe frumosul stăpân al casei să-şi facă iluzii despre Cilike.

— Nebun mai eşti! – se supără în glumă Cilike.

— Ei, dar a patra zi au venit să ne întâmpine cei din oraşul vecin, unde trebuia să jucăm, ne-au condus cu surle şi trâmbiţe, cu un alai de o sută de trăsuri, cu gardă călare, ne-au primit cu salve de tun, ca pe nişte principi şi-apoi am avut de toate. Păi n-am făcut bine că n-am murit de foame cu trei zile înainte? Ei, amice, actorul trebuie să fie descurcăreţ, să vadă, să îndrăznească şi să învingă. Aud eu odată că sunt alegeri administrative locale la N...; gata, ne facem la repezeală bagajele şi dăm fuga să ocupăm terenul; era o ocazie minunată pentru a recolta lauri şi poli. Ei, da, însă făcând planul bătăliei, comandantul de oşti a uitat să pună la socoteală faptul că în perioada alegerilor toate casele sunt ocupate de nobili din provincie, şi nu se găseşte nici măcar un gang de închiriat în oraş. Iată-ne în stradă, sub cerul liber. Asta încă nu-i atât de grav, problema e unde jucăm? De sala prefecturii are nevoie comitatul. Există o şură mare şi o magazie de sare, dar una e ocupată de susţinătorii penelor albe, cealaltă de cei ai penelor negre, ca sedii electorale. Şi nu le-ar da nici lui Dumnezeu-Tatăl. În afară de acestea nu mai e nici o clădire mare în tot oraşul. „Nici una?” – zic; – „Dar asta ce mai e?” – le arăt. Cuprinşi de sfântă oroare îngaimă: „O mănăstire”... „Ei, dacă-i mănăstire, jucăm aici”... „E locuită de călugări, fraţi întru Domnul!” „Şi dacă-i aşa, să ne înfrăţim cu ei”, spusei eu şi intrai în mănăstire. Într-o oră i-am cucerit pe toţi monahii, ne-au primit cu braţele deschise şi am rămas la ei tot timpul alegerilor. Pot să spun că n-am avut niciodată prieteni mai cinstiţi şi mai credincioşi decât aceşti călugări de treabă.

— Şi aţi jucat acolo. În mănăstire?

— Chiar acolo. Am transformat refectoriul în sală de teatru. Sfintele icoane le-am acoperit cu perdele în culorile naţionale; episcopul, abatele şi canonicul şedeau în primul rând de fotolii şi aplaudau, să-şi frângă palmele, nu alta. De atunci am un mare respect pentru popii papistaşi. Consistoriul nostru i-ar fi excomunicat pe toţi. Imaginează-ţi, la Patak li s-a interzis studenţilor şi profesorilor să meargă la teatru. Barbari! Dacă ar şti ce înseamnă comediantul! Când ajungem într-o regiune atât de înapoiată că oamenii mănâncă tălpile cizmelor în loc să le poarte, într-o săptămână moravurile se rafinează într-atât, că până şi copiii învaţă să salute. Dacă jucăm într-un oraş slovac sau sârbesc, se înghesuie la spectacol şi cei care nu ne ştiu limba, ne ascultă de parcă am fi profeţi şi aplaudă cuvinte pe care zadarnic încearcă să le vâre în cap legile voastre neputincioase; iar dacă le vorbim şi pe limba lor, dacă-i evocăm pe eroii lor, pe voievodul Mihai, pe Cserni György, sau cântăm din cântecele lor, cad în extaz, îşi ies din minţi de bucurie şi ne sărută şi vârful unghiilor, spunând: dragă ungurule!

Bányaváry era sincer încântat de propriile lui exagerări.

— Măi, Kálmán, zise el, luând-o de mână pe Cilike. Această *regină a mea* are deja mai mulţi iobagi credincioşi în ţară decât cea adevărată.

— Eşti pus pe glume astăzi, Sándor, spuse Cilike.

— Oare nu-i aşa? N-avem noi moşii princiare în ţara asta? Ale noastre sunt toate drumurile şi potecile din ţară.

Şi începu să cânte din „Hoţii” lui Schiller:

Libertate şi plăcere
Ăsta-i rostul lumii
Ni-i culcuşul în pădure
Soare – raza lunii.

În timpul urcuşului, mereu alte şi alte peisaje, văi fabuloase se dezvăluiau privirii.

Bányaváry se opri într-un loc unde puteau vedea o vale

însorită, presărată cu case.

— Priveşte, prietene, ce tablou! Baronul acela smintit crede că meleagurile acestea îi aparţin; dar nu-i adevărat: sunt ale noastre, el primeşte doar fumăritul şi sarea de leşie; a noastră e încântarea la vederea acestui peisaj, de care el n-are habar. Sudoarea însângerată a iobagilor e a lui; dar inima poporului e a noastră – a poetului, a actorului. A strigat oare atât de tare ruteanul, aclamându-şi moşierul, ca atunci când ne-a aplaudat pe noi? Noi suntem aristocraţii ţării – poetul, actorul. Pe mine nu mă leagă de pământ proprietatea: tot pământul e al meu, de la munţii înzăpeziţi la câmpia înverzită. Până şi furtuna care urlă şi loveşte semănăturile mă desfată. Mă întrec la cântat cu vuietul cerului! Nu mă preocupă ziua de mâine, deşi mă zbat pentru nemurire! Azi bogat, mâine cerşetor – nu-mi pasă nici de una, nici de alta. Uită-te la floarea gingaşă pe care-o duci de braţ! De câte ori a dormit în braţele mele, punându-şi capul pe un pat aşternut cu cununi de flori, de câte ori pe pământul gol, pe paie reci; învelindu-se cu mantie de purpură sau cu o pelerină zdrenţuită; şi era la fel de fericită. Deşi a fost crescută în puf, ferită, şi de vânt şi de vorbă omenească! Ah, crede-mă, fericirea nu e să dormi zilnic într-un pat, nici să te aşezi de trei ori pe zi la o masă întinsă. Există fericire şi în mizerie! Iar omul devine om abia când e liber. Până atunci e câine, berbec, furnică sau cârtiţă, sau bou de înjugat. Să nu fii niciodată domn! Într-adevăr, e rău să ai stomacul gol, dar să ai inima goală e şi mai rău.

Altarul este unul dintre cele mai înalte piscuri din lanţul Carpaţilor, la cinci mii de picioare deasupra nivelului mării; zăpada nu se topeşte decât în miezul verii. Aici se străduiau să urce cei trei tineri. Se făcuse ora prânzului până au ajuns în vârf.

În faţa lor se desfăşura o privelişte divină. În dreapta Polonia, în stânga Ungaria. Un tablou mai nesfârşit decât marea. Un tablou de nespus, de nedescris, de nepictat.

Deasupra părţii poloneze se revarsă o ploaie torenţială, îndreptându-se spre răsărit; de sus se zăresc doar mase de nori albi, învolburaţi, luminaţi de soare şi din care ţâşnesc fulgere; tunetul nu răzbate până aici, dar dedesubt se pot vedea păduri şi câmpii întunecate, mohorâte. Deasupra părţii maghiare, străluceşte vesel soarele senin al verii, ale cărui raze aştern peste văi o ceaţă aurie, dând un colorit aparte culmilor muntoase; pâraiele se reped la vale scânteind ca nişte oglinzi de argint din întunericul văilor, iar vuietul îndepărtat al cascadelor ajunge sus ca un murmur nesfârşit, fermecător. Munţii, colinele se întind până departe, în zare şi deasupra tuturor, ca un idol de cristal, sclipeşte Crivanul, acoperit şi acum de o platoşă de gheaţă.

Impresia generală nu se poate reda în cuvinte: un sentiment cumplit, care-i face pe cei aflaţi alături să se îmbrăţişeze; un sentiment care te amuţeşte, pecetluieşte buzele şi slobozeşte lacrimile. E şi ameţeală, dar de data aceasta nu de spaimă, ci de bucurie.

Stau toţi trei pe o margine de stâncă, la mijloc femeia, odihnindu-şi o mână pe umărul lui Kálmán, cu cealaltă ţinându-şi soţul de braţ, şi toţi trei privesc fără un cuvânt spre abisul învolburat şi însorit de sub picioarele lor.

— Hai, poetule, numeşte acest sentiment de care suntem pătrunşi tustrei – dacă-l cunoşti.

— Îl cunosc. Se numeşte *dragoste de pământ.* Pentru că am învăţat să deosebesc la oameni două feluri de dor de pământ. Unul e foamea de pământ, celălalt dragostea de pământ. Acolo jos există oameni care nu se mai satură de pământ. Foamea e înteţită mai ales de câmpia întinsă. Pe omul înfometat de pământ îl deranjează că moşia lui se întinde doar până la orizont, Vrea să înghită, să stăpânească şi ce e dincolo de zare. Flămânzeşte numai ca să-şi poată satisface pofta de pământ, nu simte pentru nimeni nimic, vrea doar pământ. Niciodată nu-i ajunge cât are. Ah, trebuie să fie un sentiment chinuitor. Poate mă va cuprinde şi pe mine cândva! Dar nu mi-e teamă. Pe mine mă copleşeşte celălalt sentiment, dragostea de pământ. Să

spui acestei imensităţi de pământ: eşti al meu! al meu, cu munţii şi râurile tale, şi ori te ridic până la mine, dacă am putere pentru asta, ori dacă n-am, alerg la sânul tău şi atunci vei fi tot al meu!

Cilike scoase un ţipăt strident, apucându-l de mână pe Kálmán, care se apropiase cu un pas de marginea prăpastiei: credea că vrea să sară. Kálmán râse:

— N-a fost decât un elan poetic.

— Dar cum m-ai speriat! – se plânse Cilike.

— Pe mine m-aţi speriat amândoi, spuse Bányaváry. Acum, drept pedeapsă, sărutaţi-vă.

Şi ca să fie sigur că e ascultat, se aşeză pe o piatră înverzită de muşchi, o trase pe Cilike pe un genunchi, pe Kálmán pe celălalt, şi ţinându-i de mijloc, îi sili să se sărute.

A fost mai mult decât un sărut frăţesc; se sărutau muza artei şi cea a poeziei.

— Doar voi mai sunteţi copii, spuse Bányaváry, copiii mei. Trebuie să mergeţi unde vă conduc eu. Noi trei, împreună, ori vom ridica spre noi pământul acesta, ori vom cădea, zdrobindu-ne de el, şi tot va fi al nostru. Dar nu cădem noi! Nu va rămâne veşnic cântecul nostru „Hunia geme asuprită”!

Nimic mai firesc decât să cânte melodia care străbătea pe-atunci întreaga ţară, s-o cânte toţi trei din înălţimea Altarului. Cui? Stâncilor? Vulturilor? Pâraielor?

Şi-apoi urmă cântec după cântec; Cilike avea o voce minunată de sopranǎ, Bányaváry cânta cu glas viguros, metalic de tenor, iar Kálmán îi acompania cu discantul lui mlădios. În cântul lor era căldură şi simţire. Stâncile, vulturii, pâraiele ascultau cu încântare.

— Ah, cu melodiile astea am cucerit de pe-acum jumătate din ţară! – spuse cu mândrie Bányaváry. Urmează şi cealaltă jumătate, iar apoi centrul ţării! Vom cuceri şi Budapesta cu ele.

— Asta-i mai greu, spuse Kálmán îngândurat. Palatinul nu admite teatru maghiar la Budapesta.

— Hei, ce-mi pasă mie de palatin? Acolo unde-mi bat ţăruşii cortului, sunt rege eu, iar palatinul, doar un spectator.

— Dar nu uita că ţăruşii cortului îi poţi bate numai cu aprobarea autorităţilor.

— Şi ce, n-am protectori sus-puşi? – zise cu amară ironie Bányaváry. Până ajung eu la Pesta, tu vei fi deja la curtea palatinului, ca nobil de mare rang. N-ai să-ţi aminteşti de sărmanii tăi prieteni vagabonzi de altădată? Ha-ha-ha! Nu te speria. Nu pe asemenea protectori contez. Am eu relaţii. Dacă vrei să ai succes la un mare senior, nu încerca să-l câştigi pe stăpân, ci pe sluga lui. Prietenia căpitanului poliţiei din Pesta face pentru mine mai mult decât dacă toţi membrii Locotenenţei[53] mi-ar fi cumetri. Dacă am ceva de cerut, încep cu cei mărunţi. Le face plăcere şi se simt obligaţi. Ajung eu la Pesta, cum ajung şi şatrele de ţigani, pe sub grădini. Nu-ţi cer să mă ajuţi.

Cilike îl privi pe Kálmán cu reproş mut, iar suspinul ei spunea: „Ai reuşit să ne uiţi atât de bine, ne vei uita şi mai bine!”

Dar nu era aşa. Fără o vorbă, Kálmán îşi deschise geanta de pe umăr şi scoase din ea un maldăr de foi scrise. Mâna îi tremura, iar obrazul îi păli.

Ce era? Prima dramă maghiară!

— Priviţi încoace! În timp ce v-aţi zbătut voi, m-am zbătut şi eu. Munca voastră e încununată de triumf, a mea aşteaptă pentru posteritate. Nici n-am terminat-o încă.

Bányaváry îi smulse cu lăcomie manuscrisul din mână.

— Priveşte, îi spuse lui Cilike. Merge pe acelaşi drum ca şi noi. El sus în cer, noi jos, pe pământ. Iar noi care credeam că ne-a părăsit. Că a rămas în saloanele aristocraţilor. Nu; e cu noi.

Şi începură să citească lucrarea; Bányaváry o ţinea, iar Cilike urmărea textul aplecată peste umărul lui.

Citiră fără vorbă prima pagină; la a doua Bányaváry sări de la locul lui şi începu să declame cu voce tare, cu chipul

[53] Consiliul de regenţă.

înflăcărat, ochii îi scânteiau, glasul lui de tunet reda frazele scrise de poet adâncului, infinitului, cerului şi munţilor!

Şi între timp striga:

— Ce frumos, ce idei sublime!

Iar când nu mai rezistă, îi predă lui Cilike manuscrisul.

— Citeşte tu în continuare!

Artista luă piesa şi, uimitor de inspirată, recită pasajele importante ale dramei, cu o voce care vine din inimă şi merge la inimă, cu un elan spontan care încântă şi stâncile – ba nu, în jur şedeau în cerc strălucitoarele făpturi ale Olimpului: Zeus, cel cu chip de flacără; luminosul Apollo, Idalia cea zâmbitoare, Aglaia, Thalia, Euphrosyne – toate Pyeridele, iar mai jos, în valea cea adâncă, forfoteau fantome de demult, siluete umane solide, reale, eroi străluciţi, care şi-au rupt muşchiul verde de pe morminte; siluete feminine, pure ca de cristal, cu pieptul sângerând de ghimpii trandafirilor sălbatici, care le năpădiseră mormintele deschise, strigoi negri cu semnele lor cabalistice; figuri de regi şi eroi care-i înfruntă pe regi. Lumea întreagă se umplu de ei de sus până jos.

Chipul luminat de soare de pe piatra Altarului continua să invoce zeii din cer şi eroii din morminte, iar poetul, culcat în iarbă, îi vedea pe toţi trei: artista, Olimpul şi cimitirul însufleţit. Era izbăvit!

Ah, ce plăcere divină când un poet adevărat îşi aude rodul inspiraţiei rostit apoteotic de o artistă adevărată! Se simte înălţat de viu la ceruri! Ca vârtejul de flăcări care l-a purtat pe Romulus spre slavă, sau carul de foc care-l duce pe Ilie în paradis.

Şi când poetul ştie, cu sufletu-i puternic, că a creat o operă care va fi întotdeauna prima pe pământul ţării sale, o operă a cărei stea va străluci şi pe cerul luminat de soare. Şi când ceea ce-şi proroceşte poetul e adevărat.

Şi când ştie foarte bine că generaţia contemporană e încă insensibilă la ce-i va oferi el; că toţi cei ce mişună acolo jos, îngrijindu-se doar de burta lor, trudind, luptând,

înşelând, furând, linguşind – toată această lume nu-l înţelege! Numai aceştia doi din faţa lui înţeleg şi simt tot ce s-a născut din sufletul lui, doar ei şi strălucitorii olimpieni şi fantomele ieşite din morminte, care-l ovaţionează.

În extazul lor, n-au observat, din păcate, că siluetele strălucitoare ce-i înconjoară nu sunt Zeus şi curtea lui de zei, ci aglomerări de nori pe care savanţii îi numesc *cumullus,* iar fantomele care bântuie în vale nu sunt banul Bánk şi Csák Máté cu tovarăşii lor războinici, ci vârtejuri de vânt ce preced aversele de ploaie. Furtuna din Polonia se pregăteşte să viziteze Ungaria.

Dar ei nu bagă de seamă. Sunt deasupra furtunii, mai aproape de cer decât norii chiar. Se bucură de vraja extazului divin.

Bányaváry îşi strânge pătimaş prietenul la piept.

— Mi-ai subjugat sufletul. Mi-ai răpit somnul cu opera ta. Mi-ai furat inima nevestei, pentru că de azi înainte nu se va mai gândi decât la ideile tale măreţe, cu care ai copleşit-o. Dar mie să-mi înapoiezi tot ce mi-ai luat. Să mi te dai pe tine, întreg. Băiete! Sărutul zeilor te-a predestinat să fii farul conducător al poporului tău în beznă. Dacă ascunzi această lumină, dacă te rupi de noi – dacă tăgăduieşti în faţa lumii că eşti poet, dacă nu slujeşti pe altarul al cărui biet oficiant sunt eu, pe când tu eşti mare preot; atunci îţi jur, pe această piatră de altar, că te ucid. Nu râde, n-o lua în glumă! Nu am puterea ta, eu nu mă lupt cu urşii la vânătoare, dar te ucid mişeleşte, pe la spate, te omor în somn, te omor cu prima piatră care îmi cade în mână dacă te lepezi de dumnezeul tău!

Kálmán îşi strânse prietenul la piept, râzând. Îi cădea bine această ameninţare. Era o ameninţare atât de şăgalnică!

Noroc că în apropiere se găsea şi o persoană mai prozaică. Era călăuza. Bunul rutean văzuse de mult că se apropie furtuna şi le strigase celor de pe Altar că ar fi timpul să pornească spre casă, altminteri îi prinde ploaia.

Puţin le păsa! Îşi dă seama omul că e udat ciuciulete

când se află în cer? Se teme oare de trăznete, când Zeus îi e cumătru? Să vină prăpădul! Vor să vadă furtuna cu tot cortegiul ei regal!

— Toate-s bune şi frumoase, îşi dădu călăuza cu părerea, dar dacă norul învăluie muntele nu mai găsiţi drumul de coborâre de pe stâncă şi atunci unde o să poposiţi?

— Alungăm un vultur din cuib şi ne culcăm în locul lui.

Această propunere rămase în minoritate. Rusul considera că ar fi un mare noroc să dea peste o stână înainte ca furtuna să facă din zi noapte.

Încă un cântec de sus, de pe stâncă!

E atât de greu să te desparţi de cer!

Furtuna îi ajunse din urmă pe la jumătatea drumului; Norul, pătrunzând printre copaci, învălui în cenuşiul întunecat al nopţii imensitatea care vuia sub apăsarea vântului; trăznete izbeau stâncile, făcându-le să urle şi să tremure.

Apoi, slobozite de ploaia torenţială, pe povârniş începură să curgă pâraie de noroi, care-i urmăreau şerpuind pe fugari.

Cei doi tineri, într-un gând, îşi întinseră unul altuia mâinile; o aşezară pe Cilike pe braţele lor împletite; aceasta, desfăcându-şi şalul şi luându-i pe amândoi de gât, îi feri de potop. Alergau... şi râdeau.

Şi ce triumf, când zăriră pe povârniş o stână! Ajunseseră acasă! Era o coşmelie dărăpănată, alcătuită din bârne şi cu acoperişul din cetină de brad. N-avea nici uşi, nici ferestre, vântul răzbătea pretutindeni.

Ce minunat e să priveşti de acolo furtuna! Fâşâitul fulgerului când izbeşte brazii uriaşi, ridicându-şi îndărătnic vârfurile semeţe. Din când în când, vreunul trosneşte puternic şi se prăbuşeşte din rădăcină. Şi în timp ce trăznetele zguduie tot cerul, în colţul colibei ţârâie un greier, de parcă vijelia ar fi doar un acompaniament pentru cântecul lui.

— Poate exista un decor mai frumos pentru regele Lear?

– strigă Bányaváry şi proţăpindu-se la intrarea colibei, începu să recite minunatul monolog furibund al craiului nebun: „Urlă, loveşte! Doar nu ţi-am dăruit două regate!”

Rusul nu mai contenea să-şi facă semnul crucii, crezând că are de-a face cu posedaţi de diavol, care-l provoacă pe Dumnezeu.

Încet, încet furtuna se îndepărtă, orga cerească se auzi tot mai stins, doar copacii mai vuiau, plângându-se unul altuia de brutalitatea viforniţei, iar cascadele pâraielor de munte se prăvăleau zgomotos. Călăuza adună vreascuri şi aţâţă focul; se aşază voioşi în jurul lui şi flăcările luminează doar chipuri vesele. Din genţile vânătoreşti apar pâine, caş, slănină. Un ospăţ împărătesc! Apoi o înghiţitură de palincă. Plosca trece din mână în mână. Regina bea după slujitorul ei. Până să se termine furtuna şi să se oprească ploaia, se înserează, e întuneric beznă. Nu se poate merge mai departe prin umbra pădurii. Dar ce rost ar avea? Nu e bine aici? Au tot ce-i trebuie omului. Acoperiş de cetină, foc pâlpâitor, aşternut de fân şi inimi iubitoare, aproape una de alta. Există pe lume vreun adăpost mai bun?

Călăuza îşi scoase fluierul şi începu să cânte cântece populare dulci şi melancolice. Cilike prinse melodiile şi i se alătură. Între timp, Kálmán se plimba prin pădure. Iarba udă de ploaie din poiană răspândea parfum de flori; înflorise caprifoiul şi tufele erau năpădite de mii de licurici.

Când Kálmán se întoarse în colibă, focul se stinsese, doar stelele sclipeau printre crengile de brad. Aducea cu el o cunună împletită din flori de caprifoi, pe care o aşeză pe creştetul lui Cilike. Dar în potirul fiecărei flori se afla un licurici şi Cilike, cu cununa pe cap, părea o zână cu părul învăluit de o diademă din steluţe de lumină verde.

Ce lux îşi permit aceşti cerşetori, care se numesc poeţi!

JOS, PE PĂMÂNT

Ce s-a întâmplat în acest timp jos, pe pământ? Cuceritorilor înaltului nu le păsa de asta.

Cum a decurs dimineaţa sfinţirea bisericii, cum a fost jucată seara farsa cea nouă, şi ce s-a întâmplat între festivitate şi farsă, toate acestea au avut loc în lipsa lor, şi e foarte probabil că nici ei n-au prea lipsit nimănui.

Seara s-a reprezentat o farsă, gen la care Bányaváry nu voia să fie prezent niciodată, nici ca actor, nici ca director. Ah, actorii de dramă sunt aristocraţi! Nu se coboară până la farsă.

A doua zi dimineaţă ceata de musafiri începu să se destrame. Unii urcau în trăsuri, alţii plecaseră deja. Doar cei care dansaseră până la sfârşitul balului din noaptea trecută mai dormeau cu obloanele trase.

Avusese loc şi un bal pe pământ; în timp ce Kálmán şi tovarăşii lui umblau prin ceruri, doamnele şi domnişoarele dansaseră cotilion până la ora patru dimineaţa, dar nimeni nu-l întrebă a doua zi pe Kálmán de ce n-a luat parte la dans.

Actorii, instalaţi în căruţele lor, plecară cântând. Lăutarii, somnoroşi, cântau ultimul marş. Kálmán îi urmări cu privirea, până-i pierdu din ochi. Trebuia să aştepte familia şefului său.

Glasul lui Bálvándy îl trezi din visare.

— Ei, amice, ai apărut? Credeam că ai şters-o cu primadona mea. Ei, lasă, ştiu că ţi-e rudă. Astă-noapte puteai să auzi multe glume proaste despre intensitatea dragostei frăţeşti. Eu te-am apărat mereu. Prinţesei i-am jurat că Cilike ţi-e soră. Ce zici, ce vrăjitoare! Te apucă cele

mai afurisite dorinţe să te înrudeşti cu ea. Ei, dar acum trebuie să-ţi faci datoria, ajută-ne să punem la punct pregătirile de drum. Familia prefectului şi-a schimbat itinerarul, nu mai pleacă la Viena prin Kassa, ci întâi acasă, la moşie, prin Debreţin. De aceea acum trebuie luate măsuri ca la toate staţiile să fie cai de schimb, în locul celor comandaţi spre Kassa. Dacă vrei, vino cu mine, tot am drum la Debreţin; dacă preferi să călătoreşti singur, ai la dispoziţie ştafeta; dar cred că te ajung din urmă cu echipajul meu de cinci cai.

— Aştept porunca prefectului şi am să procedez cum mi se spune, răspunse Kálmán.

— Bine, fie. Atunci grăbeşte-te. Dacă rămâi cumva în drum, te culeg din urmă.

Kálmán îşi făgădui să nu rămână în drum, numai ca să-i facă în ciudă. Intră la prefect îndată ce acesta deschise uşa. Înălţimea sa i se adresă în germană, latină, maghiară şi franceză, căscând întruna. Din toate acestea, Kálmán înţelese că trebuie să plece ca avangardă cu poştalionul rapid, ca să se îngrijească de atelaje de schimb şi eventual de un loc de popas peste noapte; şi că familia Decséry se mai odihneşte după osteneala nopţii.

Vremea era mohorâtă. Kálmán purcese la călătoria rapidă, învăţând pe pielea lui ce înseamnă voiajul cu ştafeta. Se lăsă hurducat într-o cotigă, printre coceni de porumb, apoi într-o şaretă cu un cal; chinui bietele mârţoage prin noroiul fără fund; îl sculă noaptea din pat pe primar; năvăli peste şeful poştei; cuceri, ameninţând cu pistolul, ultimul cal, cerut de alt călător, îşi rupse bastonul pe spatele surugiilor, se milogi şi înjură pentru un an întreg, dar în seara următoare intră în Debreţin.

Vai, dar înălţimile lor uitaseră să pună ceva la socoteală.

Faptul că la Debreţin tocmai se ţinea târgul naţional.

„Calul bălan”, „Taurul” şi alte hoteluri mai mari sau mai mici din această metropolă erau atât de pline cu primii sosiţi, că mai uşor s-ar fi găsit loc unei perechi de elefanţi în arca lui Noe (şi, conform scripturii, s-a şi găsit) decât

camere pentru o familie princiară de trei persoane şi suita lor.

Nici nu stăteau de vorbă cu domnişorul Kálmán, când acesta se interesă de camere. Da’ de unde! Până şi în bucătărie stau călători, e închiriată chiar şi bolta pivniţei. Unii îşi petrec noaptea în sala de mese, şi ziua trebuie să cutreiere pe străzi, iar jumătate din cai stau afară în curte.

Ce-i mai rămânea de făcut lui Kálmán? Încercă la toate casele particulare să obţină camere pentru prefect. Străbătu uliţele lungi, întrebând din poartă-n poartă. Ce şi-au mai bătut joc de propunerile lui! „Aici nu-i hotel!” Şi toate casele erau pline de musafiri, pentru că nu există gospodar. În Debreţin care să nu aibă cunoştinţe din provincie, care trag la el când vin la târg şi doar n-o să le dea afară pentru nici un fel de conte.

În cele din urmă, Kálmán găsi o poartă încuiată, pe care atârna un afiş: „Această casă e de vânzare imediat!” Ei, asta înseamnă că se va găsi adăpost aici. Intră şi mai să-l sfâşie câinii. Cu mare greutate apăru şi stăpânul casei: un individ solid, burduhănos, cu faţa rotundă şi cu pipa fumegândă în gură. Grăsanul era întruchiparea nepăsării.

Între ei avu loc următorul dialog:

— Bună ziua, jupâne.

— Dacă-i bună, mănânc-o.

— Sunteţi proprietarul acestei case?

— Păi, dacă nu-i a altuia.

— N-aţi putea găzdui o familie de nobili?

— Răspunsu-i în întrebare.

— E vorba despre Excelenţa sa prefectul Decséry.

— Nici pentru sfinţii apostoli!

— Numai pentru o noapte.

— La mine nici măcar pentru o oră.

— Nu găsim camere nicăieri în Debreţin.

— Păi, nu veniţi la Debreţin.

— Jupâne, de ce sunteţi atât de neînduplecat?

— Am tot dreptul, casa fiind a mea şi eu stăpânul casei.

Kálmán scrâşni din dinţi şi ieşi furios în stradă, din nou atacat de câini.

Ajunse în stradă, căutând în mulţime pe cineva căruia să-i spună păsul, când văzu apropiindu-se în zvon de clopoţei şi bice o trăsură poloneză cu cinci cai. În care şedea prietenul lui, Bálvándy.

Opri trăsura şi se îndreptă spre baron.

— Am putea să ne şi întoarcem din drum.

— Cum aşa?

— Nu există nicăieri nici un loc de găzduire.

— La naiba! Şi familia Decséry soseşte dintr-o clipă într-alta. Trebuie să găsim.

— Am făcut tot ce era omeneşte posibil.

Şi Kálmán îi relată rezultatul dezastruos al ultimei încercări.

— Unde-i casa aceea?

— Chiar aici, în faţa noastră.

— Haide, spuse Bálvándy coborând din trăsură şi desprăfuindu-şi cu cravaşa cizmele de călărie.

În poartă îl atacară şi pe el dulăii, dar îi arse unuia o asemenea lovitură de cravaşă peste ceafă, că acesta fugi schelălăind, urmat de toată haita.

— Cine-i stăpân aici? – strigă tare Bálvándy.

— Eu mi-s, răspunse bondocul.

— Din câte am citit, casa asta-i de vânzare. Care-i preţul?

— Douăzeci de mii de florini, nici un ban mai puţin! – răsună trufaş răspunsul. Grăsanul se rezemă de stâlpul cerdacului şi-şi ridică pipa pân-la nas, strângând din dinţi.

Cu sânge rece, Bálvándy deschise portofelul.

— Domnule, daţi pălăria încoace, iată cei douăzeci de mii de florini.

De uimire, burduhănosului îi căzu pipa din gură; dar îşi scoase imediat pălăria, ca să primească bancnotele; pentru că imobilul nu făcea banii, nici măcar între societăţi pe acţiuni.

— Domnul acesta va legaliza contractul, spuse Bálvándy arătând spre Kálmán. E notar autorizat al Tablei regale. Să

intrăm.

Grăsanul, cu aceeaşi mutră flegmatică, puse bine banii şi semnă contractul. Atunci Bálvándy îi spuse:

— Iar acum, domnule, vă rog să părăsiţi casa.

Jupân Mák (aşa-l chema pe proprietar) nici nu se clinti când auzi asta. Ştia că-i doar o glumă.

— Imediat?

— Răspunsu-i în întrebare.

— Măcar până mâine.

— La mine nici măcar o oră.

— Păi unde să mă duc eu acum, în timpul târgului?

— Ce-mi pasă mie, oriunde.

— Nu găsesc eu acum loc de dormit în Debreţin.

— Atunci nu rămâneţi în Debreţin.

— Dar nu pot duce în spate atâta mobilă.

— Iar eu arunc totul în stradă.

La asta chipul jupânului Mák începu să se lungească. Se lovi în piept.

— Sunt *o sută douăzeci de persoane.*

(Trebuie să ştim că pe vremea aceea consiliul oraşului Debreţin consta din o sută douăzeci de membri, fiecare din ei purtând numele de *o sută douăzeci de persoane.)*

— Ei, atâtea persoane chiar că nu pot găzdui, glumi Bálvándy şi, apropiindu-se de fereastră, strigă spre un grup de pierde-vară care umblau creanga prin târg. „Să vină încoace doisprezece flăcăi!”

Veniră douăzeci.

— Casa e a mea. Toate boarfele astea să ajungă în stradă.

Haimanalele cunoşteau de mult generozitatea poznaşului baron, nu aşteptară să li se spună de două ori; într-un minut erau scoase de la locurile lor patul cu baldachin, bufetul, scrinul.

Când văzu că se îngroaşă gluma, jupân Mák dădu fuga la primărie să ceară dreptate. Dar acolo i s-a spus, fireşte, că dacă e ceva foarte urgent, să vină a doua zi. Şi până se

întoarse la casa vândută, nu numai că-şi găsi toate mobilele în stradă, dar casa era deja mobilată cu scaune, dulapuri şi paturi noi, pe care Bálvándy le comandase din oraş şi le primise pe loc.

Jupân Mák mai zăbovi un timp, şezând pe o laviţă scoasă în stradă, ca Marius pe ruinele Cartaginei, dar când văzu că nu găseşte pe nimeni să-l compătimească, ba dimpotrivă, toţi râd de el, se supără, angajă opt salahori, îşi încărcă lucrurile şi plecă spre Balmaz-Ujváros, de unde nici cu turtă dulce nu l-ar mai fi momit cineva să se întoarcă la Debreţin.

Farsa lui Bálvándy avu un succes de proporţii naţionale. Era într-adevăr o glumă demnă de un cavaler maghiar. Azi nu mai există asemenea oameni.

Când familia Decséry sosi la Debreţin, aveau la dispoziţie tot confortul în casa lui Bálvándy, care în două ore procurase locuinţă, foc şi servitori.

Kálmán avu sentimentul unui tânăr poet care, citindu-l pe Shakespeare, îşi dă seama cât de neînsemnat e în comparaţie cu acesta. Vedea că nu-l poate ajunge pe Bálvándy. Chiar dacă i-ar sta la dispoziţie averea care să-i permită asemenea idei, tot nu i-ar trece prin minte vreodată ca pentru o oră de strălucire să arunce cu asemenea uşurinţă sume importante. Cu toate că o asemenea idee face impresie. Observase efectul strălucit reflectat pe chipurile familiei Decséry. Acest gen de risipă uşuratică şi îndrăzneaţă place.

Bálvándy găzdui familia contelui până a doua zi dimineaţă, atunci îşi luară rămas-bun şi el rămase în Debreţin. Să-i fi însoţit mai departe ar fi dat ocazie la bârfeli.

De aici se putea merge normal cu poştalionul până acasă. Kálmán călătorea din nou cu prefectul în acelaşi cupeu. Mai aveau două zile de drum.

În după-amiaza primei zile întâlniră însă un obstacol neaşteptat. Din cauza ploilor din noaptea precedentă, Crişul Repede se revărsase distrugând toate podurile. Comitatul trimisese dulgheri, ingineri şi alţi specialişti, care însă n-au

dat asigurări nimănui că pot improviza o trecere practicabilă mai repede de a doua zi. Iar aici nici urmă de vreun oraş, sat sau măcar un han.

Prefectul se sfătui cu prinţesa, ce e de făcut în aceste împrejurări? Se înserează. Nu pot dormi sub cerul liber. Să se întoarcă e complicat, abia la miezul nopţii ar ajunge în oraş. În fine, prefectul îndrăzni să avanseze o propunere;

— Ce-ar fi să mergem la Szentkereszt?

La început, prinţesa strâmbă din nas, apoi dădu din umeri.

— Şi ce poate fi rău în asta? Să mergem acolo pentru o noapte.

Kálmán se minună când îl auzi pe prefect dând dispoziţii vizitiilor să întoarcă trăsurile şi să pornească spre Szentkereszt.

Aşa se numea moşia vândută de bătrânul Decséry jupânului Tóth Máté, chiaburul putred de bogat cu care avusese Kálmán acea păţanie nostimă.

Motive să meargă acolo aveau mai multe. Ospitalitatea era cât se poate de firească în ţară; iar pentru proprietarii din pustă chiar o datorie, pe care ei o socoteau plăcere. Iar familia Decséry cunoştea cât se poate de bine casa aceea din pustă. Cu un an înainte mai era proprietatea lor, unde poposeau de câte ori treceau pe meleagurile acelea. Aveau un vechil care locuia acolo şi le asigura tot confortul. Acum, de când e proprietatea chiaburului, de bună seamă că totul e şi mai comod. Iar relaţiile nu contravin etichetei; cine plăteşte unui conte o sută optzeci de mii de florini pentru o moşie, contează ca gentleman chiar dacă se îmbracă în pânză de sac, şi nu e ruşinos să menţii relaţiile cu el.

Deci înalţii domni porniră cu toată buna dispoziţie spre fosta lor proprietate. Când, după ce străbătuseră câmpia care parcă nu se mai sfârşea, ajunseră la conacul de la Szentkereszt, se înnsera. Pe câmp păşteau sumedenie de vite, oi, cai; terenuri arabile erau puţine, mai mult păşuni şi fâneţe. Moşia se baza pe creşterea animalelor. Ţarcuri,

ocoluri împletite din trestie, piei, uscătorii pentru piei, fântâni cu cumpănă, teici pentru adăpat indicau locurile de adunare ale turmelor; din loc în loc câte o târlă rudimentară pentru berbeci. La fel era şi pe vremea familiei Decséry.

De drum construit nici urmă. Doar făgaşuri de căruţă, vreo zece la număr, care se întretăiau ca şinele într-un triaj feroviar, pentru ca două care cu fân venind din direcţii opuse să se poată ocoli.

Unul din care e tras de şase boi minunaţi cu coarne atât de mari, că abia încap pe poartă. De grumazul primului juncan atârnă o talangă. Sus, în vârful carului cu fân, un copilandru de vreo zece ani, gol puşcă, mână cei şase boi plesnindu-i pe spinare cu un bici lung şi strigându-i pe nume cu glasul acela greoi, înăbuşit, din gâtlej, pe care-l au ţăranii şi pe care omul trebuie să-l înveţe, dacă vrea să-l înţeleagă boii. „Cea, mă! Cea, Pirók! Cea! Hăis, mă, ho!...” Deoarece dacă boului nu i se vorbeşte aşa, poate să creadă că e vreun domn în căruţă şi nu-l ascultă.

Prefectul îl strigă pe copil.

— E acasă jupânul Tóth Máté?

Copilul îl privi jucăuş şi se gândi o clipă, ce să răspundă:

— Pe tata îl căutaţi?

— N-ai vrea să vii lângă noi în trăsură? – întrebă afabil contele.

— De bună seamă că nu, răspunse de sus copilul. Ce porţie aş avea de înghiţit de la tata dacă aş lăsa fânul aici.

— Şi dacă doresc eu?

— Mie numai tata îmi porunceşte.

— Dar tatăl tău e acasă?

— E acolo în ogradă, aşază stogurile cu fratele meu István.

Trăsurile boiereşti ocoliră carul cu fân şi intrară în curtea fostei locuinţe a vechilului.

Se opriră, ca de obicei, în faţa casei, dar găsiră veranda încuiată. O fetişcană cu obrazul ars de soare dădu fuga să le spună:

— Mama e dincoace, în bucătărie.

Era fata cea mică a chiaburului.

Deci nobilii musafiri trebuiră să meargă până la casa spre care-i conduse fata. Era fosta locuinţă a argaţilor. Jupân Tóth nu se îndura să se mute în conac, se mulţumea şi cu casa argaţilor.

Era o clădire destul de solidă, curată, numai că nu avea uşi duble; ghivece cu muşcate bogate în frunze înlocuiau obloanele ferestrelor, iar pe uşi erau agăţate cearşafuri, pentru ca să nu intre muştele; podelele erau acoperite cu rogojini, ca să nu se murdărească de noroi.

Fetiţa, îndrăzneaţă, le spuse:

— Veniţi după mine, vă conduc în odaia curată.

Aceasta era camera cea mare, într-adevăr curată, văruită în alb, cu mobilă din lemn de nuc; dar nu zăreai nici un obiect inutil de podoabă. Nici un tablou. Aici se respectă strict a doua poruncă. Doar între cele două ferestre se află o oglindă veche, în care însă e mai bine să nu te priveşti, pentru că deformează chipul de nu te mai recunoşti.

Toate scaunele şi patul sunt îmbrăcate în huse albe ca zăpada. Culoarea albă are pentru ţăranul maghiar semnificaţia celui mai mare lux.

Înalţii oaspeţi luară loc, iar fetiţa ieşi s-o cheme pe maică-sa, care trebuia întâi să-şi pună un şorţ curat, fiindcă tocmai pregătea în bucătărie cina pentru secerători.

Nu peste mult timp apăru şi gospodina, o femeie voinică, rumenă, cu obrajii şi mai îmbujoraţi de căldura din bucătărie. Purta o rochie de stambă şi un tulpan încreţit. În cinstea musafirilor, deasupra şorţului albastru îşi legase unul alb.

— Dumnezeu v-a adus, înălţimile voastre! – spuse ea cu deosebită amabilitate, mă bucur că n-aţi ocolit sărmana noastră casă. Aici să poposiţi întotdeauna, ca la dumneavoastră acasă.

Şi, ca una care ştie ce e buna cuviinţă, se aplecă să sărute mâna prinţesei, ţinându-şi la distanţă propriile mâini.

— Nu îndrăznesc să vă ating, pentru că mâinile mele

miros a ceapă, am gătit cina pentru secerători. N-ai ce-i face, nevasta omului sărac trebuie să vadă şi de bucătărie. Vine acuşi şi bărbatu-meu, am trimis după el, dar trebuie să se spele puţin, că munca la câmp te murdăreşte de praf.

— Vă reţinem de la treabă? – întrebă prefectul.

— Pe mine zău că nu! I-acolo fata, termină ea în locul meu. Păcat că nu ştiu nemţeşte, măcar atâta ca să-i pot spune preastimatei doamne *Kristigott!*

Preastimata doamnă râse la auzul acestui cuvânt şi o încredinţa pe stăpâna casei că ştie câte ceva ungureşte; iar contesa Dorothea vorbeşte limba la perfecţie.

— Nu zău? – strigă bucuroasă mama Sára; ei, atunci chiar că se schimbă lumea. Dar ştiţi, domnişoară contesă, cum se cheamă asta?

Sigur că domnişoara contesă nu ştia, pentru că nu văzuse în viaţa ei un obiect ca acela pe care-l scoase de sub şorţ mama Sára: un mosor lung din aramă, la fiecare capăt cu câte o roată dinţată, fixată ca un pinten. Necunoscut în afara Ungariei, pe străini îi poţi face să creadă că e un instrument de tortură, folosit la Szeged pentru interogarea prizonierilor.

— Ei, asta-i o ruletă pentru tăiat colţunaşi. Ştiţi, domnişoară contesă, ce sunt colţunaşii?

— Da, spuse Dorothea, nişte corăbii mici.

— Cum să fie corăbii, râse mama Sára. Poate nici n-aţi mai văzut o bucătărie maghiară, domnişoară contesă; dacă stimata doamnă e de acord, am să vă arăt.

Contesa Dorothea nu numai că nu văzuse în viaţa ei o bucătărie maghiară, dar nici un fel de bucătărie; în casele conţilor drumul spre salon nu trece prin bucătărie; aşa că acceptă bucuroasă invitaţia şi primi permisiunea să meargă.

Mama Sára o luă pe domnişoara contesă în bucătărie, unde fiica mai mare preluase sceptrul, adică lingura de lemn. Era tot atât de rumenă ca maică-sa, dar de două ori mai îmbujorată din cauza focului. Mama Sára îi spuse să sărute mâna domnişoarei contese, dar Dorothea nu îngădui

asta, ci o sărută pe fată pe obraji, care din această cauză se îmbujorară şi mai tare.

Apoi mama Sára îi explică domnişoarei contese ce este bucătăria şi la ce se folosesc toate acele obiecte ciudate care alcătuiesc arsenalul femeilor. Toate acestea erau noi pentru domnişoara contesă şi îi plăcură foarte mult.

Între timp, mama Sára luă măsuri să se pregătească un ospăţ demn de înalţii oaspeţi; slujnicele dădură fuga să taie găini şi raţe. Apăru şi jupân Tóth Máté, aducându-l de braţ pe Kálmán, pe care-l găsise în curte, ocupându-se de găzduirea cailor.

Jupân Tóth Máté zâmbea bine dispus.

— Iată-l pe domnişorul din Pesta care a pus să-mi tragă douăzeci şi cinci de nuiele, îi spuse el nevestei.

— Ce spui? – strigă mama Sára. Ăsta e? Îi înapoiez eu acuşi loviturile.

Şi strângându-l pe Kálmán la pieptul ei, îl lovi uşurel pe spate.

— Ei, acum suntem chit! Iată cine-mi era omul acela nemilos! Ei, nu plânge. Te-am mai bătut eu pe dumneata şi altă dată. Aşa-i că nu-ţi aminteşti? Sigur că nu. Doi ani am fost în grija bunicii dumitale. Pe-atunci erai mititel de tot. Şi ce copil rău erai! Încăpăţânat şi sălbatic. Ei, lasă că te îmblânzeşti când te însori.

— Nu mai pălăvrăgi atâta, nevastă! – o întrerupse jupân Tóth Máté, mai bine spune-mi unde sunt musafirii?

— Ce? – spuse în şoaptă mama Sára. Doar nu vrei să apari aşa în faţa înalţilor domni?

— Păi dar cum?

(Pentru că jupân Tóth Máté purta un veşmânt care, dacă ar fi mai strâmt, ar semăna cu ceea ce se poartă vara în saloanele Parisului, iar dacă ar fi legat la gleznă, în Turcia s-ar chema şalvari şi ar trece drept costum de gală; dar pe la noi nu-i obiceiul să primeşti musafirii îmbrăcat astfel.)

— Du-te imediat şi pune-ţi hainele de sărbătoare! – îl repezi mama Sára. Te-au bătut o dată că erai prost

îmbrăcat, vrei să...

Şi-l pocni zdravăn în spate pe jupânul Tóth Máté, mai tare decât cele douăzeci şi cinci de lovituri ordonate de Kálmán la un loc.

După acest îndemn violent, Tóth Máté se retrase în cămăruţa lui şi reapăru de acolo ferchezuit; îşi răsucise şi mustaţa, care-i stătea îngrozitor.

Aşa a fost lăsat să-şi salute musafirii. Mai precis se retrase într-un colţ.

Prefectul dorea să dea mâna cu el, dar mâna jupânului Tóth nu voia să iasă de la spate. Nu merită el atâta condescendenţă.

Cu atât mai bine se descurca mama Sára în rolul de gazdă.

Se întorsese şi ea din bucătărie împreună cu domnişoara contesă; începu să pună masa. Acoperi masa mare din lemn de nuc cu o faţă de masă din pânză în patru iţe, pe care aşeză farfurii strălucitoare de cositor, pentru patru persoane.

— Ştiu că Înălţimile voastre mâncaţi acasă din farfurii de argint, dar noi n-avem decât de cositor.

Contele o linişti pe mama Sára că nimeni în lume nu mai mănâncă din farfurii de argint, până şi Maiestatea sa împăratul dejunează din farfurii de porţelan.

Înălţimea sa o dojeni însă că a pus doar patru tacâmuri. Ei nu vor să mănânce singuri, vor să stea la masă cu familia jupânului Tóth Máté.

Şi prinţesa dorea acest lucru.

— Deci, Înălţimile voastre ne îngăduie? Atunci mai pun două tacâmuri. (Şi întorcându-se, îi şopti lui bărbatu-său să nu plescăie în timp ce mănâncă.)

Asta iar nu le plăcu boierilor,

— De ce numai două? Dar restul familiei?

— O, aceia n-au ce căuta aici. Fiu-meu István mănâncă afară în curte, cu seceraşii şi argaţii. Altfel ar face scandal ţăranii.

— Dar băieţaşul acela ţanţoş care ne-a vorbit de pe carul

cu fân?

— A, micul Jóska? Păi ce-i trebuie lui cină, primeşte o bucată de pâine, o mănâncă în vârful dudului şi-i ajunge. Nu stau ei la masă, nu trebuie, să se obişnuiască de mici cu viaţa tihnită.

Dar prinţesa dorea prezenţa fetiţei îndrăzneţe care-i condusese în cameră; iar contesa Dorothea puse un cuvânt pentru Erzsike, fata care gătea în bucătărie; după multă împotrivire, mama Sára acceptă un compromis, şi anume s-o ţină pe Juci în poală, iar pentru Erzsike se va pune o farfurie în coada mesei, dar ea nu poate să şadă, pentru că trebuie să se tot ducă în bucătărie.

Urmă un ospăţ domnesc care părea că nu se mai sfârşeşte. Erau atâtea feluri de mâncare, care de care mai gustoase, că ar fi ajuns şi pentru o nuntă. Jupânul Tóth Máté abia îndrăzni să guste, de teamă să nu plescăie. Iar mama Sára ostenise tot îmbiindu-i pe musafiri, obligându-i să ia din toate bunătăţile; o servea în mod deosebit pe contesa Dorothea.

— Dacă aţi sta o lună la mine, n-aţi mai fi atât de palidă ca acum.

Prefectul nu se abţinu să nu aprecieze la superlativ măiestria culinară a mamei Sára.

— Ei, am şcoală bună, spuse mama Sára, acceptând laudele şi îndesând în mâna micuţei Jucika o bucată din minunata plăcintă cu nuci, din care fetiţa nu mâncă mai nimic, privindu-i pe frumoşii musafiri şi ascultând mută ce povestea maică-sa.

— Aşa, zău, continuă femeia, am fost crescută de bunica acestui domn. Tare de treabă femeie; întotdeauna ţine câte o fată orfană, o creşte până se mărită. Şi le învaţă pe toate să muncească. Avea o vorbă: mai bine să fii domn şi să ştii lucra ca o slugă, decât o slugă care trândăveşte ca un domn.

— Înţeleaptă zicală, observă prefectul.

— Spunea Coana mare că nu-i nimic mai urât decât

ţăranul înzorzonat şi nobilul ponosit! De la ea m-a luat urâtul ăsta! (şi-l îmbrânci uşor pe jupânul Tóth Máté). Eu sunt nevasta lui de-a doua; pe prima a luat-o de dragul părinţilor; n-a avut copii cu ea; pe mine, mi-a zis răul ăsta, mă ia de dragul lui. Tatăl sufleţelului meu (aici mama Sára se lovi peste gură) adică ai răului ăstuia... scuzaţi-mă, m-a luat gura pe dinainte; ştiu eu că nu se cuvine să-i spun în faţa altora bărbatului meu „sufleţelule”... Deci tatăl omului meu era doar un iobag eliberat, arendaş pe moşia unde ne-am stabilit la început. Nu ştia nici să scrie, nici să citească. Nici pe fiu-său nu prea l-a dat la învăţătură, pentru că tocmai atunci episcopii interziseseră copiilor calvinişti să meargă la şcoală, le-au confiscat şi abecedarele; doar pe ici, pe colo, de la vreun student călător, se mai lipea de ei puţină carte. Dar să nu vă gândiţi la rele în ce priveşte îmbogăţirea lui socru-meu. Oamenii răi spun că a găsit o cadă cu aur sub casă, iar zănatecii superstiţioşi că dracul, sub înfăţişare de vârcolac, i-a adus banii; să nu credeţi asta.

Contele Decséry o încredinţă pe mama Sára că e convins de lipsa de temei a motivelor evocate.

— Vă spun eu adevărul, aşa cum a fost. Păi, în 1793, socru-meu tocmai arendase o moşie mare de la conţii Báródi. Avea puţin de plătit. Şi a fost un an atât de binecuvântat, că am secerat de două ori. Eram copilă, dar mi-aduc aminte că în sâmbăta Crăciunului seceram grâul semănat în august. Iar pe-aici vremea era şi mai bună; s-a făcut atâta grâu, că abia au reuşit să-l strângă. Dar anul următor s-a răzbunat. N-a crescut nimic. Era o secetă îngrozitoare; oamenii mâncau frunze de brusture şi coceau pâine din rumeguş; nu s-a făcut nici nutreţ, aşa că se mânau turmele şi cirezile dintr-o parte a ţării în alta, ca să nu se prăpădească. Pe moşia arendată de socru-meu a secat de tot o mlaştină, şi asta i-a fost mina de aur. De departe au fost mânate încoace vite la păşunat şi iernat şi jumătate i le-au lăsat lui, ba i-au mai şi mulţumit. În anul următor a izbucnit războiul; era nevoie de postav pentru

uniformele soldaţilor, preţul lânii a crescut îngrozitor; socrumeu a câştigat atât de mult, că şi-a putut cumpăra moşia. Şi de-atunci încolo l-a tot ajutat Dumnezeu. Asta-i principalul. Eu nu i-am adus bărbatului meu nici o zestre, m-a luat aşa cum sunt, dar din mila lui Dumnezeu avem acum trei moşii, avem ce lăsa copiilor ca să trăiască omeneşte. Cine-o lua-o pe fiică-mea, n-o să-i meargă rău.

Prefectul se arătă nemulţumit că fiica respectivă nu vrea să apară la masă.

— Păi, nu poate veni până nu sfârşeşte toată treaba afară. Aşa e. După Dumnezeu, trebuie să-i mulţumesc pentru toate Coanei mari, buna doamnă Jenöy. Veneau de hăt, departe în peţit pentru fetele crescute de ea. Domnişorul ăsta era un copilaş pe-atunci, dar de multe ori mi-a rupt şorţul şi m-a tras de păr când voiam să-l sărut. Pentru nimic în lume nu se lăsa sărutat de o femeie. Nu ştiu, oare şi acum o fi aşa?

Jupânul Tóth Máté găsi cu cale să tuşească.

— Păi, da, nu era decât un copilaş domnişorul pe vremea când eram eu la Coana mare, continuă cu imperturbabilă elocvenţă mama Sára, şi când m-a luat urâtul ăsta de nevastă, Coana mare mi-a zis în glumă: „Ei, Sári, când vei avea şi tu o fată, o mărit cu nepotu-meu!” „Vai – zic – Coană mare, n-o să ia el o biată ţărancă; va fi domn mare şi se va însura cu o contesă”. Aşa am zis, zău că-i adevărat!

În simplitatea şi inocenţa ei, mama Sára nici nu observă cum pălăvrăgeala ei inimoasă înroşise chipurile a doi dintre comeseni, care şedeau faţă-n faţă.

Dar jupânul Tóth Máté se scandaliză instinctiv.

— Vorbeşti fără rost, femeie! Asta o spun eu, şi zău că-i adevărat.

Discuţia se întrerupse odată cu apariţia lui Erzsike în cameră. Terminase treaba la bucătărie şi acum era obligată, ca fiică a gazdelor, să-şi ocupe pentru o clipă locul la masă, lângă farfuria rămasă goală.

E frumoasă, dar este exact opusul celeilalte. Pe cât e de

palidă aceea, pe atât e asta de rumenă. Una e Maria, cealaltă Eva biblică.

O frumuseţe frustă, al cărei trup încă nu cunoaşte corsetul, rotunjoară, mlădioasă, puternică; chipul aurit de soare, părul bogat, împletit simplu, în cozi lungi. Nu scoate un cuvânt, nu ştie nici o limbă. Nici o întrebare n-o convinge să iasă din muţenie; dar dacă vorbeşte vreodată, nu spune decât lucruri frumoase. Nici ochii ei încă nu spun nimic, şi-i ridică doar pe furiş, de parcă i-ar fi teamă că-i pierde pe undeva.

Kálmán compara inconştient cele două fete care-i fuseseră predestinate şi-i era greu să decidă.

Ei, dar cine ştie ce va aduce soarta?

Prefectul şi prinţesa o priviră şi ei încântaţi pe tânăra care se aşează sfioasă.

— *Une beautée rayonnante,* spuse prefectul prinţesei în franceză, limba conversaţiei de salon.

La care jupân Tóth Máté replică:

— *Beautée paysanne...*

Îl priviră uimiţi, întrebător, dar jupânul Tóth Máté îi înştiinţă flegmatic:

— Înţeleg şi polona, şi germana, şi italiana.

Dar nu le dădu explicaţii mai ample, de unde a învăţat toate astea când taică-său nici la şcoală nu l-a dat.

Prefectul căsca din greu; mama Sára observă că înalţii domni sunt somnoroşi. Nici o grijă cu găzduirea lor. Sunt atâtea perne şi pilote de puf în casă, că se pot înăbuşi în ele. Întinse în paturi aşternuturi albe, într-o cameră pentru prefect, în alta pentru doamne. Îşi luară rămas-bun.

— Domnişorului îi voi arăta acuşi unde-o să doarmă.

O cămăruţă cu un pat şi fereastra spre grădină îl aştepta pe Kálmán.

— Asta-i camera lui bărbatu-meu.

— Dar stimatul jupân unde doarme?

— Cine, eu? – zise jupânul Tóth Máté, luând o şubă din cui. Afară în ogradă, sub cerul liber. Acolo-i de obicei culcuşul meu. Nu dorm în pat până nu mă alungă zăpada în

casă. Întotdeauna pe pământ. Numai acolo se doarme bine.

— Ei, dacă jupânul doarme pe pământ, am să dorm şi eu acolo, zise Kálmán, luându-şi pelerina.

— Dar nu-ţi dau voie! – se împotrivi mama Sára, luându-l pe Kálmán de guler cu mâna ei uriaşă. Dormitul afară nu-i pentru domnişori ca dumneata; ai să te îmbolnăveşti de gutunar sau de oftică. Asta-i pentru ţărani, care-s obişnuiţi. Coana mare nu m-ar ierta niciodată dacă te îmbolnăveşti aici.

Kálmán o linişti pe stăpâna casei: e obişnuit cu asta; la colegiu se culca pe cărămizile reci, iar în timpul legaţiilor deseori dormea lângă un stog cu fân; ar putea fi un ţăran destoinic.

Gazdele zâmbiră încântate.

— Bine, hai să ne aşternem culcuşul.

Era o noapte înstelată. În casele slugilor era întuneric, toată lumea dormea. În faţa grajdurilor sforăiau argaţii culcaţi pe jos şi prin uşile deschise se auzeau mugetele vacilor, în ogradă, în faţa unui stog desfăcut, stătea grâul treierat în ziua precedentă. O piramidă scumpă din grâu curat. Alături dormea, neînvelit, un om, împreună cu un dulău.

Auzind că se apropie paşi, dulăul începu să mârâie, la care omul adormit înălţă capul şi strigă: „Cine e?” Apoi câinele începu să dea din coadă.

— Dumneata eşti, tată? – se linişti cel culcat, se întoarse pe partea cealaltă şi dormi mai departe.

Jupânul Tóth Máté îşi aşternu şuba lângă cel adormit şi se înveli cu o pulpană, punându-şi capul pe grămada de grâu, ca pe o pernă moale. Kálmán îi urmă exemplul.

O, pământ binecuvântat, cel mai bun pat pentru trupurile noastre ostenite! O, cerule înstelat, cea mai plăcută învelitoare! Ce bine se poate dormi între voi!

Ce bine poate fi aici, jos, pe pământ! N-aţi văzut cum se bucură copiii când li se spune: veţi dormi pe jos?

Cei doi, culcaţi, unul lângă altul, începură să vorbească.

— Greu reuşesc să adorm când cerul e atât de senin şi înstelat, începu jupân Tóth. Cred că dacă pământul nu s-ar învârti, ar trebui să cad într-o stea.

Kálmán îi vorbi despre sistemul planetar şi despre legea gravitaţiei.

— E frumos să ştii atâtea lucruri, oftă jupân Tóth. Dar ţăranul nu se cade să le ştie pe toate.

— De ce nu?

— Pentru că mintea lui nu le mistuie. Nu există ceva mai rău decât ţăranul care se crede învăţat. Care ştie câte ceva pe jumătate, dar nimic în întregime. Ţăranul trebuie să se priceapă la un singur lucru: la pământ. Şi asta îl învaţă pământul însuşi.

Din ogradă se putea vedea toată câmpia. Până la orizont nu se zărea nici un munte, nu se înălţa nici un turn. Pământul era neted ca marea.

În partea de apus a câmpiei întinse apăru deodată o lumină trandafirie, asemănătoare cu aurora boreală; părea reflectarea vreunui incendiu, undeva departe, dincolo de curbura pământului, de orizont.

Kálmán îl făcu atent pe vecinul lui.

— Ia uitaţi-vă! Acolo trebuie să fie un incendiu mare.

— Nu-i nici un incendiu, spuse liniştit Tóth Máté. Au dat foc stufărişului. Chiar eu am dat poruncă, acum mlaştinile au secat; la anul va fi loc bun de păşune.

— Deci acolo tot moşia dumneavoastră este? – întrebă Kálmán.

— De aici până acolo şi de jur împrejur, răspunse ţăranul.

Kálmán rămase pe gânduri.

Un om care doarme pe pământ stăpâneşte în proprietate veşnică o bucată atât de mare din acest pământ, că nu poate măcar să-şi zărească hotarele moşiei, aflate dincolo de orizont, ascunse de curbura pământului. Şi proprietarul acestei mari întinderi de pământ nu cunoaşte culcuş mai moale decât pământul şi n-a studiat altceva decât ce l-a învăţat pământul.

Kálmán începu să gândească cu voce tare.

— Stăpânul unei asemenea moşii imense doarme pe pământ, iar copii lui clădesc stoguri, mână vite şi mănâncă împreună cu slugile!

— Pentru că asta va fi meseria lor, din asta vor trăi. Grea meserie, să trăieşti de pe urma pământului, domnişorule. Avem o mie de duşmani şi doar mâinile noastre ne sunt prieteni. Dacă argaţii şi zilierii văd că eu şi feciorii mei lucrăm în rând cu ei, îşi văd şi ei de treabă din toate puterile. Dacă noi dormim după masă, dorm şi ei toată ziua. La mine toţi argaţii sunt harnici, pentru că stau mereu cu ochii pe ei. Nu-i lovesc, nu-i bat, nu-i cert; dar urmăresc tot ce fac. Nu las să se întâmple ceva rău. Să pedepseşti pentru un fapt împlinit nu face decât să sporească paguba; pentru că omul pedepsit se răzbună pe mine, pe vitele mele, pe semănături, pe clădiri. Iar feciorii mei mănâncă împreună cu argaţii, ca să vadă oamenii de rând că mâncarea lor e bună şi pentru copiii stăpânului, altfel ar face mofturi şi ar avea pretenţii. Dar când văd cu câtă poftă mănâncă pâine neagră propriii mei fii, cred şi ei că e făcută cu lapte şi miere, şi nu cer ceva mai bun. Numai aşa te poţi îmbogăţi.

— Şi apoi, după ce ne-am trăit viaţa, pentru ce am trăit?

— Pentru ce am trăit? Pentru ce-am trăit eu. Bunicul meu n-avea decât un lot mic de pământ, iar eu le las celor patru copii ai mei câte o moşie mare. Să continue ei. Este un exemplu înţelept pilda vechilor evrei: fiul lui Isaac mai trebuia să slugărească, iar fiii lui Iosif au umplut Canaanul şi au dat afară pe toţi străinii. E o ştiinţă simplă. Să nu cheltuieşti niciodată bani pe nici un obiect fără de care se poate trăi. Aşa se îmbogăţeşte ţăranul înţelept.

— Dar viaţa are şi plăceri.

— Şi viaţa noastră are. Ne place să bem şi să mâncăm. dormim bine şi suntem sănătoşi. Nu răcim când ne plouă, nu ne moleşeşte arşiţa soarelui. Natura ne încântă. În tinereţe cântăm, glumim, la bătrâneţe petrecem cu paharul în mână. Dacă ne îndrăgostim de cineva, nu suspinăm prea

mult, după carnaval vine nunta, şi mai încolo ne bucurăm de ciripitul copilaşilor.

— Dar sufletul n-are pretenţii?

— Sufletul? A, nu suntem noi zgârciţi nici în cele sufleteşti. Preotului care vine duminicile la noi îi plătesc singur cât tot satul, şi tot eu am cumpărat clopot şi orgă pentru parohie. La asta nu mă zgârcesc.

— Prin suflet înţeleg nu numai religia, ci şi ştiinţa... Oare ţăranul nu doreşte să ştie şi altceva decât de grija pământului?

— O, şi copiii mei ştiu să scrie şi să citească, ştiu să cânte toţi psalmii pe de rost; şi catehismul şi parabolele biblice.

— Şi în afară de acestea nu există cărţi în casă?

— Ba da, calendarul.

— Şi nu trebuie să afle niciodată altceva?

— Nu. La ce-i trebuie ţăranului învăţătură? Ce învaţă la ştiinţele naturii îl face să se îndoiască de Dumnezeu, ceea ce învaţă din ştiinţele juridice – să se îndoiască de oameni, iar ceea ce învaţă la istorie, să se îndoiască de împărat, şi la ce-i foloseşte ţăranului îndoiala? Nu poate studia în profunzime, pentru că n-are timp, chiar dacă l-ar duce mintea; aşa, se alege cu un pospai de ştiinţă, şi ţăranul semidoct începe să-l nege pe Dumnezeu, să se judece, să se răscoale.

— Dar chiar dumneavoastră vă dezminţiţi afirmaţiile, care aţi învăţat mult, doar ştiţi patru limbi.

— Ei, omul învaţă ce-l învaţă mizeria. Pe mine nu m-au învăţat profesorii, ci mizeria. La douăzeci de ani m-au luat la armată şi m-au eliberat la treizeci. Am umblat pe la Paris, am zăcut bolnav la Mantua, am fost la Varşovia şi am iernat la Lipsca; m-au luat şi prizonier; am fost rănit, am adus acasă şi o medalie de bronz. Am învăţat multe acolo. Am învăţat şi istoria popoarelor. Vor învăţa şi feciorii mei toate astea, când vor fi luaţi la cătănie.

— Deci, nu-i sustrageţi de la serviciul militar?

— Nu. Să vadă şi ei pe spinarea lor ce e mizeria. Acolo se obişnuiesc cu ordinea şi disciplina, şi cu atât mai mult vor

respecta tihna casei părinteşti.

— Dar de atunci nu vă mai interesează istoria naţiunilor, la care aţi luat şi dumneavoastră parte?

— Ba da, cum să nu mă intereseze. Ştiu eu tot ce s-a mai petrecut de-atunci.

— Deci sunteţi abonat la ziare.

— Ba asta nu. În ziare nu se scrie decât ce îngăduie stăpânirea. De ce să le citesc? Eu primesc ştiri mult mai bune. Vin negustorii de porci din Serbia şi-mi povestesc tot ce se petrece în Turcia şi Grecia. Apoi vin camionagiii moravi cu sticlărie şi pânzeturi; ei îmi dau de veste ce noutăţi mai sunt în Germania; şi se întorc acasă cu lână. Negustorii de cai din Polonia vin la mine în fiecare lună; de la ei aflu ce mai fac muscalii, ce învârt polonezii. Din ţara Moldovei vin boierii să cumpere de la mine vite, şi-mi aduc ştiri despre valahi, despre tătari. Vin negustori ambulanţi din Slovacia, din Italia, contrabandişti din Stiria... Aflu prin viu grai ce se întâmplă în toată lumea, mai bine decât din tipărituri, care trec sub tăcere ce e mai de seamă. N-am nevoie de ziare.

— Dar operele poeţilor naţionali nu vă place să le citiţi?

— Nu-s pentru ţărani, prea sunt înzorzonate.

— Iar domnii spun că sunt prea ţărăneşti.

— Ca să vă spun adevărul, mă cam ruşinez când aud versuri scrise de oameni deştepţi: îmi vine în minte colăcerul din sat cu cântarea lui zănatică. Eu cred că toţi poeţii sunt măcar pe sfert nebuni. Cel puţin câţi am văzut eu pe ici, pe colo toţi erau mai mult sau mai puţin smintiţi. Oameni arţăgoşi, ca ţiganii. Uite, până şi vestitul Kovács Mihály a murit la puşcărie; şi ce grozav ştia să potrivească vorbele! Mai bine trăia o viaţă cinstită. Poeţii sunt toţi mari beţivi. Eu am cerut ca nici la înmormântare să nu mi se facă slujba în versuri.

— Dar nu consideraţi o datorie răspândirea limbii naţionale?

— O, ba da. Dar asta nu se face cu cartea, cu scrisul, ci în

felul meu. Domnii umblă întotdeauna pe căi întortocheate. Suntem puţini în ţară, şi străinii sunt mulţi. Să-i exterminăm n-am vrea nici dacă am putea, şi dacă am vrea, tot n-am putea. Dacă domnii din dietă hotărăsc că de-aici încolo şi neamurile străine trebuie să se înregistreze în ungureşte la starea civilă, n-au făcut nici o brânză; nimeni nu-i ascultă. Nici de la costumul de sărbătoare al magnatului n-o să înveţe nimeni ungureşte, dar de la cojocul meu peticit se poate învăţa ceva... Vezi, domnişorule, cele două focuri departe, în zare? Între ele locuiesc vreo mie de străini. Au fost aduşi de împărăţie să colonizeze regiunea asta pustie pe vremea lui Rákóczi. Erau veseli! Le plăcea să mănânce, să bea bine, ţineau ospeţe prelungite, baluri zgomotoase. În anii buni, erau zilnic musafiri în fiecare casă. Iar în anii neprielnici, nu mureau de foame, ci veneau la mine să-mi ceară bani pe zălog. Cojocul meu peticit avea de unde, pentru că eu nu cheltuiam nici pe mătăsuri, nici pe caleşti luxoase; iar fetele lor măturau strada cu rochiile lor de mătase. Şi până la urmă, încetul cu încetul, i-am scos pe străinii îmbuibaţi de pe pământurile noastre, rând pe rând şi-au vândut terenurile, şi ori s-au întors în ţara lor, ori au venit la mine ca slugi. Iar eu economisesc fiecare bănuţ. Şi cu fiecare bănuţ mai ocup o bucăţică din pământul nostru. Înaintez fără oprelişti. Numai un neam se luptă ca mine: neamţul. Unde se aşază el, nu-l mai scoate nimeni. Ştie să postească, la fel ca mine; să lucreze până-n noapte, ca mine, la fel ca mine ştie să preţuiască banul, şi tot ca mine nu-şi părăseşte pământul pe care l-a îndrăgit; mă supralicitează la cumpărarea de pământuri. Dar agricultorul neamţ îl trage pe sfoară pe orăşeanul neamţ la fel ca şi mine. Merge cu mine la oraş doar să vândă, să cumpere niciodată. Nu pot trăi târgoveţii de pe urma noastră... Şi-apoi, aici nimeni nu înnebuneşte din dragoste, ci-şi face familie. Trăieşte cinstit cu nevasta şi-i merge bine. Asta-i ştiinţa cojocului meu peticit, domnişorule. Pe câmpul verde şi nu la masa verde ne vom redobândi ţara, domnişorule.

— Nu, domnule. La masa verde ne apărăm constituţia,

care ne e mai de preţ chiar decât pământul.

— Asta nu mai ştiu, răspunse ţăranul, învelindu-se cu şuba. Ştiu doar că de câte ori domnii au început să se încăpăţâneze din pricina constituţiei, totdeauna am fost bătuţi. Împăratul tot împărat rămâne. Ungurul nici n-ar mai şti să se supună ungurului. De plătit impozite trebuie, asta-i sigur; pe feciorii mei o să-i ia la armată, şi asta-i sigur; fie că împăratul ascultă de legile ţării, fie că nu, noi suntem aceia care slujim şi plătim. De ce să ne batem capul? Nu noi alegem deputaţii şi prefecţii, dreptul urbarial nu ne apără, pentru că suntem doar ţărani. Noapte bună să vă dea Dumnezeu!

Căscă zdravăn, se întoarse spre stânga şi îndată începu să sforăie. Iar Kálmán mai privi multă vreme mişcarea înceată a Carului Mare, gândind în sinea lui: „Ce dreptate are omul acesta care doarme pe pământ, şi cât de mult trebuie să se rotească pământul până când omul pământului va vedea că nu trebuie să urmeze dreptatea, ci să se ridice de la pământ şi să-şi iubească pătimaş patria vitregă şi nedreaptă.

Cât de mult trebuie să se învârtă până atunci pământul!”

Apoi adormi şi el şi visă că poartă dolman, mână vite, ară pământul, fluierând cântece populare şi purtând la pălărie un buchet dat de o ţărancă frumoasă!

Când se deşteptă se crăpa de ziuă, câmpul era scăldat de rouă, iar ciripitul păsărelelor care se trezeau se contopea cu prozaicul dangăt al tălăngilor.

Cei doi tovarăşi de somn nu mai erau lângă el. De mult îşi începuseră truda de fiecare zi. Coşul casei fumega, semn că oalele fuseseră puse mai demult pe foc; în depărtare se auzea cântecul secerătoarelor care se grăbeau spre arie, deşi soarele încă nu răsărise.

Iar pe el tare-l atrăgea ceva înapoi, spre pământ.

LA RĂSCRUCE DE DRUMURI

Kálmán trebuia să plece iarăşi înainte, ca să comande atelaje pentru şeful său şi să urgenteze reparaţia podului dărâmat. Familia aristocratică mai dormea în spatele ferestrelor cu perdelele lăsate. N-o să pornească la drum decât mult mai târziu. Kálmán nici nu aşteptă cafeaua de dimineaţă; cum intră în pridvor, se întâlni cu jupân Tóth Máté, care-i ură bună dimineaţa îmbiindu-l cu palincă dintr-o damigeana de două ocale. În sticlă se aflau pelin alb, coji de nuci şi de portocale, ce dădeau o strălucire verzuie şi o mireasmă amăruie formidabilei băuturi din prună; jupân Tóth Máté umplu în cinstea domnişorului un ţoi strâmt la gură, din care trebuie să sorbi încet, ca să savurezi cât mai mult plăcerea.

— Minunat e! *Domitorium!*[54] Te încălzeşte până-n măduvă... Şi-apoi coajă rumenă, bine prăjită de pâine albă, care-ţi pune la punct măruntaiele.

— Aşa-i gustarea ţărănească, spuse mama Sára, aducând pâinea proaspătă.

— Să dea Dumnezeu să am parte cât mai des de ea, răspunse domnişorul.

Apăru îndată căruţa ce avea să-l transporte pe Kálmán, trasă de trei şargi de nădejde.

— Chiar fiul meu, Pista, o să mâne caii, îi spuse jupân Tóth Máté lui Kálmán, apoi îi strigă feciorului: I-ai pregătit un loc comod domnişorului, băiete?

— Mai bine mă aşez lângă Pista pe capră, ca să stăm de vorbă pe drum, zise Kálmán, spre bucuria mamei Sára, care-l bătu prieteneşte cu palma peste spate.

---

[54] Aperitiv (în limba latină în orig.).

— Ei, să ne luăm rămas-bun, dacă trebuie să pleci, spuse jupân Tóth Máté, strângând mâna lui Kálmán. Umblă sănătos, domnişorule.

— Dumnezeu să te binecuvânteze, porumbelule! – zise şi mama Sára, scuturând zdravăn mâna lui Kálmán. Şi mai vino pe la noi. Ai să vii, nu-i aşa?

— Nu mai îndruga vorbe fără rost, femeie, o dojeni jupânul; nu se întâmplă în fiecare an să ia Crişul podul tocmai când trece domnişorul pe-aici. Cine ştie, dac-o mai avea vreodată drum pe meleagurile noastre! Dar dacă vrei să-i spui ceva, spune cum se cuvine. Spune-i domnişorului că dacă vreodată îl amărăşte lumea, dacă-l întristează oamenii, să-şi aducă aminte că în căsuţa asta e primit oricând cu dragă inimă, pentru binele pe care ţi l-a făcut familia lui; aşa să-i spui. Dar n-o să iasă nimic din asta, nu va avea nevoie de noi. Însă dacă totuşi s-ar întâmpla să-l amărască mesele verzi şi ochii albaştri, să vină la noi, iar câmpul şi cerul îl vor împăca din nou cu verdele şi albastrul. Aşa să-i spui, femeie.

— Aşa-i spun, dară!

Kálmán oftă involuntar. Cât de bine se pricep ţăranii să prorocească vremea!

— Dar tu, Erzsi, de ce nu vii încoace? Spune-i şi tu drum bun domnişorului!

Erzsi se codi, pe motiv că păzea laptele să nu dea în foc; iar îmbujorarea ei se explica prin căldura focului.

— Dumnezeu să te binecuvânteze, zise şi ea, întinzându-i mâna lui Kálmán, o strângere de mână sinceră, caldă.

Cealaltă mai dormea încă.

Apărură şi prichindeii; micul Jóska, vizitiul carului cu fân, veni dezbrăcat, adică fără pălărie, pentru că doarme noaptea în claia de fân în aceleaşi haine pe care le poartă ziua pe câmp, cu deosebirea că ziua îşi pune pălăria. Îl salută şi el din toată inima pe călător; iar fetiţa cu ochi îndrăzneţi i se agăţă de gât şi-l lăsă s-o sărute pe obraz.

Apoi Kálmán se sui pe capră alături de Pista, acesta

plescăi din limbă şi cei trei şargi porniră deodată, trăgând căruţa fără să fie nevoie de bici, încetinind numai la hopuri.

Câmpul era verde, catifelat, după ploaie, iar cerul albastru, fără nori. Kálmán avea ce discuta cu tânărul ţăran despre frumuseţea câmpului verde. Dar plăcerea îi fu întreruptă nu peste mult timp. La primul loc de adăpat se întâlniră cu curierul prefectului, care îi aducea stăpânului scrisori urgente. Avea o scrisoare şi pentru Kálmán. Recunoscu pe plic mâzgăliturile lui nenea Béni. Nimic surprinzător: bunică-sa îl punea întotdeauna pe Béni să scrie adresa, pentru că ea nu ştia latineşte, iar eticheta cerea ca pe plic să se scrie *generoso* ac *perillustri Domino,* sau *Dominus, summa cum reverentia,* altfel poştaşul ar crede că e scrisoarea vreunui ţăran către un evreu. Dar când desfăcu răvaşul, întâlni din nou, cu uimire, în loc de scrisul Coanei mari, literele pocite şi pline de mâzgălituri ale lui nenea Béni. Era scrisul lui, autentificat nu numai de caligrafia specifică, dar şi de greşelile de ortografie şi literele omise din mijlocul cuvintelor. Iar jumătate, sau chiar două treimi din rânduri fuseseră şterse cu grijă, de parcă ar fi regretat cele scrise, dar a trimis totuşi răvaşul, iritându-l pe destinatar, care nu poate ghici ce i-o fi scris. Oare ce scrisese?

Scrisoarea începea astfel:

Vai, dragă nepoţele. Mama e foarte...

Restul era şters. Dar nu destul de bine ca să nu se poată descifra un nume. Numele lui Cilike.

Deci doamna Jenöy a şi aflat ceva despre întâlnirea lui cu proscrişii. *Crimen laesae majestatis* în familie. Cel care l-a pârât n-a pierdut timpul. Se pare că este urmărit îndeaproape.

Scrisoarea mai cuprindea pe ici, pe colo câte un rând lizibil, din care reieşea că obişnuita sumă de bani va fi trimisă totuşi, dar cu diligenţa. Însă nepoţelul să aibă grijă ce face!

După ce citi scrisoarea, lui Kálmán îi pieri cheful şi de cerul albastru, şi de câmpul cel verde. Ce bine-i merge

flăcăului de lângă el, care nu primeşte niciodată scrisori prin poştă!

Când familia Decséry ajunse la castel, prefectul îl înştiinţă pe Kálmán că se vor întoarce la Pesta într-o săptămână. Iar de la maestrul de dans află că prinţesa va pleca din nou cu nepoată-sa la Viena, luând toată servitorimea. Se pare că vor sta multă vreme acolo, poate un an întreg. Ştirea asta îl deprimă şi mai mult pe Kálmán.

După evenimentele de la învestitura Kordiţei observase că familia contelui îi arată o oarecare răceală. Nu mai vorbeau cu el aşa ca înainte.

Pe Dorothea n-o mai zărea decât la masă, iar acolo şedeau departe unul de altul. Se terminase şi cu lecţiile.

Se apropia momentul când n-o va mai vedea deloc şi simţea de pe-acum golul ce-i va rămâne în suflet. Abia acum îşi dădu seama cât de mult o iubeşte.

Nu se gândise niciodată că nu va rămâne pe vecie jurat la familia Decséry, unde nu trebuia decât să deschidă o uşă ca s-o vadă zilnic pe adorata lui. Odată şi odată va trebui să părăsească această casă, şi atunci va avea în faţă multe uşi încuiate, la care va trebui când să ciocănească umil, când să pună cu forţa mâna pe clanţă, când să afle cheia de aur, până va reuşi s-o revadă!

Prefectul plecă a doua zi, luându-l ca însoţitor pe Biróczy; Kálmán rămase la castel. Doamnele urmau să pornească spre Viena abia peste o săptămână. Bătrânul Decséry, după obiceiul lui, rămânea singur la ţară.

În prima zi, când Kálmán apăru în sufragerie, prinţesa îl chemă în camera ei; în camera aceea îi dăduse lecţii contesei Dorothea. Acum Dorothea nu era acolo; în locul ei se afla o miniatură care o înfăţişa într-o rochie de un galben deschis, cu părul măiestrit coafat, şi cu un evantai în mână.

— Ştiţi să şi pictaţi? – spuse prinţesa. V-am văzut câteva lucrări. Iată, vreau să-i fac o surpriză plăcută soţului meu. Aţi putea copia pentru el acest portret?

Kálmán abia reuşi să răspundă:

— Pot să încerc, prinţesă.

— Atunci luaţi portretul în odaia dumneavoastră, pentru că nu trebuie să se afle; să rămână o surpriză.

— Desigur, prinţesă.

Kálmán era cât pe ce să-i mulţumească prinţesei pentru însărcinare, să-şi trădeze bucuria pe care i-o făcea prinţesa.

— Vă ajunge o săptămână pentru copierea portretului?

— Da, ajunge, îngăimă Kálmán, iar vocea lui tremurândă mărturisea: ajunge pentru executarea a două copii.

Pentru că oricine poate să parieze că, având o săptămână portretul în camera lui, Kálmán nu-l va copia numai pentru bătrânul domn, ci şi pentru propria-i plăcere.

Kálmán era un adevărat artist. Primise în leagăn sărutul a două muze, nu doar al uneia. Astăzi tablourile lui sunt la mare preţ, pe când atunci... Dar să n-o luăm înaintea evenimentelor.

Timp de o săptămână nu-l văzu nimeni decât la masă. Atunci putea să se piardă în contemplarea modelului viu. Era studiul artistului. De la masă se întorcea grăbit la paletă.

Făcu două copii ale portretului. Cea pregătită pentru bunic era identică cu modelul. Acelaşi chip grav de madonă, aceleaşi gene lăsate; coafura la modă; rochia în negru şi galben pal, în mână evantaiul de pene. Cealaltă copie nu era destinată lumii. Aceeaşi faţă, dar un zâmbet ingenuu şi ochii ridicaţi spre cer o aureolează ca prin farmec; poartă rochie albă, în mână un crin şi are aripi trandafirii, diafane. O pictase ca înger, numai pentru el. Nimeni nu va vedea acest portret.

Oare nu bănuia prinţesa dulcea înşelăciune? Nu presimţise acest furtişag sfânt? De fapt, dacă voia să-i dăruiască bătrânului portretul nepoatei, putea să-i dea originalul şi la Viena să-l pună pe acelaşi artist s-o mai picteze o dată pe domnişoara contesă. Şi putea să ştie că un artist n-are nevoie de o săptămână ca să copieze un portret. Era o încurajare.

Kálmán pricepea acum că descoperitorul plăcilor

corespondente ale bateriei voltaice nu era un savant atât de mare ca acela care descoperise cum poţi înlănţui două inimi cu două plăci pictate, în aşa fel încât să se simtă mereu împreună, oricând, la orice depărtare.

În mai puţin de o săptămână înapoie şi portretul original şi copia. Toţi, comparând copia cu originalul, îi lăudară măiestria. Dar mai mult decât orice elogii, pe Kálmán îl îmbăta bătaia exaltată a propriei sale inimi: portretul ascuns, purtat lângă inimă, e şi mai reuşit.

Sosi şi ziua plecării. Kálmán mai avu o dată parte de fericirea de a călători în aceeaşi trăsură cu idolul inimii lui. Pe drum se putu convinge că îl iubeşte la fel ca înainte; scurta perioadă de răceală fusese doar o mică pedeapsă pentru infidelitatea lui, pentru acea zi pe care Kálmán o petrecuse în compania zeilor, a preoţilor şi preoteselor acestora, uitându-şi îndatoririle faţă de sfinţii răposaţi şi vii ai dumnezeului creştinilor, exprimate prin *Credo* şi *Amo.*

În dimineaţa plecării spre Viena, Kálmán mai avu o dată ocazia să-şi facă datoria de om al casei pe lângă Dorothea; apoi depărtarea se aşternu între ei.

Nu rămase ca jurat în casa prefectului, ci-şi luă o cameră în oraş şi venea la birou doar ca să-şi îndeplinească îndatoririle cotidiene. Pretextase că se pregăteşte pentru examenul de licenţă în avocatură.

Nu era adevărat. Lucra la piesa lui, asta-l preocupa.

Biróczy trecu examenul înaintea lui, cu calificativul *praeclarum* (excelent) şi găsi îndată un post ca adjunct al domnului Korcza.

Într-o bună zi îl vizită pe Kálmán. Chipul lui de gnom părea grav de această dată; îşi pusese şi guler tare, ca să arate şi mai sever. Era deja avocat, nu i se mai potrivea comportarea uşuratică de jurat. Acest lucru trebuia exprimat şi prin aspectul exterior.

— Ei, amice, cum stai cu Kövy? – fu prima întrebare.

Era vorba de cunoscutul manual numit aşa după autorul lui, faimosul profesor Kövy de la Patak, şi care cuprindea

toată ştiinţa juridică de pe-atunci.

— În linii mari sunt gata, răspunse Kálmán oarecum stânjenit.

— Ia să vedem.

Şi Biróczy începu să-l asculte pe Kálmán, aşa cum obişnuiesc studenţii să-şi pună întrebări din toată materia înainte de examen, ca un test înainte de a apărea în faţa comisiei.

Pe Biróczy nu-l mulţumiră deloc răspunsurile lui Kálmán.

— Recunoaşte, amice, că de doi ani n-ai mai pus mâna pe carte. Deşi peste o lună ai examenul final.

— Ei, dacă o parcurg o dată, îmi amintesc tot.

— Dar cu ce te ocupi tot timpul? Iarăşi scrii versuri? Născoceşti comedii?

— Ah, acum un an nu vorbeai cu atâta dispreţ despre versuri şi comedii.

— Pe-atunci eram încă student, iar acum sunt avocat.

— Aha, deci asta-i explicaţia gulerului tare pe care-l porţi la gât.

— Să lăsăm gluma, prietene. Viaţa fiecărui om are un scop, şi scopul tuturor este, în cele din urmă, să dobândească avere, deci viaţă tihnită, confort, fericire în familie. Pentru că şi fericirea în familie e asigurată numai dacă ai ce mânca. Şi acest scop e şi idealul meu, cu toată mutra mea de maimuţă, şi vreau să ajung la el, călcându-mă cu picioarele mele strâmbe. Darmite tu! Lumea îţi oferă fericire în sute de forme. De la bunică-ta ai să moşteneşti o avere imensă, ai perspective să contractezi o căsătorie care, pe lângă că te va ferici cu cea mai frumoasă fată din lume, îţi va aduce şi o avere de două ori mai mare, precum şi relaţiile necesare ca să ajungi în cele mai înalte posturi. Poţi fi iubit, sărbătorit, invidiat, şi pentru asta n-ai de făcut altceva decât să întinzi mâna. Altul în locul tău ar pleca în pelerinaj să mulţumească fecioarei Maria, ar slăvi Cerul pentru harul revărsat asupra lui; iar tu eşti pe cale să arunci totul peste bord. Vorbesc foarte serios. Am aflat de la Korcza că bunică-ta s-a interesat ce formalităţi legale sunt

necesare pentru dezmoştenirea unui descendent direct; poţi să-ţi imaginezi că nu e vorba de nenea Béni. Ştiu şi motivul pentru care e supărată pe tine. Întâlnirea cu actorii şi înclinaţiile tale poetice. Asta o ştiu de la Aszályi. Derbedeul ăsta infestează acum aerul Pestei şi fabrică versuri şchioape pentru publicaţii literare de cea mai proastă calitate; şi-i cântă pe Angyal Bandi şi pe prinţul Brunswick în alexandrini. În acelaşi timp scrie şi cronici despre toate cărţile apărute, în singura gazetă locală. Fereşte-te de omul acesta! Te-a scos deja dintr-un loc. Dacă te îmbogăţeşti, asta n-o să-l deranjeze; atunci ţie îţi va dedica epitalamurile, cupletele satirice, panegiricele, odele aniversare şi va veni zilnic să-ţi lingă farfuriile; dar dacă te atingi de poezie, te muşcă, pentru că ăsta-i teritoriul lui! Deci, din partea lui te aşteaptă furtună. Iar apoi tot cerul o să ţi se întunece. Puţină ceaţă ai şi putut observa. De ce-ai spus că doamna Bányaváry este sora ta, când nici măcar nu-i adevărat? Crezi că familia Decséry doreşte să se încuscrească cu trupe de actori ambulanţi? Şi în fine, dacă se află că te ocupi de poezie, nimeni nu va mai avea încredere în tine, nici în probleme particulare, nici în cele de stat.

— Şi totuşi asta am să fac, răspunse Kálmán.

— Amice, zise Biróczy, eu înţeleg spusele poetului: *„Singe, wem Gesang gegeben.”* Să cânte cel căruia îi este hărăzit cântecul. Dar pe el avea cine să-l asculte. O naţiune mare. Putea să-i cânte. Dar noi pentru cine cântăm? N-ai câştigat destulă experienţă până în ziua de azi? Cine te ascultă? Clasa aristocraţilor nici nu ne ştie limba. Femeile frumoase nu iau cărţi în mânuţele lor gingaşe. Un mecena bogat, care cheltuieşte sute de mii pentru biblioteca lui, apreciază doar literatura moartă, cea vie nu-l interesează. Nobilii se ocupă doar de probleme electorale; patriotul liberal consideră aiureli orice scrieri care nu se ocupă de politică, iar personalităţile politice îşi fac o virtute din a nu citi poezii şi a nu merge la teatru. Pentru popi, poezia este

pusă la index, şi n-o să-şi lase băutura şi cărţile de joc ca să citească. Ţăranului îi lipseşte total dorinţa de viaţă spirituală, n-are sensibilitatea necesară. Avocatul n-are nevoie decât de actele lui, de Tripartitum şi de decretele Curiei; pe inginer nu-l pasionează decât rigla şi compasul; medicul nu scrie decât reţete; negustorul face doar socoteli; aici nimeni n-are chef să asculte cântecul poetului. Spune, pe care din aceştia vrei să-l cucereşti?

— Pe toţi!

— Orgolioasă declaraţie. Dar dacă pe nici unul? Şi dacă, în plus, îţi pierzi din cauza asta norocul în viaţă, ce ţi se oferă pe tăvi de aur din toate părţile?

— Auzi, dragul meu prieten! Ştiu bine despre ce este vorba. Înţeleg, ba chiar pot să-mi explic de ce oamenii de bine din ţara asta au oroare de cei ce pribegesc pe căile artelor liberale. Pentru că pribegesc. Ştiu că mama căreia i se spune că fiul ei a devenit actor îşi pune cenuşă-n cap. Ştiu că devine proscrisă o întreagă familie dacă vreun membru al ei a târât onorabilul nume strămoşesc în sfera literaturii. Şi nu fără motiv. Cine vede ceata de hoinari zdrenţăroşi, flămânzi, veşnic însetaţi, atunci când nu sunt beţi, care ba evadează, ba sunt daţi afară, pentru că nu respectă nici familia, nici patria: care-şi boiesc faţa cu roşu, dar să roşească nu ştiu; care-i sperie cu strâmbăturile lor pe cei cu gust artistic; care nu vor să înveţe, n-au inimă să simtă, n-au habar de vocaţie; care s-ar da şi peste cap, dacă n-ar trebui să studieze şi asta; care cerşesc şi vând dragoste ieftină – da, acela e îndreptăţit să-şi deplângă orice rudă care are vreo legătură cu tagma asta. La fel de îndreptăţit să-şi renege odrasla care-i întinează numele nepătat este şi acel ce vede cât de turbat se sfâşie între ei doi scriitori, certându-se pentru o glorie efemeră. În ce hal se înjură. Cum se tăvălesc unul pe celălalt în mocirlă, şi cum se adresează amândoi, cu mutrele înnoroite, publicului dezgustat de cearta lor, cerşind cititori, cumpărători pentru producţiile lor anoste, lipsite de sentiment. Consider lucru firesc ca un asemenea individ să fie dat afară din casa

părintească. Dar ce ne facem, dacă vreodată vine cineva, şi nu unul, ci mai mulţi, spunând: „Hei, eu nu sunt slugă aici, ci împărat; noroiul nu-mi poate atinge faţa, doar lumina soarelui poate s-o facă! Ceea ce propovăduiesc nu este spre ruşinea mea, ci pentru gloria voastră! Eu nu cerşesc de la public, ci-i împart comori!” Şi dacă toată ţara răsună de triumf, dacă fruntea inspirată e încununată cu lauri, nu crezi că mândrele familii, fie de nobili, fie de ţărani (pentru că la noi şi ţăranii sunt mândri) îi vor primi cu bucurie la pieptul lor pe aceia care stau mai presus decât ei? Şi acela voi fi eu, şi cei ce vin cu mine. Iar dacă nu le place? Vor rămâne jos. Noi vom urca.

Biróczy rămase uimit. Nu-l mai auzise niciodată pe Kálmán vorbind pe tonul acesta. Tânărul poet se împurpurase la faţă, umbla de colo până colo prin cameră şi mâinile îi tremurau de emoţie.

— M-am trădat în faţa ta, spuse el cu însufleţire, strângând mâna prietenului său. Mi-ai smuls taina pe care până acum n-o ştiam decât eu şi hârtia mută. Toţi mă cunosc de om modest, îndatoritor. Nu-i adevărat. Sunt trufaş ca un diavol! Nu cunosc om mai puternic decât mine, nici bărbat, nici femeie! Dar află că nebunia mea are un sistem. Am în cap tot planul, cum să mă năpustesc în lume, ca Jupiter tunătorul! În ţara vecină tocmai s-a construit primul teatru naţional. Ei sunt întotdeauna cu un pas înaintea noastră. Vor să reprezinte la inaugurarea festivă o dramă maghiară. La primul spectacol vor juca pe scenă chiar domnii şi doamnele din înalta nobilime, pentru ca până şi cei plini de prejudecăţi să poată recunoaşte că scena e un altar şi nu stâlpul infamiei. Apoi va juca trupa lui Bányaváry. Pentru cea mai bună piesă, care se va reprezenta la inaugurare, s-a anunţat un premiu de o sută de galbeni. Am scris o dramă, abia am terminat-o. Ia-o şi citeşte-o, dar n-o arăta altcuiva. Şi după ce-ai citit-o întoarce-te la mine şi spune-mi drept: ţi se pare o nebunie ca atunci când se va pune întrebarea cine este autorul

acestei opere, să ies în faţă şi să spun: eu sunt acela! şi când recunosc asta, să nu-mi fie teamă nici că bunica mă reneagă, nici că iubita mă dispreţuieşte, nici că mi se vor închide toate porţile, ci, purtându-mi numele cu fruntea sus, să pot pretinde locul ce mi se cuvine pe scara onorurilor şi dragostei.

— M-ai încălzit şi pe mine, rosti Biróczy, deşi eu sunt un broscoi rece. Bine. Cum spui, în nebunia ta există un sistem. Asta văd. Am să-ţi citesc lucrarea, dar să ştii că în mine vei găsi un critic foarte sever. Cu atât mai mult, cu cât văd că eşti foarte bolnav, şi aş dori să te vindec. Mai ai un exemplar din lucrare?

— Am şi copiat-o pe curat.

— Am întrebat pentru că, de mi se va părea foarte frumoasă, aş putea fi tentat s-o arunc în foc.

A doua zi Biróczy se întoarse, înapoindu-i lucrarea citită. Tăcu îndelung.

— Ai citit-o? întrebă Kálmán curios, căutând să desluşească efectul pe chipul lui Biróczy.

— De la un cap la altul.

Faţa lui nu trăda nimic.

— Şi ce părere ai?

— Un diamant! – răspunse Biróczy fără să-şi schimbe expresia feţei şi după câtva timp adăugă: Şi asta va rămâne în vecii vecilor.

Kálmán îl asculta cu inima palpitând.

După o pauză, Biróczy continuă:

— E o lucrare care nu şi-ar găsi pereche nici dacă s-ar aduna toate capodoperele scrise de o sută de poeţi într-o jumătate de veac. Întotdeauna le va depăşi pe celelalte cu un cap.

(Cei cincizeci de ani ce-au trecut de atunci i-au adeverit spusele.)

Lui Kálmán îi ardeau ochii. Primea aceste elogii de la un om care nu măgulea niciodată pe nimeni şi nici să se roage nu obişnuia, ca să nu-l linguşească nici măcar pe bunul Dumnezeu.

— Însă...

Acum urma fatalul *însă.* Kálmán asculta atent, ţinându-şi răsuflarea.

— ...scopul pe care ţi l-ai propus nu-l realizezi cu această operă. Pentru că astăzi nimeni n-o înţelege. Trebuie să se nască o generaţie nouă, care să crească până la nivelul ei. Generaţia de azi nu se poate ridica la înălţimea ideilor tale. E ţara viermilor şi a curcilor adormite. Vei fi un Camoens care în ceasul morţii îşi aruncă operele în foc, frustrându-şi astfel patria neînţelegătoare. Această lucrare trebuie să rămână îngropată în fundul sertarului, pentru ca, atâta timp cât eşti în viaţă, să nu afle nimeni de ea, şi doar după moartea ta s-o găsească posteritatea şi să se îngrozească toţi ce comoară au îngropat cu tine în mormânt. Până atunci n-o arăta nimănui, pentru că proştii vor reacţiona la poemul tău precum câinii la sunetul viorii: scheunând de spaimă! Nimeni n-o va înţelege. Nobilii cultivaţi vor simţi un fior în şira spinării şi vor spune: ce idei îngrozitoare! Lumea savantă nu va gusta savoarea arhaică a limbii tale, iar vulgul, publicul profan în a cărui inimă voiai să trezeşti duhurile adormite, va râde cu hohote de gândurile tale. Şi cum va fi spectacolul? Pentru poezia aceasta ar trebui o trupă formată numai din interpreţi de talie internaţională. Fiecare personaj este o capodoperă. Când, unde se va găsi vreodată, poate o dată în cincizeci de ani, o generaţie de actori giganţi, capabili să ducă în spate dimensiunile înspăimântătoare ale personajelor tale? Pigmeii vor părea caricaturi, împiedicându-se de roluri. Şi, în fine, mai rămâne un strigoi, care citeşte gândurile. Domnul tuturor viilor şi morţilor. Nu Domnul Dumnezeu, ci câinele de cenzor. Îţi va ucide jumătate din idei. Prietene, pune-ţi opera nemuritoare în fundul sertarului...

— Nu vreau s-o ascund, spuse Kálmán cu o nelinişte febrilă. Prezint lucrarea la concurs. Nu risc nimic. Ori câştig, ori pierd. Dacă învinge, voi intra în lume printr-un arc de triumf şi atunci voi fi spart toate gheţurile. Iar dacă pierd,

plicul cu motto cuprinzând numele meu va fi ars, piesa va ajunge în fundul sertarului şi nu va mai ieşi niciodată la lumină. A treia posibilitate e exclusă.

— Ba, mai există o a treia, ba chiar şi a patra, spuse Biróczy.

— Să auzim.

— O, n-am nici o îndoială că membrii juriului, oameni de artă şi literatură, care-ţi vor citi lucrarea între patru pereţi, vor fi copleşiţi şi vor trâmbiţa lumii că s-a născut în ţară o operă nemuritoare. Nici nu se poate altfel. Cunosc toate talentele literare din ziua de azi; nu e nimeni care să ţi-o poată lua înainte, şi nu va fi nici de-acum încolo! Vei cuceri laurii literaturii. Dar cu atât mai de sus te vei prăbuşi. Piesa ta, anunţată ca o capodoperă a literaturii, pe scenă va părea o jalnică parodie din pricina interpretării proaste.

— O, nu judeci drept trupa lui Bányaváry! Ei vor juca la deschiderea festivă.

— Îi cunosc, i-am văzut pe Csongrád. N-am nici o obiecţie împotriva lui Cilike. E singura care va reuşi să redea virtutea şi suferinţa personajului, pentru că se va regăsi în el. Dar despre Bányaváry nu pot spune acelaşi lucru. Are obiceiul să joace cu un patos exagerat, pe placul publicului din provincie. Gesticulează mult şi minimalizează orice emoţie. Cu asta îţi va deforma radical eroul, personajul care are doar pasiuni măreţe; care este prea mândru să dezvăluie până în final că e rănit de moarte; care luptă cu el însuşi şi-şi domină patimile, până nu ajung ele să-l copleşească. Bányaváry nu poate să conceapă asta. El trebuie să urle de la un cap la altul. Aşa s-a obişnuit. Dar ceilalţi actori ce vor face din măreţele tale personaje? Aristocratul înflăcărat, care se revoltă din dragoste de patrie, va deveni un tâlhar guraliv, scăpat de la spânzurătoare. Moşneagul care se tânguie atât de emoţionant, va fi o babă plângăreaţă; ţăranul, care, cu doleanţa lui naivă, ar trebui să reflecte profilul epocii, va ajunge pe scenă un palavragiu neisprăvit care ar merita douăzeci şi cinci de nuiele pentru plângerea lui, iar

generosul personaj princiar va deveni un biet predicator calvinist. Intrigantul va fi fluierat pentru ticăloşia lui, iar principesa va fi o simplă jupâneasă. Parcă văd spectacolul, la sfârşitul căruia toţi vor întreba: asta a fost capodopera pentru care s-a făcut atâta vâlvă? Iar al doilea spectacol va rămâne pentru deceniul următor.

Kálmán zâmbi.

— Deci asta ar fi, după tine, a treia posibilitate; dar care e a patra?

— A patra, că totul se va întâmpla aşa cum visezi tu. Triumf pe toată linia. Opera ta va învinge, actorii vor juca minunat. Publicul te va diviniza; îl vei cuceri pe deplin. Poate că aceiaşi actori, care la Csongrád nu se pot ridica decât la nivelul unor personaje populare, în cealaltă capitală, unde vor fi urmăriţi numai de un public cultivat, se vor depăşi, devenind artişti, sau dacă vor reuşi să vină în Buda sau în Pesta, nobila competiţie cu necunoscutul îi va inspira şi vei câştiga alături de ei. De-abia atunci îi vei pierde cu totul pe cei la care ţii cel mai tare. Poetul ratat s-ar mai putea întoarce sub masca pocăinţei la bunica jignită, ar fi reprimit până şi la castelul Decséry; dar învingătorul olimpian este pierdut din punctul lor de vedere.

— Atunci să fie pierdut, spuse Kálmán aspru, hotărât. Dacă cineva mă respinge aşa cum sunt, să rămân pentru el acolo unde m-a aruncat. N-am să cerşesc nici pâine, nici dragoste. Pana îmi va fi şi mamă şi iubită. Nu voi fi primul care va fi trăit aşa. Dar eu aşa voi trăi.

Cei doi prieteni îşi strânseră îndelung mâinile, fără vorbă.

La despărţire, Biróczy îi spuse lui Kálmán:

— Având în vedere că între predarea lucrării şi anunţarea deciziei juriului sunt zece săptămâni bune, ai putea în acest răstimp să descaleci de pe Pegas şi să răsfoieşti Tripartitum şi Kövy, pentru că vei avea nevoie de diplomă.

— Aşa voi face, promise Kálmán.

Şi-şi ţinu promisiunea; timp de zece săptămâni nu-şi văzu decât de obligaţiile de serviciu şi se pregăti pentru licenţă.

Se înscrise la examen şi i se fixă şi termenul.

Fatidic termen! Examenul de avocatură cădea exact în ziua când trebuia să se anunţe decizia juriului asupra lucrărilor prezentate la concursul de dramaturgie.

Emoţia aşteptării rezultatului se dovedi mai puternică decât a examenului. Mai degrabă se gândea la vestea pe care i-o va aduce poşta, decât la opinia lui Werböczy despre chestiunile concrete pe care i le punea venerabilul substitut regal. Reuşi totuşi să răspundă.

A doua zi trebuia să dea examenul scris, pe care-l termină cu greu, frământat de soarta dramei lui, omiţând câte ceva din teză. A treia zi primi diploma. Era doar *laudabile.*

Existau trei categorii de clasificare la examenul pentru diploma de avocat: *praeclarum, laudabile* şi *sufficiens.*

Din punct de vedere al diplomei era absolut indiferent care din aceste cuvinte figura; dar pe Kálmán îl supără totuşi că a primit calificativul mediocru, el, care a fost întotdeauna primul din clasă, căruia nimeni nu putea să i-o ia înainte. Cum de i s-a putut întâmpla una ca asta? Şi chiar la ultimul pas!

În cinstea obţinerii diplomei, fu invitat la masă la domnul Korcza. Fostul patron îl aştepta nerăbdător. Era de faţă şi Biróczy.

— Numai *laudabile...*

Atâta spuse Kálmán în loc de salut şi părea foarte deprimat.

— Foarte rău! – râse tare domnul Korcza. Trebuia să primeşti *sufficiens!* Toţi oamenii mari au primit *sufficiens* la licenţă. Şi eu. Şi totuşi a ieşit ceva din mine. Şi Reviczky Adam a luat *sufficiens* şi a ajuns cancelar.

(Asta-i spuneau întotdeauna lui Kálmán binevoitorii, ca exemplu de urmat.)

Kálmán îşi zicea în sinea lui: „Ei, hai, consolaţi-mă! Să mai treacă două zile şi veţi vedea voi cine sunt eu!”...

Se grăbi să-i scrie bunicii că a dat examenul şi cu ce rezultat. Scrisoarea lui sosi deodată cu a domnului Korcza,

care, ca să prevină reacţia Coanei mari, îi dădu o explicaţie complicată. Kálmán a răspuns excelent, dar între membrii comisiei se afla un duşman al Coanei mari, care pierduse un proces împotriva ei; faptul că băiatul nu primise *praeclarum* era răzbunarea lui. Coana mare va crede asta şi-l va blestema pe cel din comisie, nu pe altcineva.

Iar Kálmán aştepta nerăbdător ziua cea mare. Timpul se târa cu paşi de plumb. Pe vremea aceea încă nu existau locomotive cu aburi; poşta făcea patru zile dintr-o capitală în alta.

În sfârşit, în a cincia zi primi scrisoarea mult aşteptată de la Bányaváry, pe care-l însărcinase să-i comunice rezultatul concursului.

Inima îi bătea năvalnic, mâinile îi tremurau când desfăcu scrisoarea; ochii îi scânteiau când începu să citească; apoi, când ajunse la capăt, bătaia inimii se poticni, mâinile îi căzură, iar ochii i se umplură de lacrimi.

Nu câştigase concursul.

Dintre toate lucrările prezentate la concurs fusese încununată o piesă tradusă dintr-o limbă străină. Laurii îi primea un traducător.

Dar capodopera lui? Colosul care va lumina posteritatea? Mândria literaturii? Cu ea ce s-a întâmplat?

Nici nu se pomenea de ea. Nu i se cuvenea nici măcar un fleac de menţiune încurajatoare... Nici n-au luat-o în consideraţie!

AMENINŢAREA BUNICII

După ce primi vestea cea proastă, Kálmán nici nu îndrăzni să mai iasă din cameră, credea că toţi oamenii de pe stradă îi pot citi insuccesul pe faţă; a doua zi îi trimise scrisoarea primită lui Biróczy.

Acesta veni la el în goană, cât de repede putea să gonească pe picioarele lui şchioape.

— O, Minos, Aeacus şi Rhadamanthus! Critici dramatici ai infernului! O, sfinte rege Midas, prototip al criticului de artă! Fiţi pe veci binecuvântaţi şi slăviţi! Prietene, să ştii că aceşti critici îţi sunt cei mai mari binefăcători. Ce s-ar fi întâmplat cu tine dacă în locul acestei ştiri Bányaváry îţi scria că drama ta a fost premiată şi peste două săptămâni el şi cu Cilike vor interpreta în ea rolurile titulare?... Bunică-ta e de ieri aici!

Ah! Kálmán păli la această veste.

— Şi nu m-a înştiinţat de prezenţa ei.

— Păi nu! Şi eu am aflat de la Korcza, care mi-a destăinuit ştirea cerându-mi să păstrez cu străşnicie taina. Mai ales ţie n-am voie să ţi-o dezvălui. Nici n-o spun nimănui, decât ţie. Venirea bătrânei mi-a vârât un cui în cap. Toată ziua umblă cu Korcza în trăsură, nu ştiu unde şi de ce. Iar când Coana mare se află la Korcza în birou, se redactează nişte acte, în care Korcza nu dă voie nimănui să arunce măcar o privire. Presimt un pericol. Noroc că drama ta a eşuat, şi singura ta vină rămâne întâlnirea de la Kordiţa, care nu este decât *actus minoris potentiae* – drama ar fi fost *crimen laesae majestatis.* Ergo, trăiască înţeleptul Areopag care ţi-a luat această crimă de pe umeri. Acum mă întorc în grabă la birou şi încerc să-l păcălesc pe Korcza, să-

mi spună ce vânt a adus-o aici pe bătrână.

Kálmán dădu din umeri, nu-i mai păsa de nimic.

Dar nu trebui să aştepte rezultatul încercărilor binevoitoare ale lui Biróczy. Misterul se dezlegă de la sine.

Abia plecase prietenul său, când uşa se deschise şi intră bunica, în obişnuita ei rochie de casă, pe care în orăşelul ei o purta şi pe stradă; dar nu cu acelaşi chip drăgăstos, cu care se obişnuiseră rudele şi cei ai casei.

Avea în privire, în ţinută, în toată fiinţa ei o aroganţă distantă. Orgoliu aristocratic îmbinat cu o severitate rigidă, aspră.

Kálmán se grăbi să-i sărute mâna. I-o îngădui, dar nu-l sărută pe obraz, nici nu-l îmbrăţişă ca altădată.

Fără o vorbă, fără să aştepte invitaţie, se aşeză pe singura canapea şi privi de jur împrejur prin cameră.

Într-un târziu glăsui:

— Unde ţi-e diploma?

Kálmán o scoase din dulap şi i-o întinse. Coana mare îşi aruncă privirea pe diplomă, citi semnăturile şi i-o înapoie. Apoi tăcu vreme îndelungată şi la un moment dat începu să vorbească pe un ton sec şi rigid:

— Ce vechituri sunt mobilele astea!

Apoi porni prin cameră, examinând tot, deschizând dulapurile.

— Ce lenjerie grosolană; e tot aceea cu care ai plecat de-acasă!

Ţintui cu privirea şi patul.

— Păi tu te înveleşti cu o singură pătură?

Cercetă dezaprobator şi conţinutul tabacherei.

— Ei, vino cu mine, însoţeşte-mă.

Kálmán se grăbi să-şi schimbe haina.

— Cine e croitorul tău? Costumul îţi stă oribil.

În faţa casei îi aştepta o birjă care-i duse într-un loc dinainte comunicat, pe una din străzile cele mai frecventate ale oraşului, şi se opri în faţa unei case cu etaj.

Bătrâna urcă împreună cu Kálmán la etaj. Se opri în capul

scării, scoase o cheie din geantă şi descuie uşa.

— Intră.

Kálmán zări o cameră elegant mobilată, cu pereţii acoperiţi de covoare şi tablouri în ulei. Părea un salon de primire. De aici, Coana mare deschise uşa spre altă cameră, aranjată ca birou, cu toate mărunţişurile necesare pentru confortul unui bărbat. În afară de masa de scris mai erau acolo şi o masă pentru jucat cărţi, o etajeră pe care se aflau pipe de preţ, din spumă de mare şi o bibliotecă, ale cărei uşi deschise îngăduiau să se vadă cărţile elegant legate. Trecură apoi într-o a treia cameră, un dormitor mobilat simplu, dar confortabil. De aici se mai deschidea o odaie cu vedere spre grădină şi ieşire pe culoar. O locuinţă cu două ieşiri, cât se poate de potrivită pentru un tânăr burlac.

— Asta va fi pe viitor locuinţa ta, spuse Coana mare, şi-i explică destinaţia fiecărei camere.

Apoi deschise pe rând dulapurile.

— Aici ai lenjeria, aici argintăria, dincoace porţelanurile. Angajează un valet destoinic, care să aibă grijă de toate şi să poată face faţă dacă primeşti pe cineva în vizită. Să-ţi comanzi hainele la Szekula, e cel mai vestit croitor din ziua de azi. Când se ofilesc florile de pe balcon, trebuie trimise la grădinar şi aduse altele în loc.

Şi, trăgând la o parte perdeaua de pe o uşă dublă, Coana mare arătă spre balconaşul încărcat cu flori la modă.

— Acum vino cu mine în grajd.

Casa avea şi grajduri pentru cai.

Maşinal, Kálmán se lăsă condus de bunică-sa. Grajdurile se aflau în curte. În faţa unuia stăteau un geambaş şi un grăjdar. Coana mare le făcu semn şi aceştia aduseră din grajd doi cai; unul, un metis sur rotat, frumos şi viguros, celălalt, un şarg obişnuit.

Geambaşul spuse că preţul primului cal e o mie două sute de florini, al celui de-al doilea două sute cincizeci, pe care doresc să-l păstreze înălţimile lor?

— Fireşte că pe amândoi, răspunse Coana mare. Cine

ţine cal, ţine şi grăjdar, iar acesta are şi el nevoie de cal, când îşi însoţeşte stăpânul. Avocatul meu, domnul Korcza, vă va plăti.

Geambaşul făcu o plecăciune adâncă în faţa înălţimilor lor şi-l încredinţă pe conaş că a făcut o afacere foarte bună; va spune tuturor că l-a vândut pe Fulger cu o mie opt sute de florini.

Lui Kálmán i se strânse inima. Simţea ceva de rău augur în tot luxul acesta pe care i-l oferea bunică-sa, fără să-l întrebe dacă doreşte acest lucru.

— Ia-ţi cheile, spuse doamna Jenöy, şi îngrijeşte-te să ţi se aducă tot ce crezi necesar din vechea ta locuinţă. Mobilele vechi dăruieşte-le valetului.

Vorbea tot timpul pe un ton atât de sec, de parcă ar fi fost străini.

Kálmán îşi făcu în cele din urmă curaj s-o întrebe unde a tras.

— Eu? Nu mai stau nicăieri. Trăsura, cu toate bagajele, mă aşteaptă în faţa casei domnului Korcza, de-acolo pornesc îndată spre casă. Nu e nevoie să mă însoţeşti. Birjarul ştie unde să mă ducă. Tu aranjează-ţi casa. Iată cheia biroului. În sertarul interior vei găsi venitul tău pe o jumătate de an. Ţi-am cedat veniturile moşiei de la Ivánka. Cred că ai să te descurci cu atât. Opt mii de florini pe an. Jumătate sunt în dulap, cealaltă jumătate o vei primi de Sfântu' Gheorghe de la arendaş. Dacă nu te descurci, anunţă-l pe domnul Korcza şi se va ocupa el pe mai departe.

Uluirea îi copleşea toate celelalte sentimente. Ar fi trebuit să-şi exprime recunoştinţa pentru această mărinimie dusă până la risipă, dar abia reuşi să-şi stăpânească sentimentele ostile într-atât, încât să ia mâna bunicii şi s-o ducă la buze.

Bunica observă întrebarea pe care-o ascundea nedumerirea, şi în timp ce buzele reci ale lui Kálmán atingeau mâna ei rece, şi-o retrase cu putere şi spuse:

— Învaţă să fii domn!

Iar când Kálmán o conduse spre birjă, îi porunci cu un semn să nu se aşeze lângă ea, apoi se mai întoarse o dată spre el, repetând cuvintele anterioare:

— Fii domn!

Apoi trânti uşa trăsurii şi dispăru.

Kálmán urcă în noua lui locuinţă.

Şi după ce trecu prin camerele luxoase, după ce-şi privi mobilele de mătase şi marochin, se aruncă pe pat şi plânse amarnic.

Aşadar, nimic altceva, decât *domn!*

Cum să nu plângă omul, când i se spune să fie *nimic!*

Răzbunarea bunicii era deplină. Momentul era bine ales, într-o zi de eşec, de dezamăgire. Toţi aştrii complotaseră să-i prezică lui Kálmán: *nu fi nimic, fii doar domn!*

CĂLARE

Care este diferenţa dintre un om şi un domn? Unul din ei stă pe cal. Scara şeii e primul pas spre înălţimi. Eşti prost? Încalecă şi vei deveni deştept. Ai mutra strâmbă, ciupită de vărsat? Încalecă şi ai şi devenit frumos. Nu primeşti bani împrumut? Încalecă şi ţi se vor aduce pe tavă. Nu-ţi dă atenţie femeia adorată? Încalecă şi va înnebuni după tine. Eşti timid, fricos? Încalecă şi vei fi viteaz. Sărmanul preot luteran, când merge pe jos, toţi i se adresează cu „preastimate”, dar dacă se urcă pe cal, până şi miniştrii şi deputaţii vor recunoaşte că e vicar.

Calul îl înnobilează pe om.

Încă de pe vremea romanilor, nobilii purtau titlul de *eques,* iar la secui notabilităţile sunt onorate cu numele de *cap-de-cal.* Până şi vreo doi dintre sfinţi sunt înfăţişaţi călare, şi bietul creştin bombăne, când vede icoana din altarul bisericii sfântul Ladislau, că acum trebuie să se închine şi calului odată cu sfântul?! Iar dintre zei doar Apollo ţinea cai: un echipaj de patru pentru Phaeton, şi un cal de călărie, Pegasul, când se ocupa de poezie.

Dar lumea apreciază mult mai mult un metis obişnuit decât un Pegas.

Această constatare o făcu prietenul nostru Kálmán. Îşi dădu seama că tot ce-a învăţat la şcoală, tot ce are în cap nu-l duce atât de repede înainte, ca un vrednic telegar.

Tinerii îl considerau drept conducătorul lor spiritual. Deveni un oaspete binevenit în saloanele protipendadei. Personaje importante îl onorau cu prietenia lor. Foşti colegi de şcoală îi solicitau umil înalta protecţie, domnişori eleganţi îl onorau cerându-i bani împrumut.

Dar cel mai puternic efect îl observă la familia Decséry. Prinţesa se mutase din nou la Pesta pentru perioada de iarnă, şi Kálmán era un musafir zilnic al casei.

Învăţase să fie spiritual şi amuzant. Se obişnuise ca în locul profundelor discursuri poetice, să discute inteligent despre evenimentele zilei şi să se exerseze în arta înaltei conversaţii de salon.

Prin familia Decséry ajunse să fie prezentat şi la curtea palatinului. Acesta se însurase a treia oară şi, de dragul principesei care tocmai născuse, curtea din Buda era inundată de tot ce exista mai strălucitor.

Alteţele lor îl onorară în mod deosebit pe chipeşul tânăr, căruia i se permise să prezinte vestitul dans maghiar cu ocazia unui bal de curte. Toate domnişoarele s-au îndrăgostit de el în urma acestui dans, iar contesa Dorothea, pentru prima oară prezentată la curtea palatinului cu această ocazie, fu primită de arhiducesă cu urări de fericire şi aluzii graţioase, care făcură să roşească frumos chipul de madonă.

(Contesa Dorothea nu se farda niciodată cu ocazia balurilor de curte.)

Însuşi Alteţa sa palatinul binevoi, în câteva rânduri, să i se adreseze afabil lui Kálmán. Îi spuse că i-a cunoscut tatăl, un bun soldat, ce şi-a vărsat sângele pentru suveranul său.

Kálmán îi declară Alteţei sale că şi în vinele lui clocoteşte sângele tatălui său.

— Dar să nu mai scrii nici un fel de cronici!

Încă nu puteau uita „Cronica de la Csittvár”.

Cu tot parfumul, tămâia şi moscul din saloane, tot mai străbătea mirosul greu al tradiţiilor de pe vremea lui Rákóczi. Tânărul care greşise atât de grav nu era încă destul de îmbibat de parfumurile ameţitoare. Deşi se străduise destul să-si repare greşeala.

În mai multe rânduri, Alteţa sa nu ezitase să-şi exprime înalta apreciere pentru excelentele discursuri ale prefectului Decséry, discursuri care exprimă cel mai bine tendinţa politică moderată, loial-patriotică. Era o apreciere

indirectă la adresa lui Kálmán, deoarece era de domeniu public faptul că el scrie discursurile prefectului.

Când veni primăvara, lui Kálmán i se îngădui să le însoţească pe doamnele Decséry, în vizită la palatul de vară de la Alcsut, unde familia princiară îşi petrecea lunile călduroase.

Aici familia palatinului ducea o viaţă cât se poate de degajată. Înconjuraţi de lume şi lăsând rezerva la o parte. Arhiducesa vizita deseori colibele săracilor, îngrijind bolnavii, botezându-le copiii, iar copiii ei vitregi şi propriul ei fiu se jucau împreună cu copiii de ţărani. Mai trăieşte şi în ziua de azi un ţăran, acum un bătrân de şaptezeci de ani, care pe vremea aceea, ca mic copil, striga sub balconul palatului: „Pista Palatinul, vino odată la joacă!” Cu puşca lui de soc trăgea Pista Palatinul, şi după joacă se înfrupta cu poftă din bucata lui de pâine neagră.

Deseori, pe pajiştea înmiresmată de pergolele de trandafiri, apărea graţioasa arhiducesă, pe atunci tânără şi surâzătoare, întotdeauna înveşmântată în alb, ţinându-şi băieţelul în poală şi, înconjurată de copiii vitregi, asculta glumele chipeşului tânăr, care-l distra pe micul arhiduce cu poveşti populare auzite de la bunică-sa; poveşti populare maghiare originale, autentice, despre aventurile lui Csalóka Péter. despre ţiganii puşi pe şotii, despre studenţii cei şireţi; îi cânta romanţe populare despre ciobanul secui, despre Albă ca zăpada, îi arăta cu tibişirul pe tăbliţa neagră de ardezie cum dintr-un vânător şi trei hoţi se poate face în cele din urmă o barză. Micul arhiduce se distra de minune. Arhiducesa era fericită că-şi aude odrasla râzând, iar palatinul era încântat de bucuria generală.

Reieşi în cele din urmă că baladele ciobanului secui şi poveştile lui Csalóka Péter, auzite de la bunică-sa la vârsta de patru anişori, îi foloseau mai mult decât tot ceea ce învăţase ulterior.

Într-o bună zi, prinţesa Decséry îi comunică lui Kálmán plăcuta surpriză că în scurt timp va primi numirea de

secretar la Locotenenţă.

Dintr-o dată un pas uriaş.

Cu aceeaşi ocazie, prinţesa aduse vorba şi despre apropiata sărbătorire a zilei de naştere a micului arhiduce, sugerând că ar fi o idee bună din partea lui Kálmán, ca om ce s-a ocupat cândva cu poezia, să scrie un mic şi drăgălaş poem aniversar pe care să-l trimită înalţilor părinţi.

Kálmán îşi muşcă buzele. Nu-i de ajuns să ştie că-şi datorează norocul unui copilaş care mai stă în braţe, mai trebuie să dea şi chitanţă pentru asta; ba mai mult, chitanţa să fie scrisă în versuri.

— Scuzaţi-mă, prinţesă! – ridică el capul. A trebuit să-i promit bunicii că nu voi mai scrie niciodată poezii.

— Aşa, spuse prinţesa, apăsând ciudat cuvintele. Atunci nu scrieţi. Faceţi aşa cum v-a *poruncit* bunica. Eu v-am *rugat* doar.

Lăsă să se înţeleagă că i-ar fi şi ea *bunică.*

Dar nu mai aduse vorba despre versuri, spre marea bucurie a lui Kálmán. Avea dintotdeauna o repulsie pentru poeziile de felicitare. Parcă ar fi un sărut pe mâna înmănuşată.

Peste două zile avea în mână numirea în postul acela de invidiat. Trebuia sărbătorit evenimentul!

Kálmán îi invită pe toţi tinerii cunoscuţi, inclusiv Bálvándy, fireşte, cu care era în relaţii deosebit de amicale de când avea şi el cal. A fost un banchet vesel şi somptuos. Toţi au toastat în cinstea lui Kálmán, slăvindu-l ca far al tineretului, ca bărbat, cavaler, ca viitor deputat, ca gazdă primitoare; Biróczy era inepuizabil la rostit toasturi spirituale. Bálvándy îl salută pe Kálmán ca rival invincibil, care l-a aruncat din şa ori de câte ori au concurat sub ochii unei femei. După încheierea numeroaselor toasturi, fireşte că au spart toate paharele, ceştile şi farfuriile. Aşa se obişnuieşte. Au negustorii de sticlărie şi porţelanuri destule.

Înainte de ivirea zorilor, când tinerii nu mai ştiau ce-ar putea face, unul dintre fluşturatici observă spadele de scrimă de pe perete şi propuse un asalt, fiecare să lupte

pentru adorata lui. Numai până la manşete. Cine reuşeşte prima zgârietură câştigă.

Bine! Împinseră îndată la o parte scaunele şi mesele, traseră la sorţi, cine cu cine să se bată, iar Biróczy se caţără pe o masă, ca arbitru.

Tinerii îşi puseră măştile din plasă de sârmă, îşi traseră mănuşile din piele de căprioară şi demonstrară de ce sunt în stare. La urmă rămaseră neînvinşi doar doi viteji: Kálmán şi Bálvándy.

— Ce-ar fi să luptăm pe tot corpul?

— Foarte bine, să ne batem pe tot corpul.

— Fără plastron?

— Ce nevoie avem de plastron?

Şi cei doi se repeziră unul la altul, bătându-se atât de prieteneşte, că atunci când, osteniţi, îşi scoaseră cămăşile, braţele, coastele şi pieptul le erau acoperite de vânătăi mari cât palma, iar pe alocuri le crăpase şi pielea. Noroc că spadele erau boante.

Ce glorie! Toată societatea recunoscu că Jenöy se bate ca un adevărat spadasin!

Bálvándy declară că nu s-a întâlnit niciodată cu un adversar atât de puternic. Şi lovitura care-i învineţise deodată două unghii de la mână îl va durea vreo două săptămâni. Îşi recunoscu propria greşeală, că a lovit mereu cu latul spadei, în timp ce Kálmán dăduse toate loviturile cu tăişul.

Cu aceasta se despărţiră cu toţii ca buni prieteni şi plecară la culcare în zorii zilei.

Kálmán se culcă şi el, dar nu-i veni somnul în gene. Ţintuind cu privirea florile înzorzonate de pe draperia de damasc, se gândea: „Cum înşel eu lumea! Doar nu sunt nici domn, nici cavaler, nici chefliu, nici spadasin. Nici moştenitorul unor părinţi bogaţi, nici protejatul prinţilor. Nici om mare, nici funcţionar carierist, nici curtezan invidiat. Tot luxul, toată strălucirea ce mă înconjoară nu-mi aparţin, nu sunt reale, ci doar uzurpare, minciună, amăgire.

Nu sunt nimic, doar un poet damnat, pe care familia îl va renega, căruia i se vor închide porţile saloanelor aristocratice, care n-are altă vocaţie decât să sufere şi să piară. Şi totuşi, ăsta sunt. Nimic altceva. Restul e doar minciună. Cât va mai dura?”

— O, nu-ţi poţi părăsi sufletul!

Omul poate să-şi uite dragostea, ura, averea pierdută; dar muza niciodată! Se întoarce ori de câte ori e alungată şi-i umple inima cu plăceri pe care nu le pot oferi buzele femeii.

Lovit cu gârbaciul, Ovidiu plânge tot în versuri: *Vai, dragă tată, poezii eu nicicând n-oi mai spune!* Iar lăuta sună armonios sub loviturile destinului. Asta consolează, readuce la viaţă, ucide!

Degeaba i se pun piedici în cale, are în frunte o stea care-l ridică din nou spre cer.

Degeaba i se spune că „n-are cine să te înţeleagă!” Va cânta pietrelor, ca Orfeu; mării, ca Ossian; pustei, ca Petőfi; va cânta pereţilor temniţei, ca Balassa, sau celor mai nesimţitori decât stânca, decât pusta sau decât marea: va cânta preoţilor, ca Dante.

Asta nu-l lăsa pe Kálmán să închidă ochii, să viseze.

„Cât timp voi mai putea tăinui că sufletul meu şi cu mine mergem pe căi diferite? Că ies însetat din cârciumă, nefericit de la întâlnirile de dragoste, că gloria mă înjoseşte?”

Fereastra dormitorului era închisă cu obloane, ca să fie întuneric, dar în birou oblonul era pe jumătate deschis şi, trecând prin ţesătura trandafirie a draperiei, o rază de soare poposi pe masa de lucru.

I se păru că sufletul lui şade la birou.

Pe hârtia albă zăcea pana, neatinsă de luni de zile.

Îşi ţinuse credincios promisiunea: nu mai scria poeme, iar pentru lucrări de birou va avea ocazii abia de-acum încolo. Pana putea să zacă.

La un moment dat, avu impresia că pana părăsită se mişcă de la sine, se ridică înclinându-se ca pentru scris, iar

vârful ei, tremurând în raza trandafirie de soare, părea că scrie litere pe foaia aflată dedesubt.

„Aha! Vechea poveste a penei care scrie singură! Un păianjen şi-o fi legat firul de pană şi o ridică în felul acesta!” îşi zise el şi adormi.

Când se trezi într-un târziu, nici nu-şi mai aminti viziunea din zori, pana care scria singură. Avea un gust amar în gură şi senzaţia că-l dor şi firele de păr din cap. Aceste distracţii aristocratice sunt totuşi o născocire bună pentru uciderea gândurilor.

A doua zi se duse să-i mulţumească palatinului pentru înalta favoare şi luă masa la familia Decséry.

Prinţesa îl lăudă pe Kálmán pentru favoarea pe care i-o arată... micul arhiduce. Vorbeşte adesea despre el şi a învăţat deja să deseneze vânătorul transformat în barză.

În ziua aceea şi contesa Dorothea era foarte amabilă. Chipul ei trăda adeseori că îi ascunde ceva lui Kálmán, dar că tare ar dori să se găsească cineva care să-i şoptească secretul.

Acel cineva fu prinţesa:

— Nici nu ştiţi cu ce-şi bate capul Dorothea?

— Vai, mamă, se ruşină contesa.

— Ei, hai, arată-i, o îndemnă prinţesa, el se pricepe, va fi un judecător competent.

— Despre ce este vorba? – întrebă curios Kálmán.

— Păi, având în vedere că dumneavoastră nu aveţi voie să scrieţi versuri, spuse prinţesa surâzând şi aruncând o privire spre nepoata care roşise, îmbufnată, a scris Dorothea poezia de felicitare pentru ziua de naştere a favoritului dumneavoastră.

Şi luând, mai mult cu forţa, poezia de la Dorothea, i-o întinse lui Kálmán. Dorothea se întoarse spre fereastră, făcând pe bosumflata, dar aruncând pe furiş câte o privire lui Kálmán, în timp ce acesta citea poezia:

— Eu n-am ştiut nimic despre asta, explică prinţesa, ei i-a venit ideea să scrie poezia în locul dumneavoastră, dacă

dumneavoastră n-o puteţi scrie.

(Aşa şi trebuie, îşi spuse Kálmán; eu, care mă pricep, nu pot scrie poezii, ca să-ţi fiu pe plac; iar tu, care nu te pricepi, ai să versifici, ca să-mi fii mie pe plac.)

— Ei, ce spuneţi? – îi ceru prinţesa opinia.

Era cam greu de emis o părere. Pentru că dacă ar vorbi poetul din Kálmán, ar face nişte observaţii foarte neplăcute. Concepţie rudimentară; multe idei se repetă; vorbărie inutilă; cuvinte incorect alese, nici un ritm în exprimare, lipseşte total simţul metricii şi al cezurii; cadenţe masculine disonante şi, în general, rime proaste, expresie a jalnicelor încercări de versificaţie ale unei fete.

Dar dacă-l lasă să vorbească pe îndrăgostit? Ah, acesta a citit cu totul altceva. Efortul divin al unei tinere îndrăgostite, care, cu aripile ei delicate, vrea să-l ridice de la pământ pe înlănţuitul Prometeu. Dovada dragostei şi abnegaţiei. O feerică declaraţie de dragoste, ca o viziune de vis. Inima adorată îi dă de ştire că simte alături de el, că iubeşte tot ce iubeşte şi el. Că nu e geloasă pe rivala ei, muza; aduce şi ea o jertfă pe altarul idolului lui; nu contează ce anume.

— Este foarte frumoasă, spuse Kálmán, şi dacă inima îi şoptea asta, nici nu minţea.

— Ba nu, protestă Dorothea, ştiu prea bine că e plină de greşeli.

— E frumoasă aşa cum e. Contesa poate s-o semneze.

— Nu v-am arătat-o ca s-o lăudaţi, ci ca să-i corectaţi greşelile.

— Dar atunci poezia ar avea doi autori, şi ar trebui semnată cu două nume.

— Da, da, să semnăm amândoi, spuse pripită Dorothea.

Prinţesa se grăbi să readucă tonul conversaţiei pe făgaşul normal.

— Ar fi prea devreme. Mai bine i-aţi explica Dorotheei greşelile de tehnică; ea n-a învăţat regulile.

Deci Kálmán profită de ocazie să-i dea contesei lecţii de prozodie; să-i explice ce este rima, ce e asonanţa; îi vorbi

despre ritm, despre licenţele poetice ale limbii maghiare, despre diferitele picioare metrice, dintre care iambul e preferat de muza cu coturni a tragediei, iar troheul de muza cu veşmânt lung a poeziei lirice; şi aşa mai departe...

În urma acestor lecţii, Dorothea putea să corecteze şi singură poezia de felicitare. Aşa a fost expediată poezia şi, desigur, şi-a făcut efectul.

Iar de-atunci încolo, se vede treaba că domnişoara contesă Dorothea a făcut o pasiune pentru scrierea poeziilor.

În fiecare zi îi prezenta lui Kálmán o nouă surpriză. Poezioare nevinovate, gândurile răzleţe ale unui suflet de copil, nepătrunse de flacăra fanteziei femeii.

Dar inima iubitoare nu-şi punea problema ce fel de versuri sunt, ci doar că sunt versuri. Porumbei de jertfă pe altarul zeiţei lui, altar pe care el nu are voie să aprindă focul.

Cel mai mult îi plăcea lui Kálmán că, în familie, Dorotheei începuse să i se spună „mica poetă”. Iar cuvântul acesta are două înţelesuri. Poate însemna şi „soţia poetului”.

Poezioarele naive încălzeau inima lui Kálmán mai tare decât toată înflăcărarea lui Byron, Goethe sau Tasso.

„Ei, dacă vei simţi vreodată cum arde în vâlvătăi flacăra mea! Te va pârjoli, vei fi pierdută atunci!”

Se apropia iarna, şi la castelul din Buda aveau loc pregătiri pentru sezonul monden. Erau planificate în perioada carnavalului trei baluri de curte, două concerte şi spectacole de amatori. Primele pentru ajunul Crăciunului, iar celelalte de Lăsata Secului. În cercurile distinse se complota intens... despre toaletele de bal; artişti din Viena şi Pesta fuseseră invitaţi din timp pentru a lua parte la festivităţi.

Şi în palatul Decséry existau persoane care abia aşteptau viitoarele petreceri. Carnavalul acesta poate aduce şi alte bucurii. Relaţiile tăcute ale tinerei perechi deveniseră atât

de cunoscute, că organizatorii spectacolului de amatori nici nu le-au mai oferit roluri contesei Dorothea şi lui Kálmán. N-ar fi fost de bonton să joace împreună în faţa publicului.

Dar destinul puse o cruce neagră tuturor acestor planuri şi visuri plăcute.

Într-o după-amiază de toamnă, cel mai tânăr arhiduce, preferatul familiei, s-a îmbolnăvit de difterie şi nici cei mai vestiţi medici din lume nu l-au putut împiedica a treia zi să zboare acolo unde corul de îngeri are nevoie şi de glasurile fiilor de prinţi.

Acest trist eveniment puse capăt tuturor pregătirilor strălucitoare. Curtea se îmbrăcă în veşmânt de doliu, se renunţă la baluri şi concerte; multe familii aristocratice se înapoiară la Viena, ca să nu-şi petreacă iarna în oraşul întristat; Budapesta se întunecase brusc: doliul acoperise întreaga capitală.

Arhiducesa era distrusă; nu s-a lăsat convinsă să părăsească palatul de la Alcsut; voia să rămână acolo, aproape de mormântul copilului iubit, şi chiar când începu vremea urâtă, spre sfârşitul toamnei, trecea zilnic prin locurile unde-şi petrecuse după-amiezele însorite împreună cu micuţul ei preferat; unde acesta întindea mânuţele după fluturi cu aripi aurii. Acum pe alei fluturau doar frunze galbene, iar în curând, din norii iernii vor zbura fulgi de nea.

Căderea zăpezii o surprinse pe arhiducesă tot la Alcsut. Nu puteau s-o convingă să meargă la Buda. Îşi petrecea toată ziua în fosta cameră a copilului, privindu-i hăinuţele şi jucăriile; admira conturul stângaci al vânătorului transformat în barză, desenat de copil pe tăbliţa de ardezie. Era pentru ea o capodoperă mai scumpă decât toată opera lui Rafael.

Şi dacă afla că s-a îmbolnăvit vreun copil din sat, îl vizita în fiecare zi şi petrecea ore în şir la patul lui. Iar copiii bolnavi se îngrozeau de apariţia ei. De ce le era groază? Pentru că prinţesa le şoptea la ureche nişte lucruri atât de stranii. Le vorbea frumos, îi săruta, şi între vorbe frumoase şi sărutări, îi ruga în şoaptă ca atunci când vor pleca în cer

(pentru că toţi copiii ajung în cer) să ducă un mesaj copilaşului ei drag, să-i spună că mama lui nu se gândeşte decât la el.

Din cauza aceasta se îngrozeau copiii bolnavi de vizitele arhiducesei. Dumnezeu ştie de ce, copiilor nu le place deloc să meargă în cer, chiar dacă au de transmis un mesaj unui prieten atât de drag.

Iar serile, arhiducesa se închidea în camera ei şi cânta psalmi până noaptea târziu, acompaniindu-se la armoniu. Toţi cei ce-i cunoşteau durerea o compătimeau din tot sufletul. Şi Kálmán fusese foarte impresionat de moartea micului său protector. Poate simţea că nu va mai spune nimănui poveşti pentru copii. La moartea copilului, scrisese un poem minunat, pătruns de profundă simţire. Acum nu fusese nevoit de îndemnuri, ca pentru poezioara omagială. Nu-i mai puneau stavilă nici interdicţia bunicii, nici propriul lui orgoliu. Evocarea prinţişorului dispărut nu mai însemna linguşire.

Arhiducesa puse poemul în cartea ei de rugăciuni şi-i mulţumi poetului printr-o epistolă scrisă chiar de mâna ei, făgăduindu-i că orice dorinţă ar avea vreodată în viaţă, pentru a cărei realizare ar avea nevoie de influenţa ei, s-o înştiinţeze, şi poate fi sigur că va găsi în persoana ei un veritabil protector.

Această expresie delicată a compătimirii îi conferi lui Kálmán anumite drepturi la curtea palatină, pentru care era invidiat de mulţi nobili sus-puşi.

În cetatea Budei zilele se scurgeau într-o monotonie oficială. Alteţa sa ţinea zilnic audienţe, fără să-şi păstreze vreo zi pentru propria lui odihnă.

Pe-atunci, palatul din cetatea Budei era foarte sobru şi modest. Zidurile groase de-o jumătate de stânjen erau acoperite doar cu tapet din hârtie, nu cu mătăsuri şi marmură ca-n ziua de azi. Mobilierul sălilor de audienţă nu avea nici catifea, nici aurărie; scaunele şi canapelele lăcuite în alb erau tapiţate cu piele de culoare verde închis. La fel

de sobră era şi sala de aşteptare. Lateral, laviţe lungi fără spătar, în mijloc o masă acoperită cu postav, la un capăt al căreia şade secretarul palatinului, îi notează la rând pe cei sosiţi, iar apoi îi introduce câte unul la Alteţa sa.

Această funcţie presupune o minte ageră şi cunoştinţe multiple. Trebuie să ghicească rangul ierarhic şi importanţa numelor notate, şi pe această bază să decidă cine intră primul şi cine mai la urmă. Să recunoască *persona grata* care are prioritate în faţa tuturor. Ba trebuie să aleagă şi temele, pentru că se poate întâmpla să vină un nobil mai mărunt, dar într-o chestiune importantă; atunci i se dă întâietate. Iar dacă vreun solicitant zăboveşte cam mult la palatin, secretarul intră din când în când cu un act oarecare în mână în sala de audienţe şi-i atrage atenţia respectivului că mai sunt şi alte probleme la rând. Este o funcţie extrem de importantă.

Sala de aşteptare este şi acum plină de lume. Sunt reprezentate toate straturile sociale: demnitari ai bisericii, cu crucifixuri mari de aur pe piept şi mantii violete pe spate, grupuri de delegaţi în haine de gală, strălucitoare, văduve în rochii ponosite de doliu, bătrâni din mica nobilime, cu blănuri roase de vulpe, nobili străini în fracuri brodate, veterani cu picioare de lemn, care, adunându-se în grupuri, îşi explică unii altora în ce problemă au venit şi-l tot întreabă pe secretar cine se află acum la Alteţa sa.

— Ambasadorul turc, Abdi paşa.

— Aha, ambasadorul turc! Las’ să stea acolo.

— Oare despre ce-or fi discutând?

A mai sosit cineva; încă din anticameră, zăngănitul pintenilor anunţă că e vorba de un militar. Este maiorul Sátory, în uniformă completă de paradă şi cu toate decoraţiile înşirate pe piept. N-are nici o cerere scrisă la el, îşi va prezenta doleanţa verbal şi încă pe un asemenea ton, că toată lumea îl va auzi şi prin uşă.

Secretarul se ridică politicos în picioare în faţa lui, iar el ocupă terenul cu paşi maiestuoşi.

— Cine e înăuntru la Alteţa sa? – întrebă cu o voce de

stentor.

Secretarul ştie că e inutil să-i răspundă prin viu grai, şi-i arată numele scris.

— Aha, ambasadorul turc! Foarte bine. Cine s-a mai înscris înaintea mea?

Secretarul îl arată pe rând.

— Prelatul din Kalocsa? Fireşte. *Ecclesia praecedet.* Cine mai e? Aha, curierul cancelarului! Cu un mesaj important. Are prioritate. Şi cine încă? Aha, căpitanul din Jászkún cu o delegaţie? Să intre înaintea mea la Alteţa sa. Altul? Ce? O sărmană văduvă de învăţător? Văduvele au întâietate. Apoi?

Trage cu degetul peste mai multe nume.

— Septemviri, judecători la Curtea de Apel? Să mai aştepte. Militarul pronunţă aceste cuvinte cu o pornire plină de patimă. Chiar aceştia îi stau în gât. Chiar împotriva lor a venit să se plângă Alteţei sale. Pentru că acum nu se mai ceartă doar cu avocaţii ce tărăgănează procesul Csollán; a venit şi rândul judecătorilor. I-a asediat pe rând pe toţi, dar zadarnic. Procesul se târăşte cu paşi de melc de la o instanţă la alta, şi când avansează cât de cât, e trimis înapoi.

O adevărată ruşine! Omul e îndreptăţit să primească o moşie uriaşă, dar nu ajunge să i se aroge acest drept.

Aşa se explică furia cu care au fost rostite cuvintele: „să mai aştepte”. Să guste şi ei măcar o dată aşteptarea.

Vin mereu noi solicitanţi, secretarul le notează numele pe listă, în timp ce ambasadorul turc îi face pe toţi să aştepte. Ehei, trebuie să fie foarte important subiectul tratativelor dintre Turcia şi Ungaria.

Maiorul Sátory se foloseşte de această pauză lungă pentru a intra în vorbă cu unele grupuri din sala de aşteptare; mai precis, el le vorbeşte, iar aceştia ascultă, înalţii prelaţi, delegaţii şi diplomaţii.

Tuturor le vorbeşte despre acelaşi subiect: despre vampirii de avocaţi care tărăgănează procesele, şi despre

judecătorii aflaţi mână-n mână cu aceştia.

— Unul e tâlhar, celălalt gazdă de hoţi! Vai de acela care intentează la noi un proces! Nici nepoţii lui nu vor trăi să-l vadă terminat. Toţi judecătorii şi avocaţii ar trebui adunaţi grămadă într-o companie de pedeapsă şi trimişi pe trei ani la săpat şanţuri.

Las’ să audă septemvirii şi judecătorii aflaţi de faţă!

Las’ să moară de necaz!

Dar încercând să-i aţâţe, chiar domnul maior în persoană se montează, se înfurie din ce în ce mai tare; uniforma strâmtă şi căldura degajată de mulţimea din sala de aşteptare îl sufocă; tot sângele i-a năvălit în faţă, iar ochii îi sunt injectaţi.

Dar nu vrea să piardă ocazia de a-i explica francezului în frac brodat care aşteaptă cu bicornul sub braţ, în franţuzeasca lui originală, ce criminali ticăloşi sunt toţi avocaţii din ţară, începând de la juraţi şi până la cele mai înalte instanţe, toţi scribii şi fariseii care se ocupă cu problemele juridice, şi cum îi va băga la apă în faţa Alteţei sale, că mare mirare de nu-i va zbura pe toţi, încredinţând viitoarele procese Curţii marţiale, aşa cum se întâmplă în Turcia: aşa şi trebuie.

Din fericire, cea mai mare parte a oamenilor din sală nu ştiu nici franţuzeşte, nici italieneşte, sau cel mult una din aceste limbi, aşa că nu-şi dau seama de umorul situaţiei; dar Sfinţia sa prelatul din Kalocsa înţelege ambele limbi şi din această cauză face eforturi supraomeneşti pentru a-şi stăpâni acele organe interne care determină aspectele exterioare ale râsului, ca să nu ţâşnească din el veselia, iar hohotele homerice, nepotrivite cu mantia violetă şi crucifixul de aur, să nu tulbure murmurul solemn al anticamerei princiare.

Până la urmă, strălucitorul maior de husari o abordează în stilul său comunicativ şi binevoitor şi pe văduva care şade într-un ungher.

— De bună seamă că şi pe dumneata tot ticăloşii de avocaţi şi blestematele acelea de tribunale te-au adus într-

o asemenea mizerie.

Nu, sărmana a venit să se roage pentru o pensioară. Dar degeaba îi spune! Maiorul Sátory o asigură că-i va comunica Alteţei sale, îndată ce va ajunge în cabinet, că afară aşteaptă o văduvă sărmană, pe care avocaţii şi judecătorii au jefuit-o de tot avutul; cuvinte care o aduc într-adevăr la disperare pe biata femeie.

Dar când va reuşi maiorul să intre odată la Alteţa sa? Mai soseşte cineva, iar secretarul, văzându-l, sare de la locul lui şi se grăbeşte să-l întâmpine.

Toţi privesc în direcţia aceea, inclusiv maiorul: cine-o fi? Un tânăr. Chipeş, elegant îmbrăcat, dar fără vreun semn distinctiv. Cei mai mulţi nici nu ştiu cine este. Câţiva poate l-au zărit, dar l-au uitat: judecătorii de la Curtea de Apel. Însă maiorul Sátory îl recunoaşte foarte bine. E copilandrul pe care l-a pus la punct atât de sever cândva, la avocatul Korcza, şi care a fost martor la acel dialog purtat cu creta în mână, încheiat cu victoria avocatului Korcza.

Derbedeul!

Iar secretarul se ridică şi-i iese în întâmpinare. Ei, or fi probabil amici. Tovarăşi de baluri! De aici atâta prietenie.

La un moment dat, atenţia acordată noului venit e distrasă de un eveniment mult aşteptat: din sala de audienţe se aud paşi apropiindu-se de uşă. În fine, ambasadorul turc binevoieşte să se retragă.

Cei care nu l-au zărit intrând, sunt curioşi: nu vezi toată ziua ambasadori turci în Buda.

Un Abdi paşa! Cu o frumoasă barbă, lungă până la piept, pe cap un turban răsucit din şaptesprezece coţi de mătase, împodobit cu o egretă din pene cu pafta de diamante, înveşmântat într-un caftan de brocart lung până-n călcâie, încins la brâu cu o eşarfă indiană din care ies mânere de pistol bătute în turcoaze şi un hanger cu plăsele de argint!… Dar în locul lui apare un tinerel de vreo douăzeci şi cinci de ani, fără barbă, cu un fes roşu de postav. În pantaloni şi dolman albastru cu fireturi; să-l mai creadă

cineva că e Abdi paşa! Pentru aşa unul, zău că nu merită să fie lăsată să aştepte o societate atât de aleasă. Mai cu seamă că ambasadorul turc nu e nici măcar un diplomat serios, atent la prestigiul său, ci un curtean jovial, ce aruncă priviri în toate părţile, salută în dreapta şi-n stânga şi se ciocneşte până şi de tinerelul abia sosit, cu care dă mâna prieteneşte şi începe să discute într-o limbă pe care n-o pricepe nimeni; parcă ar fi ebraică; un căpitan de corabie aflat de faţă descoperă că vorbesc englezeşte.

După plecarea ambasadorului, secretarul se repede să-i prezinte Alteţei sale lista solicitanţilor.

Peste câteva clipe se întoarce şi se îndreaptă grăbit spre Jenöy Kálmán, luându-l de braţ.

— Binevoiţi să intraţi la Alteţa sa.

Kálmán intră în cabinetul de audienţe, iar cei rămaşi în sala de aşteptare se holbează uimiţi unii la alţii.

Maiorul Sátory strânge mânerul săbiei şi-şi încleştează buzele, nu cumva, împotriva voinţei sale, să-i zboare din gură cuvintele pe care le spune în sinea lui.

— Dar cine-o fi puştiul ăsta? Şi noi, cei de afară, cine suntem? Iar eu, cine sunt? Am devenit maior *pikk auf*[55], fără nici o protecţie. Am ajuns călare, în fruntea regimentului meu, la Paris, la Napoli şi la Smolensk. În şaptesprezece bătălii am văzut moartea cu ochii. Port şi acum urmele dinţilor ei, iar piciorul mi-a devenit barometru din pricina glontelui primit. Am pe piept decoraţii acordate de suveranii a şapte ţări. Şi vine un puştan, căruia abia i-au mijit tuleiele, un nimeni şi un nimic, şi e primit în audienţă înaintea mea. Am lăsat să treacă înaintea mea preotul, funcţionarul superior, străinul, văduva, dar ca înaintea tuturor să fie anunţat un filfizon, un om de nimic! Unde mai e dreptate pe pământ?

Furia clocotea în inima maiorului. Sângele i se ridică la cap. Uniforma strâmtă îl încălzea tot mai tare.

Iar tânărul zăbovi foarte multă vreme la palatin. Degeaba îşi pierdeau răbdarea cei de afară; nu se clintea.

[55] Prin propriile puteri, încetul cu încetul.

Oare ce-or fi având de discutat? Un nobil de un asemenea rang înalt, cu un om atât de lipsit de importanţă?

Maiorul Sátory îşi spunea în sinea lui:

— În atâta timp am ocupat o baterie la Kulm!

Iar tânărul tot nu ieşea.

Maiorul Sátory vedea numai sânge în faţa ochilor, ca atunci când, în vâltoarea bătăliei, cavaleristul, orbit de fumul prafului de puşcă, nu mai simte dacă trăieşte sau nu; când îşi închipuie moartea ca pe-o bucurie liniştitoare după atmosfera sufocantă.

„De ce n-o fi pătruns glontele acela cu două degete mai jos în chivăra mea?”

Dorinţa i se împlineşte. Omul nu mai simte glontele care-i trece prin cap.

Deodată maiorul Sátory se prăbuşi cu faţa în jos pe duşumeaua sălii. Alergară să-l ridice. Era mort. Căldura, furia înăbuşită, uniforma strâmtă; certificatul medical va da o explicaţie celor întâmplate.

Îl scoaseră îndată din sală. Bunul mers al audienţei n-a fost deranjat de acest eveniment. Majoritatea credeau că a leşinat doar şi-şi va reveni.

Kálmán află de cele întâmplate abia peste câteva zile, când veni la el trompetistul preferat al răposatului domn, anunţând, odată cu moartea maiorului, că a fost eliberat din serviciul militar; îl rugă pe Kálmán să-l ajute să-şi găsească o slujbă liniştită.

Pentru Kálmán asta era un fleac; la un singur cuvânt al său, bunul lui prieten fu angajat ca intendent la palatul Decséry.

Dar niciodată nu-i trecu prin minte lui Kálmán că, de fapt, el îl omorâse pe maiorul Sátory, când discutase atât de mult cu palatinul.

Oare despre ce-au vorbit atâta?

LA PALATIN

Kálmán pătrunse în sala de audienţe. Cunoştea bine toate încăperile palatului; era un obişnuit al locului. Marea sală de audienţe era goală şi Kálmán o traversă repede, printre şirurile de portrete în rame de aur, înfăţişând regi şi împăraţi: Leopold cel cu bărbie mare, Maximilian astronomul, Matei, patru palatini, apoi Iosif pacificatorul, Iosif filosoful, cuceritoarea Maria Tereza, regretatul Ludovic al doilea şi războinicul Francisc; toate, opere de artă originale. Din această sală se deschide cabinetul de lucru al palatinului: aici binevoi Alteţa sa să-l primească pe tânărul secretar.

Cele două ferestre ale încăperii dau către Dunăre, cu vedere spre Pesta.

Nu Pesta de acum, care se înveşmântează cu o grabă febrilă, ci un orăşel sărăcăcios. În locul unde azi se află Corso-ul Dunării, de la clădirea redutei în sus, se întindea un deşert nisipos, mărginit de plutele cu şindrilă ale negustorilor de cherestea; pe locul de astăzi a curţii Wurm era o mlaştină, năpădită de stuf, alimentată şi de scursorile fetide ale unei poverne. Dincolo de plute, pe malul fluviului creşteau sălcii, la umbra cărora patriarhalele bărci pescăreşti trăgeau prăjinile năvoadelor; spre interior, deşertul de nisip era oprit de uriaşa cazarmă denumită Clădirea nouă; pe locul de azi al gării feroviare se găsea groapa de gunoi a oraşului; mai la vale, ţărmul Dunării era ocupat de casele tăbăcarilor, boiangiilor şi pescarilor; piei crude se înşirau pe marginea apei. Pânzeturi albastre se uscau la soare. Pe malul dinspre Buda, treceau şlepuri încărcate cu grâne, trase de cai la edec; se auzeau până

sus strigătele surugiilor şi pocnetele de bici. Podul-ponton se deschidea timp de două ore pentru a permite trecerea corăbiilor. Iar la capătul podului se lăţea pe mal o clădire otova, rotunjită, o amintire rămasă de pe vremea turcilor, fostul bastion de pază al podului, netencuit, înnegrit de vreme, cu acoperişul în formă de piramidă; se numea *Rundella.* Era folosită drept depozit de vechituri al pompierilor oraşului.

Vântul fierbinte dinspre sud gonea nori de praf peste deşertul de nisip din Rákos.

Iată panorama Pestei, văzută din fereastra palatului regal din Buda. Camera de lucru a palatinului trăda prin aspectul ei preocupările locatarului. Nici un fel de portrete pe pereţi, nici ale oamenilor de seamă, nici ale unor femei frumoase. Dulapuri mari de bibliotecă se înşirau unul lângă altul, iar între dulapuri, pe console, se aflau, statui de marmură ale înţelepţilor Greciei antice. Cărţile erau toate din domeniul istoriei, politicii de stat, filosofiei şi ştiinţelor juridice. În faţa mesei de birou – harta Ungariei. Pe o masă de marmură se afla o carafă de cristal, întotdeauna plină cu apă proaspătă de la izvorul regelui Matei; palatinul era un mare băutor de apă; pe o măsuţă de lângă perete stătea o clepsidră, care azi poate fi văzută la muzeu. Prin geamurile unui dulap de colţ se zăreau antichităţi provenind din săpăturile arheologice de la Pompei, pe vremea aceea rarităţi extrem de valoroase.

Totul era rece, închis, util, fără viată.

Dar din camera vecină se auzea ţipătul unui papagal. Era pasărea preferată a arhiducesei, adusă aici după moartea micului arhiduce, pentru că imita cu multă vioiciune plânsul de copil, ceea ce o enerva pe mama îndurerată. (Ne-am reîntâlnit cu papagalul acesta în cetatea Budei şi pe vremea palatinului Ştefan: probabil că mai trăieşte şi astăzi.)

La intrarea lui Kálmán, arhiducele stătea la fereastră.

Palatinul era un bărbat înalt, cu privirea gravă, mustaţă ungurească tunsă scurt, cum se purta pe vremea aceea pe

tot cuprinsul ţării, şi cu părul rărit în jurul frunţii înalte.

Când îl zări pe tânărul care intrase, pe faţă îi apăru o umbră de amabilitate.

— *Dilectissime!* (Dragul meu.)

I se adresă în latineşte, limba lui preferată de conversaţie.

Ţinea în mână o coală de hârtie îndoită.

— Ţi-am citit petiţia, spuse palatinul cu voce joasă, liniştită. Îmi soliciţi în favoarea unui bun prieten de-al tău, directorul unei trupe maghiare de teatru, permisiunea de a susţine în teatrul din cetatea Budei spectacole în limba maghiară. Am dorit să-ţi vorbesc personal în legătură cu aceasta. Dacă altcineva mi-ar fi prezentat această cerere, aş fi spus, pur şi simplu, că voi transmite cazul referentului de specialitate de la Locotenenţă, de la care va primi pe verso rezoluţia, da sau nu. Şi dacă n-ar fi vorba decât de a oferi o distracţie în plus locuitorilor oraşului, n-aş vedea nici un motiv de refuz. Dar pentru că tu mi-ai adresat cererea, m-am decis să stau de vorbă pe îndelete cu tine despre această chestiune, şi dacă se poate, să ne înţelegem; deci, ascultă-mă cu atenţie şi reţine din vorbele mele lucrurile la care vei crede că e necesar să răspunzi.

Kálmán simţi că se află într-un loc de răscruce a drumului său.

— Dacă ar fi vorba doar despre dorinţa unui grup de histrioni, instrumentişti şi mimi de a-şi instala cortul în Buda, ţi-aş spune, dragul meu: poftim, chiar şi în curtea palatului; dar pentru că tu intervii pentru ei, să vorbim mai bine despre tine. Eşti descendentul unei familii nobile şi bogate, iar norocul te ajută să-ţi pui în valoare talentele. Ai o bunică bogată, care intenţionează să-ţi doneze averea încă în timpul vieţii ei; ai protectori sus-puşi, te bucuri de prietenia doamnelor influente. Şi toate aceste forţe redutabile nu sunt în stare să te reţină de pe un drum pe care, pentru tine, va creşte doar opusul norocului, al bucuriei, al satisfacţiei. Din fragedă copilărie te-a lovit o năpastă, cea mai gravă pentru un tânăr: ai fost

exmatriculat din şcoală. Cunosc motivele. În ce te priveşte, pedeapsa a fost prea mică. În altă ţară, ba, în urmă cu zece ani şi la noi, boala ta ar fi fost vindecată cu paloşul sau cu lanţurile. Aici ai primit, împreună cu tovarăşii tăi derutaţi, doar o mustrare, şi de atunci fiecare pas al tău a fost urmărit numai de priviri binevoitoare. Dar să ştii că ai fost urmărit pas cu pas! Voi, tinerii, faceţi asociaţii în toată ţara: în ce scop? Ca să schimbaţi vechile stări de lucruri. Nu sunteţi singurii. Carbonarii, cartiştii, francmasonii, iacobinii – toţi se străduiesc în acelaşi scop. Există *Jung-Deutschland,* aşa cum există *Giovine Italia,* iar *Tânăra Ungarie* este doar ecoul acestora. Şi e posibil ca toţi ceilalţi să aibă dreptate. Dar de ce-ar dori Ungaria să întinerească? La asta să-mi răspunzi!

Kálmán nu-şi dădea încă seama de scopul întrebării şi nu ştia ce să răspundă. Alteţa sa continuă:

— Îi putem înţelege pe străinii care vor să-şi întinerească ţările: scopul lor este clar. Prin trezirea conştiinţei naţionale vor să ajungă cândva la unificarea unei ţări divizate în stătuleţe. Poate că îşi vor atinge scopul. Dar dacă se trezeşte conştiinţa naţională adormită a Ungariei, se va atinge oare acelaşi scop? Dimpotrivă, se va ajunge la dezmembrarea unei ţări compuse din elemente eterogene. Priveşte harta ţării: numără comitatele care ar forma ţara idealului tău, conturează hotarele şi îngrozeşte-te de viitorul pe care vreţi să-l făuriţi. Consultă statisticile şi pune-ţi întrebarea: dacă din patrusprezece scazi nouă, ce mai rămâne? Ţara aceasta trăieşte doar atâta timp cât doarme. Vai de cel care o va trezi! Suntem un mic paradis ideal în centrul Europei. Vom exista atâta timp cât nu ne vom europeniza. Particularităţile, privilegiile noastre ne unesc. La noi binele este binele tuturor, răul este necazul tuturor. Nu există concurenţă. Aristocraţia domină. Avem o limbă care nu protejează, dar nici nu provoacă pe nimeni. O limbă clasică: latina. E limba legilor, a jurisprudenţei, a educaţiei şcolare, a liturghiei, limba facultăţilor. E

purtătorul nostru de cuvânt în diplomaţie. Paladiul nostru. Alături de ea, instituţiile nobiliare ne asigură supremaţia naţională. Pe pământul Franţei, Germaniei, Italiei, democraţia va da viaţă doar unei noi naţiuni franceze, germane sau italiene; pe pământul Ungariei democraţia va crea noi naţiuni străine şi ne va pierde. Şi de ce s-ar plânge poporul la noi? Ca impozit plăteşte o nimica toată, are pământ bun, nimeni nu-l deranjează, trăieşte bine, nu-şi bate capul cu problemele ţărilor mari; trăieşte atât de bine în simplitatea lui străbună, că un prefect de plasă şi un pandur pot cârmui în linişte şi pace patruzeci de mii de oameni; nu-l invidiază, nu-l sâcâie vecinii cu neliniştea lor; mănâncă pe săturate în fiecare zi, iar duminica poate să se roage acolo unde doreşte. Obiceiurile strămoşeşti şi simplitatea lui aspră îl feresc să se molipsească de stricăciunea moravurilor străine. E sărac, dar nu e dator nimănui. Nu stă sus, dar nu poate să cadă. Nu luptă pentru lauri, dar nici nu poate fi învins. Doarme, dar trăieşte! Şi voi vreţi să-l treziţi, copii?

Palatinul îl privi scrutător pe tânăr şi văzu că la cuvintele lui faţa acestuia nu păleşte de groază, ci roşeşte de înflăcărarea sângelui tineresc. Ştie ce să răspundă!

— Alteţă! – ripostă Kálmán la cuvintele palatinului – primesc cu recunoştinţă şi omagii bunăvoinţa părintească a Alteţei voastre; vă răspund cu respect filial. De treizeci de ani patria mea trăieşte sub guvernarea Alteţei voastre; s-au întâmplat multe în anii aceştia. A luat parte la gloria, dar şi la jertfele bătăliei mondiale; acum are parte de liniştea păcii, dar nu şi de victoriile păcii. Multă vreme deviza noastră a fost: *Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita.* (În afara Ungariei nu există viaţă, iar dacă există, nu e ca aici). Aceasta e o tristă iluzie, pentru că nici la noi nu există nici un fel de viaţă. Dacă Japonia sau China se izolează ermetic de restul lumii şi nu primesc nimic din ceea ce creează cultura europeană, ei au dreptul s-o facă, pentru că propria lor cultură barbară poate concura cu cea a lumii civilizate. Nu ne cer cu împrumut ştiinţa, armele,

politica, economia, agricultura, industria, arta – le creează ei înşişi; tipăresc cărţi, altfel decât noi; inventează războaie de ţesut, altfel decât noi; şi cu ceea ce au realizat, cuceresc admiraţia noastră. Ei au dreptul să ridice ziduri, să închidă mări în jurul lor, pentru că înăuntrul hotarelor îşi *trăiesc* viaţa. Pe când noi dormim. Vegetăm, ca plantele. Ne lăudăm între noi, iar străinii râd de noi sau ne ignoră. Suntem cel mai sărac popor din această parte a lumii. Şi în timp ce dormim, nici nu observăm că mergem spre pieire. Nu focul, nu armele ne mistuie, ci somnul. Aristocraţia este a noastră doar cu numele, nu locuieşte printre noi, ce-ar putea să-i placă la noi? Clasa de mijloc, dacă intră în contact cu oameni şi mai lipsiţi de cultură, se asimilează în masă; pentru că incultura e foarte comodă, iar murdăria atrage. Burghezie nu avem. Comerţul ocoleşte ţara noastră. Capitalul străin se teme să vină la noi. Şi nici măcar n-are ţara noastră un oraş despre care să putem spune: aceasta este capitala Ungariei. Aici ne aducem comorile lăsate de trecutul însângerat şi cărora viitorul le va da din nou viaţă, cu sudoarea frunţii. Suntem o naţiune de cerşetori care se visează aristocraţi. Ce rost are acest vis? Să ne trezim şi să ne dăm seama că am rămas în urmă, în deşert; până nu ne acoperă nisipul Şi ajungem ca flamanzii şi bascii, despre care nimeni nu ştie că mai există, că sunt milioane şi limba lor trăieşte... în abecedarele lor. Cu atât mai mult merită să fim treji şi să primim lupta, cu sarcinile ei uriaşe. Ştiu că prin trezirea noastră vom trezi şi alţi adormiţi, nu-i nimic. Eu am o asemenea încredere în vitalitatea neamului, că nu mă sperii de competiţie. Dacă lupta va fi mare, cu atât mai mare ne va fi victoria!

Palatinul îl privi cu milă pe tânărul înfierbântat.

— Visătorule! Cât de puţin îţi cunoşti propriul tău popor! Eu îl cunosc, cu toate calităţile şi defectele lui, trăiesc alături de el de pe vremea când tu încă nu erai născut. Suntem legaţi unul de altul, precum capul de trup. Capul simte şi cel mai mic necaz al trupului. Ce-am fost eu în

mijlocul acestui popor, o spune porecla ce mi s-a dat la Viena, unde nu sunt numit decât *der alte Rákóczi.* Cunosc eu poporul nostru. Elanul lui este un foc de paie, izbucneşte în vâlvătăi, dar se transformă repede în cenuşă. Are înclinaţii, talent pentru orice, dar perseverenţă dârză, pentru nimic. Toţi se pricep la toate, dar ezită să se apuce de ceva anume. Ungurul, dacă e bun soldat, ajunge maior şi se grăbeşte să se retragă din armată şi să se întoarcă în oraşul lui natal ca senator; dacă face comerţ şi câştigă bine, se străduieşte să ajungă moşier şi-şi părăseşte corăbiile; dacă e un bun gospodar, întoarce spatele gospodăriei şi-şi sacrifică jumătate din avere ca să fie ales deputat. Toţi cizmarii ajung să-şi cumpere vie şi devin podgoreni. Actorul e fericit să devină institutor, iar rectorul fuge şi se face actor. Până şi oamenii de ştiinţă sunt nestatornici în alegerea domeniilor de cercetare. Istoricul se ocupă de probleme filologice şi dacă un profesor a predat timp de zece ani filosofia, în al unsprezecelea va ocupa catedra de fizică. Vestitul poet Csokonai, la treizeci de ani, s-a apucat de cultivarea tutunului, iar tu, dragul meu, dacă te abaţi de pe drumul tău actual ca să fii poet, probabil vei muri ca pictor.

— Toate acestea se datorează faptului: – spuse Kálmán, folosindu-se de pauza făcută de palatin ca să zâmbească de propria-i idee – că ţara n-are un centru care să unifice talentele, să le imprime o direcţie şi să-i ajute pe cei ce aspiră la cariere superioare să se menţină.

— Aşa şi trebuie. Ca tot ce are ţara mai de preţ să nu fie într-un loc, ci dispersat. Dieta şi sediul nobilimii sunt la Bratislava. Györ, Komárom, Mohács sunt centre comerciale înfloritoare. Locul ştiinţei este la Debreţin, Patak, Nagyszombat şi Pécs; acolo înfloreşte limba naţională. La Pesta e universitatea; puterea ecleziastică este la Fehérvár, Eger, Esztergom; intelectualitatea înstărită se află în sate. În Pesta îşi are sediul Curia, iar în Buda – Locotenenţa. În felul acesta toate sunt la loc bun. Încercaţi să le înghesuiţi pe toate laolaltă şi veţi vedea că faceţi o mare capitală; dar

nu va fi maghiară, ci germană. Pe terenul acesta neamţul vă învinge şi ocupă centrul ţării.

— Vom lupta cu el pentru victorie, şi lupta însăşi va fi un triumf.

— Cu ce veţi lupta?

— Cu toate armele spiritului şi ştiinţei: cu pana, cu cuvântul însufleţit, cu rindeaua, cu dalta şi cu penelul. Avem talente pentru toate; le lipseşte doar spaţiul să se desfăşoare. Cerem spaţiu, libertate de mişcare pentru aceia care vor să trăiască. Iar dacă ne vom pierde şi aşa, va fi vina noastră; să fim îngropaţi, o meritǎm.

— Dar nu vreau să fiu eu groparul vostru. Privesc cu teamă fiecare mişcare a înnoirilor voastre. Veţi pierde, odată cu naţiunea, tot ceea ce are, şi nu veţi câştiga pentru ea ceea ce doriţi. Savanţii voştri, dorind să înnoiască limba, vor frustra naţiunea de cultura clasică şi vor crea pentru ea o limbă artificială, de neînţeles pentru poporul de rând. Deschideţi drum ideilor străine, dând în schimb virtuţile străbune. Veţi importa pentru voi moda, iar nepoţii voştri vor umbla în zdrenţe. Veţi trezi, sub lozinca libertăţii, toate pornirile adormite, şi în loc de un stăpân, veţi avea şapte. Îl momiţi pe omul simplu de la plugul lui spre căi de înavuţire rapidă şi îşi va pierde şi pământul strămoşesc de sub picioare. Plecaţi să căutaţi faimă în întrecerea olimpiană a artei şi literaturii mondiale şi veţi aduce acasă doar ruşine şi dispreţ. Nu puteţi cuceri prin asalt, pentru că nu aveţi suficientă forţă şi geniu; nu puteţi cuceri nici prin muncă perseverentă, pentru că vă lipseşte răbdarea. Ungurul nu e bun de Sprachmeister[56], ca neamţul şi francezul, care corectează politicos greşelile de pronunţie ale străinilor. Ungurul îi râde în nas celui ce-i poceşte limba cu un accent străin. Am constatat-o pe pielea mea, când am vorbit o dată ungureşte în parlament şi de la prima frază sala a izbucnit în râs.

Asta nici Kálmán n-o putea nega.

---

[56] Profesor de limbi străine.

— Dragul meu – spuse palatinul – ia-ţi înapoi cererea în favoarea prietenilor tăi actori. Ungurul e născut domn, nu histrion. Îi place muzica bună, plăteşte ca s-o asculte, dar el însuşi nu cântă pentru nimic în lume. Îl aplaudă pe saltimbanc, dar el personal nu se dă peste cap în public. Ungurul nu poate fi actor, pentru că degeaba îşi pune barbă falsă, nu poate să se nege pe sine, şi sub fard răzbeşte din el aristocratul, judecătorul, studentul sau ţăranul. Ungurului îi este ruşine să se strâmbe, să facă grimase în public. Nu-i în stare să intre în orice fel de societate, ca actorul german, pentru ca să studieze tipuri şi caractere umane; şi nu există pe lume o şcoală unde să poată învăţa meseria. Şi ceea ce este cel mai rău, nu există public maghiar care să poată aprecia arta maghiară. Unde apar actorii, încep cu Schiller şi Körner în faţa scaunelor goale, iar în cele din urmă ajung să joace farse vulgare, ca să atragă râsetele plebei. Eu nu permit ca numele de ungur să se facă de râs în cetatea Budei.

Şi cu acestea îi înapoie lui Kálmán petiţia.

Kálmán se înclină cu mult respect, murmurând încetişor:

— Voi face apel în problema noastră.

— La cine? Eu sunt capul!

— De la cap, la inimă!

DUPĂ BRUMA TOAMNEI

La originea petiţiei lui Kálmán se afla o scrisoare primită nu de mult de la Bányaváry, aflat pe atunci cu trupa la Fehérvár, scrisoare în care-i aducea la cunoştinţă decizia lui de a vizita capitala, chiar de i-ar sta în cale o mie de diavoli şi de a se instala împreună cu trupa fie la Pesta, fie în Buda.

Kálmán voia să-i netezească drumul.

Pe-atunci, Buda era un loc mai favorabil teatrului maghiar decât Pesta; în cetate locuiau familiile funcţionarilor maghiari, la Tabán mai erau mulţi negustori unguri; avea două teatre transformate din moschei turceşti şi primea şi din partea Pestei obolul cuvenit, în timp ce la Pesta nu numai că nu exista un local corespunzător pentru teatru, dar nici public nu era; pe-atunci tinerii jurişti îşi petreceau vremea cu alte distracţii, clasa meşteşugarilor prefera bâlciul şi circul, iar aristocraţia maghiară frecventa teatrul german – un rival de temut; o clădire monumentală în exterior, luxoasă în interior, iar pe scenă mari actori, recunoscuţi ca stele de primă mărime în toată lumea teatrală germană. Era mai greu să prinzi rădăcini acolo.

De aceea făcuse Kálmán acel pas funest, intervenind pe lângă palatin în favoarea lui Bányaváry, pentru ca acesta să poată juca în Buda. După răspunsul defavorabil al palatinului, nu se descurajă; spuse că va apela de la cap la inimă. Se hotărî să meargă la arhiducesă. Alteţa sa îl încredinţase că orice i-ar cere, îl va sprijini. Acum avea cea mai bună ocazie să profite de această favoare.

De îndată ce ieşi de la Alteţa sa, dădu o fugă până acasă, porunci să se pună şaua pe cal şi, cu pelerina înfăşurată în spatele şeii, porni călare spre Alcsut. Cunoştea bine drumul,

îl parcursese de multe ori călare. O plimbare de câteva ore, pentru un bun călăreţ sau pentru un îndrăgostit. Dar toamna drumul devine mai lung din cauza noroaielor.

Cum trecu de bariera Budei, Kálmán îşi dădu seama că nu mai poate galopa ca în timpul verii. De câteva ori calul încercă să se întoarcă din drum. La ora prânzului se lăsă o ceaţă deasă. Când ceaţa se destrămă, începu să burniţeze, iar după-amiază se făcu frig şi porni să ningă mărunt; spre amurg vremea se mai înmuie şi fulgi de nea mari cât pumnul pluteau uşor prin aer; seara se abătu vântul de apus cu o ploaie plumburie, ale cărei picături îngheţau de cum cădeau, iar tot ce cădea de sus, jos se transforma în zloată.

Se făcuse târziu când Kálmán ajunse la hanul de la intrarea în Alcsut, de unde începe drumul spre castel.

Dincolo de han se întâlni cu un convoi. Cinci căruţe, răzleţite de-a lungul drumului, una acoperită cu rogojină, alta cu coviltir din piele, iar celelalte descoperite. Călătorii se ghemuiseră în ele care cum puteau.

Oare cine să fi fost? Toamna târziu nu se mai ţine iarmaroc prin părţile acestea.

Kálmán ghici cine sunt, îndată ce ajunse din urmă prima căruţă. O trupă de actori ambulanţi. Mereu gata de drum, dar niciodată pregătiţi pentru drum. Unii au îmbrăcăminte de iarnă; câte-o şubă veche miţoasă, folosită noaptea drept cuvertură, cu gluga acum trasă peste cap, de se zăreşte doar pipa din ea; altul, mai neprevăzător, s-a înfăşurat într-o pătură de la cai, luată cu împrumut de la vizitiu şi legată cu o frânghie în jurul mijlocului, iar pe cap un coif de carton, ca să-l apere de ploaie. Unuia îi ascunde faţa o pălărie Rinaldo cu boruri late, iar din brâul lat se zăresc două pistoale de recuzită, pentru speriat lumea. Pe o ladă mare şade o femeie în pelerină ponosită de mătase, cu basma pe cap, iar lângă ea, un bărbat, probabil soţul ei, pentru că şi-a înfăşurat gâtul cu o cuvertură croşetată cu motive albastre cu păsări; cel mai bine îi merge celui care stă în codârlă, cu capul în cuşca sufleorului, acolo nu-l udă ploaia.

Călătorii se cam ceartă, adresându-se unul altuia cu „domnule”. Câte unul încearcă să scapere amnarul, cu toată ploaia. Nici unuia nu i se vede chipul. Ploaia rece îi loveşte direct în faţă, şi se feresc cu toţii, acoperindu-şi partea cea mai de preţ – chipul.

În căruţa cu coviltir şi cea cu rogojină călătoreşte, desigur, elita trupei; probabil directorul, primadona şi cântăreţii, care trebuie să se ferească cel mai mult de vremea rea. De bună seamă că acolo se află şi costumele.

Kálmán se grăbi să treacă repede de caravană. Dacă sunt chiar ei? Dacă făptura biciuită de ploaie e însăşi Cilike? Omul se simte stânjenit să-şi vadă prietenii în mizerie, când nu-i poate ajuta.

Când depăşi căruţa cu rogojină, de sub coviltirul ei se strecură un cântec trist: *după bruma toamnei, bate vântul iernii.* Desigur cineva încearcă să adoarmă vreun prunc neliniştit. În trupele de actori se găsesc întotdeauna şi copii. Le trebuie: pentru că în multe piese apar roluri de copii, şi n-ai cum să-i iei cu împrumut.

Kálmán trecu pe lângă ei cu strângere de inimă şi întoarse capul să-i privească din urmă abia când ajunse pe drumul castelului. Oare nu era trupa lui Bányaváry? Nu îndrăznise să-i întrebe pe călători, nici aceştia nu i-au prea acordat atenţie.

Când ajunse la castelul princiar, se înserase de-a binelea. Un grăjdar luă calul în primire. Abia atunci îşi dădu seama Kálmán că la această oră înaintată şi stropit de noroi cum era, nu putea solicita o audienţă arhiducesei.

Intendentul castelului îl îndrumă către medic, care în această perioadă avea dispoziţii să-i primească pe toţi musafirii şi, în funcţie de opinia sa profesională, să le permită sau nu accesul la arhiducesă, şi doar persoanelor a căror vedere nu este de natură să-i irite nervii zdruncinaţi.

Medicul îl primi cu amabilitate pe Kálmán şi se arătă binevoitor; dar nu-i ascunse că va întâmpina multe dificultăţi până să ajungă să vorbească cu arhiducesa. În

primul rând nu poate intra atât de murdar de noroi; iar hainele medicului, dacă ar vrea să le îmbrace, i-ar fi prea scurte. Mai grav este că arhiducesa face crize de nervi îngrozitoare de câte ori vede pe cineva dintre cei pe care copilaşul cel mort îi îndrăgise; fuseseră îndepărtate şi dădacele, şi odraslele de ţărani cu care se jucase. Probabil Kálmán face parte din aceia pe care acum prinţesa nu-i poate primi. Dar medicul născoci un plan în ce-l privea pe Kálmán. Arhiducesa ţine foarte mult la oamenii bolnavi. De îndată ce se îmbolnăveşte cineva în apropiere, medicul trebuie s-o anunţe, iar Alteţa sa se duce imediat în vizită. Deci îi va da lui Kálmán un preparat medical de la care să se simtă foarte rău, fără să aibă ceva grav, numai că va fi leoarcă de sudoare şi va trebui să stea în pat. Atunci poate fi sigur că Alteţa sa îl va vizita de îndată, şi dacă îi înfăţişează doleanţa lui, aceasta va fi îndeplinită cu siguranţă, fiind privită ca ultima dorinţă a unui muribund; totodată s-ar rezolva şi problema veşmântului de gală.

Kálmán nu se sinchisi, fie ce-o fi, era gata să înghită până şi o doză de ipecacuana[57]. Prietenii lui sunt pe drum, n-are dreptul să întârzie cu obţinerea aprobării.

Medicul îi ceru să aştepte puţin; nu peste mult timp vor afla când poate urca doctorul la Alteţa sa; atunci Kálmán să rămână în camera acestuia, să înghită prafurile într-un pahar cu apă şi să se culce aşteptând urmările.

Cum va afla medicul momentul când poate urca la Alteţa sa? Foarte simplu: deasupra odăii sale se află camera de rugăciune a Alteţei sale, unde se găseşte armoniul. În fiecare seară, arhiducesa petrece acolo o oră-două, cântând melodii solemne la acest instrument. Medicul aşteaptă până se sting cucernicele acorduri şi apoi urcă la înalta lui pacientă, care discută cu el ore în şir despre dureri pământeşti şi nepământeşti.

N-au avut mult de aşteptat. De sus se auzi sunetul de orgă, medicul îşi puse fracul negru, aşează în faţa lui Kálmán

[57] Plantă braziliană, folosită la prepararea unor medicamente cu efect vomitiv.

trei feluri de prafuri, să aibă de unde alege, şi-l lăsă singur.

Trebuie să recunoaştem că e un mod cu totul nou de a asigura cina unui oaspete abia sosit de pe drum.

Rămas singur în camera medicului, Kálmán ascultă îndelung melodiile liturgice care se strecurau de sus. Sunete pline de melancolie, bântuitoare; cine le aude câtva timp, i se face dor de cimitir şi-şi închipuie că e bolnav.

Cu atât mai puţin avea chef să înghită prafurile doctorului, de la care s-ar simţi şi mai bolnav.

Apoi se gândi în sinea lui la rolul straniu şi ridicol ce şi-l asumase, de a obţine o audienţă cu preţul unei doze de vomitiv şi de a pleda cauza artei teatrale naţionale cu greaţa unui suferind de rău de mare. Nici nu pare probabil ca arhiducesa să viziteze un bolnav la această oră târzie de noapte. Înţelese că medicul a vrut doar să-şi bată joc de el; aşa sunt medicii, băieţi veseli. Dar el nu rămase acolo. Lăsând neatinse preţioasele doctorii, deşi, ceru să i se înşeueze calul şi porni cu intenţia să treacă pe la vechilul moşiei; acela se pricepe să-l lecuiască mai bine, şi se şi ocupă cu tămăduirea, fără nici o aprobare din partea facultăţii de medicină.

Se întunecase de tot când ieşi din castel; acum vântul sufla dinspre miazănoapte şi ningea.

Trecând pe lângă hanul de la marginea drumului, văzu sub şopron căruţele caravanei de ambulanţi. Ferestrele dinspre drum ale cârciumii erau deschise, fumul de pipă ieşea sub forma unor raze luminoase şi dinăuntru se auzea gălăgia voioşilor călători. S-au udat pe dinafară, acum se udă şi pe dinăuntru, în scop curativ. *„Similia similibus”*[58].

Kálmán se strădui, la adăpostul întunericului, să treacă neobservat pe lângă han. Când omul e treaz, nu-i place să-şi vadă prietenii într-o asemenea stare de exaltare.

Deşi era aproape convins că aceasta este trupa lui Bányaváry şi putea chiar să parieze că al lui e glasul cel mai puternic din corul băutorilor. Prietenului său îi plăcea

[58] Principiul homeopatiei – cui pe cui se scoate (în limba latină în orig.).

grozav vinul, şi alături de vin, cântecul.

Probabil că şi Cilike e acolo.

Aşa-i viaţa de actor, deseori îi îngrămădeşte pe oameni în cârciumă. Asta ţine de natura profesiei.

Dar Kálmán nu dorea să-i vadă aşa. Îşi găsi şi o scuză, că nu vrea să-i întâlnească înainte de a avea un rezultat favorabil pentru ei. Mâine va pleca mai departe; mâine va implora pentru ei ajutorul arhiducesei; un singur cuvânt al ei va salva cauza pe jumătate pierdută şi apoi îi poate căuta triumfător pe actori.

Până atunci nu-i treaba nimănui că, pe ceaţă, doi prieteni au trecut în întuneric unul pe lângă altul, şi chiar de două ori, fără să-şi fi urat măcar noapte bună.

Se grăbi spre binecunoscuta locuinţă a vechilului, aflată printre acareturi. Poposise deseori aici; de câte ori venea la Alcsut trăgea la vechil, un om de treabă, ospitalier, cu o nevastă bună gospodină şi şapte copii mai mici sau mai mari.

Cum descălecă în curtea vechilului, doi sau trei copii veniră în fugă din bucătăria deschisă, apucară frâiele calului, îi luară mantaua şi cravaşa, îl sărutară cu drag, ca pe o veche cunoştinţă, trăgându-l în casă.

— Mai avem şi alţi musafiri!

Asta nu era cine ştie ce noutate pentru Kálmán. Nu trecea o zi fără oaspeţi la casa vechilului.

Dar spre imensa lui surpriză, intrând în sufragerie, îl zări în capul mesei pe... bunul său prieten Bányaváry.

Hei, cum au sărit cu toţii de pe scaune, repezindu-se la neaşteptatul oaspete! Cum îl mai îmbrăţişă Bányaváry!

— Dar tu de unde-ai mai apărut? – îl întrebă pe Kálmán. Kálmán tocmai voia să-l întrebe acelaşi lucru, dar i-o luase înainte.

De voie, de nevoie, le spuse că a evadat din castelul princiar, unde doctorul voia să-l trateze cu ipecacuana.

— Ei, cred că ţi-ar prii mai mult papanaşii ăştia cu brânză, îi spuse gospodina, în timp ce vechilul îi cedă propriul său loc.

— Dar de ce voia medicul să-ţi dea ipecacuana? – se interesă Bányaváry.

— Ca să mă îmbolnăvesc puţin.

— Şi de ce trebuie să te îmbolnăveşti?

— Ca să pot obţine o audienţă la arhiducesă.

— Ce treabă ai tu cu arhiducesa?

— Chiar în problema voastră.

— În problema noastră? Nici un cuvânt în plus. Am să ghicesc restul. Alteţa sa palatinul refuză să autorizeze reprezentaţiile noastre la teatrul din cetatea Budei şi tu ai venit aici să implori ajutorul arhiducesei. Frate dragă, dacă mă iubeşti, nu mai face nici un pas în plus. De dragul nostru să nu te umileşti în faţa nimănui. Eu nu întreb pe nimeni dacă e voie sau nu. Mă duc! Aş vrea eu să-l văd pe potentatul care-mi interzice mie să mă simt acasă în capitala patriei mele. Sunt nobil, la fel de nobil ca palatinul. Iată hrisovul pe piele de câine, îl am în buzunar. Iar în meseria mea sunt şef de breaslă. Pot să-mi închidă în nas porţile teatrului din cetate, dar nu rămân eu pe străzi! Mă instalez în primul şopron şi acela va fi punctul arhimedic de unde vom mişca pământul din loc, cu toţi regii şi viceregii lui.

— Fii atent, aici ne găsim în casa unui funcţionar al palatinului.

— Ştiu, spuse posomorât Bányaváry. Chiar faptul în sine, că vechilul palatinului i-a primit cu ospitalitate în locuinţa sa pe comedianţii care se străduiesc să ajungă în Buda va fi socotit ca o vină copleşitoare, ştiu şi asta. Nici nu m-aş fi obrăznicit să vin aici de capul meu; dar vezi, omul acesta de treabă ne-a cules de pe drum, ne-a adus aici în casă, câţi am încăput, iar celorlalţi le-a trimis la cârciumă cele necesare pentru ospăţ. A hrănit trupa înfometată, care poate să piară pe drum, dacă nu mănâncă o dată ca lumea. Şi vezi, acest om cumsecade nu s-a întrebat mai întâi ce va spune Alteţa sa, oare nu-şi va pierde pâinea? Şi are şapte copii frumoşi.

Funcţionarul îl întrerupse:

— Eu îl slujesc cu credinţă pe Alteţa sa, cu mintea şi cu mâinile mele, cu devotament, dar convingerile mele nu le-am închiriat nimănui.

Kálmán simţi că spusele acestui tată a şapte copii îi apasă umerii de parcă Atlas i-ar fi dat să ridice puţin globul pământesc.

— Nu-ţi face griji din pricina noastră, frăţioare! – zise Bányaváry. Odată ajunşi acolo, dacă putem începe şirul reprezentaţiilor cu capodopera ta...

— Eu nu mai am nici o capodoperă, spuse Kálmán întunecându-se.

— Asta o ştiu eu mai bine.

— Dacă te gândeşti la ceea ce-am citit pe stânca Altarului, nu mai există. Am cerut înapoi exemplarul trimis la Cluj şi le-am aruncat pe amândouă în foc.

— Ha-ha-ha! – râse Bányaváry. Dar eu te-am tras pe sfoară. Te cunosc bine; ştiam că după verdictul acela absurd vei da pradă focului din cămin şi pană, şi hârtie, şi călimară, şi vei nega că ştii să scrii. Aşa că l-am rugat pe secretarul comisiei să-mi împrumute pentru o zi opera ta. Nu mi-a dat-o. L-am rugat să mă lase s-o citesc. Mi-a permis, cu condiţia să nu copiez nimic din ea. Iar eu am învăţat-o în întregime pe de rost. O am în cap. Acolo s-o arzi, dacă poţi.

Şi, ca Jenöy să nu se îndoiască de adevărul spuselor sale, începu să recite pasaje întregi din tragedie.

Familia vechilului era încântată!

Kálmán ştia că Bányaváry are o memorie fenomenală, că o dată, pentru un pariu, învăţase pe dinafară întregul calendar. Dacă opera lui e acolo, nu se va pierde niciodată.

Îi mai rămânea o singură scăpare:

— Dar cenzura nu va admite reprezentarea acestei piese.

— Asta-i treaba mea, zise nepăsător Bányaváry. Chiar dacă ar ploua cu foc şi ar răsări cuie din pământ, tot voi răzbi şi atunci va vedea lumea asta neghioabă ce se ascunde în ea. Nu mi-o interzice mie nimeni. Numai tu mi-ai

putea interzice. O faci?

În loc de răspuns, Kálmán puse o întrebare mai urgentă.

— Dar unde ai lăsat-o pe Cilike, de nu-i aici?

— Am culcat-o, e frântă de oboseală.

— E bolnavă?

— Nu-i bolnavă, ci obosită de drum. Am avut parte de o vreme câinească şi nişte drumuri mizerabile. Iar ea e o fiinţă delicată. Suportă greu vicisitudinile, atât de abundente în profesia noastră. Să joci în rochie de bal într-o sală neîncălzită şi bătută de vânt, când spectatorului îi clănţăne dinţii în gură; apoi, încălzit de joc, să mergi o jumătate de oră pe jos prin noroaie, prin vânt şi lapoviţă, până la locuinţa rece; săptămâni întregi să nu mănânci mai nimic, iar alteori săptămâni întregi să fii în ospeţie, într-o zi să bei şampanie, în alta apă de ploaie din urma vitelor şi în tot acest timp să-ţi consumi nervii, plămânii, inima, să trăieşti patimi străine, apoi să te cerţi prozaic cu rivalii invidioşi, să ai parte zilnic de zei şi de diavoli, asta, prietene, uzează cel mai puternic sistem nervos. Iar Cilike e atât de delicată! Dar nu fi îngrijorat; se odihneşte astăzi, iar când va suna clopoţelul sufleorului, va fi la fel de zdravănă ca Diana. Cât ţine spectacolul nici un nerv nu doare, iar temperatura scade; cunoaştem noi asta. Hei, când îţi va declama opera, ori se va vindeca, ori va muri după aceea.

— Dar atunci vom merge şi noi la Buda! – spuse vechilul cu însufleţire.

— Cu toţii, cu toţii, strigară cei şapte copilaşi într-un glas.

— Însă nu mi-ai răspuns la întrebare, zise Bányaváry. Tu eşti singurul care ne poate interzice să-ţi jucăm piesa. O interzici?

Kálmán răspunse îngândurat:

— Nu...

În spatele lui ceva se trânti zgomotos...

Nu era decât o uşă...

...de fapt *toate uşile*.

FRUMOASELE FLORI DE NU-MĂ-UITA

La un bal de curte, în Franţa, o prinţesă spirituală i-a spus altei prinţese, care şedea alături, în timpul unei polci săltăreţe:

— Ce mare vrăjitor e acest Offenbach! Dacă le-am vedea pe fiicele noastre făcând asemenea mişcări în braţele unor tineri străini, fără muzica lui, am muri de spaimă; iar aşa le privim cu încântare.

E adevărat că pentru Orfeu era o jucărie să mişte pietrele din loc şi să strângă în jurul lui pisicile sălbatice. Dar Offenbach şi Strauss fac minuni şi mai mari, la sunetul muzicii lor, tânărul necunoscut capătă dreptul să ia de lângă mama sau dama ei de companie o prinţesă păzită cu străşnicie, are dreptul s-o strângă la piept, să fugă cu ea până departe, să se rotească, să-i strice rochia, să-i soarbă strălucirea ochilor şi răsuflarea fierbinte: şi este un drept cât se poate de firesc. Pentru asta nu trebuie nici preot, nici breviar, nici altar, nici consimţământul tutorelui, nici egalitate în rang, nici religie comună, nici foaie dotală, nici jurământ, nici martori, nici reversiune. Pentru o oră, prinţesa este a celui care a venit primul.

N-avem nimic împotrivă.

O asemenea oră privilegiată e deosebit de încântătoare în timpul cotilionului. Să zicem două ore, dacă maestrul de dans e om întreg la minte.

Din cauza doliului princiar din Buda, societatea aleasă nu se arăta la baluri publice, dar se consola distrându-se în propriile saloane. În invitaţii, aceste întruniri nu erau numite baluri, ci reuniuni. În deschidere avea loc un concert simfonic, iar apoi – dacă tineretul dorea – un cadril modest,

o ecoseză liniştită, iar la urmă un nevinovat cotilion. Şi când nu dorea tineretul acest lucru?

În saloanele prinţesei Decséry nu părea deloc surprinzător faptul că tânăra contesă Dorothea dansează lungul cotilion împreună cu Jenöy Kálmán. Era de notorietate publică relaţia lor, aprobată şi de părinţi, şi în timp ce unii considerau că Jenöy are un noroc de invidiat, alţii vedeau un mai mare câştig pentru familia Decséry.

În timp ce *monsieur* Henry dirija dansul ghirlandelor, figură după figură, pentru alte cincisprezece perechi, cei doi puteau să stea de vorbă nesupravegheaţi.

Cine să asculte discuţiile dansatorilor? Cine să fie atent la strângerile lor de mână?

— Ce frumoase flori de nu-mă-uita purtaţi, contesă! – spuse Kálmán ţinându-şi de mână partenera, care purta în păr, drept podoabă, o ghirlandă din flori adevărate de miozotis.

— Aş vrea să ştiu – întrebă contesa – de ce se numesc aceste flori „nu-mă-uita”?

— Pentru că au culoarea statorniciei.

— Dar de ce înseamnă culoarea albastră statornicie?

— Pentru că aşa este şi cerul senin.

— Nu-i aşa că ochii mei sunt verzi?

— Nu, contesă, sunt albaştri.

— Eu îi văd întotdeauna verzi.

— Oglinda vă înşală, eu ştiu mai bine.

— Atunci să fie pentru toată lumea verzi, iar pentru dumneavoastră albaştri.

O strângere de mână elocventă explică enigma. *Monsieur* Henry întrerupse conversaţia.

— Scuzaţi-mă, vă rog, dar am neapărată nevoie de nepreţuita prezenţă a domniilor voastre la următoarea figură.

Rugămintea lui *monsieur* Henry este poruncă.

La balurile publice nu are acces, dar în saloanele particulare e suveran absolut. Cei cărora le face semn,

trebuie să danseze cu el. Şi dacă lipseşte o pereche, o ia chiar şi pe bătrâna prinţesă în coloană, pentru a completa un vizavi.

Iar *monsieur* Henry e mândru ca un francez care ştie că tatăl lui a fost rege sarazin, sau ca un rege sarazin care ştie că fiul lui e maestru de dans francez.

Când figura de dans se termină şi perechile ajunseră la locurile lor, contesa Dorothea îi spuse lui Kálmán:

— Ştiţi că acum dansăm împreună pentru ultima oară?

Kálmán nu era atât de greu de cap ca să nu înţeleagă despre ce este vorba, dar se făcu că nu pricepe:

— Ah, deci nu vor mai fi reuniuni anul acesta?

— Poate că da, dar nu pentru noi doi.

— Mă speriaţi, contesă.

— Dar vă rog, nu lăsaţi să se observe. Am aflat de la guvernanta mea, care a auzit de la confesor, că ne vom petrece iarna undeva, într-o ţară meridională, încă nu se ştie precis dacă în Italia sau în Portugalia.

— Şi dacă v-aţi petrece iarna în Africa, mi-ar fi totuna. Eu nu sunt legat cu lanţuri de Budapesta. Dacă domniile voastre plecaţi la Lisabona sau la Nisa, cer să fiu transferat ca ataşat la corpul diplomatic din Portuglia sau Sardinia şi voi fi acolo în apropierea dumneavoastră.

— Dar vă rog, nu vă încruntaţi aşa; atunci vă voi spune şi alte lucruri. Din aceeaşi sursă am aflat că sunteţi pe cale de a cădea în dizgraţie şi atunci nu vă va trimite nimeni ca ataşat nici la ambasada din Sardinia, nici la cea din Portugalia. Dar nu încruntaţi sprâncenele.

— Acum zâmbesc. Ce-mi pasă; foarte bine, să cad în dizgraţie; voi rămâne propriul meu stăpân şi cu atât mai uşor pot să plec unde doresc, să călătoresc în urma dumneavoastră, fără vreo misiune.

— Ar fi foarte frumos, dar am mai aflat ceva ce v-ar putea interesa. Că bunica vrea să vă dezmoştenească. Nu vă muşcaţi buzele. Sunteţi văzut.

— Se poate, şopti Kálmán, atunci voi fi un om sărac şi nu mă veţi mai vedea, contesă.

— *A vedea* şi *a observa* sunt două cuvinte diferite.

Era un balsam pe rana proaspătă.

Kálmán îşi ridică fruntea cu mândrie.

— Dar nu voi rămâne multă vreme nevăzut! Există în mine ceva ce nici alteţele lor nu-mi pot confisca, nici părinţii nu-mi pot lua, şi mă voi ridica mai sus decât locul unde duc treptele de marmură.

— Dar nu vorbiţi atât de tare. Cum vă tremură mâna! Sunteţi supărat. V-aţi supărat pe mine pentru ce v-am spus?

Dacă ar fi fost să-i spună ce gândea, Kálmán ar fi răspuns: „Da, pe tine!” Şi ar fi fost nedrept.

(Vrei să cad înainte de a fi lovit! Vrei să mă salvezi, dar după ce-am căzut!)

Era nedrept.

Monsieur Henry conduse o nouă figură de dans cu tot corpul de armată; când se întoarseră din nou la locurile lor, Dorothea, răcorindu-şi faţa cu evantaiul, îl întrebă pe Kálmán:

— Credeţi în mine?

— Contesă, crezul meu este acelaşi cu al dumneavoastră, cred în Dumnezeu, în sfinţi şi în dumneavoastră; dar cel mai mult cred în mine însumi.

— Ce cult păgân! Dar se potriveşte unui bărbat. Pentru că aţi adus vorba despre sfinţi, pot să vă întreb dacă cunoaşteţi vieţile sfinţilor?

— Le cunosc perfect, contesă; doriţi să discutaţi cu mine despre făcătorii de minuni, despre asceţi, sau despre martiri?

— Să rămânem la asceţi. Deci cunoaşteţi istoria sfinţilor Bruno şi Hedvig?

— O cunosc, contesă, dar prefer să spun că n-o cunosc, ca s-o pot auzi din gura dumneavoastră.

— Erau logodiţi, s-au şi căsătorit şi atunci şi-au făgăduit unul altuia că nu se vor iubi niciodată altfel decât cu dragostea îngerilor din cer. Şi şi-au ţinut până la moarte

jurământul. Existenţa lor comună a fost o călătorie veşnică prin cer, pe pământ n-au trecut niciodată. Fericirea lor a fost desăvârşită prin moarte. Au murit în aceeaşi zi. Au fost îngropaţi în două morminte diferite, dar a doua zi cele două morminte deveniseră unul. Aşa cunoaşteţi această legendă?

— Aşa. Dar mai ştiu şi o altă legendă. asemănătoare. Vorbeşte despre sfântul Alexis care, tânăr şi bogat, se logodise cu o fecioară minunat de frumoasă şi în ziua nunţii a plecat în lume, pentru a propovădui cuvântul Domnului împotriva idolilor. După ani de zile, se întoarse, ca pelerin zdrenţăros, în casa strămoşească şi ceru adăpost; l-au primit ca pe o slugă umilă. Soţia lui mai era fecioară, îi era încă credincioasă, îşi aştepta soţul. Iar acesta o întâlnea zilnic, fără ca ea să-l recunoască în zdrenţele lui, şi nu-i spuse nici până la moarte că el era cel pe care-l aştepta.

— Îmi place mai mult prima legendă, spuse Dorothea, strângând cu atâta elan mâna lui Kálmán şi privindu-l în ochi cu atâta înflăcărare, încât acesta trebuia să înţeleagă tot tâlcul ascuns al legendelor mistice.

Noroc că în clipa aceea contesa Dorothea scăpă evantaiul din mână, şi Kálmán, în timp ce-l ridica, avu timp să se şteargă la ochi.

Blestematul neguţător de sclavi, harapul, veni din nou să-i lege în lanţuri, îi chinui şi nu-i eliberă din hăţuri decât când cotilionul luă sfârşit. Nu mai începu alte figuri cu ei. Negru fără inimă!

În timp ce Kálmán o conducea la prinţesă pe frumoasa lui parteneră, aceasta îi mai şopti la ureche:

— Să nu uitaţi legenda lui Bruno şi Hedvig! şi în timp ce-i strângea mâna, un bucheţel de nu-mă-uita se rătăci în palma lui Kálmán.

— Prinţesa înveli umerii de alabastru ai nepoatei cu o eşarfă uşoară, ca s-o ferească de răceală.

O întrebă, după obiceiul ei:

— Despre ce-aţi discutat cu Jenöy?

— Despre nu-mă-uita.

Spusese adevărul: primele cuvinte fuseseră *nu-mă-uita,* iar ultimele *nu uita.*

RUNDELLA

Rundella era un bastion pe malul dinspre Pesta al Dunării; o rămăşiţă de pe vremea turcilor, când Pesta mai era înconjurată cu ziduri; făcea parte din vechiul dispozitiv de apărare. Astăzi în locul ei se înalţă un şir de palate noi. Pe atunci străjuia singură pe ţărm, o îngrămădire sumbră de zidărie, din pietre îmbinate grosolan şi neacoperite vreodată de tencuială în exterior; doar muşchiul verde s-a cuibărit, cu timpul, în crăpături. Avea acoperişul din şindrilă, împestriţat cu urmele peticirilor ulterioare. Iar toţi liliecii care planau seara deasupra malului Dunării erau locatarii Rundellei.

La o mie de paşi distanţă se ridică eleganta clădire a redutei, unde-şi are sediul şi teatrul german; o construcţie în stil modern, faţada având un peristil ornamental, ale cărui nişe găzduiesc zeităţi artistic sculptate; serile, sub portalul acoperit coboară din cupeurile lor elegante cucoane în rochii de mătase cu trenă, grăbindu-se spre lojile lor.

Însă zona Rundellei este cea mai mizeră parte a oraşului. Aici se instalează precupeţele de usturoi, aici şed lângă coşurile lor cu orătănii crescătorii de păsări din Kecskemét, aici obişnuiesc să arunce corăbierii scânduri rupte şi frânghii putrezite, aici pierde vremea calicimea oraşului, care n-are unde sta în timpul zilei; vara, toată piaţa e presărată cu coji de pepene, pene de păsări, cozi de ceapă; toamna devine impracticabilă din cauza noroaielor; numai iarna e frumos pavată cu zăpadă, ca şi restul oraşului.

Aici se instalase trupa de actori ambulanţi.

Nobilul oraş nu profita deloc de pe urma străvechii

clădiri; actorii se oferiseră să plătească chirie; târgul s-a făcut repede. Clădirea aparţinea oraşului, n-avea alt stăpân.

Bányaváry mai găsi estrada şi eşafodajul de bârne, încropite în bastion de o trupă ambulantă în 1815. Nu trebuia decât să le repare şi să lipească pe ele culisele din pânză vopsită.

Bani pentru pregătiri nu avea, iar de la prietenii săi nobili nu obişnuia să ceară; Bálvándy nici nu-l însoţise aici; avea probabil motive să nu susţină venirea lui la Pesta; dar reuşi să procure tot. O, experienţa îndelungată a actorului ambulant îi dezvoltă simţul olfactiv la fel ca mohicanului cu piele arămie; simte care negustor din oraş e dispus să împrumute materiale pentru decoruri şi costume şi care lăcătuş sau tâmplar e de acord să lucreze pe încredere.

Şi s-au găsit oameni care să împrumute şi să lucreze cu dragă inimă.

Nici trupa nu muri de foame în acest timp. Mai există protectori ai artelor la Pesta; ce fel, vom vedea mai târziu.

Scena o dată terminată, puteau începe reprezentaţiile.

La început a mers cam greu. Public pentru loji nu prea venea; la parter şedeau juraţii, la galerie meşteşugarii, dar juraţii nu prea au bani, iar meşteşugarul n-are timp decât duminica. Din această cauză, spectacolele aveau loc numai din două în două zile. În săptămâna adunării comitatului, încasările au fost reduse din cauza ploilor torenţiale, ce-au transformat drumul spre Rundella într-o mare de noroi. În plus, protipendada Pestei văzuse cu artişti mai mari, la teatrul german, piesele care se jucau aici, iar la noi mai stăruie şi azi concepţia că dacă ai văzut o piesă, n-are rost să te mai duci s-o vezi a doua oară. Doar ştii cum se sfârşeşte.

„Aşteptaţi numai, îşi zicea Bányaváry, trecând în revistă la lumina pâlpâitoare a rampei puţinii spectatori, nu peste mult timp veţi primi o piesă, la a cărei ştire veţi asalta porţile şi veţi cere să fie repetată de şase ori. Acuşi vine

capodopera lui Kálmán!”

Dar pentru asta trebuia să treacă de un obstacol îngrozitor. Obstacolul tuturor scriitorilor: cenzorul.

Pe-atunci cenzura domnea peste gândurile poporului.

La Budapesta erau patru cenzori: mai tineri, mai bătrâni, laici şi clerici; aceştia mai aveau şi alte ocupaţii, pentru că pe vremea aceea nu se scria în ţară atât de mult, încât să dea de citit la patru oameni. Existau printre ei şi oameni inteligenţi, învăţaţi: aceştia erau cei mai răi, pentru că înţelegeau până şi intenţiile autorului şi ştiau să citească printre rânduri.

Noroc că se putea opta, şi scriitorul sau actorul care voia să ajungă în faţa publicului avea posibilitatea să-şi ducă opera la cel care-i convenea.

Bányaváry îl preferă pe venerabilul părinte Bócza Nepomuk. Kálmán, aflând că lucrarea lui a fost încredinţată acestei personalităţi remarcabile, răsuflă uşurat.

Şi cel mai viteaz comandant de oştire răsuflă uşurat dacă în ziua dinaintea bătăliei i se spune că s-a încheiat pacea. Frumoasă e gloria, frumoasă moartea pe câmpul de luptă – dar şi viaţa e frumoasă!

Venerabilul părinte Bócza Nepomuk este imortalizat pentru posteritate prin anecdotele păstrate în lumea scriitorilor. O fantomă a veacului trecut, un retrograd care de când a terminat seminarul n-a mai luat în mână o carte ca să înveţe ceva, ci doar să şteargă ceva din ea. Pentru el nu exista istorie, filosofie, fizică, judeca totul prin prisma dogmei şi a tradiţiilor. Nu ţinea pasul cu evoluţia limbii, era un duşman înverşunat al cuvintelor noi; dacă dădea de vreun cuvânt ce nu exista în dicţionarul vechi de o sută de ani al lui Páriz-Pápai[59], îl ştergea şi-l înlocuia cu cel mai apropiat sinonim; nu admitea, nici măcar în poezii, afirmaţii care contraziceau Sfânta Scriptură. Avea propriile lui noţiuni de etică şi etichetă şi pretindea autorului de poezii erotice ca femeia cântată să nu fie căsătorită. Dacă

[59] Pápai Páriz Ferenc, medic şi profesor din sec. XVII, autorul primului dicţionar latin-maghiar.

întâlnea cuvintele „Dumnezeu” şi „Sfânt” scrise cu literă mică, nu pregeta să le corecteze cu majuscule. Nu permitea folosirea cuvântului „diavol”, înlocuindu-l cu „întunecat”; cuvântul „frate”, pentru că poate însemna şi capucin, îl transforma invariabil în „monah”.

Şedea toată ziua în casă şi-şi petrecea timpul citind cărţi apărute cu aprobarea altor cenzori, însemnând cu creion roşu rândurile şi cuvintele pe care el le-ar fi şters. Dacă se revolta foarte tare, îşi denunţa chiar colegii pentru îngăduinţă exagerată.

Cenzura tot felul de cărţi: versuri, piese de teatru, psalmi, manuale şcolare, matematică, gramatică, prozodie (nu se pricepea la nici una), până şi calendare; pe acestea din urmă le examina cu atâta minuţiozitate, că nu o dată, citind lista iarmaroacelor, îl găsea vinovat pe redactor pentru că târgul naţional din vreo localitate cădea duminica, lucru nepermis; iar la rubrica de previziuni meteorologice se dovedea un adevărat prieten al poporului, apărător al intereselor truditorilor: în nenumărate rânduri corecta „ploile persistente” prevăzute pentru vremea secerişului cu „timp frumos neîntrerupt”, pentru că o asemenea vreme îi trebuie sărmanului truditor în timpul secerişului. Nu era om rău, ci doar prost.

Pe acesta l-a ales Bányaváry drept cenzor al capodoperei.

Se duse la el, foarte umil, numindu-l *illustrissime;* i se adresă în latină, cu asta câştigându-i pe loc bunăvoinţa. Îi spuse că dintre toţi cenzorii Budapestei l-a ales pe el ca judecător al acestei opere, neavând încredere în ceilalţi că o vor examina cu suficientă atenţie. E scrisă de un tânăr, iar tinerii sunt înclinaţi să propovăduiască moravuri uşuratice, să corupă inimile cu istorii amoroase; plus că folosesc o mulţime de neologisme, pe care nu le înţeleg decât ei. Îl roagă frumos să corecteze aceste neajunsuri, pentru că de bună seamă lucrarea tânărului poet e plină de ele.

Cu asta îl corupse total pe domnul Bócza, fericit că a găsit un om capabil să-i recunoască importanţa. Îi şi promise domnului director că va examina lucrarea cu mare atenţie şi peste trei zile îşi va spune părerea.

A treia zi, Bányaváry se duse din nou la el. Domnul Bócza îl primi gânditor.

— Domnul m-a indus în eroare. Pentru că această lucrare nu are nimic imoral, dimpotrivă, este cât se poate de morală şi n-am găsit în ea nici măcar un singur cuvânt nou pe care să-l corectez; doar câteva greşeli de ortografie şi pe alocuri nişte iambi care cam şchioapătă.

Cenzor nefericit! Vicleanul comediant, cu demersul lui, îl condusese pe o urmă greşită, şi în timp ce vâna în opera lui Kálmán ideile imorale, înşelăciunile amoroase şi cuvintele noi, îi scăpase tâlcul profund ce propovăduieşte divina doctrină a libertăţii. Căutând copacii, nu observase pădurea.

Oricare dintre ceilalţi cenzori ar fi şters cu roşu de la un cap la altul acest poem care zguduie din temelii orice tiranie; numai el nu observase lucrul principal: spiritul.

Ba mai şi lăudă lucrarea:

— Tânărul acesta ştie să versifice foarte frumos, dacă ar scrie în latineşte, ar putea ajunge celebru.

Şi-i înapoie lui Bányaváry lucrarea, cu menţiunea *Theatro admittitur,* fără să fi şters măcar un rând din ea.

Triumful lui Bányaváry era deplin.

Pregătirile pentru piesa cea nouă durară două săptămâni. În două săptămâni numele lui Kálmán deveni vestit în tot oraşul, se trâmbiţa dinainte apariţia unei minuni, a unei capodopere cum n-a mai fost.

O asemenea faimă nu este de bun augur. Omul doreşte încă o dată pe-atât cât primeşte. Curiozitatea aţâţată îşi promite minuni, iar invidia bolnăvicioasă e însetată de sângele victimei. Fiecare laudă aduce după sine zece critici.

Însuşi Bányaváry umbla ca un nebun prin oraş, preamărind piesa cea nouă la cunoscuţi şi necunoscuţi. Afişele anunţară spectacolul cu o săptămână înainte. Piesa

urma să fie jucată două zile, una după alta, cu preţurile biletelor majorate, abonamentele nu erau valabile şi nici biletele de favoare. Toate astea erau îndrăzneli nemaiîntâlnite la Pesta.

Interesul era sporit şi de personalitatea autorului, favorit al cercurilor înalte; pentru seara premierei, toate lojile Rundellei fuseseră reţinute. Kálmán fusese rugat personal de familia Decséry să le procure o lojă. Avu grijă să aleagă o lojă pe care s-o poată urmări cu privirea de la locul lui.

În sfârşit, sosi ziua mult aşteptată, mult temută, piatra de încercare a vieţii lui Kálmán. Piatra de care i se va zdrobi corabia şi pe care i se va înălţa farul.

Ziua lungă a evreilor nu este atât de lungă ca ziua în care unui poet i se reprezintă pe scenă prima piesă. Are febră toată ziua, nu ştie ce face. Ajunge pe scenă înaintea regizorului de culise. Îl ajută pe regizor şi sporeşte zăpăceala. Îi imploră pe toţi interpreţii, pentru numele lui Dumnezeu, să aibă grijă de roluri, să nu dea peste cap versurile, să nu pună *şi*-uri între cuvinte, stricând metrica. Unuia îi cere să se machieze ca să pară mai bătrân, altuia să nu-şi pună o mustaţă atât de lungă. Se apropie tremurând de cortină, pândind sosirea publicului.

Stă în calea regizorului, directorului, care abia reuşesc să scape de el. Face complimente încurajatoare primadonelor şi-i clănţăne dinţii când le sărută mâinile albe de pudră; se teme îngrozitor de toate. Dacă n-ar fi acolo Cilike, atât de apropiată şi acum, cu zâmbetul ei minunat, ar fi disperat de propria lui îndrăzneală de a transforma aceste chipuri bine cunoscute în stafii ale trecutului, care-l înspăimântă cu nasurile lor lipite, bărbile false, perucile, coroanele de tinichea şi pieile de leopard. În sfârşit, se aude soneria sufleorului, orchestra dă semnalul, directorul, invocând toţi sfinţii, îl imploră pe autor să treacă în loja lui, acesta urcă treptele, împleticindu-se, şi mare mirare dacă nu deschide uşile unor loji străine, înainte de a nimeri în a lui. Iar acolo se retrage într-un colţ, de unde poate urmări scena fără a fi

zărit de public. Desigur, spectatorii ştiu prea bine că în singura lojă aparent goală se ascunde autorul şi toate binoclurile pândesc adâncurile lojii ca vânătorul vulpea. E o căldură infernală, iar pulsul a crescut la o sută douăzeci de bătăi pe minut. Galeria e plină până la refuz; acolo stau meşteşugarii şi servitorimea, care încep să-şi piardă răbdarea şi să facă scandal. Pe autor îl trec fiorii că tot nu începe piesa. În fine se aude a doua sonerie a sufleorului şi cortina cu desene alegorice se ridică. Se lasă o linişte solemnă. Autorului îi fulgeră prin minte ideea să sară din lojă, să înşface piesa din faţa sufleorului şi să fugă cu ea. Prea târziu! Pe scenă, domnul acela cu pinteni îşi începe tirada, intrând în miezul lucrurilor: *in medias res...*

Autorul priveşte şi ascultă.

O, este un supliciu supraomenesc, ca suferinţele îndurate de mama macabeilor când i-au fost ucişi fiii, unul după altul, în faţa ei. Cum îi asasinează cele mai frumoase versuri! Poate că joacă bine, dar toate acestea el şi le-a închipuit cu totul altfel. Nu aşa trăiau aceste personaje în mintea lui. Ia te uită! Acela nici nu-şi ştie rolul; îl mai încurcă şi pe celălalt! Nu-i aşa! Au omis cea mai frumoasă parte a dialogului. O scenă interpretată greşit şi s-a pierdut tot efectul. Aici trebuie doar amară ironie, când colo, interpretul devine comic; vorbele lui sarcastice ar trebui să fie doar un fundal pentru accentele tragice ale personajului principal, iar el se înfige în faţă şi provoacă râsul spectatorilor exact când nu trebuie. Nici chiar Bányaváry în persoană nu pare să înţeleagă ce joacă. Declamă rolul cu totul altfel decât odinioară, pe stânca Altarului. Ah, atunci vorbea nevăzuţilor olimpieni, pe când acum pentru publicul de la galerie, căruia trebuie să-i demonstreze ce voce răsunătoare are. Totul a ieşit aşa cum a prorocit Biróczy. Nobilul înflăcărat se încarnează într-un aprig tâlhar, bătrânul patriot devine o babă plângăreaţă, ţăranul cu jalba se transformă într-un şmecher limbut, unul din personajele princiare nu se ridică peste nivelul unui predicator, celălalt nu e decât o jupânească cu coroană pe cap. Singura care-şi

simte rolul este Cilike: numai pe figura ei îşi poate odihni privirea. Ea e perfectă. Cu atât mai departe de ideal sunt ceilalţi!

Iar ca supliciul lui să fie desăvârşit, intră în lojă Biróczy şi începe să-i laude pe actori, cum că joacă peste orice aşteptări. Şi se prea poate că joacă bine, dar Kálmán regizase altfel toate acestea în imaginaţia lui şi personajele reale nu se potriveau cu cele imaginate.

Şi nu ajunge că-l vizitează Biróczy în lojă, dar vin unul după altul tineri cunoscuţi, literaţi, critici; încep cu felicitarea obligatorie, iar apoi îi înşiră toate obiecţiile şi observaţiile. Apoi îşi dispută părerile între ei. Îi înjură pe actori, care nu pot face faţă unei asemenea capodopere; spectatorii nu mai aud din cauza lor şi sâsâie, cerând linişte. Kálmán tare-ar mai dori să-i dea afară pe toţi din lojă.

Privirea lui se furişează spre loja familiei Decséry şi citeşte opiniile de pe chipurile lor.

Prinţesei îi e cald, îşi face vânt cu evantaiul, aplaudă numai la apariţia lui Cilike, îndemnându-l şi pe prefect să bată greoi din palme.

Dar Dorothea?

Chipul ei este complet transfigurat. Are o expresie pe care Kálmán n-a mai văzut-o niciodată. Urmăreşte cu atenţie fiecare cuvânt al piesei, încremenită ca o statuie. Oare teama îi împietreşte faţa sau admiraţia, sau poate amândouă? O îngrozesc oare ideile exprimate de cuvintele lui? Abia acum începe să afle cine e omul pe care-l iubeşte? Acum începe să vadă ce cumplită este ţara care se numeşte poezie şi toţi nervii ei tremură de grozăviile ei măreţe?

Capodopera, avu un efect destul de îndoielnic asupra publicului. Aplaudară mult la unele pasaje poetice; dar extazul general la care se aştepta Kálmán fusese ratat; degeaba îi spuneau prietenii care-i invadaseră loja că lucrarea place foarte mult; el simţea contrariul. O, în timpul

spectacolului autorul e vizionar: simte şi ce gândesc cei din spatele lui. Nu aşa îşi manifestă publicul satisfacţia! Galeria ovaţionează la frazele răsunătoare; dar pentru marele public sensul piesei e prea greu de înţeles. Unii, din loji, înţeleg şi sensul. Îl înţeleg chiar foarte bine. Acelora li se face pielea ca de găină şi Kálmán observă că una din loji se goleşte. Le e teamă până şi să audă ideile pe care le pusese în cuvinte. Şi nimeni nu înţelege tragismul sublim al minunatelor versuri. Dacă nu le-ar lipsi sensibilitatea pentru asta, toţi spectatorii ar trebui să se extazieze, amuţiţi de acest vârtej infinit de neînchipuite frumuseţi. Iar poetul simte, plin de mândrie, ce frumuseţi supraomeneşti a visat – şi este nevoit să vadă că nimeni nu-i înţelege visurile.

În antract, autorul a fost chemat la rampă, dar nu apăru. Regizorul anunţă că autorul nu este de faţă. Bányaváry îl muştrului pe Kálmán pentru această rezervă; după el, apariţia autorului la cererea publicului dublează succesul.

— Lucrarea mea n-a plăcut, răspunse Kálmán sec.

Bányaváry era să-l ucidă pentru aceste cuvinte.

— A plăcut enorm! Publicul e înnebunit! Şi-apoi reprezentaţia de azi a fost doar repetiţia generală, ai să vezi cum vom juca mâine! Dar ce zici de mine?

— Cilike a fost adorabilă, a răspuns Kálmán.

— Bine, dar eu? Şi ceilalţi?

— Numai Cilike a fost adorabilă.

Seara premierei s-a încheiat cu un ospăţ de gală la „Cei şapte electori”, oferit de autor, conform tradiţiei, actorilor şi prietenilor. Toţi scriitorii maghiari ce locuiau la Pesta, fără excepţie, fuseseră invitaţi; erau puţini pe vremea aceea. Nu alcătuiau pe-atunci o clasă aparte: pe lângă poezie şi proză, fiecare avea o sursă onorabilă de venituri. Nuvelistul este în acelaşi timp şi editor; autorul anecdotelor umoristice publicate în „Conducătorul patriei” lucrează ca referent adjunct la Locotenenţă; un tânăr în curs de afirmare, autor de poeme eroice, e educator particular la nouă băieţi; antologatorul este profesor universitar; autorul de poveşti, un latifundiar înstărit, n-are nevoie de o slujbă; numai

redactorul unei reviste de modă şi literatură nu e decât un pierde-vară. Genial, dar lipsit de caracter, mereu înglodat în datorii pe care nu le plăteşte niciodată; mai e şi mare gurmand; chiar el se laudă că la fiecare masă înghite câte un abonat al „Divertismentului” (aşa se numea revista) şi în această privinţă munceşte cât doi, consumând şi partea ajutorului lui; acest ajutor nu e altul decât Aszályi, ridicat de la rangul de copist la acela de redactor şi impus de patron în atenţia lumii, ca să mănânce unde i se oferă. De aici porecla: Aszályi *blatistul.*

Cuvântul „blat” se foloseşte atunci când undeva se poate mânca gratis. Se mănâncă orice, brânză fermentată sau pateu, numai gratis să fie. Uneori asta merge şi fără invitaţie, noţiunea de „blat” presupune şi arta de a te autoinvita. Aszályi este, totodată, şi critic de artă. E cea mai uşoară ştiinţă, pentru care nu trebuie nici un fel de studii. Meseria asta te împinge de-a dreptul spre „blat”: ba invitat la masă, ba pălmuit, dar amândouă pe gratis.

Cum să nu fi venit Aszályi, împreună cu redactorul său şef, domnul Kovászos, la agapa lui Kálmán?! Iar Kálmán putea fi sigur că nimeni nu-l va linguşi mai dezgustător în faţă decât Aszályi, nici măcar şeful acestuia, domnul Kovászos, un mare şnapan.

Iar pe Kálmán îl îngrozesc laudele. Dar nici să nu se aştepte ca, în afară de redacţia „Divertismentului”, să-i mai vină cuiva în minte să-l laude. La adunările savanţilor, scriitorilor, actorilor, nimeni nu vorbeşte decât despre propria lui persoană. Actorul povesteşte despre succesele sale din provincie, cum i s-au aruncat la picioare jerbe de flori, scrisori de dragoste, cupe omagiale şi inele comemorative. Umoristul îşi prezintă cele mai bune anecdote, care acum electrizează toată ţara; istoricul demonstrează că toate limbile pământului provin din maghiară şi că evreii, asirienii şi fenicienii au fost cu toţii strămoşii noştri; redactorul pomeneşte de creşterea numărului de abonaţi; poetul e încântat dacă găseşte vecini

de masă dispuşi să-i asculte pasajele importante din cele mai noi creaţii; doar nenorocitul de Aszályi se trezeşte din când în când să ţină toasturi echivoce în cinstea eroului zilei, care stă melancolic în capul mesei şi al cărui suflet rătăceşte oriunde în altă parte, numai acolo unde se bea în cinstea lui, nu.

Mai târziu societatea începe să se destrame: primii pleacă actorii, au şi mâine o zi grea, nu pot petrece prea mult. Cei rămaşi se apucă să-i foarfece fără milă pe cei plecaţi, susţinând că au jucat sub orice critică. Nici unul n-are habar de meserie. Bányaváry e bun de paznic, nu de actor, nevastă-sa n-are nici un pic de temperament. Apoi se retrag pe rând istoricul, povestitorul, autorul de ode. Pe măsură ce se îndepărtează, se spune despre ei că primul este un idiot ridicol, al doilea are vinuri bune, dar când vorbeşte de poveştile lui, te adoarme; al treilea nu găseşte editor pentru operele lui, deşi trăieşte cu ideea că e cel mai mare dintre poeţi. După plecarea lingvistului reformator e bârfită celebra expresie „cuvândire”, care face de râs strădania înnoitorilor de limbă. Dintre toţi, numai Biróczy este asigurat din toate părţile; nefiind nici scriitor, nici actor, e impermeabil şi ignifug.

— Hai, Kálmán, du-te odată acasă, rogu-te, zise mucalitul, compătimindu-şi prietenul amărât, ca să te putem bârfi şi pe tine.

Kálmán luă în serios aluzia prietenească şi ceru îngăduinţă comesenilor să se retragă. Pretextă o durere de cap, poate reală.

— Păi, sări Aszályi, Kálmán lasă în urma lui doar preamăritori. Ei, lasă, ai să vezi mâine, dacă citeşti „Divertismentul”, cum te lăudăm, cum îţi încununăm numele. Şi bunică-ta e abonată la „Divertismentul”. Ce surpriză pentru ea când va citi atâtea laude la adresa ta!

Lui Kálmán i se făcu greaţă. Se grăbi să-şi caute pălăria.

Aszályi i se alătură.

— Te conduc până acasă. Să nu ţi se întâmple ceva pe drum.

— Mulţumesc, mă duc cu birja.

— Atunci ia-mă şi pe mine. Trebuie să mai trec pe la tipografie să scriu cronica la piesa ta, ca să poată apărea în numărul de mâine.

— Mai bine rămâi aici şi distrează-te în continuare, birja se va întoarce şi-ţi va sta la dispoziţie.

Reuşind astfel să scape de criticul de artă, îşi lăsă confraţii să trăncănească după pofta inimii şi despre victima zilei. Pentru că cel mai apreciat desert la un asemenea banchet literar, mâncat cu poftă, fără cuţit şi furculiţă, este chiar autorul care a oferit festinul.

Ei, dacă pe Kálmán îl interesa ce-au discutat după plecarea lui veselii săi colegi, află în dimineaţa următoare, citind numărul încă mirosind a cerneală tipografică al „Divertismentului”, pe care-l găsise pe masă la trezire.

Cuprindea o cronică, semnată de Aszályi, a spectacolului din seara precedentă. O persiflare infamă, murdară, sarcastică, în care se răstălmăcea sensul lucrării, i se negau orice calităţi poetice, versurile erau defăimate, introducerea denaturată până la absurd, tragismul ridiculizat, atitudinea cutezătoare infamată, până şi persoana lui era luată în derâdere: un filfizon ignorant, favoritul doamnelor, care se crede poet pur-sânge pentru că are un cal pur-sânge. Şi tot aşa, pe două pagini culese mărunt.

— Iar bunică-sa va citi chiar mâine asta!

Dar ce-i păsa lui Kálmán ce scrie despre piesa lui foaia domnului Kovászos şi a acolitului său; mai mult decât orice îl îngrijora o singură întrebare: ce se vorbeşte despre el la familia Decséry? Aşteptă nervos, febril să se facă ora potrivită pentru vizită. Cum îl vor primi?

Ei, şi ce? Doar s-a mai întâmplat ca un tânăr să dea greş cu prima lucrare dramatică! De ce să facem din asta o chestiune de importanţă naţională? Dar acela nu fusese Jenöy. Şi nu fusese piesa lui. El era uriaş şi pe tărâmul muzelor şi în mlaştina vieţii publice. Un geniu deschizător de epocă, al cărui eşec face să jubileze legiuni întregi de

laşi şi de pigmei. Aşa simţea el însuşi, aşa înţelegeau toţi cei ce-l iubeau. Eşecul lui era prăbuşirea unui colos. De aceea trebuia să eşueze. Un om de rând poate să cadă, apoi să se ridice şi iubita lui nu-l părăseşte, nu-şi pierde postul, maică-sa nu-l reneagă, dar pentru Kálmán eşecul era egal cu intrarea în nefiinţă.

La familia Decséry le vizită întâi pe doamne. O găsi pe prinţesă împreună cu contesa Dorothea.

Prinţesa îl primi cu o amabilitate neobişnuită şi trecu direct la subiectul care-l interesa grozav pe Kálmán, spectacolul din ziua precedentă.

— O, a fost o seară într-adevăr plăcută! De la învestitura Kordiţei n-am mai văzut un spectacol maghiar şi trebuie să recunosc că de-atunci actorii noştri au progresat mult. Mai ales ruda dumneavoastră, doamna Bányaváry, ar putea fi podoaba oricărei scene din străinătate. *À propos!* De ce ne-aţi spus atunci că vă e soră, când pe afiş scrie: Doamna Bányaváry, născută Perkátai Cicelle? Ei, înţeleg eu, aţi crescut împreună, îi sunteţi ca un frate; e o fiinţă plăcută, o siluetă încântătoare, iar ochii ei mari, expresivi sunt de neuitat: într-adevăr, o apariţie adorabilă.

De ce-o fi lăudând-o atâta pe actriţă, chiar în prezenţa contesei Dorothea? Poate vrea s-o aţâţe împotriva lui Kálmán, semănând bănuiala că pe Kálmán nu atât gradul de rudenie, cât iubirea îl leagă de frumoasa artistă!

— Păcat că n-am înţeles prea bine textul, spuse prinţesa; dar am aflat de la Dorothea că este o operă sublimă. Ea a fost încântată.

Kálmán o privi pe Dorothea. Frumosul chip de madonă nu confirma afirmaţia bunicii. Era palidă şi ochii ei întâlneau cu teamă privirea lui Kálmán.

Lucru ciudat, cu această ocazie contesa Dorothea îşi luă libertatea de a conversa cu Kálmán în limba maghiară în faţa bunicii, care nu prea putea înţelege.

— E adevărat, zise Dorothea. Dar erau nişte frumuseţi înfricoşătoare! Uneori încremeneam la gândul că aceste idei s-au putut naşte în sufletul dumneavoastră! Când le

născociţi? Ce fel de om este poetul care creează asemenea opere? Oare şi atunci când vă învârtiţi printre noi, zâmbitor, glumind şi flecărind cu noi, pândesc în inima dumneavoastră aceste idei cu ochi de jăratic? Sau aveţi vreun demon, ce apare când sunteţi singur şi vă dictează asemenea cuvinte stranii? Sau în acele momente beţi vreo otravă ameţitoare, haşiş sau opiu?

— Nu, contesă, – răspunse Kálmán surâzând –, eu obişnuiesc să scriu absolut treaz. Gândurile se nasc doar din gânduri.

— Dar cum pot să zămislească gândurile gânduri potrivnice lor? E un mister pentru mine. Înţeleg că îndrăgostitul care suferă mă face să plâng la vorbele lui, dar cum poate cineva să găsească expresii pe potriva sufletului întunecat al unui personaj respingător, al unui intrigant sau seducător? Cine-l învaţă exploziile acelea de furie oarbă, născute din chinurile onoarei lezate şi ale geloziei? Oare poetul simte tot ceea ce pune în gura personajelor, şi binele, şi răul? Toate gândurile acestea vin dinlăuntrul lui?

— Contesă, poetul creează cu imaginaţia. Iar puterea acesteia cuprinde toată lumea cunoscută. Poetul trebuie să vadă totul în faţa ochilor, de la infern şi până la ceruri.

— Dar pe el însuşi se mai vede după aceea? De unde ştie, din numeroasele personaje pe care le-a creat, care e al lui? Din care vorbeşte sufletul lui? Din gelosul care ucide sau din linguşitorul care seduce? Cum poate cineva să ne prezinte un personaj înspăimântător fără a fi în stare să ajungă la fel?

— Ah, contesă, după dumneavoastră, toate romanele şi piesele ar trebui, în primul rând, să fie scrise în comun de un bărbat şi o femeie, pentru că nici unul din ei nu poate şti cum simte, cum iubeşte, cum suferă celălalt! În afară de asta, doar un asasin ar putea descrie starea sufletească a criminalului şi doar un zgârcit pe cea a avarului.

— Chiar aşa cred. Aşa şi este. În operele poeţilor bărbaţi,

personajele masculine sunt perfecte, cele feminine niciodată. Şi întotdeauna se relevă un ideal, în care se dezvăluie sufletul poetului: aşa aş fi eu! Care este deci idealul dumneavoastră? Frumuseţe, dar înspăimântătoare! Gelozie răzbunătoare, cu mâinile năclăite de sânge regal. Cumplit ideal!

Kálmán observă că în faţa soarelui său se adună nori negri.

Dar prinţesa nu-l lăsă să se întristeze, vorbindu-i binevoitoare, ca unui străin.

— Ei, Jenöy, Dorothea v-a spus, nu-i aşa, că vom pleca în călătorie?

Atât de repede!

— Da, însă contesa nu ştia unde.

— Mergem la Florenţa, ne petrecem iarna acolo. Se pare că aerul Italiei ar fi bun pentru sănătatea Dorotheei. Nepoţica mea mi-a spus că veţi călători şi dumneavoastră în Italia. Ar fi frumos să ne vizitaţi şi acolo.

Zâmbind amar, Kálmán spuse:

— S-ar putea.

— Mai avem timp să ne luăm rămas-bun, nu plecăm imediat. Până atunci sper să vă mai vedem de multe ori.

Kálmán se înclină şi se pregăti de plecare.

— Nu treceţi şi pe la fiul meu, prefectul? S-a şi interesat de dumneavoastră.

Kálmán mulţumi frumos pentru marea bunăvoinţă şi, printr-un coridor lateral, trecu la prefectul Decséry.

Dar acesta nu-l mai primi atât de binevoitor. Îl întâmpină supărat, cu sprâncenele încruntate şi nu-l lăsă să vorbească.

— Vai, vai, dragă Jenöy, ce-ai făcut cu piesa dumitale de ieri! Alteţa sa s-a supărat din cale-afară. Am fost la curte azi dimineaţă; nu l-am mai văzut niciodată pe palatin atât de pornit. Spunea că nu e supărat pe actori, care sunt oameni sinceri şi curajoşi. Nu le-a dat aprobarea să joace în teatrul cetăţii din Buda, s-au instalat într-o cocină şi joacă împotriva voinţei lui. Oameni demni de respect. „Dar ca

băiatul acela! – aici se referea la dumneata – care vine să mă implore, pe care o oră întreagă am încercat să-l conving, pe care l-am dus de mână, ajutându-l să avanseze, tocmai el să întoarcă dintr-o dată armele, năpustindu-se cu furie împotriva noastră, asta întrece orice închipuire!” Însă cum de s-a putut găsi un cenzor atât de ieşit din minţi, încât să aprobe reprezentarea acestei piese? Consiliul de locotenenţă l-a şi scos pe acest cenzor din postul său şi l-a transferat la Nagyszombat. Înţelegi dumneata situaţia, dragă Jenöy?

— Înţeleg perfect, zise Kálmán, şi ştiu ce am de făcut.

Nici nu ceru să i se explice mai pe larg, ci mulţumi prefectului şi părăsi palatul Decséry, grăbindu-se spre casă.

Pe drum se gândi că prinţesa, care ştia de bună seamă de la fiul ei vestea ameninţătoare pentru Kálmán, în loc să-l primească pe cel aflat în pericol supărată şi plină de reproşuri, ca parte interesată, aşa cum făcuse sincerul prefect, se purtase cu el deosebit de amabil. Îi arătase bunăvoinţă ca unui străin!

Kálmán se duse direct acasă şi-şi scrise demisia din strălucitul său post de la curte. Abia terminase treaba, că dădu buzna la el cu mare tărăboi Bányaváry, cu părul răvăşit pe frunte şi se trânti gâfâind pe canapea. Avea în mână două documente cu peceţi mari.

— Uite, citeşte-l pe ăsta! Ba nu! Întâi pe celălalt! Nu, mai bine pe ăsta!

— Ei, pe care din ele?

Într-unul din documente, Locotenenţa interzicea reprezentarea în continuare a piesei din seara precedentă.

— Păi, asta era de prevăzut, spuse Kálmán cu sânge rece.

— Ţi-e uşor să vorbeşti cu atâta nepăsare! – sări Bányaváry. Dar eu sunt un om mort. Am comandat pentru piesă o grămadă de costume, toate pe credit, şi am rămas cu ele pe cap; sunt ruinat.

Kálmán i-ar fi putut răspunde amicului său, doar tu eşti

de vină, nu eu; şi tu chiar ruinat rămâi ce-ai fost, în timp ce eu sunt de-acum un nimeni; dar nu i-o spuse.

— Nu dispera. Îţi voi rambursa cheltuielile, voi achita toate datoriile făcute cu piesa mea. Există şi pierderi mai mari pe lumea asta.

— Prea o iei uşor! – spuse furios Bányaváry. Dar citeşte-l şi pe celălalt.

Din al doilea document, Kálmán află că nobilul oraş suspendă reprezentaţiile de la Rundella şi trupa trebuie să se mute de acolo în două săptămâni, pentru că bătrânul vestigiu va fi demolat, iar în locul lui se va construi un depozit de sare.

Bányaváry plângea de furie.

— Ah, nu fi copil! – zise Kálmán. Ce rost are să disperi pentru că sunteţi nevoiţi să părăsiţi cuibul acela de lilieci? Dacă ne-am apucat de o treabă, trebuie să avem putere s-o ducem până la capăt. Avem un răgaz de două săptămâni: fii liniştit, în acest răstimp vă găsesc alt loc şi veţi juca în continuare. Eu nu mă mişc din locul unde-am pus piciorul. Acum du-te acasă, ocupă-te de spectacolul de azi, ca publicul să fie mulţumit. Ce va fi în continuare, lasă în grija mea.

Acum era Kálmán cel care-l domina pe Bányaváry. În timpul unui pericol real, iese la iveală adevărata forţă.

Să facă faţă necazurilor mărunte, să se certe cu personaje neînsemnate, să flămânzească, să îngheţe, să se zbată era în stare şi Bányaváry; dar un necaz serios îl dobora. Pe Kálmán, dimpotrivă, tocmai asta îl înălţa.

Cum complotează dintr-o dată toată lumea împotriva lui, de la critici până la femeia iubită! Asta îi oţeli sufletul.

În ciuda lor!

INIMI DE FEMEIE

În ziua aceea, Kálmán nu mai ieşi din camera lui şi-i porunci valetului să nu primească pe nimeni. Ştia că e nevoie de o zi pentru dezlănţuirea crizei. Până atunci trebuie să-şi omoare cumva timpul, fără să se arate în lume.

Dar, într-o privinţă, tot nu suportă carantina; a doua zi la prânz se duse la palatul Decséry, nu cu intenţia de a face o vizită, ci ca să afle ceva de la portar.

Îl aştepta o surpriză. Portarul îi spuse că prinţesa şi contesa Dorothea plecaseră în zori împreună cu toţi servitorii.

Au şi plecat!

Chiar ieri i-a spus prinţesa: „Să nu ne luăm rămas-bun, mai avem timp”. Voia să se despartă fără să-şi spună, la revedere.

Portarul citi pe chipul lui Kálmán gândurile ce-l frământau. Îi spuse că dacă ar vorbi cu intendentul, ar putea afla mai multe.

Kálmán îşi aminti că acest intendent nu era altul decât vechiul său coleg de şcoală, Csuka Feri. Îl vizită în camera lui dinspre grădină.

Când îl văzu, bunul flăcău îi alergă în întâmpinare şi-i strânse bucuros mâinile. Avea atâta tact prietenesc să nu aducă vorba despre piesă. În schimb îi vârî în palmă un bileţel, şoptindu-i:

— Pune-l bine... citeşte-l acasă... e de la ea... tu ai să înţelegi...

Kálmán avea două motive să nu continue discuţia: o dată că era spionat de priviri suspecte, pe de altă parte, voia să

afle cât mai repede conţinutul preţiosului bileţel.

Hârtia era ambalajul unei bomboane, din acelea pe care doamnele obişnuiau să le arunce pe jos, fără sa se gândească cineva să le ridice, decât acela căruia i se făcea semn din ochi.

Pe acest ambalaj de bomboană Kálmán găsi trei cuvinte notate cu creionul:

Bruno
Genova
Hedvig

Nimeni pe lumea asta n-ar putea pricepe nimic din aceste trei cuvinte, dar el înţelese tot.

Plecaseră spre Genova. Hedvig este iubita fericită şi în dragostea-i virgină, pe care nici Genova n-o desparte de iubitul ei Bruno.

Kálmán uită şi de eşec, şi că a fost părăsit; bucăţica aceasta de hârtie vindecase tot. O puse lângă portretul iubit, păstrând-o ca un păcătos indulgenţa papală. Omul nu se mai simte strivit de conştiinţa păcatului când ştie că a fost iertat. Iar dacă Dorothea l-a iertat, dacă-l iubeşte, ce-i mai pasă de rest?

Îl supăra totuşi modul în care prinţesa se străduise să scape de el. Ajunsese până la a-l face de râs.

Sfidarea se şi zămislise în sufletul lui. Mândria, tăinuită până atunci, ieşise cu totul la lumina zilei când trimisese potentaţilor cererea de demisie.

Nu se mai întoarse acasă, nu se mai izolă de cunoscuţi. Se duse peste tot unde avea obiceiul.

În ziua aceea, la redută avea loc un bal mascat. Şi familia Decséry făcuse mari pregătiri pentru această petrecere; la alte baluri publice tot nu puteau participa din cauza doliului de la curte. Tânăra pereche aştepta cu bucurie ziua balului. Dorothea îi destăinuise confidenţial lui Kálmán în ce costume vor fi mascaţi, ca să-i poată recunoaşte. Dar după miezul nopţii îşi vor schimba costumele, atunci va vedea

dacă o recunoaşte Kálmán şi singur. Kálmán se jură că o va recunoaşte pe contesă, oricum ar fi mascată, după mers, după ţinuta capului şi... după ochi. O, ce sigur era că nu-l vor înşela ochii aceştia! Primul costum, mărturisit, era de georgiană.

Acum s-a terminat şi cu asta!

Dar Kálmán se duse totuşi la balul mascat, şi încă fără mască, voia să le arate că tot mai trăieşte şi ştie să zâmbească lumii.

Pe vremea aceea se aduna lume aleasă la balurile de la redută, era o noutate de care încă nu se plictisiseră; iar clasele sociale dubioase încă nu alungaseră elita societăţii de pe parchetul de dans.

Anul acesta balul redutei era deosebit de elegant şi cu o mare afluenţă de public; o lume eterogenă, împestriţată de vârtejul strălucitor al costumelor, unind într-un magnific amalgam costumele tuturor popoarelor, personaje de teatru sau din mitologie.

Kálmán hoinărea prin mulţime, lăsându-se tachinat de glumele usturătoare ale cunoştinţelor mascate. Nu era sensibil la împunsături.

Deodată o mână fină de femeie se strecură sub braţul său şi Kálmán se pomeni luat de braţ de o graţioasă femeie mascată. Era o georgiană înaltă, mlădioasă, legată în talie cu o eşarfă ţesută în fir de aur, ale cărei capete se revărsau peste şoldurile rotunjite. Caftanul bogat dintr-o ţesătură persană i se mula pe trup, căzând în falduri până la glezne, acoperind aproape în întregime şalvarii largi din mătase, de sub care apăreau cele mai mici picioruşe, în papuci scumpi de safian; din turbanul cu pană de egretă cădea scânteind un voal lung, dintr-o ţesătură strălucitoare de aur, care ţinea în acelaşi timp şi loc de mască, lăsând doar două crăpături pentru ochi, iar alături de egretă purta o dalie trandafirie, o raritate de seră în acel moment, prinsă cu o agrafă de diamant.

— Ei, nu-i aşa că a apărut georgiana? – şopti frumoasa

mască.

În prima clipă inima lui, Kálmán palpită puternic. Dar apoi, când o privi în ochi pe frumoasa mascată, palpitaţia încetă; avea ochi minunaţi, dar închişi la culoare; nu erau ochii Dorotheei.

— Dar nu cea pe care o căutai! – îl tachină în continuare masca.

Pe Kálmán începu să-l intereseze jocul ei. Nu găsea deloc surprinzător faptul că i se aflase taina. Desigur, familia Decséry a înapoiat costumul comandat croitorului, care l-a pus în vânzare, povestind la toată lumea că acest costum ar fi fost purtat de contesa Dorothea dacă n-ar fi plecat. Aşa putea să afle oricine. Dar ce-i spuse în continuare frumoasa mască îl interesă din ce în ce mai mult.

— Dar tu nu pleci în Egipt să descifrezi hieroglife?

— Pentru mine, cea mai dificilă hieroglifă este motivul pentru care aş pleca în Egipt.

— Zău? Atunci prietenul tău Bálvándy e un arheolog mai bun, pentru că a ghicit de ce să călătorească acolo.

— Drum bun şi companie plăcută!

— Din companie face parte şi o persoană cu numele de Dorothea!

Împunsătura asta nimeri în punctul nevralgic. Pentru o clipă Kálmán păli, dar îl încălzi gândul celor trei cuvinte de pe ambalajul de bomboană pe care-l purta în sân. Adevărul este cel scris de Dorothea.

Frumoasa mască îl ciupi de braţ.

— Nu mai visa atâta! Ia te uită ce vine acolo!

Kálmán tresări şi privi în jur, să vadă ce vine.

Din mulţimea de oameni mascaţi în fel şi chip, unuia îi venise ideea hazlie de a se costuma în urs. Trebuie că-i era cald, dar mulţi îl priveau cu admiraţie.

— Hei! E ursul dumitale! – râse zglobiu frumoasa georgiană. Nu l-ai mai împuşca o dată?

Kálmán privi în ochii zeflemistei. O, acum îşi amintea aceşti ochi întunecaţi.

— Te cunosc, frumoasă mască! – îi murmură la ureche.

— Ei, bine că m-ai recunoscut în sfârşit! – şopti aceasta râzând, credeam că nici de numele meu nu-ţi mai aminteşti. Dar abia acum m-ai recunoscut?

— Am început să bănuiesc, când ai vrut să mă trimiţi în Egipt.

— „În ţara Egipetului, în casa robiei”! Vezi, tot mai ştiu să citez din Sfânta Scriptură. Oare ce caută oamenii în Egipt? Dumneata eşti savant, etnograf, economist – poţi să-mi răspunzi la asta. Deci, ce caută oamenii în Egipt?

— Vânătorii pasionaţi caută hipopotami, arheologii mumii, pictorii peisaje de deşert, naturaliştii izvoarele Nilului, bolnavii de plămâni clima blândă.

— Şi bolnavii de inimă?

— Nu ştiu ce caută aceia acolo...

— Vindecare...

Kálmán făcu un efort să râdă.

— Atunci eu n-am ce căuta acolo, pentru că nu sunt bolnav de inimă.

— Dar poate să se vindece altcineva de boala de inimă, şi atunci să te îmbolnăveşti dumneata.

— Sincer o spun, frumoasă doamnă, nici *acul Cleopatrei* nu poartă atâtea hieroglife câte mi-aţi propus astăzi spre dezlegare.

— Dacă sunt grele, lasă-le nedezlegate. Vei afla odată şi odată. Vezi, eu ştiu să descifrez mai bine hieroglifele de pe chipul dumitale. Ai un necaz.

— Poate că am mai multe motive.

— Iar eu poate că ştiu toate motivele.

Frumoasa mască se aşează la umbra unui boschet de iasomie şi-l invită pe Kálmán alături de ea.

Lui Kálmán îi veni o idee.

— Primiţi vizite mâine?

— Depinde cine mă vizitează.

— Un bărbat cult, de treabă, care mi-e bun prieten.

— A, credeam că dumneata. Că poate m-ai ţinut ca

Absteigquartier[60] pentru inima dumitale.

Pe Kálmán îl dezgustă această glumă lipsită de feminitate.

— Ah, nu mai vorbiţi aşa! Vedeţi, după această glumă aş recunoaşte în dumneavoastră, oricum v-aţi masca, pe fata-băiat: *praefecta.*

— Ah, sigur că da. Dumitale îţi plac femeile care-şi ascund gândurile, care spun „vino-ncoace!” dar atunci nu sunt acasă; care spun „pe vecie” şi-şi zic în sinea lor „ieri!” Care nu-şi bat joc de dumneata pe faţă, ci doar pe-ascuns. Vezi, eu îţi spun deschis că ar fi inutil să te mai doară inima din cauza mea, pentru că în loc de leacuri, eu ţi-aş turna otravă în răni. Caut cu orice preţ să-ţi pot pricinui necazuri.

— Le şi merit, – zise Kálmán –, dar nu despre mine e vorba, şi nu despre probleme de inimă. Mă adresez dumneavoastră într-o problemă mai importantă şi nu direct, ci printr-un prieten de-al meu.

— Cine e acest prieten?

— Bányaváry.

— Directorul de teatru?

— Chiar el.

— Şi ce treabă poate avea cu mine? La spectacolele lui nu mă duc. Ştii şi dumneata că nu se poate merge la Rundella, pentru că ţi se agaţă liliecii în păr.

— Tocmai că primăria va demola Rundella.

— Asta înseamnă că vor rămâne sub cerul liber.

— Chiar de aceea voiam să-mi trimit prietenul la dumneavoastră. Cândva mi-aţi spus aşa: „Dacă mi-ai fi cerut, să dărâm toţi pereţii interiori ai casei şi să fac din ea sală de teatru, aş fi făcut-o”. Atunci mi-aţi reproşat că nu sunt alături de prietenii mei, care, cu toiege de cerşetori în mână, merg pe o cale plină de hârtoape. Acum, când am coborât din cupeul înalţilor nobili şi nu voi mai urca treptele spre funcţii strălucite, îmi amintesc cuvintele dumneavoastră. Pentru mine personal n-am pretenţii; am să mă descurc, cum se descurcă şi alţii pe lumea asta; dar

[60] Loc de popas, refugiu (în limba germană în orig.).

vreau să fac tot posibilul pentru prietenii care m-au urmat până aici.

— Te rog, lasă-mă să-ţi împrumut o jumătate din vălul meu: ai roşit îngrozitor. Dumitale ţi-e greu să te umileşti, să pronunţi cuvintele: „vă rog!” Nu le spune în faţa mea. Te-ar durea. Trimite-l la mine pe prietenul dumitale, el îmi va spune restul. Câte ceva am şi înţeles. Eu am o casă de închiriat la şosea, cu o sală încăpătoare, deseori folosită pentru baluri populare şi spectacole. Acolo s-ar putea improviza uşor o scenă. Nu-i aşa că ţi-am ghicit gândurile?

Kálmán nu se putu abţine să nu-i strângă mâna în semn că da.

Totuşi îl luă cu frig privind îndelung ochii negri care proiectau raze vii prin crăpăturile voalului de aur.

— Deci vei ajunge – zise frumoasa doamnă – să-ţi spui în sinea dumitale: „totuşi e bine că întâmplarea m-a făcut s-o cunosc pe femeia aceasta!”

Apoi, făcându-i lui Kálmán semn să rămână pe loc, dispăru în mulţimea mascaţilor.

Kálmán nu mai zăbovi, se duse acasă. A doua zi dimineaţă îl căută pe Bányaváry şi-i explică unde să meargă şi ce să discute. Cilike îl reţinu pe Kálmán la masă.

Bányaváry se ferchezui, ca să fie cât mai irezistibil în faţa frumoasei doamne. Chiar Cilike îi legă cravata. Sărmana, habar n-avea de gelozie, era ca o porumbiţă.

Bányaváry zăbovi mult la frumoasa doamnă; bucatele pregătite de Cilike erau gata să se strice de-atâta aşteptare. Alt necaz n-avea.

Dar, în sfârşit, apăru şi soţul. Nu-şi mai găsea locul de bucurie. Victorie deplină. Doamna e cucerită cu totul. Cedează sala şi dependinţele pentru un galben pe toată stagiunea; ba mai mult, lojile le va construi pe cheltuiala ei. N-au decât filistinii să-şi ia de pe-acum vechitura lor de castel de lilieci; nu sunt legaţi de el! Bányaváry atribuia victoria exclusiv impresiei irezistibile pe care o produsese asupra frumoasei doamne. Lui Kálmán nu-i cedă nimic din

lauri.

Iar acesta nu pretinse nimic.

După prânz îşi luă rămas-bun de la Bányaváry, cu care, odată ce începuse să-i surâdă norocul, nu se mai putea discuta, apoi o îmbrăţişa pe Cilike şi plecă.

Acasă găsi inevitabilul: un plic cu scrisul bunicii. Nu-l deschise.

Vine vremea când frunzele, care au iubit atât de mult copacul, încep să cadă. De ce-ar fi una diferită? Toţi, unul după altul, renunţă la dragostea celui prăbuşit: prietenii, mireasa, părinţii. Şi de ce-ar face altfel, când l-au prevenit să nu meargă pe drumul acela pentru că va cădea, iar dacă va cădea, îl vor lăsa acolo.

N-au decât să-l lase.

Nu deschise scrisoarea bunicii. În schimb îi scrise el

Dragă bunico!

Îţi înapoiez scrisoarea nedesfăcută, pentru că nu vreau să aflu cât de pornită eşti împotriva mea. Recunosc că ai tot dreptul să te superi, dar nu vreau să aflu niciodată cuvintele cu care m-ai renegat. Îţi mulţumesc pentru bunătatea pe care mi-ai arătat-o până acum şi pentru care-ţi voi fi veşnic recunoscător. Iar pe viitor mă voi strădui ca, muncind din greu, să-mi merit locul în lume şi respect pentru numele meu. Orice sentimente ai avea pentru mine, eu te voi iubi şi te voi binecuvânta până la moarte.

Puse în această scrisoare pe cea a bunicii.

Apoi numără câţi bani mai are în sertarul biroului. Erau vreo două mii de florini. Îi luă la el, cu intenţia de a-i preda domnului Korcza odată cu scrisoarea. Din clipa în care bunică-sa l-a renegat, banii aceştia nu-i mai aparţin: un om cinstit restituie banii celui ce are dreptul să dispună de ei.

Datoriile mărunte le va achita vânzându-şi calul şi mobilele: acestea erau proprietatea lui.

Va învăţa el să trăiască modest...

Domnul Korcza îl primi pe Kálmán cu obişnuita lui amabilitate.

— Ehei! Iată-l şi pe prietenul meu, poetul! – strigă el,

sărind de gâtul tânărului. Ce noutăţi prin Olimp?

— În Olimp? Tună şi fulgeră! – răspunse Kálmán cu haz tineresc. Ba mai mult, şi pe-aici trăzneşte. Mi-am şi dat demisia din slujbă.

— Ah! – făcu avocatul o mutră speriată. Şi pe ce motiv?

— Din cauza piesei mele. A fost puternic dezaprobată în sferele înalte.

— Prostii! E o piesă foarte frumoasă. Tot ce spune este adevărat. Istorie. Şi ai făcut totul atât de inteligibil, că la scena când pornesc să ucidă, mi-am căutat şi eu briceagul în buzunar, ca să merg cu ei.

— Poate tocmai asta n-a plăcut.

— Dar n-avea rost să demisionezi. Dacă în piesa asta ai descris o familie regală rea, să fi scris pentru săptămâna viitoare alta, în care e vorba de o familie regală bună; şi totul s-ar fi rezolvat. *Cuncta licent poetis*[61].

Kálmán se distră grozav de ideea domnului Korcza.

— Şi acum ce-ai să faci?

— Nu disper; o iau de la început, ca şi ceilalţi tineri; am diploma în buzunar, trebuie să pot trăi de pe urma ei; mă angajez ca ajutor pe lângă un avocat vestit şi, ca alţi băieţi săraci, mă pun serios pe treabă.

Kálmán se aştepta ca domnul Korcza să deschidă larg braţele şi să-i spună: „Atunci vino de-a dreptul la mine!” Dar nu se întâmplă aşa. În schimb făcu o mutră acră.

— Asta ar fi o crimă! Să-ţi îngropi printre acte plicticoase minunatul talent poetic. Pe lângă aceasta, dragă prietene, avocatura nu-i de dumneata. Dacă meseria noastră ar consta doar din a scrie replici anoste, a ne bate capul cu prozaicele interese materiale ale altora, a apăra din oficiu cauze pe care le considerăm nejuste, a ne certa cu confraţii şi a-i executa pe nefericiţii condamnaţi până devin cerşetori, ar mai merge; dar mai presus de toate acestea mai avem un studiu inepuizabil; bunăvoinţa judecătorilor este ultimul paragraf din Corpus Juris: *plus valet favor in*

[61] Poeţilor le este permis orice (în limba latină în orig.).

judice, quam lex in codice. (Valorează mai mult bunăvoinţa judecătorului, decât codul legiuitorului). Câtă viclenie, câtă umilinţă, câtă linguşeală pe lângă aceste personaje detestabile, câtă tămâiere şi adeseori câte oferte îndrăzneţe sunt necesare în acest domeniu, ca să-ţi câştigi renumele de bun avocat! Pentru că un avocat bun nu este acela care scrie replici bune, ci acela care câştigă procesul! Dumneata, prietene, nu eşti făcut din acest aluat, n-ai putea trăi din asta. Rămâi poet, cu asta îţi vei cuceri un nume strălucit şi vei deveni nemuritor.

Kálmán înţelese că domnul Korcza îl refuză cu delicateţe şi trebui să recunoască în sinea lui că obiecţia e pe deplin întemeiată.

— Şi-apoi nici nu eşti constrâns să-ţi câştigi existenţa, continuă domnul Korcza.

— Ba sunt, răspunse Kálmán. Dumneavoastră ştiţi că bunica mi-a interzis, sub ameninţarea dezmoştenirii, să-mi aleg cariera de poet, faţă de care are o aversiune. Nu-i exclus ca această aversiune să mai poată fi învinsă. Dar cealaltă interdicţie provine din supărare femeiască. Favorita ei, fiica ei adoptivă, a fugit cu un actor. Iar pentru ea actorii reprezintă cel mai dezgustător focar de infecţie. De atunci s-a izolat de lume. Nu face vizite şi nu primeşte pe nimeni. Urăşte întreaga lume din cauza fugarilor şi-i face plăcere să audă că aceştia trăiesc în mizerie. Mi-a interzis, sub blestem, să am vreodată relaţii cu cei pe care i-a repudiat. Iar eu am încălcat, şi încă pe faţă, ambele porunci! Prima mea operă a fost jucată chiar de actorii pe care i-a blestemat. Mi-a şi trimis o scrisoare, îndată ce-a citit cronica dezastruoasă din ziarul la care e abonată

— Ei? Ei? Şi ce ţi-a scris? – îl grăbi domnul Korcza.

— Nu ştiu, n-am deschis-o.

— N-ai deschis-o?

— Ştiu că scrisoarea cuprinde despărţirea noastră pe vecie. Şi n-am vrut să văd chipul bunicii în această clipă. Ştiu că vorbele ei sunt pline de otravă şi mânie; nu vreau să-mi amintesc de ele. Esenţialul îl ştiu, că sunt

dezmoştenit.

— Ei, dar nu poţi fi dezmoştenit cu totul; poţi pierde doar averea agonisită de bătrână. Ca avocat, ştii prea bine că nimeni nu te poate dezmoşteni de averea strămoşească: poţi pretinde de la bunica averea tatălui dumitale.

— Doar n-o s-o dau în judecată pe propria mea bunică!

— Dragă prietene, jumătate din procesele noastre sunt între fraţi, rude, copii şi părinţi.

— Alţii n-au decât, dar eu n-aş putea suporta gândul să întristez chipul ei blând şi bun, care mi-a zâmbit de atâtea ori în copilărie, cu o citaţie rece şi sâcâitoare, s-o fac să se chinuie în nopţi de nesomn, acum, la bătrâneţe, şi până la urmă să-i iau casa strămoşească în care a îmbătrânit.

— Dar alţii aşa fac, prietene.

— Nu voi învăţa de la alţii.

— Dar ce vei face?

— Vă spun. Îi returnez bunicii scrisoarea necitită; i-am scris alături câteva rânduri. Voi anexa banii pe care-i mai am. De la primirea scrisorii, nu-i mai consider ai mei. Aş fi dorit să vă rog pe dumneavoastră, fostul meu patron, în calitate de vechi binevoitor al meu şi avocat al bunicii, să rezolvaţi această ultimă problemă între noi, în aşa fel ca bunica să nu fie jignită.

— Arată-mi, ce i-ai scris?

Kálmán îi întinse scrisoarea domnului Korcza.

Domnul Korcza îşi frecă vârful nasului cu buricul degetului arătător, de parcă l-ar fi supărat ceva.

— Dar nici măcar nu te aperi? Nici nu încerci să te salvezi?

— Doar ştiu că n-am dreptate.

— Vai, dragă prietene, dacă acei ce ştiu că n-au dreptate s-ar preda de la bun început, sărmanii avocaţi ar muri de foame. Cum vrei dumneata să fii avocat, când nu ştii să-ţi aperi nici propria cauză?

— Pot să apăr cauza altuia, aş şti să implor în interesul altuia; dar în cazul meu nu pot să fiu decât judecător, nu

avocat.

— Judecător? – strigă triumfător domnul Korcza. Pe ce bază decide un judecător? Pe baza documentelor pe care le are în faţă. A mai condamnat vreun judecător pe baza unui plic sigilat? Spune şi dumneata: îţi judeci cauza pe baza unei scrisori nedesfăcute. Dacă aş fi eu avocatul dumitale, n-aş striga oare: „fac apel împotriva judecătorului orb, vreau un judecător care vede, şi cer demiterea din funcţie a primei instanţe!?”

— Eu ştiu precis ce cuprinde scrisoarea şi fără s-o citesc.

— Dar având în vedere că dumneata nu eşti Cagliostro, şi că eu nu-l cred nici pe Cagliostro că poate ghici conţinutul unui plic sigilat, te rog foarte mult să citeşti întâi scrisoarea la care răspunzi.

— Domnule, un lucru mi-e de-a pururi sfânt în inimă: dragostea faţă de părinţi. Nu vreau să otrăvesc acest izvor. Pot să mă supăr pe prieteni, pot să-mi urăsc iubita; dar pe bunica nu vreau s-o urăsc.

— Bine, atunci nu citi scrisoarea, dar dă-mi voie s-o deschid şi s-o citesc eu. Dacă în ea scrie ce presupui dumneata, nu spun nimic, o sigilez cu pecetea mea şi scriu pe ea că eu am deschis-o, dar dacă scrie altceva, îmi vei permite să ţi-o citesc?

Kálmán ezită o clipă; dar domnul Korcza nu aşteptă răspunsul, ci desfăcu scrisoarea doamnei Jenöy. Kálmán se întoarse spre fereastră, privind în stradă.

După câteva minute, auzi vocea domnului Korcza.

— Ia ascultă!

Kálmán se întoarse şi văzu cu uimire că avocatului i s-au umezit ochii.

— Ascultă ce-ţi scrie bunica:

Dragul, iubitul meu copil!

Am citit în ziarul care mi se bagă pe gât murdăria scrisă despre piesa ta. Ştiu de la cine provine. De la cel care ţi-a fost duşman de-o viaţă întreagă, câinele invidios! Care venea mereu să te pârască şi la mine. Sunt sigură că nu scrie adevărul. Piesa ta e o lucrare frumoasă, inteligentă, importantă. Ştiu eu asta. Dă-

o la tipar şi trimite-mi-o şi mie, s-o citesc. Dar că actorii au jucat mizerabil şi au făcut dinadins să cadă piesa, aici îl cred pe mârşavul de critic. Asta probabil că e adevărat. Ştiu că acum eşti amărât şi supărat pe întreaga lume şi ai şi de ce. Dar nu te lăsa doborât. Arată şi tu ce poţi, că nu eşti un biet omuleţ pe care-l poate îngropa un pumn de noroi. Eşti încă tânăr, talentat, învăţat: nu-ţi lipseşte decât experienţa. Dobândeşte-o. Pleacă în călătorie. Acum e iarnă: du-te în Italia. Vei cunoaşte lumea. Fă ocolul întregii lumi şi abia apoi să te întorci acasă. Îl voi împuternici pe domnul Korcza să-ţi asigure banii necesari pe toată durata călătoriei. Nu te zgârci faţă de tine însuţi. Şi din când în când, dacă ai timp, scrie-mi câte o scrisoare din locurile îndepărtate. Uită tot ce te-a supărat acasă; dar aminteşte-ţi de bunica ta care te iubeşte mereu!

La aceste din urmă cuvinte, Kálmán plângea la pieptul domnului Korcza; iar bătrânul râdea nestăpânit, cu lacrimi în ochi.

— Ei, nu-i aşa că sună puţin altfel decât dezmoştenirea? Spune, *domine collega,* vei mai răspunde şi altă dată la scrisori nedeschise?

Kálmán simţea că pluteşte. Interdicţia paralizantă a bunicii i se ridicase de pe suflet, fusese redat spaţiului liber al poeziei. I se ghicise şi cea mai tainică dorinţă: de a călători în străinătate, de a evada din starea care-l ţintuia de pământ, şi de a călători în Italia, unde plecase deja idealul sufletului său. O va ajunge din urmă; aşa cum dorise, aşa cum fusese chemat; o va revedea!

În marea lui bucurie nu observă subînţelesul scrisorii: că e trimis departe şi despărţit pe multă vreme de cei pe care bunica îi detestă, din cauza cărora de ani de zile bătrâna urăşte lumea; nu se va mai întâlni cu Cilike şi cu seducătorul ei.

Dragostea bunicii pentru nepotul ei trecuse neatinsă punctul de criză, dar ura împotriva fetei care o dezonorase rămăsese şi ea întreagă.

Era încă o încercare a doamnei Jenöy de a-şi salva nepotul, şi ca josnicii ingraţi să piară fără el.

CIZMARII LUI APELLES[62] ŞI ADEVĂRATUL CIZMAR

Kálmán era într-adevăr un suflet de poet, care uită repede şi se ridică uşor. Azi gata să coboare pe veci în cimitir, iar mâine zburdă din nou după fluturi.

Fiziologii explică foarte simplu acest fenomen. La poeţi imaginaţia domină memoria: iar speranţa e a imaginaţiei, în timp ce durerea e a memoriei.

Scrisoarea bunicii transformase întunecatul peisaj nocturn, cum îşi imagina viitorul, în zi însorită. Spiritul său se eliberase, putea mărturisi deschis cine este.

Toată lumea îşi schimbase atitudinea faţă de el. Toţi cei cu care se întâlnea începeau prin a-i spune cât sunt de scandalizaţi de decizia samavolnică a Locotenenţei de a interzice reprezentarea piesei şi-l încredinţau că acest caz va face vâlvă la adunarea comitatului; oratorii de frunte vor ataca vehement guvernul pentru acest motiv. Kálmán constată că în schimbul bunăvoinţei pierdute a marilor demnitari, câştigase favoarea publicului.

Interdicţia îi aureola opera.

În al doilea rând, i se vorbea cu indignare despre cronica din „Divertismentul”. Unui scriitor îi poate fi utilă şi o cronică în care e atacat pe nedrept. Până şi domnul Kovászos se grăbi să-i dea satisfacţie, printr-o scrisoare în care se apăra spunând că redactorul adjunct strecurase

---

[62] Apelles, cunoscut pictor din vremea lui Alexandru Macedon (sec. IV î.e.n.) care accepta cu bunăvoinţă observaţiile oricui, dar când cizmarul curţii a început să exagereze cu obiecţiile, i-a respins intruziunea; expresia „cizmarul lui Apelles” se foloseşte pentru a desemna tipul de critic neavenit.

cronica aceea murdară în ziar fără ştirea lui; el era ameţit de băutură, n-o citise decât după apariţia revistei. Dar luase de îndată măsuri ca exemplarele să fie retrase şi va tipări alt număr în loc; iată şpaltul articolului în care piesa lui Kálmán e ridicată în slăvi. Jertfa aceasta îl costă cincizeci de florini. Iar pe Aszályi l-a dat afară pe loc.

Kálmán îi trimise cei cincizeci de florini, dar îl rugă să nu mai tipărească din nou gazeta. Ce e scris, să rămână scris. Nici nu apăru vreodată dezminţirea.

Chiar şi Aszályi îi trimise o scrisoare de scuze. Nici el nu ştie ce-a scris. Era beat şi el. Cenzorul tăiase din cronică toate pasajele favorabile. Iar acum şi-a pierdut şi pâinea. Dacă nu primeşte astăzi douăzeci de florini, ca să-şi plătească datoria la pensiune, rămâne fără masă. Îl împuterniceşte pe Kálmán să publice scrisoarea în ziare. Kálmán îi trimise cei douăzeci de florini, iar cu scrisoarea îşi aprinse pipa.

Al treilea subiect despre care fiecare interlocutor se simţea dator să-şi spună părerea era însăşi opera poetică.

Dacă neamţul poate face pariu că la ei fiecare om este specialist în medicină şi dă sfaturi celor cu dureri de dinţi, tot aşa, ungurul poate paria că la noi toţi oamenii sunt critici teatrali, care pot să dea sfaturi autorului cum ar fi trebuit şi cum ar mai putea perfecţiona lucrarea. Fiecare ar mai putea corecta câte ceva. Unuia nu-i place împărţirea pe acte, altul a descoperit anacronisme în subiect; al treilea se află în posesia unor date ce prezintă personajul istoric în cu totul altă lumină; al patrulea consideră că lucrarea nu e destul de unitară; al cincilea ar găsi câte ceva de şlefuit la limbă; al şaselea ar dori să scurteze piesa, indiferent cum; al şaptelea crede că personajele sunt prea net conturate; al optulea le vede prea şterse; al nouălea consideră că evoluţia psihologică nu e destul de dozată; al zecelea ar prefera ca finalurile de act să fie mai de efect; al unsprezecelea consideră complet inutil ultimul act; al doisprezecelea ar dori în final o scenă sentimentală à la

Iffland; al treisprezecelea pare să recunoască în piesă reminiscenţe din operele lui Shakespeare şi Aristofan; pentru al paisprezecelea tendinţa lucrării e prea democratică; al cincisprezecelea susţine că totul ar fi minunat, dacă n-ar avea un colorit atât de dinastic... şi în cele din urmă, toţi actorii care au jucat în piesă ar dori să-şi modifice puţin rolurile, ca să li se potrivească mai bine, mai ales în privinţa dicţiunii.

„Cizmarii lui Apelles” îşi spunea autorul.

Apoi, pe la ora prânzului, trecu pe la familia Bányaváry, a cărei soartă o credea în mâini bune de când actorul se întorsese atât de bucuros din vizita la doamna Csollán; voia să-şi ia rămas-bun şi să le spună că pleacă în Italia, după ce, înainte de masă, se lăsase în voia tuturor operaţiunilor de felicitare şi de critică din toate localurile publice ale Pestei.

— Iar eu te căutam înnebunit! – strigă Bányaváry la vederea lui. Am fost însărcinat să te iau cu mine la un foarte bizar protector şi mecena.

Kálmán se strâmbă când auzi aceste două cuvinte. „Protector”, „Mecena” – să nu i se mai vorbească despre asta!

— Cine e? – întrebă, smulgându-şi mâna din a lui Bányaváry.

— Nu te speria. E un cinstit meşter cizmar din strada Magyar, jupân Tseresnyés, spectatorul nostru permanent şi autorul cizmelor întregii trupe.

— Asta-i altceva.

— Bunul jupân a venit personal aici să ne invite la un mic ospăţ prietenesc şi m-a însărcinat să te chem şi pe tine, pentru că masa de azi e organizată mai ales în cinstea ta.

— Acolo mă duc, zise Kálmán.

Vremea era rece şi uscată; gerul transformase noroaiele din jurul Rundellei într-un caldarâm minunat, aşa că invitaţii puteau merge pe jos până la casa lui jupân Tseresnyés.

De altfel ar fi fost o mare insultă pentru casa jupânului Tseresnyés dacă ar fi descins acolo dintr-un cupeu, pentru

că era doar o bojdeucă amărâtă, din acelea care se lipeau pe vremuri de zidul vechi al Pestei şi care, ca un şir de cuiburi de rândunici sub streaşină, alcătuiau strada Magyar.

Casa jupânului Tseresnyés era uşor de găsit: deasupra porţii scunde flutura pe un drug de fier ieşit în afară, blazonul lui, şi anume nu blazonul nobiliar, ci cel al breslei: un leu de aur cu o cizmă roşie în labe, având scris deasupra: *Nobilul Tseresnyés Márton,* iar dedesubt, titlul vechi şi sincer de *meşter cizmar.* Nu făgăduia că e nobil de origine; şi nu-i era ruşine că e cizmar. Primul titlu este meritul strămoşilor, celălalt al lui. De altfel e un cuvânt turcesc, provine din *cizmedzi.*

Căsuţa avea trei încăperi. Cea dinspre stradă era totodată şi atelierul, urma bucătăria, care servea şi de locuinţă servitoarei; apoi o odaie curată cu ferestre spre curte, folosită şi ca sufragerie când veneau oaspeţi de seamă la masă. Mai era, în spate, o cămară din scânduri, unde dormea calfa.

Bányaváry cunoştea deja rostul casei şi-i conduse pe Cilike şi pe Kálmán de la poartă de-a dreptul spre uşa bucătăriei, unde bătrâna servitoare îi întâmpină cu mare bucurie, le deschise uşa odăii curate şi-i pofti să ia loc.

În odaia curată masa era pusă. Pe masă se aflau cinstite talere de cositor, de pe vremuri, pahare neşlefuite, cuţite cu mânere de corn. Pe atunci încă nu se inventase alpacaua, lingura de cositor trebuia să admită că e doar de cositor, nimic altceva: un metal ieftin, dar cinstit.

Tot acolo era şi un pat înfăţat, pentru cazul că ar sosi vreun oaspete, mai exista o canapea de piele cu scaune la fel, un bufet şi o bibliotecă, în care nu se aflau decât cărţi în limba maghiară, toate uzate de atâta citit.

Cei patru pereţi erau împodobiţi cu patru tablouri înfăţişând scene din legenda lui Wilhelm Tell; preferinţa pentru aceste tablouri ne permite să aruncăm o privire în lumea spirituală a jupânului Tseresnyés.

(Pe vremea aceea, arta maghiară încă nu aproviziona

ţara cu tablouri din istoria Ungariei, iar litografia nu era cunoscută la noi; pozele amintite erau gravuri colorate.)

În afară de acestea, mai era de văzut un tablou înrămat, aflat deasupra canapelei: portretul lui Ioan Calvin, faldurile sutanei fiind alcătuite din Tatăl nostru, Crezul şi cele zece porunci scrise în rânduri cu litere mărunte.

Dar iată că se deschide uşa şi apare stăpânul casei în persoană. Un bărbat ca la vreo cincizeci de ani, slab, deşirat, pe cap părul a început să i se răărească, poartă mustaţă lungă şi barbă rotundă, e îmbrăcat într-un dolman scurt, cizme cu pinteni în picioare, iar deasupra acestui costum naţional şi-a legat şorţul de piele, ca însemn al breslei. În mână are un ziar, cam pe sfert ca mărime faţă de cele din ziua de azi; este ziarul politic maghiar, editat de Kulcsár.

Dacă facem un efort de memorie, ne dăm seama că am mai văzut o dată acest personaj: este cel care la întrebarea lui Csollán Berti despre „bâlciul cu animale” răspunsese că un om deştept nu se duce la aşa ceva.

Jupânul Tseresnyés se apropie grav de oaspeţii săi; chipul lui nu obişnuia să-şi schimbe expresia nici la veselie, nici la supărare. Nu se putea citi pe el nici bucuria, nici tristeţea. S-a întâmplat să fie văzut dansând la câte-o ocazie festivă, dar nici atunci nu-l părăsea gravitatea plină de demnitate. Şi tot ce spune, spune serios, nu glumeşte niciodată.

— Bine aţi venit cu toţii, li se adresează oaspeţilor. Poftiţi, luaţi loc, şi cui îi e cald, poate să-şi scoată haina. Camera e supraîncălzită şi când ieşiţi aţi putea răci. Iar pe mine să nu mă judecaţi că am rămas cu şorţul de piele, e uniforma meseriei mele. Strămoşii noştri luptau cu buzduganul, de aceea în tablouri sunt înfăţişaţi în armuri; noi luptăm cu uneltele meseriei noastre, de aceea armura noastră este şorţul de piele. Şi nu se va alege nimic de Ungaria atâta timp cât ungurul se va ruşina de acest şorţ de piele.

Concepţia lui fu primită cu aprobare.

— Chiar acum citesc în ziar, zise el, punând pe masă gazeta mototolită, că în Anglia un savant a descoperit cum

poate fi trasă o corabie împotriva curentului cu ajutorul aburului, iar alt învăţat încearcă „să tragă o căruţă mânată cu abur pe nişte şine de fier. Ziaristul a adăugat: nebun e cine crede... Iar eu spun că ar fi mai bine ca ungurul să meargă să vadă ce face englezul şi să înveţe de la el, în loc să-şi bată joc, pentru că după vechea mitologie şi soarele e tras de cai, în timp ce astăzi ştim deja că pământul se roteşte în jurul lui, şi nu-l trage nici un cal; aşa că de ce n-ar exista nişte forţe tainice, în stare să tragă corăbii şi căruţe?

— Vă împărtăşesc întru totul părerea, zise Kálmán, strângând mâna meşterului.

— Eram sigur de asta, spuse jupân Tseresnyés, m-a convins şi piesa dumneavoastră, căci la fiecare cuvânt îmi spuneam: dacă mi s-ar fi hărăzit talent de poet şi eu aş fi scris la fel. Este ca aurul, nu e nimic de schimbat în ea. Dar să nu credeţi că în loc de o masă gustoasă v-am invitat la laude goale, de aceea vă spun doar atât, că e aur curat. Şi dacă s-ar juca de o sută de ori, m-aş duce de o sută de ori s-o văd şi de fiecare dată aş descoperi ceva nou. Dar un neajuns tot are...

(Ei, iată şi cizmarul lui Apelles.)

— Neajunsul nu e în piesă, ci în public... n-o înţelege... dar cum am putea pretinde ca acest popor, care până acum îşi găsea distracţia spirituală doar în maimuţăreli, teatre de păpuşi, bâlciuri de tauri şi de câini, dansatori pe frânghie, flaşnetari, luptători pe bani, să fie dintr-o dată în stare să priceapă cele mai înalte frumuseţi. Lor le trebuie boia şi usturoi, nu ambrozie. Rachiu de drojdie, nu nectar!

Râseră, deşi jupân Tseresnyés nu spusese aceste lucruri cu intenţia să-i înveselească.

Unica slujnică, în acelaşi timp bucătăreasă, jupânească şi servitoare, aduse castronul aburind de supă şi-i invită pe musafiri să ia loc.

Amfitrionul o aşează în capul mesei pe Cilike, în dreapta ei pe Kálmán, în stânga pe Bányaváry, iar el luă loc în coada mesei, după ce mai întâi stătu câteva minute cu mâinile

împreunate şi ochii închişi – rugându-se probabil.

În general jupân Tseresnyés era atât de grav, de parcă s-ar fi gândit că are în spate un supraveghetor nevăzut care-i notează fiecare cuvânt şi-i va reproşa vreodată cele spuse: de aceea nu spunea nimic fără să cumpănească bine lucrurile.

Aşteptă să se mănânce întâi supa. E semn de proastă creştere din partea unei gazde să-şi oblige invitaţii la vorbă în timpul supei. Când mănâncă supa, omul e în exclusivitate propriul său stăpân; nici prizonierii din închisori nu pot fi deranjaţi în timpul supei. Supa cere, ca şi semănatul macului, tăcere deplină.

Rasolul însă nu numai că permite, dar chiar cere conversaţie. În familiile fericite, unde există gospodină, e datoria ei, iar într-o casă de văduv este obligaţia capului familiei să îndemne musafirii, îmbiindu-i cu bucăţile cele mai bune, oferindu-le sos, iar alături castraveţi, sfeclă roşie şi cartofi.

— Da, da, începu jupân Tseresnyés. Eu îmi amintesc foarte bine de vremea când au apărut prima dată cartofii în Ungaria. S-a întâmplat pe timpul domniei bunului împărat Leopold al doilea, care se arăta binevoitor faţă de noi, dar a trăit prea puţin. Poporul a primit cu mare aversiune noua plantă hrănitoare. Se răspândise zvonul că din cauza ei va scădea preţul grâului. În comitate sămânţa se distribuia pe gratis, dar nimeni nu voia s-o semene. La balurile de curte, ca să poată impune moda acestei plante, – pentru că moda e meşter mare! – li se ceruse prinţeselor să-şi împodobească părul cu flori de cartof, iar pe domeniile coroanei li s-a poruncit vechililor să cultive mai multe pogoane de pământ cu cartofi. Dar şi aşa s-a răspândit foarte greu. Vechilii susţineau că nici porcii nu vor să mănânce tuberculii străini, iar poporul era atât de înverşunat, că pe moşii, tarlalele de cartofi trebuiau păzite de gărzi înarmate, ca nu cumva ţăranii furioşi să smulgă plantele din pământ. Dar ce n-a făcut moda, a făcut foametea. A venit nenorocitul an 1816, când din cauza

vremii vitrege ţara era să moară de foame; grâul a putrezit, porumbul nici nu s-a copt, şi atunci a învăţat poporul ce înseamnă cartoful. Darul Domnului! S-a păstrat în pământ şi i-a răsplătit din belşug pe cei ce l-au îngrijit. De atunci sunt iubiţi cartofii, iar acum se extind pretutindeni.

Cu asemenea explicaţii istorice condimentă jupân Tseresnyés părţile seci ale dejunului, iar Kálmán îl asculta cu interes. În schimb Bányaváry nu tăinui că cel mai mare merit al cartofului constă în aceea că se opreşte în mijlocul instrumentului de înghiţit al omului, şi trebuie neapărat trimis pe urma lui un pahar cu vin, ca să ajungă la locul de destinaţie.

Kálmán crezu de cuviinţă să aducă în discuţie şi alte subiecte.

— Jupâne Tseresnyés, aţi constatat multe lucruri bune şi rele în patria noastră?

— Pe unde am umblat am văzut şi de unele şi de altele, de-a valma. Sunt cizmar, aşa cum a fost şi tata. Am umblat prin şcoli, am ajuns până la clasa de sintaxă; eram un elev mediocru, mi-am dat seama că nu se va alege din mine un *lumen mundi*[63]. Tata mi-a zis: bine, fă-te cizmar. Mi-a explicat şi de ce. Toate meseriile sunt supuse modei. Urcă un timp, apoi decad. Multă vreme ţesătorii de pânzeturi fine din Szepes au fost oameni bogaţi, se vede şi azi ce case frumoase şi-au construit; dar de când s-a inventat în Anglia războiul de ţesut mecanic, ţesătura englezească a devenit mai bună şi mai ieftină decât pânza de Szepes, iar ţesătorii de-abia îşi mai câştigă pâinea. Vestiţii ceaprazari din Kassa, care lucrau în fir de aur, maeştri ai filigranului, erau domni mari pe vremuri; dar o dată a venit moda nemţească, toţi poartă pantaloni şi vestă, iar aurarii au dispărut. Nu exista o mină de aur mai bogată decât viile din Hegyalja, făceau un comerţ excelent cu polonezii. Dar de când marile puteri au împărţit Polonia, francezii au introdus rachiul, ruşii îl perfecţionează, şi a început să pătrundă şi la noi, cunoscut

[63] Spirit strălucit (în limba latină în orig.).

de popor ca „vinars”; iar podgorenii din Tokaj mănâncă pâine neagră cu ceapă lângă vinurile lor scumpe. Cei din Komárom erau negustori bogaţi, burduhănoşi. Toţi mateloţii purtau mundire cu bumbi şi lanţuri de argint; peste iarnă braţul Dunării era plin cu corăbii şi plute. Dar guvernul s-a apucat de construirea unor canale, închizând danele negustorilor, şi au sărăcit cu toţii. Cărăuşii din Mosony au bănet cu sacul, vântură bancnotele ca porumbul, dar odată vine o devalorizare şi bogătaşii de ieri ajung să cerşească. Chiar şi în cele mai înalte sfere există coborâşuri; iată o familie de conţi, al căror strămoş, un cavaler sărac, şi-a cucerit moşiile în războaie; sau un prinţ, la origine un biet diac slovac, devenit favorit al curţii, proprietar de palate; odată se schimbă lumea, vine alt domnitor, şi descendenţii conţilor şi prinţilor ajung din nou nobili de rând sau dieci săraci. Totul, şi ştiinţa savanţilor, şi eroismul vitejilor, se demodează, numai meseria cizmarului nu. De asta mi-a spus tata: „Fă-te cizmar, fiule! n-ai să ajungi mare domn, dar nici cerşetor n-o să devii; nu vei străluci, dar nici ruşine nu-ţi va fi; nu te vei bucura de faimă, dar vei avea întotdeauna parte de pâine, vin şi cinstire, fie că e pace sau război, fie că domneşte în ţară un bărbat sau o femeie, fie foamete sau belşug”.

Bányaváry voi să-i facă un compliment meşterului.

— Dar vă bucuraţi de faimă, jupân Tseresnyés. Sunteţi cunoscut în toată ţara ca vajnic protector al artiştilor şi scriitorilor.

Jupân Tseresnyés luă în serios şi aceste cuvinte; întâi scutură din cap, de parcă ar fi vrut să cearnă din frază toată pleava, ca să rămână doar grâul, curat. În sfârşit ridică privirea de pe farfuria smălţuită cu flori pestriţ colorate.

— Asta pentru că am umblat peste multe mări şi ţări în drumurile mele; o dată, pe vremea când eram calfă, a doua oară în calitate de cizmar al regimentului; şi ştiu bine că există pe lume lucruri mai bune şi mai frumoase decât la noi. Am umblat pe la Viena, Paris, München, Genova, am văzut străzi numai cu palate, şi toate pline cu bogăţii

strălucitoare. Am văzut capitale străine, am cunoscut industria lor, le-am admirat arta. Şi apoi m-am întors aici, acasă. Dar ceea ce avem acum în ţară nu compar cu ce-am văzut în străinătate, ci cu ce era înainte la noi. Pe atunci, strada aceasta se afla la marginea Pestei, gardul acestei case era fostul zid de apărare şi printr-o ambrazură se vedea cimitirul. Nici acum nu sunt palate în loc, dar măcar hambare. În locul străzii Podului Mare trecea şanţul de apărare al oraşului, un loc scârbos, pestilenţial, cu malurile încărcate cu gunoaie; cioburi şi chiar mai rău; iar în partea dinspre oraş avea un gard de nuiele, lipit cu pământ şi năpădit de buruieni. Nici acum nu e chiar un bulevard, dar cei puţin arată a stradă. De aici drumul ducea spre un debarcader dărăpănat, de unde oamenii şi animalele traversau cu mari primejdii pe un bac străvechi, ai cărui nouă piloni de susţinere se întindeau până la insula Margareta, ca un stol de gâşte sălbatice. E adevărat că nici acum nu sunt legate cele două oraşe printr-un pod de fier, cum am văzut la Viena şi la Paris, dar măcar există un pod de pontoane. În jurul primăriei încă nu se înalţă clădiri frumoase, dar cel puţin nu mai e acolo târgul de porci, ca pe vremea tinereţii mele. Dar poate că vă plictisesc cu aceste poveşti de demult?!

Kálmán îl asigură pe jupân Tseresnyés că ascultă cu interes crescând tot ce spune.

— Pe atunci nu existau decât trei hanuri în oraş, aşa că pentru cetele de oaspeţi veniţi la dieta de la Buda a fost nevoie să se ridice barăci, ca să aibă unde să tragă. Pe-atunci, dacă voiam să cumpăr safian, trebuia să vorbesc sârbeşte, pentru că pielarul nu înţelegea altă limbă; ca să cumpăr talpă de la tăbăcar, trebuia să vorbesc şvăbeşte, dacă aveam treabă la primărie, trebuia să mă chinui în latineşte, iar dacă mă adresam cuiva pe stradă în ungureşte, îmi dădea un brânci în loc de răspuns. Puteam să umblu mult şi bine până să dau de o dugheană unde se găseau cărţi; pe marginea şoselei era o speluncă, în fundul

căreia, printre vechituri, se putea găsi vreo cărţulie mucegăită, tipărită în maghiară, cu câte zece nume de proprietari pe copertă, cum a trecut din mână în mână. Cine-i învăţa o dată conţinutul, se grăbea s-o vândă; nimeni n-o păstra. Şi cum se distra lumea? Calfele şi studenţii se adunau în fiecare seară la băutură, iar noaptea se provocau, se băteau, pe străzi aveau loc lupte în toată regula. Breslele se recunoşteau după veşminte, şi dacă era prins vreunul din breasla rivală, îl snopeau în bătaie. Mahalaua era un cuib de hoţi, iar tâlharii din pustă veneau până la vama oraşului şi nu o dată îi jefuiau pe călători chiar la barieră. Această stradă, de la un cap la altul, era o vizuină rău famată a depravării, unde după ora şase seara un om cinstit se ruşina să treacă. În zilele de târg năvăleau în oraş o grămadă de derbedei din provincie, care-şi făceau de cap într-un asemenea hal, că omul nu îndrăznea să mai iasă pe stradă din cauza lor.

Kálmán, atent la spusele cizmarului, uitase să mănânce.

— Numai cel care, ca mine, a văzut de unde am pornit ştie cât am progresat, continuă jupân Tseresnyés. Eu am văzut punându-se cărămidă peste cărămidă, înaintându-se pas cu pas; am văzut păduricea pe când se planta, strada, pe vremea când se făceau măsurătorile. Şi nu mă părăseşte speranţa că progresăm. Avem deja un muzeu, cam sărac deocamdată, dar va veni vremea când va deveni neîncăpător; e pe cale să ia fiinţă Academia de ştiinţe; vedem teatru maghiar în capitală; avem şi tipografie, ba chiar şi ziare; şi bune, şi rele, dar toate sunt necesare. Tineretul primeşte educaţie, şcolile şi universităţile se populează pe an ce trece, iar în prăvălii au început să se vândă cărţi maghiare. Oamenii încep să se respecte unii pe alţii şi nu se mai iau la bătaie pe motiv că sunt din bresle diferite sau au religii diferite; încep să înţeleagă că nu există un om atât de neînsemnat, încât să nu fie necesar altora. Şi religiile sunt tolerate şi credincioşii încep să-şi construiască biserici. Eu am văzut vremurile când toate acestea nu existau, ba chiar dimpotrivă. Şi n-am disperat

niciodată. Am citit în lucrarea învăţatului Katona Mihály că există nişte vietăţi minuscule care construiesc tot timpul în adâncul mărilor, iar din munca lor se ridică insule. Eu cred în această muncă a micilor polipi. La tot ce s-a realizat, am şi eu o parte de contribuţie; mică, dar totuşi ceva. O cărămidă, un copac, un bănuţ. Unde se ridică o clădire publică, lucrez o zi fără plată, dacă apare o carte nouă, o cumpăr, o aşez în rând cu celelalte şi mă bucur de ea. Unde se face chetă, îmi dau obolul, unde trebuie mobilizaţi oamenii de felul meu, nu preget să iau cuvântul; la sărbătorile naţionale, apar în costum popular; dacă trebuie sărbătorit un mare patriot, mă duc să-l ovaţionez sub fereastră; dacă vin actori în oraş, sunt de faţă să-i aplaud. Şi ce-s toate astea? Nimicuri; firicele de praf. Dar şi piramidele sunt făcute din fire de praf. Iar dacă vor gândi la fel sute, mii, zeci de mii, poate sute de mii de oameni simpli ca mine, atunci bănuţul se va transforma în tezaur, cărămizile vor deveni oraş, aplauzele se vor transforma în ovaţii, literele vor deveni cărţi, din cărţi vor lua fiinţă biblioteci, iar din popor o naţiune!

Kálmán strânse cu căldură mâna meşteşugarului, în timp ce Bányaváry îi şopti la ureche:

— Ei, ţi-am spus eu că cizmarul nostru e un original!

Tranşarea fripturii de purcel sosite între timp întrerupse discuţiile înflăcărate.

Bányaváry crezu de cuviinţă să mulţumească gazdei pentru ospitalitate prin cuvinte măgulitoare.

— E adevărul adevărat, că jupân Tseresnyés este un mare protector al artei şi ştiinţei din ţara noastră. Şi faima lui s-a întins pretutindeni. Toţi actorii care-au trecut prin capitală îi răspândesc vestea în cele mai îndepărtate locuri. Nicăieri în Pesta nu găseşti o friptură de purcel mai bună ca aici.

Toate astea Bányaváry le spuse cu patos teatral, făcându-i lui Jenöy semn cu piciorul pe sub masă.

Dar jupân Tseresnyés nu era omul care să se bucure de

linguşiri şi răspunse cu veritabilă gravitate orientală:

— Nu v-am spus toate acestea ca să vă fac cunoscute propriile mele merite, care sunt modeste; ci ca să vă arăt datoriile dumneavoastră, care sunt mari. Să credeţi şi să faceţi. Eu sunt un om bătrân, şi cizmar de meserie. Totuşi cred şi fac. Dumneavoastră sunteţi tineri şi geniali. Tocmai dumneavoastră să cădeţi în deznădejde? Ştiu eu ce spun. Nu sunt vorbăreţ de felul meu. Gândesc mai mult decât vorbesc, dar când consider că e momentul să spun ceva, o spun. Dumneavoastră, domnilor, vă descurajaţi prea repede. Dumneavoastră, domnule Jenöy, după reprezentarea piesei mergeaţi pe stradă ca o stafie. V-am întâlnit de multe ori. Dumneavoastră, care aveţi un renume în faţa lumii, nici nu vă gândiţi că un necunoscut, care se retrage speriat din faţa dumneavoastră şi-şi ridică fără vorbă pălăria, se străduieşte să ghicească pe ce tărâm v-o fi umblând sufletul. Eraţi foarte deprimat. Şi, vedeţi, n-aţi avut dreptate. Am fost şi eu la spectacol, am sorbit fiecare cuvânt al piesei de parcă era mană cerească şi dacă se va tipări vreodată, o voi citi în locul Bibliei. Dar nu mă deranjează că nu se va mai juca. Dumneavoastră, domnule, aţi scris această piesă pentru dumneavoastră şi pentru încă zece oameni, dintre care cinci abia se vor naşte. N-aţi început-o cu începutul. Şi rândunica îşi învaţă puii să zboare pe pământ, nu în cer. Nu v-aţi gândit la spectatori. Nu în versuri trebuie să li se vorbească, ci în proză. De ce să înfăţişezi acestui popor, care abia îşi şterge ochii după somn, acele măreţe figuri istorice la a căror înălţime nu poate ajunge? Îşi scrânteşte gâtul privindu-le. Cum să înţeleagă cineva virtuţile străbune azi, în vremurile acestea găunoase, când totul e doar paradă? Cine, în lumea asta uşuratică, vorbeşte limba aceea plină de gânduri profunde? Mai întâi arătaţi-le lumea aceasta. Aduceţi pe scenă personaje din ziua de azi: junele fandosit, soldatul lăudăros, cucoana capricioasă, curtezanul fluşturatic, mâncăul ce trăieşte doar pentru burdihanul lui, moşierul care se umflă în pene, ţăranul leneş, învăţătorul beţiv, primarul neghiob,

apoi funcţionarul corupt, cămătarul, mironosiţa, fanfaronul – şi pe cizmarul sfătos, ca fiecare dintre noi să se poată recunoaşte: iată-mă, ăsta-s eu! Apoi arătaţi-le personajele din străbuni: iată, aceştia au fost ei! Biciuiţi, ridiculizaţi greşelile şi metehnele de astăzi pe un ton vesel, amuzant, usturător: râdeţi! – apoi evocaţi în faţa noastră înaltele virtuţi ale strămoşilor: plângeţi!

Bányaváry râse de acest discurs plin de haz, de era să se înece cu friptura de purcel. Dar Jenöy rămase tăcut.

— E un original, domnul Tseresnyés! – zbieră Bányaváry când îi reveni glasul. Ce sfaturi clasice ştie să dea! Jenöy, nu uita să le notezi.

Dar Kálmán răspunse cu toată seriozitatea:

— Chiar le notez. Regret însă că acum nu voi putea pune în practică aceste idei bune, pentru că plec într-o călătorie mai lungă.

— Ah, plecaţi în străinătate?

— O, da! – se grăbi Bányaváry să răspundă în locul lui Kálmán. Prietenul nostru e un om fericit. Poate pleca în străinătate.

— Nu, domnule, răspunse grav cizmarul. Ungurul nu e fericit în străinătate. Fericirea altora îi răneşte sufletul. Eu ştiu, pentru că am colindat multe ţări ale Europei. Şi unde plecaţi?

Din nou răspunse Bányaváry, cu fraza clasică a hai Goethe:

— În ţara unde înfloreşte lămâiul.

— Deci în Italia? Poate la Veneţia?

— Chiar mai încolo, zise Kálmán. La Genova, poate şi mai departe.

— La Genova? – spuse îngândurat cizmarul, strângându-şi un timp buzele; apoi le deschise din nou. Ei, pe-acolo înfloreşte şi altceva, nu numai lămâiul!

Kálmán roşi până-n vârful urechilor. Şi el se gândea la altă floare; dar ce poate şti cizmarul despre ea?

Însă acesta nu făcea aluzie la floarea lui.

— Şi petreceţi mult timp acolo? – întrebă cizmarul, în timp ce turna în ceaşca lui Kálmán cafea dintr-un ibric ciudat de aramă, cu două toarte.

— Poate vreo doi ani.

— Doi ani? Hm, hm, zise cizmarul dus pe gânduri. Atunci îndrăznesc să vă propun să faceţi cunoştinţă cu fiul fostului meu patron din Genova, la care am fost calfă; vă notez numele şi adresa în carnetul dumneavoastră.

— Vă mulţumesc foarte mult, spuse Kálmán, întinzându-i carnetul de însemnări.

— Aşa, zise acesta, şi după ce notă numele şi adresa îi înapoie carnetul. Dar nu uitaţi să-l vizitaţi pe acest om de treabă; de la el veţi afla ce mai înfloreşte la Genova în afara lămâiului şi vă va prinde bine să aflaţi.

Apoi meşterul aduse şi pipe la cafea, cu îngăduinţa lui Cilike, obişnuită de-acum cu toate neplăcerile, şi cedă frâiele conversaţiei lui Bányaváry, inepuizabilă sursă de anecdote, până când înserarea timpurie îi obligă pe oaspeţi să plece, conduşi până la poartă de amfitrion, care-i urmări cu privirea până dădură colţul. Considera această vizită drept un mare noroc pentru el.

— Ei, ce zici, bizar om acest Tseresnyés, nu? – îi spuse Bányaváry lui Kálmán pe drum. Un adevărat politician! Şi ce amabil din partea lui că trimite clienţi la fiul fostului său meşter din Genova. Nu uita să-l vizitezi!

— Fără îndoială. Dar oare la ce făcea aluzie bătrânul, că acolo înfloreşte şi altceva în afară de lămâi, şi asta o voi afla de la cizmarul italian?

— Floarea aceea e probabil *cipripedium*[64]*,* zise Bányaváry râzând copios de propria lui glumă.

Kálmán nu la floarea aceea se gândea.

Iar floarea la care făcuse aluzie jupân Tseresnyés era Societatea carbonarilor care înflorea la Genova, şi alături de care răsărise şi o altă floare, Sfânta poliţie secretă, care-i căuta pe carbonari.

---

[64] O specie de orhidee în formă de papuc; aluzie la meseria jupânului Tseresnyés.

ACOLO UNDE ÎNFLOREŞTE LĂMÂIUL

Să călătoreşti!

Să călătoreşti în Italia!

Să călătoreşti pe urmele iubitei!

Să călătoreşti cu inima tânără!

Poate exista o fericire mai mare pe pământ?

Kálmán îşi alese drumul cel mai drept posibil. Cu poştalionul până la Triest, de-acolo cu corabia până la Veneţia, iar de la Veneţia din nou cu poştalionul până la Genova. Nu poposi nicăieri în drum, nici măcar pentru a vedea tentantele monumente din oraşul dogilor.

Poate la întoarcere.

Dar ceva tot nu uită. Să corupă servitorii de la restaurante, pentru a obţine informaţii despre trecerea prinţesei Decséry prin oraşele respective.

Norocul îi surâse. Află că familia Decséry urmase acelaşi drum ca şi el, petrecând însă mai mult timp peste tot. Rămăseseră o zi la Triest şi două la Veneţia. La Triest lăsaseră dispoziţii să li se expedieze eventualele scrisori şi pachete la un anumit hotel din Veneţia. La hotelul din Veneţia dăduseră aceleaşi dispoziţii, indicând locul unde vor locui la Genova. Peste tot li se putea da de urmă, aşa cum poate fi descoperită frumoasa scoică Thetis după parfumul de trandafiri pe care-l lasă în urma ei.

Kálmán consideră asta de bun augur.

Călători zi şi noapte ca să ajungă la Genova. Alese cu bună ştiinţă alt hotel decât cel în care, după cum ştia, se instalase familia Decséry. Mândria lui de bărbat nu-i permitea să se întâlnească doar aşa, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat între ei, cu înalta doamnă care-l despărţise

de nepoata ei fără să-i lase să-şi ia rămas-bun, şi s-o facă să creadă că a venit direct după ele. Voia să le aibă sub ochi, să le urmărească paşii, să-şi facă simţită prezenţa prin tainice vicleşuguri. poetice, iar când întâmplarea va face să se întâlnească, aceasta trebuia să aibă un efect dramatic.

Frumosul portret de madonă şi hârtiuţa de bomboană cu cele trei cuvinţele îi încălzeau pieptul.

Însă când se înapoie servitorul trimis la hotelul indicat de familia Decséry la Veneţia, află că prinţesa împreună cu o tânără principesă foarte frumoasă au stat într-adevăr acolo, dar au plecat de două zile, fără să lase vorbă unde merg şi nici când se întorc. S-a mai putut afla doar că, împreună cu suita, s-au îmbarcat pe vasul cu două catarge „Santa Barbara”, care, trecând prin Livorno, Civita Vecchia, Napoli, Palermo, Pireu şi Cipru, se îndrepta spre Alexandria, aşa că pasagerii călătorind pe puntea lui puteau fi căutaţi ori în regatul Sardiniei, ori în marele principat al Toscanei, ori în statul papal roman, ori în cele două Sicilii, ori în recent eliberata şi de atunci devenită la modă Eladă, ori în Egipt...

— În Egipt!

Ce spusese georgiana aceea la balul mascat?

Pe cine să întrebe? Ce să întrebe?

La toate întrebările avea ca răspuns nesfârşita mare. Ghici, ce murmură veşnicele talazuri? Ghici, ce ascunde întunericul adâncurilor? Ghici, ce fluviu fierbinte curge prin ea de la un ţărm la altul? Ghici, ce lumină vine din ea nopţile? Ghici, ce se află în inima unei femei?

În timp ce se frământa, descurajat, Kálmán îşi aminti de adresa scrisă de jupân Tseresnyés în carneţelul lui. Se răsuci pe călcâie, întoarse spatele mării şi porni să-l caute pe cizmarul genovez. Această întoarcere a constituit punctul de cotitură al întregii lui vieţi.

Venise ca tânăr, se va întoarce ca bărbat.

O, da, de la cizmarul genovez a aflat ce mai înfloreşte în Italia! O asociaţie pe care n-o leagă decât o idee, dar legătura aceasta e mai puternică decât tratatele scrise cu sânge, decât Coranul sau Evangheliile, decât sfântul

legământ sau decât sfântul mir, decât legăturile de rudenie, decât sfânta alianţă a domnitorilor, decât interesele personale, decât complicitatea la crimă, decât fanatismul.

Membrii ei sunt tineri şi bătrâni, bărbaţi şi femei, prinţi şi meşteşugari, preoţi şi militari, studenţi şi profesori, călători şi prizonieri, bogaţi şi săraci, savanţi şi analfabeţi, medici şi bolnavi, patrioţi, străini şi exilaţi. Ochii, urechile şi mâinile ei se întind pretutindeni; la Vatican, în ocne, în mulţimea de pe cheiuri, în agitaţia pieţelor, în sacristiile bisericilor, în catacombe, cafenele, mănăstiri; în hanuri, cazărmi, la adunările secrete ale cardinalilor, în grotele ascunse din munţii Abruzzi, în cârciumile populare, la balurile princiare, în bărcile contrabandiştilor, la staţiile de poştă, pe pământ, pe apă, şi ochii văd pretutindeni, urechile aud, mâinile acţionează. Şi ce-a văzut şi-a auzit unul, ştiu toţi; iar ceea ce face unul, fac toţi.

Că această confrerie cu puteri magice a atras entuziasmul profund al lui Kálmán, e cât se poate de firesc, învăţăturile *tinerei* asociaţii erau de mult legi pentru sufletul lui, numai că nu erau încă astfel clasificate. În acest sens se putea învăţa foarte mult de la italieni.

Este o şcoală minunată, şcoala activităţii conspirative, a jertfelor incredibile, a tenacităţii de nezdruncinat, a luptei nici o clipă uitate către ţel, a solidarităţii reciproce, a pasiunii neîmblânzite, miraculoasa şcoală mută a tuturor ştiinţelor, care de o jumătate de veac influenţează istoria Europei, iar opera ei progresează continuu, creşte şi nu se odihneşte nici o clipă.

E patria lui Galilei.

La Genova, Kálmán nu făcuse cunoştinţă doar cu cizmarul, ci şi cu multe alte personaje ilustre despre care nu se cuvine să vorbim în roman. Iar această societate afla tot ce se întâmplă departe, în lumea largă. Pentru confrerie nu existau secrete indescifrabile.

Află că doamnele maghiare îmbarcate pe „Santa Barbara” nu călătoriseră cu vasul decât până la Civita

Vecchia. Acolo au debarcat şi s-au îndreptat spre Roma.

La Roma, prinţesa a reuşit să obţină o audienţă la Sanctitatea sa, şeful vizibil al bisericii. Kálmán află şi motivul audienţei: prinţesa ceruse dezlegare de păcatul de a-şi fi logodit nepoata cu un schismatic, devenind astfel rudă spirituală cu acesta. Sanctitatea sa, considerând drept circumstanţă atenuantă faptul că această rudenie spirituală e în interesul schismaticului, îi acordase pioasa dezlegare.

De aici, doamnele Decséry au plecat la Napoli, încă singure. Însă la Napoli s-au întâlnit cu un călător maghiar, venit pe alt drum, şi care se numea baronul Bálvándy. Domnul acesta le-a însoţit în excursiile pe Vezuviu şi la săpăturile de la Pompei. De aici, familia Decséry împreună cu baronul s-au îndreptat spre Egipt pe vasul de război englez „Bellerophon”.

Contesa cu chip de madonă se îmbolnăvise de rău de mare, iar *signor ungherese*[65] o îngrijise cu multă atenţie.

În Egipt au vizitat împreună Sfinxul, statuile lui Memnon, piramidele. Cortul lui *signor ungherese* era instalat alături de cel al *signorelor ungherese.*

Ochiul ligii îi vedea pretutindeni, şi dacă i-a legat o dată cu invizibilul ei fir de păianjen, le va găsi urma peste tot.

De la confraţii săi, Kálmán află tot, şi aceasta îi modifică total structura sufletească.

Era o transformare uriaşă!

Vedea exemplele în faţa ochilor. Tânărul care-şi smulge dragostea din piept ca să servească un ideal; nobilul care-şi riscă libertatea, averea şi capul; militarul care-şi ridică liniştit fruntea în faţa armei încărcate; preotul care-şi sfărâmă jurământul ecleziastic printr-un legământ mai puternic; femeia care renunţă la sexul ei, pentru a face o muncă de bărbat; meseriaşul care flămânzeşte şi umblă în zdrenţe ca să poată da altora banii; surghiunitul. care se lasă gonit de la o graniţă la alta şi iar se întoarce; bătrânul tată, care-şi jertfeşte pe rând copiii, şi copiii, care merg pe urmele însângerate ale fraţilor lor; entuziastul care ucide

[65] Domnul maghiar (în limba italiană în orig.).

din convingere şi apoi se lasă rupt în bucăţi, dar nu trădează pe nimeni; şi toţi trăiesc şi mor pentru o idee; iar apoi poetul, ale cărui cântece sunt ecoul acestei idei, şi în cele din urmă întregul popor, care cântă în sute de variante, tipăreşte, răspândeşte, citeşte, dă din mână în mână, neînfricat, veşnic treaz, cântecele acestea, ideea prigonită cu foc şi pară, cu zornăit de lanţuri, cu excomunicarea.

Atunci s-a cristalizat în sufletul său acea umoare tainică din care se zămislesc diamantele; conştiinţa faptului că în viaţă există constelaţii mai înalte, care încălzesc mai puternic decât un chip cu licăr palid de madonă!

Kálmán vedea în faţa ochilor un popor care fusese cândva atât de mare, că nu-i ajungea întreaga lume ca să-şi întindă picioarele, şi care a ajuns atât de mic, încât toţi vecinii îl calcă în picioare; care dăduse cândva proconsuli Galiei, Germaniei, Hiberniei[66], Palestinei; şi căruia îi dădeau acum regi Galia, Germania, Hibernia, Palestina; care unificase cândva trei continente, iar acum ruptă în nouă, gemea sub lanţuri; care purtase cândva lumina civilizaţiei de la un ocean la altul, şi a cărui Romă de azi e un anti-soare, cu raze negre. Şi acest popor asuprit cu violenţă, adormit cu viclenie, rupt în bucăţele, despărţit în provincii, divizat în clase, dezbinat, cu Vaticanul deasupra capului şi Camorra sub picioare, cu baionetele străinilor în flancuri, cu mâinile şi picioarele legate în lanţurile Sfintei Alianţe europene, năucit de superstiţii, dezvăţat de a fi energic, deposedat de măreţie, şters din istorie – acest popor se gândeşte încă la răzvrătire şi aşa, legat, adormit, îngropat, încearcă să ridice capacul coşciugului, să dea la o parte ţărâna mormântului şi tot corul capetelor încoronate care cântă deasupra *requiem aeternam!*

O, sărmană bătrânică, ţi-ai expediat nepotul preferat din Ungaria, ca să nu fie în societatea primejdioasă a celor ce vor să urnească pământul nemişcat, şi l-ai trimis în locul cel

[66] Hibernia este vechiul nume al Irlandei; în context, Anglia.

mai potrivit, în Italia!

În drumurile sale prin Italia, Kálmán era întâmpinat şi urmărit pretutindeni de această idee. Leul veneţian fără limbă i-a spus că e amintirea străbună a societăţilor secrete; arcada Colosseumului, de care se sprijină un hamal zdrenţăros, palatele moarte, dezgropate din cenuşa Pompeiului, templul lui Serapis, scufundat în mare şi apărut din nou la suprafaţă, pentru alţii sunt doar privelişti încântătoare; dar pentru el reprezintă taine elocvente. Pentru alţii, poporul cu trăsături nobile e doar model pentru pictură: pentru el nu e doar model, ci un prototip. Şi frumoasa ţară cu crângurile ei de portocali, cu lanurile răcoroase de orez, cu drumurile mărginite de ghirlandele viţei de vie, cu grădinile încărcate de rodii, cu lacurile ce predispun la visare, cu vilele înconjurate de chiparoşi, cu grotele miraculoase, cu roşcovii plini de fructe, pentru alţii nu înseamnă decât peisaje frumoase, dar pentru el reprezintă o patrie care jeleşte. Şi el ştie de-acum că ţăranul, când sapă canale de irigaţie pentru orezărie sau când cultivă viţa de vie pe marginea drumului, se gândeşte în sinea lui că aceste canale şi umbrare de viţă vor fi obstacole în calea mulţimilor de călăreţi duşmani; când îşi face casă, are grijă ca terasa să aibă creneluri, iar pivniţa ieşiri în caz de pericol; şi când renunţă la jumătate din mâncarea-i sărăcăcioasă, se gândeşte că jumătatea cealaltă va prinde bine celor care vor veni cândva şi vor spune: „s-a făcut dimineaţă!” Şi că roşcovul are şi spini, la fel de sfinţiţi ca şi fructele acestui pom al sfântului Ioan.

Sigur că sărmana bătrână de acasă n-avea cum să ştie toate acestea. Ştia doar că nepotul ei se află în cea mai frumoasă ţară de pe pământ şi se încălzeşte la lumina celui mai aurit soare. Era încântată de picturile frumoase pe care i le trimitea Kálmán: peisaje şi reproduceri după capodopere vestite. Kálmán îşi petrece în mod folositor timpul în Italia. Se perfecţionează ca pictor. Fericită e mama a cărei fiu (dacă tot i-a hărăzit Dumnezeu aptitudini pentru artele liberale) se dedică picturii! Este o artă

autentică, serioasă; discipolii ei sunt oameni blânzi, aşezaţi, sârguincioşi, cumpătaţi; nu instigă, nu tulbură, trăiesc în pace cu aristocraţii şi cu preoţii; sunt preţuiţi şi înţeleşi de toată lumea, iar lucrările lor îl preamăresc pe Creator. Dar vai, de trei ori vai, de mama al cărei fiu a căzut în viciul poeziei! Muza poeziei umblă cu capul în nori, iar partizanii ei sunt oameni sălbatici, neliniştiţi, cu sânge iute din cauza beţiei, candidaţi la viaţă scurtă şi lungi suferinţe, duşmani ai autorităţilor, ai bunului simţ, ai ordinii stabilite a lumii, şi pentru că nu pot fi înţeleşi de străini, devin aţâţători ai propriului popor, iar lucrările lor nu sunt întru slava operei Creatorului, ci hulesc cu îndrăzneală desăvârşirea lumii.

De aceea deschidea cu bucurie doamna Jenöy pachetele primite de la Kálmán din Italia. Ce cartoane frumoase, ce desene minunate în tuş şi în sepia, ce acuarele vii! Dar când îşi trimise picturile în ulei! Ambalate cu grijă în lăzi, de parcă ar fi comori. Aşa le şi păstra doamna Jenöy, ca pe nişte comori. Le dăduse pe toate la încadrat în rame aurite, şi în salonul unde le atârnase nici Béni nu putea să intre decât cu îngăduinţa ei.

— Nu-i aşa că n-ai fi în stare să pictezi aşa ceva nici în ruptul capului? – îi spunea ea unchiului uluit. Iar acesta o asigura că nu, nici dacă i s-ar da un cap în plus.

Doamna Jenöy îi scria mereu nepotului, scrisori pline de o blândeţe energică şi observaţii nedelicate, expresie sinceră şi brutală a dragostei de bunică. Iar în încheiere, de fiecare dată îl lua la rost pe Kálmán că nu scrie dacă mai are bani. Doar ea nu poate ghici de-aici, „de la capătul pământului, cât costă viaţa în ţara talienilor”? Îi trimitea bani şi fără a fi rugată.

Iar în timp ce scrisorile bunicii îl ţineau la curent cu evenimentele de acasă, din epistolele cizmarului genovez afla ce se întâmplă în lumea largă.

Frumosul chip de madonă şi figura de Antinous sunt mereu aproape unul de altul. Din Egipt, invizibilul fir de păianjen i-a însoţit la Atena, găsindu-i tot împreună. De

acolo îi urmări la Stambul, informându-l cu exactitate pe cel aflat la celălalt capăt al firului.

Îi spuse că în Egipt găsesc alinare nu numai plămânii şubrezi, ci şi inimile bolnave. Că bărbatul cel frumos îşi urmează steaua ca pe vremuri cei trei crai. Şi că madona primeşte cu bucurie smirna şi tămâia. Ave! Ave!

Kálmán înţelese că din madonă nu-i rămâne nimic altceva decât portretul şi adoraţia – de la mare distanţă.

Apoi plecară şi din Constantinopol, îmbarcându-se împreună pe marea Marmara.

Firul de păianjen le mai dădu de urmă la punctul de carantină de la Orşova. Acolo trebuiau să-şi petreacă lungile zile de carantină cei veniţi din Orient.

Oare cum îşi alungau plictiseala?

Pe urmă păşiră pe pământ maghiar. Acolo firul de păianjen se rupse. Până acolo nu ajunge mâna asociaţiei. E ţara pământului nemişcat. Ţara Hyperboreelor. Despre această ţară mai putea afla câte ceva doar din scrisorile bunicii.

Ziare?

Da, exista şi o gazetă în ţara aceea. Kálmán era abonat, şi se întâmpla să primească în fiecare lună câte un număr. Iar din acesta afla ştiri interesante referitoare la ţara sa, şi anume că în Afganistan englezii au suferit o nouă înfrângere; că Hudson Lowe nu vrea să publice testamentul lui Napoleon; că Kolokotroni[67] nu e de acord să intre în guvernul grec; că anul acesta, în insula Cipru, recolta de struguri pentru stafide a fost proastă, că Zummalacarregui a uimit cortesul[68] cu o nouă proclamaţie; că aristocraţia japoneză s-a răsculat împotriva mikadoului; că prinţul Vasilcikov îl va înlocui pe Tacicev la ambasada din Teheran; că softii, mamelucii, palicarii şi fanarioţii creează mari dificultăţi Porţii. Uneori Kálmán citea şi câte o veste despre localitatea în care se afla, ştiri de care cei din partea locului habar n-aveau. Dar despre Ungaria nu vorbea ziarul

[67] Conducător al mişcării de eliberare din Grecia în secolul trecut.
[68] Parlamentul spaniol.

maghiar? Ba da, exista şi pentru ea o rubrică, în care apăreau ştiri importante, ca vestea îmbucurătoare că Excelenţa sa Saffi Kul Khan a trecut prin Pesta; sau că preaonorabilul septemvir Bábaváry a fost numit consilier secret intim, ceea ce e o cotitură uimitoare a destinului. Mai erau consemnate şi evenimente interesante din provincie, ca de exemplu naşterea unui berbec cu cinci picioare, trei coarne şi un singur ochi la Ráczkeresztur; că la Znio-Váralja un slovac a înghiţit în timpul somnului cinci broaşte şi a scăpat de ele bând apă minerală; că o bătrână din Bratislava a jucat la loterie cinci numere pe care le visase în somn şi a câştigat zece mii de florini. Altceva nu prea era de citit, deoarece dacă s-ar fi scris despre adunările de comitat, cenzorul ştergea tot, dacă se scria ceva în legătură cu religia, cenzorul tăia cu atât mai vârtos, iar dacă se scria despre anumite treburi publice la care cenzorul nu se pricepea, tăia de la un cap la altul. Aşa că ziaristul cu experienţă prefera să nu scrie lucruri despre care ştia dinainte că le va tăia cenzura. În sertare existau întotdeauna în rezervă articole gata culese, cu care se puteau petici golurile lăsate în pagină de foarfecele cenzurii. Şi bietul cititor nu prea putea să înţeleagă cum de apare renumitul discurs al lui Don Zuniga y Requesens în mijlocul articolului despre ceremonia de învestitură a supraintendentului de dincolo de Dunăre, sau în ce măsură i se impută haiducului Zöld Marci clauzele tratatului de pace de la Unkiars-Skelessi. Dar uneori spiritul înăbuşit al gazetarului răbufnea, compensându-se pe teren neutru. În asemenea cazuri avea sclipiri de geniu:

„Un nebun de englez afirmă că face zahăr din sfeclă. De bună seamă zahăr pentru porci!”

„Un nebun de englez (întotdeauna englez, nu se poate glumi pe seama altor naţiuni, deoarece cu toate celelalte avem relaţii diplomatice armonioase) *vrea să aprindă aerul, care va arde ca o lumânare. Slavă Domnului, noi avem destul seu, nu suntem constrânşi să dăm foc aerului!”*

Apoi urma o frază de măgulire a orgoliului naţional.

„Un distins englez, în trecere pe la noi, a declarat că dacă n-ar fi fost lord englez, ar fi dorit să fie nobil maghiar. Ce nebun!” (Adică, de ce nu vrea întâi să fie nobil maghiar şi abia în al doilea rând lord englez?)

Mai apăreau şi cronici despre spectacolele teatrale din capitală, cititorul beneficiind de asemenea observaţii edificatoare şi instructive:

„Astăzi domnul Bányaváry a fost la înălţime”.

„Doamna Bányaváry a fost în formă”.

În fine, dacă mai rămânea un locşor neumplut de text, intra o anecdotă, întotdeauna despre ţigani.

Dar ce nu afla din ziarele de-acasă, afla din scrisorile simple, dar adevărate ale bunicii. Că şi acum e mizerie în ţară.

Însă pentru nimeni nu e viaţa atât de nenorocită ca pentru acela căruia soarta i-a pus în frunte cununa de spini a poeziei.

După plecarea lui Kálmán în străinătate, bătrâna se mutase la Pesta, menţinând locuinţa închiriată pe vremuri pentru Kálmán, în caz că nepotul ei drag ar veni în vizită, să găsească un cămin. Dar să nu rămână acasă!

Acasă lumea e rea...

Moravurile naţionale prea sunt sălbatice, aspre...

Oamenii învăţaţi prea sunt neghiobi, cu conversaţia lor latinească...

Judecătorul prea e indolent, trage din pipă de dimineaţă până seară...

Moşierul prea e legat de pământ...

Ţăranul e prea egoist, prea nepăsător...

Înalţii prelaţi sunt prea îngâmfaţi, iar preoţii de ţară prea pedanţi...

Aristocratul e prea străin...

Cucoanele sunt prea ahtiate după plăceri...

Tineretul este prea blazat, prea neserios, prea petrecăreţ...

Oamenii de geniu sunt aventurieri...

Bogătaşii sunt zgârciţi...
Ungurul neaoş e prea cinic...
Ungurul cult prea maimuţăreşte alte naţiuni...
Liberalii sunt prea lăudăroşi...
Adepţii guvernului sunt prea linguşitori...
Soldatul e doar o maşină...
Negustorii sunt necinstiţi...
Meşteşugarii sunt cârpaci...
Guvernul e prea autoritar...

Toată ţara e prea săracă, prea părăsită, prea pe calea pieirii...

Nimeni nu-şi iubeşte patria; cine-o iubeşte, o face sub formă de sarmale, de tocană, de plăcinte cu brânză: aşa o iubeşte foarte mult, o şi mănâncă, se şi îngraşă; toţi au patria în stomac...

Asta-i aşteaptă acasă pe toţi.

Dar pe poet îl mai aşteaptă şi alţii. Tipograful, care editează doar almanahuri, redactorul, care cere colaborări gratuite, cititorii, care-şi împrumută unul altuia cartea şi tot comitatul citeşte pe rând acelaşi exemplar; cenzorul, care-i ucide ideile; confratele, care-l invidiază; criticul, care-l împroaşcă cu noroi; autorul de duzină, care-i ocupă locul; savantul, care-l dispreţuieşte; comediantul, care face un fiasco din opera lui, şi neamurile, care-i interzic să le intre în casă...

Aceste lucruri le citea iar şi iar Kálmán în fiecare scrisoare a bunicii, cu exemple concrete.

Apoi mai citea cât de mult se bucură bunică-sa de progresele lui în pictură, de realizarea lui ca artist care va fi recunoscut în lumea largă. Şi-a găsit în sfârşit cariera care să-i satisfacă în mod strălucit setea de notorietate. Succes pe mai departe!

Într-adevăr, aceasta din urmă era cea mai puternică tentaţie pentru Kálmán.

Soarta îl purtase treptat prin toate.

A început cu o lovitură înfricoşătoare: eliminarea din

şcoală. Nu s-a lăsat intimidat.

Apoi a venit femeia încântătoare, flacăra la care şi-au pârlit aripile atâţia tineri geniali. Nu s-a topit la căldura ei.

A urmat demonul parvenirii, care l-a condus pe culmi ameţitoare, de unde potentaţii îi arătau cu bunăvoinţă Canaanul prin care curge lapte şi miere. Nu s-a lăsat ameţit.

I-a pus la încercare inima cu dragostea adevărată, legând-o cu ghirlande de trandafiri şi fire de aur, ca să nu poată înainta; nici acolo n-a rămas prins, a preferat să rupă ghirlanda de trandafiri şi firul de aur.

Destinul, ca să-l încerce, a dezlănţuit demonii, care distrug semănăturile lui Iov, iar pe acesta, lepros, îl aruncă pe o grămadă de gunoi – diavolii muşcători ai eşecului şi ruşinii, iar apoi pe bunii prieteni, care vin la Iov să-i reproşeze că e atât de nenorocit şi se culcă în gunoaie.

Totuşi nu l-a renegat pe zeul inimii lui.

Dar această ultimă încercare era grea.

Un zeu rival.

O altă muză care-l copleşeşte cu sărutările ei. O muză mai simpatică.

O, cei hărăziţi muzei picturii sunt mai fericiţi decât cei adăpaţi de la izvorul Castaliei.

Poetul suferă când creează, în timp ce pictorul se delectează. Pentru poet pasiunea e un tiran, iar pentru pictor, un prieten. Măreţia poetului se limitează la naţiunea sa, a pictorului este universală.

Pictorii sunt veseli, se bucură de viaţă: dintre pornirile omeneşti, la ei se dezvoltă cele mai blânde, cele mai nobile, sunt caracterizaţi prin bună dispoziţie şi sociabilitate. Trăiesc deseori până la vârste înaintate; marii artişti, chiar ajunşi la bătrâneţe, vor să se ridice şi mai sus în arta lor. Poetul rareori ajunge să încărunţească, şi dacă-şi depăşeşte epoca, decade, amuţeşte, devine un mort în viaţă.

Kálmán avea posibilitatea de a alege. În anul petrecut în Italia făcuse, după mărturia maeştrilor lui, progrese

uimitoare în pictură. I se recunoştea un talent de prim ordin. Lucrarea lui de absolvire câştigase premiul întâi al şcolii de pictură din Florenţa. Copia acestei lucrări o trimise acasă bunicii.

Bătrâna răspunse astfel:

Dragul şi bunul meu copil!

Cu ochi înlăcrimaţi admir lucrarea ta minunat de frumoasă, şi m-aş uita la ea de dimineaţă până seara. Nu contenesc să-i mulţumesc lui Dumnezeu din ceruri pentru inspiraţia divină pe care mi-a dat-o să te trimit în Italia. Dacă aş fi papistaşă, aş plăti pentru o sută de liturghii de bucurie. Văd că vei deveni un om vestit, că vei face cinste numelui tău. Meriţi binecuvântarea mea. Iar acei ce m-au făcut să-i afurisesc simt povara blestemului deasupra capului. Nenorociţii! Zilnic văd şi aud despre soarta lor vitregă. Dispreţul lumii îi urmăreşte. Fata care m-a compromis e pedepsită chiar prin bărbatul cu care m-a dezonorat. Comedianţii sunt beţivi şi nestatornici! Femeia are întotdeauna ochii plânşi. Ar fugi ei de-aici, dar nu pot, din cauza datoriilor. Joacă cu sala goală, deşi au primit permisiunea de a da spectacole la teatrul cetăţii din Buda. Toată lumea îi vorbeşte de rău. Şi pe bună dreptate. Nişte cârpaci, care au făcut să cadă şi capodopera ta. Nici nu merită altceva, decât să piară. Şi aşa cum sunt, desculţi şi în zdrenţe, vor fi măturaţi din oraşul pe care l-au pângărit. Vreau să apuc ziua aceea şi să arunc un pumn de noroi în urma lor. Blestemaţi să fie. Iar tu, fii binecuvântat, dragul meu copil, lumina zilelor bătrâneţii mele, bucuria ochilor mei, şi mergi înainte pe drumul tău strălucitor, spre bucuria bunicii tale, aflată pe ultimul ţărm al vieţii.

Această scrisoare deschise ochii lui Kálmán.

Deci el a fost expediat în călătorie pentru ca aceia să piară! Deci sunt pe drumul ratării şi lumea i-a părăsit! Deci sunt în mocirlă şi împroşcaţi cu noroi! Deci artistul îşi omoară sufletul în vin, iar sufletul artistei e înecat în lacrimi!

Ei, măicuţă, fă-te catolică şi cere să mi se cânte recviemul, de-acum vin acasă! Dacă i-a părăsit toată

lumea, eu nu-i părăsesc. Odihneşte-te pensulă, vino, pană de scris, vino, bici pentru trezit poporul: să mergem acasă!

ÎNCEPUTUL SINGURĂTĂŢII

Kálmán primise această scrisoare a bunicii chiar spre sfârşitul trimestrului. Deci cam în perioada când soseau de obicei banii, însoţiţi întotdeauna şi de o scrisoare scrisă chiar de mâna bunicii. O, pentru preferatul ei îşi dădea osteneala să scrie chiar ea, nu-l solicita pe Béni, acest copil bătrân.

Kálmán nu ezită să ia o hotărâre: banii i se cam terminaseră, e adevărat că avea o mulţime de lucruri pe care putea să le vândă, obiecte de lux ce împodobesc locuinţa provizorie a unui tânăr; dar acestea costă o avere când le cumpărăm, iar când le vindem, nu luăm mai nimic pe ele. Cu mare greutate a reuşit să adune banii necesari pentru drumul spre casă.

Între timp, sosi pe neaşteptate obişnuita scrisoare trimestrială căptuşită cu bani. Ca de obicei, conţinea două mii de florini. Rândurile ce însoţeau banii îl îndemnau pe Kálmán să-şi continue cariera începută. Să plece de la Florenţa la Roma. Se pare că, în concepţia bătrânei, Italia fiind ţara picturii, cu cât înaintează omul mai mult prin ea, cu atât învaţă mai mult. Poate să înceapă la Veneţia, să meargă apoi la Florenţa, dar când va ajunge la Roma, se va fi ridicat pe culmile artei. Deci Kálmán să plece la Roma.

Iar dacă ai să fii la Roma, să-mi desenezi tabloul acela vestit: „Cristos pe muntele măslinilor”. Chiar dacă sunt calvinistă, îmi plac foarte mult icoanele frumoase. Şi grăbeşte-te să fii acolo de sărbători, când cupola bisericii Sfântul Petru e luminată de mii şi mii de focuri de artificii albe, iar când ceasul bate ora douăsprezece, miile de focuri devin dintr-o dată roşii. Să te uiţi bine şi să-mi scrii cum a

fost. Chiar dacă sunt calvinistă, îmi plac ceremoniile frumoase. Ştii că şi acasă priveam întotdeauna procesiunea de ziua Domnului, când cei unsprezece morari îşi duceau steagul, iar senatorii purtau baldachinul deasupra vicarului. Cum o fi asta la Roma, unde chiar Papa e purtat cu tronul lui! Să-mi descrii totul amănunţit!

Dacă n-ar fi înţeles intenţiile bătrânei, Kálmán putea crede că la bătrâneţe e atinsă de apostazie. Dar înţelese foarte bine. Bătrâna avea în gând să-l îndepărteze pe Kálmán cât mai mult de acasă. Nu s-a liniştit până nu l-a alungat de la Veneţia la Florenţa; acum nici asta nu i se pare destul de departe. Crede că dacă l-ar goni la o distanţă de o mie de mile, acesta ar putea uita ceva ce-a lăsat acasă.

Dar el n-a uitat acel ceva.

Cele două bilete de bancă roşii, noi-nouţe, de câte o mie de fiorini, le împături şi le puse în fundul portofelului. Acestea trebuie să ajungă neatinse în Ungaria.

Bagajele sale nu constau decât din hainele strict necesare şi din colecţia lui de cartoane pictate şi schiţe. Porni spre casă fără întârziere.

Italia nu-l mai atrăgea deloc, nordul era misiunea lui.

Pe drum făcu economii severe, ca să-i ajungă banii, şi de la Istria la Şopron călători cu platforme de transport ce se întorceau spre ţară, pentru că un loc costa pe jumătate ca la diligenţă.

Totuşi nu-i ajunseră banii de drum şi la Sopron fu nevoit să-şi vândă lanţul de aur al ceasului de buzunar, ca să poată pleca mai departe.

La Györ reuşi să-şi asigure un loc pe un cargou de cereale care mergea gol până la Pesta şi plăti cu ultimii lui bani; cele două miare noi-nouţe stăteau la păstrare în fundul portofelului.

Vasul greoi din lemn de stejar înfruntă multe vicisitudini pe drum, vânturile puternice dinspre sud îl împingeau adeseori spre ţărm, pierdu mult timp pe drum, iar când se apropie de Pesta, pe la Szentendre, îl ajunse soarta vitregă

a cargourilor de grâne, se izbi de un buştean aflat sub nivelul apei şi, cu fundul găurit, se scufundă pe loc. Pasagerii puteau mulţumi Cerului că au reuşit să-şi salveze pielea.

S-au pierdut acolo şi bagajele lui Kálmán, şi comorile de artă păstrate cu grijă, desenele şi studiile. Se salvase pe şalupă doar cu costumul negru de catifea de pe el şi cu pălăria calabreză ponosită pe care-o purta.

De aici ajunse pe jos la Pesta.

De când era artist se obişnuise cu mersul pe jos şi fără bagaje care să-i apese umerii.

Se duse direct la vechea sa locuinţă, unde acum stătea bunică-sa. N-a fost nevoie să se intereseze dacă e pe drumul cel bun, dacă mai locuiesc acolo cei căutaţi, se putu orienta de la distanţă.

Nenea Béni nu s-ar despărţi de mămica lui pentru nimic în lume, deoarece n-ar putea trăi fără ea. El locuieşte în prima cameră, care se deschide direct spre scară. E şi acum acelaşi copil fericit de altădată, n-are decât un singur necaz, că nici acum mămica nu suportă fumul de tutun în cameră. Iar aici, în oraşul acesta aiurit, casele n-au stupine şi topitorii de in primitoare, unde omul poate să fumeze în voie. Ar putea s-o facă la cafenea, dar acolo pe mămica n-o poate duce cu el, iar să meargă singur e periculos, ar putea ajunge într-o companie proastă. Acolo „cazacii” stau la pândă să înhaţe oameni ca el. Nenea Béni e la fel de înspăimântat de cazaci ca anumiţi politicieni cu o jumătate de veac mai târziu.

Dar reuşi să se descurce. Pentru ca să rămână acasă şi totuşi să-i poată jertfi lui Vulcan, zeul focului, o pipă de tutun, să poată fuma în voie, comod, în papuci, în propria lui cameră, îi veni o idee ingenioasă: deschise fereastra şi se culcă pe pervaz, cu genunchii pe un scaun, scoase capul în stradă, şi luă în gură *longissima,* al cărei capăt ajungea în dreptul ferestrei de la parter şi aşa începu să sufle fumul în lumea largă. Era acasă, dar cu capul în stradă, fuma în

camera lui şi totuşi nu fuma în cameră.

Ei, când Kálmán zări căpăţâna radioasă cu pipa lungă, atârnând în jos, reuşi să-şi descopere locuinţa şi fără far. Îl salută încă din stradă pe fumător, dar acesta era prea preocupat ca să-l recunoască pe cel ce-l salutase. Norocul lui Kálmán că nu l-a scuipat în creştet în semn de răspuns.

Urcă treptele ştiute şi deschise uşa binecunoscută, a propriei sale camere, unde se simţise atât de fericit odinioară.

Nenea Béni era în aceeaşi poziţie, culcat pe pervaz, cu partea cea mai importantă a personalităţii sale în stradă şi se întoarse abia când îl bătu cineva pe umăr.

Cine-o fi?

Nenea Béni zări în faţa lui un necunoscut cu faţa arsă de soare, cu barba şi mustăţile tunse după o modă străină, cu hainele de croială italienească şi o clipă îi trecu prin cap că el însuşi se află acum la Roma şi în faţa lui e un italian cu care acuşi va trebui să vorbească italieneşte. Atâta îi tot vorbeşte mămica despre Italia şi mai ales despre Roma!

Dar nu-şi aminti nici un cuvânt italian.

— Bună seara, nene Béni!

La auzul vocii cunoscute, primul sentiment al lui nenea Béni a fost de spaimă şi se manifestă prin aceea că smulse repede de sub el perna de pe pervaz şi o aruncă pe podea. Şi asta pentru că mama, care tolera tacit obiceiul lui nenea Béni de a fuma în fereastră, obişnuia să-i facă scandal ca nu cumva să murdărească perna aceea frumos brodată de pe pervaz, pentru că e a lui Kálmán. Probabil i-a brodat-o vreo domnişoară frumoasă; aşa că să n-o strice. Iar nenea Béni, ca orice copil, simţea o deosebită plăcere să se tolănească pe perna brodată, pentru că-i era interzis. Acum însă, de cum îl recunoscu pe Kálmán, crezu că acesta îl va executa pe loc pentru uzurparea criminală a pernei, snopindu-l în bătaie pe partea rămasă în cameră; de aceea se grăbi să arunce perna pe jos. Poate se va crede că a ajuns singură acolo.

Dar deoarece Kálmán nu-l salută în acel mod lipsit de

simţul familiei, îi reveni pe dată buna dispoziţie. Ţinând mereu cu o mână pipa afară în stradă, pentru că acum n-avea voie s-o tragă înăuntru, cu cealaltă mână îşi îmbrăţişă nepotul, îl sărută cu mult foc, îl întrebă dacă a venit, şi apoi dacă va rămâne multă vreme acasă.

După ce se linişti în această privinţă, dădu îndată glas dorinţei pe care o nutrea de mult, „nu-i aşa că acum mă pictezi şi pe mine?”, la care primi un răspuns încurajator şi se grăbi să afle dacă poate poza în dolmanul de gală şi dacă nepoţelul poate să picteze şi fireturile de aur. Le pictează cu vopsea de aur, nu-i aşa? O să-i picteze şi pipa? Dar nu se asortează la haina de gală, mai degrabă la şepcuţa de iască; se linişti până la urmă că nepoţelul îl va picta şi în dolmanul de gală, şi cu şepcuţa de iască şi pipa în gură; abia atunci lăsă să i se pună şi lui o întrebare:

— Bunica e acasă?

— Da, dragă nepoţele, e în a treia cameră.

Apoi îi ceru scuze nepotului că nu merge cu el la mămica, dar trebuie să termine pipa, pentru că dacă o fumează numai până la jumătate, capătă mustăţi.

— Bine, fumează-ţi pipa ca să nu facă mustăţi, îl îndemnă Kálmán şi nenea Béni se şi aplecă iarăşi pe pervaz, cu capul mult întins spre stradă, mai ales pentru ca – să recunoaştem cinstit – să nu poată auzi nimic din ce se va discuta *acolo, în camera din fund.* Instinctul îi şoptea că din această sosire neaşteptată iar va ieşi o mare dandana. Probabil că pe nepoţel l-au dat afară şi de la Academia de pictură.

Presupunerea lui se adeveri. Când bătrâna văzu cine intră în cameră, scăpă din mână „Orele evlaviei”.

— Tu, la Pesta? – şopti uluită.

Iar chipul lui Kálmán, exprimând fermitate şi calm bărbătesc, o înştiinţă de ce-a venit, încă înainte de a scoate o vorbă.

— M-am întors, măicuţă, zise el, ridicând spre buze mâna bunicii.

— N-ai primit ultimele mele scrisori?

— În urma lor m-am întors. Şi de-acum rămân aici.

Doamna Jenöy îl privi consternată.

— Ca urmare a scrisorilor mele ai venit şi rămâi aici? Eu ţi-am scris să te duci la Roma.

— Iar eu am venit acasă.

— Ţi-am scris să te faci pictor.

— Iar eu voi fi poet.

— Ţi-am trimis bani în acel scop.

— Iar eu am adus banii înapoi, pentru că mă îndrept spre alt ţel. Iată-i, mamă. Îţi mulţumesc pentru bunătate. Eu mi-am decis soarta. Să vorbim despre ea cu calm, nu te înfuria. Consideră că în faţa ta ar fi un străin ce-ţi dă socoteală şi apoi demisionează din postul pe care l-a ocupat. Hotărârea mea este fermă, de neclintit. Tu, bunico, mi-ai atras atenţia că mai am o mamă, mai mare, Patria, ai cărei copii credincioşi, cei mai dragi fraţi ai mei, se zbat în mizerie şi umilinţă, în timp ce-şi slujesc sfânta mumă. Şi m-am întors acasă pentru a împărtăşi soarta fraţilor mei, oricare ar fi ea în viitor, fie chiar mizerie şi dezonoare. Nu încerca să mă convingi să renunţ, m-ar durea inima să te refuz, dar n-aş avea încotro. Ştiu ce fac, ştiu că prin asta pierd pentru totdeauna dragostea ta. Îmi dau seama de greutatea acestei pierderi, dar sunt destul de puternic ca s-o suport. Azi şi acum mă vezi pentru ultima oară în faţa ta. Eu te voi include şi de-acum încolo în rugăciunile mele, dar pe tine te rog să mă uiţi; pentru că doresc să trăiesc şi să mor altfel decât ai vrea tu.

Cu aceste cuvinte, puse în faţa bunicii banii aduşi înapoi, fără să-i mai ia mâna. Erau străini unul de altul.

Bătrâna voi să arate că în vinele ei curge acelaşi sânge ca în ale nepotului. Se sculă cu acelaşi sânge rece şi-i răspunse pe acelaşi ton liniştit:

— Bine. Tu ai luat o hotărâre; şi eu. Ţi-ai ales un drum, urmează-l. Ai ales între mine şi cei pe care-i urăsc. Trăieşte cu ei. Şi ca să-i găseşti mai uşor, îţi spun şi încotro să te îndrepţi. Caută cea mai murdară cafenea din oraş, aşază-te

lângă cei mai zdrenţăroşi beţivi; aşteaptă-l pe acela care zăboveşte cel mai mult la jocul de cărţi, care bea cel mai mult, aşteaptă-l până iese clătinându-se pe uşă şi cade în noroi, ridică-l, sărută-l pe obraz, acela e fratele tău drag, pe care ţi l-ai ales, condu-l acasă la nevastă-sa şi trăieşte fericit împreună cu ei.

— Mulţumesc, măicuţă. Primesc ultima ta poruncă. Dumnezeu să te aibă în pază!

Şi fără să mai arunce vreo privire fostei sale locuinţe elegante, se grăbi să plece.

Nenea Béni îl prinse în ultima cameră; pipa se stinsese.

— Nu-i aşa, dragă nepoţele, că acum te duci după bagaje?

— Ba nu.

— Dar unde-ţi sunt bagajele?

— Pe fundul Dunării.

— A-a! Şi tablourile acelea frumoase?

— Şi.

— Păcat! Chiar mă gândeam ce frumos va fi să le vedem diseară pe toate. Dar în rest, totul e în ordine?

— Totul, nene Béni.

— Ei, slavă Domnului.

Uşurat, nenea Béni îşi lăsă nepotul să plece şi pentru că n-o auzea nici pe mămica făcând scandal, îşi umplu din nou pipa, şi-o aprinse şi scoase din nou capul pe fereastră, cu grijă să nu se sprijine cu coatele pe perna brodată, având în vedere întoarcerea proprietarului legal.

Tresări doar când mama ieşi din cameră, trântind atât de tare uşa, că zăngăneau toate geamurile din casă.

— Acum poţi să-ţi pui coatele pe perna brodată, zise bătrâna cu amară ironie. E a ta, de-acum totul e al tău. Eşti stăpânul casei.

La aceste cuvinte sărmanul Béni se sperie în aşa hal, că scăpă pipa în stradă.

— Totul e al tău! Nu mai împărţi cu nimeni. Nimeni nu-şi mai cere partea. Tu dispui de toate proprietăţile mele.

Şi, ducându-şi mâinile la ochi, bătrâna începu să plângă amarnic, trecu în dormitorul ei şi se trânti îmbrăcată pe pat, continuând să plângă. Iar nenea Béni se aşeză pe scaunul pe care îngenunchease până atunci, îşi întinse mâinile pe genunchi şi încremeni, privind în gol. Gândul să devină stăpânul tuturor moşiilor, să dispună de toate, era îngrozitor, de neconceput pentru el. Nici dacă şi-ar fi auzit condamnarea la moarte nu s-ar fi speriat aşa.

Până şi pipa o lăsă în stradă, nu coborî după ea.

Dar unde s-o fi dus oare Kálmán?

Ieşind în stradă, trebuie să se fi simţit atât de străin de acest oraş, ca şi cum nu Dunărea l-ar fi aruncat la mal, ci marea în vreun port al Americii de Sud.

Nu era nevoie de hainele cu croială străină, de barba tăiată neobişnuit, ca să devină de nerecunoscut. Ia să încerce oricine să iasă în stradă în haine ponosite, să-şi tragă pălăria pe ochi, purtând pe faţă expresia gândurilor care-l frământă şi poate trece prin tot oraşul fără ca cineva să i se adreseze.

Paşii îl purtară din instinct de-a lungul unei străzi lungi şi largi, care ducea afară din oraş. Pe unele porţiuni exista trotuar, pe altele nu. Într-un loc pavajul era de marmură, acolo îşi aminti că pe această marmură păşise deseori odinioară. Era o casă aristocratică, cu un blazon mare din piatră deasupra porţii. Şi poarta îi era cunoscută, iar de la etaj, printr-o fereastră deschisă, ajungea la el melodia unui vals cunoscut, cântat la pian, şi i se păru că trebuie să urce în încăperea unde se cântă atât de frumos la pian, să apară pe parchetul lustruit în faţa înaltei societăţi şi, bătând din pinteni, să danseze solo-ul maghiar, în ropot de aplauze, iar apoi să privească îndelung un portret de madonă pictat pe fildeş, până prinde viaţă, şi atunci să pună întrebarea: „Oh, contesă, frumoasă contesă, mai înfloresc oare florile de nu-mă-uita?”

Îl aduse la realitate vocea portarului:

— Ei, jupâne, nu ţi-a fost destul cât te-ai holbat la blazonul ăla?

Nici acesta nu-l recunoscuse. Cu toate că de multe ori îi dăduse onorul cu buzduganul lui bătut în ţinte de argint.

Privirea lui Kálmán coborî din nori şi se opri asupra cizmelor sale, pline de noroi din cauza îndelungatului mers pe jos. Şi altă pereche nu mai avea. Hainele de pe el şi ce purta în inimă erau tot avutul lui. Nici bani, nici locuinţă.

Îşi aminti indicaţia amară a bunicii: „caută cea mai murdară cafenea...”

Pentru a se conforma cât mai exact, îşi îndreptă paşii spre *„Zrinyi”.* Această, pe-atunci faimoasă, văgăună se afla în colţul dintre şosea şi poarta Hatvan. O casă scundă, cu etaj şi cu acoperişul etajat şi el, de două ori mai înalt decât zidul casei.

Pentru Kálmán era un loc absolut străin, unde nu umblase niciodată. Locul unde se adunau toţi beţivii, cartoforii, vagabonzii fără căpătâi, hoţii de buzunare şi bătăuşii renumiţi.

Intrând pe uşa scundă, noul sosit e întâmpinat de un aer greu, îmbibat de fum de pipă, sudoare omenească şi miros de palincă, un aer gros, cu care s-ar putea înveli ca Jupiter când nu voia să fie văzut. Trei lămpi pâlpâiau, luptându-se cu penumbra, dar se dădură repede bătute, înconjurându-se de o aureolă roşiatică. În lungul sălii se înşirau stâlpi solizi, pe lângă care era uşor s-o ştergi din faţa comisarului de poliţie sau a creditorului ce-şi hăituia vânatul. În cele două părţi ale sălii, în formă de unghi, se aflau două mese de biliard, înconjurate de jucători năduşiţi de-atâta joc, iar în colţ, era despărţitura pentru cafea, unde şedea o domnişoară tinerică cu părul încreţit, căreia tocmai îi făcea curte un jurat cu pălăria pe-o sprânceană. Ferestrele sunt adâncite în nişte firide adânci şi cei ce se înghesuie în aceste firide sau la umbra stâlpilor nutresc în mod vădit o asemenea dorinţă de a nu fi zăriţi, încât cel care trece pe lângă ei se simte vinovat, privindu-i. Porcari sârbi fumează tutun turcesc din ciubuce aflate sub masă; un avocat dubios, declasat, şuşoteşte despre afaceri confidenţiale cu

un cămătar ponosit; o ceată de zdrenţăroşi, beţi turtă, moţăie cu pălăriile trase pe ochi şi mâinile în buzunare lângă o masă goală; o calfă de măcelar, după ce s-a îmbătat, tratează cu punci o adunătură de cheflii; trei sau patru s-au apucat să joace cărţi la o masă, cu cinci-şase chibiţi în spatele lor; un obişnuit al teatrelor fluieră cu perseverenţă o operă de la un cap la altul; siluete solitare se furişează ca umbrele din Macbeth prin vălul de ceaţă al fumului de pipă, şi mereu apar indivizi pe jumătate beţi, care vin să continue înăuntru cearta, cântecul, scandalul sau hohotele de râs începute afară.

Kálmán privi în jurul lui, oare unde să se ascundă? Fiecare colţişor părea ocupat de câte un troglodit. Doar lângă uşă se afla o masă liberă, nu prea agreată pentru că stătea în calea tuturor. Kálmán se aşează şi comandă o cafea. Bună şi asta, când omul n-a mâncat nimic toată ziua.

Pe măsură ce ochii i se obişnuiau cu fumul, începu să-i observe pe locatarii văgăunei. Nu zări printre ei nici un chip cunoscut. Făceau parte din cu totul altă lume decât cea în care trăise până atunci.

Timpul trecea şi aglomeraţia din cafenea creştea mereu. La măsuţa lui mai era un loc, dar nimeni nu-l ocupase.

Kálmán, cu capul rezemat în palmă, se simţea ca înhăţat şi răsucit de un vârtej. Încetă să mai gândească.

Deodată cineva îl apucă de mână, şoptindu-i la ureche:

— Domnule Jenöy.

Kálmán privi în jur, unde-o fi persoana căutată; nici nu-i venea să creadă că e propriul lui nume.

Cel care-l chemase şedea de cealaltă parte a mesei.

— Ah, dumneavoastră eraţi, jupân Tseresnyés?

Chipul cizmarului era la fel de grav ca altădată, deşi Kálmán îşi exprimase zâmbind bucuria revederii.

— V-aţi întors şi rămâneţi acasă de-acuma? – întrebă, jupân Tseresnyés, apoi, fără să mai aştepte răspunsul, continuă: Ne-am întâlnit aici mânaţi probabil de acelaşi, motiv; şi dumneavoastră, ca şi mine, îl aşteptaţi pe Bányaváry.

— Obişnuieşte să vină aici?

— În fiecare seară. Probabil e deja aici, dar la ora asta stă într-o încăpere rezervată, unde se joacă jocuri de noroc şi de unde va apărea abia după miezul nopţii. Mie nu mi se dă voie înăuntru, pentru că acolo se intră doar cu protecţie şi despre mine se ştie că nu sunt nici jucător, nici cazac. De bună seamă că acum joacă. Vom vedea dacă a câştigat sau a pierdut. Când câştigă invită la băutură toată banda de cheflii, iar când pierde, se ceartă cu ei. Dar ori că face cinste, ori că se ceartă, în final e dat afară. Şi atunci treaba mea este să-l iau de braţ şi să-l duc acasă.

— La nevastă-sa?

— Nu, la mine. Nevastă-sa locuieşte în Buda şi până acolo e imposibil de transportat; dar până pe uliţa vecină îl păcălesc eu cumva şi acolo îl culc în camera mică. Pentru că îmi pare foarte rău că un asemenea talent de excepţie se iroseşte în aşa hal.

Kálmán strânse mâna meşterului.

— În doi, zise cizmarul, vom putea să-i purtăm mai uşor de grijă.

Cizmarul nu-l întrebă pe Kálmán nici de ce se află aici, nici de ce e îmbrăcat în haine atât de ponosite şi murdare de noroi, ştia el prea bine motivul.

Nu-l întrebă nimic nici despre impresiile din Italia, preferă să-i vorbească despre cele întâmplate acasă în absenţa lui Kálmán: despre actori, despre oameni, de ştiinţă, despre public.

Timpul trecu pe nesimţite. Chelnerii îl cunoşteau pe jupân Tseresnyés şi nu-l deranjară întrebându-l ce doreşte să comande, ci îi aduseră toate ziarele pe care avea obiceiul să le citească.

După miezul nopţii, apărură din camera rezervată cartoforii. Figuri dezolante, cu chipurile răvăşite de patimi sălbatice, cu ochi de sinucigaşi, palizi de aviditate, cu frunţile îmbrobonite de sudoare.

Printre ei se afla şi Bányaváry.

Se îmbătase şi cânta. Ţinea în mână coada din lemn de vişin a unei pipe turceşti, cu care izbea zgomotos în masă.

— Chelner! Hei, puturosule! Unde naiba eşti? Punci pentru domnii aceştia! Azi toată lumea bea punci!

Câştigase...

Şi, înconjurându-se de cei mai mari beţivani din cârciumă, ceru un castron mare în care turnă rom şi zahăr, îi dădu foc şi prezida turma din jurul castronului în flăcări bătând tactul unei melodii îngrozitoare.

Apoi bău bruderschaft cu toată lumea.

Şi cu cât se îmbăta mai tare, cu atât mai mult pretindea ca toată lumea să-i arate respect. Cu atât mai tare râdeau toţi de el.

Coada de pipă o ţinea în mână ca pe un sceptru regal. Şi se supăra foarte tare dacă-l reţineau când voia să lovească pe cineva cu sceptrul.

— Cine sunt eu, robule? – urlă către chelner.

Acesta răspunse cu ironică umilinţă:

— Maiestatea sa regele Matei.

— Fiul marelui Ioan de Hunedoara, adăugă beţivul.

— Trăiască regele Matei de Hunedoara! – zbierau râzând beţivanii, ridicându-l în aer cu scaun cu tot.

Jupân Tseresnyés îi spuse grav şi posomorât lui Kálmán:

— De câte ori bea prea mult, susţine că e regele Matei. E nebunia lui, sărmanul. Iar stricaţii ăştia îi cunosc meteahna şi-şi bat joc de el.

Şi Matei de Hunedoara avea faţa rasă şi nasul coroiat, ca şi Bányaváry. Acesta din urmă, şi treaz fiind, asculta cu plăcere când cineva observa asemănarea lui cu portretul marelui rege; dar când se îmbăta, înnebunea de-a binelea.

Printre cazaci se afla un individ infam cu mutră acră, în care voia cu tot dinadinsul să-l recunoască pe Czilley Ulrik şi-şi îndemna prietenii să se răzbune pe el pentru sângele vărsat al fratelui său László; să-l ucidă. Aceştia îl asigurau că de mult l-au făcut bucăţele, dar el le impută că nu l-au zdrobit destul de bine, iar când acest duşman de moarte al familiei Huniazilor se apropie de el, îi trase una în cap cu

sceptrul regal din coadă de pipă, de-i turti jobenul.

Din această cauză izbucni o mare revoltă, alde Gara şi Ujlaky îl detronară pe Măria sa, în timp ce Czilley, în furia lui antimonarhică, pusese mâna pe un tac, chelnerul se grăbi să salveze castronul cu punci de pe terenul de luptă, iar jupân Tseresnyés şi Kálmán săriră de la masă şi se străduiră să-l scoată pe uşă pe măritul domn aflat în pericol, dar nu înainte ca acesta să împartă în dreapta şi-n stânga lovituri îndreptăţite şi binemeritate cu coada de pipă, în timp ce ghionturile de răspuns le încasau în coaste jupân Tseresnyés şi Kálmán, până reuşiră să ajungă cu el la uşă.

Dar Czilley îl urmări ca turbat cu tacul în mână şi-l pocni, de era să-l dea gata dacă nu se interpunea Kálmán; tacul se rupse de braţul său întins şi-l atinse pe Bányaváry doar pe spate, ajutându-l să iasă pe uşă.

Pe stradă nu-l mai urmăriră, ba chiar trântiră îndată uşa, ca patrula de pază contra incendiilor să nu audă hărmălaia.

Cei doi prieteni erau nevoiţi să-l ţină din două părţi pe Bányaváry, ca să nu cadă sau să nu se întoarcă din drum.

Îşi pipăia spatele, plin de mândrie.

— Aţi văzut această lovitură? Când am atacat Viena şi m-am strecurat ca spion pe poarta oraşului asediat, rostogolind o roată în faţa mea, paznicul mi-a spus: măi, derbedeule, ai nasul exact ca regele Matei, şi m-a altoit zdravăn cu băţul pe spinare. Nu-i aşa că m-au croit pe spinare?

— Aşa e, Maiestate, îi cântă în strună cizmarul, dar acum să ne îndepărtăm de poarta Vienei, că acolo era să-l împuşte pe regele Matei.

— A fost trădare! – spuse actorul. M-a trădat chiar secretarul meu, însemnând pe peretele cortului locul unde şedeam de obicei.

La aceste cuvinte deveni suspicios.

— Dar voi cine sunteţi, „neisprăviţilor”? (şi asta era vorba regelui Matei.)

— Cum, Maiestatea voastră nu ne mai recunoaşte? – îl imploră linguşitor cizmarul.

— Aha, tu eşti cantorul din Cinkota. Ţi-am promis să-ţi comand două ocale de vin. Vino înapoi la cârciumă, să mă conving dacă mi-au ascultat porunca.

— Nu sunt eu cantorul de la Cinkota, Maiestate, se eschivă cizmarul. Eu sunt ciubotarul acela.

— A, da, cel care a venit la mine cu povestea ştiucii prinse de vulpe, a vulpii prinse de ştiucă şi amândouă prinse de ciubotar... ha-ha-ha! Mai râd şi acum, când îmi amintesc. Şi ce mi-ai cerut ca răsplată? O sută de nuiele. Jumătate din dar a fost reţinut în avans de intendent, restul de uşier. Dar nu-i ăsta intendentul?

— Nu, Maiestate, se grăbi jupân Tseresnyés să-l salveze pe Kálmán, doar îl cunoaşteţi. Este Galeotti, cronicarul Maiestăţii voastre.

— A, învăţatul Galeotti? – spuse beţivul îmbrăţişându-l pe Kálmán.

— Haideţi acasă, Maiestate, ca învăţatul Galeotti să poată scrie isprăvile Maiestăţii voastre pe ziua de azi.

Cu asta regele imaginar se linişti şi consimţi să meargă acasă.

Dar trebuia multă măiestrie să-l atragă cu frumosul până în uliţa vecină, unde se găsea casa jupânului Tseresnyés, pentru că beţivul se oprea la fiecare pas şi se contrazicea cu însoţitorii.

— Dar unde acasă? În apartamentele regale din cetatea Budei?

— Acolo nu putem merge acum, pentru că e încuiat şi portarul doarme.

Atunci se încăpăţână, că de ce e încuiată noaptea cetatea regală. Iar trebuie să fie un complot al acelui Szilágyi Mihály, şi al lui Ologu, bucătarul trădător; mâine îl lasă şi fără cap.

Cizmarul îl linişti, cum că el însuşi declarase că numai o dată a fost târg de câini în Buda... Cetatea e încuiată ca să nu pătrundă câinii vagabonzi.

Nu se mulţumi cu asta, voia să dea buzna cu forţa în cetate.

— Bine, zise cizmarul. Să mergem în cetate. Şi aşa Măria sa doamna aşteaptă cu nerăbdare sosirea măritului ei soţ.

Asta avu efect.

— Soţia mea? – tresări actorul şi căzu pe gânduri. Să nu mergem acolo. E o femeie de treabă, bună şi o respect foarte mult; dar să ştiţi că regele Matei a mai dat şi pe de lături. Sst! Nu spuneţi asta nimănui. Nu cumva să afle buna şi binecuvântata femeie, căci pentru fiecare lacrimă a ei voi vărsa o mare de sânge. Pentru lacrimile ei scumpe!

Şi începu să plângă.

Între timp reuşiseră cu greu să dea colţul străzii Magyar.

Acolo i se opriră ochii pe firma unei dughene.

— Iată blazonul meu! Ce caută aici blazonul meu, corbul cu inelul în cioc?

Era inutil să-l fi contrazis, că nu e corb, ci leu, şi nu poartă în gură un inel, ci un covrig cu sare, el aşa-l vedea.

— Bine, Maiestate, zise cizmarul. Colo e un felinar, ne oprim lângă el şi în timp ce toate casele vor trece una după alta pe lângă noi, când ajunge şi uşa asta în dreptul felinarului, vom vedea ce e pe firmă.

Beţivul crezu într-adevăr că se vor pune în mişcare casele şi se lăsă dus până la felinar. Acesta era doar la cincizeci de paşi de poarta jupânului Tseresnyés, dar aici interveni un nou incident. Pe strada Cukor trecea în galop patrula călare, şi Bányaváry tresări la zgomotul copitelor.

— Aha, iată-l pe Holubár![69] – arătă el spre sergentul patrulei. Holubár, cehul uriaş! Vine să mă provoace la turnir. Sunt gata. Te voi zvârli în ţărână, uriaş fudul, de ţi-oi frânge oasele. Calul meu, repede, să-l trântesc la pământ. Aduceţi-mi calul!

Şi apucând coada pipei pe post de hăţuri, se pregăti să asalteze patrula călare.

— Maiestate, calul nu e pe-aproape, se scuză bunul

[69] Atlet ceh, învins de Matei Corvinul într-un turnir.

cizmar, dar să binevoiască Maiestatea voastră să mi se urce în circă, îl atacăm aşa pe uriaşul ceh.

Şi se ghemui în faţa fanfaronului, care, cu ajutorul lui Kálmán, i se căţără pe umeri. Iar jupân Tseresnyés, îndată ce-l avu în spate pe Măria sa, îi strânse picioarele subsuoară şi se repezi cu el, nu către Holubár, ci direct spre uşa propriei sale locuinţe, unde aştepta neliniştită bătrâna servitoare, şi nici nu se opri decât în camera din fund, unde-l trânti pe patul gata pregătit; acolo, Maiestatea sa îşi întinse braţele şi picioarele şi adormi pe loc; în clipa dinainte de-a aţipi mai apucă să murmure:

— A murit regele Matei, nu mai există dreptate pe lumea asta!...

Jupân Tseresnyés se întoarse posomorât către Kálmán:

— Aşa se întâmplă seară de seară, în diferite variante.

Kálmán se aşeză buimăcit lângă pat, de parcă s-ar fi molipsit puţin de beţia prietenului său.

— În fiecare seară îl aduc aici, continuă jupân Tseresnyés, pentru că altfel cade pe stradă şi ori îl jefuiesc hoţii, ori îl arestează patrula. Mi-e tare milă că un talent atât de mare se prăpădeşte în felul ăsta.

— Dar nevastă-sa? – întrebă Kálmán îngrijorat.

— Rabdă şi tace. E o sfântă, un înger, o martiră. Locuieşte în Buda, pe o străduţă de sub cetate, într-o odăiţă. Vecinii văd că lumânarea arde până dimineaţă la fereastră, şi între timp ea coase, cred că pentru bani. Îşi aşteaptă soţul toată noaptea. Pentru că uneori, când îşi pierde toţi banii la cărţi, părăseşte mai devreme cafeneaua şi, nefiind beat, ajunge acasă. Ea nu-i face niciodată reproşuri şi nu permite nimănui să-l vorbească de rău pe soţul ei. Dar seara, când joacă rolul unei femei care suferă, are lacrimi adevărate în ochi. Se spune că-şi *trăieşte* rolul.

Kálmán strângea cu pumnul spătarul scaunului spunându-şi:

„O, dragă prietene, îmi vine să-ţi sparg capul cu scaunul ăsta!”

Între timp, bătrâna slujnică puse pe masă şuncă, pâine şi

două cuţite.

— Noi doi încă n-am cinat astăzi, domnule, zise cizmarul, ţineţi-mi companie. S-o facem şi pe asta.

Kálmán se bucură de invitaţie, pentru că nu mâncase încă în ziua aceea. Lăsă să i se taie din şuncă şi din pâine şi începu să mănânce cu poftă.

— Sunt convins, zise cizmarul, că dumneavoastră sunteţi singurul om în stare să-l vindece pe Bányaváry. Vă respectă mult. N-are rost să-i faceţi morală. Când se trezeşte din beţie, îşi face singur cele mai severe reproşuri şi aproape că-ţi vine să-l consolezi. Dar dacă cineva ar putea să stea în calea pornirilor lui, dacă, bunăoară, după reprezentaţie, când pleacă înfierbântat să-şi caute compania, devenită pentru el o molimă molipsitoare, l-aţi duce acasă şi i-aţi găsi vreo ocupaţie elevată, o lectură, ceva; sau dacă l-aţi convinge măcar să nu treacă în Pesta, ci să intre într-o cârciumă din Buda, unde nu există asemenea declasaţi, încetul cu încetul l-aţi vindeca de boala aceasta. Pentru că e o boală, o meteahnă ca a lunaticilor, sau ca epilepsia, şi trebuie tratată.

— Aşa voi face, zise Kálmán, strângând mâna cizmarului. Vedeţi, eu v-am ascultat toate sfaturile şi trebuie să vă mulţumesc. L-am căutat la Genova pe cel la care m-aţi trimis şi n-am regretat. Apoi mi-am amintit de ceea ce-mi spuneaţi, să las în pace marile personaje istorice; să mă aplec asupra vieţii de toate zilele şi s-o înfăţişez publicului. Pe corabia care m-a adus de la Györ, navigând foarte încet, m-am apucat să scriu o comedie; când s-a scufundat corabia, tocmai o terminasem. Muncă de trei zile. La tragedie am lucrat trei ani. Dar aceasta va avea mai mult succes. Din tot avutul meu n-am salvat decât piesa. Mâine i-o dau lui Bányaváry. Până se pregătesc de premieră, prietenul nostru nu va mai putea frecventa societatea beţivilor. Iar până să se ia piesa de pe afiş, voi fi gata cu alta. Nu-l voi lăsa fără lucru. Asta îl va vindeca.

— Ei, îmi pare foarte bine că v-am putut da nişte sfaturi

folositoare, păi atunci am să încerc să vă mai fac o propunere. Succesul îl face pe om îndrăzneţ... Cum vi s-a părut cina de astă seară?

— Delicioasă.

— Pâinea nu e prea neagră?

— E foarte gustoasă.

— Ei, la asta se rezumă propunerea mea, dacă doriţi, această pâine neagră, această ospitalitate simplă, această cameră modestă vă stau la dispoziţie. Nu mă înţelegeţi greşit. Nu vă ofer un cadou, nici n-aş avea posibilitatea. Dar dacă vă mulţumiţi cu puţinul acesta... (şi sunteţi un om înţelept, cum nu v-aţi mulţumi?) atunci eu mă tocmesc să vă dau casă şi masă cu optzeci de florini pe an. Puteţi să-mi plătiţi la sfârşitul anului. Până atunci veţi reuşi să câştigaţi cumva optzeci de florini.

Kálmán îşi încleşta pumnii şi dinţii, o senzaţie dureroasă părea să erupă din toţi porii corpului său.

— Ştiu în ce situaţie vă aflaţi, continuă cizmarul, şi vă şi explic cum am aflat. Bunica dumneavoastră locuieşte aici la Pesta, nu i-a fost greu să afle că eu sunt excentricul care-l aduc în fiecare seară pe acest sărman principe comediant acasă la mine, ca să nu piară. Coana mare îl urăşte pe acest om; dumneavoastră ştiţi mai bine de ce. O dată, Coana mare a trimis după mine, sub pretextul că vrea să-mi comande cizme pentru nenea Béni. De când umblă în pantofi de oraş pe caldarâmul Pestei, lui nenea Béni i-au crescut treisprezece bătături, şchioapătă de-a binelea. Coana mare îşi punea nădejdea în mine, că poate voi fi în stare să croiesc nişte încălţări în care picioarele lui nenea Béni să se simtă bine. Apoi a început să discute cu mine şi, din vorbă-n vorbă, m-a întrebat de ce-l aduc serile acasă pe beţivul de comediant. De ce nu-l las să zacă în mijlocul străzii, să fie călcat de vreo căruţă în întuneric; sau să se împleticească peste pod, poate ar cădea în Dunăre. Mi-a spus şi de ce e atât de supărată pe el. Că a sedus-o, a răpit-o, a dezonorat-o pe fiica ei adoptivă, un înger frumos şi pur. Nu numai atât, v-a ademenit şi pe dumneavoastră, nepotul

ei preferat, v-a abătut de la o carieră frumoasă, strălucită, plină de perspective, v-a frustrat de prietenia şi înrudirea cu marii magnaţi; noroc că i-a venit ei ideea să vă trimită în străinătate; acolo veţi deveni un pictor mare şi veţi uita de rudele din teatru. Mi-a şi arătat ce tablouri frumoase i-aţi trimis. Apoi, pentru că mi-au plăcut foarte mult, mi-a spus că-mi dă mie unul, la alegere, dacă-i promit că renunţ la sminteala de a-l ocroti pe acel comediant chefliu, cartofor, beţiv. Iar eu i-am răspuns că n-o voi face sub nici o formă. Şi am prevenit-o nu cumva să vă scrie în ce nenorocire se zbat oamenii pe care-i urăşte, pentru că în momentul acela veţi azvârli paleta de perete, vă veţi întoarce acasă şi veţi încerca, la fel ca şi mine, să culegeţi şi să curăţaţi acest mărgăritar căzut în noroi. Din această cauză Coana mare s-a supărat foc pe mine, m-a bodogănit, poreclindu-mă în fel şi chip, m-a făcut cârpaci, ciubotar ambulant, a repudiat toată breasla cizmarilor maghiari, mi-a spus că renunţă la cizmele lui Béni, n-are decât să umble în pantofi şi că, numai de ciudă, o să vă scrie în ce hal a ajuns familia Bányaváry, iar dacă îndrăzniţi să vă întoarceţi, nu veţi pune piciorul în casa ei, nu veţi mânca la masa ei, ci puteţi merge în stradă să învăţaţi ce e mizeria, pentru că ea îşi va transfera toată averea lui Béni, sub formă de majorat[70]. N-am mai răspuns nimic, mi-am pus pelerina şi am ieşit din casă. Şi iată că s-a întâmplat ce-am prevăzut. Vă văd aici lângă patul prietenului dumneavoastră decăzut, vrednic de compătimire. Cizmele dumneavoastră pline de noroi îmi spun că aţi făcut un drum lung pe jos şi nu mai aveţi nimic comun cu averea bunicii bogate. Singur mi-aţi spus că aţi scris o comedie şi că veţi mai scrie; de aici înţeleg că v-aţi hotărât să trăiţi modest, ca scriitor sărac. Iată motivele propunerii pe care v-am făcut-o. O cămăruţă strâmtă, pâine neagră, mâncare de casă. Ce vă trebuie mai mult? Restul îl aveţi în dumneavoastră. Poate că nu vom îmbătrâni

[70] Expresie juridică desemnând situaţia în care cel mai în vârstă descendent moşteneşte averea; acesta poartă titlul de *maioresco.*

laolaltă. Poate va veni o vreme când veţi păşi din nou pe treptele palatelor, când scriitorul maghiar va avea casă proprie şi echipaj. Poate că nu. Poate veţi rămâne până la sfârşit în bârlogul acesta. Dar e un loc sigur. Casa mea e sărăcăcioasă, dar n-am datorii, iar munca mâinilor mele aduce întotdeauna pâine, pe care o vom împărţi pe din două. Poate că acestei case mizere îi e hărăzit ca peste mulţi ani, când în locul ei va sta un palat, să vină strănepoţii în pelerinaj şi să-şi spună: aici a fost cândva cocioaba din care s-a răspândit atâta lumină peste întreaga noastră ţară: scoateţi-vă pălăria când treceţi pe-aici. Casa a fost demult demolată, numele stăpânului ei l-au uitat toţi, dar la numele oaspetelui său vă veţi încălzi de-a pururi. Fiţi oaspetele acestei case!

Kálmán căzu la pieptul meşteşugarului, plângând în hohote.

Avea în sfârşit un cămin!

Şi din această văgăună strâmtă, din acest punct arhimedic, a mişcat pământul din loc…

EROINA

Kálmán îi ceru gazdei pană şi cerneală, ca să-şi refacă noua piesă încă în noaptea aceea. Când o va termina, se va întinde pe canapea şi va dormi acolo.

Dimineaţa, când Bányaváry se trezi din somnul lui de beţie, i se păru că pe masă mai arde o lumânare, al cărei fitil, umflat ca o ciupercă, e roşu şi urât mirositor, dar nu luminează. Iar lângă masă părea să şadă un individ necunoscut, aţipit, cu capul căzut peste braţe.

„Nu poate fi adevărat”, îşi zise Bányaváry; sări din pat, alături de care se afla un ulcior din piatră şi un lighean, amândouă pline cu apă. Bău jumătate din apa din ulcior, restul şi-l turnă pe cap, apoi îşi vârî capul în lighean, iar când îl scoase se uită din nou în direcţia mesei. Omul acela cu faţa acoperită tot mai şedea acolo.

„Hei, încă mai visez”, se gândi şi, luând prosopul aspru de pânză, pregătit pe braţul scaunului, îşi fricţionă bine faţa, ochii, tot capul, dar persoana de la masă tot nu voia să dispară. Până la urmă fu obligat să accepte că ceea ce vede e o realitate.

Cum a ajuns el însuşi aici, avea nişte vagi bănuieli; ba chiar îşi amintea destul de limpede că e director de teatru şi că astăzi trebuie să se ducă undeva acasă; dar cum a ajuns celălalt aici şi cine-o fi, îi era greu să se gândească, pentru că îl durea fiecare fir de păr şi orice gând îi sporea durerea. Asta pentru că beţivului mintea alungată din cap i se refugiază în firele de păr şi a doua zi are senzaţia că fiecare fir de păr e un animal de sine stătător, viu, conştient de sine.

Ce teamă îi era de omul acela fără chip!

Se furişă lângă el: oare ce-o fi scrierea aceea din faţa lui? Aruncă o privire. O piesă de teatru! Citi filele împrăştiate şi, găsind lucrarea foarte interesantă, trase uşurel restul textului de sub coatele celui adormit şi se strecură în grădină. Pe cel adormit îl lăsă să doarmă, iar lumânarea să ardă.

După puţin timp, bătrâna slujnică dădu fuga, cu răsuflarea întretăiată, la jupân Tseresnyés, spunându-i că domnul Bányaváry a înnebunit: aleargă prin curte, citeşte ceva, râde şi dansează, ţopăie şi, mai cu seamă, calcă în picioare vrejurile de castraveţi.

Jupân Tseresnyés se decise să vadă cum stau lucrurile, dar în poarta grădinii era cât pe ce să-l dea jos zănaticul care, cu părul vâlvoi, cu chipul radios, năvăli în casă strigând:

— Ăsta-i Kálmán, e Kálmán! – şi ajungând în cămăruţă se aruncă de gâtul celui trezit din somn.

— Kálmán, tu eşti?!

Şi-l sărută cu foc.

Iar Kálmán îl privea în tăcere, în timp ce acesta îi punea întrebări peste întrebări.

— Cum ai ajuns aici? Tu ai scris asta? Te-ai gândit la noi? Ce mai faci? Ce ţi s-a întâmplat? Ne mai iubeşti? Ei, nu mă mai privi atât de grav, mă faci praf cu mutra asta tăcută! M-ai cules beat de pe stradă, nu? Aşa m-ai adus aici? Spune-mi că sunt un ticălos, apoi îmbrăţişează-mă.

Kálmán nu-i spuse că e un ticălos, dar tot îl îmbrăţişă.

— Ştii, prietene, aşa-i viaţa de actor, îi explică Bányaváry cât se poate pe serios, dacă-i merge foarte bine se apucă de băutură, dacă-i merge foarte rău, la fel. Eu sunt în a doua situaţie. Beau ca să nu mă gândesc. Dar acum totul se va schimba! Te-ai întors, şi odată cu tine, pentru noi începe o epocă nouă. Ţi-am citit pe furiş noua lucrare. E o glumă homerică! Numai viaţă. Vom cuceri cu ea publicul necredincios. Abia aştept s-o poată citi şi Cilike. Vii cu mine, nu?

Jupân Tseresnyés interveni, cum că mai întâi se cuvine să

ia micul dejun; slănina, pâinea şi palinca sunt gata pregătite.

— Nu bem palincă, spuse cu dispreţ superior Bányaváry. Ce treabă ar mai fi şi asta, să ne simtă Cilike mirosind a băutură. Nu-i aşa, Kálmán, că vii la mine, să luăm împreună gustarea?

Kálmán se învoi.

Îşi luară rămas-bun de la gazdă şi porniră braţ la braţ spre locuinţa lui Bányaváry.

Aceasta se afla în Buda, mai jos de cetate, într-o fundătură îngustă care dădea spre grădina Horváth.

Pe drum, Bányaváry îi povesti lui Kálmán despre avatarurile din ultimul an ale actorilor în capitală. Vegetau în mizerie. Ar fi fugit de o sută de ori, dacă nu i-ar fi reţinut datoriile. Acestea i-au împins mai departe în mizerie. Experimentul avea şi o parte pozitivă, dovedind că Ungaria n-are capitală, iar spiritul maghiar n-are forţă de convingere.

Kálmán tăcea.

Drumul trecea prin piaţa de fructe. Bányaváry se opri la o precupeaţă şi cumpără o cutie de carton plină cu prune, iar la o altă tarabă luă nişte cornuri.

— Pentru micul dejun. Ştii, Cilike nu poate să sufere cafeaua, dimineaţa preferă să mănânce fructe.

Kálmán ştia că acasă lui Cilike îi plăcea grozav cafeaua, înţelese restul. Renunţase din economie la acest articol de lux. Nu şi-l putea permite.

Traversară podul, de acolo o scară îngustă de marmură ducea spre cartierul Tabán din Buda, unde, pe o stradă năpădită de lobodă, Bányaváry se opri în faţa unei căsuţe din chirpici, în care-şi avea locuinţa.

Aici stă Cilike, singură toată ziua. Într-o singură cameră cu fereastra spre curte.

— Acum rămâi în urmă, îi şopti Bányaváry lui Kálmán. Mă duc înainte, să-l pregătesc pe îngeraşul meu pentru surpriză.

Şi aici avea nevoie de un efect teatral.

Bányaváry intră primul; Cilike şedea la masa de cusut, pregătindu-şi costumele pentru reprezentaţia de seară. Cu gesturi melodramatice, actorul îi puse în faţă cutia cu prune, cântând fals şi răguşit:

— Paris cândva un măr îi dădea zeiţei iubirii!

Cilike îi întinse surâzând mâna.

— Ei? Nu mă bate îngerul meu? – întrebă bărbatul. Iată-mi spinarea, pune mâna pe pliciul de muşte. Iar m-am îmbătat.

Cilike dădu din cap cu blândeţe.

— Deci nu te superi? Hai, supără-te o dată, măcar un pic, ceartă-mă zdravăn. Leagă-mă cu aţă de piciorul mesei, ca să nu pot evada. Nu faci nici asta? Să mă bat singur? Vrei să mă dau singur cu capul de pereţi? Cel puţin, plânge-te.

Cilike se ridică, îl îmbrăţişă şi-i şopti blând la ureche:

— Bine că eşti acasă şi nu ţi s-a întâmplat nimic rău.

— Dar dacă ai şti ce-am adus cu mine, abia atunci te-ai bucura cu adevărat.

— Eu n-am nici o dorinţă.

— Poate că totuşi! Dacă aş fi pus tot avutul tău şi-al meu pe o carte, aş fi spus *va banque!* sau *nimic* sau *Jenöy Kálmán* şi aş fi câştigat?

La aceste cuvinte Cilike scoase un ţipăt.

În clipa aceea apăru în uşă Kálmán, iar în clipa următoare, femeia care suferise atât de mult plângea în hohote la pieptul lui.

Dar nu hohotea de durere, ci de bucurie.

— Kálmán, o, dragă Kálmán!

— Sigur că da, *dragă* Kálmán! Şi nu numai că a venit el în persoană, dar a adus şi o nouă capodoperă. Un gen nou, necunoscut, care va înnebuni publicul. În două zile o învăţăm şi o prezentăm, şi-apoi iar se vor prăbuşi zidurile Ierihonului la sunetul trâmbiţelor. Tu ai un rol seducător! Iar eu voi fi cavalerul grosolan! Îmi ies din piele numai când mă gândesc, şi asta e foarte bine, pentru că pielea cea veche o urăsc şi am lepădat-o. Ai să vezi că în pielea nouă voi fi cu

totul alt om! De-acum Kálmán rămâne pe veci alături de noi. Ne vom ridica împreună. De azi înainte vom trăi numai pentru muze şi pentru tine. Ai să vezi. Nu voi mai face nici un pas fără Kálmán; iar dacă cineva mai îndrăzneşte să mă îmbie cu un pahar cu vin, îl dau pe mâna poliţaiului, ca otrăvitor. Nu mă voi mai îmbăta decât de entuziasm şi de dragostea pentru tine.

Toate acestea actorul le declamă stând în genunchi, şi zău că în momentul acela simţea într-adevăr ce spunea, cine-i de vină că seara după ora nouă l-au cuprins alte gânduri, pe care le simţea la fel de sincer?

Cilike era gata să ierte: dar ce? Să ierte? Dar ea n-a ştiut niciodată să se supere. Niciodată trăsăturile feţei nu i-au trădat suferinţa: suferinţa din cauza mizeriei drumului pe care şi l-a ales, din cauza bărbatului pe care şi l-a ales. Îndura totul ca o eroină. Se spune că doar pe scenă obişnuia să plângă, când avea un rol trist; în asemenea cazuri plângea în voie sub pretextul piesei, al artei.

Iar soţul ei ştia bine toate astea.

— Uită-te la acest înger! – îi spuse lui Kálmán. Vezi că nu-mi face reproşuri nici măcar cu o vorbă, cu o privire; mie, unui criminal înrăit; ea, împotriva căreia comit de şapte ori pe zi păcate de moarte, şi de şapte ori pe zi mă salvează din infern. Nu, aşa ceva n-a mai văzut lumea.

Pe Kálmán îl enervă această efuziune.

— Termină cu exaltarea, amice. Voi înfăţişa cândva într-o comedie un bărbat ca tine şi o femeie ca Cilike, şi-atunci va vedea lumea ce n-a mai văzut. Dar acum să vorbim în proză. N-am venit acasă de peste mări şi ţări ca să-ţi studiez mendrele, ci ca să mă ocup serios de o cauză pe care toată lumea o crede pierdută. Eu nu cred că-i aşa. Să mai încercăm o dată. Iată o lucrare într-un gen nou, necunoscut; inspirată din viaţa de azi, scrisă în limbajul epocii noastre. Dacă va avea succes, înseamnă că am găsit drumul cel bun. Cred că acesta este oul lui Columb. Căutăm pretutindeni naţiunea maghiară, departe, în Asia, sau la

marea îngheţată, departe, în istoria veche, sus la cei de rang mare, numai acolo n-o căutăm unde este, în jurul nostru şi în ziua de azi. Să ne încordăm forţele. Chiar azi vei face distribuţia, diseară nu e spectacol, fiindcă jucaţi doar din două-n două zile, deci putem ţine repetiţia la masă. Dacă membrii trupei sunt de acord, în două zile veţi putea învăţa rolurile şi a treia zi putem prezenta piesa; până terminaţi cu repetiţiile, voi fi şi eu gata cu o nouă piesă; şi aşa mai departe. O, în capul meu trăieşte toată desfăşurarea evenimentelor. Nu ne permitem nici o zi de răgaz până nu dăm peste cap publicul acesta leneş, inert, centrul existenţei noastre; până când acesta nu zvâcneşte, nici o arteră a naţiunii nu palpită. Deci să ne apucăm de treabă!

Pentru Bányaváry prima impresie era întotdeauna decisivă; dacă l-ar fi urmărit cineva pas cu pas, să-i injecteze această influenţă bună pe sub piele, ca morfina, ar fi putut face din el un om sănătos. Mă rog, cât de sănătos poate fi un morfinoman!

Apariţia lui Kálmán a însemnat o cotitură pentru el. I-a dat o preocupare, i-a trezit pasiunea, acea pasiune care e mai puternică decât patima cărţilor, decât setea de vin, decât dorinţa de plăceri: aspiraţia spre glorie. Cât timp se pregăti pentru noua premieră, nu avu răgaz să-şi caute nici tovarăşii de joc, nici pe cei de cârciumă.

Iar succesul a fost deplin.

A treia zi au prezentat comedia învăţată în grabă, şi publicul leneş, inert a fost smuls din pasivitatea lui. Asta-i trebuia! O imagine în care să se recunoască, o limbă pe care s-o înţeleagă, un umor pe gustul lui; o satiră meritată.

Glorie pentru Kálmán, săli pline pentru Bányaváry.

Şi până să se învechească prima piesă, Kálmán era gata cu a doua, apoi a treia, şi-şi împărţea întruna comorile, ca Bosco sau ca Philadelphia.

Devenise obiectul admiraţiei!

În jumătate de an îi mersese vestea în toată ţara. Douăsprezece trupe de provincie au dus în toate colţurile

ţării piesele devenite faimoase în Buda, cucerind publicul.

Şi care era secretul succesului?

Acela pe care i-l dezvăluise lui Kálmán cizmarul.

Să înfăţişeze publicului personaje cotidiene, pe care le cunoaşte toată lumea: junele fandosit, soldatul lăudăros, cucoana capricioasă, fata bătrână îndrăgostită, tânărul care se însoară pentru bani, mâncăul care trăieşte doar pentru burdihanul lui, moşierul umflat în pene, ţăranul leneş, cantorul beţiv, primarul, funcţionarul corupt, avarul, mironosiţa – toţi aceia a căror ridiculizare este un act de dreptate în faţa publicului.

Asta înflăcăra, făcea impresie, cucerea.

Publicul recunoştea personajele născute din fantezia poetului; cei ce se recunoşteau pe ei înşişi erau furioşi, iar furia lor făcea să crească succesul. Şi toată intelectualitatea era surprinsă de apariţia acestei noi minuni, care dovedeşte că se poate scrie poezie frumoasă în limba obişnuită, simplă, de toate zilele; care dă la o parte toate noţiunile despre poezia încărcată de figuri de stil, despre limba artificială croită după model străin, şi vorbeşte încântător şi în acelaşi timp inteligibil.

Şi ce uluitoare putere de muncă!

În douăsprezece zile, ba uneori doar în trei nopţi, crea o lucrare nouă, în întregime originală; fiecare scenă se zămislea de la sine. Şi între timp mai scria şi câte o dramă, pentru propria lui plăcere, iar publicul, odată prins, începu să se împrietenească şi cu marile personaje istorice, cu iambii plini de tâlc şi cu patosul tragic al muzei cu coturni.

Nu mai era nevoie ca jupân Tseresnyés şi alţi entuziaşti de felul lui să adune cu greu publicul cu ocazia vreunui spectacol de beneficiu: venea de la sine. Serile, podul spre Buda era traversat de adevărate procesiuni. Hei, dacă ar putea juca la Pesta! Dar acolo nu mai e loc. Rundella e demolată, sala doamnei Csollán prea mică, iar teatrul cel mare e ocupat de pontiful unei muze străine; bine că ungurii au loc măcar în Buda.

Cu toate acestea, teatrul se umplea întotdeauna şi de atunci trupa trăi zile fericite cum nu trăise niciodată. Nu mai aveau datorii; casa era plină, plăteau salarii, îşi completară garderoba, şi, lucrul cel mai de seamă pentru Cilike, în zilele acelea de muncă grea, Bányaváry nu frecventa cârciumile, mergea acasă, învăţa, era un soţ bun. Cilike câştigase cel mai mult din gloria lui Kálmán.

Dar Kálmán?

În fiecare seară, după marele succes, se întorcea acasă la jupân Tseresnyés şi împărţea cu el cina care consta dintr-o supă cu rântaş.

Încă nu se gândise nimeni că poetul nu poate trăi doar din glorie; onorariul, drepturile de autor încă nu fuseseră descoperite.

Că a luat fiinţă această minune legendară, recompensarea materială a poetului, această idee putea să apară doar din partea unei femei. Dacă ar fi fost ideea unui bărbat, ar fi ieşit ceva foarte rudimentar.

Lucrurile au început în felul următor:

Bányaváry spusese că actorul bea când o duce ori foarte rău, ori foarte bine. Şi nu vorbea în vânt. Pentru că atunci când începu să-i meargă foarte bine, băgă de seamă că iar merge să joace cărţi şi să bea. El susţinea că se duce doar să petreacă puţin, şi, ca dovadă de fermitate, la miezul nopţii se întorcea acasă, sau mai degrabă se lăsa condus la locuinţa lui, ce-i drept, dar de obicei în acea stare de spirit elevată când omul se simte zeu, iar pe cei din jur îi vede ca dobitoace cu patru picioare.

Kálmán îl mustră o dată pentru această recidivă, dar degeaba. De data asta Bányaváry nu lăsa să i se injecteze morfină sub piele.

— Ce mă tot dăscăleşti? – se răsti la el bunul prieten, cocoşindu-se. Mi-eşti tată, sau poate tutore? Sunt copil oare, sau sclavul tău, de vrei să-mi porunceşti? Dacă beau eu, bea şi tu!

Kálmán oftă din greu şi nu-i mai spuse nimic, nu-l mai vizită zile în şir.

Bányaváry era un adevărat prototip al tagmei sale. Incredibil de loial şi uluitor de ingrat, pentru care a-şi înşela nevasta e o nimica toată; mărinimos şi darnic cu toată lumea, numai cu cei cărora le-o datorează, nu.

Dar îşi primi şi el ce i se cuvenea, şi încă de unde se aştepta mai puţin.

Într-o dimineaţă, când Bányaváry, dezmeticit din beţie, îşi asalta îngerul răbdător cu obişnuitele lui clişee teatrale de penitenţă, îngerul îi spuse aşa:

— Dragul meu, tu, când eşti treaz, eşti un om foarte cumsecade, însă când te îmbeţi, devii total neajutorat, habar n-ai ce se întâmplă cu tine. Ei, am să mă ocup eu de asta. Dacă-mi mai vii vreodată beat acasă, îţi trag o asemenea bătaie, că a doua zi îţi vei aminti ce ţi s-a întâmplat în ziua precedentă.

Fireşte că soţul râse zdravăn de tragica ameninţare, şi, luând una din mânuţele care-i făgăduiseră îngrozitoarea bătaie, o copleşi cu sărutări, jurându-se pe cer şi pe pământ, pe podium şi pe sufite că doreşte neapărat să aibă parte de o asemenea plăcere, pentru că trebuie să fie ceva cu totul deosebit să fii bătut de aceste scumpe mânuţe de porţelan.

În altă zi, dis-de-dimineaţă, Kálmán primi vizita lui Bányaváry.

Poate venea să-i ceară iertare, să-l împace? O, deloc. Actorii nu fac aşa ceva. Nu e genul lor. În general jignirea e uitată a doua zi, iar dacă ofensatorul o uită, e de datoria celui ofensat să facă la fel; când se întâlnesc din nou, încep prin a spune ce frig e afară, dacă e frig, iar dacă e cald, că e cald.

Bányaváry intră râzând la Kálmán, care scria, ca de obicei.

— Mi s-a întâmplat un lucru nemaipomenit, amice, nemaipomenit! Pregăteşte-ţi apă în apropiere, să am cu ce să te stropesc, dacă se întâmplă să leşini de râs.

— Dar ce s-a întâmplat?

— Dă-mi voie să-l invit şi pe jupân Tseresnyés; nu ajunge un singur ascultător, am nevoie de public, de aplauze. Pentru că e o scenă faţă de care comedia ta nu-i decât o bagatelă.

— Bine, atunci cheamă şi public.

Bányaváry îl strigă pe jupân Tseresnyés, care veni din atelier în obişnuitul lui şorţ de piele, cu o pereche de ochelari mari şi rotunzi pe nas.

— Dar scoateţi-vă ochelarii, nu veţi putea râde din cauza lor.

— Râsul nu e genul meu.

— Punem pariu!

— Nici asta nu-i genul meu. Dacă-mi place povestea, am să aplaud.

— Ei, atunci ascultaţi. Noaptea trecută am ajuns acasă iarăşi *bene sonantibus.*

— Adică, pe limba noastră, beat turtă, tălmăci meşterul Tseresnyés.

— Ca de obicei, doi amici credincioşi m-au condus până acasă şi acolo m-au rezemat de tocul uşii, lăsând restul pe seama providenţei.

Kálmán plescăi fără chef din limbă, şi-şi întoarse capul. Cum poate povesti atât de vesel chiar cel căruia i s-a întâmplat asta?

— Ca de obicei, îngerul meu, martira mea, mă aştepta şi ieri trează. Dar de data asta, ca un adevărat arhanghel. Ha-ha-ha!

Pe Kálmán îl mânca palma, ar fi avut poftă să-l azvârle din cameră pe bunul său prieten.

— Ha-ha-ha! Cum intru pe uşă, împleticindu-mă cu capul înainte, apare în faţa mea această zână din noaptea de sânziene, această figurină de zahăr, şi-mi spune cu gravitatea unui judecător: „ţi-am spus doar că de mai vii o dată beat acasă, te bat!” şi apoi n-a mai scos un cuvânt, ci mi-a smuls din mână coada asta de pipă, cu cealaltă mână m-a apucat de coada dolmanului, mi l-a tras peste cap, m-a trântit cu faţa pe pat şi mi-a tras o asemenea bătaie pe

spinare – ha-ha-ha! – că puteţi vedea şi acuma urmele, ha-ha-ha!

Şi râzând întruna, îşi ridică haina şi le prezentă *corpus delicti;* trebuie să recunoaştem că spatele fusese croit zdravăn, era plin, în cruciş şi-n curmeziş, cu urme roşii, vinete şi verzi, cum se arăta cândva în tratatele de medicină legală.

— Ha-ha!

Acest sunet părăsise buzele jupânului Tseresnyés. Râdea pentru prima oară, de când devenise adult. Nici nu continuă, redeveni serios şi, împungând aerul cu degetul, spuse cu înţelepciune areopagică:

— Foarte bine a făcut...

Iar Kálmán sări de la locul lui, sări şi Bányaváry, se aruncară unul de gâtul celuilalt şi râseră, sau plânseră! – sau poate amândouă.

Ce femeie vitează e Cilike! Făptura aceea mică şi blândă!

— Prietene, continuă Bányaváry pe acelaşi ton de admiraţie. E o eroină! Am încercat să-i scap din mână, dar n-am putut să-mi eliberez capul de sub pumnul ei de fier. Nici fecioara din Orléans nu i-a bătut atât de tare pe englezi, nici Zenobia pe romani, nici Rozgonyi Cicelle pe turci, aşa cum m-a croit pe spinare Cilike a mea!... Sărmana copilă! Apoi până dimineaţă n-a făcut altceva decât să oblojească cu unt şi cu sugativă umedă rănile de pe urma bătăliei.

La asta se îmbrăţişă din nou cu Kálmán.

— Dar ajunge cu râsul, zise Bányaváry, acum urmează partea serioasă. Dimineaţa, după ce-am dormit pe săturate şi m-am trezit, fireşte că n-am întrebat deloc de ce mă doare spatele de parcă aş fi visat peste noapte că am dezertat din armată şi m-au bătut cu varga. Am trecut sub tăcere amândoi acest lucru. Dar îngerul meu era foarte grav şi, după micul dejun, mi-a spus: „Bányaváry! De azi încolo eu voi ţine casa, eu îţi voi da bani de buzunar; n-ai nevoie de mai mult de zece florini”. Eu priveam coada de

pipă din lemn de vişin şi am văzut că e crăpată la un capăt. Am răspuns: „Bine...” Apoi, cu o înţelepciune teribilă, mi-a prezentat o socoteală lungă, poruncindu-mi s-o examinez. M-am uitat, pentru că n-aveam încotro. Dar nu ştiam ce trebuie să văd. Era un calcul de ansamblu, cât câştig curat am avut de pe urma pieselor tale. Cum a ştiut să ţină o contabilitate atât de precisă? La asta nu m-am priceput niciodată. Şi atunci mi-a spus: „Noi avem un venit suplimentar de pe urma pieselor lui Jenöy. Tu credeai că acest supliment e bun numai pentru pierdut la cărţi şi dat de băut fârtaţilor de cârciumă, dar nu te-ai gândit niciodată că singurul nostru prieten, care de dragul artei şi literaturii şi-a jertfit totul, averea, familia, rangul, împarte acum pâinea unui sărman meşteşugar. De acum înainte, îi vom da douăzeci la sută din venitul net al fiecărui spectacol cu piesele lui. Câştigul de aseară a fost atât, din asta el primeşte atât. Semnează de primire, du-i personal banii, şi adu o chitanţă de la el. Gata cu favorurile, îţi dau ca să-mi dai; fac ca să faci!” Asta-i ordinea lumii. Aşa mi-a vorbit, prietene, ca un filosof, ca un jurist, ca un bancher. Eu m-am predat; ţi-am adus banii; predă-te şi tu şi ia ce ţi-a trimis, pentru că altfel nici unul din noi nu mai poate da ochii cu ea.

Kálmán nu scoase nici un cuvânt, ci strânse în tăcere mâna prietenului său.

Iar acesta îi numără pe masă primele drepturi de autor, în monede zornăitoare de douăzeci de florini.

— Are dreptate femeia! *Do ut des, facio ut faces; do ut facias, facio ut des.* Îţi dau ca să-mi dai; fac ca să faci; îţi dau ca să faci, fac ca să-mi dai. La ce colegiu o fi învăţat asta?

Primul lui onorariu, Kálmán îl predă îndată jupânului Tseresnyés, ca acesta să folosească banii pentru cele strict necesare.

— Chitanţa o scriem la tine acasă, îi spuse prietenului său.

Iar acesta se bucura ca un nebun că l-a bătut nevasta şi

de-acum înainte va fi om de treabă; de jucat cărţi nu va mai putea, pentru că începând din ziua aceea cheia casei de bani va fi la nevastă-sa; nu va bea nici vin.

— Şi cum tot trebuie să beau ceva, îi spuse lui Kálmán în timp ce porniră către Buda la mica eroină, de-acum înainte voi bea seara ceai. Chiar aşa, ceai! Voi fi un adevărat *teetotaller.* Băutor de ceai!

Asta e voie!

Iar jupân Tseresnyés luă banii lăsaţi pe masă, se duse cu ei la un cumătru croitor şi-i comandă lui Kálmán un costum nou. Asta i se părea cel mai necesar.

DRAGOSTE FERICITĂ

Numele vestitului poet răsuna în toată ţara.

Ţară? Ce fel de ţară?

Clasa mijlocie, surtucarii, şi dintre ei doar cei care stau la oraş, iar dintre aceştia doar ungurii – iată publicul poetului.

Populaţia satelor încă nu aflase nimic despre el, la fel şi lumea saloanelor. Acolo era încă frig. Nu trebuie să se teamă că vestea gloriei lui îi va copleşi cu reproşuri pe cei ce l-au uitat – nici nu ajunge până la ei.

L-au uitat la fel de uşor ca pe un canar care-a zburat din colivie.

Frumoasa madonă colindase de-atunci prin multe ţări şi aflase că e frumoasă. Devenise conştientă de puterea ei de seducţie. Soarta i-a făcut un mare bine lui Kálmán că nu i-a dăruit această comoară. O, a stăpâni o frumuseţe atât de nepreţuită nu e pe potriva celui care-şi păzeşte cu gelozie adorata; care ascuns în ungherele saloanelor de dans, îşi urmăreşte din priviri zeiţa, atent la expresia ei; care-i ghiceşte gândurile, care-i dăruieşte sufletul; pe care-l înfierbântă foşnetul rochiei ei, pe care-l fericeşte un zâmbet de-al ei şi care e invidios când i se zâmbeşte altuia; care pretinde tot atât cât dă el însuşi, pentru care această comoară este întreaga lume.

Era mai bine pentru el s-o piardă.

Katinka îi spusese cândva: „Cunosc eu femeile”. O cunoştea şi pe Dorothea. N-ar fi putut rămâne sub o influenţă ca a lui Kálmán după vârsta de şaptesprezece ani; anii următori i-au schimbat şi expresia feţei, chipul ingenuu, prelung se împlinise, devenise plin de strălucire. Nu mai era idealul lui.

Familia Decséry nici nu zăbovi prea mult atât de aproape de Kálmán, încât cupeul lor să-l poată călca întâmplător pe stradă; locuiau mai mult la Viena.

Se terminase scurta idilă şi, odată cu ea, fuseseră uitate şi limba maghiară şi încercările poetice. Domnişoara contesă nu mai scria versuri, iar prefectul, de câte ori venea de la Viena la adunarea generală, încânta onorabilele foruri cu acrobaţii gramaticale care de care mai faimoase.

Bálvándy era omul care ocupase locul lui Kálmán. Bărbatul care place femeilor. Pentru că ştie să strălucească în faţa lor şi nu le face omagii. E idealul. Frumos, zvelt, agil, sănătos, antrenat, plin de poftă de viaţă, mereu bine dispus, mândru şi curajos, larg la mână şi norocos. Inima lui e pustie ca Sahara, dar asta e... virtute masculină. Asta place femeilor.

Există şi motive mai prozaice.

Familia prefectului Decséry are multe moşii, dar cea mai mare parte poate fi moştenită doar de băieţi: fata ar fi o mireasă modestă, dacă dragostea bunicului nu i-ar asigura, din averea imensă dobândită de el, o zestre de un milion, bani gheaţă, dacă se mărită după placul lui; din această sumă, chiar în ziua nunţii va număra o sută de mii în mâna fericitului mire.

Iar Bálvándy avea mare nevoie de această sută de mii şi mai apoi de tot milionul. Moşiile lui imense, întinse în trei comitate, erau grevate de multe datorii, din care unele foarte presante, şi care puteau fi amânate doar cu camătă mare.

Acesta era motivul interesului lui pentru Dorothea, nu chipul ei frumos.

Dar şi familia Decséry era interesată să-l câştige pe baron. În primul rând, principele domnitor german, care cu trei ani înainte era nebun după Dorothea şi n-ar fi fost o partidă proastă, se îndrăgostise brusc de o cântăreaţă şi o luase de nevastă. Apoi, Bálvándy era un mare magnat;

ştiau că are multe datorii, dar un milion poate aranja orice. Şi, în fine, mai era o circumstanţă în favoarea lui. Alianţa politică.

Fusese schimbat cancelarul: guvernul de la Viena voia să pună mai tare şaua pe comitatele nemulţumite şi prefectului îi revenea sarcina să facă tot posibilul şi imposibilul pentru a limita spiritul opoziţionist.

Bálvándy avea moşii în trei comitate şi se adapta spiritului dominant în fiecare din ele. De pildă, la Bratislava se purta ca orice partizan al guvernului, ca un nobil ultraconservator. În comitat şi în oraş domina pe atunci curentul: „Doar n-o să mă bat în duel cu toţi prietenii mei magnaţi, ca să vorbesc împotriva lor?” Dacă apărea în comitatul prefectului Decséry, se înfăţişa ca un kuruţ înflăcărat, din aceia care-i speriau pe vremuri pe prefecţi.

„Doar n-o să mă iau la palme cu toţi amicii mei, ca să vorbesc împotriva lor.” Iar în comitatul Ung trecea drept instigator al naţionalităţilor conlocuitoare. Când se afla la Bratislava, mergea la predicile iezuiţilor împreună cu contesele pietiste; în oraşul de reşedinţă al lui Decséry devenea protestant şi anticlerical, iar dacă ajungea în comitatul Ung, săruta mâna părintelui ortodox şi mergea la procesiuni cu pălăria scoasă, alături de sumănari.

Şi pentru că la el toate acestea mergeau atât de simplu, era cât se poate de firesc raţionamentul prefectului Decséry, că dacă omul acesta va fi legat prin relaţii de familie de interesele sale, va reuşi, fără cel mai mic efort, să joace şi în comitatul lui rolul de la Bratislava. Ba poate că şi în Adunarea naţională va putea conta pe votul lui. Pentru că în Adunarea naţională baronul îşi îndeplinea datoria, ţinând o dată un discurs liberal cu o încheiere conservatoare, altădată un discurs conservator cu final liberal, iar în momentele grele în locul lui stătea *absentium ablegatus*[71]. Atunci găsea vreun motiv să călătorească undeva.

[71] Înlocuitorul unui deputat în Parlament, în timpul absenţei acestuia (în limba latină în orig.).

Dacă l-ar putea permanentiza pe acest om, ar fi pentru conţii Decséry un pas spre câştigarea titlului princiar.

Numai personajul principal nu fusese cucerit: bătrânul Decséry. Aici el e personajul principal, pentru că banii sunt ai lui.

Iar bătrânul are întotdeauna bani, bani mulţi. Niciodată nu se întâmplă să nu aibă o sută de mii de florini în casă. Şi toţi banii aceştia sunt destinaţi nepoţilor. Numai că bătrânul domn preferă să cumpere cu sutele de mii şi milioanele sale moşii pentru nepoata lui, decât un soţ. De fapt, depinde cum va fi acel soţ. Şi în această privinţă bătrânul era încăpăţânat. Lui îi plăcuse foarte mult Jenöy Kálmán. Considera o mare greşeală că acesta a ieşit din graţiile familiei. Nu era nici el de acord cu cariera atât de excentrică aleasă de Kálmán şi cu faptul că acesta îşi întrerupsese atât de brusc relaţiile înalte, dar credea că asta nu va dura mult. Toţi tinerii trebuie să facă nebunii în felul lor.

Ei, nebunia lui e asta. Las’ să scrie poezii după pofta inimii; nu trebuie împiedicat, se va plictisi repede şi va deveni din nou un om de treabă. Acest tânăr are virtutea rară de a fi econom, muncitor şi om de casă. Un asemenea om, dacă se însoară cu o fată care primeşte ca zestre un milion, va lăsa fiilor săi zece milioane. Aşa-l vedea el pe Kálmán şi nici nu voia să audă de altul. Era convins că acesta se va cuminţi. El nu renunţă să-i înapoieze un milion pentru cei doi pitaci dăruiţi.

Dar dacă fata nu-l mai iubeşte?

Ei, numai să-l mai vadă o dată dansând solo-ul maghiar, că iar se îndrăgosteşte de el. Kálmán nu are altceva de făcut decât să-şi lovească rivalii cu pintenii, şi aceştia vor cădea în dreapta şi-n stânga, cum au căzut şi rivalii lui pe vremea când îi făcea curte prinţesei. Nu degeaba i-a dăruit memorabilul lui ceas de aur. Ceasul acela va mai bate.

Dar într-o zi i s-a adus la cunoştinţă bătrânului domn că bătrâna doamnă Jenöy s-a supărat pe nepotul ei din cauza

vieţii lui de vagabond, l-a dezmoştenit, făcând din averea agonisită de ea un majorat în favoarea fiului ei Béni. Kálmán nu va mai primi decât mica moşie a tatălui său, şi numai după moartea bunicii. Asta îi scăzu foarte tare meritele. Era greu să-l mai iubească de-acum încolo.

Bătrânul domn nu ezită să meargă personal la domnul Korcza în această chestiune şi să se intereseze de cele întâmplate, deşi nu prea obişnuia să se mişte din castelul lui de la ţară. Prinţesa şi nepoţii colindau prin lume după plac, pe unde aveau treabă; el nu-i însoţea nicăieri.

Dar ceea ce află de la domnul Korcza îi strică tot cheful.

— Şi ce băiat bun era!

În această dispoziţie îl vizită Bálvándy la castelul de la Decsér, unde se întorsese deprimat. Momentul vizitei era bine ales.

E veche anecdota cu bunicul zgârcit la care pretendentul se prezintă ca un tânăr econom, stingând una din cele două lumânări în timpul discuţiei, doar se pot înţelege şi la lumina uneia, ridicând foiţa aruncată de aprins pipa ca s-o mai folosească o dată, şi dând câte doi pitaci bacşiş servitorilor; dar trucul prinse şi la contele Decséry. Bálvándy ştia să profite de slăbiciunile tuturor. În faţa bunicii era risipitor, strălucea, iar în faţa bunicului era cumpătat şi econom.

Îi spuse bătrânului domn că tocmai şi-a vândut toţi caii englezeşti care reprezentau un capital foarte mare. Bătrânul domn era foarte supărat din pricina cailor englezeşti; nu-i intra în cap cum poate cineva să încalece pe un cal de zece mii de florini, să înhame deodată douăzeci de mii de florini la cupeu, când mânzul crescut de el, care nu l-a costat nici un ban, îl duce la fel ca şi telegarul englez, e mult mai frumos, nu-i atât de slab, iar iarna îi creşte părul, nu răceşte atât de uşor.

Dar de ce-şi vinde Bálvándy caii englezeşti? Pentru că vrea să-şi petreacă anul următor voiajând. Ce fel de voiaj? Voiaj de nuntă. Cu cine vrea să se însoare? Acum ajunseră de fapt la obiectul real al discuţiei. Bătrânul Decséry nu

spuse îndată da. Răspunse că el n-are nici un cuvânt în treaba asta. Ce poruncesc prinţesa şi prefectul, aceea se întâmplă; el e doar aşa, a cincia roată de la căruţă, un cap de familie fantomă, căruia totul i se comunică doar după ce s-a întâmplat. Totuşi, Bálvándy părăsi castelul liniştit, cu convingerea că şi dacă bătrânul domn nu se va deplasa la Viena pentru nuntă, zestrea promisă va fi în mod sigur acolo. Mai târziu, prinţesa însăşi plecă la Decsér împreună cu nepoata ei şi, cu această ocazie, capul familiei, deşi reticent, le dădu în mână cei o sută de mii de florini promişi. Restul îl vor primi în funcţie de felul cum îi vor folosi pe aceştia.

Nu mai exista nici o piedică în calea căsătoriei.

Kálmán?... Sărmanul Kálmán! Cine se mai gândea la el?

Într-o dimineaţă, Bányaváry dădu buzna peste Kálmán cu chipul radios, cu părul vâlvoi, cu cravata legată pe dos; îi sări de gât, îl îmbrăţişă, îl sărută şi spuse bâlbâindu-se:

— Prietene! Sunt tată!

Numai de n-ar fi spus-o cu atâta patos teatral!

Kálmán îl privi întrebător. Dar Bányaváry înţelese greşit întrebarea din privirile lui. Chipul său radia mândrie şi amor propriu.

— E băiat!

Ce fericire, ce mândrie, câtă lăudăroşenie, ce recunoaştere a norocului există în cuvântul acesta! Cum îi scânteiază ochii, cum i se rotunjeşte faţa, cum i se umflă pieptul la cuvântul *băiat!,* pe când dacă ar trebui să spună *doar fată,* ce şoptit ar fi glasul, cum ar da din umeri, cum şi-ar pleca ochii, cum i s-ar lungi chipul.

— Dar e *băiat!* şi acum îi trebuie un naş renumit, vestit şi o naşă la fel!

— Cilike te-a ales pe tine ca naş.

Kálmán acceptă cu bucurie alegerea.

— Iar alegerea naşei a lăsat-o pe seama mea. Eu am ales-o pe doamna Csollán. Ai ceva împotriva ei?

— Nimic. O respect foarte mult.

— Atunci dau o fugă până la ea, să-i cer învoirea.

— La ora asta doamna va fi încă la masa de toaletă.

— O, pe mine mă primeşte şi acolo, zise Bányaváry uşuratic, apoi regretă că l-a luat gura pe dinainte şi se grăbi să explice. Ştii, actorul are o situaţie privilegiată, nu e privit ca alţi oameni.

Şi fugi mai departe. În bucătărie o îmbrăţişă pe bătrâna slujnică, în atelier pe jupân Tseresnyés, lăudându-se la fiecare că are băiat şi, după ce îi puse la zid pe toţi cunoscuţii întâlniţi pe stradă, nedându-le drumul până nu-l felicitau pentru fericita veste că are băiat, ajunse în fine la doamna Csollán.

Katinka se întâlni cu Kálmán la casa unde avea loc botezul.

Râse bine dispusă, în timp ce-i întindea mâna.

— Iată că totuşi mergem ca pereche la biserică.

— Şi încă înrudiţi sufleteşte după legile bisericii, răspunse Kálmán pe acelaşi ton.

Apoi Katinka se apropie de Cilike, al cărei chip era aureolat de cea mai dulce graţie pământeană: bucuria de a fi mamă. Frumoasa doamnă luă în braţe copilaşul.

— Ah, ce ochi frumoşi are *deja!*

(Poate că n-a mai văzut copii mici şi credea că şi aceştia deschid ochii abia în a noua zi, ca pisoii.)

Naşul şi naşa s-au dus la biserică în aceeaşi trăsură, au ţinut împreună copilul în apa sfinţită şi au semnat unul după altul în registrul de stare civilă.

Toate acestea nu-l mai înfierbântau pe Kálmán.

La ospăţul de botez, frumoasa cochetă avu o bună dispoziţie jucăuşă; dar se vede treaba că-şi pregătise încă de acasă vorbele de duh şi aici nu-i reuşeau deloc. Ar fi vrut să-l vadă pe Kálmán amărât, abătut, iar acesta era foarte bine dispus şi nu se vedea nimic forţat în dispoziţia lui.

„Stai că-ţi găsesc eu acuşi punctul sensibil!”

Naşa se îngrijise de figurinele de zahăr care aduceau un plus de strălucire ospăţului. Unele din aceste dulci bibelouri

cuprindeau suveniruri pioase, cutiuţe ascunzând monede de aur pentru preotul care botezase şi pentru moaşă, având scrise numele fiecăruia.

Kálmán primi un coşuleţ împletit din coajă subţire de palmier, plin cu flori de zahăr. Chiar Katinka i-l dădu, rugându-l să se uite ce se află sub flori.

Kálmán scoase florile din coşuleţ şi găsi sub ele un cartonaş lucios, tipărit cu aur. Literele acelea aurii dădeau de ştire tuturor cunoştinţelor de rang mare ale familiilor Decséry şi Bálvándy că astăzi cele două familii se vor uni prin fericita legătură a căsătoriei. Azi s-au cununat Bálvándy şi contesa Dorothea.

Katinka pândea cu bucurie maliţioasă expresia lui Kálmán. Se va întrista? Îi vor veni lacrimi în ochi? Sau se va preface, neîndemânatic, că nu-l doare? Sau va bea vin, înecându-şi în beţie adevăratele simţăminte?

Dar nu-i ieşi socoteala. Kálmán spuse liniştit:

— Ştiam de mult. Şi cred că vor fi o pereche fericită. Bálvándy e un bărbat foarte de treabă, care ştie să facă fericită o femeie.

Katinka îşi muşcă buzele. Şi Kálmán, glumeţ, îi întinse cu amabilitate coşuleţul.

— Nu vreţi să păstraţi o floare ca amintire, frumoasă doamnă?

Omul acesta este invulnerabil. O fi având totuşi vreun secret; dar care? Unde se ascunde slăbiciunea lui?

Ridicând tava de argint cu dulciuri de pe suportul ei, Katinka luă de-acolo un document şi-l desfăcu, întinzându-l lui Bányaváry.

— Iar acesta e cadoul meu de naşă pentru dragii mei cumetri.

Bányaváry citi documentul, îl scăpă din mână, luă din nou actul, i-l arătă lui Kálmán: „Priveşte!”, preotului: „Priviţi!”, alergă cu el la Cilike: „Citeşte!”. Nu dădu nimănui timp să poată citi un rând măcar; în cele din urmă sări pe un scaun şi de acolo de sus citi chiar el conţinutul

documentului.

Alteţă sa palatinul îi comunica prin acest act lui Bányaváry deosebita favoare în urma căreia trupa maghiară are aprobarea de a da spectacole o dată pe săptămână la elegantul teatru german.

Ah, ce bucurie! Bányaváry săruta pe toate feţele documentul preţios. Cilike îşi ascunse chipul scăldat în lacrimi printre perne. Aceasta era cea mai mare dorinţă a ei, cel mai îndrăzneţ vis al ei. Cât de mare e bucuria acestor oameni, asta putea s-o vadă doamna cea frumoasă pe chipul lui Kálmán. Iar în timp ce acesta îi strângea mâna, şoptindu-i cu căldură: „Vă mulţumesc! Asta e opera dumneavoastră!”, ghici secretul lui Kálmán... Se bucură de fericirea lui Cilike...

Într-una din zile, domnul Korcza primi vizita doamnei Jenöy.

Coana mare avea un aer foarte sever, îl adusese cu ea şi pe domnul Béni, care de data asta şchiopăta doar de piciorul drept din cauza bătăturilor. Când o văzu pe Coana mare, chipul domnului Korcza deveni şi mai mobil ca de obicei. Trăgea pe nas tabac negru, ca să se enerveze şi mai tare.

— Vă rog să luaţi loc.

Coana mare se aşează pe canapea, Béni voi să rămână în picioare, până mama se răsti la el:

— Stai jos, dacă ţi se spune!

Apoi i se adresă domnului Korcza.

— Ei, domnule avocat, e gata ce v-am cerut?

— Încă nu e gata.

— Dar când va fi?

— Cum când va fi? – repetă domnul Korcza întrebarea.

— Da, când va fi gata?

— Ce să fie gata?

— Ei! Omul lui Zebedeus[72]! Acum mă mai şi întrebaţi ce să fie gata?

[72] Pescar din Galileea, tatăl apostolilor Iacob şi Ioan.

— Păi da, Coana mare are atâtea procese la mine, că nici nu ştiu pe care-l urgentează.

— Nu urgentez eu nici un proces. Ştiţi prea bine ce urgentez! Vin la dumneavoastră pentru o treabă anume, ştiţi asta. Când o faceţi? Răspundeţi-mi clar şi de-a dreptul.

— Bine, am să vă răspund de-a dreptul, sau în orice formă geometrică doriţi. Lucrul acela nu va fi făcut cu nici un chip de mâna mea.

Coana mare se ridică îngrozită de la locul ei, iar nenea Béni sări şi el imediat.

— Şi de ce nu?

— Pentru că eu n-am s-o ajut pe Coana mare să-şi renege unul dintre copii, pe cel bun, genial, care a fost la mine doar un an şi totuşi îl iubesc ca pe propriul meu fiu, şi în schimb să-i facă majorat ăstuilalt. Să mi se usuce mâna dacă o ajut pe Coana mare în treaba asta măcar cât negru sub unghie.

Coanei mari îi sări ţandăra.

— Atunci îmi caut alt avocat.

— Căutaţi, Coană mare.

— Îmi iau de la dumneavoastră toate procesele – pe loc!

La această ameninţare domnul Korcza nu răspunse nimic, ci deschise dulapul, culese din el un teanc de acte legate şi fără să spună măcar „poftim”, puse hârţoagele prăfuite în braţele lui nenea Béni, care se holba ca un peşte văzând cum se înalţă maldărul de dosare din poala lui, pe ultimul trebuind să-l strângă cu bărbia, ca să nu alunece.

Iar Coana mare voi să fie consecventă în supărarea şi mândria ei.

— Bine, le duc îndată pe toate la alt avocat. Mai sunt destui avocaţi la Pesta. Mă duc să le dau adjunctului dumneavoastră. Cum îl cheamă pe şchiop?

— Numele şchiopului este Biróczy şi locuieşte pe strada Cinci Ciocârlii, la numărul 50. Mergeţi liniştită la el cu toate hârţoagele. Tot i-am mai dat şi procesele altei femei. Nu

mai vreau să am de-a face cu femei, nici frumoase, nici urâte.

— Pe mine mă socotiţi printre femeile urâte, nu?

— Nu numai printre cele urâte, dar şi printre cele rele, cu inima rea, răuvoitoare, necruţătoare. Acum aţi aflat de la mine ce n-aţi ştiut până azi, şi pe mai departe puţin îmi pasă, faceţi ce doriţi, aruncaţi-vă la gunoi nepotul, pe tânărul acela nobil, bun, genial: şi acolo va deveni mărgăritar; iar pe blegul ăsta cu bărbie lungă faceţi-l *maioresco,* cumpăraţi-i un titlu de conte, ca să-i mai crească două coarne, îmbrăcaţi-l în aur şi arătaţi-l la bâlci, ca pe regele indian din Mexic, duceţi-l la Viena, însuraţi-l cu vreo baborniţă sulemenită, să aibă cine să-i lege baveţica la masă.

I-ar mai fi spus multe în stilul acesta domnul Korcza, însă Coana mare îl azvârli afară pe domnul Béni, care aştepta curios să afle ce mai ştie despre el omuleţul acela. Dar trebui să plece cu toată grămada de acte în braţe.

— Erai în stare să asculţi fără o vorbă cum te ponegreşte în faţă, se răsti la el Coana mare, când ajunseră sub poartă.

— Dal mămicuso dlagă, a spus doal adevălul, eu chial am bălbia male.

Apoi însă nenea Béni avu de furcă, nu glumă, cu blestematele acelea de hârtii din braţe. Nu erau pregătiţi pentru aşa ceva, să fi venit cu trăsura, iar în cartierul acesta nu sunt staţii de birjă; aşa că au fost nevoiţi să meargă pe jos, împovăraţi de acte, până în strada Cinci Ciocârlii; luă şi Coana mare o parte din dosare, ca să-l uşureze pe nenea Béni, dar acestuia încă-i era prea greu, nu dovedi cu ele. Câte un dosar neascultător aluneca dintre celelalte ca un ţipar, când voia să-l ridice, celelalte cădeau şi ele, vântul împrăştia filele, iar copiii de pe stradă goneau după foile luate de vânt. Când ajunseră la locuinţa lui Biróczy, Coana mare era furioasă ca un leu.

Seara, domnul Korcza se întâlni cu Biróczy.

— A fost la dumneata Coana mare?

— A fost.

— I-ai acceptat cazul?

— Da.

Domnul Korcza se holbă la Biróczy, zgâlţâindu-l de umeri.

— Dumneata? Cel mai bun prieten al lui Kálmán? Accepţi să contribui la dezmoştenirea lui? Apoi dădu din umeri. De altfel ai dreptate. Dacă nu accepţi dumneata, acceptă altul. Există trei sute de avocaţi în Pesta. Dacă vezi lucrurile în felul acesta... Ce mai contează prietenia!

Domnul Korcza strâmbă din nas.

— Dar vă rog să nu vedeţi lucrurile în felul acesta. Am acceptat tocmai pentru că-i sunt prieten bun lui Kálmán. Am reuşit să strecor în actul oficial un codicil care se potrivea perfect cu gândul Coanei mari şi i-a plăcut grozav. Acest codicil sună aşa: „iar dacă nepotul meu, Kálmán, ar renunţa la sentimentele prieteneşti pe care le nutreşte faţă de trupa de teatru aflată aici, dacă s-ar despărţi de jupân Bányaváry şi l-ar lăsa de capul lui, atunci fiul meu Beniamin ar fi dator să-i cedeze lui Kálmán jumătate din venitul majoratului primit.”

Domnul Korcza îşi smuci jumătatea de mustaţă.

— Na-ţi-o frântă că ţi-am dres-o!... Acest codicil ar conta foarte mult dacă... şi dacă... Pentru că raţionând omeneşte, aşa cum ai făcut dumneata, se poate prevedea că va veni o dată momentul când Kálmán nu va mai fi legat de aceşti comedianţi nenorociţi şi atunci intervine *dacă.* Dar întrebarea este, dacă oare Kálmán, cu stilul lui agitat de viaţă, cu munca lui supraomenească, în asemenea condiţii de suferinţă şi greutăţi, dacă nu va muri înainte să...

— Înainte să întrerupă prietenia cu Bányaváry?

— Nu. Înainte ca nenea Béni să-şi facă praf majoratul. Pentru că pot să pariez pe orice că îndată ce Coana mare îi predă lui Béni averea, acesta, fără să fi ţinut vreodată cai, sau să fi făcut pe boierul, se va ruina în timpul cel mai scurt, numai din neîndemânare, şi atunci ce folos mai are Kálmán din faimosul codicil.

— Iar eu vă spun, şi pariez pe orice, că în mai puţin de o

jumătate de an Kálmán personal îşi va îndepărta prietenii, şi în primul rând pe Bányaváry.

— Ah, dar dumneata vorbeşti ca un profet!

— Las' să fiu profet. Să nu discutăm jumătate de an despre asta. Până atunci oricum nu ne vom prea întâlni, pentru că eu voi călători departe: la Viena şi la Paris.

— Ce naiba! Doar aşa, ca să te distrezi?

— Pe de-o parte îl însoţesc pe nenea Béni, pe care Coana mare îl trimite să vadă lumea.

— Aha! E trimis la Viena, pleacă bou şi se va întoarce vacă. Iar dumneata eşti păstorul?

— Mă duc şi pentru problemele altui client.

— La Paris?

— Şi acolo.

— *Ecce!* Eu n-am ajuns vreodată să am clienţi pentru care să mă duc la Paris.

— Ei, cine se pricepe, are…

— *Fungum!* – fluieră domnul Korcza în urma colegului care plecă şontâcăind şi apoi îl lăudă foarte tare celor de faţă: Are o minte! A învăţat de la mine până şi ceea ce nici eu nu ştiu!

Pe o pantă abruptă a şoselei spre Brno, două poştalioane rapide se ajunseră din urmă, şi până când caii, mergând la pas, izbutiră să tragă trăsurile în vârful colinei, călătorii puteau, dacă doreau, să coboare şi să se plimbe pe cărarea năpădită de iarba toamnei.

Din prima trăsură coborî un bărbat chipeş, întinzând mâna unei doamne care-l urmă, cu faţa acoperită de o voaletă din mătase albastră, iar din cealaltă trăsură se dădu jos un domn îndesat, cu pas greoi, încălţat cu pantofi de postav şi la gât cu un şal mare, ce-i acoperea şi bărbia. Acesta din urmă, după ce încercă zadarnic să-şi convingă tovarăşul de drum să coboare, se decise, de voie, de nevoie, să se plimbe singur lângă trăsură, dar luându-şi precauţia de a ţine tot timpul mâna pe clanţa portierei, ca nu cumva surugiul să comită perfidia de a da bice cailor şi

a-l părăsi în mijlocul pădurii morave.

Zărindu-l însă pe domnul care coborâse din prima trăsură, îşi schimbă intenţiile, îşi părăsi trăsura şi, în măsura în care i-o permiteau bătăturile şi botoşeii, se grăbi extaziat, cu braţele deschise spre celălalt domn.

— Ah, baronul Bálvándy!

Dar se opri brusc când o văzu pe tânăra doamnă, agăţată de braţul acestuia.

Însă domnul cel arătos îi întinse cu amabilitate mâna.

— Servus, nene Béni! – şi se grăbi să-l prezinte soţiei sale, contesa.

De aici încolo, nenea Béni, i se adresa şi lui tot timpul numindu-l conte, pentru că nu putea să comită mitocănia de a jigni pe soţul unei contese, zicându-i baron.

— Încotro, nene Béni?

— La Paris! – strigă mândru nenea Béni, de parcă ar fi staţia cea mai apropiată de Brno.

— A, excelent! Înseamnă că mergem împreună!

— Şi dumneavoastră mergeţi la Paris?

Vai, ce s-a mai bucurat nenea Béni de asta!

— Luaţi-mă şi pe mine în trăsura dumneavoastră! – se milogi el copilăreşte. E destul loc... Domnişoara cameristă ar putea să treacă în locul meu. N-am să vă deranjez.

Baronul şuşoti ceva la urechea doamnei, la care aceasta spuse *yes.*

— Bine, nene Béni, vino cu noi.

— Pentru că, ştiţi, mămica a trimis cu mine ca însoţitor un avocat, dar mie mi-e teamă de el.

— De ce ţi-e teamă?

— Pentru că e şchiop.

— Şchiop?

— Da. Şi, dacă s-ar întâmpla să ne atace bandiţii în pădure, şchiopul ăsta n-o să mă apere, în schimb ştie unde sunt ascunşi banii şi dacă-l sperie, divulgă tot.

Tânăra pereche se distră grozav de această spaimă întemeiată a lui nenea Béni şi rămase hotărât că-l vor aşeza

în trăsura lor rapidă. Vor avea de ce să râdă tot drumul. Nici camerista nu trebuia să coboare, încap şi patru în trăsură.

Dar înainte de asta nenea Béni dădu o fugă până la trăsura din spate, adică spuse că fuge, însă mai degrabă se opri, aşteptând până trăsura ajunse în dreptul lui, şi atunci îi explică avocatului şchiop ce noroc nesperat are, că poate călători în trăsură cu conţii Bálvándy.

Biróczy a fost şi el de acord că e un mare noroc; dar acolo n-are voie nici să fumeze pipă, nici să adoarmă.

— Păi atunci voi priza tabac, ca să nu adorm.

— Foarte bine.

Nenea Béni mai era curios de ceva.

— Oare asta e aceeaşi domnişoară contesă pe care trebuia s-o ia Kálmán de nevastă?

— Chiar ea.

— Vai, ce prostie a făcut frăţiorul Kálmán că n-a luat-o!

„Atunci tu n-ai fi *maioresco,* măgarule!” spuse în sinea lui Biróczy. Apoi îi agăţă de gât lui nenea Béni geanta, să aibă grijă de ea că acolo e paşaportul, i-l vor cere.

Ajunşi pe coama dealului, familia Bálvándy îl aşează pe copilul bătrân în trăsura lor şi contesa petrecu grozav pe socoteala lui până la Hohenstadt, unde se opriră pentru noapte, şi unde Biróczy îşi preluă din nou protejatul.

Nenea Béni nu făcu nici un secret din faptul că-i place mai mult în trăsura lor mai ales pentru că se teme grozav de bandiţi. Ştie din „Karl Moor”[73]*.* că pădurea cehă mişună de tâlhari, ba mai mult, pe baza cunoştinţelor lui etnografice, îmbogăţite cu ajutorul istoriilor sângeroase pictate pe pânză la iarmaroace, ştie foarte bine că însuşi Schinderhannes[74] jefuieşte la drumul mare chiar în această regiune. De altfel lui nu-i e teamă, pentru că galbenii lui sunt bine ascunşi, cusuţi într-un loc unde nu i-ar găsi nimeni, iar restul banilor îi are sub formă de cambii. A mai văzut Bálvándy o cambie? Îi explică exact cum este. Îl mai duse capul şi să-i prezinte omagii contesei; dintr-o suflare o

[73] Eroul principal al dramei „Hoţii" de Schiller.

[74] Vestit şef de briganzi.

felicită că s-a măritat cu un om atât de destoinic şi-şi exprimă regretul că n-o poate onora drept cumnată, îi vorbi despre obiceiurile mamei sale, şi-i aduse la cunoştinţă că acum el este proprietarul unui majorat creat de maică-sa, când l-a dezmoştenit pe Kálmán; câtă minte avea, dacă l-ar fi lăsat inima, le-ar fi povestit tinerilor însurăţei şi despre situaţia actuală a lui Kálmán, dar bunului copil bătrân i se punea un nod în gât când îşi amintea că el mănâncă şi partea frăţiorului Kálmán, şi de câte ori tăia în două un beefsteak, partea mai mică o lăsa întotdeauna în farfurie.

Bálvándy se distră copios pe seama naivului, cu veşnica lui spaimă, cu neajutorata-i candoare, cu neghiobia lui inimoasă. Chiar şi contesa Dorothea binevoi să glumească cu el, ceea ce-l impresionă şi seara îi povesti tot lui Biróczy, cu care împărţea camera peste noapte.

— Dar dumneata nu observi – îi zise brutal Biróczy – că ăştia îşi bat joc de dumneata?

Pentru asta se supără serios pe Biróczy; îi ceru să nu folosească faţă de el asemenea expresii, pentru că el nu suportă aşa ceva de la nimeni.

Era atât de drăguţ la mânie, faţa lui arăta de parcă ar fi ieşit din adâncul unei mări din zeamă de morcov.

Şi a ţinut supărarea... Ajungând la Praga, ceru o cameră separată şi-i spuse în faţă lui Biróczy să nu-l mai urmărească, doar nu e copil. La restaurant era mereu în societatea familiei Bálvándy şi mânca tot felul de ciudăţenii comandate de aceştia. Iar la Berlin îl concedie pur şi simplu pe Biróczy.

— De ce mă însoţiţi peste tot? Întoarceţi-vă la Pesta. Nimeresc eu la Paris şi în compania altora. N-am nevoie de pandur în spate. De ce mă urmaţi, ca un pandur? Eu i-am şi scris mamei o scrisoare, că n-am nevoie de compania dumitale. Am şi primit răspuns de la mama, iată-l, e pentru dumneata, citeşte; aici îţi spune să nu mă păzeşti tot timpul; pot să fac ce vreau, să merg unde vreau. Aşa că să nu mă mai urmezi ca un pandur.

Luând scrisoarea trimisă de Coana mare, Biróczy îi răspunse cu sânge rece:

— Nu te însoţesc pe dumneata; şi eu mă duc unde-mi place. Mă duc unde am treabă.

— Dar acum eu mă duc tocmai la Homburg.

Cu asta nenea Béni se trădă de ce vrea să scape de Biróczy.

— Păi atunci am şi eu treabă la Homburg.

Pe nenea Béni nu-l împingea vreo patimă nelegiuită să se abată, împreună cu familia Bálvándy, pe la băile Homburg; dar pentru că dragul lui prieten i-a spus atâtea lucruri minunate despre cazinoul de acolo, devenise teribil de curios să vadă cum câştigă oamenii grămezile acelea de bani. El personal nu va lua parte la joc, galbenii sunt bine ascunşi, cusuţi nu se ştie unde, iar restul banilor sunt în cambii, dar i-ar plăcea să vadă cum joacă alţii. Va juca şi baronul, iar contesa a spus că-şi va încerca şi ea norocul. E o patimă nobilă.

Dar uite că nepricopsitul de Biróczy l-a urmărit şi aici, intrând cu obrăznicie şi în luxoasa sală de jocuri.

Nenea Béni văzu lucruri minunate încă din prima seară. O văzu pe contesa Dorothea pierzând surâzătoare o sută de *louis d'or* la ruletă, fără măcar să clipească. Lui nenea Béni era să-i cadă capul pe masa verde, de uimire.

Şi mai minunată a fost impresia lângă masa de *rouge et noir,* unde Bálvándy atrăsese asupra lui atenţia generală. Cu cât sânge rece a spus *mille francs!* punând fişicul de aur pe roşu, a câştigat şi a lăsat totul pe roşu. Miza s-a împătrit, apoi a ajuns la opt mii, la şaisprezece mii, treizeci şi două de mii, atunci ieşi negrul şi crupierul luă tot... Nenea Béni era cât pe-aci să izbucnească în plâns. Iar Bálvándy repetă de mai multe ori acest act de bravură. Când nenea Béni vedea cum creşte strălucitoarea grămadă de fişicuri de aur, îi venea să strige: „Ia-le de-acolo! Du-le odată!" Se gândea în sinea lui că dacă vreodată ar zăcea aşa în faţa lui treizeci şi două de mii de franci, n-ar mai risca nici în ruptul capului, şi-ar umple buzunarele, ar lua o cursă specială şi ar şterge-

o din Homburg şi nu s-ar mai întoarce niciodată. O dată Bálvándy lăsă de patru ori la rând miza pe roşu, apoi o mută pe negru, câştigă tot de patru ori la rând şi păstră miza; câştigase şaizeci şi patru de mii de franci, pe care-i luă, spunând că e suficient înainte de cină.

Abia acum începu nenea Béni să-l admire pe Bálvándy. Mare om! Nu degeaba se întorc spre el toate lornietele, mai ales ale domnişoarelor frumoase, care vorbesc franţuzeşte şi joacă şi ele. Oare or fi toate contese?

După cină (la care, în treacăt fie zis, nenea Béni, invitat de baron, mâncă stridii şi bău şampanie) se întoarseră la masa de *rouge et noir.*

Dar acum chiar că-l apucară frigurile pe nenea Béni; îngheţa şi năduşea privind jocul lui Bálvándy. Hei, dacă ar lua o cursă specială, ar şterge-o din Homburg şi nu toare şi să-l pună pe cărţile baronului... Dar dacă s-ar întâmpla să piardă? Ehei, dacă omul ar şti sigur că va câştiga; atunci jocul de cărţi n-ar mai fi un păcat atât de mare.

Nu mai putea să privească. Bálvándy pierduse o grămadă de bani, apoi îi recâştigase. Asta-l zăpăci pe nenea Béni, se duse în camera lui şi se culcă cu convingerea că până dimineaţă Bálvándy va sparge banca. Dar nu reuşi să adoarmă pentru nimic în lume, cum închidea ochii, vedea în faţa lui salonul strălucitor, cu fiarele acelea înfometate de aur; cu ieslea verde aşternută în faţa lor, unde se împrăştie aurul ca acasă porumbul. Iar dacă adormea, visa că stă şi el în aur până-n gât; deodată tot aurul dispare, iar el rămâne doar în cămaşă şi desculţ.

Dimineaţă se întâlni cu Biróczy. Binevoi să-l observe.

— Ei! Ai văzut, nu-i aşa, ce om norocos e baronul. O dată a câştigat atâta aur, cred că era aproape un chintal.

— Nu, zău, – zise Biróczy –, astă noapte a pierdut un sfert de milion de franci.

Lui nenea Béni i se opri răsuflarea. Un asemenea lucru e greu de priceput dintr-o dată.

Să pierzi două sute cincizeci de mii de franci. Ce-ar face

el, dacă i s-ar fi întâmplat una ca asta? Pur şi simplu, înainte de bărbierit, ar trage pe nas o cantitate de tabac, ca atunci când e cu briciul la gât să strănute brusc şi capul să-i cadă în faţă. Oare cum o să se omoare Bálvándy?

Dar dacă nu-i adevărat? Avocatul ăsta şchiop vrea doar să-l necăjească. Parcă s-ar putea pierde atâţia bani! Asta ar fi tâlhărie curată!

Sigur că nu-i nimic adevărat! Doar iată-l pe baron, tocmai a ieşit din cameră, la braţ cu contesa şi sunt amândoi atât de bine dispuşi, cum n-ar putea fi nimeni dacă ar fi pierdut două sute cincizeci de mii de franci noaptea precedentă. Ba-l mai şi invită pe nenea Béni la micul dejun, baronul comandă pateu de trufe şi bea sherry. Ei, cine pierde două sute cincizeci de mii de franci nu mănâncă pateu de trufe şi nu bea sherry, nu glumeşte cu nenea Béni, nu strânge pe furiş mâna contesei. Nu are chipul atât de îmbujorat, nu-i strălucesc aşa ochii, nu dă aur drept bacşiş chelnerului. Poveşti, avocatul vrea să-l păcălească. Nenea Béni n-ar fi îndrăznit pentru nimic în lume să întrebe pe alţii dacă-i adevărat ce-a spus avocatul. Deşi acesta spusese adevărul curat.

Dar familia Bálvándy nu mai zăbovi nici o zi la Homburg. Iar nenea Béni plecă odată cu ei... Era şi cazul! Să-ţi încerci o dată norocul, să bagi în buzunar ce ţi-a dat destinul şi-apoi nici să nu te mai uiţi spre cazino, ăsta-i cel mai înţelept principiu. Nenea Béni era convins că Bálvándy duce cu el jumătatea de chintal de aur pe care-l câştigase sub ochii lui. Oare unde poate să ascundă atâta bănet, ca să nu fie jefuit pe drum?

În acelaşi timp constată că avocatul cel şchiop e pretutindeni în urma lor, de parcă ar fi proverbialul *poena pede claudo*[75], trimis pentru a prigoni păcatul.

Spera că la Paris îi va pierde urma. Dar nu; şi acolo îi urmă pas cu pas; unde se instalau ei, se oploşea şi el, unde mergeau să se distreze, apărea şi el, deşi nenea Béni se

[75] Chiar dacă şchiopătând, pedeapsa tot vine (Horaţiu, Ode, III, 2; în limba latină în orig.); aluzie la infirmitatea lui Biróczy.

purta destul de jignitor cu el, nu-i arunca nici o privire măcar. Dacă nici aşa nu pricepe, înseamnă că are obrazul cam gros.

Iar baronul şi nevastă-sa erau extrem de amabili faţă de flăcăul bătrân, îl alintau de-a dreptul ca pe un copil. A fost o mare bucurie să vadă Parisul împreună cu ei. Baronul fusese de multe ori pe-aici, ştia să ia la rând, metodic, toate plăcerile; teatrele şi sălile de bal i-au dat destulă satisfacţie lui nenea Béni. Cel mai mult îi plăcea că baronul şi contesa nu fac ca alţi soţi plicticoşi, care-şi tot cer socoteală: unde mergi? pe unde-ai fost? ci unul se distrează într-un loc, celălalt în altul: odată tot se întâlnesc, mulţumiţi de ziua care a trecut. De pildă, în timp ce contesa îşi primeşte cunoscuţii în loja ei de la Théâtre Français, Bálvándy îşi caută în foaier cunoştinţele sumar îmbrăcate, sau îl duce pe nenea Béni la Closerie des Lilas, unde le zâmbesc fetiţe prietenoase, ceea ce-l încălzeşte pe nenea Béni. Mai precis îi încălzeşte inima, nu portofelul, pentru că acestuia nu-i prea prieşte distracţia. Galbenii ascunşi cu grijă se volatilizează de parcă ar fi ajuns în timpul drumului în mâna lui Rinaldo[76]. Dar nu-i nimic, de aceea există cambii. Acelea pot fi oricând transformate în bani. Dar cum şi în ce fel devine cambia bani? Asta nu-i intra în cap nicidecum lui nenea Béni. Pentru că el ştia, doar era jurist, că dacă un om împrumută bani unui cunoscut, acesta îi dă o chitanţă, doi martori semnează că banii, în monede de argint, au fost număraţi în faţa lor, se pun trei ştampile, apoi cu jumătate de an înainte e blocat capitalul: deci omul e obligat să-i restituie celuilalt banii aşa cum i-a primit, în aceleaşi monede, iar dacă nu plăteşte, urmează un proces de despăgubiri care durează douăzeci de ani; dar să vină cineva de la hotarele Asiei la Paris cu o hârtiuţă fără martori şi fără ştampile, şi un străin să bage mâna în sertar şi să-i dea *louis d'or* adevăraţi pentru monedele de argint plătite

[76] Personaj din romanul cu acelaşi titlu al scriitorului german Vulpius, devenit prototip al brigandului.

la Pesta, asta e de domeniul basmelor. Oare n-o să râdă de el bancherul? Nu-l dă afară pe uşă? Sau poate îl şi trimite la puşcărie. La avocatul şchiop nu voia să apeleze, aşa că-şi luă inima în dinţi, se urcă într-o birjă şi ceru să fie dus repede la adresa de pe cambie şi apoi îndărăt. Era adresa bancherului.

Nenea Béni ajunse cu bine în biroul bancherului francez şi prezentă cambia, ţinând-o de un colţ, ca nu cumva omul din spatele ghişeului să i-o smulgă brusc din mână şi s-o înghită.

Omul de după gratii examină semnăturile şi spuse că e în ordine: doriţi banii în aur sau în bilete de bancă?

Nenea Béni pretinse să i se vorbească nemţeşte şi apoi, cu înţelepciune, ceru jumătate din bani în aur, jumătate în bancnote.

Apoi casierul băncii îl rugă politicos să binevoiască să semneze cambia ca girant, când ia banii. Pe atunci aşa era obiceiul: nu ştiu cum o mai fi astăzi.

Nenea Béni se sperie foarte tare de acest cuvânt. Ce să scrie? *Girant...* Ce lighioană o mai fi şi asta? Nu poate fi nimic bun. Mama lui i-a spus foarte răspicat să nu semneze nici un fel de hârtii în străinătate. El nu semnează. Atunci poate să-şi ia cambia, nu primeşte nimic.

Nenea Béni se întoarse disperat la hotel. Abia mai avea bani să plătească birja. Acum ce să facă dacă nu i se dau bani pe cambie? Va muri de foame în această ţară străină, se va întoarce în Ungaria pe jos, cu atâtea bătături. Îl căută pe protectorul lui, Bálvándy, şi-i explică în ce primejdie se află. Se tutuiau deja şi-şi spuneau unul altuia „dragă prietene”.

— Ce să fac, dragă prietene?

Degeaba îi ţinu Bálvándy o întreagă prelegere despre natura cambiilor, lui nenea Béni nu-i intra în cap treaba cu girantul. Mai bine moare de foame decât să semneze o poliţă.

— Atunci dă-o-ncoace, ţi-o semnez eu, zise Bálvándy, şi apoi poţi să scoţi banii de la bancă, pentru că poliţa e

întocmită la dispoziţia bancherului din Pesta.

Asta n-o mai putea pricepe nenea Béni!

Cum să-l lase pe Bálvándy să semneze cambia lui: dacă o strică şi chiar nu primeşte nimic pe ea...

— Bine, îţi plătesc eu valoarea poliţei! – zise baronul, apoi o încasez eu... Despre ce sumă este vorba?... cinci mii de franci. ...Iată cei cinci mii de franci ai tăi!

Deschise o casetă, scoase din ea cinci bancnote de câte o mie şi le aruncă pe masă. Iată banii, unde-i poliţa?

Nenea Béni luă tremurând fabuloasa sumă şi se minună grozav când baronul sună valetul, îşi scrise propriul nume pe cambie, i-o dădu servitorului străin, trimiţându-l la bancher, şi peste zece minute servitorul străin se şi întoarse cu banii, în aceleaşi bancnote, predându-le baronului fără să fi pierdut ceva.

Nenea Béni era ameţit de vraja acestei uşurinţe în manipularea banilor. Grozav om, acest Bálvándy!

Din ziua aceea nenea Béni nu mai avea altă dorinţă decât să se poată revanşa şi el o dată pentru serviciul prietenesc făcut de Bálvándy, demonstrând aceeaşi strălucitoare uşurinţă aristocratică. Îşi exprimă în mai multe rânduri în faţa lui această dorinţă. Bálvándy îi mulţumi, nu era nevoie.

Dar într-o zi se ivi totuşi o asemenea fericită ocazie.

— Dragă prietene, îi zise Bálvándy, trebuie să încasez de îndată o mică sumă, eu sunt beneficiarul poliţei şi-mi lipseşte un girant. Deci dacă ai vrea să-mi faci acest serviciu...

Cum să nu vrea nenea Béni! Se bucură chiar foarte mult că poate să-şi scrie numele pe o hârtie alături de cel al lui Bálvándy. Învăţase de la el că girantul semnat pe cambie nu poate păţi nimic: e doar aşa, ca şi cum ai semna o scrisoare de dragoste; oricine o poate face, din prietenie, oricui; e doar o simplă formalitate comercială. Cum să nu semneze, dacă nu i se cere altceva. Nici nu se uită la sumă, la scadenţă. Nici la dispoziţia cui trebuie plătită. Nu era

treaba lui.

Apoi uită toată povestea şi trecură două luni fără să şi-o amintească.

Petrecuse aceste două luni studiind neîntrerupt. Studiase frumoasele grizete şi învăţase de la ele să vorbească franţuzeşte. Îl sâcâia doar faptul că şchiopul de avocat îi ieşea mereu în cale.

Într-o bună dimineaţă, pe când nenea Béni tocmai îşi bea ceaiul şi mânca un ou moale, apăru la el un domn total necunoscut şi-l întrebă dacă e de acord, la prezentarea acestei hârtii lungi, să plătească pe loc şaptezeci şi cinci de mii de franci.

Nenea Béni înţelegea atâta franceză ca să nu priceapă nicicum treaba asta. Să plătească el şaptezeci şi cinci de mii de franci pentru hârtiuţa aceea? În viaţa lui n-a văzut atâţia bani!

Domnul cel antipatic îl întrebă dacă nu-şi recunoaşte semnătura pe actul prezentat.

Acum îşi aminti nenea Béni.

— A, dragă musiu, asta-i doar *girul,* aşa se cheamă, *gir,* eu aici sunt doar *girant.* Banii îi datorează baronul Bálvándy, bogatul Bálvándy, soţul bogatei contese Decséry! Ştiţi?

Antipaticul „musiu” îl asigură pe domnul Béni că ştie prea bine, dar din moment ce beneficiarul n-a plătit la scadenţă, e rândul girantului; el trebuie să plătească cei şaptezeci şi cinci de mii de franci. Iar dacă nu plăteşte, să binevoiască să-i urmeze până la trăsură şi apoi mai departe pe ceilalţi doi domni care stau la uşă. Pentru că trebuie să facă şi puşcărie, la fel ca şi beneficiarul poliţei.

Când auzi asta, nenea Béni uită franceza, începu să plângă şi vorbi latineşte.

— *Tamen ego nihil feci: iste Bálvándy omne fecit. Ego nihil scio; iste Bálvándy scit...*[77]

Dar acelui musiu îi era totuna *„scio – non scio”, „feci –*

[77] Dar eu n-am făcut nimic, acest Bálvándy a făcut tot. Eu nu ştiu nimic, acest Bâlvăndy ştie... (în limba latină în orig.).

non feci”, îl mai întrebă o dată pe nenea Béni dacă plăteşte, ei, dacă nu, îl predă celor doi domni din uşă, care aveau fiecare câte un baston plumbuit, lung de două picioare; îl ajutară pe nenea Béni să-şi pună pardesiul, îi înfundară pălăria pe cap şi-l duseră de braţ la birjă, se aşezară unul lângă el, celălalt în faţa lui şi-l păziră straşnic ca nu cumva să sară din mers.

— Unde mă duceţi, vă rog? – bâlbâi nenea Béni.

— La Clichy, răspunse unul dintre ei inexorabil.

Nenea Béni se gândi că din închisorile astea pariziene omul ajunge direct la ghilotină. Auzise povestindu-se despre masacrele din septembrie şi, în clipa aceea, n-ar fi dat pentru capul lui nici un ban găurit.

Ieşiră cu trăsura din oraş şi pătrunseră în curtea unei clădiri rigide, cu puţine ferestre: Clichy. Acolo l-au predat pârcălabului, i-au spus numărul şi temnicerul îl conduse printr-un coridor lung într-o cameră unde se mai afla şi un alt domn.

Celălalt domn era baronul Bálvándy.

Baronul era furios, cu mustaţa nerăsucită, părul nefrizat; dar când îl zări pe nenea Béni, intrând pe uşă cu chipul vânăt de disperare, căzându-i plângând la piept şi implorându-l să nu-l lase să piară, nu mai rezistă, izbucni în râs şi apoi îşi păstră vechea lui bună dispoziţie.

— De ce m-ai pus să semnez ca *girant?* – bombăni copilăreşte nenea Béni.

Bálvándy râse iarăşi.

— Păi, de aceea, bătrâne, ca dacă ajung aici, să nu stau singur, să fii şi tu cu mine, să petrecem împreună. Ei, nu-ţi place să fii unde sunt şi eu?

La asta nenea Béni nu se putu stăpâni să nu râdă printre lacrimi, dar îl întrebă în şoaptă:

— Dar de aici nu ne duc la ghilotină? Sau ne deportează în Algeria?

— Asta zău că n-o mai ştiu, zise Bálvándy, prinzând gluma.

Nenea Béni oftă din adâncul inimii.

— Ei, nu te amărî, îl încurajă Bálvándy, dacă vedem că e de rău, îl omorâm într-o noapte pe paznic şi coborâm pe fereastră, cu ajutorul cearşafurilor.

La asta nenea Béni protestă cu hotărâre; el nu ucide, şi cu atât mai puţin nu coboară pe fereastră, preferă să fie dus în altă cameră, dar nu vrea să fie complice la un asemenea atentat.

— Bine, nu te teme, bătrâne, îl încurajă Bálvándy, nu-i decât o glumă, în câteva zile scăpăm de-aici; asta se întâmplă multor gentlemeni. E o glumă aristocratică. I-am transmis grefierului să mi-l trimită pe creditor. Trebuie să fie vreun funcţionăraş neghiob. În două vorbe rezolv treaba cu el. Până atunci să mâncăm. Îndată ne aduce temnicerul micul dejun.

Nu prea avea chef nenea Béni de mâncare, mai ales cum îşi imagina el micul dejun în puşcărie; aşa cum văzuse acasă, la închisoarea comitatului, pâine neagră şi borş de tărâţe! Şi din când în când câte o nuia. (Oare şi aici sunt bătuţi oamenii?).

Dar văzu cu mare uimire că temnicerul aşterne prizonierului un dejun în toată regula. Inclusiv pateu de trufe şi sherry.

Ei, dacă ăsta şi aici trăieşte cu pateu de trufe şi sherry, atunci poate că totuşi are dreptate şchiopul de Biróczy. Hei, numai de nu l-ar fi schimbat niciodată pe Biróczy cel şchiop cu baronul! Acum s-a convins că ăsta e în stare să piardă în fiecare seară un sfert de milion de franci. În felul acesta până şi Marele Mogul poate ajunge la închisoarea datornicilor. Numai de-ar veni odată şchiopul de Biróczy! Nenea Béni nu putea să mănânce nimic, oricât îl îmbia baronul.

Ceva mai târziu, temnicerul anunţă că a venit avocatul care obţinuse mandatul de arestare împotriva lor.

Păi să vină!

Pe uşă intră Biróczy cel şchiop.

Nenea Béni zbură în întâmpinarea îngerului eliberator, îl

îmbrăţişă, îl sărută, spunându-i: „Dragă nene Biróczy, vezi, ce mi s-a întâmplat, eliberează-mă de-aici!”,

Biróczy se strădui să scape din îmbrăţişarea lui nenea Béni, apoi îi spuse cu sânge rece:

— Dumneata nu trebuia să ajungi aici, dar dacă tot ai ajuns, şezi liniştit, ia-ţi capul în mâini şi aşteaptă până termin cu celălalt domn.

— Aha, deci dumneata ai pus să fiu arestat? – întrebă Bálvándy, punând picior peste picior şi scobindu-şi dinţii; la rândul lui, Biróczy îşi puse un picior pe spătarul scaunului şi aşa purtară discuţia.

— Exact, eu sunt împuternicitul proprietarului poliţei dumneavoastră.

— Scurt! Cât mă costă să scap imediat de-aici?

— Dar împreună cu mine! – strigă nenea Béni.

— Ştiţi foarte bine. Datoria se ridică la şaptezeci şi cinci de mii de franci.

— Asta ştiu. Însă acum n-am bani. Venitul moşiilor mele întrece de zece ori această sumă. Dar nu pot să aştept până ce administratorii mei îmi trimit banii. Dumneata îmi cunoşti situaţia. Trebuie să scap astăzi. Este suficient dacă-i dau mandantului dumitale o poliţă de o sută cincizeci de mii de franci, care poate fi îndată intabulată pe moşiile mele?

— N-are nevoie de poliţă. Îi trebuie banii, sau rămâneţi închis aici.

— Dar din moment ce ofer de două ori mai mult, cu toate garanţiile! Ar câştiga sută la sută.

— Nu-i trebuie nici un câştig.

— Dar cine dracu’ e creditorul ăsta?

— O femeie.

— Cum o cheamă?

— Sátory Csollán Katalin.

— Aha! – strigă Bálvándy, şi sări de pe scaun. Acum înţeleg cum stă treaba. Dumneata m-ai urmărit pretutindeni din însărcinarea doamnei Csollán, nu-i aşa?

— Cam aşa.

— Acum totul mi-e limpede. Răzbunare femeiască. Vezi dumneata, cândva am fost împreună cu frumoasa doamnă, tot aşa, într-un voiaj sentimental, tot aşa mi-am pierdut banii la Homburg, tot aşa am ajuns la Clichy; atunci femeia asta m-a răscumpărat de-aici, m-a scăpat de creditori; iar eu i-am făcut figura, i-am întors spatele şi am părăsit-o. Acum mi-a plătit poliţa. Nu-i aşa că totul era premeditat, dumneata să mă urmăreşti, să-mi cumperi toate cambiile, apoi chiar la jumătatea voiajului de nuntă să mă iei de guler şi să mă smulgi de lângă nevastă-mea? O recunosc pe frumoasa doamnă. Zeiţă răzbunătoare!

Biróczy dădu din cap, aprobând spusele lui Bálvándy. Iar nenea Béni stătea cu gura căscată, uimit de incomparabila explicaţie a jalnicei întâmplări, în care căpăţâna lui cea mare n-ar fi avut nici un motiv să se amestece.

— Ei, amice Béni, râse Bálvándy, de-acum să ne facem paturile aici, să ne instalăm cu tot confortul, pentru că aceea care ne-a prins cu plasa de fluturi nu ne mai dă drumul de-aici până nu obţine nevastă-mea bani de acasă, sau până nu te răscumpără cumva maică-ta.

La cuvântul acesta nenea Béni izbucni din nou în plâns.

— Vai! mama! Mămica, dacă află că fiul ei a ajuns la puşcărie în ţară străină! Dragă, iubitule, bunule Biróczy, nu mă lăsa aici. Rămâi cu mine. Grăbeşte-te acasă. Spune-i tot mamei, dar nu-i sufla nimic despre locul unde mă aflu. Duceţi-mă acasă, nu mă lăsaţi aici! Daţi-i majoratul frăţiorului Kálmán, să vină el aici, să stea în locul meu. Iar eu să mă duc acasă în camera mică, unde am şepcuţa de iască. Nu-mi trebuie mie Parisul ăsta!

Apoi îl apucă tusea şi strănutul, de nu mai fu în stare să vorbească.

Iar Biróczy îi dădu baronului un ultimatum.

— Împuternicirea e depusă la grefier. Când doriţi să plătiţi, va prelua banii. Eu mă întorc la Pesta chiar azi.

— *Re quasi optime gesta!*[78]

[78] Ca unul ce şi-a îndeplinit perfect sarcina, cu sentimentul datoriei

— Exact. Cu datoria împlinită.
— Salutări frumoasei dumitale cliente!

Când Biróczy se întoarse la Pesta, o vizită imediat pe doamna Csollán. Chipul frumoasei radia de triumf, când află ce perfect i-a reuşit planul. Îl cunoştea ea bine pe Bálvándy. Ştiuse că va pierde, se va îngloda în datorii; fusese sigură că va reuşi să introducă un asemenea episod comic în luna de miere.

— Ha! – zise strângând din dinţii frumoşi şi lovindu-şi pumnişorii unul de altul – *unul* a primit ce i se cuvenea.

Biróczy, slab ca o mumie, privi chipul îmbujorat de ciudă a femeii şi gândi în sinea lui: „Eu ştiu cine e *celălalt”.*

În acelaşi timp cu Biróczy sosi la Pesta şi contesa Dorothea.

Katinka află de înverşunarea manifestată de contesă faţă de ea în societate, că o numise femeie haină, pentru că pusese să-i azvârle soţul în închisoarea datornicilor.

— Ha-ha! râse Katinka, dar cât de haină voi fi când îl *eliberez!*

Cunoştea ea bine situaţia. Putea să spună dinainte ce-i va răspunde bătrânul Decséry iubitei lui nepoate, când aceasta i se va jelui, plângând, de marea nenorocire, că a trebuit să se întoarcă singură din voiajul de nuntă, soţul ei a rămas la Clichy.

— E la loc bun. Las’ să rămână acolo.

Asta era părerea bătrânului şi nu alta. Nici o rugăminte nu putu să-l determine să-şi deschidă casa de bani pentru a-l elibera pe domnul ginere.

Iar prinţesa era foarte jenată, deoarece căsătoria Dorotheei cu Bálvándy fusese opera ei, dar atâţia bani n-avea nimeni. Trebuia căutat un împrumut. Îi veni o idee salvatoare. Se pregăti de drum şi, în toiul iernii, plecă împreună cu Dorothea de la Viena tocmai până la moşia din pustă, unde locuia jupân Tóth Máté.

împlinite (în limba latină în orig.).

Ce se mai bucură familia ţăranului că putea să primească în casa lor sărăcăcioasă pe musafirii de neam! Abia acum aflară că Dorothea s-a căsătorit. Vai, dar ce palidă e!

Apoi prinţesa le spuse sincer că nepoata ei suferă pentru că soţul ei are datorii, care trebuie plătite, dar nu vor să-i ceară bunicului, preferă să ia împrumut de la străini, de aceea i se adresează jupânului Tóth.

Bunul ţăran credea că toţi oamenii din lume ajung acolo unde-au pornit, aşa că nu-şi imagină altceva decât că Dorothea se măritase cu Kálmán, pe care-l iubea atât de mult; de bună seamă Coana mare, doamna Jenöy, se zgârceşte la bani şi din cauza asta sunt în încurcătură. Aşa că le asigură din toată inima pe doamne că au venit la locul cel mai potrivit. E gata să-şi dea şi ultimul ban pentru soţul contesei Dorothea, cât poruncesc. Era un cuvânt mare, pentru că jupân Tóth Máté nu trebuia decât să deschidă una din magazii, dacă voia să scuture din mânecile dolmanului nişte bieţi şaptezeci şi cinci de mii de franci. Şi nevastă-sa îi spuse să le dea cât doresc.

Prinţesa promise depline garanţii; nu numai ea şi nepoată-sa vor iscăli poliţa, ci şi baronul în persoană.

— Ce fel de baron? – întrebă consternat jupân Tóth Máté..

— Baronul Bálvándy, soţul Dorotheei.

— Baronul... Bálvándy... e soţul... contesei? – repetă sacadat jupân Tóth Máté fraza, şi chipul i se lungi, iar ochii nevestei arătau de parcă ar fi ras hrean.

— Şi cam de ce sumă aţi avea nevoie? – întrebă acru jupân Tóth Máté.

— Şaptezeci şi cinci de mii de franci.

Jupân Tóth Máté îşi retrase umil capul între umeri.

— De unde să scoată atâţia bani un biet ţăran ca mine? Şi începu să se jeluiască ţărăneşte că nimic nu are preţ, că n-au putut să vândă nici grâul, nici boii, că şi lâna şi cânepa i-au rămas pe cap, că a fost şi molimă la vite, că va fi nevoit să cumpere boi de înjugat, până în cele din urmă reieşi că el însuşi ar avea nevoie de bani, dacă ar primi de undeva. Într-un cuvânt, dintr-o dată ajunsese în mizerie.

Au observat oare cucoanele motivul schimbării? Oricum, sigur este că s-au întors la Viena cu mâna goală.

Nici administratorii lui Bálvándy n-au avut mai mare succes. Pe-atunci nu existau în ţară bănci de credit, case de economii. Banca din Viena nu dădea credite pentru moşiile din Ungaria, nici n-avea cum, din cauza lacunelor din cărţile funciare; marile domenii nici măcar nu erau măsurate. Iar creditorii particulari trânteau speriaţi capacul casei de bani, când auzeau că împrumutul este cerut pentru eliberarea unui magnat din închisoarea datornicilor. Asta ar fi o investiţie a naibii de proastă. E greu să ceri bani de la cineva spunându-i că-i vei folosi pentru a compensa alt creditor; de unde să ştie că se va mai ivi şi un al treilea creditor, cu ai cărui bani va fi plătit el. Iar recolta acestui an a fost de mult vândută, nici o perspectivă să facă rost de cei şaptezeci şi cinci de mii de franci mai repede de trei sau patru luni. Ce îngrozitor, tocmai în toiul lunii de miere!

Ar mai fi fost o posibilitate, ca bătrâna coană Jenöy, mâhnită, ca să şi-l aducă acasă pe fiul ei Béni, să-i plătească doamnei Csollán fatala datorie, iar apoi să se înţeleagă cu Bálvándy.

Dar Biróczy, întors de la Paris, nici măcar n-o vizită pe doamna Jenöy; iar când Coana mare dădu buzna la el, cerându-i socoteală pentru ce-a păţit fiul ei, Biróczy o domină; îi arătă propria ei scrisoare, în care-i cerea să-l lase pe Béni să facă ce vrea. Aşa că de la Berlin nu s-a mai ocupat de el; de acolo a călătorit din însărcinarea doamnei Csollán, pe cheltuiala acesteia. Nu e vina lui că nenea Béni s-a amestecat în afacerile baronului Bálvándy. Acum poate să stea închis, până va fi răscumpărat Bálvándy.

— Dar e o ruşine îngrozitoare, dezonorantă! – se tângui Coana mare.

— Da’ de unde. E un titlu de glorie. Când vine acasă, va fi un om vestit.

— Du-te dracului! Şi-s mulţi banii pentru care i-au închis?

— O bagatelă. Şaptezeci şi cinci de mii de franci.

— Cum? Şaptezeci şi cinci de mii de ce? Păi cu banii ăştia cumperi un întreg domeniu.

— Cred că dacă aţi vinde moşia de la Garmad, aţi primi pentru ea suma aceasta şi l-aţi putea răscumpăra pe Béni.

— Cum? Aceea n-o pot vinde; e moşia străbună, moştenirea lui Kálmán, după ce-oi muri eu.

— Dar ce-i pasă Coanei mari de Kálmán? Moare el înaintea Coanei mari.

— Eşti un infam! Îmi vâri cuţite în inimă.

— Nu sunt decât un avocat care dă sfaturi. Puteţi vinde cu curaj moşia străbună a lui Kálmán şi să-l răscumpăraţi pe fiul dumneavoastră Béni.

Doamna Jenöy se înfurie cumplit pentru acest sfat bun: ştia că e numai ironie amară. Îşi strânse punga brodată, de parcă şi-ar fi strâns inima în ea şi porni spre uşă. Cu mâna pe clanţă, îi spuse lui Biróczy:

— Nu-l răscumpăr pe nici unul. Cine-i nebun, aşa să rămână. Unul să moară de foame, altul în puşcărie, iar dumneata, diavol şchiop, în spânzurătoare!

Şi trânti uşa în urma ei.

De atunci, Biróczy primea din trei în trei zile o scrisoare de la Paris, de la nenea Béni: scrisori mâzgălite, mânjite, pătate, mototolite, arse cu ceară de sigiliu, strâmbe, cu rânduri şuie; apoi primi scrisori pe hârtie mai bună, cu chenar de nu-mă-uita pe marginea dantelată, scrisori de dragoste în care implora să fie eliberat din jalnica robie, pentru că el nu mai suportă, se spânzură. Biróczy îi trimise toate aceste scrisori Coanei mari.

Poate nici chiar Bálvándy nu era atât de nerăbdător în celula lui strâmtă. Deşi a încercat şi acesta să scrie peste tot: nevestei, socrului, soacrei, bătrânului Decséry, vechililor, domnului Kalender, lui Biróczy, dar fără nici un succes. Nimeni nu l-a ajutat.

Când simţi că gluma asta proastă durează cam de mult, după ce trecuseră deja două, trei luni, lui Bálvándy îi veni o idee şi se hotărî să mai scrie o scrisoare.

Scrisoarea era către Katinka.

Zece zile după expedierea scrisorii, Bálvándy sosi acasă.

Dar după întoarcerea lui, contesa Dorothea avea întotdeauna ochii plânşi.

PE LUCIUL GHEŢII

Glorioşi pionieri ai muzelor maghiare, care aţi traversat *atunci* pe gheaţa Dunării, pentru a vă jertfi pe altarul artei! (Într-adevăr a *jertfi!)*

Nu aveaţi un cămin; arta teatrală maghiară nu avea încă o casă a ei în capitala Ungariei. Casa artei străine vă primea ca pălmaşi, directorul străin vă dădea din milă o zi pe săptămână, cea mai proastă, cea mai slabă zi, vinerea.

Nu vă aştepta cupeul să vă ducă din Buda în Pesta; dar nu exista nici Podul cu Lanţuri, pe care să treacă trăsura, iar podul de pontoane a fost ridicat din cauza gheţii. Iar când vă întorceaţi acasă, nu vă aştepta nici cameră caldă, nici mâncare caldă.

Şi totuşi aţi deschis drumul: treceaţi peste Dunărea care vuia, pe podul care se clătina ameţitor, apoi pe luciul gheţii, pe ger, prin zăpadă, pe jos, flămânzi, înfriguraţi, roşind de ruşine, roşind de glorie, roşind de vântul cel rece al iernii.

Iar ziarele nu erau pline cu jelaniile voastre amarnice!

Noaptea târziu, după un spectacol lung, când toată lumea doarme, până şi lămpile de gaz ale oraşului, atunci se poate vedea (cine să vadă? straja de pe chei şi stelele), cum se împleticeşte, în şir răzleţ, un grup de oameni care dârdâie pe zăpada scârţâitoare, trecând peste platoşa de gheaţă a Dunării, unii cu câte o boccea agăţată de capătul bastonului, alţii cărându-şi câte doi coşurile acoperite. Vântul rece al nopţii mătură în voie câmpul neted de gheaţă, aruncându-le în faţă zăpadă măruntă. ...Sunt regi şi regine, care-şi duc coroanele sub braţ şi mantiile de purpură în desagi.

Vântul le acoperă cu zăpadă urmele, iar a doua zi (şi

peste patruzeci de ani) nu va mai şti nimeni că au trecut pe-aici.

Şi totuşi au trecut! Şi aşteptau cu bucurie ziua de vineri, ca o bandă de tâlhari care vin să fure glorie pentru naţiunea lor; ca o şatră de ţigani, care umblă să peticească cinstea noastră zdrenţuită, ca să poată apărea, cu un elan nou, în sala strălucitoare a teatrului străin şi să depună mărturie că mai *există unguri.*

Şi ce dovadă strălucită!

Toată lumea îi compătimea. Da, îi compătimea; acesta era sentimentul. Că asemenea talente frumoase se pierd, lipsite de glorie, în ceaţa lumii strâmte, necunoscute. Dacă ar fi artiştii altei naţiuni, ar fi vestiţi în întreaga lume, ar trăi luxos şi confortabil.

Veneau la ei directori străini, le făceau propuneri atrăgătoare, îi chemau la Viena, la Dresda, la Milano, oferindu-le contracte sigure, avantajoase. Şi aveau talent destul ca să-şi poată continua evoluţia în orice altă limbă, se şi lăudau cu asta, aşa cum se poate citi pe afişele lor: *să vadă lumea ce ştiu ungurii,* că au jucat câteva piese în nemţeşte la Pécs, în sârbeşte la Ráckévi, în româneşte la Bucureşti, fraternizând cu alte naţiuni; deci ar fi putut să plece, le erau deschise toate porţile lumii.

Dar inima lor avea rădăcini aici, în acest pământ, şi nu-i lăsa; nici bogăţia, nici atracţia gloriei nu puteau să-i smulgă de-aici; nici nepăsarea, nici împrejurările vitrege, nici suferinţele nu reuşeau să-i alunge.

Şi în fiecare vineri, traversând gheaţa, îşi aduceau mantiile ponosite şi talentele strălucitoare în Pesta cea *străină.*

Într-o zi de vineri, Aszályi trecu pe rând prin cabinele actorilor şi actriţelor, invitându-i după reprezentaţie la un mic dineu oferit de doamna Csollán.

Ce funcţie avea Aszályi la doamna Csollán? Curier, om la toate, secretar. Iar pentru actori era critic, amator de bilete de favoare şi de mâncare pe blat.

Fireşte că trebuia profitat de o asemenea invitaţie. Nu va fi deloc rău ca după spectacol, în loc să pornească zgribuliţi peste gheaţă până acasă în Buda, în căsuţele neîncălzite şi să cotrobăie prin sertarul gol după vreo rămăşiţă de salam, – în loc de asta să ia loc în cupeu şi să meargă într-o casă aristocratică, să se aşeze la un ospăţ îmbelşugat şi să bea până dimineaţa, ba chiar să facă rost şi de nişte bani de drum, câştigându-i la cărţi de la domnii uşuratici. Toţi îi transmiseră sărutări de mâini stimatei doamne: nu vor pregeta să vină.

Numai Cilike, mulţumind frumos pentru marea cinste de a fi invitată, spuse că nu poate să ia parte la supeu, trebuie să se întoarcă acasă, pentru că băieţelul e singur cu doica. Un motiv destul de întemeiat. Dar Bányaváry poate să meargă şi să petreacă. Pe ea o va conduce omul de serviciu al teatrului, care-i va căra coşul cu costumul de scenă.

De altfel, Cilike era obişnuită, deseori se întorcea singură în Buda. În asemenea cazuri, Bányaváry rămânea la ceaiurile doamnei Csollán; dar Cilike se şi bucura că soţul ei merge acolo, e o societate onorabilă; de acolo vine întotdeauna treaz acasă, îşi ţine promisiunea, nu bea vin, ci doar ceai, o băutură nevinovată.

Deci Cilike se linişti că va merge singură acasă, însoţită de omul de serviciu. Aszályi nici nu prea insistă.

Tocmai jucaseră o nouă piesă a lui Jenöy Kálmán, apăruse şi el pe scenă; Aszályi îl invitase şi pe el la doamna Csollán, la care Kálmán răspunse că dacă poate, va merge.

Dar iată că nu s-a putut.

Pentru că vremea, deşi vântoasă, se înmuiase, începuse să se desprimăvăreze, gheaţa Dunării slăbise, căruţele nu mai treceau de câteva zile şi, în plus, tot timpul reprezentaţiei plouase, fărâmiţând şi mai mult gheaţa; aşa că atunci când Cilike ieşi după spectacol din cabina ei şi-l rugă pe omul de serviciu s-o conducă până în Buda, ducându-i coşul cu costume, acesta îi spuse pe şleau că nici de dragul lui taică-său n-ar trece azi în Buda, pentru că gheaţa e toată spartă şi el n-are decât un gât, nu şi-l riscă.

Zicând acestea, dispăru printr-o uşă mascată, lăsând-o pe Cilike singură să caute unde-o vrea pe cineva care s-o însoţească până în Buda.

Sărmana femeie era speriată. Scena se golise: toţi actorii, inclusiv Bányaváry, dăduseră fuga la veselul ospăţ; nu mai era decât omul care stingea lămpile; acesta o sfătui să meargă şi ea după ei. Trăsura doamnei Csollán mai aşteaptă. Cum să ia în piept gheaţa Dunării pe aşa o vreme ticăloasă, când nimeni nu mai trece.

Afară era întuneric, ploua, ceasurile băteau ora unsprezece, şi ea era hotărâtă să meargă şi singură în Buda. O, avea un curaj ca o lupoaică, atunci când îşi simte puii în pericol. Ce contează pentru ea noaptea, viscolul, spaimele?

Porni singură spre casă.

Dar când ajunse în faţa teatrului, de după un stâlp păşi în faţa ei un bărbat.

Era Kálmán.

— Te-am aşteptat. Ştiam că nu se va găsi cine să te conducă pe o asemenea vreme. Iar tu vrei neapărat să ajungi acasă... Hai, dă-mi braţul şi agaţă-te de mine.

O, ce uşurare pentru biata femeie!

Deci există totuşi un suflet pe pământ care gândeşte odată cu sufletul ei, care-i ghiceşte dorinţele, de al cărui braţ se poate sprijini, care o iubeşte: un frate...

Îl luă de braţ pe Kálmán, se lipi de el ca să fie mai bine apăraţi sub umbrelă, bâigui ceva, în sensul de „fii binecuvântat!” şi porniră singuri să înfrunte furtuna.

Două genii strălucite ale Ungariei.

Ajunşi pe malul Dunării, paznicul le atrase atenţia că e pericol de moarte să mai traverseze; se aşteaptă din oră în oră să pornească sloiurile.

— Eu trebuie să trec! Am acolo un copilaş! – strigă cu patimă femeia, şi-şi trase cu ea însoţitorul.

Era uşor îmbrăcată, cu pantofi subţiri (încălţămintea de cauciuc nu fusese încă inventată), iar drumul şi vremea nu

erau în ton cu îmbrăcămintea ei.

Vântul le trimitea în ochi rafale de ploaie, făcând nefolositoare umbrela, în unele locuri gheaţa era acoperită de apă, nu se putea şti dacă sunt copci sau băltoace. Nici un felinar nu lumina în întuneric drumul primejdios, trebuiau să orbecăie, pas cu pas. Într-un loc platoşa de gheaţă era crăpată şi blocuri de gheaţă ieşite din apă barau drumul. Kálmán o luă în braţe pe Cilike, trecând-o astfel peste bariera de gheaţă.

Îşi continuară drumul.

Femeia era din cap până-n picioare udă leoarcă; la un moment dat, ploaia încetă. Vântul se întoarse şi se lăsă din nou gerul; hainele ude îngheţară bocnă.

Pe malul dinspre Buda gheaţa era spartă în multe locuri, şi se trecea pe scânduri puse în cruciş.

Pojghiţa subţire de gheaţă se îndoia, pârâia sub paşii lor.

— Ah, copilul meu, băieţelul meu! – murmura mereu mama.

Nu vă fie teamă! Chiar dacă gheaţa ar fi subţire ca o foaie de hârtie, tot nu s-ar rupe; deasupra capetelor voastre e câte o stea care vă păzeşte, nu vă lasă să vă scufundaţi.

Lângă malul Budei gheaţa se îndepărtase de ţărm, dar o barcă fusese dezlegată, ca un eventual mijloc de salvare; Kálmán trase cu mânerul umbrelei barca la marginea gheţii şi cu ea ajunseră la ţărm.

De acolo se grăbiră spre locuinţa actriţei; graba avea avantajul că hainele îngheţate pe ei se încălziră.

Ajunseră cu bine acasă.

— Nu s-a întâmplat nimic? – o întrebă Cilike prin uşa încă încuiată pe servitoarea care le ieşise în întâmpinare, auzind scârţâitul porţii.

— Nimic, micuţul doarme.

Asta o linişti cu totul.

— Rămâi cu bine! – zise Kálmán, ştiind-o pe Cilike la adăpost, şi se grăbi să se întoarcă.

— Te întorci? – murmură Cilike. Pe acelaşi drum îngrozitor? Ah, nu-ţi dau voie.

— Dar trebuie să mă întorc.

— Nu. Nu! Nu te las. Ţi se va întâmpla o nenorocire. Ai să te îmbolnăveşti de moarte. Rămâi la noi.

— Nu rămân la voi, nu mi se va întâmpla nici o nenorocire: mă întorc.

Zicând acestea, o împinse pe Cilike în casă şi se înapoie în grabă spre Dunăre.

Vântul se întorsese cu totul şi acum sufla puternic dinspre miazănoapte: de regulă acest vânt grăbea pornirea sloiurilor.

Din fericire pe malul Budei nu făcea de pază nimeni care să-i prindă pe oamenii ce vor să înfrunte primejdia de moarte.

Barca de salvare tot mai sălta pe apă, de la pupa reuşi să sară pe gheaţa instabilă şi apoi se întoarse pe drumul pe care venise. O lampă, licărind pe malul dinspre Pesta, îi arăta direcţia în care să meargă. Avea două motive să se grăbească.

Când se căţără pe malul Pestei, trei fulgere succesive luminară în întuneric şi apoi trei bubuituri sparseră liniştea nopţii.

Erau fulgerele şi bubuiturile tunurilor de pe muntele Gellért, care semnalizau pornirea sloiurilor.

În zona insulei Margareta apăruse pe placa brună de gheaţă o dungă albă ce se întindea mereu şi din depărtare se ridica un vuiet scrâşnit.

Curând se auziră şi pe malul Pestei cele trei lovituri de tun, semn că şi aici începe să se mişte gheaţa.

Kálmán alergă spre casă; dacă întârzia un sfert de oră, ar fi trebuit să se salveze dintre sloiurile plutitoare.

Acasă îşi scoase repede hainele ude şi se îmbrăcă pentru serata doamnei Csollán. Ar fi fost necuviincios să refuze invitaţia. De ce s-o evite pe femeia aceasta? Doar n-o mai iubea.

Pe vremea aceea, Katinka îşi deschisese saloanele pentru savanţii şi artiştii ţării. N-o făcea doar dintr-un capriciu.

Când sosi Kálmán, toţi musafirii erau deja adunaţi; băuseră ceaiul, mai rămânea doar cina.

Katinka îl primi amabilă pe ultimul sosit, fără să-l întrebe de ce a întârziat atâta.

— Mai lipseşte doar Bálvándy, zise Aszályi, care ocupa la Katinka postul de şambelan, bucătar, valet şi chelar.

— Nu-l mai aşteptăm, spuse Katinka.

— Dar nici nu mai vine. E la loc bun! spuse Aszályi, rânjindu-i în faţă lui Kálmán.

„Cum să nu fie Bálvándy la loc bun?” îşi zise Kálmán în sinea lui, totuşi găsi ceva atât de jignitor, de nesuferit în rânjetul de pe mutra lui Aszályi, că nu putu scăpa de gândul că ar trebui să şteargă într-un mod cât se poate de drastic acest rânjet.

Dar apoi petrecură cu toţii de minune. Veni şi supeul elegant, la care Aszályi, ca paharnic, orator şi povestitor de anecdote al Katinkăi, reuşi să întreţină buna dispoziţie a întregii societăţi. Câte-un amic îşi exprima regretul că Bálvándy nu e de faţă.

— E la loc bun! – răspundea de fiecare dată Aszályi, făcând semn din sprânceană cum că ar putea să şi numească locul acela foarte bun.

Kálmán se gândi că toate acestea au ca scop să-l supere pe el, şi nici că-i păsă. Se bucura doar că a reuşit, să se întoarcă; dacă ar fi rămas blocat dincolo, poate acum ar fi fost calomniat numele lui Cilike din cauza lui.

Din nou bubuiră tunurile din Buda; geamurile sufrageriei zăngăneau.

Careva dintre comeseni spuse că au pornit sloiurile. Altul spuse: „Bine că nu suntem pe ele”.

Dar la cea care, cu câteva ore înainte, alergase peste gheaţă ca să fie alături de copilaşul ei, nu se gândea nimeni?

Ei, de bună seamă că e la loc bun.

Kálmán îl observa pe Bányaváry. Nu bea vin: era tenace. Dar cu toate acestea radia de bună dispoziţie.

După cină, actorii începură să cânte în cvartet. Apoi

stăpâna casei se aşează la pian şi încântă societatea cu arta ei. În numele tuturor, Aszályi începu să tragă de Bányaváry, să cânte ceva frumos. Acesta se lăsă convins şi cântă liedul *Erlkönig*[79], acompaniat la pian de Katinka.

Iar Kálmán se gândea în sinea lui că poate chiar acum Cilike îngână acelaşi cântec lângă leagănul copilului, acompaniată de vântul care bate în geam.

Când majoritatea musafirilor se retraseră în saloanele de joc, Kálmán nu părăsi încăperea, urmărind mereu cu atenţie două chipuri şi cu cât privea mai atent, cu atât i se strângea inima.

Mai târziu începură să danseze în acompaniamentul pianului. Katinka dansă la concurenţă cu veselele actriţe. Pe Kálmán îl lăsară în pace. Cineva răspândise despre el zvonul că e bolnav de plămâni.

Zorile îi găsiră tot petrecând. Şi atunci îşi mai aminti cineva să regrete absenţa lui Bálvándy. Dar acesta nu poate să vină.

Dimineaţa, Katinka veni cu ideea că ar trebui să meargă cu trăsurile pe malul Dunării, să vadă sloiurile zgomotoase... Îndată îl puse pe Aszályi, care-i era şi grăjdar şi vizitiu, să aducă birje şi porni cu toată societatea pe malul Dunării. Kálmán se duse şi acolo împreună cu ei.

Vuietul Dunării era extraordinar. Mase de gheaţă goneau pe apele umflate şi se spărgeau pârâind unele de altele, ridicându-se până la înălţimea unei case.

— Oare Cilike o fi ajuns acasă astă-noapte? – întrebă în acel moment de uimire o subretă curioasă.

— O, sigur că e acasă, o linişti Bányaváry.

Şi încă o dată îi trecu prin minte cuiva să întrebe de ce n-o fi venit Bálvándy.

— Dar nu putea să vină aici, spuse Aszályi şmechereşte.

Era peste putinţă măcar să te gândeşti să traversezi de pe un mal pe altul. Katinka le propuse cu multă amabilitate

---

[79] „Regele ielelor”, baladă de Schubert pe versuri de Goethe. (în limba germană în orig.).

dragilor ei oaspeţi, că dacă s-au împotmolit aici de dragul ei, acum să se întoarcă la ea acasă şi să rămână până se va putea trece din nou peste Dunăre; propunerea se bucură de aprobare generală, numai Kálmán refuză; locuinţa lui e în Pesta, poate să meargă acasă. Şi s-a şi dus, fără să-l reţină cineva.

Dar în timp ce trecea pe strada Váci, se întâlni faţă-n faţă cu Bálvándy. Kálmán nu-l evita pe Bálvándy pentru că s-a însurat cu iubita lui, dimpotrivă, la fiecare întâlnire stăteau de vorbă ca vechi cunoştinţe.

— Astă-noapte te-am pomenit la doamna Csollán, zise Kálmán, de ce n-ai venit?

Bálvándy ridică din umeri.

— Habar n-aveam că a fost o petrecere la doamna Csollán, pe mine nu m-a chemat nimeni.

Kálmán îl privi uimit, nu înţelegea misterul; îşi strânseră mâna şi plecară în direcţii diferite.

DESPRE CEAI

Se desprimăvărase de-a binelea. Dovadă şi faptul că la „Melcul” se găseau deja ridichi de lună.

Acest „Melc” este un imobil de colţ, pe una din laturile pieţei Sebestyén. Cine nu ezită să se ostenească până acolo, îl va găsi şi azi exact aşa cum era cu patruzeci de ani în urmă. O casă scundă cu etaj, cu coridoare strâmte şi scări de lemn.

Diferenţa dintre „.Melcul” de atunci şi cel de acum este doar că pe vremea aceea aici era locul de întâlnire al scriitorilor, oamenilor de ştiinţă şi artiştilor din capitală. Pe vremea aceea, în Ungaria, campionii spiritului mai erau oameni de viaţă, îşi căutau reciproc compania şi ştiau să petreacă împreună.

Aici s-au cunoscut minunaţii matadori de mai târziu ai literaturii, aici şi-au citit unul altuia poemele; aici îşi vorbeau despre speranţele lor îndrăzneţe şi urzeau planuri mari, cum a fost de pildă editarea unei cărţi în format de buzunar, cu gravuri în oţel. Uriaşă îndrăzneală pentru vremea aceea!

Kálmán apărea adesea în acest loc plăcut şi generaţia tânără îl considera drept conducător, din care cauză bătrânii cam aveau pică pe el.

Nu-l considerau savant. I-o luau în nume de rău că munceşte prea mult. Succesul de public al pieselor sale îl numeau goană după popularitate. Cei mai rigizi cârteau împotriva tendinţelor lui liberale. Unii scriitori, care aveau şi funcţii sau aspirau la ele, se străduiau să stea departe de el. La câţiva scriitori care se simţeau depăşiţi de spiritul lui Kálmán, vâna poetică se metamorfozase în filonul de aur al

criticii. Iar conţii şi prinţii literaturii, care organizaseră academia maghiară de ştiinţe, se prefăceau că nu i-au auzit niciodată numele.

Dar pe Kálmán nu-l deranjau toate acestea. El era poet din mila Domnului şi-şi găsise bucuria în a fi poet.

Dintre vizitatorii obişnuiţi ai „Melcului” făcea parte şi Biróczy, care prezenta comunicări demne de interes în cadrul secţiei de ştiinţe juridice şi ataca îndrăzneţ principiile de drept naţional.

Şi mai venea, prezent la orice oră, Aszályi.

Aparţinea şi el literaturii. Scria cronici sub pseudonim, redacta almanahuri pentru un grăsan de tipograf şi făcea versuri în stil popular, din cale-afară de proaste, din cale-afară de căutate şi din cale-afară de prost plătite de editor.

Dar Aszályi se lăuda tot timpul cu onorariile lui strălucite, în schimb cerea tuturor cel puţin câte un florin împrumut; cu toate acestea, îl iubeau toţi.

Pare o înlănţuire de paradoxuri.

Aszályi avea acces şi în sferele înalte; aduna bârfe din toate casele nobililor şi doamnelor din Pesta, iar dacă nu afla nimic, crea el singur bârfe şi ştia să le prezinte foarte amuzant.

Locul unde sunt ascultate cu mai multă plăcere bârfele nu e cafeneaua, ci societatea oamenilor învăţaţi. Nu există teren mai prielnic pentru cultivarea vorbelor de clacă decât cel pe care se află savanţi şi artişti.

De aceea la „Melcul”, Aszályi e mult mai bine văzut decât Jenöy; deşi despre primul fiecare spune că e un neisprăvit; „mie-mi datorează un florin”, „ba mie, doi”, plus că spune numai minciuni, dar şi pe acelea cu mult haz, în timp ce Jenöy e atât de închis, de apatic, poate şi încrezut.

O dată observă chiar şi Kálmán că la intrarea lui în sala unde se distrau confraţii săi, buna dispoziţie se întrerupe brusc, de parcă le-ar fi pierit cheful; Aszályi, care povestea ceva cu voce tare, tăcu brusc şi se retrase.

Nu rezistă să nu-l întrebe pe Biróczy:

— Cum se poate că de câte ori intru aici toată veselia

amuţeşte?

— Vrei să ştii motivul? De mult aşteptam să mă întrebi, răspunse Biróczy. Atunci vino să ne aşezăm în colţul ăsta.

De când Biróczy acceptase dosarele bunicii, printre care şi dezmoştenirea lui, Kálmán îi arăta o prietenie ostentativă. Era prea mândru ca să arate, măcar cu o expresie nemulţumită a feţei, că pierderea averii are vreun efect asupra lui.

— Te rog foarte mult! – zise, aşezându-se alături de Biróczy, într-o nişă de lângă fereastră.

— Atunci ascultă toată povestea. Îţi aduci aminte de noaptea când sloiurile pornite pe Dunăre i-au reţinut aici pe actorii din Buda, printre care şi pe cumnatul tău Bányaváry?

— Am petrecut împreună noaptea aceea, se grăbi Kálmán să răspundă.

— Da, la doamna Csollán. Îţi aminteşti că cineva s-a interesat de ce lipseşte baronul Bálvándy? La care prietenul nostru Aszályi a răspuns „E la loc bun!”... Îţi aduci aminte cum ţi-a zâmbit?

— Mi-aduc aminte.

— Ei, află că de-atunci şi până acum, „prietenul nostru comun” răspândeşte zvonul că în noaptea aceea, târziu după reprezentaţie, baronul Bálvándy a condus-o de braţ pe surioara ta, doamna Bányaváry, în Buda şi că în timp ce soţul ei s-a împotmolit pe malul Pestei, el a rămas în Buda. Asta înseamnă acel *la loc bun!*

Kálmán nu mai aşteptă urmarea; sări de la locul lui şi palid ca o statuie, păşi în mijlocul societăţii şi se opri direct în faţa lui Aszályi.

— Ascultă! – îi zise cu voce tremurândă, şi tot trupul îi tremura la fel ca vocea. Dumneata ai afirmat că în noaptea când au pornit sloiurile pe Dunăre ai văzut-o pe sora mea, doamna Bányaváry, traversând Dunărea la braţ cu baronul Bálvándy...

Aszályi era încolţit. Nu avea altă scăpare decât

obrăznicia.

— Exact. Afirm asta, pentru că am văzut-o, ripostă el cu încăpăţânare. Eram în trăsura doamnei Csollán, ca s-o conduc pe doamna Bányaváry la serată. Lângă vizitiu se afla valetul doamnei Csollán. A văzut şi el ce-am văzut şi eu. Doamna Bányaváry a ieşit din hol, de după un stâlp a apărut un bărbat care-o aşteptase şi au pornit împreună la braţ pe gheaţa Dunării. M-am uitat de două ori în ochii lor. Femeia era sora ta, iar bărbatul era baronul Bálvándy.

— Bărbatul acela eram chiar eu, banditule! – strigă Kálmán, şi-i trase o palmă zdravănă calomniatorului, o palmă uriaşă, răsunătoare, justă, suficientă ca sancţiune pentru ultimul său cuvânt.

Cel pălmuit alergă, nu să ceară satisfacţie, ci la oglindă, parcă să se convingă cu ochii lui că are un obraz mai roşu decât celălalt. Şi se gândi să se înfurie, strigând „Asta cere sânge!” abia după ce se convinse că Jenöy şi-a trântit pălăria pe cap şi-a plecat. Apoi se uită în jur, pe care dintre cei de faţă să-l aleagă secundant. Îl ochi pe cel mai paşnic bătrân savant, care rămâne faimos pentru strădania lui binevoitoare de a găsi originea numelor tuturor împăraţilor persani şi asirieni de odinioară în limba maghiară, dovedind astfel că toată lumea provine din unguri; deci la acest bătrân se repezi Aszályi, cerându-i să-l secondeze în sângeroasa lui operă de răzbunare; la care paşnicul savant răspunse doar atât:

— Nabucodonosor...

Ceea ce, se ştie, se trage din expresia maghiară „nu face pe nebunul”.

Pe Kálmán îl urmă doar un singur coleg: Biróczy. Se grăbea, dar tot nu putea să-l ajungă cu picioarele lui şchioape; trebui să-l strige să aştepte. Kálmán se opri şi-l aşteptă.

— Am făcut bine că i-am tras o palmă? – îl întrebă pe Biróczy.

— N-ai făcut bine. Trebuia să-i dai două.

— Vei fi secundantul meu în cele ce vor urma?

— Secundant? Doar nu crezi că individul ăsta te provoacă la duel? Când se va duela el, eu voi fi olăcar al sultanului turc. Tu n-ai să mai intri în viaţa ta în casa asta.

Kálmán dădu amar din cap.

— Iar el mâine va fi prezent, cu braţul în eşarfă, şi va spune că s-a bătut cu tine în duel, el te-a menajat, pentru că nu voia să frustreze naţiunea de un om mare, dar glontele tău i-a străpuns braţul. Savanţii cred orice nu e teorie abstractă, şi nimănui n-o să-i treacă prin cap să ceară să vadă rana. În cel mai rău caz va folosi o ventuză de doi bani, şi flăcăul va face paradă de vitejie, iar tu n-ai să vii să-l dezminţi.

— Nu.

— Atunci să nu mai vorbim despre el. Ci să ne punem întrebarea de ce a răspândit aceste zvonuri calomnioase. Pentru că nimeni nu face rău pe degeaba. Ce folos avea el din această calomnie? Istoria asta are o geneză.

— N-o ghicesc.

— Ia în considerare împrejurările. Individul a văzut bine că tu ai fost acela care a condus-o pe sora ta peste gheaţă. Făcând o paranteză, a fost o performanţă grozavă din partea ta să treci încolo şi încoace pe gheaţa instabilă şi să mai şi apari la serată, ca şi cum ai fi fost doar să-ţi ondulezi părul între timp. Dar despre asta discutăm altă dată. Deci individul ştia că tu ai fost însoţitorul, şi totuşi a lansat zvonul cu Bálvándy şi încă atât de deschis, încât trebuia să se aştepte că zvonul va ajunge şi la urechile tale. Şi în cazul acesta trebuia să fie atât de sigur că-i vei da o palmă, încât putea să ia cinci florini pe ea de la casa de amanet. Îi trebuia lui asta? N-aş prea crede. Deci altcuiva îi trebuia.

Kálmán se opri brusc, de parcă i-ar sta în cale un bolovan, peste care nu poate să treacă.

— Ce ştii?

— Ascultă-mă şi nu mai gesticula pe stradă. Du-te frumos şi liniştit în Buda, viziteaz-o pe doamna Bányaváry, de la ea vei primi explicaţia.

— Dar ea de unde ştie?

— De la mine.

— Ia ascultă! Ce interes ai tu de te-ai amestecat în treaba asta?

— Interes? Aha! Adevărat. Doar eu însumi am spus că nimic nu se întâmplă pe lume fără vreun interes. Eu personal n-am nici unul. Dar sunt avocat şi am o clientă al cărei interes m-a pus în mişcare.

— Cine e?

— Vei afla şi asta, vorbind cu doamna Bányaváry. Du-te direct la ea, dar chiar acum, în grabă; pentru că dacă nu discuţi imediat cu ea, s-ar putea să nu mai vorbeşti cu ea niciodată.

— Mă îngrozeşti!

— Îngrozeşte-te, fă cele mai rele presupuneri de care eşti în stare, dar grăbeşte-te cât poţi.

Kálmán nu mai pierdu timp cu vorba, ci alergă spre o luntre, cu care ajungea mai repede la Buda decât pe pod.

Până ajunse în Buda, în mintea lui, ca într-un afurisit de caleidoscop, se succedau premisele misterului. Se străduia în tot felul să pună faţă-n faţă pe toţi cei pe care-i iubea sau îi detesta, confruntă interesele, pasiunile, posibilul şi imposibilul, dar nu reuşi să facă lumină.

Intrând la Cilike, o găsi făcându-şi bagajele.

— Ce-i asta? – întrebă Kálmán cu o strângere de inimă.

— Plec, răspunse femeia cu faţa roşie de efort şi ochii înroşiţi de plâns.

— Unde? – întrebă Kálmán.

— Lumea e mare... fu răspunsul.

Kálmán îi luă mâna cu căldură.

— Cili! Ce ţi s-a întâmplat?

— Lucrul cel mai rău care se putea întâmpla.

— Vorbeşte limpede, pentru că-mi pierd minţile!

Atunci femeia se prăbuşi la pieptul lui, îi dădură lacrimile, începu să plângă în hohote înăbuşite:

— El nu mă mai iubeşte!

— Cine? Bányaváry?

— Iubeşte pe alta.

— Pe cine?

— Pe femeia aceea!

Şi din felul cum îi scânteiau ochii printre lacrimi, căutând privirea lui Kálmán, din roşeaţa de flacără care-i cuprinsese faţa, Kálmán trebui să înţeleagă cine e *femeia aceea.*

— Doamna Csollán?

Cilike îşi întoarse faţa cu dezgustul nevinovăţiei insultate. Acesta era răspunsul.

— Omul ăsta e nebun?

— Nebună sunt eu! – zise femeia, lipindu-şi palmele de obraji, eu, care mă bucuram că l-am vindecat de una dintre patimi! Când venea în fiecare seară beat acasă era rău, dar era al meu. Mi-era ruşine din cauza lui, dar mă iubea! Acum e treaz, dar al alteia. Amicii de băutură îi furau doar banii, seratele cu ceai i-au răpit inima. Acum el e frumos, chipeş şi fericit. Iar eu sunt îngropată.

— Dar e imposibil, poate că te înşeli, o consolă Kálmán, deşi acum tot misterul i se clarificase perfect. De aceea trebuia să se răspândească despre Cilike bârfa că ar fi iubita lui Bálvándy, pentru ca soţul ei să se înstrăineze şi mai tare de ea. Doar e atât de verosimil. Bálvándy e pasionat de viaţa teatrală şi face curte tuturor actriţelor frumoase. Asta o ştie despre el toată lumea.

Cilike îşi şterse lacrimile, scoase un suspin prelung, plin de amărăciune, apoi vorbi liniştită.

— Ce-ai auzit de la mine este adevărat. Şi cel mai trist lucru nu e durerea mea. Eu am să îndur cumva. Se spune că asta-i soarta noastră; perechile de actori nu îmbătrânesc împreună. Dar cuţitul cu care m-au împuns are şi otravă, şi asta ucide. O, de ce-ai venit acum la mine? De ce vrei să afli de la mine? Pleacă de-aici şi lasă-mă să fug! Mâine vei afla oricum, toată lumea de pe stradă va comenta.

Femeia se prăbuşi disperată cu faţa pe pat; dar nu mai putea să plângă.

— Pentru Dumnezeu! Ce e? Spune-mi! – imploră Kálmán,

făcând-o cu blândeţe pe femeia crispată să şadă lângă el şi să-şi pună fruntea înfierbântată pe umărul lui.

— Atunci află de la mine un lucru pentru care n-ai să mă ierţi niciodată că ţi l-am spus şi nici pe tine n-ai să te ierţi că m-ai întrebat. Tu îl cunoşti pe omul care în copilărie, împreună cu tine, din dragoste fierbinte pentru ţară, a comis un păcat din cauza căruia l-au îndepărtat de la cariera lui. Tu îl cunoşti pe omul care a păşit apoi cu pasiune şi entuziasm pe cel mai nebinecuvântat dintre drumurile vieţii; a obţinut cununi de lauri şi coroane de spini şi le-a purtat cu mândrie pe amândouă; l-ai cunoscut pe omul care a dus-o cu el pe preferata familiei, smulgând-o din liniştea casei unde domnea fericirea, mergând împreună, împărţind şi mizeria şi gloria, fără să se gândească vreodată la întoarcere; l-ai cunoscut pe omul cu care ai pornit mână-n mână să înfrunţi lumea, să lupţi împotriva hegemoniei aristocraţilor, să învingi indiferenţa ironică, să trezeşti o ţară adormită; pentru care te-au îndepărtat protectorii, te-a renegat bunică-ta, te-a părăsit iubita; l-ai cunoscut pe omul care în ziua aceea de neuitat, sus pe piscul muntelui, ţi-a vorbit ca un arhanghel al naţiunii! Şi acum omul acesta, de dragul ochilor frumoşi ai unei femei ne uită, îşi părăseşte patria şi pleacă în străinătate, ca actor al unei naţiuni străine.

Lui Kálmán îi căzură braţele, se holbă năucit, şoptind încet:

— E doar un vis urât.

— O, nu e vis. E adevărul adevărat. Mi-a spus-o avocatul femeii. Bányaváry vorbeşte mereu de strălucirea, de gloria care l-ar aştepta dacă n-ar fi geniul unei naţiuni mici şi nenorocite; ce promisiuni strălucite, ce invitaţii atrăgătoare primeşte din toate părţile lumii; şi el ar fi în stare să joace în atâtea limbi! Acum am în mână cheia acestei dorinţe de glorie. Prietenul nostru, care mi-a spus aceste lucruri, mi-a dezvăluit că atrăgătoarele invitaţii sunt toate rodul urzelilor femeii aceleia. Ea a făcut un contract cu un director străin ca acesta să-i ofere lui Bányaváry sume mari ca onorariu,

sume pe care femeia i le va înapoia dublu impresarului. Şi apoi se va stabili şi ea în oraşul acela străin. Avocatul a spus că el trebuie să împiedice asta în interesul clientei lui; pentru că o asemenea încurcătură ar determina o sentinţă defavorabilă ei în procesul de divorţ. Iar Bányaváry ne va părăsi, va pleca în străinătate după ochii frumoasei femei şi se va ruga la alt altar, unui zeu străin.

Acum era rândul lui Kálmán să izbucnească în hohote, aşa cum poate plânge doar un bărbat jignit până în străfundul sufletului, care lasă să izbucnească din inima lui greu încercată toate amărăciunile adunate în viaţă.

Ce plâns înfricoşător!

Îl înăbuşi brusc; gata! Se ridică, strânse mâna lui Cilike. Apoi se îmbrăţişară. Kálmán sărută fruntea femeii, iar îmbrăţişarea şi sărutul spuneau:

— Nu ne vom revedea niciodată!

Kálmán ieşi în stradă ca un somnambul. Din sfera îngrozitoare a gândurilor lui nu mai vedea lumea înconjurătoare. Nici nu-şi dădu seama cum ajunse acasă. Şi de ce s-a dus acasă?

„Ce să fac? Nu ştiu. Dimineaţa am pălmuit un om; până seara poate că voi ucide un altul. Dar pe cine? Poate pe mine însumi, pentru că am făcut nebunia de a-l duce chiar eu la femeia aceea de care sunt atât de îngrozit? Ah, frumoasa amazoană ştie să lovească în inimă nu numai fiarele pădurii”.

Se apucă să-i scrie frumoasei:

Doamnă! O, ce demon necruţător, cu inimă rea sunteţi! Cum aţi căutat singurul punct vulnerabil din inima mea, singurul loc unde pot fi rănit de moarte. Atunci când pe mine nu mă mai doare nici o lovitură, nici o pierdere, îi ucideţi pe aceia pe care-i iubesc. Aţi cunoscut altarul în faţa căruia îngenunchez şi acum îi smulgeţi icoana de deasupra. Nu vă ajunge să ne îngropaţi de vii, mai vreţi să ne ponegriţi şi numele în faţa posterităţii. Aveţi oare vreun Dumnezeu? Aveţi oare o patrie? Aveţi oare inimă omenească? Nu! Cine vă cunoaşte îl reneagă pe Dumnezeu şi se

dezgustă de dragoste. Blestemată fie clipa când am privit în ochii dumneavoastră infernal de frumoşi. Să trăiţi până vă va durea viaţa! Să trăiţi până când zâmbetul lumii va deveni pentru dumneavoastră un râs batjocoritor!

După ce scrise aceste rânduri, rupse epistola. „O, minte năucită! Ce sfaturi poţi să-mi dai? Să sporesc bucuria femeii, făcând-o să audă strigătele victimei. Şi, la urma urmei, ce-am eu cu această femeie? Ce drepturi am asupra ei? De ce să-i fac reproşuri? N-am în faţa mea un bărbat?”

Kálmán aruncă în foc resturile scrisorii şi plecă grăbit la teatru.

Era vineri, trupa maghiară se pregătea iarăşi de spectacol în teatrul metropolei, se grăbi, acolo trebuie să-l găsească pe cel cu care avea de vorbit.

Nu dădu atenţie celor întâlniţi pe stradă, deşi mulţi îi cunosc pe oamenii faimoşi şi şi-i arată unul altuia. Dacă ar fi fost atent, ar fi observat că toţi se dădeau la o parte cu respect din faţa lui. De dimineaţă până acum se răspândise marea veste a monumentalei palme cu care îl amuţise pe calomniator.

În primul rând se aflase la teatru; foarte firesc. Şi acolo se bucurau cel mai mult. Ce bucurie când e pălmuit un critic! Face cât o reprezentaţie de beneficiu pentru toată trupa. Întâmplarea e povestită de toţi ca o victorie împotriva unui duşman comun. Şi cum o mai înfloresc! De câte ori s-a dat peste cap cel onorat! Cum a căzut sub masă!

De aceea toţi actorii, coriştii, maşiniştii cu care se întâlnea Kálmán şi-i întreba de Bányaváry, îi priveau întâi cu un zâmbet curios chipul, iar apoi băţul noduros din coardă de viţă sălbatică cu mâner ca de bâtă ciobănească – baston la modă pe vremea aceea. Toţi se gândeau: bâta asta va mai avea ceva de lucru astăzi!

Îl îndrumară pe Kálmán spre încăperea administratorului, acolo îl va găsi pe Bányaváry.

Îl găsi singur.

Aflase şi Bányaváry de scena petrecută la „Melcul” şi din această cauză se simţea jenat faţă de Kálmán. El ar fi trebuit să acţioneze cum a făcut Kálmán, pentru că auzise şi el zvonul inventat despre Bálvándy, dar nici măcar nevestei nu-i spusese o vorbă. Având planuri ca acelea cu care-şi bătea el capul, e chiar o mare uşurare pentru un bărbat dacă şi nevastă-sa e calomniată din motive asemănătoare. De aceea nu ştia cum să-l primească pe dragul lui prieten.

Eh, din încurcătura asta îl scoase repede Kálmán.

Se îndreptă direct spre el şi-i strigă astfel:

— Mă, Borcsay!

Borcsay! La auzul numelui său adevărat actorul păli, presimţind ce urmează.

— Mă, Borcsay! Azi am aflat că vrei să-ţi laşi nevasta şi să părăseşti teatrul maghiar. Nevasta pentru o femeie mai frumoasă, patria pentru o patrie mai mare. Că ţi-ai înşelat nevasta, treaba ta, fă ce-ţi dictează inima – dacă ai inimă –, dar pentru că vrei să devii necredincios cauzei poporului tău, trebuie să-mi dai socoteală. Nu te rog, nu te implor, ci-ţi spun că de vei fi necredincios altarului căruia i-am jurat împreună credinţă şi la bine şi la rău, eu te ucid. Te lovesc mişeleşte pe la spate; te lovesc cu prima piatră care-mi cade în mână, te ucid fără nici o remuşcare.

Bányaváry îşi auzi, ca un ecou, propriile sale cuvinte, cele pe care i le spusese lui Kálmán pe stânca Altarului. Şi brusc îi veni inima la loc. Era o inimă ciudată, hoinară; ba era acasă, ba în altă parte – trebuia mereu chemată la locul ei.

— Ai dreptate – îi spuse lui Kálmán –, poţi să mă ucizi, o merit. Sunt un ticălos, un nemernic. Aş putea spune în apărarea mea că m-a amărât zvonul despre infidelitatea soţiei mele şi răzbunarea m-a dus pe un drum greşit; dar individul netrebnic care am fost pentru o clipă nu merită ca omul care voi fi de-acum încolo să-şi piardă timpul vorbind în apărarea lui. Am fost un mizerabil, un ticălos. Ai

dreptate. Priveşte!

Luă din buzunarul interior contractul încheiat cu impresarul străin, i-l arătă lui Kálmán, apoi îl rupse în patru şi-l azvârli peste umăr.

— S-a terminat cu el...

Apoi, emoţionat, îi întinse mâna lui Kálmán.

Dar Kálmán nu-i strânse mâna.

— Nu-mi mai dai mâna?

— Nici eu ţie, nici tu mie! Pe când mâinile noastre strângeau doar labele murdare ale lui Csollán Berti, strângerea noastră de mână nu ne murdărea palmele; dar acum le-ar murdări. De-acum încolo nu mai suntem nici prieteni, nici rude, ci doar doi datornici şi doi creditori, datori unul altuia cu tot ce au, până la ultima suflare. Spune, îţi mai datorez eu ceva?

— Nimic. Tu ai jertfit tot ce-ai avut. Dictează ce-ţi datorez eu. Plătesc şi eu. Dacă n-o fac, ucide-mă.

— Borcsay! Aminteşte-ţi că acum nu jucăm teatru. Eu am umblat doi ani la şcoala carbonarilor şi pe unul ca tine ei îl numesc „cărbune mort”.

— Nu trebuie să dai greutate cuvintelor cu ameninţări. Mi-e mai teamă să văd gura mută a soţiei mele, faţă de care sunt atât de vinovat şi care nu mi-a reproşat nimic niciodată.

— Te vei întoarce la ea şi vei pleca unde pleacă şi ea.

— Când doreşti?

— Mâine.

— Şi trupa?

— Azi joacă ultimul spectacol în capitală, la noapte îşi strânge catrafusele şi pleacă mai departe.

— Şi ce-am construit până acum se va prăbuşi?

— Las’ să se prăbuşească. Va cădea pe capul meu. Tu te salvezi.

— Aşadar, mă salvez.

— Şi nu te mai întorci niciodată la Budapesta.

— Avem o făgăduială al cărei termen se împlineşte în curând: ca după doisprezece ani să ne întâlnim la Pesta.

— Tu ai murit, nu poţi veni.

— Adevărat. Ce mai doreşti de la mine?

— Să mă uiţi!

Kálmán porni spre ieşire. Bányaváry îl urmă în grabă şi-l imploră:

— Aşa te desparţi de mine, n-ai pentru mine nici un cuvânt de consolare?

Kálmán se întoarse şi-l privi întunecat:

— Până mai eşti în oraş, aminteşte-ţi de mine! După ce pleci, uită-mă!

Şi tot nu-l lăsă să-i strângă mâna. Părăsi teatrul fără să-şi fi întors privirea spre el. Toată construcţia pentru înălţarea căreia trudise atât se prăbuşea chiar sub pumnul lui, dintr-o lovitură, şi-i cădea în cap.

Bányaváry înştiinţă îndată trupa că azi va fi ultimul spectacol la Budapesta. Erau mulţumiţi de veste. Tânjeau să se întoarcă din Ţara Făgăduinţei la viaţa tihnită de provincie.

Apoi se grăbi la nevastă-sa. Se apucă s-o ajute la împachetat, aşezând costumul lui Romeo printre rochiile ei.

Cilike îl privi întrebătoare.

Întâlnindu-i privirea, Bányaváry răspunse doar atât:

— Kálmán a fost la mine. Azi jucăm ultimul spectacol. Mâine plecăm *cu toţii* la Miskolc.

Cilike nu spuse nimic, doar câte-o lacrimă îi scăpa pe furiş peste costumele pe care le împacheta.

Bányaváry fusese într-adevăr adus pe drumul cel bun. De fapt n-avea inimă rea, dar îi trebuia un supraveghetor permanent. Când îşi amintea cum a supărat-o pe Cilike cea bună ca un înger, plângea ca un copil, iar în clipa următoare se juca, la fel ca un copil.

Până seara crezu că s-a împăcat întru totul cu partea lui cea bună, că a făcut-o fericită pe Cilike şi începu să fie mândru de nobila lui hotărâre. În ziua aceea rupsese în bucăţi un contract de şase mii de florini. Şi toate acestea pentru adorata lui Cilike şi pentru adorata lui artă naţională.

Dacă ar fi ştiut că acel contract e plătit de frumoasa doamnă, asta i-ar mai fi temperat mândria renunţării.

Ultimul spectacol se bucură de succes. Directorul ţinu un discurs de adio stimaţilor spectatori, mulţumindu-le pentru marea lor jertfă patriotică de a veni să se distreze trei ore pentru un pol.

Apoi femeile plecară să se pregătească de drum şi să se odihnească, pentru că urmau să plece dis-de-dimineaţă; iar bărbaţii rămaseră în urmă, să mai golească un ultim pahar la „Boul roşu”, împreună cu bunii lor susţinători. Toată lumea consideră acest lucru cât se poate de firesc.

Cilike se declară de acord ca Bányaváry să meargă cu trupa; să nu se izoleze de ceilalţi. Bányaváry se jură în fel şi chip că nu va rămâne după miezul nopţii.

Cilike deveni din nou femeie, credulă, chiar ea îşi încurajă bărbatul să petreacă până are chef şi să bea cu ceilalţi prieteni.

Sărmana femeie! Acum se bucura că bărbatu-său nu face altceva *decât* că bea.

Ei, dar Bányaváry se ţinea de promisiuni; dacă a jurat el o dată că nu va mai bea decât ceai, atunci aşa şi făcea. E adevărat că obişnuia să bea ceaiul cu atâta rom, că putea fi luat drept punci, totuşi are alt efect asupra omului decât vinul sau berea. Deci şi la masa de adio lui i se servi separat ceai în loc de vin, şi îl sorbea cu mare ostentaţie; în timp ce tovarăşii săi ciocneau paharele cu vin, el dădea noroc cu ceaşca de ceai.

Dar era bine dispus. Îşi adusese şi chitara şi când i se cerea, cânta câte o romanţă frumoasă, acompaniindu-se singur la chitară. Cânta despre fidelitatea în dragoste şi ochii îi străluceau de lacrimi.

Ce băiat bun era Bányaváry! Întotdeauna simţea ce spunea; păcat doar că dimineaţa simţea altceva decât seara; altceva faţă de aceeaşi fiinţă când e departe şi n-o vede, altceva când e aproape şi-i vorbeşte.

În timp ce bea a patra ceaşcă de ceai, Bányaváry se gândi cu cât mai aromat era ceaiul pe care obişnuia să-l

bea în altă parte.

E adevărat, ceaiul e mult mai aromat dacă-l bem în doi, decât în societate mare. Este specificul ceaiului.

Apoi căzu pe gânduri. Îşi privi ceasul, văzu că se apropie miezul nopţii, îşi aminti că i-a promis lui Cilike să ajungă acasă până la miezul nopţii. Aşa că îşi luă rămas-bun de la amici, de la unii pentru totdeauna, de la alţii până a doua zi, se înfăşură în pelerină, acoperi cu ea chitara şi porni cu inima grea pe strada luminată de lună.

E adevărat că şi nevastă-sa e femeie bună şi frumoasă, dar cealaltă parcă e mai fermecătoare. Una este o mare artistă pe scenă, dar acasă nu ştie să joace în faţa soţului ei. Ah, cealaltă tocmai la asta se pricepe. Plus că una-i a mea, cealaltă a altuia, ceea ce îi dă o valoare deosebită.

Poate se plimbă şi acum printre umbrarele de liliac, ca o zână în rochia ei albă?

I se păru că şi zefirul serii răspândeşte parfum de liliac.

Putea să meargă pe două străzi, la alegere. Una, o stradă largă, spaţioasă, luminoasă duce direct la pod; cealaltă, o străduţă lăturalnică, îngustă, care nu se îndreaptă chiar spre pod.

Când ajunse la răscruce începu să raţioneze în sinea lui: „Oare e frumos din partea unui bărbat să fugă aşa, fără să-şi ia adio, fără să mulţumească? Ar fi o crimă dacă s-ar duce măcar s-o mai salute o dată? N-ar fi o crimă. Bărbatul îşi respectă nevasta şi n-ar vrea să-i pricinuiască amărăciuni; o şi iubeşte pe vecie, dar frumoasa doamnă nu vrea adevăr veşnic, ci doar o clipă fericită. Oare veşnicia încetează a mai fi veşnicie dacă i se răpeşte o clipă? Nu încetează. Omul doar ia, nu dă. Platon a spus, când l-au întrebat de ce o iubeşte pe Phryné, care nu-l iubeşte: „Nici peştele nu mă iubeşte, dar tot îmi place peştele.” Iar Platon a fost un înţelept, cine îndrăzneşte să spună că n-a fost înţelept? Ar fi înşelăciune, infidelitate? N-ar fi. Am promis că plec din Pesta, mă ţin de promisiune, că rămân cu Cilike şi rămân actor maghiar, mă ţin şi de astea. Dar n-am promis

că nu voi mai vorbi cu minunata femeie. Deci nu trebuie să renunţ. Şi la urma urmei, orice lucru ruşinos devine ruşinos numai dacă se află. Asta n-o poate afla nimeni; deci e voie.”

După cum se ştie, există şi o beţie a ceaiului, precum şi o filosofie de beţiv specifică acestuia.

Şi Bányaváry se întoarse şi se înfundă în străduţa îngustă care nu ducea direct la pod.

Noi, care am mai umblat pe strada asta, ne vom aminti că pe vremea aceea era formată doar din loturi mari, în majoritate despărţite cu garduri din uluci. Excepţie făceau două garduri de zid, aflate faţă-n faţă, ale căror porţi duceau în grădinile a două case aristocratice. Una era a conţilor Decséry, cealaltă a doamnei Csollán Katinka. Faţadele celor două case dădeau spre străzi mai populate. Însă dormitoarele ambelor case aveau ferestre spre grădină. De aici îl pândise cândva Katinka pe Kálmán, când acesta se aşezase în cupeu lângă contesa Dorothea.

În perioada aceasta, prefectul Decséry stătea aici în palat. Într-o seară, nobilul domn porunci să fie chemat intendentul, Csuka Feri.

— Zău, dragă Csuka, îi spuse. Ştii ce rău dorm eu. Mă trezesc la cel mai mic zgomot, şi-apoi degeaba mă mai culc, e mai bine să mă îmbrac. Iar de la un timp, şi-a făcut obiceiul să vină aici pe stradă pe la ora unsprezece un actor german, sau medic, sau student, sau nu ştiu ce, care se opreşte la poarta grădinii vecine, ia chitara şi se pune pe cântat. Cântă foarte frumos şi l-aş asculta cu plăcere, numai de-ar cânta ziua. Dar cântă întotdeauna noaptea, şi mult pe deasupra, până e lăsat înăuntru pe poarta grădinii. Probabil îi face curte cameristei, bietul băiat. Dar eu mă trezesc de fiecare dată din primul somn şi nu mai pot să adorm. Aşa că te rog, dragă Csuka, fii atât de bun, dezvaţă-l cu frumosul pe omul acesta, convinge-l să nu mai vină sub fereastra mea.

— O, îl dezvăţ eu cu frumosul, se angajă Csuka Feri.

— Dar nu cu brutalitate! N-aş vrea să-l jigneşti, să-l

amărăşti, să-l mâhneşti pe sărmanul; numai cu frumosul.

— Lăsaţi-l numai în seama mea. Îl dezvăţ eu să mai vină aici, în modul cel mai elegant.

Deci Bányaváry sosi cu inima palpitând puternic la poarta cunoscută. Un spirit neliniştit din sinea lui îi spunea că aici tot va intra în conflict cu cel puţin trei din cele zece porunci.

„Dar e pentru ultima oară! Numai azi să mai pot păcătui, de mâine încep să ispăşesc. Doar azi să mă mai pot îmbăta de încântarea feerică, de mâine încep să fiu un om prozaic şi să trăiesc cu pâinea cea de toate zilele. ”

E de ştiut că fiecare om constă din doi oameni: unul bun şi unul rău. Aceştia doi se luptă unul cu altul: când domină unul, când celălalt. Problema e ca la ultima rundă să domine cel bun. În seara asta omul cel rău tocmai are un avantaj; dar dimineaţa în mod sigur va domni iarăşi omul bun şi va avea grijă să-l pedepsească pe cel rău cu remuşcări amare.

Dacă tot a ajuns aici, nu-l lăsă inima să treacă mai departe.

Îşi desfăcu mantaua de pe umeri, luă chitara la piept şi, ca de obicei, începu vestitul cântec de dragoste şi dor, la ale cărui ultime acorduri obişnuia să se deschidă poarta paradisului.

Leise flehen meine Lieder durch die Nacht zu dir...[80]

Dar abia ajunse răsuflarea fierbinte a cuvintelor lui în aerul îmbălsămat de zambile, când din poarta casei vecine sări o stafie aflată la pândă şi-l atacă de-a dreptul pe la spate.

Desigur, era Csuka Feri.

Csuka Feri, fără nici o somaţie prealabilă, smulse chitara din mâna trubadurului şi-l lovi cu ea în cap cu atâta putere, că şi pălăria, şi chitara se turtiră de tot; apoi îi mai trase una în spinare cu instrumentul, de-i plesniră toate strunele şi rămase în mână doar cu gâtul chitarei.

---

[80] Spre tine zboară în noapte cântecele mele (începutul „Serenadei" lui Schubert, pe versuri de Rellstab – în limba germană în orig.).

Ameninţându-l cu acesta, de parcă ar fi fost un trofeu luat de la inamic, Csuka Feri strigă după minnesängerul care o luase la fugă:

— Wart verfluchter Komediant, werd ich dir geben abscheuliche Lieder singen von Läusen, Flöhen![81]

Bányaváry fugi cât îl ţineau picioarele.

Lumina lunii îi bătea în faţă lui Csuka Feri, în timp ce el era cu spatele. De aceea el l-a recunoscut bine pe Csuka Feri, în vreme ce acesta a văzut în penumbră doar un cântăreţ cu faţa rasă, care cântă nemţeşte, ergo, un actor german; îl dezvaţă el cu vorba bună să mai vină aici!

În clipa aceea lui Bányaváry îi veni în minte mai vie ca oricând ameninţarea lui Kálmán cu răzbunarea carbonarilor. Era convins că toată societatea secretă a „Cronicii de la Csittvár” îl pândeşte, îl goneşte, îl snopeşte în bătaie pentru că şi-a călcat cuvântul: Biróczy îl denunţă, Jenöy îl condamnă, Csuka Feri îl execută; alergă de-a lungul străduţei, aşteptându-se parcă să-i iasă în cale de după colţ Barkó Pál, venit din Asia, şi să-l lovească cu vreo trestie de bambus adusă din China, de se va putea văicări în toate limbile orientale; îndrăzni să privească în urmă doar când ajunse la strada cea largă, bine luminată de luna prietenoasă. Aici începu să-şi încetinească alergarea până la paşi de marş; dar se ţinu mereu cu înţelepciune în mijlocul străzii, evitând toate gangurile din care putea oricând să sară la el un conspirator carbonar şi să strige: ce cauţi aici?

Trecând prin faţa teatrului german îşi aminti tot ce trăise în acest oraş: triumful şi amărăciunea. Şi pe acei prieteni care au împărţit cu el şi una şi alta.

Şi-i trecu prin minte că întreg succesul, pentru care au luptat cu toţii cu preţul atâtor victorii şi suferinţe, se transformă acum în cenuşă din cauza focului din ochii unei singure femei frumoase; altcineva trebuie să ia de la capăt

[81] Stai, comediant blestemat, îţi arăt eu ţie să mai cânţi cântece scârboase cu păduchi şi purici! (joc de cuvinte în limba germană în orig.).

această operă.

Asta îl trezi complet;

„Mare nemernic eşti, dragă prietene”, îi spuse *omul bun, omului rău,* care nu încercă să se apere, ci-şi îndreptă pălăria turtită, îşi trase pelerina pe faţă şi se strecură pe furiş peste pod, se grăbi acasă, descuie fără zgomot poarta. Era linişte în casă.

În dormitorul lui Cilike ardea un opaiţ de noapte. Blânda făptură dormea liniştită în patul ei de văduvă; copilaşul era culcat lângă ea, cu mânuţa ridicată spre gura mamei. Buzele femeii adormite păreau că spun ceva mânuţei, ceva de care copilul râdea în somn.

...Iar Bányaváry nu avu curaj să sărute chipul adormit. Credea că, pe picioare nevăzute, chitara l-a urmărit şi o mână nevăzută îl va mai pocni o dată cu ea în cap!

A doua zi nu mai exista teatru maghiar la Budapesta.

ÎN PUSTIU

A doua zi după plecarea actorilor, Biróczy se şi înfiinţă la Kálmán.

— Bunică-ta m-a trimis la tine. Doreşte să te vadă.

— Ştiu de ce. Vrea să mă reprimească în graţiile ei, odată ce m-am despărţit definitiv de Bányaváry. Biróczy, îţi recunosc întru totul talentul avocăţesc. Tu ne-ai silit pe mine, pe sora mea, pe Bányaváry să ne rupem până şi de locul unde ne-am mai putea întâlni vreodată, să piară din noi orice dorinţă de a ne revedea. Ţi-a reuşit. Şi atunci te-ai gândit: cu asta am salvat averea periclitată a clientei mele (doar îi cunosc şi eu procesul de divorţ), alungând, cu ajutorul unui terţ, pe actorul de dragul căruia se pregătea să se compromită în faţa întregii lumi; în acelaşi timp îl fericesc şi pe acest terţ, pentru că bunică-sa se va împăca acum cu el. Recunosc, eşti un avocat bun, un prieten bun, dă-mi mâna, îmbrăţişează-mă, dar apoi pleacă de-aici şi nu mai veni niciodată la mine; nu eşti bun psiholog. Eu nu mă mai duc la bunica.

— Ah, psihologia mea chiar că nu pricepe asta. Tu, copilul, vrei să ţii supărarea împotriva unei femei bătrâne, împotriva bunicii tale?

— Nu, Biróczy. O iubesc şi o respect. Dar pe drumul pe care am pornit să nu vină cu mine nimeni, decât acei ce vor să atingă acelaşi scop ca şi mine şi să sufere cum sufăr eu. Îmi imaginez ce vrea să-mi spună bunică-mea. Am mai auzit-o o dată: „Fii domn!” Mi-ar da, dacă nu altceva, măcar moştenirea de la tata, suficientă pentru un trai cinstit. N-aş putea accepta. Spune-mi că sunt nebun – şi poate că sunt. N-am nevoie de bunăstarea oferită. Dacă doar asta mi-ar fi

trebuit, acum aş putea fi fericit, om de rang mare. Aş avea o familie fericită, un post înalt, aş fi înconjurat de lux şi aş avea în faţă un viitor luminos. Am renunţat la toate, am intrat în pustiul acesta mai arid decât cel cutreierat în Asia de un prieten de-al nostru. El caută naţiunea veche, eu pe cea viitoare. Crezi că mă voi întoarce de la jumătatea drumului, de dragul traiului tihnit al unui respectabil nobil de ţară? Nu, prietene. Nu mă vor întoarce din drum nici mizeria, nici deziluziile, nici osteneala. Vreau să fiu sărac şi să muncesc în domeniul cel mai prost plătit. Suntem mai mulţi, uniţi în acest scop. Vedem cu toţii drumul în faţa noastră şi nu ne retragem speriaţi. Ştim că ne aşteaptă lipsuri, mizerie, că succesul şi răsplata nu vor ajunge nici pe mormintele noastre anonime; şi ştim bine că vom fi zdrobiţi. Totuşi, nu ne întoarcem din drum. Mizeria ne este aliat, iar suferinţa ne dă putere. Poetul, geniul, odată stabilit la ţară, este pierdut pentru literatură. Şi eu n-aş mai putea trăi fără ea. Sunt ca un mâncător de arsenic: dacă renunţă la otravă, moare. Dacă într-o zi nu lucrez, sunt nenorocit. Sufletul meu umple în fiecare zi acest pustiu. În paradisul spre care mă chemi tu, aş înnebuni. Să încep acum o viaţă fericită, fără altă treabă decât să cutreier pădurea cu puşca pe umăr, să fac complimente femeilor frumoase, să beau până la ziuă cu amicii, să pândesc norocul la masa de cărţi! Asta m-ar aduce la disperare pentru totdeauna! Lăsaţi-mă în pace.

— Nu înainte de a-ţi răspunde la sofisme. Împăcarea cu bunică-ta nu te-ar întoarce din drum, ci ţi-ar oferi doar un mijloc de a ţi-l continua cu succes. Nu poţi să fii scriitor şi dacă ai avere?

— Nu! Eu mă cunosc şi-mi cunosc tagma. Cele mai bune opere le-am scris obligat de foame. De multe ori m-aş fi lenevit dacă nu mă mâna din urmă gândul că am nevoie de pâine pentru a doua zi! Fericirea cultivă o poezie blândă. Loviturile, deziluziile, singurătatea sunt eterul poetului. Bunăstarea e pentru el untură şi seu. Eu iubesc lumea

aceasta în care n-am pe nimeni. Lăsaţi-mă singur. Mă simt bine; n-am nevoie de nimeni şi de nimic. Poate că sufăr, poate că sunt sărac, dar natura are grijă să nu dea de ştire bolnavului de plămâni că are plămânii stricaţi şi scriitorului că e sărac. Amice! Întoarce-te şi nu mai veni la mine niciodată.

Biróczy se întoarse descurajat la domnul Korcza:

— Am dat greş! Luaţi-vă femeile înapoi!

Nici ele nu mai voiau să audă de Biróczy. Din proprie iniţiativă năvăliră la domnul Korcza, implorându-l să le preia din nou procesele, că acest şchiop (adăugară diferite epitete) distruge tot.

Coana mare mai treacă-meargă, dar cum îl ocăra doamna Csollán!

Frumoasa nu putea să-i ierte izgonirea lui Bányaváry. Îl iubea într-adevăr pe acest actor şi era furioasă pe avocat că a împiedicat-o să-şi piardă averea din cauza lui Bányaváry.

Îşi îndreptă asupra lui Kálmán represaliile pentru dejucarea acestei pasiuni.

Katinka îl angajă pe Aszályi să se ţină ca scaiul de Kálmán, ca o căpuşă. Îl ajută să editeze o gazetă (prima publicaţie subvenţionată din Ungaria), care pe lângă sarcina secundară de a ajuta la împământenirea frivolităţii, deşertăciunii, moravurilor uşoare, orgoliului masculin şi feminin şi a scrierilor de proastă calitate, avea ca datorie principală să critice necruţător şi fără urmă de dreptate tot ce scria Kálmán; să atragă batjocura şi ura asupra lui ca scriitor, să-l pândească, să-l denunţe în faţa autorităţilor ca instigator, iar în faţa publicului ca trădător, să-i aţâţe prietenii împotriva lui; să-i smulgă cicatricile de pe cele mai sensibile răni. Un asemenea mijloc îi convenea femeii răzbunătoare, iar Aszályi se potrivea de minune în acest rol.

Astfel de lucruri plăceau unui anumit public.

Dar exista şi un mic grup care lupta împotriva acestei molime, cu harul sfintei inspiraţii pe frunte; îi putem numi apostolii poeziei. La fel de însufleţiţi cu toţii de un ideal

măreţ, la fel de hotărâţi să trudească fără răsplată şi să moară pe câmpul de luptă al spiritelor; numele lor sunt şi astăzi sfinte pentru noi. Sunt eroi, în rând cu descălecătorii neamului. Singurele vlăstare rămase în picioare din arborele genealogic al nobilimii noastre.

Ah, ce muncă au dus ei la bun sfârşit!

Să editeze o revistă maghiară, fără public, fără editor! Noroc că un tipograf binecuvântat s-a angajat să le tipărească gazeta pe credit şi să încaseze abonamentele.

Scriau pentru un public foarte restrâns. S-au anunţat vreo trei-patru sute de abonaţi. Dar cum putea pretinde mai mulţi cititori o revistă care nu dă imagini de modă, nu publică bârfele zilei, nu linguşeşte cercurile înalte, nu se ocupă de scandaluri interesante, nu face politică şi care vrea să exercite influenţă doar cu idei nobile şi măreţe.

Şi totuşi a avut influenţă.

Şi totuşi a urnit pământul din loc! Din fiecare sămânţă semănată de acest grup de sfinţi a rodit de atunci un palmier, iar izvorul izbucnit din stâncă sub atingerea toiagului lui Moise azi poartă şlepuri încărcate.

Lucrau făcând din noapte zi şi nu primeau pentru munca lor nici plată, nici glorie.

Adunări naţionale, comitate, insurecţii, societăţi ştiinţifice – toate la un loc n-au pus în mişcare ţara ca acest pumn de oameni cu nume sfinţit.

Ce pietricele le stăteau în cale! Azi par doar pietre, dar atunci erau nişte stânci înalte cât Chimborazo!

Redactorul era în acelaşi timp şi corector, iar Kálmán nu numai că scria nuvele şi eseuri pe teme de estetică, dar mai şi lipea plicurile cu pap, ajutat de jupân Tseresnyés, şi scria pe ele adresa. Plus că-şi asumase şi răspunderea pentru eventualul deficit al gazetei.

Asta era *hic Rhodus, hic salta!*[82]

Făcând bilanţul primului an, tipograful le dezvălui o

[82] Proverb latin: „Aici e Rhodos, aici să sari”, adică, a sosit momentul greu, acum să vedem ce poţi.

surpriză: nu numai că n-a rămas nici un beneficiu, dar îi mai sunt şi datori cu o sută de florini în cap, apăruţi printr-o scăpare din bugetul preliminar; după cum se ştie, dacă înălţimea sa cenzorul taie ceva din gazetă, e nevoie să se culeagă material suplimentar şi asta într-un an ajunge la o sută de florini. La cheltuielile pricinuite de cenzură nu s-au gândit poeţii nepractici!

Iar acum această sumă grevează întreprinderea.

Tipograful îşi primeşte suta de florini din noile abonamente, dar încasările pe primul trimestru vor fi cu atât mai mici; iar numărul abonamentelor în loc să crească, a scăzut cu zece la sută, din cauză că a fost o toamnă ploioasă şi a mucegăit porumbul. S-ar mai putea descurca încă un an, ar mai scoate-o cumva la capăt, dar apoi va fi de rău. Şi nu numai rău, dar şi ruşine.

Pe Kálmán îl supără foarte tare această pierdere; îi era dator şi jupânului Tseresnyés cu plata pentru trimestrul din urmă şi începuse să înveţe că o fi poetul mai inspirat la scris când flămânzeşte şi-i e frig, dar dacă e apăsat şi de povara datoriilor şi ştie că preţul fiecărui rând scris de-acum înainte pe hârtia albă îl datorează deja de mult cuiva, asta-i paralizează mâna.

Jupân Tseresnyés păru să ghicească motivul frământărilor lui Kálmán.

Într-o zi îi spuse:

— Bravo, domnule, dumneata uiţi cu totul ce-ai învăţat... Mă refer la pictură. Aş putea să te rog să mă pictezi contra unui onorariu corespunzător?

Kálmán primi propunerea cu un zâmbet; tocmai se plictisise de atâta scris. Este o boală specifică a acelora care se ocupă încontinuu cu literatura; din când în când omului i se face silă de litere, îl dezgustă cerneala şi n-ar fi în stare să scrie o frază nici măcar pentru a-şi salva viaţa, nici dacă fiecare rând ar fi plătit cu aur. În asemenea cazuri orice efort e inutil, pana nu reuşeşte să scrie nici un cuvânt, sau dacă da, omul se supără atât de tare, că-l şterge pe loc.

Tocmai într-o asemenea zi de ură împotriva scrisului

(care intervine la toţi scriitorii, chiar şi la cei obişnuiţi cu munca neîntreruptă, ca mâncătorii de arsenic cu doza lor de otravă), apăru jupân Tseresnyés cu propunerea lui.

— Ai dreptate, meştere, zise Kálmán, chiar azi cumpăr pânză şi culori, să încercăm şi altă meserie.

Şi cu această ocazie, Kálmán constată că e foarte bine ca omul să cunoască două meserii. Ziua poate să picteze, noaptea să scrie. În timp ce pictează, se odihneşte de pe urma scrisului; iar când scrie, se odihneşte de pictură. Deci se odihneşte întruna! În timp ce pictează îi revine cheful de scris, iar în timp ce scrie, îi revine cheful de pictură. Deci chefuieşte întruna!

Portretul jupânului Tseresnyés reuşi de minune. În dolmanul lui cu bumbi de argint, părea că vorbeşte. Când Kálmán ieşi din cameră, bătrâna servitoare se strecură să vadă pe furiş tabloul şi sărută chipul îndrăgit; sigur că i s-a lipit de gură o parte din vopsea, pentru că tabloul mai era umed. Nu-i nimic! Kálmán corectă pe loc urmele sărutului.

Când portretul fu gata, jupân Tseresnyés zise:

— Deci un trimestru e achitat.

Prin asta înţelegea cei douăzeci de florini datoraţi.

— Nu-i un câştig rău, zise Kálmán, pe lângă asta se poate face uşor literatură.

— Aşa va fi, îl încredinţă jupân Tseresnyés. Şi atârnă îndată portretul în atelier, ca toţi cei ce-şi comandă cizme să-l vadă şi să le vină cheful de a fi pictaţi.

Numai că foarte mulţi oameni au nevoie de cizme, dar n-au nevoie de tablouri. Şi maestrul care lucra în odăiţa din spate nu prea avea comenzi.

Într-o zi se prinse totuşi un peşte în nadă. Era Wastl, care, venind să-şi comande cizme la jupân Tseresnyés, văzu tabloul. Ehei, i-a plăcut foarte mult!

— Cât a costat?

Jupân Tseresnyés minţi că a costat cincizeci de florini. Minciuna în scopuri nobile este îngăduită.

Iar Wastl era omul care-şi putea permite un asemenea

lux. Se însurase cu o băcănească văduvă şi avea de-acum casă cu etaj. Dar jupân Tseresnyés, cunoscându-l pe Wastl de când acesta era doar ucenic de cârnăţar, îl striga şi acum „mă Wastli”, în timp ce acesta îi spunea „nene maistore” şi pe nimeni din oraş nu respecta mai mult decât pe jupân Tseresnyés.

Deci, în privinţa celor cincizeci de florini, Wastl zise că nici nu-i mult.

— Unde-i pictorul ăla?

Jupân Tseresnyés lăsă îndată calapoadele şi uneltele şi, ţinându-l pe Wastl de şnurul mundirului, îl duse prin bucătărie în cealaltă cameră, unde-şi instalase Kálmán atelierul, şi-şi prezentă astfel prada:

— Iată clientul! Hei, Wastli, pe cine vrei să picteze? Pe tine sau pe nevastă-ta?

Wastl zâmbi mulţumit de sine.

— Acu’ doar pe mine. Nevastă-mea a mai fost pictată când era mai tânără. Nu-mi pare rău să dau cincizeci de florini pentru mine.

Lui Kálmán îi sună plăcut acest cuvânt (acoperirea unei jumătăţi din deficit).

— Dar eu vreau să fiu pictat întreg, auziţi, domnule, aşa cum stau în picioare.

— Nu te teme, te pictează domnul acesta în întregime, până şi cizmele cu pinteni şi mundirul cu fireturi.

— Ba nu, aş prefera să mă picteze fără mundir şi fără cizme cu pinteni.

— Ce naiba? – zise uimit jupân Tseresnyés. Numai în cămaşă şi izmene?

— Ba fără ele; numai cu o cunună de foi de viţă împrejur, pe unde trebuie.

— Bă, Wastli, glumeşti.

— Ba eu nu!

Jupân Tseresnyés nu-l întrebă a doua oară dacă glumeşte cumva, pentru că-i venea să-l pocnească, ci se întoarse spre Kálmán.

— Dar se obişnuieşte nebunia asta?

— O, da, îl linişti Kálmán; ba mai mult, în străinătate plătesc pictorii ca să poată picta nuduri herculeene atât de frumos dezvoltate. Ar fi un adevărat studiu.

Jupân Tseresnyés clătină din cap.

— Dar la ce-ţi trebuie un tablou atât de monstruos, Wastli? Nevastă-ta o să-l arunce din cameră.

— Păi, nu-l duc în cameră.

— Dar unde, îl ascunzi în pod?

— Cum să-l ascund în pod?! Magazinul nostru de delicatese se cheamă „La omul sălbatic” şi-mi trebuie un tablou ca firmă, să se minuneze toată lumea de pe stradă de mine.

Lui jupân Tseresnyés îi sări ţandăra, auzind această imensă neobrăzare.

— Ce? Adică tu crezi că domnul e zugrav de firme? Azi un leu roşu, mâine un elefant alb, poimâine pe tine ca om sălbatic? Norocul tău că n-am calapodul aici, te-aş învăţa eu ce-i respectul. Şterge-o de aici, pleacă, să nu te mai văd în casa mea!

Supărat foc, jupân Tseresnyés îl luă cu amândouă mâinile de guler pe Wastl şi-l împinse în curte. Malacul doar râdea şi se ruga de el.

— Dar măcar să-mi dai cizmele pentru care am venit, nene maistore.

— Nu-ţi mai dau nici cizme, dacă eşti om sălbatic, umblă desculţ!

Jupân Tseresnyés se întoarse indignat la Kálmán.

— Ce om prost crescut! Şi am mai şi stat de vorbă cu el.

— Păcat că l-ai gonit, zise Kálmán, ar fi adus nişte bani în casă şi munca tot muncă e.

— Ei, un artist n-are voie să coboare sub un anumit nivel!

— Dar chiar dumneata ai spus că nu se va alege nimic din noi atâta timp cât ne ruşinăm de şorţul de piele.

Această aducere aminte îl încurcă atât de tare pe jupân Tseresnyés, că trebui să dea glas celor mai tainice gânduri.

— Adevărat, aşa am spus. Nu trebuie să ne fie ruşine de

şorţul de piele şi de orice altă muncă cinstită, nouă, celorlalţi. Dar dumneata nu faci parte din categoria noastră. Când regele Abdolonymus a trebuit să apuce coarnele plugului, a fost o ruşine pentru toată ţara. Când regelui Dobzse László nu i s-a dat carne pe credit la măcelărie, a fost o înjosire pentru întreaga Ungarie. Dacă dumneata te umileşti, suntem umiliţi noi toţi cei care te respectăm, te admirăm, şi eu prefer să lucrez două ore în plus pe zi decât să mă batjocorească invidioşii: „Iată unde-aţi ajuns, marele vostru om pictează firme!” Nu, asta nu permit. Cunosc eu o ocupaţie mai demnă de dumneata. Există aici un negustor de artă care face comerţ şi cu tablouri. Pictează dumneata peisaje. Pe acelea le cumpără precis cunoscutul meu. Există burghezi bogaţi, cărora le place să aibă în casă peisaje frumoase, aşa că tablourile vor avea căutare.

Kálmán se lăsă convins de cizmar să picteze peisaje.

Puse pe pânză două lucrări minunate: una reprezenta o câmpie întinsă, cu un cer curat, senin, de vară, în depărtare o fântână cu cumpănă, în centru o casă scundă, cu ferestrele acoperite de ghivece cu flori, sub streaşină pănuşe de porumb, în fereastra podului ghirlande de ardei, în faţa casei o căruţă ţărănească gata de drum; tot tabloul e scăldat într-o căldură binecuvântată, ca vraja unei după-amieze liniştite de vară în pustă. Al doilea tablou reprezenta, tot pusta, dar noaptea. În fundal casa ţărănească întunecată, doar cu o candelă arzând la geam; în şopron sunt culcaţi trei bărbaţi, la picioarele lor un dulău, un nor negru, cu margini argintii, acoperă luna şi în depărtare meandrele Tisei strălucesc şi se reflectă în zarea ceţoasă.

Kálmán era mulţumit de cele două lucrări. Jupân Tseresnyés spuse că sunt minunate, dar, amintindu-şi de cizmarul lui Apelles, nu vorbi despre marele neajuns al tablourilor: că publicul nu le înţelege.

Le luă totuşi, acoperindu-le cu pelerina, şi le duse la negustorul de artă.

Hei, dar ce supărat le-a adus înapoi:

— Nu se pricep oamenii de azi la asemenea tablouri! zise, în timp ce despacheta cu grijă din năframă lucrările de preţ. Neghiobul de negustor a râs când le-a văzut. Cum că asta ce-i? Un câmp gol, fără nimic, nici măcar o tufă? Păi ăsta vrea să fie peisaj! Dacă cineva vrea să picteze un peisaj, acolo trebuie să fie stânci, copaci cu frunze verzi, galbene şi roşii, cascade în care se scaldă nimfe golaşe, pe vârful muntelui o cetate de pe timpuri, iar turnul cetăţii să aibă un orologiu unde să se poată monta un ceas adevărat, care bate şi cântă. Pentru aşa ceva se pot găsi cumpărători. Iar dacă vrea cineva să picteze peisaje nocturne, atunci să nu facă economie de efecte, luna să strălucească din plin, să fulgere printre nori, în fundal să fie o casă în flăcări, la lumina cărora să se vadă vreo luptă ucigaşă. Asta s-ar cumpăra, poate. Dar dacă vrei să primeşti pe loc muncă plătită, are negustorul tot felul de tablouri anoste, el zice că din şcoala flamandă, Magdalene cu bonetă olandeză şi Pilaţi din Pont. Pe acelea le dă la copiat, dar trebuie lucrat la el, ca să nu vadă nimeni, pentru că apoi le agaţă în afumătoarea de cârnaţi şi când sunt bine afumate, le vinde magnaţilor maghiari, colecţionari de antichităţi... O asemenea muncă se poate găsi imediat.

Kálmán trânti pensula de pământ şi-i spuse jupânului Tseresnyés:

— Jupâne! Aş putea să învăţ meseria de cizmar? Mă angajez ucenic la dumneata!...

Jupân Tseresnyés clătină grav din cap la această izbucnire. Nu-i plăcea ca meseria lui să fie considerată drept ultim refugiu. E o ştiinţă frumoasă pentru cine se pricepe!

— Ba să rămânem fiecare la meşteşugul nostru. Nu-i timpul pierdut. Aşteptăm iarmarocul. În ce priveşte cizmele, acuşi vine vremea lor, în curând va fi târgul de la Szolnok: am cincizeci de perechi gata agăţate în cămară, dau o fugă cu ele la Szolnok, vom avea bani destui. Şi dacă voi avea eu, vei avea şi dumneata; ai să-mi dai înapoi când voi avea

mai mare nevoie. O dată îl ajută cizmarul pe artist, altă dată artistul pe cizmar. Nu-i bine aşa?

Kálmán strânse palma aspră a bunului bătrân, apoi puse din nou mâna pe creion ca să schiţeze un peisaj bun pentru un ceas cu muzică. În timp ce picta, îşi compuse în cap povestirea pe care o va scrie la noapte pentru revistă. Eh, revista aceasta nu prea voia să înflorească. Toţi o lăudau. Recunoşteau că sunt în ea lucruri minunate, idei măreţe; dar nu se abonau. Colegii, care puneau în ea atâta geniu, atâta studiu, atâtea iniţiative îndrăzneţe, lucrau toţi gratuit, smulgându-şi timp din orele de muncă plătită sau din odihna nopţilor. Trimestrul se apropia de sfârşit şi iar se înălţa înfricoşător la orizont deficitul: o sută nu ştiu câţi florini, un adevărat munte! De unde să facă rost de ei? Kálmán se tot gândea la asta.

— Nu-ţi mai încreţi fruntea. Acuşi vine târgul din Szolnok; totul va fi bine!

Dar cu trei zile înainte de târg, tocmai când dădea bătrânei servitoare cizmele agăţate în cămară, ca ea să le aşeze cu pricepere în lada cea mare pentru târg, scaunul şubred de paie alunecă, jupân Tseresnyés căzu şi-şi scrânti glezna.

Bărbierul, care-i puse piciorul la loc, zise că e o luxaţie periculoasă: o săptămână n-are voie să se ridice din pat şi trei săptămâni nu poate sta în picioare.

— Adio, târg din Szolnok, suspină jupân Tseresnyés cu resemnare stoică.

Această lovitură le încurcă toate socotelile.

Ce folos de grămada de cizme din cămară, dacă nu pot fi duse la târg! În Pesta toată lumea poartă pantofi, aici nu se cumpără cizmele acestea cu carâmb încreţit, cu talpă groasă şi vârf lung, ascuţit; şi altcuiva nu i se poate încredinţa această marfă scumpă. Aşa că târgul din Szolnok avu loc fără prezenţa cizmelor lui jupân Tseresnyés.

Şi necazurile se ţinură lanţ: într-o bună zi, bătrâna servitoare anunţă că şi ultima calfă şi-a luat cartea de ambulant, pentru că nu-i ajunge mâncarea; a doua zi

anunţă că domnul Kálmán nu mai vrea să bea cafea neagră după prânz, zice că nu-i face bine la plămâni. Deşi zău că numai asta-l mai ţine, pentru că abia mănâncă.

Asta îl făcu pe jupân Tseresnyés şi mai amărât de şederea în pat. Mârâi puternic, dar nu spuse nici un cuvânt.

— Deşi, continuă bătrâna servitoare, chiar azi l-am văzut pe domnu' Béni, cu căpăţâna lui mare, plimbându-se în pădurice în trăsura lui cu doi suri rotaţi.

La care jupân Tseresnyés răspunse:

— Puteai să-l vezi pe domnul Béni cu trăsura; dar nu era nevoie de cuvântul *deşi* la început. Pentru că e o conjuncţie şi între caii domnului Béni şi cafeaua neagră a domnului Kálmán nu există nici o legătură. Mai bine deschide dulapul, scoate dolmanul meu cu bumbi de argint, du-l la amanet, când mă ridic din pat am să-l răscumpăr, iar domnul Kálmán să-şi primească după fiecare prânz cafeaua neagră, pentru că are nevoie de ea.

Bătrâna servitoare luă dolmanul cu bumbi de argint, îl scoase pe o uşă şi-l readuse pe cealaltă; cum să-l amaneteze? Mai avea ea câţiva florini economisiţi, îi folosi pentru ca nici gazda, nici musafirul să nu simtă vreo strâmtorare.

Gazda nici nu observă, dar poetul e bănuitor, vizionar, necromant. Într-o dimineaţă Kálmán îşi spuse: mă duc să pictez firma aceea.

Oricât s-ar supăra jupân Tseresnyés, el îl va căuta pe omul sălbatic. Ar fi bizar din partea unui artist, dacă tot duce o viaţă democratică, să mai şi aleagă subiectele, când i se oferă cincizeci de florini.

Deci să căutăm insula Fiji.

Dar trebui să constate că în timp ce el tărăgăna lucrurile, un Magellan mai norocos a descoperit deja insula Fiji şi în faţa băcăniei lui Wastl trecătorii sunt speriaţi de un uriaş om sălbatic, atât de mare cât încape pe o pânză de un stânjen şi jumătate, pe care cineva n-a pregetat să mâzgălească vopsele în valoare de cinci florini. E adevărat

că omul sălbatic avea degetele mari de la picioare în afară, nu înăuntru, cum e normal; dar tocmai asta-i calitatea omului sălbatic!

Deci şi ultima speranţă a lui Kálmán s-a dus pe apa sâmbetei. Se întoarse posomorât. Cum poate un sălbatic, până şi pictat, să-l deprime pe om!

Hoinări mai departe pe stradă, cu mâinile în buzunarele goale, începând să simtă starea omului care nu mai e decât un vagabond, o zdreanţă!

Care n-are nimic, decât zdrenţele de pe el!

Înăuntrul său, sub zdrenţe, are comori, are o flacără în inimă, şi-a încărcat creierul cu studii, are arta în vârful degetelor, şi totuşi e o zdreanţă! Nimic, decât o zdreanţă!

Nimeni nu vede comorile, geniul, ştiinţa, arta, ci doar exteriorul: zdreanţă...

Jupân Tseresnyés, parcă ar fi simţit ce-l frământă pe Kálmán, se agita neliniştit în culcuş.

— Eu mă scol... mormăi el enervat. Nu mai stau în pat. Nu mai am nimic la picior. O să umblu cu cârjă.

Nu se lăsă convins să renunţe şi ieşi şontâcăind din cămăruţa lui să vadă ce se întâmplă în atelier.

Ehei, triste lucruri văzu acolo; în timp ce era bolnav, dispăruseră toate calfele, rămăsese doar ucenicul. Lasă, că se întorc ei, se consolă meşterul. Dar şi uşa atelierului e închisă. Nici clienţi nu mai vin.

Ba uite că vin! Chiar acum bate cineva la uşă. Deschide, copile. O fi vreun ţânc neastâmpărat care bate la uşă şi fuge...

Ba nu-i nici un ţânc neastâmpărat, ci însuşi jupân Tóth Máté, care intră în atelier dându-şi pe ceafă pălăria prăfuită de pe fruntea plină de sudoare.

— Bună ziua, jupân meştere! – salută cu obişnuita lui voie bună ţăranul. N-ai venit la târgul din Szolnok...

— Păi nu. Taman atunci mi-am scrântit nemernicul ăsta de picior. Mai bine s-ar fi rupt, dar o săptămână mai târziu.

— Dar acum nu mai ai nimic, nu-i aşa? Poţi umbla cu el?

Poţi să-ţi tragi şi cizma pe el.

— Asta da, chiar şi cincizeci de perechi, toate mi-au rămas pe cap, dacă nu le-am putut duce la târg.

— Păi, asta-i bine. Tocmai de aceea am venit la dumneata, jupân meştere, dacă n-ai adus cizmele, păi am venit eu după ele; le iau pe toate; îmi trebuie pentru mulţimea de slugi.

— Ce spui? – zise uluit jupân Tseresnyés. Deci mata, jupân Tóth, dacă nu m-ai găsit la târgul din Szolnok, n-ai luat cizme de la altul?

— Păi cum să fi luat? Când de treizeci de ani umblu în cizmele matale, şi slugile la fel! Păi m-ar blestema toţi argaţii dacă n-ar purta cizme făcute de jupân Tseresnyés, iar eu aş şchiopăta în cizmele făcute de altul. Nu toată lumea se pricepe! E ştiinţă mare asta: cum să vie cizma ca turnată pe picior, şi omul să poată umbla toată ziua cu ea fără s-o simtă. Se zice că o cizmă e doar o cizmă! Cum o să fie aşa? Pentru mine o cizmă nu-i cizmă dacă trebuie pusă în fiecare zi pe şanuri; dacă mă strânge la călcâi, sau cuiele ies prin ştaif, sau se îndoaie talpa, de umbli ca mâţa pe coji de nucă, ba se mai strâmbă şi tocul până la urmă; când se udă, se rupe, şi dacă vrea cineva să nu facă bătături, le agaţă pe băţ şi le poartă pe umăr. Pentru mine o cizmă ca asta nu-i cizmă şi cizmarul care face asemenea încălţări mai bine se ducea la seminar şi devenea canonic. Eu, şi dacă aş sta în America, tot de la dumneata mi-aş cumpăra cizmele, pentru că sunt cele mai bune din lume!

Această disertaţie cizmografică ridică foarte mult moralul jupânului Tseresnyés. Tot ce-a spus e adevărat. Jupân Tóth mai avea şi alt motiv să vină la Pesta, trebuia să transporte la un negustor vreo trei sute de chintale de lânică pe care luase şi banii; dar ăsta-i un lucru secundar, importante sunt cizmele.

Jupân Tseresnyés luă deci cheia şi porni şchiopătând spre cămară. Dracu’ şchiopăta! Uitase cu totul de asta, nu mai avea nimic la picior. Cum l-a înnebunit bărbierul! L-ar fi pus

să umble şi-n cârje!

Jupân Tóth îşi chemă vizitiii din stradă şi-i puse să care cizmele cumpărate din cămară la căruţe. Apoi acceptă să intre la un pahar de palincă în odaia curată, unde va şi plăti cu această ocazie.

Jupân Tseresnyés îl anunţă că acum camera curată e închiriată unui tânăr domn; dar acela momentan nu-i acasă, aşa că pot să intre: de altfel e un om tare cumsecade.

Dar cum intră jupân Tóth Máté în odaia curată şi zări cele două peisaje agăţate pe pereţi, arătă uimit spre unul din ele:

— Ia te uită! Păi asta-i casa mea!

— Asta să fie casa jupânului Tóth?

— Asta zău! Şi caii de colo sunt caii mei şi copilul din vârful carului e fiul meu. Dar celălalt tablou?

— Ei, doar nu-i recunoaşteţi, jupâne Tóth, şi pe oamenii care dorm în şopron?

— Poate că-i recunosc şi pe ei... Dar cine a zugrăvit tablourile astea?

— Chiriaşul meu. Degeaba ţi-aş spune numele, că nu-l cunoşti, jupâne Tóth.

Jupân Tóth Máté clipi şmechereşte cu un ochi.

— Bine, dacă nu, nu; nu-l cunosc... Şi în ce scop sunt pictate tablourile astea?

— Păi în ce alt scop decât să le cumpere cineva.

— Înţeleg că aş putea să le cumpăr şi eu, ca oricare altul? Ia te uită, până şi pisica tărcată e acolo în cerdac!

— Sigur că poţi să le cumperi, jupâne Tóth; dacă plăteşti preţul.

— Şi cât să fie preţul?

— Mai nimic, o sută de florini.

— Nici nu-i mult. Dau banii. Hei, ce s-o bucura maica.

Jupân Tseresnyés nu voia să-şi creadă ochilor şi urechilor. Jupân Tóth Máté n-a dat în viaţa lui măcar un pitac pentru ceva nefolositor, iar acum nu i se pare mult să plătească o sută de florini pentru două tablouri.

Dar nici nu o sută, ci două scoase jupân Tóth din pungă.

— Eu am spus numai o sută, ezită meşterul.

— Păi, da: o sută bucata, două sute amândouă; şi eu le iau pe amândouă, numai dacă-s de vânzare, fireşte. Eu pe pictorul ăsta nu-l cunosc, dar casa mi-o recunosc; iată banii: cele două tablouri sunt ale mele.

Jupân Tseresnyés se convinse că nu e glumă.

— Dar atunci, jupâne Tóth, trebuie să faci cunoştinţă cu pictorul; rămâi la prânz aici, până atunci se întoarce şi el.

Jupân Tóth nu se lăsă mult rugat: rămâne; tot e ceva greşit într-unul din tablouri, şi asta trebuie să i-o spună pictorului.

(„Tii, şi ăsta-i cizmarul lui Apelles!” se gândi în sinea lui jupân Tseresnyés.)

— Dar ce-o fi greşit în tabloul ăsta?

— Ei, asta dumneata n-o pricepi, meştere, răspunse jupân Tóth zâmbind parşiv. Pentru că dumneata eşti doar cizmar. Dar pictorul o să înţeleagă. Greşeala e că în tabloul ăsta uşa casei mele e închisă. Asta vreau să-i spun pictorului, că uşa acestei case nu-i închisă... Pictorul o să înţeleagă.

Deci jupân Tseresnyés îşi pofti musafirul să ia loc, să aştepte prânzul şi venirea pictorului. Ca să nu se plictisească şi să le fie aşteptarea mai uşoară, jupân Tóth puse să i se aducă din căruţă desaga şi plosca. În desagă era şuncă şi pâine albă, în ploscă vin roşu. Bune să-ţi mai îmblânzeşti foamea înainte de masă, Se şi puseră amândoi pe mâncat.

Între timp jupân Tóth Máté examină amănunţit tot ce găsi în cameră: şevaletul, paleta, pensulele cu coadă lungă. Cu greu îl convinse jupân Tseresnyés să nu guste vopselele de ulei de pe paletă; trebuie să fie gustoase unse pe pâine; sigur că nu le-ar fi gustat, voia doar să-l hărţuiască pe meşter. Deodată i se opriră ochii pe un pachet mare de tipărituri, îngrămădit într-un colţ.

— Da’ ce Dumnezeu o fi alea multe de colo?

— Păi chiriaşul meu nu este numai pictor, ci şi scriitor,

editează o revistă din care s-au tipărit mai multe exemplare decât trebuia, şi ce-a rămas e aici.

— Şi ce se va întâmpla cu ele?

— Poate le cumpără cu toptanul negustorul de caşcaval.

— Dar ce cuprinde tipăritura asta?

Jupân Tseresnyés profită de întrebare, trase un exemplar din grămada de tipărituri, îşi puse ochelarii şi începu să-i citească jupânului Tóth ba una, ba alta.

Jupânului Tóth Máté îi plăceau care mai de care. Îi plăcea că poeziile sunt atât de frumoase că le pricepe oricine, iar proza e atât de frumoasă, de parcă ar fi poezie. Câte lucruri noi, câte învăţăminte! Le-ar asculta de dimineaţă până seară.

Iar jupân Tseresnyés era gata să continue lectura până seara.

Oricum, trecuse ora prânzului şi Kálmán încă nu venise acasă; dar pentru nimic în lume n-ar fi permis nici gazda, nici oaspetele, nici bucătăreasa, să se servească supa înainte de întoarcerea lui; trebuie aşteptat cu prânzul, chiar dacă se strică toată mâncarea.

Şi timpul trecea. Când gazda, când oaspetele, mai tăiau câte o felie de şuncă. Dacă unul lăsa revista din mână, o lua celălalt şi citea din ea; jupân Tóth era din ce în ce mai încântat de poezii.

Până la urmă terminară pâinea şi şunca, plosca se goli; gazda şi oaspetele băgară de seamă că s-a înserat. Iar ei s-au săturat fără să fi luat masa.

Atunci jupân Tóth Máté se ridică.

— Nu-l mai pot aştepta pe chiriaşul matale, probabil că a rămas să prânzească în altă parte. Iar eu trebuie să pornesc încă astăzi cu căruţele; dar să-ţi spun ceva. Cât costă un exemplar din foaia asta?

— Păi, patru florini.

— Numai? Atunci eu cumpăr toată grămada asta de hârtii cu patru florini bucata şi le duc acasă. Sunt lucruri tare frumoase în ea.

— Da, însă ce faci, jupâne Tóth, cu patruzeci de

exemplare de revistă, în care se repetă de patruzeci de ori acelaşi lucru?

— Nici o grijă! Ţăranul e şiret! Ştii, meştere, casa mea e la drumul mare, trec pe la mine cam o sută de domni în fiecare an, vin să tragă la mine de parcă aş fi hangiu; îi găzduiesc din toată inima şi când pleacă ar vrea să ştie cât îmi datorează. Nimic, răspund eu. V-am găzduit din ospitalitate ungurească. Dar de-acuma, fiecărui om care trage la mine, la întrebarea cât are de plată, îi voi băga în mână un exemplar din tipăritura asta: iată domnule, dă-mi patru florini pentru asta şi Dumnezeu să te aibă în pază. Le dau pe toate, în afară de unul, pe care-l ţin pentru mine: serile o să mi-l citească fiică-mea.

Jupân Tseresnyés nu putea obiecta împotriva acestui sistem practic de a vâna abonaţi; de aceea luă cu conştiinţa curată de la jupân Tóth Máté preţul celor patruzeci de exemplare şi puse să fie cărat pachetul la căruţă.

Iar în sinea lui îşi zicea că se apropie sfârşitul lumii; niciodată n-a cheltuit jupân Tóth Máté pe tipărituri mai mult de cinci pitaci pentru vreun calendar, şi acum cumpără hârtie cu căruţa.

Kálmán tot nu venise acasă.

Jupân Tóth Máté se mai întoarse o dată la meşter.

— Meştere, nu uita să-i spui pictorului de greşeala din tablou: că uşa casei mele e deschisă, zău aşa! Dar stai, că mai am o vorbă. Am vândut lâna cu şase sute de florini mai scump decât mi-a zis nevastă-mea. Banii ăştia îi las aici şi-i mai comand un tablou pictorului ăstuia. Eu unul habar n-am cine-o fi el, nici nu bănuiesc, dar un pictor ca el e tare şmecher. Ghiceşte tot. Aşa că pentru cei şase sute de florini să-mi picteze pictorul casa mea pe dinăuntru; aşa cum stăm în cameră la masă: nevastă-mea şi cu mine, feciorul meu cel mare şi fata mea mai mare şi băiatul cel mic şi fetiţa; apoi să se picteze şi pe el pictorul, la masă; ştie el. Va fi un tablou tare ciudat, dar spune-i aşa, o să înţeleagă el.

Până şi ochelarii jupânului Tseresnyés erau uimiţi de grămada de bani din mână şi de cele încredinţate. Se apropie sfârşitul mileniului! Vine Judecata de apoi! Ţăranul bogat devine Mecena; cel care n-a avut niciodată grija cărţilor şi a tablourilor preia grijile lui Kálmán.

Aşa le-a rânduit Dumnezeu cel Atotputernic, ale cărui căi sunt de nepătruns.

Numai de-ar veni acasă domnul Jenöy.

Prânzul s-a stricat de tot, bucătăreasa degeaba aleargă la poartă să-i pândească sosirea; acesta nu vine.

Pribegeşte în pustiu. Ce deşert imens este un mare oraş! A cutreierat toate străzile. Toate sunt pustii, pline cu oameni care nu-l mai cunosc.

Trece prin faţă palatului unde a locuit frumoasa cu chip de madonă. Poate mai stă şi acum acolo. Prin fereastră se aude sunetul pianului; poate cântă chiar ea. Ce pustietate e acolo pentru el!

Trece prin faţa casei unde locuieşte frumoasa doamnă pentru care palpitase atât de tare cândva inima lui; din fereastră atârnă lujere mlădii de flori. Ce pustietate!

Se târăşte prin faţa casei unde a fost cândva mare domn; unde dădea serate strălucite; acum poarta e închisă, obloanele la fel; acolo locuieşte bunică-sa; ce pustietate!

Trece prin faţa cafenelelor unde tineretul înfocat îi asculta cândva cuvântările însufleţite. Acum sunt ocupate de o nouă generaţie, care aduce omagii potentaţilor. Ce pustietate.

Ocoleşte teatrul strălucitor, cândva martor al victoriilor lui, pe zidul căruia se mai vede o urmă îngălbenită a unui afiş al teatrului maghiar, acoperit de afişe noi. Ce pustietate!

Se târăşte pe malul Dunării şi priveşte dincolo, spre Buda, unde cândva a fost primit de cel mai mare dintre toţi nobilii. Ce pustietate!

Şi în această pustietate el cutreieră singur, e *singurul străin:* scriitorul maghiar, artistul maghiar.

Seara târziu se întoarce pe străduţa unde locuieşte. Nu-şi

aduce aminte dacă e dimineaţă sau după-amiază, doar întunericul îi spune că e seară.

Poarta e încuiată, se închide devreme; doar uşa atelierului mai e deschisă, de acolo răzbate o rază subţire de lumină.

Kálmán se apropie pe furiş de uşă, ca unul care ştie că nu mai e decât o zdreanţă.

Pândeşte şi trage cu urechea.

În mijlocul atelierului, cizmarul şade lângă buşteanul de lucru; dar n-are în faţă lucrul, ci cartea de psalmi.

Cu chipul luminat de evlavie, cântă încetişor:

— Îl iubesc şi-l binecuvântez pe Domnul! Căci mi-a ascultat rugăciunea... De aceea îl voi iubi pe veci!...

PROBLEME ELECTORALE ŞI PROBLEME DE FAMILIE

La noi nu se va mira nimeni că asemenea elemente eterogene sunt amintite în acelaşi rând. Mai ales în vremurile de demult erau adeseori strâns legate.

În comitatul **, al cărui prefect era Decséry, nu existase niciodată un partid conservator. Tocmai de aceea, pentru că nu exista opoziţie, adunările forurilor nobiliare se desfăşurau în linişte, consultările aveau loc într-o atmosferă calmă, iar deciziile erau formulate pe un ton cuviincios. Singur prefectul reprezenta în şedinţe partidul de guvernământ, dar ca preşedinte, nu putea să se ia la harţă cu toată adunarea, iar dacă o făcea, stilul său aparte reuşea să înveselească pe toată lumea. De altfel era un prefect foarte de treabă.

La un moment dat însă, la cancelaria din Viena s-a hotărât că în toate comitatele unde încă nu este partid conservator, trebuie înfiinţat: de aceea există prefecţi pe lume, ca să facă acest lucru.

Această sarcină îi revenea şi lui Decséry, pricinuindu-i mare bătaie de cap. De unde să scoată conservatori în comitatul **? Măcar de i-ar fi trimis sămânţă. Deşi dacă nu reuşeşte, comitatul lui e ameninţat cu sosirea comisarului regal.

Un aliat foarte puternic în acest scop i-ar putea fi ginerele, Bálvándy, pe care contase direct când îi dăduse fata de nevastă; dar din cauza ghinionului de la Paris se întâmplase tocmai contrariul. Faptul că bogaţii nababi ai familiei Decséry tergiversaseră atât de mult răscumpărarea lui din închisoarea datornicilor, până când el se adresase

direct frumoasei prigonitoare şi-şi obţinuse de la ea libertatea, determinase două mari necazuri: o problemă de familie şi un pericol politic.

Necazul de familie mai treacă-meargă; faptul că după eliberare Bálvándy îşi exprimase în fel şi chip recunoştinţa faţă de doamna Csollán, că se grăbise să-i plătească nu numai banii, ci şi alte datorii, nu de natură financiară, şi că se străduise s-o ajute pe frumoasa văduvă de paie, mai mult decât pe propria-i nevastă, să-l uite pe Kálmán; într-adevăr, este destul de neplăcut pentru contesa Dorothea, dar, la urma urmei, asta-i problema ei personală; mai grav este că din cauza acestei omisiuni, Bálvándy se supărase atât de tare pe familia Decséry, că nu-şi mai vizitase de-atunci soacra şi socrul, cu prefectul se întâlnea doar la adunările comitatului, şi acolo numai pentru ca să fie *malleus* pentru magnat.

Malleus, în limba latină, înseamnă *ciocan.* Iar lângă masa verde este numele unui orator de mare rang, sau foarte deştept, sau extrem de brutal, care-şi găseşte vocaţia în a face bucăţele o altă celebritate de acelaşi nivel; când vorbeşte inamicul lui, se grăbeşte să se înscrie la cuvânt imediat după el şi, cu toate mijloacele retoricii, îl zdrobeşte pe *antevorbitor.* De aici titulatura de *ciocan.*

Iar Bálvándy avea o triplă vocaţie pentru acest rol, fiind şi de rang mare, şi deştept, şi brutal.

Asta nu-i era pe plac prefectului. O dată, după şedinţă, îi şi spuse ginerelui său că nu se cuvine ca oameni atât de strâns legaţi prin rudenie să se poarte atât de urât unii cu alţii; la care Bálvándy îi răspunse: *Kein Bruder in der Politik!*[83]

Oricum ar fi, trebuie înfiinţat partidul conservator în comitatul **.

Şi *oricum* este posibil. Există acolo o turmă de prelaţi, câţiva intendenţi ai magnaţilor, unii notari care nu se

[83] Expresie germană corespunzând zicalei româneşti „Frate, frate, dar brânza-i pe bani”.

înţeleg cu comunele lor, o grămadă de tineri carierişti; poate şi puţină vanitate rănită ar avea o oarecare influenţă şi, în fine, pot fi aduşi din alte comitate prieteni credincioşi, posesori de avere imobilă în acest comitat, să-şi facă datoria pe terenul treburilor publice. Din asemenea elemente se poate alcătui, dacă nu o tabără, dar măcar o falangă care, cu ocazia fiecărei şedinţe, să aibă plăcerea nebună de a primi în cap toate ocările din partea întregului comitat.

Datorită acestui demers, se întâmplă ca şi domnul Jenöy Beniamin să fie avertizat că instalarea lui ca *maioresco* s-a bucurat de aprobare în sferele înalte nu ca să stea acasă şi să-şi îngrijească bătăturile, ci, dacă e nevoie, să apară la momentul oportun în comitatul ** şi să contribuie cu preţioasa lui persoană la întărirea partidului moderat. Răspunse îndată la această chemare şi se mută, însoţit de Coana mare, pe domeniul lui de la Iváncs, de unde mergea sârguincios în oraşul de reşedinţă la adunările comitatului şi la conferinţele partidului, extrem de plin de sine că a ajuns în sfârşit într-o societate unde e solicitat şi sfatul lui, iar vorbele lui sunt socotite inteligente.

Partidul astfel alcătuit avea nevoie de o manifestare strălucită, pentru a-şi demonstra existenţa în ochii lumii, şi se găsi o ocazie bună pentru organizarea ei.

Exista pe-atunci în ţara vecină un principe nu tocmai popular, care trebuia să viziteze pe rând toate comitatele din Ungaria, însoţit de prefecţii respectivi, şi să inaugureze noul sistem politic în ovaţii puternice.

Turneul triumfal începu chiar în comitatul **. Prinţul veni împreună cu prefectul; la hotarul comitatului trebuia să fie întâmpinat de delegaţia partidului moderat.

Delegaţia se poate alcătui, dar cine să-l primească pe prinţ?

Are partidul un episcop, mare orator, care l-ar putea întâmpina pe Alteţa sa, în ce priveşte cuvântarea de salut, dar având în vedere că prin primire nu înţelegem numai frumoase figuri de stil retoric, ci şi ospeţie în stil mare

pentru toată suita, ceea ce costă două mii de florini ca nimica; şi pentru că episcopii ştiau deja şi atunci că două mii de florini sunt dar de la Domnul şi ar fi păcat de moarte să-i arunce pe fereastră, distinsul orator se eschivă de la această misiune de onoare, pe motiv că are congestie, ceea ce nu-i permite să ţină cuvântări lungi. Alt domn nu avea congestie, dar mărturisi cinstit că n-are destul loc pentru atâţia musafiri. Un al treilea domn ar fi avut posibilităţi de găzduire, dar îi este atât de groază să vorbească în public, că mai bine părăseşte comitatul decât să ia cuvântul. Atâta se eschivară toţi de la această cinste, până, în cele din urmă, îi trecu prin minte cuiva să strige: „Dar e *nenea Béni* aici!” „Sigur că da! Nenea Béni e aici!” strigă atunci toată adunarea într-un glas: „unul mai bun nici că se putea găsi”.

La început nenea Béni râse, apoi începu să se umfle în pene la gândul că el va fi conducătorul unui grup format din asemenea oameni importanţi. Se codi puţin, se lăsă puţin rugat, dar până la urmă îl convinseră să primească această cinste, acest rol decorativ pe care nimeni nu-l voia.

Numai când în trăsură, în drum spre moşie, începu să i se laude lui András, pandurul în livrea, despre marea onoare ce i se face, l-a lămurit bătrânul slujitor că asta-l va costa cam mult – să găzduiască toată suita, cu stăpâni, servitori şi vizitii. Plus o cuvântare lungă în limba latină!

Aceste două sarcini îi cam răcoriră entuziasmul lui nenea Béni. Vai, n-ar fi fost voie să accepte această cinste înainte de a o întreba pe mama ce părere are. Dacă din întâmplare mama va spune că nu dă de mâncare la toată şleahta! Frumoasă treabă ar mai fi şi asta!

Nenea Béni nici n-ar fi îndrăznit să-i mărturisească mamei, dacă cinstitul şi inimosul András n-ar fi adus vorba, în treacăt, în faţa Coanei mari, despre acest mare omagiu adus familiei.

Nenea Béni pândea palpitând ce va spune mama.

Ce să fi spus? Îşi ieşea din piele de bucurie că în sfârşit

odraslei ei i se face o asemenea onoare. Şi s-a hotărât să găzduiască în mod princiar suita princiară. Să coste cât o costa! Lui nenea Béni îi comandă un nou costum maghiar de gală, la Klaszy Vencel din Pesta, vestit pentru croiala lui clasică, şi o acoperitoare argintie pentru şaua calului de paradă.

Asta mai lipseşte! Ca nenea Béni să-l întâmpine călare pe prinţ, când în viaţa lui nu s-a urcat pe cal.

Şi în cele din urmă cuvântarea latinească! I-a scris-o preotul din partea locului; nenea Béni tocea zi şi noapte, şi uneori avea impresia ca a şi învăţat-o pe dinafară; cu toate acestea, când în dimineaţa zilei fatale l-au îmbrăcat în dolmanul cu fireturi de aur, i-au pus cizmele brodate, cu pinteni de aur, când l-au urcat pe calul împodobit, şi când pandurul care-l însoţea i-a amintit că discursul începe cu *Excelsissime princeps!...* nenea Béni nu mai ştia ce-l strânge de picior: cizma ornamentată, calul, sau cuvântarea latinească şi presimţea că cineva îl va trânti: ori calul, ori alocuţiunea, ori prinţul.

Dar până la urmă o asemenea primejdie nu are consecinţe atât de serioase cum şi-ar închipui cineva. Nenea Béni se descurcă de minune, merse călare în întâmpinarea trăsurii prinţului, dar când îl zări şi văzu că nu e un prinţ cum văzuse el în „Angelo, tiranul Padovei”, ci un neamţ cu faţa prelungă, îmbrăcat într-o manta de praf cu guler mic, se fâstâci în aşa hal, că nu-şi mai amintea nici un cuvânt din discursul latinesc. Degeaba îi sufla din spate András: *Excelsissime princeps...,* în loc de asta el începu cu:

— Sluga dumneavoastră!

Şi continuă cu un salut practic şi anume:

— Mămicusa vă salută şi vă invită din toată inima la noi la ţină...

Prinţul izbucni în râs, iar garda călare acoperi cu ovaţii puternice gafa; prefectul, care şedea lângă prinţ, dădu supărat vizitiului semnalul de plecare, trăsura şi garda călare se îndreptară în goană spre castelul Jenöy, iar pe nenea Béni îl duse calul în galop, de nu-l ajunse nimeni din

urmă, nici măcar András; din această cauză ajunse acasă înaintea calului, pentru că în faţa verandei căzu peste capul bidiviului, depăşindu-l astfel cu o jumătate de lungime pe pur-sângele englez.

Nu i s-a întâmplat nimic grav, doar costumul stacojiu a plesnit pe la genunchi, în schimb când prinţul a intrat în curte, reuşi să-l întâmpine cu adevăratul discurs latinesc, scos din buzunar, pe care acum, fiind pe jos şi astupându-şi urechile, putu să-l citească fără să fie trântit.

În ziarul oficial apăru, fireşte, textul acestei cuvântări, nu al celeilalte. Deşi aceea era mai bună, pentru că era adevărată. Coana mare pregătise în cinstea prinţului şi a suitei un asemenea prânz, că s-a lungit până la cină, cum promisese nenea Béni; iar în timpul ospăţului, nenea Béni, în pofida costumului maghiar strâmt, îngurgită atâta din toate bunătăţile, că spre sfârşit începu să i se adreseze prinţului cu „nene”. Excelsissimul se distră grozav, ba o dată îl şi întrebă dacă nu e căsătorit, la care nenea Béni răspunse că *Non, sum adhuc virgo* (Nu, încă sunt flăcău), ceea ce creă o atmosferă de bună dispoziţie generală, iar prinţul îi păstră o veşnică amintire.

Coana mare era copleşită de bucurie că fiul ei ştie să se poarte atât de familiar cu conţii şi prinţii.

Dar nu toţi vedeau cu ochi buni această paradă şi în reşedinţa comitatului toată lumea era nemulţumită.

În asemenea cazuri se spune de obicei: *oportet ut fiant scandala.* (E nevoie de scandaluri.)

Dar pe cât de mult i-ar plăcea fiecăruia scandalul, după ce a avut loc, pe-atât de mic este numărul celor care se hotărăsc să-l facă.

Deşi n-ar fi stricat deloc un mic *tărăboi* în seara sosirii excelenţelor lor în oraşul de reşedinţă.

Într-un oraş mare, nu e nici o problemă, se încropeşte repede baza materială necesară, adică fluiere şi tigăi crăpate: oameni se găsesc destui; dar într-un oraş de provincie nu merge atât de uşor, toţi oamenii se cunosc

între ei, ucenicii şi elevii ar fi îndată luaţi de urechi de către meşterii şi profesorii lor; iar adulţilor le e ruşine să miorlăie şi să zbiere în stradă.

Dar s-a găsit o modalitate şi pentru asta.

În timp ce într-un capăt al comitatului nenea Béni se străduia să restabilească onoarea familiei Jenöy, atât de compromisă de nepoţelul Kálmán, la celălalt hotar al comitatului se apropiau vreo treizeci de căruţe, încărcate cu cele mai alese podoabe ale electoratului din Borsod şi Heves; Bálvándy îi adunase şi-i dusese în al treilea comitat să manifesteze. Gluma îl costă câteva mii de florini, dar merită banii. Au ei ac de cojocul domnului prefect, cu care nobilimea propriului judeţ se poartă cu mănuşi. Ăştia vor face un scandal de pomină, dacă e nevoie.

Drumul grupului de excursionişti constituţionali trecea şi pe moşia lui Csollán Berti. Acum acesta era în relaţii foarte bune cu Bálvándy. Când se ducea la oraş, Csollán Berti trecea pe la Bálvándy, lua masa la el, distrând-o şi pe contesa Dorothea cu originalităţile lui mirosind a oaie, iar farsele reciproce dintre cei doi domni nu se mai sfârşeau.

Când Csollán Berti află că Bálvándy aduce din comitatul vecin o şleahtă de alegători în comitatul **, se oferi chiar el: „Primesc cu dragă inimă toată societatea la amiază pe moşia mea...”

Nu era o ofertă de lepădat; să întreţii gratis pentru o zi vreo optzeci de cai şi o sută treizeci de oameni, toţi mari mâncăi şi mai mari băutori.

Deci Bálvándy dădu dispoziţii agenţilor lui (el personal avu prudenţa să nu intre în contact cu trupa), ca primul popas după trecerea Tisei să-l facă la Gödénylak, acolo îi aşteaptă Csollán Berti la amiază.

Au sosit la timpul potrivit, şi-au legat caii în grajd, apoi au intrat în conac să-l salute pe Berti.

O, Berti îi primi foarte amabil, stătu de vorbă cu ei, râse de glumele lor; între timp trecuse binişor de ora prânzului, când în sfârşit un vechi trepăduş electoral îşi făcu curaj să-l interpeleze pe amabilul amfitrion, întrebând dacă nu se

serveşte odată prânzul, pentru că se face târziu şi mai au mult de mers.

— Ce prânz? – întrebă mirat Berti.

— Păi ne-aţi invitat aici la amiază.

— Păi da, v-am chemat la *amiază,* dar nu la *prânz.* Cine zice că trebuie să mănânci la amiază?

Nobilii domni crezură că nu-i decât o glumă, dădură o raită prin casă, doar-doar or găsi pe cineva sau ceva, pentru că dacă există vreo doi juncani sau câţiva berbeci în ocol, se poate încropi un prânz. Dar nu găsiră în casa lui Berti nici slugi, nici vreun animal comestibil, nici un cartof, nici o fărâmă de pâine; cu o zi înainte de venirea lor, Berti transportase tot ce era mişcător şi comestibil pe insula Tisei.

Apoi trupele flămânde îl căutară să-l bată; dar Berti dispăruse, nu rămăsese nici urmă de el.

Oamenii, înfuriaţi, voiau să-i dea foc la casă, dar căpeteniile îi potoliră:

— Va plăti scump Berti prânzul acesta!

Au fost nevoiţi să se târască nemâncaţi, însetaţi până la popasul de noapte.

Că Bálvándy nu-i va rămâne dator lui Berti, asta e de prevăzut.

În ziua când prefectul Decséry sosi împreună cu înaltul oaspete în oraşul de reşedinţă, primind îndată salutul oficialităţilor şi consistoriilor, de cum se înseră şi toţi oamenii cinstiţi se duseră la culcare, deodată liniştea nopţii fu întreruptă de urlete infernale. O hărmălaie cum nu se mai auzise în oraşul acesta. Oamenii cu experienţă o cunosc sub numele de „concert de pisici”.

Zgomotul cumplit îşi alesese drept ţintă locuinţa prefectului.

Nimeni nu-şi putea imagina cine sunt aceşti manifestanţi îngrozitori, de unde-au venit, cum îi cheamă. Nu e deloc recomandabil să se apropie cineva în întuneric; ar fi şi inutil să meargă să-i spioneze, pentru că sunt numai figuri

străine, nu poate fi recunoscut nici unul.

Dar, indiferent cine sunt scandalagiii, vacarmul e monstruos.

Cântă un cuplet satiric împotriva prefectului; versurile triviale sunt strigate întâi de o voce răguşită.

Dacă s-ar putea recunoaşte vocea aceea!

Acum încep să strige un nume.

Cântă, Csollán! Zi-i, Csollán!
Unde o fi domnul fişpan?

Apoi versurile comunică locurile considerate potrivite pentru prefect, dintre care iadul este cel mai decent.

Şi iar zbiară, râzând în hohote:

Cântă, Csollán! Zi-i, Csollán!

Zbieretele necruţătoare încetară doar noaptea târziu.

Încă înainte de revărsatul zorilor, trupa, terminându-şi spectacolul în deplasare, era în drum spre casă, lăsând în reşedinţa comitatului teribilele consecinţe ale concertului de pisici.

Prinţul se întoarse îndată în ţara lui. Decséry a fost chemat la Viena; comitatului ** i s-a trimis pe cap un comisar regal, iar pedepsirea nemaiauzitului scandal petrecut în oraşul de reşedinţă a fost preluată de *delegatum judicium,* care avea sarcina de a ancheta cine au fost instigatorii scandalului de înaltă trădare şi cine au fost conducătorii.

— Csollán Berti!

Numele acesta răsuna pretutindeni. El a fost citat primul. Degeaba a protestat, că în aceste trei zile a stat acasă la Gödénylak. O sută de martori au jurat împotriva lui că el a fost acela care dădea tonul vestitului „concert de pisici”. Iar alibiul nu-l putea dovedi, pentru că într-o zi îşi trimisese toate slugile de-acasă, iar două zile s-a ascuns în stufăriş, temându-se de răzbunarea electorilor păcăliţi. Putea fi atât de convins că va fi închis pe un an în închisoarea

comitatului, de parcă ar fi avut sentinţa în mână.

Era o farsă capitală din partea lui Bálvándy. Să pună să i se cânte lui Decséry muzică de pisici şi să fie arestat Csollán Berti pentru asta.

Toţi cei care aveau acces la Bálvándy se grăbiră să-şi exprime admiraţia. În locuinţa lui petrecerile se ţineau lanţ, iar conversaţia avea ca subiect, fireşte, evenimentele politice.

Iar la aceste petreceri, unde sarea şi piperul distracţiei erau eşecurile prefectului Decséry, contesa Dorothea Decséry trebuia să-şi joace rolul de gazdă. Trebuia să asculte glumele amarnice, să vadă zi de zi bucuria răutăcioasă a soţului ei şi a musafirilor lui. În timpul faimosului tărăboi organizat sub ferestrele prefectului, ea, în toiul unei vesele serate dansante, trebuia să facă eforturi să surâdă, cu faţa arzând de ruşine şi să asculte, de la musafirii care soseau unul după altul, ce se întâmplă pe stradă.

Iar Dorothea ştia prea bine că scandalul a fost organizat de soţul ei.

Dorothea mai ştia şi alte lucruri despre acest bărbat, idealul femeilor.

Dar femeile suportă multe: iartă.

Pot ierta, din dragoste, nestatornicia bărbatului, sau îi plătesc cu aceeaşi monedă.

Dar există un lucru pe care femeia nu-l iartă: dacă soţul face vreun rău părinţilor ei.

Membrii familiei Decséry erau deosebit de ataşaţi unii de alţii. Dorothea îşi adora tatăl şi-l socotea cel mai desăvârşit om din lume. Decséry era un tată foarte bun, o iubea foarte mult şi Dorothea nu-şi amintea să fi vărsat vreo lacrimă în casa părintească.

Ce ştia ea ce înseamnă ura politică, sau că atunci când se spune despre cineva că-i o „canalie naţională”, asta e doar un termen politic şi nu jigneşte pe nimeni. Amândouă părţile folosesc acelaşi limbaj. Doar o fac din dragoste de

patrie.

Îşi aminti de omul acela care ştia să-şi iubească patria fără să deteste; care purta în inimă idei de libertate, le dădea glas în cuvinte înflăcărate, devenise martirul lor, dar de familia iubitei se apropiase întotdeauna cu respect. Omul acesta nici acum nu scrie vreun cuvânt rău despre familia Decséry, deşi menirea lui i-ar cere s-o facă, deşi ar fi la modă şi ar câştiga public cu asta. Şi ar avea tot dreptul s-o facă, pentru că ei l-au îndepărtat cu forţa. Cu toate acestea, nu spune nimic împotriva lor.

Dorothea era abonată la ambele gazete, cea la care scria Kálmán şi cea în care apăreau murdăriile lui Aszályi. Le urmărea tot timpul cu atenţie pe amândouă şi-l admira din ce în ce mai mult pe omul care nu se încovoia sub loviturile soartei, ci se ridica mereu mai sus. Iar din bârfelile lui Aszályi aflase ce soartă are Jenöy. Unul din principiile inalienabile ale polemicii triviale e să-i reproşeze celui atacat sărăcia; să poată spune că revista adversarului n-are abonaţi, trăieşte doar de azi pe mâine; că redactorii şi colaboratorii postesc; că redactorul şef, ca să nu moară de foame, e nevoit să se apuce de mâzgălit; pictează negustori evrei şi cizmari pentru cinci florini.

Ce supliciu pentru Dorothea să citească asta!

Polemistului de proastă calitate îi mai face plăcere să răspândească zvonul că adversarul e foarte bolnav, scuipă sânge, e pe moarte. Dacă publicul află acest lucru, nu mai îndrăzneşte să se aboneze pe anul următor, ca să nu-şi piardă cumva cei doi florini.

Dorothea ştie bine că poetul bolnav n-are pe nimeni care să-i poarte de grijă, că e părăsit şi de propria lui familie. Şi totuşi nu-i blestemă pe cei ce l-au repudiat, iar inima Dorotheei simte de două ori fiecare ofensă, o dată pentru ea, a doua oară pentru cel părăsit.

Ah, el era al ei cu tot sufletul! Dar pretindea să fie iubit aşa cum este. Celălalt nu e al nimănui; şi nici nu doreşte să fie iubit.

Acela mai iubeşte şi acum, deşi odată cu iubita a pierdut

tot. Iar cestălalt a devenit indiferent, pentru că a primit doar inima nevestei, nu şi comorile ei.

Ah, acela mai păstrează de bună seamă şi acum florile de nu-mă-uita!

Nu numai femeia, ci şi bărbatul simţeau prea bine că sunt o povară unul pentru celălalt; dar voia să dea întâietate doamnei, să spună ea prima acest lucru.

După jignirea adusă prefectului Decséry, nu se mai putea continua. A doua zi Dorothea îi spuse soţului ei:

— Domnule, vreau să plec în călătorie.

— Doriţi să mergeţi la părinţi, la Viena?

— Nu. Aş dori să mă duc în Ardeal.

— Şi cât doriţi să rămâneţi acolo?

— Şase săptămâni.

Bálvándy nici măcar nu-şi întrebă nevasta ce vrea să facă în Ardeal; se înţelegeau perfect.

— Vom călători împreună, nu-i aşa? – întrebă el cu o politeţe plină de răceală.

— Sper. Cel puţin încolo.

— Înapoi separat? Dar ca să ne putem întoarce separat, e nevoie de un lucru. Amândoi trebuie să fim protestanţi.

— Şi asta va fi o mare jertfă din partea dumneavoastră, deoarece vă veţi atrage supărarea unchiului dumneavoastră, marele episcop.

— *După aceea* voi reveni la credinţa catolică; şi dumneavoastră puteţi face acelaşi lucru, ca să vă împăcaţi familia.

— Asta este problema mea personală.

— Cunoaşteţi povestea unei anumite case din Jibou, care şi-a schimbat de atâtea ori stăpânul?

— O cunosc.

— Deci doriţi să cumpăr casa?

— Mi-aţi face un mare serviciu.

După ce colindase Europa şi Africa, însoţind-o ca să-i obţină mâna, Bálvándy era gata să-i facă frumoasei sale neveste acest serviciu, de a se duce până la Cluj, ca să

poată divorţa de ea.

Le ajunsese un timp atât de scurt ca să nu se mai iubească şi chiar să se deteste.

Bálvándy nu se putea uita la contesa Dorothea fără să vadă în ochii ei că priveşte dincolo de el, spre o siluetă îndepărtată. Iar dacă se apropia de ea, atingându-i obrazul, înţelegea din privirea ei consternată că a gonit un personaj invizibil aflat între ei. Femeia se gândeşte numai la iubitul ei părăsit şi gândurile acestea i se pot vedea pe frunte.

Existau şi motive mai prozaice de melancolie. Bálvándy se înşelase în calculele lui financiare. După prima sută de mii de florini, risipită uşuratic, bătrânul Decséry nu mai voia să-i dea nimic soţului nepoatei sale. Să aştepte până la moartea lui. Iar după sfidarea cu care îi replicase prefectului, putea să se aştepte ca în testament partea contesei Dorothea să fie în aşa fel îngrădită, ca soţul ei să nu poată avea acces; ba n-ar fi imposibil ca Dorothea să fie exclusă cu totul din moştenire.

Bálvándy se săturase de această legătură şi se bucura că femeia a fost prima care a propus cele şase săptămâni în Ardeal.

Dorothea le scrise părinţilor abia de la Cluj că se desparte de Bálvándy.

Consiliul de familie era pus în mare încurcătură.

N-aveau cum să nu fie de acord cu motivele Dorotheei; nu putea să trăiască împreună cu un soţ care jignise atât de tare şi în văzul lumii pe tatăl ei şi întreaga familie Decséry; dar erau deznădăjduiţi din cauza mijloacelor ce făceau posibil divorţul. O membră a celei mai evlavioase familii catolice renunţă la credinţă şi devine protestantă; ce doliu pentru întreaga familie! Cu toate că altă cale de divorţ nu există. Iar dacă se desparte de soţul ei, nu se va mai putea mărita decât cu un protestant; aşa că e pierdută de-a pururi pentru familie.

Când Jenöy Kálmán era în graţiile lor, conţii Decséry credeau că acesta va trece la catolicism de dragul Dorotheei, şi iată că se întâmplă invers: mlădiţa propriei lor

familii devine apostată. Asta era o lovitură mai amarnică decât înfrângerea politică. Şi trebuiau să suporte, n-aveau încotro.

Se consolau doar cu gândul că, odată divorţată, Dorothea se poate întoarce din nou la altarul părăsit, ceea ce ar fi sinonim pe vecie cu viaţa de călugăriţă, pentru că fiind catolică, nu s-ar mai putea mărita; va fi o tinereţe lipsită de bucurii pentru ea, însă tradiţia străveche a familiei rămâne neştirbită; nimeni din familia Decséry n-a devenit vreodată trădător, rebel, emigrant sau protestant, sau nevasta unui asemenea om.

Dar ce consternare pentru familie când, după încheierea procesului de divorţ, odată cu sentinţa consistoriului a sosit şi declaraţia contesei Dorothea că rămâne credincioasă religiei la care a trecut.

Ce încăpăţânare de neînţeles! Vrea oare să-şi îndurereze de moarte rudele?

Vestea îl doborî în asemenea hal pe cel mai bătrân Decséry, că nu mai ieşi din camera lui.

Familia îi aduse la cunoştinţă Dorotheei că în urma acestei hotărâri nu va mai primi nimic din avere, în afară de suta de mii luată ca zestre de Bálvándy şi pe care acesta era dator să i-o restituie după încheierea divorţului.

Dar Dorothea se gândea că există la Pesta un poet bolnav, care zace părăsit pe undeva. Poate va reuşi să-i dea viaţa înapoi.

Însă era prea târziu.

SCADENŢA

Se apropia împlinirea termenului hotărât de cronicarii de odinioară, ce-şi făgăduiseră să se reîntâlnească peste doisprezece ani în capitala Ungariei.

Şi, ce-i drept, e drept, şi-au amintit cu toţii de această făgăduială.

Doi dintre ei cutreierau lumea: Barkó Pál şi Borcsay. Cel dintâi devenise un orientalist de renume mondial, membru al societăţii geografice engleze şi al lui *Travellers' Club,* protejat al guvernului britanic şi distins învăţat al Tibetului. Celălalt era Borcsay Mihály, pe numele de artist Bányaváry. Iar trei locuiau la Pesta: Jenöy Kálmán, Biróczy Sándor şi Csuka Feri.

Ziarele de pe-atunci nu se prea ocupau cu ştiri personale; dar Jenöy Kálmán devenise un personaj prea renumit ca să se poată trece sub tăcere vestea că e grav bolnav. Au aflat şi Biróczy şi Bányaváry.

Biróczy se găsea la Triest cu ocazia unui proces comercial. Iar trupa lui Bányaváry hălăduia la Miskolc. Biróczy, îndată ce-şi îndeplini obligaţiile de avocat, porni la drum spre Pesta. Iar Bányaváry aranjă în aşa fel lucrurile, încât să se mute din timp cu întreaga trupă de la Miskolc la Eger, ca să fie mai aproape de capitală. Şi de acolo, în ziua stabilită, se va duce cu nevastă cu tot la Pesta, în ciuda interdicţiei lui Kálmán, care-i spusese: „tu nu poţi veni, pentru că ai murit..." Îşi pregătise dinainte spiritualul cuvânt de salut prin care-l va anunţa pe Kálmán că a înviat din morţi. Csuka Feri nu trebuia să călătorească, era şi acum intendent la palatul Decséry.

Dar tocmai atunci destinul trase o cruce neagră peste

aceste socoteli. Biróczy s-a încurcat cel dintâi în ghearele acestei cruci îndoliate.

Când, venind dinspre Triest, ajunse la graniţa sârbească, grăniceri înarmaţi îi înconjurară trăsura, cerându-i să coboare: va sta patruzeci de zile în carantină.

— Cine a poruncit asta?

I s-a spus un nume, pentru prima dată auzit în Europa: *holera.*

Acest strigoi invizibil, al cărui fiece pas e un cimitir, ajunsese atunci întâia dată pe continentul nostru. Îngerul exterminator, de al cărui nume e suficient să te sperii ca să mori. Uluitorul nimicitor, care-l lasă în pace pe cel ce-i râde în faţă, şi trece fără să-i facă vreun rău celui ce i se opune.

Se făcuseră cordoane de pază împotriva holerei de-a lungul şi de-a latul hotarelor fiecărei ţări; dar îngerul morţii trecea peste liniile negre, numai oamenii se poticneau.

Biróczy se poticnise la hotarul sârbesc.

Molima pustia deja în nordul Ungariei; se apropia, cumplită, dinspre Zemplén şi Abaúj, odată cu groaza unei răscoale ţărăneşti.

Atunci se porni Bányaváry să se mute cu trupa de la Miskolc la Eger. Cunoştinţele din Miskolc au încercat să-i înduplece să nu plece. Şi primarul şi medicul oraşului le erau buni prieteni. Cel dintâi, un om vesel din fire, curajos, râdea de posibilitatea de a muri din cauza pepenilor şi castraveţilor. Încercă să-i convingă pe artişti să nu plece nicăieri; să-şi continue spectacolele, să joace zilnic comedii, ca oamenii slabi de înger să uite de frică; să se distreze ca până acum pe Avas. Iar medicul demonstra în mod ştiinţific că holera nu va ajunge aici, pentru că ocoleşte regiunile muntoase; dar Bányaváry stărui să plece, el avea alte motive să se apropie de Pesta decât teama de epidemie.

Bunii prieteni îi conduseră până la ieşirea din oraş, acolo băură un pahar de adio şi actorii porniră la drum.

În prima zi au ajuns până la Mezö-Keresztes. Acolo au şi băgat de seamă că nu sunt primiţi cu prea multă

ospitalitate. Prea multe persoane inoportune le tot cer paşapoartele. Deşi din vremuri imemoriale nimeni nu călătorea cu paşaport prin Ungaria. Dar când sosiră la Eger, unde se face minunatul vin roşu şi unde artiştii sunt întotdeauna bine primiţi, găsind toate uşile deschise, acolo, la bariera oraşului, oameni cu puşti şi furci de fier înconjurară trupa, nici nu-i lăsară să coboare din căruţe, ci îi mânară cu căţel, cu purcel în ocolul de vite al oraşului, aducându-le la cunoştinţă în mod oficial că nu li se permite intrarea în oraş decât după două săptămâni de carantină.

Bányaváry imploră, se milogi, protestă, se referi la titlul său nobiliar, dar nici un folos. Cordonul era impenetrabil. Au fost nevoiţi să-şi petreacă noaptea în ocolul vitelor.

Până dimineaţa au obţinut favoarea de a ieşi de-acolo, cu condiţia să se întoarcă de unde au plecat.

Blestemând cumplit, caravana porni iarăşi la drum, înapoi spre Miskolc.

A patra zi, spre seară, ajunseră din nou în apropiere de Avas.

Li se păru deja suspect că şanţurile de pe ambele părţi ale drumului erau pline cu pepeni şi castraveţi, parcă ar fi fost o razie naţională împotriva bostănăriilor şi toţi reprezentanţii speciilor *cucumis* şi *pepo* au fost jertfiţi fără cruţare.

Dar marea surpriză îi aştepta la bariera oraşului.

Din locul unde îi petrecuseră cu alai şi băutură cu patru zile în urmă, acum se aţinteau asupra lor puşti cu baionetă.

— Înapoi! Aici nu se poate intra!

Nu-şi recunoşteau bunii prieteni de-acum patru zile. Stăteau în uniforme, cu coifuri şi săbii, păzind bariera. Primarul împărţea necruţător porunci, iar medicul oraşului, cu un baston de trestie în mână, se împotrivea primirii oricărui nou-venit.

Bányaváry încercă să se refere la prietenia lor din urmă cu patru zile, dar nimeni nu voi să audă de asta.

— Înapoi! Aici să nu aduceţi holera! A ajuns deja în vecinătate, la Zsolca.

— Dar noi venim din direcţie opusă! Eger e la miazăzi.

Explicaţiile geografice nu i-au convins, se menţineau pe poziţie. Pe actori îi aştepta soarta ca, odată ieşiţi dintr-un oraş, să nu mai poată intra în altul. Erau alungaţi sub cerul liber.

Pentru Bányaváry asta era prea mult! De amărăciune, se trezi în el un Coriolan; şi la fel ca şi Caius Martius la Corioli, trase spada şi astfel înarmat năvăli spre barieră, gata să-şi jertfească eroic viaţa pentru binele trupei. Noroc că puştile cu baionetă se aflau în mâinile unor oameni cu judecată, care, văzând că cineva se repede spre baionete, avură grijă să nu-l rănească; aşa că Bányaváry cuceri vitejeşte bariera, o deschise în calea caravanei şi conduse triumfal trupa prin oraşul ocupat. În cele din urmă şi oamenii de pază râseră, zicând că au glumit doar. Cu excepţia medicului; acesta declara furios că acum nu mai răspunde de viaţa oraşului. Într-atât îi schimbase părerile anterioare groaza care, ca o umbră, precede holera.

Iar Bányaváry dădu dispoziţie actorilor ca nu cumva să încerce vreunul să moară de holeră, că restul ar fi omorâţi în bătaie.

Norocul lor că a doua zi, când izbucni holera, pătrunse dinspre Zsolca. Iar un noroc şi mai mare a fost că tot timpul epidemiei nici măcar unul dintre actori n-a păţit nimic, deşi se îndopau din belşug cu pepeni şi fructe, pe care alţi muritori nici să le atingă nu îndrăzneau. Parcă-i e teamă actorului de ceva!

Dar într-o zi se îmbolnăvi totuşi cineva – şi tocmai Cilike. Răcise probabil şi avea crampe. Ea încerca să-şi ascundă durerile, dar Bányaváry, speriat, se grăbi să-l cheme pe medic. Moartea secera deja din plin în oraş şi nu exista leac împotriva ei nici în grădină, nici la farmacie, nici în cartea de rugăciuni.

Într-un târziu, medicul ajunse la familia Bányaváry. N-ar fi intrat pentru nimic în lume în cameră; întredeschise doar uşa şi rămase în prag, ţinând în faţa lui un baston cu vârful

despicat, în care era prinsă o hârtie fumegândă, pentru a se feri de miasma primejdioasă. Nici n-o întrebă pe Cilike ce o doare, ci o privi numai şi, întorcându-se, îi dictă oficial funcţionarului ce-l însoţea cu hârtie şi cerneală:

— Scrie, amice: Holeră, 132; nimic de făcut.

Cu asta închise uşa, îşi şterse faţa cu o batistă îmbibată cu oţet camforat şi plecă.

A doua zi muri... medicul; iar Cilike dormi pe săturate şi se trezi sănătoasă.

Deci doi dintre ei nu vor mai ajunge la întâlnirea cu Kálmán: Biróczy şi Borcsay...

Zvonul despre epidemie alarmase şi Pesta. Aristocraţii se retraseră din timp la moşiile lor: considerau că în caz de molimă e periculos să stai într-un oraş mare; tribunalele şi administraţia luară vacanţă; nu mai rămaseră în Pesta decât tineretul uşuratic, actorii germani şi paza locală.

De fapt, au mai rămas şi alţii, dar pentru doamna Csollán aceştia nu contau.

Katinka îşi băgase în cap să joace rolul eroinelor din Decameronul lui Boccaccio de pe timpul molimei din Florenţa. În fiecare zi se strângea la ea o societate veselă; adunase în jurul ei frumoasele femei uşuratice al căror capriciu coincidea cu al ei; apoi pe tinerii dornici de petreceri, pe actorii care ştiu să petreacă şi pe ofiţerii care ştiu şi una şi alta. Şi-si băteau joc de moarte.

În fiecare după-amiază, până seara târziu, din curtea doamnei Csollán răzbătea în stradă muzică lăutărească, râsete vesele şi clinchet de pahare. Poate moartea nici nu îndrăzneşte să lovească unde e atâta veselie.

Într-o dimineaţă veni însă ştirea îngrozitoare că a apărut holera! Primul mort zace pe catafalc.

Unde?

Aici, vizavi de casa doamnei Csollán; în palatul Decséry.

Cine e?

Intendentul, Csuka Feri; ieri încă un bărbat voinic, zdravăn.

Seara nu s-a mai auzit muzică, nu s-a mai chicotit, nu

mai zornăiau paharele în grădină. Până seara se număraseră doisprezece morţi în oraş.

Atunci se refugiară toţi din oraş, care cum putu; tinerii acasă la familiile lor, actorii germani la Graz şi la Viena. Până şi paza locală se retrase din oraş, dispărură şi ofiţerii, mutaţi la Vác şi la Gödöllő.

Katinka rămase singură.

Singură cu animalele ei preferate: dezgustătoarea broască ţestoasă, şi mai dezgustătoarea maimuţă, şi încă şi mai dezgustătorul Aszályi. Acesta nu fugise nicăieri. Se încuraja cu gândul că lemnul rău nu piere. Îşi făcea zilnic apariţia la Katinka, o linguşea pe stăpâna casei sau, dacă aceasta era prost dispusă, îl linguşea pe papagal, care de la o vreme îşi smulgea cu ciocul toate penele, până rămase chel, stând ca un strigoi pe stinghia lui; nici nu mai vorbea de atunci, numai când îl vedea pe Aszályi spunea *filou,* cuvânt pe care acesta, înţelegându-l nu în franceză ci în greacă, îl lua drept cel mai frumos compliment.

Deci Katinka se plictisea îngrozitor.

Abia când se trezi dintr-o dată singură, începu s-o surprindă gândul că n-are pe nimeni. Şi că e singura care n-are unde să se refugieze din oraş.

Atunci îi veni o idee. Poate că totuşi?

Tocmai aflase că Bálvándy a divorţat de nevastă-sa.

Încă un pas şi ar putea fi foarte aproape unul de altul.

„Vanitatea îi spunea că nimic altceva nu-l putea îndemna pe Bálvándy să divorţeze, decât amintirea dragostei de odinioară şi a celei ce l-a eliberat din închisoare.

Se agăţă ca de un pai de această speranţă deşartă. Singurătatea, teama, plictiseala o determinară să-i scrie o scrisoare lui Bálvándy, aflat pe atunci la Arad. În scrisoare îl solicita pe Bálvándy să-i vândă acea anumită casă din Jibou; acum s-a hotărât şi ea să rupă legăturile care o fac prizoniera unui soţ detestat. Şi apoi nu vor mai întâmpina nici o piedică pentru a fi pe veci împreună. Să se grăbească la Pesta, unde ea îl aşteaptă cu braţele deschise.

Scrisoarea aceasta nu putea fi încredinţată poştei. În momentul acela, scrisorile aveau o soartă tristă; la poştă erau străpunse cu furculiţe de fier, afumate, cele suspecte deschise şi citite, apoi resigilate. Deci Katinka îl pregăti de drum pe Aszályi, încredinţându-i scrisoarea, ca să i-o ducă personal lui Bálvándy.

Aszályi era omul cel mai potrivit pentru o astfel de misiune, în cursul căreia avea perspectiva de a înfrunta multe grosolănii şi a le plăti cu vârf şi îndesat. Şi de asemenea peripeţii nu se putea plânge cel ce străbătea în timpul epidemiei de holeră patru comitate şi trei municipii.

Ajunse cu bine la Arad, unde află că Bálvándy îşi petrece timpul la crama lui de la Măderat. Crama aceasta era de fapt un castel foarte frumos, cu etaj, în mijlocul unei vii întinse; numai că acum era încă departe de vremea culesului: nu s-ar fi retras Bálvándy acolo din alt motiv, decât din teama de holeră, pentru a se izola cu totul de lumea din afară.

Dar Aszályi, loial, se duse şi până acolo cu scrisoarea frumoasei femei.

Când ajunse în curtea cramei şi-i spuse vătafului, grăbit să-i iasă în întâmpinare, că vine de la Pesta, acesta nici nu-l lăsă să coboare din trăsură, ci le strigă ceva în româneşte oamenilor care lucrau în vie; îndată săriră patru flăcăi zdraveni şi-l smulseră pe Aszályi din trăsură, ţinându-l de mâini şi de picioare; degeaba striga, că nu-i înţelegeau limba, sau dacă o înţelegeau, tot degeaba; îl dezbrăcară din cap până-n picioare şi-l vârâră într-o cadă cu apă aflată pe cerdacul cramei. Apa îi intră şi în gură, şi Aszályi simţi cu groază că e apă cu oţet. „S-a terminat cu mine! – gândi în sinea lui, ăştia trebuie că sunt canibali! Întâi mă marinează, ca să am carnea mai fragedă...” Se milogi de ei să nu-l mănânce! Aceştia îi făcură semn să aştepte, să nu se neliniştească, mai urmează ceva; şi între timp îl ţineau de grumaz, ca să nu poată fugi. După ce-i îmbibară bine pielea cu apă cu oţet, veni un al cincilea canibal, cu o tingire uriaşă cu jăratic aprins. „Acuşi încep să mă prăjească!” îşi

zise Aszályi şi începu să-i implore pe români în greceşte, crezând că dacă sunt de religie ortodoxă vor înţelege. Dar aceştia îl scoaseră cu toată seriozitatea din apa cu oţet şi, prinzându-l de mâini şi de picioare, îl ţinură deasupra jăraticului pe care presăraseră chimen şi boabe de ienupăr, afumându-l pe Aszályi ca pe o şuncă.

Abia atunci apărură din casă două persoane mai amabile, un majordom şi un valet, care-i aduseră lui Aszályi haine noi-nouţe, îl îmbrăcară din creştet până-n tălpi în veşminte elegante, comode, de bumbac, mirosind a apă de colonie, şi apoi îi spuseră: „Bine aţi venit, poftiţi în casă, domnul baron e înăuntru”.

Aszályi îşi reveni cu greu de pe urma primei spaime:

— N-am ce zice, ciudat fel de ospitalitate, se plânse el când ajunse în faţa lui Bálvándy, a cărui cameră era îmbâcsită de miros de camfor şi apă de colonie.

Baronul râse.

— O mică precauţie, dragă prietene, nu cumva să aducă cineva holera cu el, dacă tot a avut amabilitatea să-mi vină în vizită în aceste vremuri primejdioase. Acum putem da mâna. Spune-mi, ce soartă te-a adus aici?

— Vin cu o scrisoare de la domnia sa doamna Csollán, zise Aszályi cu un zâmbet familiar.

— Asta mai lipsea! – se supără Bálvándy. De ce dracu’ îmi trimite acum o scrisoare? Nu putea să-ţi încredinţeze dumitale mesajul, dacă tot te-a trimis aici? Scrisorile sunt cele mai bune purtătoare ale miasmei. Hei, majordomule! Cineva să caute în buzunarul domnului scrisoarea aceea, trebuie afumată cu pucioasă, înmuiată în clorură de var şi abia apoi s-o aduceţi încoace. Cine atinge scrisoarea să nu intre în camera mea.

Scrisoarea astfel dezinfectată fu deschisă de majordom, care o prinse de un colţ cu foarfecă de tăiat hârtie, în timp ce Aszályi o ţinea de alt colţ cu o pensetă, desfăşurând-o ca domnul baron s-o poată citi.

Suntem convinşi că scrisoarea fusese redactată într-o

limbă foarte aleasă, dar clorura de var are proprietatea de a decolora cerneala, şi din trei cuvinte numai două se mai puteau citi, ceea ce distrugea frumuseţea ideilor. Totuşi baronul înţelese esenţa propunerilor cuprinse în ea.

Dar această scrisoarea îl găsise într-o stare de spirit foarte ciudată.

A-i vorbi despre căsătorie unui om abia smuls dintr-o asemenea legătură, care de la distanţă i se păruse cea mai plăcută, e ca şi cum l-ai îmbia cu prune pe un bolnav de friguri. Şi pe care-l ia cu frig din cauza frumoasei madone; şi care o cunoaşte atât de bine pe frumoasa iubitoare de plăceri lumeşti! Plus indispoziţia generală, din cauza spaimei de holeră.

Până o mai suportase pe frumoasa madonă, simţea imboldul de a căuta frumoşii ochi păcătoşi; dar de când văzuse pentru ultima oară ochii blânzi, înlăcrimaţi ai nevestei divorţate, amintirea lor îl durea, iar strălucirea ochilor celeilalte îl plictisea. O regreta foarte mult pe Dorothea, de când o pierduse, şi în aceeaşi măsură i se acrea de ideea că acum a câştigat-o în fine pe Katinka.

Scrisoarea frumoasei îi dădu o idee trăsnită.

Bálvándy ţinea de şcoala înfiinţată de Csollán Berti. Un asemenea poznaş pus pe glume, dacă-i vine o idee trăsnită, n-o lasă nespusă sau nerealizată chiar dacă cel mai bun prieten, iubita, nevasta, socrul, soacra, Maiestatea sa împăratul sau însuşi Isus Cristos, sau propriul lui cap spart ar avea de suferit de pe urma ei. Trebuia s-o pună în aplicare.

De altfel Bálvándy îi era dator Katinkăi cu o asemenea festă, ca răspuns pentru arestarea de la Paris. N-o putea uita, pentru că întreaga cotitură în viaţa sa de familie, până la procesul de divorţ, fusese determinată de această farsă. Îi făcuse curte de atunci doar din răzbunare faţă de familia Decséry şi animat de dorinţe fizice obişnuite; acum însă că familia Decséry îi redevenise străină, pentru Katinka nu mai simţea decât plictiseală, agravată şi din cauza spaimei vlăguitoare răspândite pretutindeni în urma molimei.

Prin urmare, începu realizarea acestei idei trăsnite prin a-i spune lui Aszályi:

— Bine, dragă prietene; frumoasa doamnă vrea să cumpere de la mine respectiva casă din Jibou. Dumneata poate bănuieşti de ce?

— Da. Ca în şase săptămâni să termine divorţul în Ardeal.

— Ai ghicit. În privinţa casei ne vom înţelege. Iar despre celelalte lucruri din cuprinsul scrisorii, vom discuta după prânz.

Bálvándy avu grijă să-l trateze cum se cuvine pe onoratul musafir. Pivniţa lui de la Măderat era vestită, iar Aszályi nu dispreţuia vinul bun. În timpul mesei băură bruderschaft, cine ştie a câta oară. Aszályi făcea parte din acea categorie de oameni cu care omul se tutuieşte atâta timp cât aburii alcoolului nu i-au ieşit din cap; dar a doua zi îi vorbeşte din nou cu dumneata.

Aszályi era îndeobşte vorbăreţ, iar vinul bun îi deschidea şi mai tare gura. Şi avea însuşirea de a vorbi numai despre lucruri care ar trebui trecute sub tăcere. Îi lipsea simţul de a găsi locul, timpul şi omul potrivit pentru anecdota ce-o avea de spus.

De această dată îi istorisi lui Bálvándy ce bine a petrecut Katinka înainte de holeră în compania a tot felul de domni, domnişori şi ofiţeri de dragoni şi cum s-au risipit cu toţii la vestea holerei; şi cum se plictiseşte acum frumoasa femeie. Chiar aşa!

— Dar ştii ce mi-a scris acum în scrisoare? – întrerupse Bálvándy vesela pălăvrăgeală.

— Ştiu că vrea să divorţeze de Bertók, dar cât se poate de repede.

— Şi să se mărite cât se poate de repede.

— Aha!

— Hai, nu te mai preface, şmecherule, doar ştii mai bine decât mine. Că doar cu tine se mărită.

— Cu mine? – îngăimă Aszályi, lăsând din mână paharul pe care-l dusese la buze. Vă rog să nu glumiţi!

— Iar tu nu mai face mutre de mironosiţă! Doar mi-a scris totul în scrisoarea asta.

Scoase din buzunar scrisoarea de la Katinka şi, acoperind restul, îl lăsă pe Aszályi să citească ultimele rânduri.

„Puteţi vorbi sincer cu Aszályi, e singurul meu prieten credincios...”

Aszályi făcu ochi mari citind aceste cuvinte.

— E de necrezut! E adevărat că sfânta mea Katinka e întotdeauna foarte amabilă cu mine, de multe ori mă copleşeşte cu bunătatea ei, deseori luăm ceaiul împreună, ba îmi permite să fiu de faţă şi la toaleta ei, îmi încredinţează cele mai mari secrete: dar nu pot pricepe norocul acesta.

— Cum să nu înţelegi! *Bruder*! Ia gândeşte-te: ea divorţează acum de bărbatu-său, rămâne fără nume, nici fată, nici femeie. Dar vrea să trăiască în lume şi după aceea, să petreacă şi să facă parte din societate, ca până acum. Pentru asta îi trebuie un soţ.

— Aha! Într-un cuvânt, paravan! – râse Aszályi.

— Ei, da: paravan! – îl acompanie Bálvándy cu râsul lui coleric.

— Un soţ care nu se supără pentru nici un motiv! Ha, ha, ha! şi eu aş fi tocmai bun, ha, ha, ha!

La asta, chipul lui Bálvándy deveni foarte serios.

— Asta nu poţi s-o ştii, dragă prietene. Femeile au capricii imprevizibile. S-ar putea ca doamna să fie atât de nebună după tine, încât, de dragul tău, să se facă stareţă la Pátyod.

— Atunci prefer să mă duc eu la Pesta să-i fiu soţ.

Bálvándy găsi că asta e o concepţie de viaţă mai practică.

— Dragă prietene, vreau să fiu sincer cu tine. Probabil că ştii, doar era un secret deschis, că eu făceam parte dintre cei mai intimi admiratori ai Katinkăi. Eram pentru ea ca un tată pentru fiica lui.

— Îhî, tuşi ca prostul Aszályi, cu cinism.

— Şi ea ţinea foarte mult la mine. În scrisoarea aceasta

îmi aduce la cunoştinţă hotărârea ei şi-mi solicită părerea, ca unul care m-am interesat întotdeauna de soarta ei. Iar eu, ca să te conving de sincera mea bunăvoinţă, n-am să răspund cu vorbe, ci cu fapte. În primul rând, îi cedez gratis Katinkăi casa de la Jibou; apoi, îţi predau această casetă, care cuprinde toate scrisorile primite de la Katinka; i le restitui prin intermediul tău pe toate, în afară de ultima. Mă înţelegi acum?

Aszályi înţelegea tot; era beat; îi căzu de gât dragului său prieten, îl sărută şi plânse. O adevărată scenă de melodramă.

Apoi Bálvándy îl grăbi, să nu mai piardă timpul; să se grăbească spre fericire; îl puse să se îmbrace în hainele cu care venise, îl urcă în trăsură şi-l expedie înapoi la Arad, unde Aszályi ajunse doar seara târziu.

I se evaporase deja vinul din cap şi abia atunci începu să se gândească cine e el de fapt şi ce duce acum în buzunarul pelerinei. Cel pe care-l onora în persoana lui era viitorul soţ al unei doamne foarte libertine, şi ceea ce ducea în buzunar era un pachet de corespondenţă amoroasă, restituită prin intermediul lui de fostul şi poate viitorul admirator intim al viitoarei lui soţii.

O clipă lui Aszályi îi trecu prin cap ideea să arunce pachetul în Mureş, iar apoi să se înroleze în armată; dar numai o clipă, pentru că în momentul următor stomacul îi dădu un sfat mai bun.

Ei, şi? Nu-i o nenorocire chiar atât de insuportabilă. O femeie frumoasă, care n-are nici o vină că era frumoasă şi cu doisprezece ani înainte. Fidelitatea, nevinovăţia sunt noţiuni foarte relative. La femei acestea sunt doar *pretium affectionis.* Lucrul principal este că femeia-i bogată! Dacă s-ar însura cu ea, n-ar mai trebui să scrie pentru cinci florini articole de umplutură pentru almanahuri; n-ar trebui să-şi amaneteze vara paltonul, să ponteze pe rând la toate restaurantele şi să ocolească oraşul când vrea să ajungă dintr-un capăt al străzii în celălalt, ca să nu-l prindă

creditorii în uşa magazinelor. Ar avea casă proprie, trăsură şi servitori asupra cărora şi-ar exercita autoritatea.

E adevărat că n-ar fi decât un *paravan...* Ei, da, dar un paravan care ţine de cald.

Aszályi se întoarse la Katinka împăcat cu destinul său. Frumoasa doamnă era deja disperată de singurătate, de plictiseală şi de groază.

În fiecare zi erau duşi treizeci de morţi pe sub fereastra ei. Se mutase în camera dinspre grădină, ca să nu mai vadă atâtea înmormântări şi să nu mai audă atâta muzică funebră.

Deci nu-i de mirare că-l întâmpină pe Aszályi cu cea mai mare bucurie. O, ce mult îl simpatiza! Dintr-o dată i se înseninã faţa. Râdea ca un copil.

Să-i povestească tot, cum i-a mers.

Aszályi voi să se arate amabil şi-i povesti tot ce i se întâmplase. Katinka primi cu hohote de râs istoria marinării lui, pe care Aszályi n-ar fi lăsat-o nepovestită pentru nimic în lume.

Apoi, când veni vorba despre dialogul cu Bálvándy, Aszályi trecu la un ton mai serios. Deveni solemn şi drăgăstos.

— *Prietenul nostru* mi-a spus tot, aşa cum i-aţi cerut în scrisoare. A acceptat cu generozitate tot.

— Ei!... şi? – strigă Katinka radioasă.

— Casa din Jibou v-o face cadou, aşa că peste şase săptămâni puteţi fi liberă. Iar apoi...

Aici Aszályi inspiră adânc.

— Ei, ei? îl grăbi nerăbdătoare Katinka.

— Vă trimite scrisorile pe care i le-aţi scris.

— Scrisorile mele? – întrebă Katinka, înroşindu-se până în vârful urechilor, de ce?

— Ca semn că e întru totul de acord.

— De acord? – se miră Katinka.

— E de acord cu hotărârea domniei tale şi de acum încolo nu mai stă nimic în calea fericirii noastre.

La această declaraţie Aszályi îşi desfăcu larg braţele, ca

Jacques de Molay, răstignit pe cruce în tragedia „Templierii”, şi-i zâmbi doamnei cu o mutră extaziată. Abia acum înţelese Katinka farsa necruţătoare a cărei victimă devenise.

În primul acces de furie întinse mâna după cravaşa; dar îşi regăsi repede cumpătul şi trase cordonul soneriei. Când intră valetul, Aszályi tot mai stătea ca Jacques Molay pe cruce.

Katinka îi spuse servitorului:

— Dacă omul acesta mai vine vreodată aici, să-l azvârliţi pe uşă afară!

RAZELE AMURGULUI

În timpul acesta Kálmán era bolnav la pat. Singur în oraşul golit de lume, zăcea în cămăruţa lui necunoscută. Boala lui nu era molima devastatoare. Această epidemie urâtă, desfigurantă, îi ocoleşte pe cei atinşi de aripa unei morţi mai blânde.

Kálmán suferea de plămâni, boala privilegiată a artiştilor şi scriitorilor. Geniul palid care întâi se împrieteneşte cu victima lui, pregătindu-l încet, cu blândeţe pentru lumea de apoi; dacă-l vede că-i e teamă de mormânt, îi acordă păsuire, încă o primăvară, în care-l împrieteneşte cu iarba verde unde somnul e atât de dulce; îi îngăduie să spere până în ultima clipă; intensifică toate simţurile şi înfrumuseţează sufletul, dă forţă gândirii, inspiraţie creatoare penei şi pensulei, dulce fericire suferinţelor iubirii; iar apoi îl adoarme frumos, uşor, surâzător.

E moartea privilegiată a poeţilor, artiştilor şi îndrăgostiţilor, care mor pentru că au creat, pentru că au iubit...

Bolnavii de plămâni nu se tem de singurătate. Sufletul lor e vizionar: pot să-i vadă pe cei îndrăgiţi, ştiu să viseze gândurile celor ce nu sunt de faţă.

Doar doi oameni îl îngrijesc pe bolnav: meşterul şi bătrâna servitoare; poetul îi consolează povestindu-le visele lui minunate, iar ei spun: da, aşa este.

Cum de nu vine bunică-sa, să-şi viziteze nepotul în ultimele lui zile?

Ar vrea să vină, dar nu poate. Clopotul primejdiei sună în fiecare sat şi o sperie. În toată ţara se revarsă fierea. Ea nu se teme, dar fiul ei e disperat. Sărmanul nenea Béni! Cum

se spală de douăzeci de ori pe zi cu oţet de vin concentrat, cum poartă la gât, legate în faţă şi-n spate, săculeţe cu camfor, cum bea de spaimă rachiuri tari, cum pune să-i fie zilnic spoite camerele cu clorură de var, cum se roagă de cinci ori pe zi, cum renunţă la pipă, la mâncărurile preferate şi-şi mortifică trupul forţându-se să postească. Maică-sa e de bună seamă îngrijorată din cauza nepotului rămas la Pesta; se pregăteşte de drum, să vină să-l smulgă din atmosfera primejdioasă; dar atunci bătrânul copil îi cade disperat la piept: „Mămico, nu mă lăsa singur; mămico, eu mor singur aici, mămico, nu pleca la Pesta, nu aduce holera aici”. Şi bătrânei i se face milă de copilul ei neajutorat şi-şi amână plecarea: „Las’ pe mâine!”...

Aşa-i spune poetului imaginaţia lui.

Dar ce spune despre cealaltă, al cărei portret nu-i părăseşte pieptul niciodată; îl scoate la iveală când rămâne singur, şi-l priveşte îndelung, visător.

Oare şi ea se gândeşte la el? Ştie oare ce-a pierdut în el? Ştie că în afară de el nimeni n-a iubit-o cu-adevărat? De-ar veni o dată!

Şi probabil că va veni; dar va fi prea târziu.

Bolnavul nu e tot timpul imobilizat la pat. Uneori poate să se scoale şi-şi continuă lucrul la personajele unui tablou început. E casa ţărănească, cu camera liniştită, tihnită, cu familia şezând în jurul mesei. Doar o figură nu e terminată; propria lui siluetă. Iar noaptea îi vin idei minunate, pe care le spune celor ce-l îngrijesc; meşterul le notează pe hârtie.

Şi cel pe care-l iubesc atâţia, pleacă atât de singur de-aici!

Dar nu. Într-o frumoasă după-amiază, bătrânul stăpân al casei intră radiind de bucurie, să-şi pregătească bolnavul pentru o surpriză plăcută, să-l ajute să-şi îmbrace hainele bune, deoarece pentru pictat le purta pe cele uzate.

— Ştiam eu că asta una va veni!

Cine-o fi?

Lui Kálmán i se aprinseră şi mai tare obrajii îmbujoraţi de

boală. Cine, dintre cele aşteptate, a venit?

— Aşa femeie, mai zic şi eu, care îndrăzneşte să vină la Pesta în timpul holerei, să-şi viziteze bolnavul iubit!

Care femeie? Mama, sau vechiul ideal?

Se auzi o bătaie în uşă. E voie? Şi uşa se deschise. Din prag îi zâmbeau două chipuri pline de compasiune. Nu unul, ci două.

Nevasta lui Tóth Máté, cu fiica ei, Erzsike.

Ah, n-a venit bunica, nici idealul, ci fosta servitoare, familia ţăranului necioplit.

Mama Sára se apropie în grabă de Kálmán şi-i luă mâna străvezie în palmele ei zdravene.

— Ei, ia să te vadă omul! Păi noi am citit în ziar că dumneata eşti foarte bolnav; şi uite ce bine arăţi, ca un bujor. Fugi, nevastă, – mi-a zis bărbatu-meu – aduceţi-l din Pesta aceea infectă. Ei, slavă Domnului că te-am găsit sănătos. Nu-i aşa că n-ai nimic?

Şi-l strânse pe Kálmán la pieptul ei. Sigur că nu-l mai doare nimic.

— Păi atunci îmbrăţişeaz-o şi pe fata asta. Iac-aşa! De-aia am adus-o cu mine, să mă ajute, dacă nu pot să te duc singură. Pentru că am venit să te luăm cu noi. Îl luăm şi pe jupân Tseresnyés; încuiem casa şi nu vă lăsăm să vă întoarceţi nici unul până nu trece primejdia. Iar dumitale, dragă domnişorule Kálmán, nu-ţi dăm drumul nici atunci. Ai să rămâi la noi. Să vezi ce sănătos vei fi acolo! Cum o să te vindece laptele proaspăt, mierea înmiresmată, aerul curat! Şi dragostea noastră... Vei avea o casă frumoasă, liniştită, unde să-ţi pictezi tablourile acelea frumoase care parcă vorbesc şi să scrii poeziile acelea minunate; nici pasărea nu te va deranja. Aşa-i că vii cu noi?

Kálmán îşi clătină doar posomorât capul frumos, încărcat de gânduri; de vorbit nu putea, inima i se strânse.

— Atunci spune-i, tu, fată, roagă-l tu; poate de cuvântul tău o să asculte.

Fata de ţăran (cu mişcări vioaie, cu faţa ruşinată) căzu cu gingăşie la pieptul lui Kálmán, i se puteau auzi bătăile

sănătoase ale inimii; îl îmbrăţişă şi-i spuse:

— Fii feciorul nostru!

Sufletul lui Kálmán se eliberă de slăbiciunea trupului. În loc să plângă, ochii îi zâmbiră. Sărută inspirat fruntea fetei împurpurate.

— Dumnezeu să te binecuvânteze pentru bunătatea ta, frumoasa mea surioară, pentru că m-ai primit ca frate. Acest cuvânt al tău e ultima mea bucurie pe lume. Tot ce e suflet în mine va merge cu voi, va fi mereu printre voi. Mă vei găsi printre flori, când se ofilesc; în frunzele pomilor, când cad; mă vei auzi seara în sunetul de clopot, când se stinge; şi când îţi vei aminti de mine, voi fi mereu în faţa ta. Am să-mi pictez în tabloul acesta chipul în mijlocul vostru şi voi fi întotdeauna acasă. Dar trupul meu şubrezit rămâne în acest loc; şi nici aici nu mai zăboveşte mult.

Fata îşi găsi curajul. Nu se lăsă refuzată.

— Vezi, acum suntem atât de singuri, în vremurile astea îngrozitoare. Nici fratele nostru Pista nu-i acasă.

— Dar unde e?

— L-au dus soldat în Galiţia. L-am chemat acasă când s-a pornit dandanaua asta, dar a scris că nu poate veni: sentinela nu poate să-şi lase postul.

— Vezi, buna, draga mea surioară, şi eu sunt un asemenea luptător, şi eu stau de pază în postul cel mai periculos. Nu pot să-mi părăsesc locul. Dumnezeu îl va ajuta pe fratele tău să ajungă acasă, mă va ajuta şi pe mine să ajung undeva; şi vom fi cu toţii fericiţi, aşa cum am meritat.

Acum mama Sára nu se mai putu stăpâni să nu izbucnească în hohote de plâns, dar jupân Tseresnyés îi făcu semn să nu-l irite cu plânsul pe bolnav; pentru că asemenea suferinzi sunt foarte încăpăţânaţi şi supărăcioşi. Dacă li se impune ceva cu forţa, asta nu face decât să le agraveze boala.

Dar mama Sára mai încercă o dată să-l convingă pe Kálmán: ce loc bun i-a pregătit în căruţă, dintr-o pernă

moale şi fân bun, din otavă; l-ar duce ca pe strugurii proaspăt culeşi; i-ar da de băut zer dulce, cu care s-au vindecat mulţi de boala asta şi au ajuns la adânci bătrâneţi. Kálmán făcu semn de refuz.

— Ei, Doamne! – oftă mama Sára; ce copil bun erai când te ţineam în braţe, în pruncie!

Apoi, văzând că trebuie să plece, îşi luă rămas-bun de la Kálmán, împreună cu Erzsike, dar în bucătărie făcură un popas. De parcă s-ar fi pregătit şi pentru cazul că nu l-ar putea convinge pe Kálmán să plece cu ele, veniseră cu căruţa încărcată cu tot soiul de bunătăţi: legume, unt proaspăt, ouă, fructe uscate, toate de negăsit la Pesta în timpul epidemiei. Mama Sára în persoană se puse pe gătit, tăie un pui fraged şi-i arătă bătrânei servitoare cum trebuie pregătită din el o ciulama gustoasă, aşa cum fusese obişnuit Kálmán să mănânce în casa bunicii; vorbeau în şoaptă, să nu se audă în cameră, să nu afle bolnavul că ele mai sunt aici; şi abia după ce servitoarea aduse strachina din camera lui Kálmán, zicând că bolnavul a mâncat cu poftă şi n-a mai lăsat nimic din ciulama, atunci s-au urcat în căruţă, cerându-i stăruitor meşterului să-i ţină la curent despre starea lui Kálmán şi servitoarei să nu îngroaşe prea tare rântaşul pentru ciulama.

Holera secera întruna, şiruri de morminte noi se vedeau în cele trei cimitire: din calea Váci, Kerepesi şi Ferencváros.

În boala lui Kálmán interveni o aparentă ameliorare, prevestitoare a sfârşitului. În asemenea momente, suferindul are senzaţia că s-a însănătoşit. Durerile dispar, pieptul se eliberează de strânsoare, poate să se ridice din pat şi-i e dor să iasă în aer liber. Geniu binevoitor, care-ţi pui masca vieţii când aduci moartea!

Dar Kálmán era filosof şi naturalist. Pe el nu-l putea amăgi îngerul morţii. Ştia bine că acesta este începutul sfârşitului. Era de mult pregătit. Îşi încheiase lucrările, nelăsând nimic la jumătate; îşi revăzu operele literare, le corectă, puse şi ultima trăsătură de penel pe tabloul cel mare, apoi îi spuse lui jupân Tseresnyés:

— Ei, acum e timpul să mergem să căutăm sălaş.

Erau zile frumoase de vară, cu amurguri târzii, liniştite, luminoase. Kálmán, sprijinindu-se pe braţul bunei gazde, porni să-şi caute sălaş; bătrâna servitoare îi însoţea.

Merseră până la capătul şoselei. Dincolo de şirurile, de case se întindea cimitirul Váci; intrară şi colindară prin el de jur împrejur. Se înşirau, unul lângă altul, monumente funerare luxoase, morminte bine îngrijite, plăci comemorative. După ce le-au trecut în revistă, Kálmán îi spuse gazdei:

— Ăsta-i un adăpost prea elegant pentru mine.

Se întoarseră acasă. Kálmán dormi liniştit până dimineaţa, ca unul care s-a vindecat complet.

A doua zi iar îi spuse gazdei:

— Să mergem să căutăm sălaş în altă parte.

S-au dus toţi trei la cimitirul Kerepesi, străbătând maidane nisipoase, pustii. Acolo nu mai era nici lux, nici umbră răcoroasă. Dar lui Kálmán tot nu-i plăcu.

— E prea aproape de oraş.

Şi iar se întoarse acasă.

A treia zi chipul poetului bolnav era mai trandafiriu ca niciodată, ochii îi străluceau, toate fibrele păreau să se trezească la o viaţă nouă.

— Să mergem să căutăm adăpost.

În după-amiaza aceea îşi purtă însoţitorii departe, peste imaş, prin locul de târg, dincolo de grădinile de varză, până la cimitirul Ferencváros. Acela e un adăpost bun, liniştit.

În mijlocul cimitirului se înălţa o movilă, cu o troiţă de piatră în vârf.

— Aici e bine, zise Kálmán. Dar tot e prea aproape...

Apoi măsură două sute de paşi în dreapta troiţei, aproape de şanţul cimitirului; acolo se opri.

— Aici va fi foarte bine. Dar tot e mult prea aproape...

Apoi îl chemă pe gropar şi cumpără chiar acolo un loc de veci, pe care-l şi plăti.

Se întoarseră la troiţă, poetul se aşeză pe temelia crucii,

iar meşteşugarul şi servitoarea la picioarele lui.

Capitala se întindea mai jos, în depărtare, ştearsă în ceaţa de praf auriu a verii. Priveau în adâncă tăcere.

— De ce-ai spus dumneata – întrerupse tăcerea jupân Tseresnyés – că şi aici e prea aproape?

— Pentru că nu vreau să-mi tulbure somnul, răspunse Kálmán.

— O, Doamne! Cine să ne tulbure în acest loc liniştit?

— Cine? – zise Kálmán, ridicându-se cu chipul arzând spre cerul palid. Cei care se vor naşte de-acum încolo. Cândva pe locul acesta se va înălţa un oraş şi pulberea noastră va fi amestecată în temelia palatelor. Da, da! Pe acest pustiu nisipos din jurul nostru se va construi un şir lung de palate. Coşurile a sute şi sute de fabrici vor ţese cu fum negru acoperişul nostru sfânt, iar zgomotul maşinilor va face să palpite inima pământului, trezindu-ne. Viaţa împietrită se va risipi în cele patru vânturi, iar pe morminte vor fi construite străzi! Sămânţa semănată va deveni cedru! Malul cel lung al Dunării va fi încununat cu şiruri de case princiare, printre care şi monumente ale ştiinţei, artei, industriei şi comerţului. În pieţele publice statuile de bronz ale strămoşilor vestiţi vor da de ştire despre trecutul nostru. Oglinda crăiască a Dunării va fi îmbrăţişată de poduri fixe din metal şi piatră, construcţii veşnice. Fluviul va fi plin de nave cu aburi, pe care acum le cunoaştem doar din auzite şi lângă oraş se vor construi linii lungi de cale ferată, despre care azi se vorbeşte numai în străinătate. Şi vom avea un popor ce se bucură de patria lui, pentru al cărei renume munceşte, vom avea oameni mari, pe care lumea îi va admira, eroi, spirite glorioase, în care vom renaşte, va fi o viaţă pentru care oraşul va deveni neîncăpător, vom fi o naţiune cum n-am fost niciodată, iar scriitorul din viitor nu va trebui să imagineze, ci doar să descrie realitatea, ca să-şi slăvească patria... Priviţi cum se înalţă în ceaţa aurie şiruri de palate, personaje strălucite, semizei, panteonul, academia, trupele populare mergând spre triumf cu steagurile fluturânde, statuile încununate,

lumina veşnică: libertatea popoarelor!

(„O, Doamne Dumnezeule, iartă-l pe sărmanul – se ruga bătrâna servitoare – ce îngrozitor aiurează din cauza febrei!”)

(„Taci, muiere!... îi făcu semn meşteşugarul. Vorbeşte profetul... El vede tot ceea ce spune!”...)

Întorcându-se de la cimitir, Kálmán spuse că se simte atât de uşor, de parcă n-ar mai avea pământul sub picioare când păşeşte. Nu mai era nevoit să se sprijine de braţul însoţitorului. Mergea grăbit înainte.

Când poposiră pe şosea, se aşeză pe o piatră, îmbrăţişând cu privirea strada lungă şi largă, pustie şi liniştită.

— Priviţi, spuse cu faţa aprinsă, toată imensitatea pieţei e plină de lume; ca valurile unui fluviu negru înaintează mulţimea cu sute de mii de capete. Ce pluteşte acolo la mijloc? Un catafalc. Ce flutură în jurul lui? Steaguri tricolore în bernă. De-o parte şi de alta, ferestrele palatelor, cu balcoanele pline de femei frumoase. Plouă? Nu, sunt lacrimi! Ce se vede acolo în lumina făcliilor? Naţiunea duce osemintele marilor morţi spre panteon. Ce cântă cei o sută de mii de oameni? „Nu mai este, ci a înviat!” Auziţi vuietul acesta? Vedeţi catafalcul? Vedeţi cum se ridică totul spre cer? Casele, oamenii, spiritele? Vedeţi?

...Pe şoseaua lungă un frânghier, mergând cu spatele, îşi împletea funiile lungi, şi cel mai de seamă palat de pe întreaga stradă era cârciuma „Două pistoale”.

A doua zi Kálmán n-a mai putut să se ridice din pat. Membrele-i erau sleite, nervii epuizaţi.

Nu mai vorbi nici cu cei ce-l îngrijeau, tăcu toată dimineaţa. Doar spre după-amiază începu să se neliniştească. Întreba din oră în oră dacă n-a venit nimeni. Parcă aştepta pe cineva.

Nimeni...

Cine să vină acum la tine, părăsitule, din oraşul părăsit?

Pe măsură ce cobora soarele, neliniştea lui creştea. Privea întruna spre uşă: oare nu vine nimeni?

Nimeni...

Soarele aproape de amurg bătea puternic în fereastră, şi trebui să se tragă perdeaua.

Kálmán privi rugător spre fereastră. I-au înţeles rugămintea mută, traseră la o parte perdeaua, deschiseră geamurile, să intre aerul proaspăt şi razele calde ale soarelui.

În lumina soarelui, chipul lui părea din alabastru aurit.

Acum bate cineva la poartă. Servitoarea iese să vadă cine e. Poşta i-a adus o scrisoare lui Jenöy Kálmán. Kálmán o ia în mână şi, când vede scrisul cunoscut de pe plic, un zâmbet nepământesc îi luminează faţa. Face semn să i se deschidă scrisoarea.

Ia în mână scrisoarea desfăcută şi citeşte:

Dragul, pe veci iubitul meu Kálmán!

Dacă mă vei ierta pentru suferinţele ce ţi le-am pricinuit, vei fi mai milostiv decât Dumnezeu care m-a pedepsit atât de aspru pentru păcatele mele. Lasă-mă să sper că-mi voi putea ispăşi păcatul. Am azvârlit tot ce mi-a aparţinut vreodată, ca să te pot recâştiga. Am o singură rugăciune, ca tu să fii fericit, şi dacă aş putea face ceva pentru fericirea ta, ar fi singura mea bucurie pe pământ. Îmi chinuie sufletul vestea că eşti bolnav. Mă grăbesc spre tine; dar mă reţine epidemia, sunt în carantină. Îţi trimit înainte scrisoarea, ca să-ţi spună în locul meu cât de mult te iubesc, cât de mult sufăr! O, aşteaptă-mă şi iartă-mă.

Pe veci a ta,
Dorothea

...Razele amurgului căzură pe scrisoarea desfăcută, iar de-acolo din nou pe chipul lui Kálmán. În timp ce citea dulcile cuvinte, un zâmbet de slavă îi aureola chipul. Apoi închise ochii. Şi nu-i mai redeschise. Dar zâmbetul îi rămase pe faţă...

A FOST... NU ESTE... VA FI...

Îngerul exterminator tot mai cosea din plin. Dangătele de clopot nu încetau toată ziua în oraş.

Jupân Tseresnyés stătea apatic în poarta casei. Tocmai se întorsese de la parohia protestantă unde i se dăduse ştirea că singurul pastor a căzut la pat, poate că până seara moare.

Acum ce să-i spună mortului dinăuntru? Cine te va înmormânta?

Se opri în poartă, cu pălăria trântită sub braţ, aşa cum o uitase la parohie; venise pe stradă cu capul descoperit şi acum se holba la casele sărăcăcioase din faţa lui, cu acoperişurile înverzite de muşchi. Acelea nu-i spuneau nimic. Avea un gol în cap.

Deodată un sunet îl trezi din visare şi când ridică privirea, văzu în faţa lui un bărbat înalt, în haine lungi, de croială străină, cu capul aplecat, de parcă ar căuta tot timpul ceva pe jos, cu faţa brună şi uscată ca pergamentul şi o barbă despicată.

— Aici locuieşte Jenöy Kálmán? – întrebă străinul.

Jupân Tseresnyés îl măsură cu privirea pe cel ce-i pusese întrebarea, de parcă s-ar fi mirat cum poate vorbi ungureşte o asemenea fiinţă străină. Apoi se minună de întrebare, cum poate să spună cineva „aici *locuieşte* Jenöy Kálmán?” Apoi îl întrebă el pe străin:

— Cine sunteţi? Şi de ce-l căutaţi pe Jenöy Kálmán?

Străinul răspunse cu o voce profundă de bas:

— Numele meu este Barkó Pál. Îl caut pe Jenöy Kálmán în urma promisiunii făcute acum doisprezece ani, ca în această zi să ne întâlnim la Pesta: cinci tineri buni prieteni.

Eu am venit din Tibet.

Auzind asta, cizmarul voi să-şi scoată pălăria; dar negăsind-o pe căpăţâna-i chelă, se aplecă, sărută mâna noului venit şi-i spuse:

— Salam aleicum; Dumnezeu te-a adus, părinte! Ai venit la timp. Aici locuieşte Jenöy Kálmán şi desigur te-aşteaptă.

Îl conduse pe noul venit în camera din dos, unde bunul lui prieten îl aştepta, acoperit cu un giulgiu frumos de mătase.

Nici o trăsătură a feţei lui Barkó Pál nu se schimbă. Trecu în faţa catafalcului, îşi împreună mâinile şi rămase nemişcat, cu ochii aţintiţi spre chipul de alabastru. După ce stătu multă vreme fără să scoată o vorbă, jupân Tseresnyés îi spuse să rămână acolo, până se duce după lespedea de mormânt, pe care o comandase.

Acesta nu răspunse nimic.

Jupân Tseresnyés plecă, şi se întoarse; dar pe noul venit îl găsi în acelaşi loc, la fel de mut şi de nemişcat cum îl lăsase.

— Părinte, îi spuse, piatra de mormânt e gata. Dricul e aici; după porunca stăpânirii, trebuie să ne grăbim cu înmormântarea!... Putem pleca.

Vizitatorul venit de departe se dădu înapoi fără o vorbă, ca să facă loc cioclilor, care bătură în cuie capacul sicriului; şi după aceea continuă să privească în aceeaşi direcţie, de parcă ar vedea şi prin capac chipul de marmură al prietenului său.

Când sicriul fu scos, jupân Tseresnyés aduse crep negru, îşi legă o panglică mare la pălărie, una pe tichia kurdă a lui Barkó Pál şi alta pe şapca ucenicului Miksa. Bătrâna servitoare primi şi ea o basma neagră.

Nu aveau posibilităţi pentru o înmormântare luxoasă, dar doliul lor era sincer.

Când sicriul fu ridicat pe dric, jupân Tseresnyés puse să fie urcată şi piatra de mormânt. Era o placă pătrată de marmură; pe o parte se dăltuise acest text:

A FOST NU ESTE VA FI

iar pe cealaltă numele mortului şi anul.

Jupân Tseresnyés îl întrebă pe Barkó Pál: „E bine aşa?” iar acesta, mut, clătină din cap a negaţie; dar jupân Tseresnyés ştia din osmanografia lui Décsy că la popoarele orientale acest gest de tăgadă înseamnă „E bine.”

Apoi cortegiul, format doar din patru persoane, se puse în mişcare.

Jupân Tseresnyés era cantorul, ucenicul Miksa corul, Barkó Pál preotul şi bătrâna servitoare bocea ţinându-le isonul.

Iar jupân Tseresnyés cântă, împreună cu ucenicul cizmar, cântecul mângâietor de adio, la fel de frumos ca oricare cantor:

Acum plec cu bucurie
Sufletu-mi în rai se suie
În grădina veşniciei...

Aşa părăsi capitala patriei sale cel mai strălucit poet al naţiunii. Străzile erau pustii, nimeni nu se uita după ei. Toţi se grăbeau să tragă perdelele la ferestre când auzeau apropiindu-se muzica funebră, iar trecătorii ocoleau îngroziţi prin străzile vecine. Moartea era mare stăpână pe-atunci.

Duseră sicriul la cimitirul Ferencváros, acolo-i aştepta locul liniştit de dincolo de troiţă, lângă mal, aşa cum şi-l alesese el. Dricarii au depus în mormânt scumpa povară şi au plecat în grabă... Mai aveau multe de făcut.

Şi groparul avea de lucru la alt mormânt; profită de faptul că însoţitorii voiau să acopere chiar ei mormântul.

Întâi trebuiau să se roage.

Barkó Pál îşi înfipse alături de el bastonul de bambus, puse pe el tichia cea lungă şi se rugă creştineşte, spunând întâi Tatăl nostru în maghiară, apoi în persană, arabă, tătară şi la urmă în sanscrită.

După rugăciune, bărbatul şi copilul intonară cântecul de

despărţire:

Du-te către tihna
Nopţii liniştite
În sânul deschis
Al gropii de humă
În pământul-mumă.

La strofa a doua se alăturară vocea spartă a bătrânei servitoare şi basul răsunător al lui Barkó Pál.

Unde nu ajung
Lumeştile necazuri
Dorinţele trupeşti
Toate se retează
Pe veci încetează.

Sunetele triste ale cântecului se stinseră în liniştea pustiului de nisip; le urmă duruitul înspăimântător al bulgărilor de pământ care cădeau în adânc.

După înălţarea movilei de pământ, jupân Tseresnyés îi spuse lui Barkó Pál:

— Ajută-mă, domnule, să aşez piatra de mormânt; iar voi, slugilor, plecaţi acasă.

Apoi jupân Tseresnyés ridică în faţa mormântului placa de marmură, dar nu aşa cum se obişnuieşte, cu numele în afară şi textul înăuntru, ci cu numele în jos, spre pământ, iar deasupra rămaseră aceste trei cuvinte:

A FOST NU ESTE VA FI

Barkó Pál dădu vehement din cap, după obiceiul oriental, în semn că este foarte bine.

Când se termină şi cu asta, Barkó Pál îşi scoase busola de la brâu, o puse pe lespedea mormântului, apoi măsura cu bastonul de bambus la câţi *sing*[84] distanţă se află piatra de crucea cea mare de pe dâmb. Deşurubă mânerul

[84] Veche unitate chineză de măsurare a lungimii (aproximativ 60 cm).

bastonului, scoase din el un pergament chinezesc şi scrise nişte semne necunoscute cu o cerneală albastră, după care ascunse din nou sulul în baston.

Şi apoi, cu mâinile împreunate, stătu multă vreme pe temelia crucii celei mari, privind oraşul care se întindea în faţa lui.

— Ce vezi în faţa dumitale, domnule? – îl întrebă într-un târziu jupân Tseresnyés.

— Ruinele Ninivei... răspunse călătorul.

Ehei... cu trei zile în urmă, cel ce zace sub piatra pătrată vedea din acelaşi loc cum se înalţă Parisul!

Porniră mai departe.

— Şi acum încotro mergem? – îl întrebă jupân Tseresnyés pe savantul călător.

— Tu, om bun, te întorci în strada Magyar; iar eu mă întorc în Lhassa, sub vârful Dhawalagiri.

Şi apoi străbătură împreună, fără vorbă, oraşul, de-a lungul şoselei, prin poarta Kecskemét; în colţul străzii Magyar se opriră amândoi, de parcă voiau să se despartă. Barkó îşi apropie palmele, îndreptându-le spre meşterul Tseresnyés. Acesta ştia bine că aşa se salută în Orient şi răspunse cum se cuvine, strângându-şi palmele împreună şi punându-le între palmele celuilalt:

— Salem!

Atunci îşi luă curajul de a-i pune o întrebare vestitului călător:

— Prin urmare mai sunt unguri în afara Ungariei?

Savantul cugetă multă vreme şi răspunse:

— Încă nu i-am găsit, dar cred că sunt.

Şi, în loc să se despartă, călătorul îl conduse pe meşteşugar pe strada Magyar, până în poarta casei.

Acolo îi întinse mâna meşterul Tseresnyés.

Atunci află călătorul semnul după care se recunosc francmasonii, prinzându-şi degetul mijlociu, în timp ce-şi strâng mâna.

Puse călătorul o întrebare:

— Dar în Ungaria mai sunt unguri?
Meşteşugarul rămase multă vreme pe gânduri.
— Nu-i găsesc... Dar cred că vor fi.
— Salem!
Şi unul plecă, iar celălalt rămase.

CĂUTAT ŞI NEGĂSIT

Căsuţa din strada Magyar a rămas pustie; bătrânul stăpân al casei se învârte toată ziua prin camera din spate, unde a locuit poetul. Acolo nu e voie de mişcat nici un obiect de la locul lui; pana de pe masă, pensulele împrăştiate lângă şevalet. Nimeni n-are voie să se atingă de ele.

Şi deocamdată nici nu va fi nimeni căruia să i se interzică acest lucru.

A doua zi după înmormântare veni de la ţară tatăl vitreg al ucenicului Miksa; spuse că-şi ia fiul acasă. E o pramatie, soi rău, şi acasă le va fi doar o povară, dar în vremurile astea primejdioase nu poate să-l lase în oraş, chiar dacă-i e copil vitreg.

După câteva zile îi sosi bătrânei servitoare sora şi mai bătrână, cu o cotigă trasă de un măgăruş; o biată cerşetoare, care abia avea ce mânca şi locuia într-un bordei la marginea unui sat. Dar acolo e linişte, nu mor oamenii, aşa că e mai bine să-şi ia sora din oraşul infectat.

Deci jupân Tseresnyés rămase singur în casă, şi stătea de vorbă cu păianjenul care ţese giulgii într-un colţ, făcând să cânte muştele prizoniere, cu ceasornicarul – gândacul care bate orele fără soţ în scândurile patului – şi cu sfredeluşul care scârţâie în lemnul tare.

„Vedeţi... Tatăl vitreg a venit să-şi ia acasă pramatia de copil. Pe bătrâna servitoare a luat-o soră-sa, cerşetoarea. Numai la acela care era unic în ţară n-au putut să vină nici rudele, nici iubita. Deşi el era atât de vestit! Deşi ei sunt domni atât de mari!”

Păianjenul, sfredeluşul, ceasornicarul tăceau, când se

gândeau la asta.

Numai la el n-au venit!

Meşterul Tseresnyés stă toată ziua în cameră şi citeşte iar şi iar poemele lui Kálmán, scufundându-se în ele de nici nu mai ştie pe ce lume se află.

Nici nu bagă de seamă că cineva deschide uşa şi o femeie bătrână, îmbrăcată în veşminte de doliu intră şi se aşază în faţa lui pe canapea. Femeia este o doamnă distinsă şi dacă frământările sufleteşti nu i-ar fi schimbat într-atâta chipul, poate că meşterul ar recunoaşte-o pe dată. Dar buimăcit, parcă trezit din somn, o întreabă:

— Ce doriţi, doamnă?

Coana mare este şi acum o doamnă orgolioasă: i-ar fi ruşine dacă şi-ar trăda sentimentele în faţa omului de rând, ştie să-şi stăpânească glasul.

— Unde e fiul meu, Kálmán?

— În cer, Coană mare.

— Cred că e acolo, din mila lui Dumnezeu… zise înăbuşit, cu glasul gâtuit de durere, femeia. Acum îi caut mormântul. Conduceţi-mă la el.

La asta meşterul se trezi de-a binelea. Se apropie de femeie şi, privind-o aspru în faţă, îi spuse:

— Nu vă conduc acolo, doamnă.

— Nu? – întrebă uimită doamna Jenöy.

— Nu.

Cucoana, încă orgolioasă, se ridică, spuse: „Atunci am să întreb pe altcineva” şi plecă fără măcar să-l binecuvânteze pe cel ce-i îngrijise nepotul.

Se duse să se intereseze la parohie.

Preotul protestant se vindecase; dar despre înmormântarea lui Jenöy Kálmán nu ştia nimic. Poate a fost îngropat după ritul catolic.

Bătrâna se interesă la toate parohiile din oraş. Numele lui Jenöy Kálmán nu figura în nici un registru mortuar.

Atunci i se înfiripă slaba speranţă că poate Kálmán nici n-a murit, ci s-a refugiat undeva la ţară. Şi vestea morţii lui nu e decât un zvon mincinos lansat de ziare, care-au mai

cântat prohodul atâtor oameni ajunşi apoi până la adânci bătrâneţi.

Se duse acolo unde se organizează ceremoniile de înmormântare şi află doar că tânărul care locuise la Tseresnyés a fost într-adevăr îngropat, dar unde, asta nu mai puteau să-i spună, pentru că şi dricarii au murit între timp. Doar a trecut atâta vreme! Sunt două săptămâni de-atunci!

Acum luă la rând cimitirele. Se interesă la gropari, dar aceia nu puteau s-o îndrume. Cine să mai ştie, după vălmăşagul din ţară, cine unde a ajuns în şirul de morminte proaspăt săpate, dacă pietrele de mormânt şi crucile nu-i spun numele?

Iar meşterul Tseresnyés, în cămăruţa lui de-acasă, spunea cu amară bucurie păianjenului, sfredeluşului, ceasornicarului:

— Acum îl caută!... Las' să-l caute... Nu-l găseşte ea acolo... Se va întoarce ea să plângă aici...

Tot în aceste zile, meşterul Tseresnyés primi o scrisoare delicată, cu chenar de doliu şi pe dinăuntru şi pe dinafară.

Contesa Dorothea îi scria meşteşugarului, numindu-l: *„Dragă şi bunule domn",* cerându-i frumos, umil, dacă s-ar putea găsi printre lucrurile rămase de la răposatul Jenöy Kálmán un portret de femeie pictat pe fildeş, ea l-ar răscumpăra cu preţul unei comori scumpe.

— Îl caută şi ea, le spuse meşterul colocatarilor muţi. Las' să-l caute.

Îi trimise contesei un răspuns liniştitor. Să nu-şi facă griji din pricina portretului pictat pe fildeş. Se odihneşte la pieptul celui îngropat, la şase picioare adâncime sub pământ, alături de florile uscate de nu-mă-uita, legate cu o panglicuţă albă, şi de scrisoarea pe care i se oprise ultima privire. Toate sunt lângă inima poetului şi dorm fericite împreună cu el. Să fie contesa liniştită.

Dar unde se află, asta nu-i spuse nici ei.

Şi în curând veni din nou Coana mare.

Nu mai era trufaşă, îl implora plină de umilinţă.

— Scumpe domn... Vă rog... vă implor... conduceţi-mă la mormântul dragului meu Kálmán.

— Nu vă conduc, doamnă, acolo.

— Domnule! Nu există durere mai mare decât să nu poţi plânge. Eu n-am lacrimi. Dar inima stă să mi se frângă.

— Ştiu. Aşa şi trebuie.

— Sunteţi cumplit de nemilos cu mine.

— Ştiu. Aşa şi vreau. Eu am văzut cum a suferit el ani în şir; acum se odihneşte; e rândul dumneavoastră să suferiţi. Am văzut cum se lupta el cu viaţa, acum luptaţi dumneavoastră cu amintirea morţii lui. Aici, între aceşti patru pereţi, a sângerat picătură cu picătură în munca lui îngrozitoare, ca să-şi trezească naţiunea. Vorbea surzilor şi muţilor. Va veni vremea când întregul popor îl va căuta; să fie şi mormântul lui la fel de surd, la fel de mut. Eu nu vă conduc la mormântul lui nici pe dumneavoastră, nici pe nimeni din generaţia de azi, ca să nu puteţi înălţa peste osemintele lui minciuni săpate în piatră. Cândva, o generaţie nouă, care va merita acest lucru, îl va găsi – s-au luat măsurile necesare – şi-i va glorifica osemintele. Dar eu nu voi spune niciodată nimănui unde e îngropat. Nu mă mai deranjaţi, doamnă.

Meşterul se retrase în dormitor şi încuie uşa în urma lui, lăsând-o singură pe bunică.

Dar aceasta n-a fost cea din urmă încercare a doamnei Jenöy. Din când în când mai apărea la el. Credea că doar-doar îl va găsi mai bine dispus. Încercă tot ce se putea. Îi promise bani mulţi, îl ameninţă cu mânia ei, învăţă să şi plângă în faţa lui. Ostenească zadarnică: nici banii, nici supărarea, nici lacrimile nu i-au schimbat hotărârea.

Bătrâna încercă toate mijloacele pentru a afla ceea ce căuta. Prin intermediul ziarelor, îi solicită pe cei care ştiu ceva, oferindu-le mari recompense. Degeaba: bătrâna servitoare şi ucenicul nu citesc ziare, nici nu s-au întors la Pesta. Poate au şi murit. Moartea era marfă ieftină pe vremea aceea.

Şi în fiecare zi cutreiera cimitirele, citind pe rând până şi inscripţiile celor mai mici cruci. Nici una nu-i vorbi despre Kálmán.

Deşi trecuse poate de zece ori pe lângă el.

De zece ori citise cele trei cuvinte de pe placa de marmură: *A fost. Nu este. Va fi,* şi nu înţelesese nimic din ele.

În peregrinările sale se întâlni de multe ori cu o altă doamnă în rochie de doliu, încă tânără, dar pe al cărei chip de madonă ravagiile timpului erau grăbite de suferinţă. Şi ea căuta un mormânt fără nume.

Când se vedeau, se ocoleau ca să nu se întâlnească.

Şi cealaltă citea la rând inscripţiile de pe pietre, de pe micile cruci de lemn, trecea şi ea de multe ori pe lângă placa de marmură, citise şi ea de multe ori misterioasele cuvinte *A fost. Nu este. Va fi.* Dar inima îi şoptea totuşi ceva, şi de câte ori trecea pe lângă acest mormânt – frumos îmbrăcat în verdeaţă acum! – rupea una din florile acelea galbene, ce cresc în cimitire şi poate sunt florile de nu-mă-uita ale morţilor, gândindu-se o clipă, oare cine-o fi fericitul despre care piatra spune că *A fost... Nu este...* şi *Va fi...*

SFÂRŞITUL LUPTEI

În al treisprezecelea an de la intentarea lui, deci depăşind cu trei ani războiul troian, se decise procesul doamnei Csollán.

Areopagul dădu o sentinţă înţeleaptă, satisfăcătoare pentru ambele părţi.

Neputându-se dovedi nici ura de neîmpăcat între părţi, nici infidelitatea şi nici alt *impedimentum matrimonii,* căsătoria rămâne nedesfăcută, femeia este obligată să se întoarcă la soţul ei, iar soţul este dator s-o primească înapoi, sau mai precis, după expresia clară a sentinţei: soţul este obligat să-şi ducă acasă soţia cu toată pompa şi strălucirea cuvenite rangului şi titlului său – şi-apoi, să fie pace între cei doi soţi.

Deci după treisprezece ani, Menelaos şi-o redobândi într-adevăr pe Elena.

Nici doamna Csollán nu mai avea nimic împotrivă.

Există o răzbunare cumplită împotriva femeilor frumoase, care nu s-au străduit să merite nici un alt titlu decât cel de *femeie frumoasă.* Şi anume aceea că vine o vreme când rămâne doar titlul. Câte-o femeie frumoasă se schimbă atât de repede; ajunge doar un an, ca admiratorii ei să întrebe: „Oare a fost bolnavă?” Trăsăturile se modifică, tot ce-a fost drăgălăşenie devine schimonoseală; ocheada cochetă rămâne ca un tic nervos; cosmeticele şi fardurile se împământenesc pe masa de toaletă, oglinda nu mai vrea să mintă şi, în cele din urmă, un adorator devenit necredincios o trezeşte pe frumoasa femeie din visul ei.

Farsa necruţătoare a lui Bálvándy o trezise pe Katinka la această tristă realitate.

Acum observă că frumuseţea ei începe să nu mai fie la modă.

Se consideră semn de mare cruzime când un bărbat răzbunător îşi împuşcă femeia iubită cu pistolul, o înjunghie cu pumnalul, deşi asta mai înseamnă dragoste. Cea mai mare cruzime, mai mare ca orice crimă, este când o părăseşte în aşa fel ca toată lumea să râdă de ea.

Era de aşteptat ca, intrând pe mâna necruţătorilor Bálvándy şi Aszályi, întâmplarea să ajungă, terfelită, de domeniul public.

Doamna Csollán constată că şi după sfârşitul epidemiei, lumea îi ocoleşte casa. Femeia ridiculizată e mai evitată decât cea cu faimă proastă.

Acum nu-i mai păsa nici ei că sentinţa din procesul de divorţ a fost întărită şi de suprema instanţă. Se săturase de oraş. Îi era dor de behăitul berbecilor!

Voia doar să se asigure că domnul Csollán n-o va lipsi la ţară de confortul cu care se obişnuise. Acest lucru era prevăzut şi în sentinţă şi fusese numită şi o comisie care să reglementeze separat averile celor doi.

Domnul Csollán se supuse hotărârii judecătoreşti cu cel mai adânc respect şi cu cea mai zeloasă veneraţie pentru sexul frumos.

Aşa cum i se impusese, veni personal la Pesta să-şi ia nevasta, cu numeroase căruţe care să transporte dincolo de Tisa mobilele femeii. Aici, la Pesta, îşi cumpără un cupeu de călătorie cu geamuri de cristal şi mânere de argint; se ajungea în el urcând trei trepte; înhămă la el doi cai, cei mai frumoşi din propria lui herghelie; îşi cumpără cel mai elegant frac pe care-l găsi la piaţa de vechituri şi tot acolo îşi luă un pardesiu elegant, abia purtat; dar ori aparţinuse cândva unui pitic cocoşat, ori fusese fuşerit de un croitor ajuns la casa de nebuni, pentru că pulpanele erau atât de scurte, că atârnau dedesubt cozile fracului iar mânecile îi ajungeau lui Berti până la vârful unghiilor, şi la masă trebuia să şi le suflece, ca să nu agaţe cu ele cuţitul şi

furculiţa. Tot din talcioc – bazarul lui – îşi alese un cilindru, cel mai înalt pe care-l găsi. Şi când apăru aşa, în ţinută completă, cu părul şi mustaţa pomădate, cu mâinile înmănuşate, Csollán Berti părea mult mai murdar decât atunci când era nespălat şi nepieptănat.

După aceste pregătiri, Berti se îndreptă spre casa soţiei lui. Caii erau mânaţi de un vizitiu cu perucă albă şi tricorn, iar în spate, pe capră, stătea un valet arap în frac roşu. Se bănuieşte, şi nu fără temei, că peruca albă era din păr de câine ciobănesc, iar arapul, un ţigănuş cu faţa văcsuită.

Întâlnirea dictată de lege, după treisprezece ani, a fost demnă de respectabila pereche.

Doamna Csollán îşi primi soţul venit s-o ia în prezenţa avocatului ei, domnul Korcza, care, fără doar şi poate, trebuia să-l supravegheze pe Csollán Berti în privinţa luxului şi fastului dictate de sentinţă.

Nu putea să aibă nici o obiecţie.

Csollán Berti îşi salută nevasta cu cele mai cuviincioase reverenţe, cu o curtoazie atât de ţeapănă, de parcă ar fi învăţat menuetul de la un căprar de trupă.

În schimb, doamna Katinka îşi primi soţul risipitor cu o drăgălăşenie afectată, ca o principesă care, pentru binele poporului ei, se decide să-şi acorde mâna unui tiran barbar.

Iar Csollán Berti demonstră că ştie să şi sărute mâna.

Îşi băgase în cap că unei asemenea doamne elegante, pe care i-o încredinţase legea, nu se cuvine să-i vorbească, fără a încălca sentinţa, decât în nemţeşte, iar această ştiinţă consta la el din foarte puţine cuvinte; în concluzie, discursul lui de salut nu reuşi să depăşească repetarea lui *Kisstihand*[85], ceea ce jenă oarecum întâlnirea solemnă, până în momentul când apăru căţelul Katinkăi, micul mops supraîngrăşat, care făcu toate pregătirile pentru a-l lătra pe Csollán Berti, dar nu mai avea glas, şi mima doar furios lătratul, iar Csollán Berti, chemându-şi în ajutor toate cunoştinţele de germană, făcu această observaţie corectă:

---

[85] Sărut mâna (în limba germană în orig.).

— Ist die hund fett![86]

La care pe Katinka o pufni râsul, de uită toate dulcegăriile învăţate şi-l rugă pe Berti să vorbească liniştit ungureşte.

Profitând de această permisiune, Berti îi comunică femeii că, iată, a venit după ea, s-o ducă la castelul strămoşesc cu tot fastul potrivit titlului şi rangului său; după care domnul Korcza îi explică sensul sentinţei şi-i dădu o seamă de frumoase îndemnuri morale, apoi îi încredinţa pe cei doi soţi unul altuia.

O, ce fericiţi erau că în sfârşit puteau fi împreună!

Csollán Berti îşi ajută nevasta să coboare scările cu curtoazia unui hidalgo spaniol; ca să fie un hidalgo desăvârşit nu-i lipsea decât pălăria de pe cap; dar nu şi-ar fi pus-o pentru nimic în lume, ci o ducea sub braţ, cu calota în afară.

Când Katinka văzu elegantul cupeu, vizitiul cu perucă albă şi harapul de pe capră, cam strâmbă din nas. Asta-i de-acum o exagerare a obligaţiilor şi pare cam ostentativ. Nu suntem la Viena, aici, la Pesta, toată lumea se holbează la aşa ceva. Şi ce rost au clopoţeii la gâtul cailor?

Dar îşi mască obiecţia cu o altă observaţie.

— N-or să ne răpească telegarii aceştia? – întrebă ea, ezitând să se apropie de înspăimântătoarea trăsură.

— Kiszti hand, madam. Kutser hüt dich schen, neger pass auff, nacher, brr![87]

Berti spuse toate cuvintele care se lipiseră de el la dresajul ogarilor şi astfel o convinse pe femeie să urce în trăsură, a cărei uşă, odată închisă pe dinăuntru, nu mai putea fi deschisă decât dacă cineva răsucea mânerul exterior. Berti se aşeză lângă ea, cu cilindrul între genunchi, pentru că nu şi-l putea pune pe cap în trăsură.

Vehiculul ajunse cu bine la „Boul roşu”, fără ca bidiviii

[86] Ce gras e câinele! (în limba germană – incorect – în orig.).

[87] Săru’mâna, cucoană, vizitiu, ai grijă! Negrule, atenţie! Apoi, brr! (dă-i drumul!) – amestec barbar de maghiară şi germană incorectă in original.

sălbatici să-i fi târât aiurea; acolo se opri.

Femeia se uită pe fereastră, oare ce mai e?

Din curtea „Boului roşu”, un argat aduse doi boi frumoşi, cu coarne încovoiate, cu tălăngi la gât; nişte juncani splendizi, pe care-i înjugă în faţa cailor.

— Ce-i asta, domnul meu? – strigă Katinka.

— *Still! Kommt noch etwas!*[88] – o linişti soţul iubitor.

Apoi un flăcău valah aduse doi bivoli negri, voinici, cu zurgălăi la gât, şi-i înjugă în faţa boilor.

— Ah, domnule, asta-i bătaie de joc! – strigă femeia şi vroi să sară din trăsură, dar nu reuşi, pentru că nu era în stare să deschidă uşa.

— *Nix* bătaie de joc. Mi se cere în sentinţă să-mi duc nevasta acasă cu tot fastul impus de rangul meu. Eu mă ţin de hotărârea judecătorească. Ştiu eu care mi-e datoria!

Şi pentru îndeplinirea acestei datorii, în cele din urmă un ţigănuş aduse doi măgăruşi frumoşi, cenuşii, care fură legaţi înaintea bivolilor.

Katinka plângea, spumega de furie, pierzându-şi toată feminitatea din cauza mâniei (nu există ceva mai urât decât o femeie furibundă); dar n-avea cale de scăpare şi Csollán Berti răspundea mereu cu sânge rece că aşa i-a poruncit legea şi ştie el care-i e datoria.

Şi porni fantasticul echipaj de opt, şi încă pe strada Hatvani, parcurse toată strada Uri, sui pe strada Váci, de-acolo prin faţa Curiei şi, prin poarta Kecskemét, se îndreptă spre şosea; clopoţeii cailor, talăngile boilor, zurgălăii bivolilor îşi făcură efectul; argatul pocnea din bici, ţăranul valah cânta din fluier, iar ţigănuşul, cocoţat pe primul măgăruş, cânta marşul poştalionului. Niciodată n-a mai văzut publicul de-aici o asemenea paradă, nici înainte, nici după aceea.

Katinka se retrase în adâncul cupeului, îşi acoperi faţa cu voaleta pusă în trei, dar tot trebui să audă uralele vesele ce-o însoţeau, o întâmpinau pretutindeni; în câte-o exclamaţie de surpriză recunoştea cuvintele vreunui fost

[88] Linişte! Mai vine cineva! (în limba germană în orig.).

curtezan, şi era imposibil să nu recunoască prin marea hărmălaie glasul ascuţit, cârâit al lui Aszályi, ce însoţea alaiul mergând lângă scara trăsurii şi-i striga râzând în hohote:

— Sluga dumneavoastră, scumpă doamnă! Vă urez drum bun! Sluga dumneavoastră!

Katinka simţea în toate fibrele ei blestemul poetului:

„Să trăiţi până când veţi fi ridiculizată; o, ce inimă rea aveţi, doamnă...”

VISUL POETULUI

Au trecut patruzeci de ani.

Aşa cum visa poetul, totul se înalţă spre cer, case, oameni, spirite.

În locul deşertului de nisip, azi se află un oraş nou, şirurile de palate nou-născute nu-şi mai recunosc drept strămoşi cocioabele dărăpănate care-au mai rămas pe ici, pe colo în centrul oraşului. În oglinda Dunării se reflectă cel mai frumos peisaj de pe pământ. Poduri din metal şi granit leagă cele două tinere oraşe: pe ele trec vehiculele comerţului internaţional, iar pe sub ele o armată de vapoare cu aburi transportă călători, oameni de afaceri şi vilegiaturişti sau trag şlepurile cu mărfuri spre portul comercial. Insulele au devenit mici paradisuri. Nisipurile de la Rákos sunt umbrite de parcuri publice, grădini plăcute; un stânjen pătrat de teren valorează acum cât un pogon pe vremuri, iar un pogon cât o mică moşie. Ca arterele unei inimi se îndreaptă spre uriaşele gări ale oraşului trenuri venite din toate colţurile lumii. Şi viaţa clocoteşte pretutindeni; azi ştiinţa şi arta nu mai trăiesc din cerşit; dragostea de patrie nu mai e un martiriu, libertatea cugetului nu mai e conspiraţie... dreptul universal nu mai e revoltă... patriotismul nu mai e barbarie. Oamenii se întâlnesc cu fruntea sus, nu mai există deosebiri de rang: toţi sunt cetăţeni, toţi sunt nobili, toţi muncesc, şi orice muncă este rentabilă.

Arta teatrală autohtonă are deja patru sau cinci palate în capitală şi se întrec care mai de care în strălucire, şi pe dinafară şi pe dinăuntru.

Campionii spiritului nu mai sunt o ceată, ci o tabără; şi

ceea ce spun ei, repetă ca un ecou capitalele Europei.

Nu mai e moartă naţiunea îngropată; ci un uriaş viu, care creşte şi se grăbeşte să compenseze în câţiva ani întârzierea seculară.

Capul încoronat nu mai e un duşman, ci aparţine organic de trupul ţării, cu care simte şi trăieşte împreună.

Nu mai e străin omul în ţara lui: ţara îşi aude propria limbă pe tron, în corpurile legislative, în guvern; iar bucuria savanţilor care cultivă limba e bucuria întregii naţiuni. Poporul şi învăţaţii s-au apropiat unii de alţii şi se înţeleg.

S-au trezit toate naţionalităţile şi cei treji concurează intre ei – nu cu spada, nu cu bâta, ci cu şcoli, cu fabrici, cu emulaţie spirituală.

În capitală funcţionează treizeci şi patru de tipografii şi presa difuzează zilnic o sută de mii de gazete în limbile tuturor naţionalităţilor din ţară.

Religia este liberă; nu mai există paria în materie de conştiinţă.

Mâna justiţiei se mişcă repede şi ordinea e vegheată de opinia publică.

Şi ostaşul e cetăţean, iar fiecare cetăţean e un bun ostaş; manevrele armatei naţionale sunt primite cu aplauze de strategi.

Agricultura nu se mai bazează pe noroc şi pe voia întâmplării, ci e o ştiinţă, şi o industrie dezvoltată.

Industria şi artele plastice reprezintă cu cinste ţara la expoziţiile internaţionale.

Capitalul străin are încredere să investească în această ţară, întreprinderi îndrăzneţe încep o fructuoasă epocă de aur pe acest pământ şi sub acest pământ.

Străinul care vizitează capitala vede în muzee trecutul poporului, iar în şcoli viitorul.

Populaţia capitalei s-a înzecit, dar odată cu ridicarea ei, reşedinţele comitatelor n-au decăzut, ci s-au înălţat şi ele.

Omul de fier, din mijlocul pieţei Iosif, priveşte uimit la cele ce se întâmplă în jurul lui.

Eppur si muove!... Deviza cerşetorilor fără patrie, a poeţilor, artiştilor, savanţilor, pionierilor spiritului se împlineşte.

Dar despre acei pionieri nu-şi aduce aminte fericita eră?

O, da! Poporul fericit e recunoscător. Poporul cultivat ştie ce este pietatea.

Se construieşte un panteon, se ridică statui pentru glorificarea înaintaşilor pe ale căror urme au pornit milioanele de oameni să-şi caute o patrie mai bună în patria lor.

Cum să nu răsune şi numele lui Jenöy Kálmán?

Posteritatea e dreaptă. Invidia, ura, dispreţul, indiferenţa, dorinţa de răzbunare, trufia – care l-au asuprit în timpul vieţii – de mult sunt praf şi pulbere; cei ce mai trăiesc din generaţia aceea sunt bătrâni astăzi; dar el rămâne veşnic tânăr şi pentru capodopera lui, ce-şi depăşea epoca în vremea când fusese creată, a crescut o generaţie nouă, destul de matură ca s-o înţeleagă, s-o admire.

Unde sunt osemintele spiritului glorios care a început marea luptă, care a câştigat marea victorie? Ridicaţi-i o statuie pe mormânt!

Dar unde e mormântul? Cine poate indica locul?

A murit de mult singurul cetăţean care l-a îngropat, şi a luat cu el secretul mormântului. Meseriaşul, credincios până la moarte, a refuzat cu amărăciune pe toţi cei ce voiau să-i afle taina. Spunea că nu e prieten bun cine nu poate veni la înmormântarea unui prieten. Dacă se justificau că n-au putut veni din cauza molimei, a carantinei, le răspundea că a existat un om pe care nu l-au reţinut din drum nici molima, nici carantina, nici marea depărtare, dar nu spuse nimănui nici numele acelui om. Când va veni epoca visată de poet, când se vor construi palate peste morminte, vor găsi pe piatra întoarsă numele îndelung căutat. Bătrânul meşteşugar văzuse de două ori în viaţă cum, pentru dezvoltarea oraşului, s-a construit peste vechi cimitire. Cu această credinţă îşi duse taina în mormânt.

Numai că s-a înşelat.

Epoca de azi respectă mai mult cimitirele strămoşilor, şi străzile în construcţie le ocolesc: nimeni nu deranjează mormântul poetului.

Iar în ziar se duc dispute aprinse: unde-or fi îngropate scumpele oseminte?

Naţiunea vrea să le ridice cu pietate din ţărână şi să le ducă în panteon, vrea să-i înalţe o statuie de bronz şi strigă jeluindu-se: unde eşti?

Dar morţii sunt încăpăţânaţi, nu răspund, se lasă căutaţi.

Şi iată că soseşte la Academia de ştiinţe o scrisoare din inima Extremului Orient, de sub lanţul Himalaiei, de la un bătrân învăţat, despre care toţi credeau că a murit. Barkó Pál mai trăia şi le dezvălui ceea ce căutau atâta.

Duceţi-vă în cimitirul Ferencváros: de la crucea de piatră de pe colină mergeţi o sută zece singi în direcţia est-nord-est; acolo veţi găsi o piatră pătrată, pe care scrie A FOST. NU ESTE. VA FI. Ridicaţi această piatră; la baza ei veţi găsi ceea ce căutaţi.

Hei, ce strigăt de uşurare, când numele căutat a ieşit la lumină! Hei, ce sărbătoare naţională a fost când au aşezat scumpele oseminte într-un sicriu de bronz aurit şi l-au dus din groapa lui de ţărână în strălucitul lăcaş de veci! Ce tălăzuieşte aşa de negru printre palate? Valuri de oameni. Ce se ridică atât de strălucitor între ei? Un catafalc. Ce flutură în jur? Steagurile victoriei, în bernă. Ce şiroieşte atât de cald pe drum? Ploaie? Nu. Lacrimi!

Ah, dacă pana ar putea descrie acest fast!

Ce mulţime! Ce discursuri însufleţite!

Iar când e dezvelită statuia şi sub cerul dumnezeiesc de senin, într-o piaţă încadrată de clădirile unui oraş tânăr, apare silueta de bronz, având în mână lira şi pana veşnic vie, cu zâmbetul sublim imortalizat de artist – hei, ce strigăt de bucurie! Cum răsună, răspândindu-se dintr-o stradă în alta. Oraşul strigă! Ţara vuieşte şi vuietul se aude până-n sferele cereşti.

Mulţimea tălăzuieşte în jurul lui până târziu în amurg, şi

când în locul soarelui răsare luna, învăluind silueta poetului în lumina-i argintie, lumea tot mai vine să-l vadă. Se răzleţeşte încet-încet... Rămân tot mai puţini... Noaptea îndeamnă la odihnă... Va fi linişte... Dar după ce-au plecat toţi, mai rămâne cineva: o doamnă îmbrăcată în doliu, bătrână şi gârbovită. Are părul alb ca zăpada, iar trăsăturile ei păstrează îndelungata suferinţă pe ruinele frumuseţii de madonă de odinioară.

Doamna, lipindu-se cu mâinile încleştate de soclul statuii, priveşte cu admiraţie mută spre chipul sublim al siluetei de bronz. Poate se va uita la el până-n zori!...

...Dorothea Decséry! Tu ai îmbătrânit, în timp ce el rămâne veşnic tânăr!...

Dar cu ceilalţi ce s-a mai întâmplat?

Unde au dispărut ceilalţi campioni ai primei bătălii spirituale? Savanţii, poeţii, artiştii care-au cules spini împreună cu Jenöy Kálmán?

Cine ştie? Poate-au murit cu toţii. Poate că unii dintre ei mai trăiesc şi azi. Poate mai există vreun savant, care-şi continuă şi acum zi şi noapte munca vitală pentru naţiune şi n-are parte decât de suferinţă şi de lipsuri, cât mai e în viaţă?

Poate mai trăieşte câte-un artist sau o artistă dintre ei, ducându-şi viaţa de azi pe mâine, în mizerie, uitaţi. Poate femeia aceea cu siluetă gârbovită, pe care o desconsideri din cauza rochiei ponosite, este Cilike de odinioară şi poate că bătrânul acela cu mers şovăielnic, pe care-l dai la o parte din drumul tău, este Bányaváry de altădată; poate trăiesc din bunăvoinţa secretă a colegilor de breaslă? Poate sunt prea mândri s-o accepte? Poate că pier unul după altul în mizerie, neştiuţi, pentru că i-ar durea şi-acum să-şi mâhnească naţiunea cu plângerile lor.

Ei, dar totul va fi bine. După ce mor, îi vom înmormânta cu pompă şi le vom înălţa tuturor câte o statuie.

Iar pământul, pe care l-au mişcat ei din loc, continuă să

se rotească...

Lector: Ruxandra Vasilescu-Potlog
Tehnoredactor: V.E. Ungureanu
Bun de tipar 26.07 1984
Coli tipar 39
Comanda nr. 40 214
Combinatul poligrafic „Casa Scânteii”
Piaţa Scânteii nr. 1, Bucureşti,
Republica Socialistă România